

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

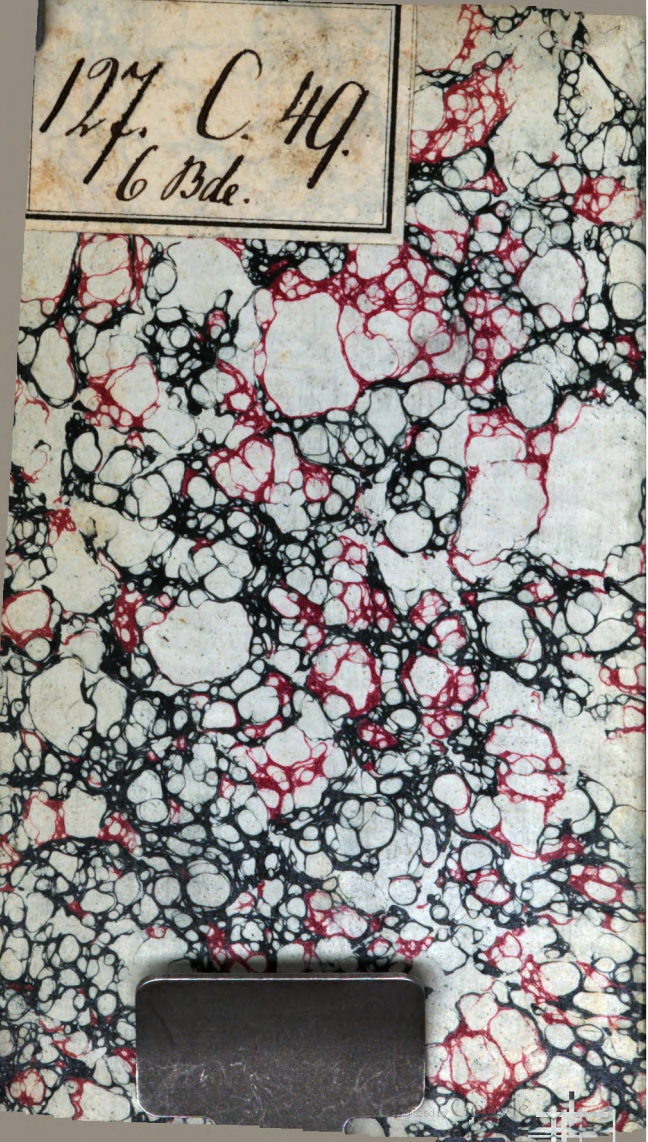
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

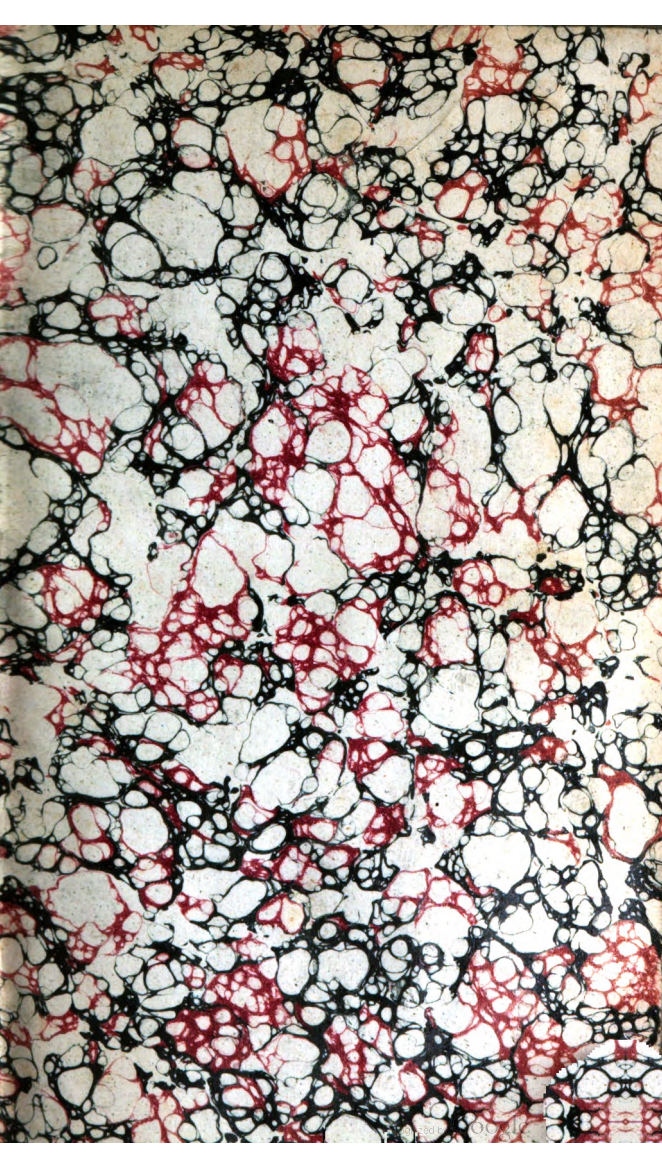
NATIONALBIBLIOTHEK
IN WIEN

128255-A

ALT-

127 C. 49.
6 Bde.

I

ՊԼՈՒՏԵՐԻԲԵՆՅՈՒՆ

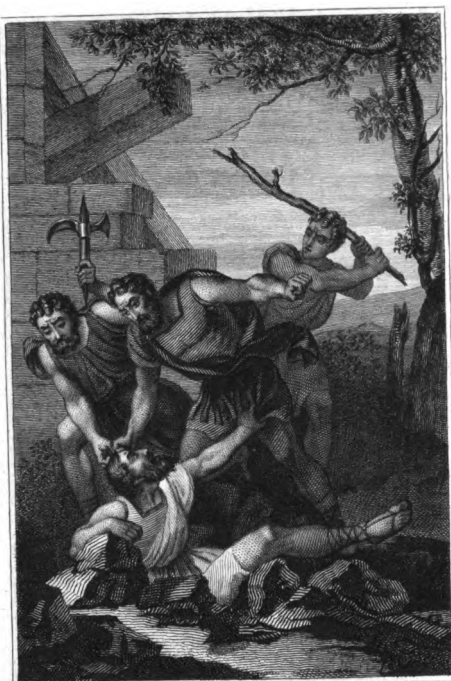
ՔԵՐՈՎԵՆԱՑԻՈՅ

ԶՈՒԳԱԿՇԻՌՔ

ՀԱՏՈՐ Ա.

3

Բաժան

*Utrumque uelut uelut In te...
 buxptus p In nins pnt. Cap. 82.*

Rizzardini inv. e dis.

A. Viviani inc.

CLARK & CO.
Dunguiphot

Inquyphn

У. М. М.

Fig. 13.

Viviani inc.

Handwritten signature: H. L. K. K. K. K. K.

S. Uniplex Dugues

— 1832 —

ՊԼՈՒՏԵՐՔԵԼՅՈՒՆ

ԳԵՐՈՎՆԱՑԻՈՅ

ԶՈՒԳԱԿՇԻՌՔ

ԹԱԳՄԱՆԵԱԼ Ի ԲՆԱԳՐԻՆ
Հ. ԵՂԻԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԹՈՄԱՃԱՆ
Ի ՄԻԻԹԱԲԵԱՆ ՈՒՆՏԻՆ

ԱՐԴԵԱՄԲՔ ԳԱԶԱՓԱՅԼ ԱՊՊԵՏԻ
ՊԱՐՈՆ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻ ՌԱՓԱՑԻԼԻ
ՂԱՐԱՄԵԱՆ

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

ՌՄԶԱ 15. ՕԳՈՍՏ.

128255-A

ԱՌ

ՔԱԶԱՓԱՅԼ ՍՊՅԵՏ

ՊԱՐՈՆ

ԱՂԵՔՍԱՆԴԻ ՌԱՖԱՅԷԼ

ՂԱՐԱՄԵԱՆ

ԻՐԱՐԵՒ իր անդատին յականէն
առատաբուղի աղբիւր՝ հանդար
տել յիւրում ծոցին ոչ ունիցի,
այլ սուրբ և յստակ վտակօքն յա
ռաջ ևս խաղայցէ՝ զպապեալն
արբուցանել զերկիր, օրինակ ըզ
նոյն և զքաջութիւն խորհրդոցդ
գիտեմ, որ յիմաստութիւն ան
հատ ցանկութեամբ՝ ի պաս
քեալն խնդրեսցէ աղբերանալ
լ՛ցն, և զծարաւն արբուցանել:
Վանզի և ծարաւ է սորա,
քան ջրոյ՝ բաւականութեան հո
տանուտիցն, առաւել ևս ծա
րաւ լսելոյ զբան՝ որ ի գեղեցիկ
դպրութեանցն և յիմաստու

Թեան մատենիցն : Վասն որոյ
 և ըստ զայս իմաստ ազնուա-
 կան Վոյ ըղձի պարտ համա-
 րեցայ ո՛վ Վաջդ Բանասիրաց
 ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԷ . մանաւանդ որ
 յառաջոյ կայ մատեան, զոր յետ
 երկնաւորին իմաստութեան, 'ի
 ճշմարտութենէ ոչ վրիպեմ, ա-
 ռաջին զսա ասել բանաւորիս
 զարդ, այլ և առաքինութիւն և
 վարժս մինչև յալեոյթ ծերու-
 թեանն . որ բիւրս իմն արգա-
 սեաց տոհմականօք հանդերձ
 յինքն բարձեալ բերիցէ առա-
 ւելքան զայլն 'ի մատենից . իբ-
 րև որ ոչ բանիւք չափ միայն է,
 այլ բանիւք միանգամայն և ար-
 դեամբք և օրինակացն ճշգրտ-
 ութեամբ վարժապետ է գե-
 րագոյն հրահանգաց՝ շայեկա-
 նութեամբ լի :

ՎՍԼ առ ինչ Վոլ ո՛վ Վաջ,
 յանարգասաւոր ձեռաց, կամ
 Թէքնաւ իսկ յանարուեստ, քա-
 ջաբերութիւն զայս հրամայե-

ցեր՝ իբրեւ յարգասաւորէ՝ քա
 ջազունիցն քան զիս՝ որպէս գի
 տեմ՝ պէտք իցեն սորա բազմա
 բեղուն մշակութեանն։ Համայն
 և այնպէս հեշտաբար ընկալեալ
 պարտ անհրաժեշտ համարեցայ
 ըսուլ զսէր Վոյոյ հրամանիդ։
 իբրեւ գեղեցիկ յոյժ էր խնդիրն,
 և կարեւոր հրամանն, զի և ի
 մոցս իսկ ախորժակաց առաւել
 ցանկալի էր կատարումն։ Ոչ գի
 տեմ՝ ըստ արժանին՝ արդեօք՝
 լաւագունին՝ որպէս ինձ թուի՝
 յարձանագրութիւնս այսպի
 սեաց մատենից։ սակայն և ի
 մէնջ՝ ըստ չափու փոքրկութեան
 անձին՝ տաժանելի կրիւք յա
 ռաջ եկեալ։ () ի և ոչ դոյզն
 ինչ էր մատեանն, և ոչ դուզ
 նաբեայ որ մատենագրողն։ որ
 պէս զի և քան զ] ղնգինոսէն,
 առաւել վամս () լուտարբեայ
 ճշգրիտ և սասացես, եթէ])
 փենոդարան անջնաւոր է, և Ռանգա
 րան կենդանի։

Վանդի՛ի Թանգարանի աստ
և՛ի տան գանձու այսորիկ հա-
րըստութիւն գտցես ամբաւ և
մթերս շատ . ոչ զցանկալեացն
անմտաց , զի և ոչ ինչ առաւել
զգօնասցին կամ առաքինասցին ,
որք ունիցինն զնոսա , քան եթէ
որք չունիցինն . այլ զիմաստու-
թեան մտաց , և զառաքինու-
թեան հոգւոյն , և զբարեկեն-
դանութեան կենաց , և զբազ-
մադէմ հանդիսից սորա : Եւ
սիրելի իցէ ինձ Թուել զայն ինչ
որ միանգամ՝ի քաջարութի կե-
նացս մերոց վայելչասցին վարժք ,
և որ՝ի մեծապէս շահ յաւիտե-
նիս այսորիկ . զոր՝ի մատենէ առ
տի , որ զարդիս առաջին՝ի հելլե-
նացւոյն հայեցի խօսեցաւ , պրտ
զարեւոցէ Հայորեալն Վոյ-
ին Թեարկութեամբ :

ՎԱՐՔ

ՊԼՈՒՏԱՐՔԵԱՅ

ՔԵՐՈՎՆԱՑԻՈՅ

Իթի ինչ մի յառաւել ճշմարտիցն աստատին ասել պարտ իցէ, արձանագրութեան Պլուտարքեայ վարուցն՝ այլու՞մ ումեք Պլուտարքեայ պէտք են։ Չծնունդ զառնն, և զժամանակ կենացն, զհայրենի քաղաքէն, և զծնողացն, զքաղաքին գործոցն նորա, զլիսանական աւագութենէն, զվարժիցն նորա, և զվարժապետէն, և զարձանագրութեանցն նորա, և որ այլ ևս բիւրապատիկ նորահանդէսք, պատմաբար բան ճառել։ Ղինչ մեծ իցէ։ Այլ թէ՛ ո՞րք եկաց Պլուտարք՝ անձին առանձին առաքինի քաղաքավարութիւն ըստ չափուհիթանոսական կարգացն. դարձեալ

և առ տնին՝ տանուտէրական խոհեմութեամբն, և քանի՞նչ նա՝ ի քաղաքականին գիտութեան հանճարեղ գտաւ և վարժապետ և գործօն. զիմք նա հրաշալի իցէ և յանօր զննութեան վարուց և բարօց աւագորեւոյն՝ զորոց միանգամ բռն հարեալ պատմէ, և մանր զամենայնն խորագիտութեամբ ի վեր բերէ, զիմք նոցա և անաչառ նստի դատաւոր խակութեան գործոցն կամ չարութեանն և առաքինութեանն. և քան պատմել՝ առաւել հրահանգել խնդրէ զընթերցանելին՝ միանգամայն իսկ յամենայն ի կարգս և ի չափս հասակի. նա քանի իմաստասիրութիւն, քանի և ճարտարախօսութիւն, քանի՞նչ և զքերթողաց զախորժակ առեալ ի դէպ խառնէ ի պատմութեանն. քանի՞նչ նորա գիտութիւն դիմակ դիմակ՝ ժողովրդոց և ազգաց, և նոցուն օրինաց և սովորութեանց, և նոցուն մատենից և մատենագրաց, զորս առնուամբ չափ և եթ գիտեմք այժմ ի Պլուտարքեայ. և չափ որ իցէ ծովուն հմտութեանց և ծանօթութեանց առնն, զոր իմիռմ յայն ի միտան իւրայնպէս առեալ ամփոփեաց, և անդրժեղի յուշին կապեաց, և յարձա-

նազրութեան մատենիս, (և արտաքոյ
այսորիկ՝ այլոց ևս ամբաւից) ճշգրտիւ
'ի դէմն էած: Չայս ամենայն՝ և որ
այլ ևս ըստ սոցանէն՝ ոճով և իմաստ,
նախոհութեամբ կենդանագրել, զի
այս է հոգին Պլուտարքեայ, այլում
առեմ Պլուտարքոսի պէտք իցեն: Եւ
ո՛ր այլ գտցուք զնա, բայց 'ի նմա:
Ապա զտիպ պատկերի հոգւոյն իւրոյ,
նմին իսկթողցուք՝ ինքնին յիւրօց ան-
տի արձանագրութեանցն ընթերցա-
նելեաց ծայրալիւր 'ի դէմն բերել, և
մեզ՝ որ ինչ զՊլուտարքեաւ՝ ծայրա-
քաղ առնել:

'Ի Քերովնիա քաղաք փոքրիկ Բիով
տիոյ գաւառին Ելլադայ ծնաւ Պլու-
տարքոս՝ որպէս 'ի նորա բանիցն 'ի
վեր բերեմք՝ առ Աղողիոսիւ կայսե-
րաւ յառաջին դարու, իբրեւ 'ի 50
ամի փրկութեան մերոյ. որով և Բիով
տիա՝ թէպէտ և ոչինչ նշանաւոր գա-
ւառ՝ յոյժ ականաւոր գտաւ, երիս
ունելով ծնունդս զաւագ արանցն և
զյոյժ փառաւորաց. այս է՝ Պինդա-
րոս, քնարերգակ քերթողութեամբն.
և Եպամինոնդաս մեծ, իմաստու-
թեամբն և ճարտարախօսութեամբն
և զօրավարութեամբն. և երրորդ՝ այս
Պլուտարքոս՝ նոցուն վեհագոյն: Եւ

էին նորա ծնողք 'ի պարկեշտից ան-
տի և յականաւորաց քաղաքին: Ասէ
իսկ ինքն 'ի մատեանս ինչ իւր վամն
հօրն իւրոյ, եթէ այր էր զարդարեալ
առաքինութեամբ և ցածութեամբ,
վարժ յիմաստասիրականին և յաս-
տուածաբանութեան գեներն, և այր
յոյժ քերթողասէր: Յիշատակէ նա
յանուանէ և զԼամպրիաս զհաւ իւր՝
իբրև յոյժ ճարտարաբան այր և յաշ-
խոյժս երևակութեան կարի բեղմ-
նաւոր՝ մանաւանդ 'ի խնճոյսն ընդ
բարեկամաց: Յիշէ յանուանէ և զնա-
խահաւ իւր զՆիկարկոս, և 'ի նմանէ
իսկ լուեալ 'ի տիս պատանեկութեան
իւրոյ զպատմութիւն անցիցն Քերով-
նիոյ՝ որ առ ժամանակօքն Անտոնի-
նոսի:

Վարժեցաւ Պլուտարքոս յամե-
նայն իսկ 'ի հրահանգս՝ 'ի վարժարա-
նին Ամմոնիոսի ականաւոր իմաստա-
սիրի. որպէս և կոչէ իսկ ինքն զնա
իւր վարժապետ: Եւ մինչև մեկնեալ
Պլուտարք 'ի Քերովնիոյ գնալ 'ի
Հռովմ, փառաւոր գտաւ իւրով հան-
ճարովն և գեղեցիկ քաղաքավարու-
թեամբն՝ 'ի քաղաքին իւրում. քան-
զի այն ինչ պատանի՝ դեսպանու-
թեամբ առաքեցաւ յիւրոց անտի առ

փոխանակ բղեղին վասն մեծաց գործառնութեանց . յորմէ և 'ի բնէ ժամանակացն այնոցիկ զհամբաւի հարաւ նա . որպէս և Եւսեբի յիւրում ժամանակագրին ասէ , եթէ 'ի չորեք տասաներորդի ամին Ներոնի՝ Մուսոնիոս և Պլուտարքոս զհամբաւի հարեալ էին :

Ընդ ամս ձիգս՝ որպէս և ինքն ասէ վասն իւր՝ պաշտեաց նա և զմեծափառ աւագութիւնս դենին , զպսակազարդ քրմութեանն զԱպոլոնի և Ըզպատգամախօսութեանն :

Մասնաւոր իմն՝ յօրինակ բարի տարաշխարհիկ թափառելոցն՝ մեծապէս սիրեաց նա զհայրենի քաղաք իւր . կայր և հանապազորդէր 'ի նմա զաւուրս կենաց իւրոց , և ոչ մեկնէր 'ի նմանէ՝ բայց առ մեծի հարկի . և ձգնէր նկրտէր զանաւագ քաղաք իւր՝ անդանօր արձանագրութեամբ շատ ինչ 'ի մատենիցն՝ աւագացուցանել և փառաւոր առնել . որպէս ասէ իսկ ինքն պարզաբար 'ի յառաջաբանին վարուցն Դեմոսթենեայ . և յաջողեցաւ այս նմա , զի յանուն նորա աւագիկ ցայսօր նշանաւոր է Քերովնիա :

Աին ածեալ Պլուտարքեայ 'ի զըս-

տեղացի Բերովնիոյ գլխավորսն,
 Կա՛ղօրիոց գլխավորսն և հանձարեղ և
 առաքինութեամբ զարգարեալ, որ
 պէս պատմէ իսկ ինքն ուրեք ՚ի մա-
 տնանս զվարս նորա: Եղեն նմա ուս-
 տեղք չորք և գուտար մի, մեզան նո-
 թա երկուք յուստեացն ՚ի տղայու-
 թեան տիա. զՏեոնոցաչորա և դուս-
 քուն երկամեայ՝ զիրով սիրելին նոցա.
 և պրնչելի էր բռնասնել յայնժամ
 զտուն Պուտաբբոսին և գլխավորսն
 նեայ՝ յոյժ պարկեշտացեալ յաւ-
 ուրս սգոյն ընդ մահ զաւակացն. ոչ
 կոծ լսելի եղև անդ, և ոչ ջայլել աշ-
 խարանաց, և ոչ բախիւն կրծոյ և
 ոչ հանգերձին փոփոխութիւն. և որք
 միանգամ յայց ելին ՚ի տուն նոցա ՚ի
 մխիթարել, այնչափ իմն անդորրա-
 ւէտ և լի՝ խաղաղութեամբ գտին
 զտունն, զի և կարծեցին եթէ ՚ի սուտ
 համբաւոյ գոյժ հարեալ իցէ մա-
 հուան զաւակաց նոցա. այնչափ իմն
 առաքինացեալ էր մայրն որդեսէր և
 գորովագութ՝ ՚ի միասին ընդ իմաս-
 տասէր առնն: Մեծապէս էր միա-
 բանութիւն և սէր և խաղաղութիւն
 նոցա ընդ միմեանս յօրինակ վարուց
 քաջութեան ողջոյն քաղաքին:
 Եւ ինքնին Պուտաբբո՛ւ առաւել

քան զամենայն ինչ՝ ի սէր և ի համաշնչութիւն հրահանգէր և յորդորէր զքաղաքացիս իւր։ Ապգ և կռիւ զամենայն՝ թէպէտ և փանաքի՝ արգելոյր և խափանէր. հաշտեցուցանէր զայր ընդ կնոջ. և զկին՝ ընդ առն, զազգական՝ ընդ ազգականի, և զբարեկամ՝ ընդ բարեկամի, և զեղբայր՝ ընդ եղբօր։ Եւ ասէր իսկ ինքն զայս՝ իբրև առաջին պատուիրան և առաջին վարժըս ի քաղաքագիտութեան. զի ի դոյզն կայծից՝ ասէր՝ հրդեհք բորբոքին և անտառք վառին, և ի դոյզն կազից տանց՝ քաղաքք աւերին. և զբան իւր հաստատէր ի հաւաստեաց անտի օրինակաց բազում քաղաքաց և ի պատմութեանց անցից աշխարհի։

Եւ կալաւ Պլուտարք յիւրում քաղաքին աւագութիւն մեծ և բարձերէց ամենեցուն. քանզի կարգեցաւ իշխանաց իշխան. և գեղեցիկ հանճարով առաջնորդեաց ժողովրդեան։ Իսկ և յառաջ քան զայս՝ թէպէտ և ի խոնարհագոյն պաշտամունս եղեալ քաղաքին իւրոյ, խնամ մեծապէս տանէր պաշտամանն, և իբրու այն թէ յանձն իւր զուարճացեալ պանծայր ընդ խոնարհութիւն դործոցն՝ ըստ օրինակին Եպամինոնդեայ. և ասէր՝

ամենայն որ զինչ և իցէ պաշտօն, տը-
շտի և խոնարհագոյն իցէ, մեծ է
ինք և փառապատրւոյն քչ վասն իմ ինչ
գործելի վայր վասն հայրենեանց։ Այս
կնիք իմաստութեան և անաբխու-
թեան ոգւոյն Պուտարբեայ։

Այսորիկ աղագու խորհուրդ և
զքաղաքացիս իւր՝ առաւել ևս զմեծա-
տունսն և զճոխսն, շուք և պատիւ
հարկանել պաշտօնատեարց քաղաքին՝
թէպէտ և խոնարհագունիցն իբրե-
քան վասն անձանց իւրեանց՝ առա-
ւել ևս վասն ոգւոց նոցա տքին նա-
քա և վասն բարգաւաճութեան քա-
ղաքին նոցա։ Չամենայն տնկարդու-
թիւնս քաղաքին ուղղէր և կարծէր
բանիւք ճարտարութեան և համեա-
րեղ խելամտութեամբ, միանգամայն
և օրինակաւ վարուցն և գուն գոր-
ծէր ջանայր փառաւոր և անաբխի
գործել զհայրենիս իւր։

Իսկ անպա յաղագս ճանապարհոր-
դութեանց Պուտարբեայ, ասին և
թէ ուղևորեցաւ ի Լակեղեման և
ծովագնաց տարաշխարհս հարկանել
և մինչև յԵգիպտոս. բայց չունիմք
զայս ի նորայն մատենիցն որչափ ինչ
առ մեզ։ Սակայն ճանապարհոր-
դեաց նա յիտալիա և ժամանակա-

ձիգս եկաց բնակեցաւ 'ի Հռովմա
ղաքի, որպէս պատմէ իսկ ինքն հե-
տաքնինս իմն 'ի սկիզբն վարուցն Դե-
մոսթենեայ. և էր ժամանակն 'ի վախ-
ճան ինքնակալութեան Վեսպասիա-
նոսի :

Էր Պլուտարքոս մեծապէս մտեր-
մութեամբ ընդ Սոսիոսի Սէնէկիով-
նի աւագ առն հռոմայեցւոյ և իմաս-
տասիրի՝ որ քառիցս եկաց Հիւպա-
տոս 'ի ժամանակին. յորոյ և 'ի հրա-
ւիրանացն ուղեւորեցաւ նա 'ի Հռոմ
և փառաւորեցաւ 'ի նմա. յորում
և շատ ինչ ժողովեաց յանդանօր մա-
տենիցն յարձանագրութիւն զուգա-
կշիռ վարուցն, զորս և բազմադոյն մա-
սամբ զրեալ և կատարեալ 'ի Բերով-
նիա, նուիրեաց մտերմին իւրում Սէ-
նէկիովնի : Ըստ որում և յանուանէ
յիշէ զնա 'ի սկիզբն վարուց Թէսէո-
սի, և այլուր ևս : Ժողովեաց և ար-
ձանագրեաց նա և զառաժս և զա-
սացուածս հանձարեղս՝ զվաղնջուց
արքայից և զիշխանաց և զգորավա-
րաց, և ընծայեաց 'ի նուէր Տրայիա-
նոսի կայսեր : Եւ պատմէ մեզ Սուի-
տաս, եթէ աւագամեծար պատուե-
ցաւ Պլուտարք 'ի Տրայիանոսէ հիւ-
պատեան աւագութեամբ, և լինել

բարձերէց ամենայն իշխանաց Լիւրի-
կեցւոց աշխարհին . բայց և զայս
շունչիմք՝ ի մատենիցն նորա :

Մինչդեռ բնակեալ էր Պլուտարբ
՝ի Հռոմ, էր տեսանել զյարկ բնակու-
թեան նորա՝ զի լի էր յարանց հռո-
մայեցւոց՝ նաև յաւագ որերոյն նո-
ցա, որ համախառն բնթանային առ
նա լսել զճառս իմաստասիրութեան
նորա : Քանզի և ՝ի ժամանակի յայն-
միկ աւագք և ճոխք քաղաքին և ինք-
նակալք ինքնին գլխովին մեծապէս
փառօք հեշտանային ՝ի լուր բանից
արդոյ իմաստասիրացն և հետորաց :
Մի էր յաւագ որերոյ անտի Հռով-
մայ յայնժամ որ յունկնդրութեան
հպատակ կային նմա, յոյժ ահանա-
ւորն այր և հոյակապ ՝ի Հռոմ՝ Ա-
րուլէոս Հռուստիկոս, որպէս պատ-
մէ իսկ ինքն Պլուտարբ : Եւ էր՝ ա-
սէ՝ երբեմն ՝ի բարբառել իմում ՝ի
ճառից իմոց ՝ի Հռոմ քաղաքի, ան-
դուստ նամակ մի յինքնակալէն Վեո-
պասիանոսէ բերեալ ՝ի ձեռս տային
Արուլէոսի . իբրեւ ես՝ ասէ՝ դադա-
րեցուցի զճառն, ժամ տալ աւագ
առնն բնթեոնու զնամակն, նա թոյլ
չետ ինձ լսել, մինչեւ աւարտեցի բո-
վանդակ զճառն, և արձակեցաւ ժո-

դովն, և ցայն վայր հեշտաբար ժու-
ժեաց Արուլէոս. և ապա բացեալ
ընթեռնոյր զնամակ ինքնակալին:

Եւ բարբառէր Պլուտարք զճառս
իւր 'ի Հռովմ 'ի լեզու յոյն. զի և
չէր իսկ քաջ տեղեակ և հմուտ հռո-
մայեցւոց բարբառոյն. որպէս վկայէ
իսկ ինքն 'ի նոյն վարսն Դեմոսթե-
նեայ: Բայց յոյն լեզու մեծագէտ էր
'ի ժամանակին յայնմիկ 'ի Հռոմ. որ-
պէս և Մարկոս ինքնին Աւրելիոս
էպար զգեղեցիկ հրահանգսն իւր 'ի
նոյն լեզու արձանագրեաց:

Եւ հռչակ հարաւ յայնժամ յոյժ 'ի
Հռովմ համբաւոյն Պլուտարքեայ առ
կայսերութեամբն Վեսպասիանոսի:
Իսկ ապա բնաւ իսկ ծայր և պսակ
գեղեցիկ համբաւոյն նորա հանդի-
պեցաւ առ կայսերութեամբն Տրայ-
իանոսի, յորժամ 'ի լոյս ընծայեացն ա
զնաշխարհիկ զայս մատեան զգու-
ղակշիռ վարուց զքաջազանցն հռով-
մայեցւոց և զյունաց:

Բայց ընդ բան մի՛ և ես ընդ այլոց՝
յոյժ եմ զարմացեալ, եթէ որ ժա-
մանակակիցք Պլուտարքեայ բազումք
յայնժամ կացեալք յիտալիա մա-
տենագիրք անուանիք հռոմայեցւոց,
Ասկոնիոս Պեդիանոս, և Պերսիոս,

և Լուկանոս, և Սենեկա, և Վաղե-
 րիոս Փղակկոս, և Պլինիոս կրտսեր, և
 Մարտիաղէս, և Սուինտիլիանոս,
 և Յուվենաղիս, և բազումք ևս այլ,
 և մի ոք 'ի սոցանէն յիշատակ ոչ
 արար Պլուտարքեայ : Արդեօք խան-
 տացան ինչ՝ որպէս ասեն, զի յոյն
 ոք այր այնպիսի անաւագ քաղաքին
 քաղաքացի 'ի Բիովտիա, յայնչափ
 շուք համբաւոյն 'ի վեր ելեալ ամ-
 բարձաւ :
 Եղեն Պլուտարքեայ և երկու եղ-
 բարք՝ Լամպրիաս անուն և Տիմոփլ :
 Եւ էր նա յոյժ եղբայրասէր և պատ-
 ուադիր եղբարց իւրոց : Եւ 'ի մաս-
 նաւոր շուք Լամպրիասայ՝ ուրեք յա-
 ռանձին մատենի իւրում տայ նմին
 իսկ եղբոր իւրոյ խօսել և բացայայ-
 տել զդժուարալոյժ զայն խնդիր, եթէ
 զինչ արդեօք նշանակեսցէ բառդ այդ-
 յն : Էլ, էի, որ քանդակեալ կայր
 'ի վերայ դրան տաճարին Ապողոնի
 'ի Դեղփիս, զորմէ տեսցես ստորև :
 Նոյնպէս և եղբոր իւրում Տիմոնի
 յայլում մատենի տայ բարբառել
 և իմաստնաբանել : Սիրեաց միշտ
 զնոսա գորովագութ և հաւասար սի-
 րով, և նոքա զնոյն սէր և զնոյն շուք
 'ի դարձ փոխարինին հարկանէին նմա :

Պատուէրս և վարդապետութիւնս
 Հանձարեղս գրեաց Պլուտարք վասն
 եղբայրական սիրոյ. և գանդատի մե-
 ծապէս, զիարդ առ իւրովն ժամանա-
 կօք դժուարագիւտ իցէ համաշնչու-
 թիւն եղբարց. յորժամ էր երբեմն՝
 ասէ՝ զի դժուարագիւտ էր հերձու-
 ածն 'ի մէջ եղբարց. և երանի՛ էր ժա-
 մանակին այնմիկ, յորում՝ ասէ՝ էր
 տեսանել յայնժամ հիացմամբ և
 բերկրալից ուրախութեամբ երկուս
 եղբարս այնչափ իմն միացեալս ընդ
 միմեանս, որպէս յորժամ բնութիւնն
 է զի հրէշս իմն յերևան բերցէ՝ մար-
 մինս երկու զգաւակացն միասնականս
 անդատին 'ի ծննդենէ։ Ոյր աղա-
 դաւ և առ մեծի եղբայրսիրութեան
 նորախաղաղարար և հաշտարար ընտ-
 րէին զՊլուտարք 'ի մէջ եղբարց կա-
 դելոց։ Որպէս և 'ի դեգերել անդ իւ-
 րում 'ի Հռովմ՝ պատմէ իսկ ինքն՝ ե-
 թէ իրաւախոհ դատաւոր երբեմն
 կարգեցին զնա 'ի մէջ երկուց եղբարց
 հերձելոց, զորս և յոյժ բանաւոր
 փաստիւք հրահանգեալ խելամոե-
 ցուցանէր զնոսա։

Եզև Պլուտարքեայ և եղծորորդի
 մի կամ քեռորդի՝ Սեքստոս անուն.
 սա այս Սեքստոս յոյժ իմաստնախոհ

այր և քաջահմուտ՝ այնչափ իմն զհաս-
բաւի հարաւ, զի և վարժապետ յու-
նականին հրաւիրեցաւ լինել դպրու-
թեանց մեծի կայսերն Մարկոսի Ան-
տոնինոսի: Եւ ապա այս ինքնակալ
ոսկեղենիկ իմն արձանագրեաց զմեծ
հաւաստիս վարժից զվարժապետին
իւրոյ Սեբաստոսի յառաջին դիրս ի-
մաստից իւրոց՝ օրինակ զայս, անմահ
յիշատակաց արժանի: « Սեբաստոս
այս՝ ասէ՝ իւրով իսկ նախագիծ օրի-
նական ուսոյց ինձ հեզ լինել: Ի-
մում տան՝ իբրեւ հայր քաջախոհ գեր-
դաստանի՝ առաջնորդ լինել: Պեր-
ճութիւն անպաճոյճ առանց ամբար-
տաւանութեան ՚ի դէմս բերել:
Կեանս ըստ բնութեան կարգին քա-
ղաքաւարել: Ըղձից և կարեաց ի-
մոցն բարեկամաց՝ հետախոյզ գու-
շակ և նախազգած լինել: Տգէտ օրե-
րոյն և անդուռն բերանոց՝ համբերա-
տար ժուժալ բերել: Եւ չտիւռ առ-
հասարակ մարդկանն՝ զանձն իմ յար-
մարել, և զայլն ևս »: Այս աւա-
դիկ հրահանդ գերագոյն Սեբաստոսին՝
որ օրինակ զայն հրահանդեցաւ ՚ի
հօրեղծօրէն իւրմէ ՚ի Պլուտարքեայ:
Եւ էր Պլուտարք յոյժ բարեհամ-
բոյր և մարդասէր, և ձգէր տարա-

ծէր զգուծ խնամոցն ոչ միայն ՚ի վե-
րայ ամենայն մարդկան, այլ և ՚ի վե-
րայ խմբի ծառայիցն իւրոց. նաև
իբրև այր բնաւ իսկ գորովագուծ ո-
ղորմէր և անասնոյ իւրում: Եւ քա-
ջիկ զայս հանդէս զառնն տեսցես ՚ի
վարսն անդ Աստուծոյ մեծի. յորում
և եպերէ Պլուտարք զխտուծիւն
բարուցն նորա առ իւրն ծառայս:

Համայն և այնպէս ոչ ինչ անփոյթ
լինէր Պլուտարքոս յուղղուծիւն յան-
ցանաց և խակուծեանց ծառայիցն.
այլ յորժամ և պատուհասի պէտք
էին, պատուհասէր. բոյց առանց
սրտմտուծեան կրիցն. և ՚ի պատու-
հասին՝ միայն ուղղուծեան նոցուն և
քաջալաւութեանն պատկառ կայր:
Իսկ որ սքանչելի ևս օրինակ բարեաց
ամենայն իշխանաց և տանուտեարց,
ժամ տայր արժանահաս պատուհա-
սին և յամեցուցանէր, մինչև ՚ի շի-
ջանել եռանդան սրտին և բոցոյ բար-
կուծեանն. և զնոյն հրահանդ քա-
ղաքավարութեան առհասարակ պա-
տուիրէր ինքն և բարոգէր:

Իսկ յաղազս վարժից իմաստասի-
րութեանն նորա և աղանդոյն, թէ
պէտ և ինքնին Պլուտարք մեկին բա-
նիւք ոչ յայտնեաց, սակայն և քա-

ջայայտ իսկ 'ի նորուն իմաստասիրե-
 լոյն և 'ի մեծագոր զօրութենէ բա-
 նիցն յոյժ ականքն կայ, զի բուն իսկ
 ակադեմեան էր այրն, և հարազատ
 աշակերտ վարժարանին Սոկրատայ,
 զոր 'ի մէջ այլոց աղանդոցն ԱՅԻ և
 աղբիւր ճաշխոհութեան՝ ասաց Ուլա-
 տիոս յիւրում քերթողական արուես-
 տին։ Եւ արդեօք ընդ բանսն Պլու-
 տարքեայ հրաշասցի և այլ քրիստո-
 նեայ աստուածաբան. այնչափ իմն
 լուսաւոր խօսի նաւասն Աստուծոյ և
 յաղագս կրօնի. և յաղագս անմա-
 հութեան հոգւոյն։ Քանզի խօսի ճշ-
 զբրտադոյնս և հրաշալիս յաղագս
 միութեանն Աստուծոյ, և անչափու-
 թեան նորա, և բարութեան նորա,
 և պարզութեանն նորա. «Էութիւնն
 ասէ՝ Աստուծոյ, է նոյն ինքն մեծու-
 թիւն և մեծ վայելչութիւն և բարու-
 թիւն և սէր։ Եւ է նա ամենայն ու-
 րեք։ Եւ է նա բուն իսկ երանութիւն
 անխոփոխելի և անապական։ Եւ է
 նորա ճշգրիտ անունն Է. քանզի այլքն
 ամենայն չափին ընդ ժամանակի. բայց
 նա անժամանակ է. և ամբարշտու-
 թիւն է ասել զնմանէ՝ եղև կամ եղի-
 ցի. այլ պարտ է ասել՝ Է. քանզի 'ի
 յաւիտենից է, և անշարժելի է, և

անժամանակ է, և անյեղլի է, յորում ոչ առաջին է՝ և ոչ վերջին, ոչ գալոց ինչ, և ոչ անցեալ, ոչ վաղընջուց ինչ և ոչ նոր։ Ձի որ ասի թէ է, ճշմարտապէս է։ Ոչ եղանի, ոչ անցանէ, այլ մշտնջենաւոր է ։

Չայս ամենայն՝ ոճով և ճոխաբար խօսի Պլուտարք ուրեք ՚ի ճառի իւրում. քանզի է իսկ նորա մասնաւոր ճառ հետաքնին ՚ի մեկնութիւն յունական բառիդ, ԷԼ. որ քանդակեալ կայր՝ որպէս վերագոյնդ յիշեցաք՝ ՚ի վերայ դրան տաճարին Ապոլոնի դիցն ՚ի Դեղիփիս. և մեկնէ զայն բառ՝ առեալ ՚ի վարժապետէն իւրմէ Ամինոնիոսէ՝ իբրև երկրորդ դէմ յն. էական բայիս Եճ, և ասէ՝ եթէ յոյժ աստուածավայելագոյն ձայնիւ ողջունեմք մեք միշտ զդիսն ՚ի մուտս տաճարին նորա, ասելով առ նա, Ես։ Ապա զվերոյգրեալ բանսդ յաղագս էութեանն Աստուծոյ, ըստ նմանէն կարգէ. եթէ Աստուած միայն է ճշմարտապէս՝ է, այլովքն հանդերձ։

Բայց անշուշտ և Պլուտարք՝ այրն բազմահմուտ, ունելով զՊղատոնինն՝ հետաքնին զննութեամբն անցեալ էր և ընդ գիրսն Մովսէսի նախամարդարէին և այլոց մարգարէիցն։

«Դարձեալ» և իման Աստուծոյ գե-
ղեցիին ասէ նա զայս. « Իբրեւ հայր
բազմապէս սիրէ Աստուած զմար-
դին, և արհամարազ բարերարէ՝ ան-
նորա՝ ոչ քիչ ի հետեւութիւնն Աստուծոյ
ակն խնայելիք և յատկատեալ է հո-
գացն մերոյ. իսկ վերջին հիգութիւն՝
ասէ հոգւոյն մէջն է, յարժանեալ բաժ-
է ձա՛կնդ իտու թե՛նէ նորա՝ Եւ զգի-
տութիւնն զայն Աստուած ինքնին տայ
հոգւոյն առաջի և մեղ պարտ է զօր-
հանողամբ ի նմանէ իսկ խնդրել զայն
աղօթիք », և զայն և » :

Է ձեռնադրադոյնս դարձեալ խօսի
Պաւտարք և յաղագս անմահութեան
հարցոյն. « Ի՞նչ, ասէ, այո անմա-
հութեան հոգւոյն բղտումն ի բարու-
թեանն և յարդարութեանն Աստու-
ծոյ. քանզի գոյ իսկ Նախախնամու-
թիւն կառավար տիեզերաց. և հո-
գիք՝ ասէ՛ կան ժման յետ մահուանն,
և առնուն իւրաքանչիւր յԱստուծոյ
զմեղանակ բարեացն գործոց, և զպա-
տուհաս՝ զչարեացն », :

Անշուշտ Պաւտարք և ընդ Առա-
քերոցն օրբոց՝ որպէս բանիս կարգ
է ասել. քանզի և ժամանակակից իսկ
եղև նոցա, ոչ միայն կենակից խո-
սեալ իցէ՝ որպէս հաճանեալս եմ՝ այլ

և զգիրսն ընթերցեալ զնոցա, հետաքնին յոյժ գոլով այրն և բանասէր անշափ և առաքինասէր այնպիսի 'ի կարգի բնութեան: Աւաղ բախտին զի թէ երբեք էր նորա 'ի միտսն լոյս ծագեալ Աւետարանին, էր իսկ Պլուտարքոս անշուշտ մեզ այսօր մի յառաքելական Հարց անտի, 'ի գերագունիցն նոցա, արբութեամբն և մատենիւքն: Եւ նա աւանիկ վարպետաւ իսկ է Պլուտարքոս և 'ի տաղնապի է վասն լուութեան պատգամաց դիցն 'ի ժամանակին իւրում, և ինքնին նա 'ի ներքս բերէ (թէպէտ և չմանայ) պատմութիւն ճշգրիտ զժամանակի կենագործ մահու փրկչին՝ որ խափանեաց զնոսա, որպէս տեսցուք ստորե:

Բայց 'ի գիրս Պլուտարքեայ՝ թէ պէտ և է տեսանել ցտէպ բազմաորակի ձայնիւ՝ Աստուածք, որպէս և վարժապետին իւրոյ Պղատոնի. այլ քանզի բազում այլ ուրեք կնքէ յայտնի՝ եթէ մի միայն է Աստուած, և ինքն է միակ սկիզբն ամ իրաց. ապա յայտ է եթէ « Գիտութիւն Աստուծոյ յայտնի էր 'ի նորա քանզի Աստուած իսկ յայտնեաց նոցա. այլ ծանեան զԱստուած, և ոչ իբրեւ զԱստուած փառաւորեցին »:

Իսկ 'ի բարոյականին Պլուտարքոս՝
 առաւել քան զԵպիկտետոս՝ ռիւերիմ
 թշնամի ընդդէմ կըրեցաւ զետնանա-
 խանձ վարդապետութեանցն Եպի-
 կուրայ . և ինքն ողջախոհ իմաստա-
 սիրութեամբ և կորովի փաստիւք հիմն
 'ի վեր տապալէ զազանդն նորա : Եւ
 է Պլուտարքեայ մասնաւոր ճառ , և
 մակագրի . եթէ “ Չիք հնար կեանս
 գեղեցիկ վարել ըստ կարծեաց ազան-
 դոյն Եպիկուրոսի ” : Դարձեալ և
 յայլում ճառի մեծապէս ազարտէ
 զառած զայս զԵպիկուրեայ . կեաց
 զանխաւ յամենեցոան : Եւ ասէ զնոյն ա-
 ռած արժանի մարդոյ , որ մարմնով
 չափ և եթ անասնաբար կեցցէ յաշ-
 խարհի : Մոլեացն՝ ասէ՝ անկ է զան-
 խուլ զկեանսն ունել և 'ի խաւարի
 ծածկել : Կեաց դու ուրեմն՝ ասէ՝ ով
 Եպիկուրէ 'ի խաւարի , զի մի յան-
 դիմանեսցին գործքքո . բայց առաքի
 նիք խնդրեն՝ ասէ՝ լոյս . և յերեան
 դան 'ի լուսաւորել և զայլս 'ի մարդ-
 կանէ : Եւ զբան զայս հաւատարիմ
 գործէ Պլուտարք 'ի բազմադէմ ան-
 ցից պատմութեանց օրինադրաց աշ-
 խարհի և իմաստասիրաց և զօրավա-
 րաց : Եւ զայլաճղալ նիւրոյն նիւրոյն

Այլ Պլուտարք անարատ 'ի մա-

սին յայսմիկ, հեթանոսաբար հրէշից
պատկառ կայր և աւելորդապաշտոս
թեանց և երազոց, թէպէտ և զաւել
լին ինքն աղարտէ, որպէս տեսցեն 'ի
վարս քաջազանցն: Բայց վկայէ իսկ
ինքն վասն իւր ուրեք, եթէ 'է զի ե
րազ մի տեսեալ (զոր մեզ 'ի վերջա
նէ, թերեւ յոյժ ծիծաղելի իր), ընդ
երկար ժամանակ ժողկալեաց նա
յուտելոյ զձու:

Բայց սէր ճշմարտութեան՝ մի 'ի
կարևորագունից հանգամանաց առն
պատմագրի՝ քաջ իսկ երեւի 'ի նմա,
և 'ի մատեանս վարուց քաջազանցն
իւրոց՝ զոր արձանադրեաց, երբէք չը
գտցես ուրեք զմոլութիւնն դունագե
ղեալ առաքինութեամբ, կամ զա
ռաքինութիւնն՝ մոլութեամբ: Այլ
քանզի գոյքուն և իմաստնոց, և ըստ
նորուն իսկ Պլուտարքեայ ուրեք 'ի
չքմեղս հանելով զխակագործ մար
դիկն, «Բնութիւնն, ասէ, այր ամբիծ
գլխովին և ամենակատար 'ի վեր բե
րել ոչ ունի», նոյնպէս և մեք ներողա
բար դացուք առ նա, եթէ ուրեք նա
ներհակաբար իմաստասիրութեանն
իւրոյ՝ ('ի սիրոյ ձգեալ հայրենեացն)
ոխերիմ ընդդէմ յարձակեցաւ մեծի
պատմագրին Հերոդոտոսի. և ճառ

ևս մասնաւոր առեալ արձանագրեաց
 ընդդէմ, և մակագրեաց այսպէս . Յու
 ղսֆո լարախնութեանն Հերոդոսէայ : Եւ
 ծայրայեղ անդանօր գրգռի ընդդէմ
 առնն՝ որ նախահայր եկաց արտաք-
 նոցն Պատմութեանց . ոչ ինչ շատա-
 նայ իբրեւ ստարան և առասպելաբան
 ամբաստանել զնա, այլ և իբրեւ չար և
 չարամիտ : Իսկ թէ զպատճառն հար-
 ցանես, իբրեւ զի չար խօսեցաւ Հերո-
 դոտոս զԲիովտիոյ և զԿորնթացւոց :
 Բայց զիմորդ չիմաստնանայ Պլու-
 տարբ, եթէ Հերոդոտոս զիրս գրեալ
 զիւրոյ ժամանակին կամ որ սակաւ
 մի յառաջ, և յանդիման աշխարհա-
 ժողով ատենին Հելլենացւոց ընթեր-
 ցեալ զպատմագիրս իւր յՈգոմպիա-
 կան՝ ի խաղսն, առհասարակ Ելլադա
 ընկալաւ գովութեամբ, և մեծապէս
 փառօք անուանս ևս զՄուսայից կար-
 դացին իւրաքանչիւր գրոցն նորա . և
 զիմորդ՝ ի քաղաքաց և ոչ ոք՝ բողոք
 կալաւ, եթէ արդարեւ ստութեամբ
 և զրպարտութեամբ աղարտեալ էր
 նորա զյոյնս : Իսկ Պլուտարբ հինգ
 հարիւր ամօք յետոյ քան զՀերոդո-
 տոս՝ իբրեւ ստախօս առակէ զնա : Բայց
 որպէս ասացի՝ սէր ծայրայեղ հայրե-
 նի գաւառին յաղթեաց բանին : Հա-

մայն և այնպէս առ սէր ճշմարտութեանն ոչինչ հրաժարի Պլուտարբ մեծապէս պանծանօք դռվել և զՀրոգոտոս ինքնին զկարծեալ չարախօս հայրենեացն : Վսեմութիւն է, ասէ, 'ի նմա ոճոյն և կորովութիւն և քաղցրութիւն և անհամեմատ գեղ, և վեհագոյն արուեստ պատմագրութեան : Եւ այնպէս զի ինչ թուի 'ի նմին սիրոյ ճշմարտութեան և յակնածութենէն յառաջ եկեալ և մեծապէս զգուշաւորութիւն առնն և զարմանալի զի ժամանակակից նա առաքելոցն սրբոց գորով և աշակերտացն, և 'ի բուն իսկ 'ի տարածել հաւատոյս մերոյ և 'ի զիցապաշտութեանն տապալել, երբէք նա յիշատակ յայտնի բանիւք ընդդէմ չարար 'ի գիրս իւր՝ կրօնիցս մերոց : և երբէք նա թշնամի չարախօս ընդդէմ ոչ կրեցաւ, իբրեւ զանդուռն բերանսն՝ որ զայնու ժամանակօք 'ի հեթանոս մատենագրացն : Իբրու Սուեոոնիոս, և Տակիտոս, և Լուկիանոս, և այլք ևս : Միայն ուրեք զժէսս ինչ զմեր՝ բայց առանց անսուան՝ ակնարկիւ արարեալ, դատապարտէ : զորոց ոչ զսրբութիւնն գիտէ և ոչ զկարեորութիւնն, անբաժ

’ի ճշմարիտ գիտութենէն և գերե
հեթանոսական դենին :

Ոմանք՝ (որպէս Տասիէ ասէ գաղ-
ղիացի պատմագիր վարուցն Պլու-
տարքեայ) շուք և գովութիւն ետուն
իմաստասիրիս, զի ուրեք ’ի գիրս իւր
ասէ, եթէ պատգամախօսութիւն
դիցն՝ գործ Այսոցն իցէ կամ քա-
ջաց, զորս յոյնք կոչեն Δαίμων : Այլ
բառիւդ Տէմօն չիմանայ, ասէ, անդ
Պլուտարք զԱյսս չարս կամ զդեւ-
այլ զոգիս բարիս և զէական՝ որ ընդ
Աստուած և ընդ մարդիկ . այն են՝
Հրեշտակք պատգամախօսք առաքեալ
’ի նմին իսկ յԱստուծոյ : Քանզի և
ասէ իսկ ուրեք Պլուտարք . Չիք պատ-
գամ՝ որ առանց աստուածութեանն
իցէ : Եւ որք միանգամ ընդ գիրսն
Պղատոնի անցեալ իցեն, գիտեն իսկ
քաջ՝ զոր ինչ միանգամ ասաց նա վասն
Տէմօնիցն :

Արդ որպէս Պղատոն, նոյնպէս և
աշակերտեալն նմա Պլուտարք, և որք
իբրեւ զնա՝ հեթանոսաց ջոկ, ար-
դարեւ իբրեւ պատգամս յաստուծոյ
հաւատային զպատգամախօսութիւնս
դիցն, առ որս և անձկանօք ընթա-
նային ’ի վարանս իւրեանց . քանզի
և էին իսկ նոքա ’ի խաւար անգիտու-

Թեան յաղագս իշխանութեան իշխանին խաւարի, որ պարանեալ անդուլութեամբ ունէր զնոսա 'ի սնապաշտութեան դենին, 'ի ձեռն պատգամաց քրմացն և քրմանուշիցն, ազգխաբուսիկ և շաղաւաշուրթն. է զի պատգամ հոմաձայն 'ի դուրս աալով, և է զի սուտ. է զի գուշակութիւն ապագայիցն՝ յանօր զննութենէ այսոցն չարաց, այլ ոչ գիտութիւն հաստատ՝ որ Աստուծոյ միայն է. և է զի կանխահաս զեկուցօւմն եզելոյ իրին՝ յանհնարին որագուլթենէ տեութեան ոգւոցն չարաց :

Եւ զխաւար զայս անգիտութեան և զիմաստասիրացն անգամ զհեթանոսաց, ոչ այլ ուրեք քաջիկ ևս տեսցէ որ՝ քան եթէ 'ի ճառի անդ Պլուտարքեայ յաղագս Պատգամացն : Քանզի և է իսկ նորա մասնաւոր ճառ երկայնաձիգ վասն լռութեան պատգամախօսութեանց Դիցն. անդանօր 'ի ճառին այրն բազմաքնին նստեալ յուզէ քննէ, և տառապի և տագնապի. զի է զի պատգամախօսութիւնք, ասէ, տաճարաց մերոց լռեալ կան այժմ 'ի ժամանակի աստ մերում. և զժամանակ իւր ասէ՝ առ ինքնակալութեամբն Վեսպասիանոս :

սի և Տրայիանոսի և Ադրիանոսի .
 իսկ զսկիզբն ժամանակի զլուծեան
 պատգամացն (որպէս 'ի յետագայ
 պատմութենէ իւրմէ յայտ է) 'ի վեր
 տանի նա ժինչև յամս ինքնակալու-
 թեանն Տիբերեայ կայսեր, առ օրով
 յերուսաղէմ կենագործ մահՏեառն
 մերոյ, որով և 'ի բնէ ժամանակացն
 այնոցիկ իշխանութիւն լուծաւ խա-
 ւարին: Արդ Պլուտարք 'ի նմին ճա-
 ուի 'ի վեր 'ի վայր խիւարկեալ յուզէ
 և վարանի, յինչ պատճառս արդեօք
 գողցես առհասարակ պատգամախո-
 սութիւնք մեհենիցն լռեցին . և տայ
 'ի նմին ճառի խօսել իմաստասիրաց
 ժամանակին իւրոյ վասն լուծեան
 դիցն՝ անոճս իմն կակազելով և իբրև
 արդարև դրդջիւնս պառաւաց: Եւ
 ապա յայլ ինչ դէմն, և պատմու-
 թիւն մի ևս արժանահաւատ 'ի ներքս
 բերէ հետաքնին այրն՝ հանդիպեալ
 յամս կայսերութեանն Տիբերեայ .
 ինքն չիմանայ զմեծապէս հաւաստիս
 զպատճառին համրութեան դիցն՝ զոր
 յուզէ, սակայն և պատմէ . և եթէ էր
 ծանուցեալ՝ յընչաց այնուհետև քե-
 րեալ էր զամենայն զկարկատուն ըզ-
 բանսն ճառին, և համօրէն 'ի վերայ
 կացեալ պատճառի խնդրոյն: Առ

կայսերութեամբն, ասէ, Տիրերեայ
Եպիթերսէս ականաւոր այր՝ հայր
Եմիլիանոսի մեծի հռետորին՝ եմուտ
'ի նաւ յԵլլադայ հանդերձ բազմամե
բոխ ուղեկցօք անցանել զնալ յիտա-
լիա: Իբրեւ յուղւոյ հանդարտու-
թիւն լինէր յաջողակ հողմոցն մերձ
'ի կղզիան Եբինեան, ստիպեցան նոքա
զկայ առնուլ յանդիման կղզւոյն
Պաքսոսի. և իբրեւ ընդ երեկս նստան
հաց առնուլ ամենայն նաւաստք, և
վախճան եղև ընթրեացն, անդուստ
աւադիկ 'ի Պաքսոսէ յեղակարծումն
ձայն իմն յստակաձայն լսելի լինէր.
գոչէր կարդայր յանուանէ զԹամոս
Եւ էր այս Թամոս ղեկավար նա-
ւուն այր եգիպտացի. իբրև երկիցս
այնպէս կոչեաց զնա յանուանէ
ձայնն, և պատասխանի չարար Թա-
մոս, երեքինեաց նոյն ձայն և կարդայր
զայրն. իսկ իբրև յերրորդումն ետ
պատասխանի, ապանոյն ձայն՝ գոչեաց
առ նա բարձր և ասէ. Յորժամ հա-
սեալ ժամանեցես 'ի վայրն՝ անուա-
նեալ Պալովդէ, ազդ արասցես, օտ
Πάν ο μέγας τέθυκε. այս է՝ Էմէ
Պան Տէժն Դոսա: Եւ պատմէր Եպի-
թերսէս, եթէ առհասարակ ամե-
նեքեան 'ի նաւուն լուան զձայնն, և

յոյժ հիացեալ զարմացեալ կային .
 և սկսան այր ընդ ընկեր հարցանել
 և 'ի վէճ ևս գալ, արդեօք ընուզհրա-
 ման ձայնին զայնորիկ արժան իցէ,
 եթէ հետաքնին շեղեալ խաղալ զա-
 ռաջակայ ուղին : Բայց Թամոս ղե-
 կավար՝ որ զհրամանն էառ՝ զայս ա-
 սաց . եթէ խաղալ մեզ յառաջա-
 դէմ և չասել ինչ արժան է, եթէ
 հողմունքդ յաջողեացին մեզ . ապա
 եթէ դու լինիցի հողմոցդ, հարկ է
 զհրամանն ընուզ զձայնին : Իբրեւ 'ի
 վայր անդր 'ի Պալովդէ հասին նո-
 քա, հանդարտութիւն մեծապէս գը-
 տանէին 'ի ծովուն և ուստեք ամենեւ-
 ին սիւգ ոչ շնչէր : Ապա յայնժամ
 Թամոս ըստ հրամանին յարուցեալ
 կացեալ 'ի խելս նաւուն, ձայն ար-
 ձակեալ 'ի ցամաք կոյտ անդր, գո-
 չեաց այսպէս . Պան Թէն Թոս : Այն
 ինչ նորա բանքն 'ի բերան էին, և
 անդուստ 'ի ցամաքէն վայ և կոծ
 և աշխար մեծապէս և խառնագոչ
 հնչիւն արհաւրաց լի հիացմամբ, ոչ
 միոյ ուրուք, այլ բիւրուց բազմաց
 ընդ լինէր . որպէս զի և արհաւրոք
 լի եղեն առհասարակ՝ որ 'ի նաւին :
 Այսորիկ այսպէս եղելոյ, և նաւուն
 հասեալ յիտալիա, և քանզի ոչ նուա

զուէք էին նաւագնացքն, այլ բազմութիւն մեծ, հնչեալ առհասարակ զհամբաւի հարաւ բանն 'ի Հռովմ քաղաքի. հասեալ և յականջս կայսեր Տիբերեայ, ոչինչ անփոյթ լինէր. անդէն հրաման տայր ածել զառաջեալ միանգամայն զԹամոս և զԵպիթերսէս. իբրև զհաւատս պատմութեանն ստուգեաց 'ի նոցանէն, խնամով 'ի քնին առեալ հարցանէր Տիբեր զգիտունսն, ո՞ր ոք այն հեծ Պան իցէ, որ մեռաւ : Ժողովեալ նորա 'ի միասին որ շատ իսկ էին՝ ասէ Պլուտարք՝ յարքունիս նորա, առհասարակ վարանեցան. և զուշակարար զայս ասացին, եթէ այն հեծ Պան որդի ուրեմն իցէ Հերմէսի և Պենելոպեայ. քանզի և այլ ինչ բաց 'ի դիցաբանութենէ չունէին արդեօք ասել նորա :

Այս ինչ է վաւերական պատմութիւնն Պլուտարքեայ 'ի նմին տրամախօս ճառի իւրում Յաղագս լուսնէան. պարգամիստութեանցն. և վաւերական՝ զի ոչ յանկեամն ուրեք առսկականս առնու ձգէ միայն զպատմութիւնն, այլև մինչև յարքունիս անդր և մինչև 'ի դիւանսն Տիբերեայ կայսեր 'ի ներքս տանի :

Արդ՝ եթէ ո՞ր էր Չայնն, և ուստի,

չիք՝ ասէ Տաօիէ Գաղղիացի՝ ասել
 ճշգրտիւ : Բայց թէ դք, ասէ, որպէս
 'ի ծննդեան Տեառն, նոյնպէս և 'ի
 մահուն, ազդարար զհրեշտակսն ա-
 սասցէ. և զճիւն և զկոծիւն և զլա-
 լիւն անշուշտ զդիւացն, որոց լու-
 ծաւ իշխանութիւն համաշխարհա-
 կան լուութեամբ պատգամախօսու-
 թեանցն (ըստ նոցուն իսկ հեթանոս-
 սացն առ Տիրերեաւ) 'ի ժամանակէ
 անտի մահուանն Տեառն, որ 'ի դէպ
 արդեօք լսելեացն նոցա՝ ծանուցաւ 'ի
 Չայնէ անտի՝ ընդ անուամբն. Πάπ
 ὁ μέγας. Թէն Պան. որ պաշտէր առ
 նոսա իբրեւ աստուած բնութեան.
 և նշանակէ Πάπ, Աֆնայն. անուն
 ճշմարտին Աստուծոյ միայն սեպհա-
 կան : Որով և Պրուտարքեայ (որ միայն
 'ի հեթանոս մատենագրացն՝ հետա-
 քնին յոյժ գոլով այրն՝ պահեաց մեզ
 և զայս մեծ հաւաստիս զճշմարտու-
 թեանն,) մեծապէս շնորհս ունիմք.
 Թէպէտ և ըստ չափու շնորհին և մե-
 ծապէս է մեզ զարմանս, եթէ զիարդ-
 նա որ քաջայայտագոյն ևս քան զամե-
 նայն հեթանոսս (կարծեմ և միայ-
 նակ 'ի նոսա) խօսեցաւ և վարանե-
 ցաւ այնչափ 'ի նմին ճառի վասն
 լուութեան դիցն, ոչ համօրէն հետա-

քնին եղև ճշմարտութեան. այն՝ որ և վաթսուն և աւելի ևս ամօք յետոյ քան զդէպսն Թամոսին առ Տիբերեալ՝ արձանագրեաց մեզ զճառն զայն և զպատմութիւն, յորում ժամանակի ընդ ամենայն երկիր ելեալ խակ էր բարբառ հաւատոյս մերոյ. և փոխա նակ նա նստեալ ողբս իմն և սառնու յայտնի և ճշգրիտ՝ այսպէս ՚ի նմին ճառի. Արդարև իբրև աղբիւրք անջրդիք, ասէ, ցամաքեալ կան այժմ ամենայն պատգամք. Նուազեցան գլխովին գուշակութիւնք ամենայն: Եւ մերն, ասէ, այն Բիովտիա, այն որ իւրովք պատգամախօսութեամբքն յոյժ քաջահնչակ էր յԵլլադա և մեծաբարբառ, այժմ աւաղիկ և նա համրացեալ կայ: Այսպէս նա աւաղէ զիւրսն: Բայց և ես կրկնեցից առ ցուսրտի. Աւաղբախտին Պլուտարքեայ. զիա՞րդ վերպեցաւ ճշմարտախնդիր այրն. և այնչափ մեծ լուսոյն և ՚ի ծագման նորա և ՚ի ծաւալել նորա՝ ՚ի լոյսն չվայելեաց:

Եւ եկեաց Պլուտարքոս որպէս Վոսսիոս ասէ՝ մինչև յամս ինքնակալութեան Անտոնինոսի Պիոսի. և հաշուեսցի ըստ այսմ ամ կենաց նորա մինչև ՚ի ծերութիւն պարարտու-

42 ՎԱՐՔ ՊԼՈՒՏԱՐՔԵԱՅ

Թեան՝ իբրեւամաց իննսնից։ Սակայն
ըստ հաւանական կարծեաց՝ մեռաւ
Պլուտարքոս առ ինքնակալութեամբն
Ադրիանոսի՝ իբրեւամաց եօթանա-
սուն և հնգից։

Եւ է Արձանագրութիւն մի յու-
նական՝ Ագաթիոսի Աթոլաստիկոսի
'ի պատկերն Պլուտարքեայ՝ զոր կանգ-
նեցին նմա Հռովմայեցիք, այսպիսի։

ՔԵԶ

Ի ՇՈՒՔ ՅԱՒԷԺ

ՔԵՐՈՎԼԱՑԻՒ ՊԼՈՒՏԱՐՔԻ

ԶՊԱՏԿԵՐ ԶԱՅՍ ԿԱՆԳՆԵՑԻՆ

ԱՒՍՈՆԱՑԻՔ

ՔԱՆԶԻ ԶՄՐՑԱՆՍ

ԶՅՈՒՆԱՅ ԵՒ ԶՅՈՒՎՄԱՅԵՑԻՈՅ

ԶՈՒԳԱԿՇԻՌՍ ՄԻՄԵԱՆՑ

ԱՐԶԱՆԱԳՐԵՑԵՐ

ԲԱՅՑ ԵՒ ՈՉ ԴՈՒ ԻՆՔՆ

ԲԱՒԵՍՑԵՍ ԳՏԱՆԵԼ ԶԱՅՐ

ՈՐ ՔԵԶ Ի ԿՇԻՌ ԳԱՅՑԻ

ԵՒ ՈՐ ՔԵԶ ՀԱՆԳՈՒՆԱՑԻՊ

ԱՐԶԱՆԱԳՐԵՍՑԻ

Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Ռ Ա Ն

Օ ՈՐ անդառնին 'ի բնէ ըստ գեղեցիկ ախորժակացն ցանգ բնաւորեցաւ սիրել մարդ բանաւոր, զհրահանգելն ասեմ հանդերձ զուարճութեամբ, անշուշտ 'ի Պլուտարքեան մատենէ աստի լրումն տացէ ազնուական ըղձին:

Քանզի յակն արկեալ զսա միանգամ ուշիմ ընթերցանութեամբ, այնուհետեւ և ինքն ընդ անձին ոգորեսցի 'ի պայքարելն՝ եթէ արդեօք առաւել զուարճացաւ, եթէ առաւել հրահանգեցաւ: Այնչափ իմն զհարստութիւն զայս կրկնակի զոգւոյ և ըզմտաց՝ հաւասարաչափ մթերեաց հանձարեղս այս Պատմագիր 'ի գանձուգրոցս այսոցիկ:

Պանծասցի արդեօք Յունաստան 'ի քերթողական աշխոյժս անզուգականս՝ յիւրն Հոմերոս . 'ի ճարտա-

բախտս բեմբասացութիւնս աննըմանս՝ 'ի Դեմոսթենէս . 'ի Հնախօս պատմագրութիւնս քաղցրաբանս և գեղեցկահիւս՝ յիւրն Հերոդոտոս և 'ի Թուկիդիտէս . 'ի հրահանգիչ պատմութեան՝ 'ի Քսենոփոնտ . բայց սակայն 'ի հանճարեղ և յիմաստնախոհ պատմագրութեան՝ միանգամայն և 'ի քաջահրահանգ՝ պատշաճեալ գոգցես ամենայն չափու հասակի մարդկան, պանծասցի միայն յիւրն Պլուտարքոս :

Քանզի և սա միայն գիտաց քաջապէս ընդ ախորժակաց պատմութեանն կենդանի նկարագրութեամբ 'ի զթօսանս լսելեաց, հիւսել միանգամայն և զգուարութութիւն հրահանգութեան մտաց՝ 'ի խելամուտ լինել ճշգրտիւ պատճառաց անցից պատմութեանն, և որ ընդ նոսին զուգահետ կարևոր հանգամանացն, և որ ըստ նոցանէն յառաջ եկեալ վախճանի իրացն . և 'ի գիտել միանգամայն քաջութեամբ խորհրդոց դատել և սահմանել զառն առն՝ զորոց արձանագրէ՝ զգեղեցիկ արդիւնս վաստակոցն և զանշուշտ իմաստութիւնն յառաջնորդութեան նոցա, կամ թէ զթերակատար խակութիւն խորհրդ-

դոց նոցա, և որ ըստ նմանէն՝ զան-
գոսնելի գործոցն նոցա: Նոր և չքնադ
օրինակաւ զուգակշռելով դատողա-
կանին ընտրութեամբ զնոսա ընդ մի-
մեանս՝ ի հրահանգութիւն ընթերցա-
նելեաց իւրոց. միումն հետազօտ նա-
խանձաւորութեամբ պատկառ կալ,
և ի միւսմէն՝ քաջախոհ զգուշաւո-
րութեամբ հրաժարել:

Որով և նորա այս Մատեան պատ-
մագրութեան՝ ոչ միայն ի մէջ բազ-
մադէմ՝ այլոց մատենագրութեանց
նորուն Պլուտարքեայ իբրեւ մարգա-
րիտ լուսափայլ ծագեալ՝ այնոցիկ
ամենեցուն պսակ ականակապ ի
գլուխ անցեալ կայ, այլ և գոգցես
ամենայն մատենագրութեանց Ար-
տաքնոցն՝ որ ի դարս իւրաքանչիւր՝
սա իբրեւ վեհագոյն հրահանգիչ պսա-
կեցաւ ի դատաստանէ իմաստնոցն:

Այլ զէր օրինակ արեգակնդ, քան
յօտարին գովութենէ, յիւրոց ան-
տի ճառագայթիցն և ի կենագործ
զօրութենէն հաւաստիս իւր ի ներքս
բերէ, սապէս և արձանագրութիւն
մատենիս. թէպէտ և բիծք ևս՝ որ-
պէս ի մարմնի լուսաւորիդ՝ զսովաւ
շողայցեն, ի մեծազօր նշուլիցն խա-
փանեսցին: Առ այս դարձեալ եթէ

և յօտարաց խնդրեցես զհաւաստիս սորա, ամբաւք են. և ողջ մատենի պէտք են՝ ի լնուլ զթիւ գովուլ թեանց զառնն, և զմատենաւոր հանդիսից նորա:

Շատ իցէ իմաստասիրի առն՝ հանգունատիպ թէոգորի՝ ի միջոյ ամբաւից մատենից՝ իբրեւ ի խանձողաց հրոյ՝ փրկել միայն զՊլուտարքոս: Քանզի այս թէոգորոս Գազա՝ այր հոյակապ դպրութեամբք՝ է զի հարցեալ, « Զինչ այն մատեանքն իցեն, զոր նա ողջ մազապուր ճողոպրեացէ՝ ի միջոյ բիւրաւորաց մատենից, յոր ժամ՝ նոքա ի հուր դատել առհասարակ հանդերձեալ իցեն », ետ պատասխանի. զՊլուտարքոսին: Այնչափ ուրեմն վեհագոյն բնաւիցն զսա դատեցաւ այրն:

Եւ արդեօք առ մեօք դարձեալ հաւաստիս զնոյն ասեն բազմադէմ թարգմանութիւնք սորա ի լեզու լեզու՝ զմիմեամբք ելեալ. և կուռ անդուլ ցաւուրս մեր արձանադրութիւնք ի տիպ՝ մատենիս այսորիկ յԵւրոպա. մինչև հուսկ ապա յետ բազմահոլով դարուց՝ ետես զսա և Հայոց աշխարհորում և ի վաղնջուց իսկ էին ցանկացեալ բանասէրք Ազգիս:

Արդ՝ ի դուզնաբեայ աշխատասիրութեանս ի մատենաս յայս, օրինակ Հելլեն բնագրին Պուտարբեայ ի Թարգմանութեան մերում, էր հռչակաւորն այն ի լոյս ընծայեալ ի Փարէզմիաթերթ տպագրութեամբ յամին 1624 . երկլեզուեան յն . և լտ, Թարգմանութեամբ Արուսերեայ և Քսիւլանդրեայ : Այլ ոչինչ դանդաղեալ վերջացաք և այլոց ևս Թարգմանչացն պատկառ կալ . և առաւել ի նոսա՝ առն քաջի յունագիրտի՝ Հերոնիմոսի Պոմպէի Վերոնացւոյ . այն՝ որ ի վերջնումս ըստ ճշգրիտ կանոնաց Թարգմանութեան՝ ի լոյս ընծայեաց զՊուտարբն ի յունականէն իտալական լեզուաւ, պահեալ անվթար զհարազատութիւն բնագրին՝ որպէս անցի ընդ գիրս նորա, պահեալ անվթար և զոճ ընտիր իտալական բարբառոյն :

Յաւելաք և ծանօթութիւնս ուրեք, բայց ի կարեւորս միայն . որ յայլոց ոմանց, և որ ի մէնջ առանձինն :

Իսկ կարգ և դասաւորութիւն արձանագրութեանց վարուցս է ըստ կարգին Քսիւլանդրեան տպագրութեանն, որ ընկալեալ է առհասարակ : Ապա թէ ոչ ըստ նորուն իսկ

Պլուտարքեայ վարք լիւկուրգոսի և
Նումայի երէց է ժամանակաւ քան
զԹէսէոսի և զՀումուլտի:

Բայց թէ ուրեք 'ի մատենագրու-
թեանս, մանաւանդ 'ի Լուկուղղոսն
և 'ի Պոմպէոսն, պատմութիւնս գրա-
ցես զմերազնեայց, է զի ոչինչ համա-
ձայնս մերոց պատմագրաց, մի արագ
խռովեսցիս կամ դատեսցես: Թէ են
այդոքիկ՝ մանրամասունք պատմու-
թեան անցիցն՝ զանց 'ի մերոցն ա-
րարեալ (որպէս ստէպ սովորութիւն
է մերոցն), առ և ընկալ զհաւա-
նականն: Թէ են այդոքիկ՝ ընդդի-
մակք և 'ի մանրամասունսն մերոցն,
լեր յայնժամ անաչառ դատող և
ընտրող պատմագրացն. և ապա ըն-
կալ կամ մերժեալ: Իսկ զո՞րք ար-
դեօք 'ի մերոց աստի գացես երբէք
զուգակշիռ՝ այնպէս բազմագէտ, այն-
պէս բազմահմուտ, ուստի և բազմա-
վէպ, որ զամենայն քար՝ ըստ ասացե-
լումն՝ շարժէ և յուզէ յարձանագրել
իւրում, իբրու 'զՊլուտարք. բայց
թէ արդեօք՝ զաննմանն զայն և զհա-
րուստն հմտութեամբ և զբազմավէպն
մեր ասիցես զՆորենեան պատմագիրն,
պսակ 'ի գլուխ պատմութեանց Հայ-
ոց. որ որչափ պանծացոյց զազգն՝

նախատիպ և յոյժ վաղնջուց պատ-
մութեամբն, այնչափ և յողւոց մերոց
հանել տայ՝ խուճապ և հակիրճ գլխո-
վին գոլով 'ի պատմութեան: Ո՞տայր
եթէ ընդ բազմավիպութեան՝ և ման-
րավէպ հանդիպեալ էր նորա. գո-
նեա զոր միանգամ ինքն առանձին՝
առանց ինչ նորոց հետազօտութեանց
'ի մատենից Յունաց և Պարսից՝ ամ-
բաւութեամբ յիւրումն ծոցի ամբա-
րեալ իսկ ունէր:

Իսկ 'ի Հայ թարգմանութեանս
Պլուտարքեայ՝ տքնեցայ ըստ կարի
հայերէնախօս գործել զհելլենացին,
պահեալ անդրժեղի զհաւատարմու-
թիւն և զհարազատութիւն. սակայն
նկրտեալ՝ եթէ չխարիմ՝ ո՛չ դրժել և
ոճոյ հայրենի բարբառոյս՝ ըստ բիւ-
բապատիկ հայեցուածոցն, զոր ար-
գարացուցեն՝ որք ընդ թարգմանու-
թիւնս ընտրելագոյնս մերոց նախնեաց
և այլոց աղգաց ուշով անցեալ իցեն.
և որք ինքնին 'ի թարգմանութիւնս
Թարթափեալ իցեն. ո՛չ սոսկ և նիւ-
թապէս, այլ որք ընդ ճշգրտութեան
իմաստիցն հիւսեցեն և զզանազա-
նութիւն յատկութեանց լեզուին
ըստ բազմադէմ հանգամանացն ութ-
մասանց բանի, և առաւել ևս՝ կար-

զի և դասաւորութեան բանի: Վերջինդ ընկալեալ է յամենայն վարժապետաց արուեստի թարգմանութեան: Իսկ առաջինդ՝ արդէն իսկ անբաժ 'ի վայելչութենէն, անբաժ է գլխովին և 'ի հարազատութենէ. թէպէտ և առ երեսս հարազատութեացի:

Զի թէպէտ և հայերէն իցեն բառքն և բայքն, սակայն Հայ մարդ (թող զի չբաղցրանայ), չիմանայ ևս, զի հայեցի չէ՝ յատկութիւն լեզուին: Եւ որ ծիծաղելին է, իմանայ երբեմն և իմաստ մի, բայց գլխովին այլ և օտար 'ի մտաց Բնագրին:

Արձանագրութիւնք Պրուտարքեայ՝ որ յառաջդ կան՝ կոչին յունական ձայնիւ ΠΑΡΑΔΕΗΑΑ. ըստ բառին՝ Առ Բիւանս, այս է ընդ Բիւանս կշռեալք, որ լաւ ևս ըստ մեզ, Զոգաիշիտ: Քանզի զվարս պատմէ Պրուտարքոս զաւագ արանցն զհնոց հրահանգի խորհրդածութեամբքն: Զմի որ առնու 'ի Հելլենաց, և զմիւս այլ հանգունատիպ 'ի Հռոմայեցւոց. և ընդ միմեանս կշռեալ ճշդիւ զամենայն իսկ զվարս նոցա, նստեալ հանձարով դատի և դատակնքէ: Եւ սքանչելի է մեզ Պրուտարքոս որպէս յանաչառութեան 'ի դատաստանի

իւրում ընդ այր հռոմայեցի և ընդ յոյն, (իսկ եթէ ուրեք յունանայ կամ յունասիրէ այրն 'ի Զուգակշռութիւնս իւր, մի զանց արասցուք և մեքանաչառել առ նա 'ի ծանօթութիւնսն.) նոյնպէս և 'ի գիւտն և 'ի գեղեցիկ ընտրութեան իւրում՝ յայր հելլենացի ընդ առն հռոմայեցւոյ. զիարդ նա հնարիմաց ուշիմութեամբ նմանատիպս 'ի ներքս բերէ զամուսն իւր. է զի և նոյնատիպս ամենեին:

Իսկ ամուլք Զուգակշիռ վարուցն նորա, որչափ ինչ հասին առ մեզ, են թուով քսան և մի: Կան նորա և չորք ևս վարք մեկինք, այս է Արքայէն. Արքաոս. Գալթա. Ունէ: Բայց զերկուց վերջնոցս տեսցես 'ի ծանօթութիւնս անդր:

Բայց արտաքոյ սոցա են և այլք զոր գրեաց նա, որպէս գիտեմք 'ի նորայն իսկ մատենից և յայլոցն, և կորեան և չեն այժմ 'ի միջի: Եւ են այսոքիկ. Հերահէն. Հետոդոս. Պինդաբոս. Կրաթեր և Դայիթա. Լեոնիդա. Արիստմենէն. Սիդիոն Արիմանոս. Մեփեղոս. Տիէրիոս. Կլոդիոս. Ներոն. Կալիգուլա. Բիպեւիոս. Եղամինոնդա և Սիդիոն երէց. Ագոստոս. Վարդ ասանց հոեփորայ Եւատայ: Բաց 'ի կորու-

սեղոց աստի չերեին այժմ 'ի միջի և ինչ ինչ Ջուդակշուութիւնք վարուցն զոր ունիմք 'ի ձեռին . որպէս տեսցես յընթացս մատենիս :

Իսկ զժամանակագրութիւն վարուցս , և զցանկ մասնաւոր՝ զհնոց հեղինակացն զոր յիշատակէ նա , և զցանկ ընդհանուր՝ զբոլորին , զայս ամենայն տեսցես 'ի հատորն վերջին :

Բայց զոր 'ի վերջէ պահեցաք ասել աստանօր , թէպէտ և առաջին զօրութեամբ , այս է յաղագս բազմադէմ շայեկանութեանց մատենիս , հատուցուք այժմսղագունիւք ըստ յառաջագոյն խոստմանն :

Քանզի բազմադիմի են արգասիք ամբարեալք 'ի մատենիս : Առաջին , որ ըստ անձին առանձին գեղեցիկ քաղաքավարութիւն յաշխարհի՝ հանդերձ առաքինութեամբ . այս է անձնականն Բարոյական : Երկրորդ անգամ՝ որ առ տնին գերդաստանին վարչութիւն՝ հանդերձ խոհականութեամբ . այն է Բարոյականն տնտեսական : Երրորդ անգամ՝ զոր ծայր ասացին իմաստութեան , հանձարեղ առաջնորդութիւն ժողովրդոց հանդերձ զգօնութեամբ . այս է քաղաքականն Բարոյական :

Եւ ապա՝ որ ըստ սոցանէն օրէնս գիտութիւն ճշգրիտ . և օրինադրացն՝ ընտրել զլաւն և մերժել զյոռին . և ՚ի նոսին խելամտութիւն հանձարեղ և տքնութեամբ վարժքն . և բոլորապրտուղ հնազանդել օրինացն . և զօրէնսն առնուլ արքայացուցանել միանգամայն ՚ի ժողովրդոց վերայ և յարքայից :

Առ այսոսիկ՝ և զինուորականին հրահանդ քաջութեան . զօրավարութեան հանդէսն բազմադիմի՝ ողջախոհ մոլութեամբ . է՝ ուրեք դիմագրաւ նահատակութիւն . և է՝ ուրեք հնարիմաց փախուստ, և յաղթական դարան . և որ այլ ևս քաջութիւնք խորհրդոց : Եւ որ մեծ ևս՝ զօրականին հլութիւն մահու չափ . է՝ զի ճակատամարտ , և է՝ զի ասպատակին կապել . և մրցանակ առաքինեացն , և պատուհաս վատացն :

Դարձեալ և ՚ի վարժս գունակ գունակ : Բազմավէպ հմտութիւն և մատենից և մատենագրաց : Եւ՝ զհարդ ՚ի հետեակ և ՚ի սին պատմութենէն խուսել , և զհարդ իմաստնախոհութեամբ և լսելեացն հրահանգիւ պատմագրել պարտիցէ . և զհարդ պատմագրին միանգամայն և բազ-

մահմուտ և քաղաքագէտ և ճարտասան և իմաստասէր և առաքինի և խոհական լինել պարտ իցէ :

Առ այս՝ և ճարտարախօսն բեմբասացութիւն և յանկուցիչն, գեղեցիկ խառնութեամբ քերթողական ախորժակացն :

Դարձեալ և պատասխանիք հապճեպ և իմաստուն : Թողում ասել՝ և ղընազնութիւն սորա ըստ բաւականի ժամանակին այնորիկ . և զհետախոյզ քննութիւն զազգաց և զնոցուն կարգաց և զբարուց և զսովորութեանց . և զգիրս աշխարհաց, և զնիստս գաւառաց : Եւ որ բիւրապատիկ ևս ըստ սոցանէն հանդէս մարդկութեանս . որովք բնաւորեցաւ սա 'ի վիճակին իւրում վայելուչ կալ :

Եւ քաջաբերութիւն զայս ամենայն՝ զոր թուեցի, արդիւնացուցեն մերազնեայք . սակայն և ոչ՝ որ յաւիտենիւս այսուիկ միայն չափեցին :

Քանզի են իսկ ամբարեալք 'ի մատենիս՝ և 'ի բարոյական կարգի բազմադէմ խրատք 'ի կանոնս վարուց . որով և ըստ Հոգւոյն իմաստութեանս թո՛ժ տացուք մեք և 'ի գրոց Արտաքնոցն, որպէս և յառաջակայ մատենէս :

Բայց և 'ի նոցայն զինուց՝ նախ զնո-
սին գոռութեան բանիւք վանեալ,
զի և զմեծարոյ կարիսն գձձեցուք
զհեթանոսացն իմաստասիրաց. իբրև
որ ոչ յամենայն ժամ և յամենայն
կանոնս վարուց յստակք, այլ բիժ և
աղտ և մթարս խառնեցին յիմաս-
տութեանն. և իբրև որ առաւել տ-
սուցին նոքա, քան եթէ գործեցին:
Երկրորդ անգամ՝ և զառաքինեացն
նոցա լսելով աստանօր զբաշութիւն
և զպսակն, և զյետս կացելոցն ըզ-
վատթարութիւն և զպատուհասն որ
յԱստուծոյ, որ 'ի մարդկանէ, սաս-
տիկ ևս վառ և բորբոք 'ի մեզ յոր-
դեացեն իղձք նախանձաւորք առաքի-
նութեան և վարուցն քաջութեան.
Իբրև որ անդատին յառաջին կրթա-
նացն կատարելագունին հրաւիրե-
ցաք լինել նմանօր:

Նա զի և յորժամ Պլուտարք նըս-
տեալ կենդանագիր գրչաւն ճգնի
զնանրութիւն փառացն մեզ 'ի դէմս
բերել՝ զիւրոց քաջազանցն, նախ մին-
չև յամբա բարձրաթուիչ առնելով, և
անդուատ ոճով մինչև 'ի շունչ վեր-
ջին վախճանի նոցա և մինչև յաճիւն
ցնդելի ոսկերաց նոցա՝ արտասուելի
պաւումութեամբ զծաղկընկէց կեանսն

նկարէ։ Եւ յորժամ նա զմոլեացն 'ի նոսա և զմարմնամոլիցն և զընչաքաղցից և զփառամոլիցն ճշգրիտ պատմութեամբ խորագիտագոյնս 'ի վեր բերցէ զանգոսնելի զկիրան դիմակ դիմակ, ապա և զանհնարին աղէտսն ըզվախճանին նոցա, այնուհետեւ այս Մատեան՝ առհասարակ և՛ իշխանաց և՛ իշխեցեւոց և բնաւ իսկ ամենայն չափու հասակի, եթէ կամին և ուշով քննեն, իցէ նոցա իբրեւ դատտիրակութիւն բարեաց. ճանաչել զառաքինութիւն և սիրել և պսակել. և ատել զմոլութիւն, և 'ի պատուհասէն խուսել։

Այս ամենայն հանդէս է արձանագրութեանցն Պլուտարքեայ. և այս ահա մերազնեայց դուզնաբեայ նուէր 'ի փոքրիմաց տեսութենէս։

ՊԼՈՒՏԱՐՔԵԱՅ

ԶՈՒԳԱԿՇՒՌՔ

ԹԻՍԻՈՍԻ

ԵՒ

ՀՌՈԾՈՒԼՈՍԻ

1

1

Թ Է Ս Է Ո Ս

ՈՐ Բ միանգամ յադձանադրութիւնս աշխարհաց դեգերուն պատմաբանք, ով Սոսսիէ Սէնէկիովն 1, զայն ինչ որ անծառնօթ առ 'ի նոցանէն կացեալ իցէ, 'ի ծայրս ուրեք պնակացն ամփոփեալք՝ ուրոյն նշանակեն, եթէ՝ Որ աստի անդր սահմանք՝ բնաւ իսկ կամ առաջախիղճ են անջրդիք, և գազանուտք, կամ մօրատք խաւարարդեւք, կամ Սկիւթեան ռաւամանիք, կամ Թէ ծով ձուլեալ: Սակեւ և ինձ որ 'ի մատենադրութեան այսց զուգակշիռ վարուցս՝ բուն հարեալ եմ զժամանակէ հաւանապան բանիցն և զարժանապատում անցիցն, գեղեցիկս արդեօք յաղագս ծերունեացն արժան իցէ ինձ ասել. իսկ ապա որ ինչ միանգամ արտաբոյ այնոցիկ՝ հրաշավէպք ոմանք և քերթողականք, Թող քերթողքն ճարակեսցեն և առապելարկուքն, յորաչնք և ոչ մի ինչ հաւատ և ոչ ստուգութիւն երբեք:

Այլ քանզի յազադս լիկուրդոսի օրէնսդրի, և Նումայի արքայի բան ճառեալ պատմեցաք, ոչ ինչ տարագէտ իցէ 'ի Հռոմուլոս անդր 'ի վեր ելանել. որպէս զի և մերձաւորք ժամանակացն նորա եղեալք պատմութեամբն :

Այլ իբրև մտախորհ յանձն իմ լինէի, եթէ արդեօք՝ ըստ Եպիւղոսի առասացութեան,

Այս Դիւցադին ո՛րի քաջաց,
Լիցի քայլիցն զուգընթաց.
Զո՞րնդ նրմա չափեմ 'ի լար,
Եւ զո՞ղընեմ ես 'ի նրժոր.

քաջ իսկ թուեցաւ ինձ՝ զի որ զգեղեցիկն զայն Աթէնս և զականաւորն՝ բազմաժողով կարգեաց եգ այրն, զնա ինքն ես 'ի կշիռ համեմատութեան առեալ ձգեցից ընդ առն՝ որ նախահայր անվանելին և մեծափառն եկաց Հռովմայ :

Արդ՝ իցէ թէ յառասպելեաց անտի տրեալ, եղիցի մեզ հեշտընկալ բանս և առցէ զդէմս պատմութեան. իսկ ուր ուրեք ընդմեջեալ՝ ապստամբ յարժանահաւատն գտցի բանից և անբաժ 'ի հաւանականէն, անդանօր ապա մեզ քաջախոհ ունկնդրաց պէտք իցեն, որք հեղաբար յանձին կալցեն զհնոցն զոյցս :

Եւ արդ՝ քաջ իսկ Թէսէոս ըստ բազմադէմ նմանութեանցն հանդումատիպ գտանիցի Հռոմուլոսի. քանզի երկդքին միանգամայն յանօրէն և 'ի դաղժամեստ

ղուգութենէն յառաջ եկեալք, իբրեւ աստուածոց ճետ զհամբաւի հարան :

Դարձեալ առ այս՝

Մարտիկք երկոքին, և զայդ քաջ գիտեմք մեք ամենեքին 2 :

Միանգամայն ընդ կորովութեան մասին հանձարեղք ևս գտան երկոքին սղբա : Իսկ յերկուց անտի քաղաքացն հոյակապից, մին կանգնեաց զՀռովմ՝ և միւսն՝ բաղմաժողով բնակեցոյց զԱթէնս : Երկոքին դարձեալ առևանկեցին կանայս : Առ այս՝ և ոչ մի ոք 'ի նոցանէն անմասն գտաւ յարկածից ընտանեացն և 'ի հեռից մերձաւորացն : Հանդերձ այսու՝ և 'ի վախճանի կենաց իւրեանց երկոքին միանգամայն՝ որպէս ասեն՝ ընդ հարան 'ի քաղաքակիցս իւրեանց . եթէ երբէք ինչ մի շահ առ ճշմարտութիւն անդր բերցի մեզ 'ի բանից անտի, որ ոչն իցեն արդեօք քերթողականք ոմանք :

ԹԻՍԻՈՍ ըստ հայրենի զարմին էր յերեթէոսէ և 'ի նախնի բնակաց աշխարհին . իսկ մայրենեօք 'ի Պեղոպեայ : Քանզի Պեղոպս քան գանձուցն յղովութեամբ՝ առ դաւեղ ևս զաւակացն, մեծապէս յորացաւ 'ի վեր քան զամենայն թագաւորս որ 'ի Պեղոպոննիսոս . դստերս բազումս առեալ հարսնացոյց հոյակապ որերոյն, և բազում որդիս առեալ սփռեաց իշխանս քաղաքաց քաղաքաց : Մի 'ի նոցանէ էր և Պիտիէոս հաւն Թէսեայ . այն՝ որ զՏրիզլինացւոց քա-

զաքն բնականոց ոչ ինչ մեծ : Եւ էր Պիտ-
թէոս 'ի համբաւի իբրու զամենեքումք՝
որ զայնու ժամանակօքն գերազանցեալ,
բանաւոր այր և լիահանձար : Եւ արդեօք
հանձարոյն նորա տիպ և զօրութիւն այն-
պիսի ինչ էր, ըստ որում և Հեսիոդոս ինք-
նին գլխովն 'ի վար արկեալ յայնպիսեաց
անտի՝ զհամբաւի հարեալ է, մանաւանդ
'ի պատճառս հանձարեղ առածիցն՝ որ 'ի
գիրս վաստակոց նորա . յորոց զմի և զայս
ասեն լինել Պիտթէոսի, եթէ „ Առն բա-
րեկամի, շատ իցէ արդեօք վարձն խոտա-
ցեալ : “ Զայս և Արիստոտէլ ինքնին վը-
կայէ իմաստասէրն . իսկ Եւրիպիդէս սան-
կոչելով զՀիւպպոդիտոս ողջախոհին Պիտ-
թէոսի, քաջ իսկ պանծացուցանէ մեզ
զՊիտթէոսին զփառս :

Այլ յորժամ Եգէոս խնդրէր ունել
զաւակս, ասեն՝ եթէ Պիտթիաս զդերա-
համբաւեալն զայն պատգամ ետ պատաս-
խանի, որով և պատուիրէր նմա մի երբեք
զուգիլ ընդ կնոջ՝ մինչքն հասեալ իցէ յԱ-
թէնս : Այլ քանդի թուէր իմն՝ եթէ ոչ
յայտնաբարբառ ինչ խօսեցաւ Հարցուկն,
ուստի և Եգէոս դէմ եգեալ 'ի Տրիգլինէ
հարցանէր 'ի Պիտթէոսէ զպատգամ դիցն,
որ ունէր օրինակ զայս .

Մի առաքելոյ զոտն 'ի ուղկէն արձակեր մի,
Ո՞վ բարձերէց ժողովրդոց իշխան արի,
Մինչքն յայտնեալ Աթենացւոց հրա-
պարակի :

Եւ ասպա չէ ինչ յայտ, եթէ զինչ արդեօք խորհելով Պետթէոս համոզեաց զԵգէոս՝ կամ թէ խաբեաց և, զի մերձաւորեսցի նա ընդ Եթրայ։ Իսկ իբրև եմուտ առ նա Եգէոս, և ծանեալ՝ զի ընդ դատերն Պետթէոսի մերձաւորեցաւ, և կասկածեցաւ և՛ եթէ յղի է, առեալ զսուր իւր և զփօշկան՝ եթող անգր, դադեալ զայնոսիկ՝ ի ներքոյ վիմի մեծի, որ ի փապար ծոցոյն բաւական էր առնուլ ամփոփել զաւանդն։ Ապա Եթրայի միայն ի վեր հանեալ զբանն, պատուիրեաց նմա՝ զի թէ երբէք զաւակ լինիցի ի նմանէն, և յարբունս հասեալ որդւոյն՝ բաւական իցէ զվէմն ի վեր բառնալ և յինքն զաւանդան առնուլ, առեալ զորդին առպրեսցէ առ ինքն հանդերձ աւանդիւքն՝ ոչ ումէք ի վեր հանելով զբանն, այլ հրջափ ինչ հնար իցէ՝ բնաւ իսկ դադոյ յամենեցուն. (քանզի և կարի յոյժ երկրնչէր Եգէոս ի Պաղղատեանցն, որք դարձնակալք էին նմա, և անգոսնէին ևս զնա ի պատճառս անզաւակութեանն. և էին թուով յիսուն այս որդիքն Պաղղատայ)։ զայս պատուիրեաց Եգէոս, և ել գնաց։

Իսկ իբրև Եթրա ծնաւ որդի, են որք ափեն՝ եթէ ի պատճառս նշանակացն ամփոփելոց՝ վաղվաղակի իսկ անուն եդաւ նմա Թէսէոս. իսկ կէսք դարձեալ՝ եթէ յորժամ յետ այնորիկ յորդի իւր ընկալաւ զնա Եգէոս յԱթէնս 3։ Իսկ յորժամ սնանէր նա առ Պետթէոսի, վերակացու իւր՝ և դաւ տիարակ ունէր Կոննիդաս անուն զոմն։

որում մինչև ցայսօր ժամանակի՝ միով
աւուրք յառաջ քան զԹեաւեան տօնան խոյ
մի յազեն Աթենացիք՝ 'ի յիշատակ սորա
և 'ի պատիւ՝ առաւելագոյն ևս իրաւամբք
քան զՍիզանիոսին շուք և զՔարրասիոսին 4.
յորոց մին նկարին էր պատկերացն Թե-
սէոսի, և միւսն՝ քանդակիչ:

Եւ քանզի սովորութիւն էր առ ժամա-
նակօքն այնոքիւք, զի որք միանգամ ըստ
տիս մանկութեան ելեալ էին, գնային 'ի
Դեղփիս՝ անդ ձօնել դից զնորիս հերաց
իւրեանց, չոքաւ 'ի Դեղփիս և Թէսէոս .
և տեղին՝ որպէս ասեն՝ առ 'ի նմանէն ան-
ուանեալ կոչի ցայսօր Թէսէոս . և փոք-
րեաց անգանօր զվարսս միայն զճակատուն ;
ըստ որում ասէ Հոմերոս յաղագս Ա-
պանտիցն . նորին աղագաւ և օրինակ զայս
փոքրեւ՝ անուանեալ կոչեցաւ Թէսէոս :
Իսկ Ապանտք նախ զառաջինն օրինակ զայս
փոքրեցին զվարսս . ոչ եթէ յԱրաբացոց
անտի ուսեալք՝ որպէս կարծեն ոմանք, և
ոչ դարձեալ Միւսեանցն նախանձաւորք
եղեալ, այլ քանզի պատերազմականք ոմանք
էին և ընթերամարտք, և քան զամենեւեան
առաւել քաջակիրթք 'ի բռնամարտիկ մըր
ցանս ընդ Թշնամիս . ըստ որում և Արքի-
ղղբոս վկայէ 'ի տողս յայսոսիկ .

Ո՛չ հընչեսցեն լարից ճայթմունք
'ի հաստաձիգ աղեղանց,
Եւ ոչ տարափ տեղ տեղացէ
Քարանց շրջինս պարսատկաց :

Այլ գերարտօսար 'ի սուսերաց
 Նախճիրք ամբաւք յորդեսցին,
 Այն ինչ մարտին գոռայ զըջուկ
 Արէսն 'ի դաշտ մոլեգին:
 Մարտ յայսպիսի ներհուսք արդեօք
 Են 'ի բազուկ քաջամուր,
 Այն հոյակապ իշխանք Եւթեայ
 'ի սուր վառեալք սայրասուր:

Ապա զի մի թերևս 'ի հանգիպոյ տեղի
 տացեն թշնամեացն ընթռնելոյ զվարդիցն, և
 վասն այնորիկ փոքրէին: Ջսոյն և Աղեք-
 ասանդր մակեդոնացի զմասւ ածեալ, որ-
 պէս ասեն, պատուէր ետ զօրագլխացն՝
 աալ սափրել զմօրուս Մակեդոնացւոցն, իբ-
 րու կռուան գիւրջմբռնելի 'ի մարտս պա-
 տերազմաց:

Այլ սակայն Եթրա միշտ թագուցեալ
 պահէր զճշգրիտ ծնունդն Թէսէոսի. և
 Պիտթէոս համբաւ 'ի դուրս տուեալ էր,
 իբրու այն եթէ՝ 'ի Պոսիդոնէ ծնեալ իցէ
 Թէսէոս: Քանզի Պոսիդոնի մեծապէս պաշ-
 տօն մատուցանէին Տրիդինոացիք. և այս դէք
 են նոցա քաղաքապահ, որում և զարդոցն
 երախալրիս մատուցանեն, և զԵռաժանին
 ունին կնիք 'ի դրամս իւրեանց:

Իսկ իբրև յարբուս եհաս Թէսէոս, և
 միանգամայն ընդ կորովութեան մարմնոյն
 երևեցոյց յանձին և զարիութիւն և զխոհա-
 կանութիւն, մտօք և հանճարով պատա-
 րուն, ապա առեալ զնա Եթրայ՝ ած երեւ-
 'ի վէմ անդր. և ճշգրտիւ 'ի վեր հանեալ

նմա զծնունդ նորա, հրամայեաց նմա 'ի
 բաց առնուլ զհայրենաւանդ նշանական,
 և նաւելլ յԱթէնս: Իսկ նա 'ի ներքոյ մտեալ
 վիմին, հեշտեաւ 'ի բաց Թաւարեցոյց. այլ
 նաւելլ ընդ ծով չէառ յանձն, Թէպէտ
 և անբոյթ էր ուղին, և զնոյն դարձեալ
 Ժաէին միանգամայն հաւն և մայրն: Քան
 զի գծնդակ էր հետեակ ուղէգնացուԹիւնն
 յԱթէնս. զի և ոչ վարիկ մի ուղւոյն սուրբ
 էր և անվտանգ յաւազակաց անտի և 'ի
 արիկայից: Քանզի Ժամանակն այն մար-
 գիկ 'ի վեր երեւցոյց՝ 'ի նախճիրա ձեռաց
 և յարագուԹեան ոտից և 'ի կորովուԹեան
 մարմնոյ՝ արգարե գերաբռնառնաւ և ան-
 նուաճեղն. որք զընդարդոյս զօրուԹիւնն ոչ
 եթէ 'ի վայելուչս ինչ կամ 'ի պիտանիս
 վարէին, այլ ճոխաբար չարեօքն խնդա-
 ցեալք էին, վայելեալք կորովուԹեամբն
 յանագորոյն կիրս և 'ի դառնուԹեան և 'ի
 բռնակալել և 'ի հարստահարել և միանգա-
 մայն յապականուԹիւն դարձուցանել որ
 ինչ միանգամ ընդ առաջ լինէր նոցա. իսկ
 զամօթ պատկառանաց և զարգարուԹիւն
 և զերաւունս և զմարդասիրուԹիւն՝ ոչինչ
 ճահաւորագոյնս համարէին նորա զայտո-
 ւիկ քաջակորով մարդկանն. իբրու այն Թէ՝
 'ի գովուԹեան մասին իցեն այդքիկ առ
 աամկին, սակս անձեռնհաս գողոյ նոցա 'ի
 գործել զանօրէնուԹիւն, և յաղագս եր-
 կելին 'ի կրել զանիրաւուԹիւն: Սոցա հե-
 րակէս հետամուտ եղեալ, եհար և սատա-
 կեաց զկէսս 'ի նոցանէ. իսկ կէսք դարձեալ

Թաքթաքուր շրջեալք յերեւելնորա, սարսէին և խոյս տային. ուստի և ոչ փոյթ ինչ էր զնոցանէ՝ իբրեւ զվատաց արանց: Իսկ յորժամ Հերակլեայ ձախողակի վարեցան իրքն, և սարանեալ զԻսիսոս, եւ չորաւ 'ի Լիւդիա, և անդանոր ժամանակս ձիգս 'ի ծառայութեան կայր առ Ոմփաղեայ, ըզտոյն պատիժ պատուհասի յազադս սպանութեանն կամակար առեալ յանձն իւր 5, յայնժամ ապա և իրք Լիւդացւոցն 'ի բազում խաղաղութեան վայելէին և յանդորրու: Բայց 'ի սահմանս Ելլադայ միւսանգամ ընձիւղեալք 'ի վեր երևէին չարիքքանդի և չէր իսկ որ՝ որ նկուռ առնէր և սանձակոծէր: Վասն այսորէկ և վասնդ մահաշշուկ կայր 'ի վերայ՝ որոց միանգամ հեռեակս ուղէդնաց լինէին յԱթէնս 'ի Պեղոպոնտիոյ. անդ և Պիտիէոս զայր այր յաւազակաց անտի և 'ի սրիկայից առաջի դնէր մերկանայր Թեսեայ՝ եթէ ոյք ոմանք իցեն նոքա, և զինչ ինչ եղեռն ընդ անցաւոր օտարսն գործիցեն. և խորհուրդ տայր խելամոեցուցանէր զԹէսէոս՝ յուղի անկանել ընդ ծով:

Այլ սակայն զնա անդուստ 'ի վերուստ 'ի ծածուկ վառէր բորբոքէր փառք և շուք առաքինութեանն Հերակլեայ, և մեծապէս յոյժ 'ի յարգի ունէր նա զայրն. և մտադիւրագոյնս ևս ունին մաառուցանէր նոցա՝ որ միանգամ պատմէին զկենաց զառնն. և մանաւանդ՝ որոց և տեսեալ իսկ էր զնա, և ականատեպք և ականջալուրք լեալ էին.

գործոց և բանից նորա : Եւ յայնժամ ապա
բնաւ իսկ առհասարակ յայտնի եղև, եթէ
զայն ինչ կրէր Թէսէոս, զոր միանգամ բա-
զում ժամանակօք յետոյ կրեաց Թէմիս-
տոկղէս . այն՝ որ ասէր, եթէ՝ Չփայ ինչ
Թոյլ ննջել յաղթանալի Միջիտէայ . զսոյն
օրինակ ապա և առ հիացեալ իմն էր ընդ
առաքինութիւնն Հերակլեայ . զցայդ յե-
րազանայր յանկողնի զգործս նորա, և զցե-
րեկ արծարծէր բորբոքէր ՚ի նախանձաւոր
կրիցն, որ ցանգ մտախոհն իսկ էր հանգու-
նատիպ լինել գործոց նորա . որպէս զի և
ազգակիցք ևս հանդիպեալք էին միմեանց
երկողին սոքա, զի ծնունդք էին դատերաց
երկուց եղբարց : Քանզի Եթրա դուստր էր
Պիտթէոսի . և Աղլմէնա՝ դուստր Լիւսի-
գիկեայ : Իսկ Լիւսիդիկէս և Պիտթէոս եղ-
բարք՝ էին ծնունդք ՚ի Հիպպոգամեայ և ՚ի
Պեղոպոսէ : Ուստի և դժպատեհ իմն հա-
մարէր Թէսէոս և դժոխըմբեր կիրա, զի Հե-
րակլէս ինքնին ամենայն ուրեք չարաց մարդ-
կան հետամուտ եղեալ՝ սրբեաց մաքրեաց
միանգամայն զցամաք և զծով, և ինքն՝
որում անդէն առ ոտս իւր հասեալ կան
նահատակութիւնք մարտից՝ տեղի տացէ
առ ՚ի նոցանէն, և զկարծեալ և զանուա-
նեալ հայրն անպատիւ արասցէ՝ փախստեայ
գնալով ընդ ծով . և ստոյգ հօրն իւրում
զնշանակսն առեալ տարցի զկօշիկսն և զսուր՝
անշաղախ յարենէ . և ոչ արագ նահատա-
կութեանց քաջութեամբ և արդեամբք ՚ի
ներքս ընծայեցուցէ զդեղեցիկ կնիք զազ-

նուախանութեան: Ապա յայն օրինակ խորհուրդս յուզեալ Թէսէոս՝ դիմեաց ընդ ցամաք. եղ. 'ի մօտ անիրաւել և ոչ յղբ. իսկ որք միանգամ հարստահարիցեն զնա՝ վեհժ և ինքն խնդրեսցէ 'ի նոցանէն:

Հասեալ ապա յԵպիտակորոս՝ նախ զառաջինն 'ի վեգ եկն ընդ Պերիփիղեայ, և հարեալ սատակեաց զնա. այս Պերիփիղէս իբրեւ զինու վարէր լախտիւն, յորմէ և կռ ճեցաւ ինքն՝ Վրիւիդէս, այս է՝ Լաթաուր. և ընդ հարեալ 'ի Թէսէոս՝ խափանէր զնա լինութեցին: Զլախտն նորա առեալ յինքն Թէսէոս, խնդայր բերկրէր, և զէն իւր արար զնա. և այնուհետև զլախտ զայն 'ի գործ վարէր հանապազ, իբրու հերակլէս՝ զԱռիւծենին: Եւ ունէր զայն հերակլէս արկեալ զանձամբ, ցուցանել աշխարհի՝ եթէ քանի՞ ահագին գազանին յաղթեաց. իսկ և սա զլախտն պանծացուցանէր վանեալ յինքենէն, սակայն անվանելի 'ի ձեռս նորա:

Իսկ յԻսթմոս զՍիննիս Պիդիւկամպտէս՝ 6 նովին օրինակաւ սատակեաց, որով նա ինքն 'ի մահ վարեալ էր զբազումս. ոչ եթէ 'ի նոյն վարժեալ ինչ էր Թէսէոս կամ թէ բնաւորեալ ինչ. այլ զի ցուցէ յանդիման՝ եթէ առաքինութիւնն՝ ամենայն արհեստից և վարժից գէր 'ի վերոյ կայ: Եւ էր Սիննիսայ չքնաղագեղ գուտոր և աւարտահասակ՝ անուն Պերիդուռէ. սա 'ի մեռանել հօրն՝ փախստեայ դիմեալ գնայր. և Թէսէոս շուրջ յածեալ 'ի խնդիր

էր նորա: Չորաւ Պերիգունէ ե մացառած զգեղէն 'ի Թաւուտա՝ լցեալ ցրդւովք 7, ե ծներեկօք. ե անդ մեծապէս անմեղաւ Թեամբ ե մանկաբար ողորէր հայցէր 'ի նոցանէ՝ իբրեւ 'ի բանաւորաց ոմանց, ե յուխտ ես խոնարհէր նոցա հանդերձ երդմամբ, զի եթէ Թաքուցեալ ապրեցուցեն զնա, սչինչ իւիջ ապա ե ինքն մեղիցէ ինչ նոցա, ե կամ աչրեսցէ երբէք: Իսկ իբրեւ անգուտար մեծագոչ կարգալր զնա Թէսէոս, ե ուխտ ես գնէր ե կնքէր՝ եթէ գեղեցիկս խնամ կալցի նմա ե ոչ ինչ իւիջ զգեցնցէ զնա, ել նա յայնժամ արտաքս. ե ապա մերձաւորութեամբ մտեալ առ Թէսէոս, ծնաւ զՄեղանիպատոս: Իսկ ապա առեալ զնա Թէսէոս՝ ետ ե հարանացոյց ընդ Դէոնեայ որդւոյ Եւրիտոսի Եքաղացւոյ: Այլ 'ի Մեղանիպատոսէ Թէսէոսեանն ծնաւ Եովքսոս, այն՝ որ նիզակակից Որնիտեայ եղև 'ի չուգաղթականին 'ի Վարիա. ե 'ի սմանէ են Եովքսոսեանք: Այս Եովքսոսեանք հայրենաւանդ ունին օրէնս, մի աչրել զԹուփ ծներեկին, ե մի գարձեալ զԳրդի. այլ պաշտել ե շուք ընծայել նոցա:

Իսկ էր Վրոմիւնեանն կինձ՝ զոր մականուանեալ կոչէին Փելա՝ ոչ գուղնաքեայ ինչ գաղան, այլ գոռ մարտիկ ե գժնդակ 'ի պարտել զնա. զսա Թէսէոս՝ իբրեւ հարեանցի նախաձիրս ցուցեալ յուղևորութեան անդ իւրում, (զի մի Թերես կարծեսցի՝ եթէ հարկաւորեալ գործիցէ նա զամենայն), 'ի վերայ յարձակեալ եհար

և սատակեաց։ Միանգամայն և համարէր նա այնպէս՝ եթէ առն քաջի պարտ և արժան է զդէմ ունել մարդոց չարաց՝ ի վրէժ-ինդրութիւն անձին։ Իսկ գաղանաց ամեհեաց ինքնին նահատակ ընդդէմ խաղալ, յաչս զկեանս դնել և ի վէգ դալ ընդ նոսա։ Այլ կէդք ասեն՝ եթէ փէս կին էր կացեալ աւազակ, մարդախոշոր, և պագշոտ, անգանօր բնակեալ ի Կրոմիւհոն . և անուան կարգային նմա Կինձ ի պատճառս բարուցն և կենաց քաղաքավարութեանն . որ և սապա տապաստ անկաւ ի Թէսէոսէ։

Իսկ ՂԱկիրոն առ սահմանօքն Մեդոբեայ սպան Թէսէոս՝ գահավէժ ընկեցեալ զնա ընդ պարեխս . սա ըստ հասարակաց համբաւոյն՝ յարձակեալ աւազակէր զանցաւորս . և ըստ որում այլք պատմեն, թըշ նամանօք և ամբարտաւանութեամբ՝ ձգեալ կարկառէր զոտս իւր առաջի անցաւորաց, և հրամայէր լուանալ . իսկ սապա կիցս արձակէր նոցա և ի ծովանդր անայր զլուացողն։ Այլ սակայն մատենագիրք Մեդարացոց՝ զուգահեռ ընթացեալք ընդ համբաւոյն, և ընդ հնութեան ժամանակին՝ ըստ Սիմոնիդեայ՝ ի պայքար մտեալ ասեն՝ եթէ ոչ աւազակ դք, և ոչ դարձեալ թշնամանադիր երբէք կացեալ իցէ Սկիրոն . նա մանաւանդ՝ աւազակաց պատուհասագիր . և արանց բարեաց և արդարոց ընտանի և բարեկամ։ Քանզի Էակոս՝ ասեն՝ քան զամենայն Հելլենացիս համարեցաւ պրբագոյն, և Կիւքրեաս Սաղամինացի առ-

տուածական ունէր պատիւ առ Աթենացիս . և զի՝ Պեղեայ և Տեղամոնեայ առաքինութիւնն անդատին իսկ քաջածանօթ է առհասարակ ամենեցուն : Արդ՝ Սկիբոնին փեայ լեալ էր Նիւքրէասայ, և աներ Էալոսի, և հաւ Պեղեայ և Տեղամոնի, որք ծնունդք էին Ենդեղեայ գաւերն Սկիբոնի և Քարիկղեայ : Ապա ոչինչ հաւանական է՝ ասեն՝ եթէ ընդ առն եղեռնաւորի որք քաջք և առաքինիք համազգիք երբէք լեալ իցեն, և զգերահրաշսն՝ ի գոյից իւրեանց և զպատուականագոյնսն՝ առցեն և տացեն : Իսկ Թէսէոս՝ ասեն՝ ոչ եթէ յորժամ նախ առաջին ընթանայր յԱթէնա, այլ յետ ժամանակաց՝ միանգամայն և էառ շելեւսինէ ՚ի ձեռաց Մեդարացոց՝ խաբանօք գնացեալ ընդ Դիոկղեայ իշխանին, և սպան զՍկիբոնին : Այլ յաղագս՝ իրացս այսոցիկ այսպիսի ինչ են ընդդիմախօսութիւնք :

Իսկ յԵլեւսինէ զՎերկիւոն Արկադացի ՚ի գօտէկոտին եհար և սպան . և սակաւ մի յառաջխաղացեալ՝ զԴամաստէս Պրոէրուստէս սպանանէր ՚ի Հերմիոն, հարկ ՚ի վերայ կապելով նմա՝ ձգտել պարգել և հաւասարել զանձն անկողնոց իւրոց, ըստ որում գործէր նա առ օտարս անդր 8 :

Եւ յայսոսիկ նահատակէր Թէսէոս, նմանատիպ եղեալ Հերակլեայ : Քանզի և Հերակլէս ինքնին՝ որով չափով դարանալալովութիւն գտանէր ՚ի հարստահարողացն, նոմին դարձեալ վրէժ ՚ի նոցանէն խնդրեալ՝

յաղեաց զԲուսիրէս . եհար զԱնտէոս 'ի գօտէկուռի . պարտեաց զՎիւկնոս 'ի մենա մարտի . և ընդ Տերմերոսի ոգորելով զլիւս վըն՝ դիտապատ ընկէց զնա . յորմէ և ա նուն ընկալեալ ասեն Տէրէրէան ախիւն . քանզի՝ որպէս պատմեն՝ զլիւսվն ոգորելով Տերմերոս և ընդհարեալ՝ որոց միանգամ և պատահէր, սպանանէր : Զսոյն օրինակ և Թէսէոս չըջեր և պատուհասէր զչարս . որով միանգամ հարստահարէին նոքա զայլս՝ զնոյն դարձեալ կրէին 'ի նմանէ, զնոյն օրի նակ իրաւացի դատաստան լուծեալք զեւրեանց անիրաւութեանն :

Իսկ իբրև յառաջ ևս խաղացեալ՝ մերձ եղև նա 'ի Վեփիսոս, արք ոմանք 'ի Փիւզաղեանց զարմէն ընդ առաջ եկին Թեսեսայ, և առաջին սոքա ողջոյն խաղաղութեան ետուն նմա . և 'ի խնդրել նորա՝ քաւութիւն և մաքրութիւն անձին, նոքա ըստ հայրենի աւանդիցն պրեցին զնա . և ընծայս ևս նուիրեալ հաշտարարս՝ 'ի տուն իւրեանց հիւրընկալեցին . որ քան զայս յառաջ ուրեք յուզւոյ անդ ոչ ոք մարդասէր հիւրամեծալութեամբ երբէք ժողովեաց զնա :

Արդ՝ յաւուր ութերորդի՝ որպէս ասեն՝ ամսոյն Վրոնեայ 9, զոր այժմ՝ Եկատումբէան կոչեն, եկն եհաս նա յԱթէնս : Եւ մտեալ 'ի քաղաք անդր՝ եգիտ նա զհասարակացն իրս՝ խռովութեամբ լի և երկպառակութեամբ . իսկ զԵգէոսին իրս և զտուն հարենի՝ առաւել իմն ախտակրեալ : Քանզի Մեդիա փախուցեալ 'ի Վրոնթոսէ՝

եկեալ բնականից լեալ էր Եգեայ, խոստա-
ցեալ նմա՝ յանգաւակութեան ախտէն իւ-
րական գեղովքն ազատել զնա : Մեգիա
յառաջագոյն իսկ իրազգած լեալ էր վասն
Թէսէոսի . իսկ Եգէոս առ ժամն գիտէր և
ոչինչ . այլ զի հնացեալ աւուրբք էր՝ և 'ի
միտս կատկածոտս զանդիտէր առհասարակ
յազադս ապաստամբութեան ինչ խորհրդոց,
ած հաւանեցոյց զնա Մեգիա՝ զի իբրեւ զմի
ոք յօտարաց անտի հիւրընկալեալ զԹէսէոս,
գեղակուր բարձցէ զնա 'ի կենաց : Արդ՝ ե-
կեալ Թէսէոս 'ի կոչումսն, ոչ լաւ համա-
րեցաւ ինքն առաջին յայտնել ինչ զանձնէն՝
եթէ ո՞րք իցէ . այլ սակայն և պատճառս
իմն կամեցաւ առ ինչ հօրն Ծանօթութեան
անձին . ուստի և յորժամ միս առաջի եգաւ
նմա, ձգեաց մերկեաց զսուրն՝ իբրու այն
Թէ կտրել ինչ անտի, և եցոյց հօրն զսուրն
Անդ վաղվաղակի 'ի միտս իւր եկեալ Եգէ-
ոս, առ ընկէց 'ի վայր զբաժակ գեղոյն .
և հարցնիորձիւ ճշգրտեալ զորդին՝ համբու-
րեաց զնա . ապա 'ի մի վայր խմբեալ զքա-
ղաքացիսն՝ Ծանօթս ետ զնմանէն . որք և
մտադիւրութեամբ սրտի առին ժողովեցին
զԹէսէոս 'ի պատճառս արութեան քա-
ջութեան առն : Եւ ասեն՝ եթէ 'ի վայր
անկանել բաժակին, Թափեցաւ Թոյնն 'ի
վայրն՝ ուր է այժմ Ցանդապասն 'ի Դեգ-
փինիոն . քանզի անդանօր էր բնակութիւն
Եգէոսին . և զՀերակէս՝ որ կայ յարևելից կողմն
մեհենին՝ կոչեն, հերձէս առ Դուրն Եգէայ :
Իսկ Պալլասեանք զառաջենն՝ յոյս 'ի մտի

հաստատեալ խմն էին, եթէ 'ի մեռանել
 եղեայ անորդի՝ ինքեանք զարգայութիւն
 կալցեն զբռամբ. այլ իբրև նմա պայտաբա-
 հաւքաւեցաւ Թէսէոս, կարի տպա գծկա,
 մակք եղեալ՝ զի Թագ կապեաց Եդէոս
 որդէգրեալն 'ի Պանդիոսէ, այն որ աղգակ
 ցութիւն և ոչ մի ունէր ընդ Երեքթեանցն.
 և զի՝ և Թէսէոս տպա ինքնին Թագ կապել
 հանգերձեալ է՝ եկամուտ այրն և օտար, 'ի
 մարտ պատեալովի գրգռեցան : Եւ բաժա-
 նեալ նորա ընդ երկուս, կէսք՝ յայտնապէս
 'ի կողմանց անտի Սփեաեայ 'ի միասին ընդ
 հօրն իւրեանց գիմեցին 'ի վերայ քաղաքին.
 Իսկ կէսք դարձեալ զօղեալք՝ 'ի Վարդետոս
 անդ դարանամուտ նոսէին, որպէս զի եր-
 կուտեք միանգամայն միագունդ 'ի վերայ
 յարձակեացին Թշնամոյն : Եւ էր 'ի խմբի
 անդ նոցա այր ոմն Քարոյ Սպինուեայ՝
 անուն նորա Լէօլս. սա այս այր եկն և 'ի վեր
 եհան Թէսէոսի զնորհուրդն Պալլասեանց :
 Իսկ Թէսէոս յեղակարծումն ժամու ան-
 կեալ 'ի վերայ դարանամոխցն, զամենե-
 ան անհասարակ կոտորեաց : Իսկ որք
 ընդ Պալլասայ էին՝ իրազեկ եղեալ գոր-
 ծոյն, ցան ու ցիր վարատեցան : Վասն այսո-
 րիկ ասեն՝ եթէ զարմն Պալլասեան ամուս-
 նութիւն չառնէ երբէք ընդ զարմին Ագ-
 նուսեան. և ոչ դարձեալ քարոզն կարդայ
 առ նոսա զսովորեալն կցուրդ, եթէ՝ Ափու-
 դէ Լէօլս, այս է՝ Լուարոսի Ժողովարդ.
 քանզի ատելի է առ նոսա անունդ այդ 'ի
 պատճառս մատնութեան առն 10 :

Մակայն Թէսէոս նախճիրա կամեւոր՝ 'ի գէտն բերել, միանգամայն և զժողովուրդն յինքն առնուլ յանկուցանել, ելնահատանէ ընդդէմ Մարաթոնեան զլուսն, որ ոչ գուշնաբեայ ինչ վնաս հասուցանէր բնակչացն Տետրապոլեայ. և 'ի բուռն արկեալ զլուսն, ած երեք զնա կենդանի և հրապարակեաց, և ընդ քաղաքն առեալ ձգեաց, և ապա Դեղիինեան Ապոլոնի յաղեաց զնա :

Իսկ Հեկադէն՝ և որ ինչ միանգամ վասն նորա առաապելադանութիւն հիւրընկալութեան և ասպնջականութեանն առ Թէսէոս, Թուի Թէ ոչինչ գլխովն անբաժ 'ի Ճշմարտութենէն իցէ : Քանզի շրջակայ ժողովուրդք 'ի մի խմբեալք՝ զՀեկադեանն ուղերն ձօնեն Հեկադեանն Արամազդայ, և զՀեկադէն պատուեն՝ Հելադի՝ զնա աղուարար ձայնելով. քանզի և ինքն Հեկադէ՝ մինչդեռ տակաւին պատանեակ էր Թէսէոս, հիւրընկալութեամբ ժողովեաց զնա, և ըստ օրինի ծերունեաց ողջունեաց զնա, և գգուեաց փայփայեաց ևս զնա այնպիսի ազուական ձայնիւք : Իսկ 'ի խաղալ անդ Թեսեայ 'ի պատերազմ, քանզի ուխտ եղ Հեկադէ՝ Արամազդայ պատարագ ձօնել՝ եթէ ողջանդամ դարձցի Թէսէոս, և զի մեռաւ նա՝ մինչև դարձեալ էր նորա, վասն այնորիկ զայս փոխարէնս ընկալաւ նա զօտարասիրութեանն իւրոյ 'ի հրամանէն Թեսեայ, որպէս պատմաբանէ Փիղղերոս :

Իսկ ապա յետ սակաւուց եկին հասին յԱթէնս հարկահանք 'ի Արեւտեայ՝ զայս

երրորդ անգամ ժողովել զհասն: Քանզի համբաւ իմն հռչակ հարեալէր այսպիսի, եթէ՝ Անդրոգէոս խաբանօք սպանեալ իցէ յԱտտիկէ. ուստի և Մինոպ հարուածս անհնարինս մարտիւ պատերազմի հասուցանէր արանցն Ատտիկոյ. այլ և դեք ինքնին յաղարտ վարէին զաշխարհն զայն, որպէս զի և անպտղութիւն զօրացաւ տիրեաց, և ախտ շատ ճարակեալ ծախեաց, և զեղեալ ողորդցին գետք: Ապա իբրեւ պատուէր հրամանի յԱպողոնեան դիցն ելանէր, զի զՄինոս ողորեալ հաշտեցուցեն Աթենա զիք, և զերկնային ղցասումն կարճեացեն, և ի հարեաց անտի հանդարտեացին, հրեշտակութիւնս յայնժամ առաքեցին նմա և աղաչեցին և յուստ դաշին մտին՝ զի ընդամս ինն միանգամ արձակեացեն ի Վրետէ ի հարկի մասին՝ պատանեալս եօթն թուով, և կուսանս նոյնչափ: Եւ զայս ապա միաբան աւանդեն բազումք ի պատմագրաց: Այլ կարի իմն ողբերգակ առատակ լին բան ի գէմն ամէ կերս, իբրու այն թէ՝ մանկուցն ամեալք ի Վրետէ ի Լամբիւրինթոսի անդ կեղեքեալ գիշատին ի Մինոտաւրոսէ. կամ թէ թագիստեալ մուրեալ նոքա ի նմա՝ և զդուրս ելեցն երբէք ոչ կարացեալ գտանել, անգամնօր սովամահ սովալլուկ մեռանին: Իսկ Մինոտաւրոսդ այդ՝ ըստ որում ասէ Եւրիպիդէս,

Ազգ իմն խառնակերպարան
Եւ հրէշածին ծնանի տղայ,

Եւ 'ի ցու և 'ի կանանցածնի
 Կրկնակի բնութենէն խառնուած :

Այլ Փիղղբորոս ասէ՝ եթէ ընդ այս
 զրոյցս ոչնչ ամենեկին հաւանեալ են Կրե-
 տացիք . այլ ասեն՝ եթէ Լամբիւրին(Թոա-
 արգելոց իմն էր, և 'ի չարեաց մասին չու-
 նէր ինչ ամենեկին՝ բայց զի փախել չկա-
 րէին արգելեալքն 'ի նմա : Եւ թէ՝ Մինոս
 'ի շուք Անգրոգեայ՝ մրցանս ըմբաց տալո
 մրցել . ապա 'ի մրցանակ յաղթականին ա-
 ռեալ պարգեւէր նմա զմանկունան՝ որ ցայն
 Ժամ՝ արգելեալ պահէին 'ի Լամբիւրին(Թա-
 սի անդ : Եւ թէ՝ յառաջին անգ մրցանան
 յաղթական գտաւ այր ոմն՝ որ 'ի Ժամա-
 նակին յայնմիկ բարձրէց էր 'ի նախարարան
 Մինոսի և զօրավար՝ անուն Տաւրոս . սա
 այս այր ոչնչ հեղ և հանդարտ վիճակեալ
 բարոյից՝ յաւակնադոյնս և յայրատադոյնս
 վարէր ընդ մանկունս Աթենացւոց : Այլ
 Աթետոտէլ ինքնին գլխովին 'ի Քաղաքա-
 կանի 11 անգ Բոտտիացւոց՝ յայտնապէս
 ցուցանէ, եթէ ինքն ոչ 'ի Մինոսէն ապա-
 նեալ ինչ համարի զմանկունան, այլ թէ իբ-
 րե սորովք սպասարկուք անդէն 'ի Կրետէ
 Ժերանային մանկունքն . և թէ՝ էր երբեմն
 զի Կրետացիք 'ի կատարումն վաղեմի ուխ-
 տին՝ զերեխայրիս մարդկան առաքեցին 'ի
 Դեղփիս, և ընդ արանցն արձակելոց խառ-
 նեցան միանգամայն և 'ի զարմէ սոցա, և
 չորան անգր : Իսկ իբրե անգանօր չեղեն
 նոքա բաւական կերակրել զանձինս, չու-

արարեալ զառաջինն չորսն յիտալիա . և անդէն զտեղի կալան շուրջ զսահմանօքն Յապիւգեայ . անդուստ ապա դարձեալ խաղացին եկին 'ի Թրակիա, և կոչեցան Պոտոխացիք : Վասն այսորիկ և օրիորդք Պոտոխացւոյն 'ի նուիրագործութեան ինչ իւրեանց երգս առեալ ասեն, Աբի+ Գնա . ցո+ , Աիէն :

Եւ այսպէս ապա գծնդակ է յոյժ 'ի թշնամութիւն դրդիլ ընդ քաղաքի, յորում ճարտարաբանութիւն զօրացեալ իցէ և քերթողականն . քանզի և զՄինոսէն համբաւ չար հնչեաց հանապազ, և նախառակոծ թշնամանեցաւ յԱտտիկեան թատրոնան : Եւ նմա՝ և ոչ Հեսիոդոս անգամ օգնեաց ինչ, Աբ+այ Թեաթառ անուանելով զնա . այլ և ոչ դարձեալ Հոմերոս՝ որ խօսիից ինչից Աբադաթայ կոչեաց զՄինոս 12 : Այլ ճոխաբար առաւել զօրացան թատրոնապետք, և մեծապէս անփառութեամբ 'ի բեմէ և 'ի թատերական խորանէն նշաւակեցին զՄինոս՝ իբրեւ այր վայրագ և բռնաւոր : Թէպէտ և Մինոս ինքնին՝ որպէս պատմեն՝ արքայ եկաց և օրէնսդիր, և դատաւոր Հապղամանթեան, և աւանդապահ իրաւանց սահմանեւոցն առ 'ի նմանէ :

Արդ իբրեւ եկն եհատ Ժամանակ հարկին երրորդի, և պարտ էր յանդիման 'ի վիճակընկէցութիւն անդր ընծայեցուցանել զհարս՝ որոց միանգամ որդիք գոյին պատանեակք, դարձեալ միւսանգամ ան

դանօր քրթմնջիւն բազում լսելի լինէր վաճն
Եգեայ 'ի քաղաքացւոց անտի, որք 'ի տըր
տունջ լուծեալ էին միանդամայն և 'ի պառ
մըտութիւն բարկութեան . իբրեւ զե՝ նա
որ ամենայնին պատճառք եկաց, ինքն միայ
նակ անբաժ գլխովին կայ 'ի պատուհասէն .
նա՝ և պտուկորդի և օտար զաւակին 'ի
ձեռս տալով զարքայութիւնն, զնոցանէն
փոյթ և ոչ մի ինչ առնէ՝ որ 'ի հարազատ
զաւակացն ամայացեալ մնան, և անորդի
լքեալք : Այս բանք կարի 'ի խոր խոցեցին
զթէսէոս . ապա իրաւացի գատեալ բաժա
նակից լինել քաղաքացեաց իւրոց, և մի ան
մասն կալ վիճակի նոցա, գիմագրաւ զանձն
ևս առեալ 'ի ներքս ընծայեցոյց արտաքոյ
վիճակին : Իսկ անդուստ մարդկանն առ
հասարակ յոյժ սքանչացաւ արիութիւն
ոգւոյնորա, և մեծապէս սիրեցին զգեղեցիկ
զայն քաղաքավարութիւն նորա : Այլ Ե
գէոս իբրեւ շատ ինչ ողորեաց զթէսէոս, և
շատ ևս թախանձեալ աշխատ արար, և ան
ողորելի եգիտ զնա և անդրդուելի, եհան
ապա վիճակաւ զայլսն 'ի մանկանց :

Իսկ հեղանիկոս ասէ, եթէ ոչ վիճակս
տուեալ՝ արձակէր քաղաքն զպատանեակսն
և զաղջկունսն, այլ թէ ինքնին Մինոս գայր
հասանէր անդր և ինքնին ընտրէր . և զայն
նուագ առաջին զթէսէոսն ընտրեաց ըստ
պայմանաց գաշինն : Եւ էին պայմանք գա
շինն այս . զի զնաւն Աթենացիք տացեն, և
'ի նմա վերելակեալ պատանեակքն նաւեա
ցեն ընդ Մինոսի, և զէնս ինչ երբէք պա

տերազմականս ոչ բարձցեն ընդ իւրեանս .
իսկ 'ի սատակել Մինոտաւրոսին , անդէն
և պատուհասին վախճան եղիցի :

Արդ՝ յառաջն յոյս և ոչ մի ինչ 'ի վե-
րայ կայր փրկութեան մանկուղոյն . ուստի
և առաքատտ սեաւ կապեալ իրրու յաներ-
կուանալի աղէտս մահուն՝ այնպէս զնաւն
արձակէին : Իսկ յայնժամ՝ իբրև քաջա-
լեր հօրն մատուցանէր Թէսէոս , և մեծա-
պանծ ևս խոստանայր նմա՝ նկուն ընդ
քաւմք առնել զՄինոտաւրոսն , ետ հայրն
նաւապետին և այլ առաքատտ սպիտակ .
պատուէր տուեալ նմա՝ զի 'ի դարձին եթէ
ողջանգամ զերծեալ իցէ Թէսէոս՝ պար-
զեսցէ զսպիտակն . ապա թէ ոչ՝ զսեռան
առաքատտեալ նաւեսցէ 'ի նշանակ աղէ-
տից մահուն : Այլ Սիմոնիդէս աւանդէ ,
եթէ ոչ 'ի դոյն սպիտակ էր տուեալն յԵ-
գէոսէ , այլ առաքատտ ծիրանի՝ գունեալ
յաւիշ ծաղկի մատաղատունկ սղոցոյ . և
թէ՝ զայս նա փրկութեան նոցուն եգ նշա-
նակ : Եւ էր զեկավար նաւուն Փերեկլոս
Ամարսիացին , որպէս ասէ Սիմոնիդէս :
Այլ Փիղղերոս ասէ՝ եթէ Թէսէոս ինք-
նին էառ 'ի Սկիրոսէ զՆաւիթէոս Սաղա-
մինացի զեկավար նաւուն . իսկ վասն առա-
ջակողման նաւուն զՓէակէս . քանզի յայն-
ժամ չկես էին Աթենացիք քաջակիրթք 'ի
ծով . և քանզի և մին 'ի պատանեկաց ան-
տի էր Մենեսթոս ծնունդ գատերն Սիկի-
րոսի : Եւ վկայեն այսոցիկ արձանադրու-
րութիւնք Նաւիթէոսայ և Փէակէոսայ կանդ-

նեալք 'ի Թէսէոսէ 'ի Փաղեր առ մեհենին
Սկիտովներայ . և ասէ՝ եթէ և տօնախմբու-
թիւն իմն Վիագերնիսեան, այն է՝ Ղէլալու-
րեան, կատարէր յիշատակի սոցա :

Իսկ իբրեւ հանին զվիճական, առեալ յին-
քն Թէսէոս զվիճակաւորսն 'ի Պրիտանիոս-
սէ, եկեալ 'ի Դեզիլինիոն ձօնեաց վասն նո-
ցա խնդրուած Ապողոնի . և էր ձօնն՝ ոտս
'ի նուիրական ձիթենույ բոլորեալ յապ-
սուրբ : Եւ կատարեալ զաղօթսն՝ էջ 'ի ծով
'ի վեցերորդի ամսոյն Մունիքիոնի, յորում
և ցայսօր առաքեն տղջուան հաշտ առնել
'ի Դեզիլինիոն : Եւ զրուցեն ևս՝ եթէ գիցն
Դեզիլեայ պատուիրեաց Թէսէոսի, առաջ
նորդ առնուլ իւրեանց զԱստղիկ և ազաչել
ուղեկից լինել նոցա . և թէ՝ 'ի յազել անդ-
առ ամիամբ ծովուն այժ մի, յանկարծակի
փոխեցաւ նա 'ի նոխազ . վասն այնորիկ և
կոչեցան այն գիթ՝ Եպիբրաֆիտս 13 :

Արդ յորժամ նաւեալ եհաս Թէսէոս 'ի
Կրետէ, ըստ որում պատմագրեն բազումք
և նուագեն ևս 'ի տաղս, յԱրիագնեայ
տարփածուէն առեալ նա զԹեւըն, և ու-
սեալ ևս հնարս զիւրցն 'ի պտուտից անտի
Լամբիւրինթոսին, սպան նա զՄինոտաւ-
րոս, և ել նաւեաց անտի՝ առեալ յինքն
զԱրիագնէ և զպատանեակսն : Այլ Փերե-
կիւդէս պատմէ՝ եթէ և զատակս նաւուց
Կրետացւոցն խորեաց կտրեաց Թէսէոս, զի
անպիտանք լիցին 'ի հետապնդել : Իսկ Դե-
մոփն ասէ՝ եթէ և զՏաւրոս ինքնին 'ի մահ
վարեաց զբոսավարն Մինոսի, որ առ ծո-

Վերջին մարտ եղեալ կռուէր 'ի նաւար-
կել անդ Թէսէոսի :

Այլ որպէս Փիղղորոս պատմագրէ, 'ի
կատարել անդ մրցանաց խաղուցն Մինոսի,
նախանձաբեկ ընդ Տաւրոս լինէին՝ իբրու-
այն՝ որ միւսանդամ հանդերձեալ իցէ պար-
տել զամենեւեան . քանզի շուք փառաց
նորա գժոխըմբեր էր առհասարակ ստի-
բարուցն վայրենութեան . և բամբասեալ
ևս էր նա՝ վասն առևանկելոյն զՊատիփեա-
վասն այնորիկ իբրև խնդրեաց Թէսէոս
մտանել 'ի մրցանան, զիջեալ հաւանեցաւ
Մինոս : Եւ քանզի էր սովորութիւն 'ի
նրեանէ՝ զի և կանայք անդամ 'ի գնին կային
հանդիսին, Արիստընէ՝ որ տեղ մերձ կայր՝
հիացեալ յակճիւս լինէր ընդ տեսիլ կեր-
պարանին Թեսեայ, և սքանչացեալ ևս էր
ընդ նահատակութիւն արութեանն՝ որով
նկուն առնէր նա զամենեւեան միանգա-
մայն . խնդայր բերկրէր անդուտ և Մինոս՝
մանաւանդ զի և Տաւրոս ինքնին գլխովն
անկաւ 'ի գօտէկուսին և առակեալ նշա-
ւակեցաւ այրն . ուստի և Թէսէոսին առեալ
էտ 'ի ձեռս զպատանեակսն, և քաղաքին
շնորհեաց զհարկն :

Այլ Կղեդիմոս մասնաւոր իմն և ոճով
աւանդէ վասն այսոցիկ, անդուտ 'ի վե-
րուստ առնլով սքանն : Օրէնք հասարակ
էր, ասէ, առ Հելլենացիս, զի յԵռաթիոց
անտի և ոչ մի կարացէ երբէք նաւարկել՝
յորում թուով արք առաւել քան զհինգ
մոտեալ իցեն . և թէ՛ Յատովն մայն Արգո-

նաւուն իշխան՝ շուրջ յածեալ ծովագնաց լինէր՝ վանեւ հալածեւ զհէնս ծովուն։ Իսկ իբրեւ Դեղազոս նաւագնաց փախեալ յԱթէնս, Մինոս արտաքոյ օրինացն այնոցին զհետ մտեալ նորա երկայնաձիգ նաւաք, 'ի միջիւն վարեալ՝ անկաւ 'ի Սիկիլիա, և անդ զբաւեաց զկեանսն։ Եւ իբրեւ Դեկադիոն որդի նորա թշնամի Աթենացւոց՝ յգեաց առ նոսա և հրամայեաց տալ 'ի ձեռս զԴեղազոս. և սպառնայր ևս՝ եթէ չտացեն՝ 'ի մահ մատնել զմանկունսն, զորս 'ի պատանգի առեալ էր Մինոս. յայնժամ հեղադար ետ նմա պատասխանի Թէսէոս, 'ի չքմեղս եղեալ՝ եթէ հօրեղբորորդի իւր է Դեղազոս, և ազգակից է նմա՝ մայր իւր ունեւ լով զՄերոպէ գուստր Երեքթէոսի։ Եւ ինքն գաղտ նաւատորմիղ մի հանդերձէր կազմէր կէս մի՝ 'ի Թիւմէտագեայ կողմանսն 'ի բացեայ արահետ ուղւոյն. և կէս մի գարձեալ՝ 'ի ձեռն Պիտթէոսի 'ի Տրիզինէ, 'ի ծածոսկ կամելով գործեւ զամենայնն։ Իսկ իբրեւ հանդերձեցան կազմեցան իրքն, առ բարձաւ 'ի նաւն՝ առեալ ընդ իւր առաջ նորդ զԴեղազոս և զփախստեայսն 'ի Նրետեայ. և յորժամ դէտակն կախաւ սպասէր նոցա և ոչ դք, այլ կարծեցին Նրետացիք՝ եթէ նաք բարեկամաց անդուստ գան և մերձին, հատեալ Թէսէոս՝ տիրեաց նաւահանգստին. և թափեալ զմարդիկն՝ փութացաւ դիմեաց 'ի վերայ Վնովսեայ. և մագոտ եղեալ կռուեցաւ առ գուքան Լամբիւրդինթոսին և սպան զԴեկադիոն և զԹիւ

նապահանջորա : Այլ իբրև տերութիւնն 'ի ձեռն անցանէր Արիագնեայ, հաշտութիւն տրարեալ ընդ նմա, առ յինքն զպատանեակսն, և բարեկամութիւն հաստեաց ընդ Աթենացիս և ընդ Արեաացիս, որք և երգումն ևս կռեցին՝ մի առաջին գրգռել ընդ նոսա 'ի պատերազմ : Իսկ զույցք այլ շատք գարձեալ յաղագս այսոցիկ վիպին, և յաղագս Արիագնեայ. սակայն և ոչ մին է ճշմարիտ : Զի են որք ասեն եթէ խեղդ առ անձամբ Արիագնէ, յորժամ թողեալ լքաւ 'ի Թէսէոսէ. և կէդք դարձեալ՝ եթէ 'ի Նպքսոս անեալ նա 'ի նաւոր դաց՝ զուգեցաւ ընդ Ոլլարոսի քրմին Դիոնիսեայ. և թէ՛ 'ի բաց լքաւ թողաւ նա 'ի Թէսէոսէ, զի այլում ումեք հոմանի դաւաթէսէոս :

Զի անձուկ սիրոյն Պանոպեանն
Եգդեայ տագնապէր զնա .

Քանզի զայս տող 'ի քերթուածոց անտի Հեսիոդեայ 'ի բաց եբարձ Պիսիսարաւոս՝ որպէս վիպէ Երաս Մեգարացի . ըստ որում և ընդ հակառակն դարձեալ 'ի չքնորհս Աթենացւոցն առեալ եմոյծ 'ի Մեռլակոցն Հոմերոսի 14, զայս ինչ .

Իսկ Պերիթոոս և Թէսէոս,
Դից Ծնունդք քաջափառ :

Այլ են դարձեալ՝ որ ասեն եթէ և ծնաւ Արիագնէ 'ի Թէսէոսէ զՆապիոնէ և զՍտափիւղոս . յորս է և Քիոսացին Յովն,

որ ասէ այսպիսի ինչ վասն հայրենի քա-
ղաքին,

Զսա երբեմն Թէսէոսեանն
Հիմնեաց Ինոպիոնէ :

Արդ՝ զայսոսիկ, որ յառաապելար-
կուաց անտի նազաբանեցան, ամենեքին՝
որպէս բանիս կարդ. է ասել՝ առհասարակ
'ի բերան ունին :

Սակայն մասնաւոր իմն յաղագս այսո-
ցիկ ճառ մատենագրեաց Պէոմէ Ամաթու-
սացի : Քանզի ասէ՝ եթէ Թէսէոս 'ի բռնու-
թենէ միջին վարեցաւ 'ի Կիպրոս . և զի առ-
նմա յղի կայր Արիագնէ, և յոյժ վշտադ-
նեալ ևս 'ի ծփանաց ծովուն և ակտակիւր,
եհան զնա միայնակ Թէսէոս 'ի դուրս . և
այն ինչ ինքն հաստատութիւն տայր նա-
ւուն իւրոյ, դարձեալ միւսանգամ առեալ
'ի ցամաքէն վարեցաւ 'ի ծով : Իսկ կանայք
գաւառականք առին ժողովեցին զԱրիագ-
նէ, և շուրջ եկեալ ակոսիէին զԹաղծեալն
յամայութեան անդ իւրում . այլ և նա-
մակ ևս ինքնահնարս բերեալ մատուցին
նմա իրրու գրեալ տա նա 'ի Թէսէոսէ . և
յերկունս ևս ծննդեան նորա վաստակակից
և զօրավիգն լինէին նմա . և զի մեռաւ նա՝
մինչքն ծնեալ էր, առին Թաղեցին զնա :
Իբրեւ եկն եհաս 'ի վայր անդր Թէսէոս,
Թաղծեալ յոյժ՝ առեալ ինչս եթող անդ
գաւառականացն, և պատուիրեաց նոցա
զոհել զոհ Արիագնեայ . և արձանս ևս եր-
կուս փոքրիկ կանգնեաց անդէն, մին՝ ար-

ծաթի, և միւսն՝ աղնձի: Իսկ 'ի զոհի անդ՝ երկրորդի աւուր ամսոյն Գորիսայ, պատանի մի ընկողմանեալ 'ի մահձի՝ հեծէ և ծեքծեքի և բեկբեկի գլխովն իբրև զկանայս ոմանս ծննդականս. և թէ՛ կոչեն Ամաթուացիք զանտառն, յորում և զլիրիմ նորա ցուցանեն, Ափառ Ասպէանն Արիարեայ:

Իայց և ոմանք 'ի Նաքսացոց այլազգ պատմագրեն, եթէ երկուք ոմանք կացեալ իցեն Մինոպ, և երկուք դարձեալ Արիարենէք. զմին 'ի նոցանէ հարսնացեալ ասեն ընդ Դիոնիսայ 'ի Նաքսոս, և 'ի նոցանէ ծնեալ Ստափիւղոս. իսկ միւսն՝ կրտսրացոյն՝ յափշտակեալ 'ի Թէսէոսէ և 'ի բաց լքեալ 'ի նմանէ, եկն եհաս՝ ասեն՝ 'ի Նաքսոս. էր ընդ նմա և դայեակն՝ անունն Կորքինէ, զորոյ ցուցանեն և զգերեզմանն. և թէ՛ և Արիագնէ անդանօր մեռեալ իցէ, և պատիւ ևս ընկալեալ՝ ոչնչ զուգահառասար առաջնոյն. քանզի առաջնոյն՝ տօն կատարեն հրճուանօք և 'ի կայթս խաղուց. իսկ զոհք նուիրեալք յիշատակի սորա՝ խառն են 'ի լալեաց և յաշխարանաց:

Այլ 'ի Արեաեայ նաւեալ Թէսէոս, եկն եհաս 'ի Դեղոս, և անդ զոհ զոհեալ գինն՝ նուիրէ նմա զդրօշեալ Ատաղկանն՝ զոր յԱրիագնայ առեալն էր. և պարսպարէ անդանօր ընդ պատանեկացն, զոր և այժմ տակաւին ասեն առնել Դեղացոց, 'ի նմանս թիւն չըջանաց և ելից ճանապարհացն Լամբիւրինթոսի, թուով իմն զուգա

հետ կայծից և շրջընթաց պարեն զպարն :
Եւ անուանեալ կոչի այս ազգ պարուց 'ի
Դեղացեաց անտի' Գեհան, այն է՝ Խորհր-
որպէս պատմէ Դիկարքոս : Եւ պարեաց
Թէսէոս շուրջ զՆերատոն սեղանովն, որ
կազմեալ էր առ հասարակ 'ի ձախակող-
մեան եղջերաց :

Ասեն՝ եթէ և մրցանս խաղուց կարգեաց
նա 'ի Դեղոս, և յաղթականացն յայնժամ
առաջին պարգեւեաց նա արմաւենի :

Իսկ իբրեւ մերձեցան նորա յԱտտիկէ,
մոռացաւ Թէսէոս՝ մոռացաւ և նաւապետն
առ խնդին պարզել զառադատոն՝ յոր
մէ զնոցայն ողջութիւն նշանակաւ մնալ
ճշգրտել Եգէոս . ուստի և յուսահատ ե-
ղեալ ծերունին՝ դահավէժ ընկէց զինքն 'ի
Ժայռէն, և բարձաւ մեռեալ : Իսկ Թէսէոս
մտեալ 'ի նաւահանգիսան՝ զոհեաց զոհս 'ի
Փաղեր՝ զոր և ուխտեալն իսկ էր գից . և
հրեշտակ զոմն առեալ արձակեաց 'ի քա-
ղաք անդր աւետարեր փրկութեան : Նա
եկեալ հանդիպեցաւ բազմաց ոմանց՝ որ
կոծէին և աշխարէին զմահ արքային . եգիտ
և զայլս՝ ըստ որում և 'ի դէպ իսկ էր՝ զե-
ցնծացեալք հրճուէին, և մտադիւրագոյնս
խռնէին հիւրամեծարութեամբ ժողովել
զնա, և պսակօք ևս պսակել զնա յաղազս
աւետարանեալ փրկութեանն : Նա առ-
նուլ էառ զպսակսն, և շուրջ բոլորեալ
պսակեաց նորօք զօճապատ զիւր գաւաղանն :
Եւ դարձ արարեալ անդրէն 'ի ծովեղբն, և
քանզի չմեռ էր կատարեալ զնուէր իւր Թէ-

տէս, եկաց մնաց արտաքոյ առ դռան, զի
 մէկամէր խռովել զզոհն. իսկ իբրեւ նուէրքն
 կատարեցան, ապա և ինքն քարոզեաց
 զմահ Եդէոսին: Անդ նորա գուժիւք և
 վայիւք առհասարակ խռովեալք՝ աճապա-
 րեցին ելին ՚ի քաղաք անդր: Ուստի և այժմ
 որպէս ասեն՝ ՚ի տօնախմբութիւնս անդ
 Ողբօրեան մէջ եթէ զՔարոզն պատկեն,
 այլ զՔարոզին գաւազանն. և ՚ի ձօնան անդ
 նուիրաց՝ որ միանգամ մերձն կան՝ աղա-
 ղակեն, Էլէլէի. Ինչ ինչ: ՚ի ձայնից աս-
 տի զառաջինն՝ գոչել բնասորեցան աճա-
 պարոցք և նուագերգութն Ապողոնի: Իսկ
 վերջինգ՝ տրհաւոց և պտաղեկութեան
 յայտարար է: Իսկ ապա իբրեւ Թաղեաց
 զհայրն, կատարեաց Ապողոնի զուխան
 յեօթներորդ աւուր ամսոյն Փիւնէպփով
 նի. քանզի ՚ի նմին իսկ աւուր ողջանգամ
 ելին նորա ՚ի քաղաքն:

Իսկ որ ինչ յաղագս եփոյ ընդոցն ասա-
 ցեալ է, քանզի ՚ի հասանել նոցա ողջան-
 ցամ անդր՝ առեալ զամենայն կերակրոց
 զնշխարան ՚ի մի խառնեցին միանգամայն, և
 ՚ի միտմ հասարակաց պուտան յեփ առ-
 կեալ եռացուցեալ զամենայնն, ՚ի մի ա-
 կումբ բազմեցան առ հասարակ և անդանա-
 կից եղեն միմեանց: Ապա յետ այնորիկ ՚ի
 դուրս բերեն զԵդէոսիովն, որ այն ինքն է՝
 տառ Ձիթեմուր բոլորեալ յասր (որպէս էր
 յայնժամ ձօն խնդրուածացն) ամենագու-
 նակ արգեանց երկրին ըն և պատարուն երա-
 խալիւք, քանզի և դադարեալ իսկ էր ան-

սըրտըութիւնն . և ապա նուազ առնուն՝
նորա այսպիսի :

Երևո՞ն թուղ մեզ անձ ,
Եւ ատող բերցէս հաց :
Լի մեղու դաշխութեան ,
Ձէթ կակուղ նիւթ օծման :
Անապակ բաժակ մեզ ,
Ձի արքեալ ննջեցես :

Թէպէտ և ոմանք ասեն՝ եթէ վասն հերակ
լեանց կատարէին այսոքիկ , որք զայս օրի-
նակ բուծեալք եղեն յԱթենացւոց ան-
տի . սակայն բազումք այն են՝ որ զասացեալք
մեր հաստատեն :

Իսկ զնաւն զայն երեսնաթի՝ որով ընդ
պատանեկացն նաւեաց Թէսէոս և դարձաւ
ողջանդամ՝ մինչև ցժամանակս Դեմետրիոս
տի Փաղերեան 15 պահեցին Աթենացիք .
քանզի 'ի բաց առեալ զփուտոն 'ի տախտա-
կաց , նորա և հաստատունս 'ի տեղին ագու-
ցեալք կարկատէին . մինչ զի և իմաստասի-
րաց անդամ 'ի ճառել անդ յաղագս աճ-
ման գոյից՝ զայս նաւ յառաջ ածէին նորա
'ի յարացոյց երկրայականաց . կէսք պնդէին՝
եթէ այն նաւ նշնպէս կայր մնայր . և կէսք
դարձեալ՝ եթէ ոչ նոյն :

Իսկ տօնախմբէին նորա և զտօն Ուրոփո-
րեանց՝ որպէս սահմանեաց նոցա Թէսէոս .
Իբրև զի ոչ զամենայն վիճակաւոր կուսանան
ասեն՝ առեալ նա յայնժամ տարաւ ընդ
իւր . այլ դ " ոմանս 'ի պատանեաց

յրնտանեաց իւրոց, որ կանացի բերէին կերպարան և գիրգք ևս էին և փափուկք, բայց և այրականք ոմանք և ժիրք ոգւով. զսոսա ապա 'ի բաղանիս լուացմամբ և հո վասուն բուծմամբ և 'ի վարսս հերացն օծմամբ և 'ի շագարս և 'ի սնդոյր և 'ի պաճուճանս զարդուց՝ որչափ ինչ ձեռնհաս եղև՝ ճշգրտիւ փոխեաց զնոսա. և ուսոյց ևս նոցա զձայնին ծեքել և զմարմնոյն պչրել և զձեմոցն նաղել, զի որչափ ինչ միանգամ բաւական իցեն՝ նմանութիւն բերցեն զօրիորդացն, և մի իւրք տարբերեալք իցեն. ապա առեալ խառնեաց զնոսա 'ի թիւ կուտանացն, և յամենեցուն 'ի ծածուկ ամենեկին կալաւ զբանն:

Այլ իբրև դարձ արար նա անդրէն, ինքն ապա և պատանեակքն տան խմբեցին ցնծութեան. այնպիսի իմն արկեալ զանձամբ՝ որպէս այժմեւ ագանին, որք բարու նակս բարձեալ տանին ողկուզաբերս: Եւ բարձեալ տանին զայս 'ի շնորհս պատուոյն Դիոնիսեայ և Արիստեայ՝ վասն առասպելին. կամ թէ առաւել ևս՝ զի 'ի ժամանակի այդեկութոցն դարձ արարեալ եկին նոքա իակ Դիոնիսիոյ անուանեալ կանայքն, այն են՝ Ճաւաբէր, մտանեն 'ի զոհ անդր և բաժանակից լինին, զնմանութիւն բերելով զմարց վիճակաւոր պատանեկացն. քանզի և մարդ նոցա յաճախ բերէին զաւակացն սպաս և կերակուրս: Այլ և առասպել ևս պատմեն աստանօր. քանզի և յայնժամ այն մարդ 'ի սփռփել և 'ի քաջալերել՝ առաս-

պելլա ճառ արկեալ պատմէին որդւոց իւրեանց : Արդ՝ զայսոսիկ և Դեմոյն ինքնին պատմադրէ : Այլ և նուիրական վայր սահմանեցաւ Թեսեայ . և տանց՝ որ միանգամ հարկս հարկանէին՝ պատուէր 'ի վերայ եդ նոցա , զի հաս տացեն նմա առ 'ի զոհ : Եւ զոհին ոստկանք 'ի վերայ կային Փիւտաղեանք . քանզի այսպէս մեծարեալ հատոյց նոցա Թէսէոս զփոխարէն մեծի հիւրասիրութեան նոցա :

Իսկ ապա յետ վախճանին Եդէոսի , մեծ իմն և պանչելի գործ զմտաւ ածեալ Թէսէոս , առեալ բնակեցոյց 'ի միասին ըզբնակիչս Ատտիկոյ 'ի միումանդ քաղաքի . և միում քաղաքի մի ժողովուրդ ընծայեաց ետ , որք ցայն վայր ցան և ցիր սփռեալ կային , և 'ի գործ ինչ հասարակաց պիտոյից դժուարահաւաքելիք ոմանք . էր՝ զի և երկ պառակեալք ևս մարտ եդեալ կռուէին ընդ միմեանս : Շրջէր ընթանայր Թէսէոս առհասարակ ըստ ժողովրդոց ժողովրդոց և ըստ զարմից զարմից և խելամուտ առնէր զնոսա : Սոսկականք և աղքատք արագ արագ յանձին կալան զխրատն նորա : Իսկ ճոխիցն իբրև առաջի արկեալ եդ նոցա քաղաքականութիւն իմն անթաղաւոր և ուսմիապետութիւն , և զի՝ ղԹէսէոս ինքնին իշխան միայն կալցեն պատերազմի և պահապան օրինաց , իսկ յայլն ամենայն հաւասարաբաժին կացցեն ամենեքեան , կէպք 'ի նոցա նէ անգէն զիջեալ հաւանեցան ընդ բանն . իսկ կէպք՝ զանդիտեալք 'ի զօրութենէ նո-

րա՝ զի մեծ էր 'ի ժամանակին, և 'ի ձեռ-
նեռէց ճոխութենէն ակն ածեալք՝ առա-
ւելընտրեցին կամակար հաւանել բանիցն՝
քան եթէ բռնութեամբ:

Ապա յետ այնորիկ 'ի բաց բարձեալ 'ի
տեղեաց տեղեաց զՊրիւտանեայս և զնոր
հրդարանս և զատեանս, մի միայն կար
գեալ սահմանեաց առհասարակ ամենե-
ցուն Պրիւտանիս և խորհրդարան 'ի տեղ-
աջ անդ՝ ուրանօր տեսանի այժմ՝ Ասփի-
կամ Ոսփանն անուանեալ վայր. և քաղա-
քին անուն կարգաց Աիէն+. և մատոյց կա-
տարեաց զՊանաթինեանն զոհ հասարա-
կաց: Տօնախմբեաց և զՄետիկեանն 'ի վեշ-
տասաներորդի աւուր Եկատոմբէոյնի ամ-
սոյն, զոր և այսօր տօնեն:

Ապա հրաժեշտ 'ի Թագաւորութենէն
տուեալ՝ որպէս և խոստացեալն իսկ էր,
կարգաւորեալ յարդարէ զՔաղաքականու-
թիւնն՝ սկիզբն արարեալ 'ի դից անտի:
Քանզի պատգամ ելնմա 'ի Դեղլիեայ այս-
պիսի, յորժամ նա խորհուրդ հարցանէր
վասն քաղաքին.

Եգեա՞ն Թեոսկա Պիտթեոսեան
Կուսին ծնունդ 'ի քաջաց,
'ի ձեր քաղաք վախճան սահման
Եդ հայրն իմ շատ քաղաքաց:
Մի գու յինէն խորհուրդ հարցես
Յոյժ տաղնապեալ 'ի յոգի,
Զի իբրև տիկ 'ի ջուրց վերայ
Հատցես ծովուն գու զուգի:

Զգոյն զայդ՝ պատմեն՝ եթէ և Սիւբիդ-
զայն յետ այնորիկ խօսեցաւ վասն քաղա-
քին, բարձառեալ օրինակ զայս.

Իբրև տիկ ընկղմեցիս,

Այլ սուզանիլ չեք քեզ հնար:

Այլ կամեցեալ Թէսէոսի առաւել ևս
մարդաշատ զքաղաքն առնել, հրաւեր կար-
դայր կոչէր զամենեանն առհասարակ 'ի
մի վիճակ հաւասարութեան. և ասէն՝ եթէ
քարոզ յորդորակին՝ որ ասէ, Եթ'յ' ասքա-
նօր Ժողովարդ' ամէնայն, է նորուն Թէսէ-
ոսի, որ կարգեաց սահմանեաց միաբանու-
թիւն իմն յամենայն Ժողովրդոց: 'ի վերայ
այդ՝ և փոյթ մեծապէս կալաւ նա, զի մի
անկարդ ինչ թերև և խառնիխուռն 'ի խա-
ժամով ամբոխէն անխորաբար եղիցի
աւմկապետութիւն. այլ առաջին որոշեաց
զառոյց նա ուրոյն զքաջազգի ազնուականն,
գերկրագործն, և զարհեստագործն: Քա-
ջազգեացն յանձն արար ոստիկան ատոուա-
ծայնոցն լինել, և իշխանս 'ի դասէն իւրեանց
'ի ներքս ընծայեցուցանել, և օրինացն վար-
դապետս նստել, և իրաւանց և արդարու-
թեանց թարգմանս: Իսկ և այլոց քաղա-
քացեացն մէն մի և նոցա առանձին վիճակ
բաշխեաց. իբրև զի քաջազգիք փառքն գե-
րազանցեալ իցեն, իսկ երկրագործք՝ օգտա-
կարութեամբն, իսկ արուեստագործք բազ-
մութեամբն: Այլ թէ առաջին Թէսէոս
հակամիտեցաւ 'ի ռամիկն, վկայէ զայս Ա-
րիստոտէլ. և թէ՛ 'ի բաց եթող նա զմիա-

պետե՛լն, վկայէ իմն զայս և Հոմերոս ինքն ինն 'ի Համարագրի անդ նաւուց, զԱթենացւոցն միայն կոչելով ժողովուրդ: Եհառ և դրամ, եղն քանդակելով 'ի նմա. կամ սակս Մարաթոնեան ցլուն, կամ 'ի պատճառս զօրավարին Մինովսի, կամ թէ 'ի մշակութիւն անդր յորդորել զքաղաքացիսն. յայնմանէ ապա ասէն անուանեալ զԵկատմբոնն և զԴեկարիոնն:

Իսկ իբրև հաստատուան 'ի մի յօգեաց ընդ Աթինկոյ զՄեգարացւոց սահմանն, կանգնեաց ապա զգերահամբաւեալն զայն կոթող յԻսթմոս. և սահման որոշիչ վայրացն արձանագրեաց վերտառութիւն մի՝ կրկին եռաչափիւք: Որ յարեւելից կողմն էր, ունէր այսպէս. Ո՛ւ Պեղոպոնիսոս է այս, այլ Յոնիա: Իսկ որ յարեւմտից կողմն, եթէ՛ Պեղոպոնիսոս է այս, և ո՛ւ Յոնիա:

Եւ մրցանս ևս խաղուց առաջինն նա կարգեալ սահմանեաց նախանձաւոր եղեալ Հերակլեայ. քանզի զոր օրինակ վասն Հերակլեայ Ողիմպիականքն կատարէին Արամազդայ, սնպէս և վասն իւր պատուասիրաբար Իսթմեանքն կատարեսցին Պոսիդոնի 'ի Հելլենացւոց անտի: Քանզի այն ինչ որ 'ի յիշատակ Մեղիկերտեայ անդանօր կարգեալ էր, գիշերի կատարէր. և իբրև նուիրական տօն ունէին զնա, քան տեսարան իմն և աշխարհական ժողով: Այլ ոմանք ասեն՝ եթէ 'ի յիշատակ Սկիրովսի սահմանեցան Իսթմեանքն 'ի Թէսէոսէ 'ի քաւութիւն սպանութեանն՝ վասն ազգակ-

ցութեանն ընդ միսեանս . քանզի Սկիւրովն որդի էր Կանիթուսի և Պիսութեանն Ենիոքեայ : Իսկ կէսք՝ Սիննէս ասեմն և ոչ Սկիւրովն . և եթէ՝ միջանք խաղուցն վասն սորա կարգեցան 'ի Թէսէոսէ, և ոչ վասն նորա : Եւ կարգեաց եղ դառն ընդ Կորնթացիս, զի յերթալն Աթենացւոց առ նոսա յԹամիան խաղան, զնախաթոռ տեղեան տացեն նոցա, և վայր այնչափ գրաւեալ կայցեն նոքա անդ, որչափ ինչ յերկիր պարզեալ առաքատ Թէոթեան նաւուն . զոր տի նակ պատմագրեն մեզ Եղանիկոս և Անդրոն Ագիկարնացի :

Ապա յետ այնորիկ և յԵփեսեանն պոնտոս նաւարկեալ Թէսէոս, որպէս Փիզդորոս պատմէ և այլք ոմանք, 'ի միաթին ընդ Հերակլեայ 'ի մարտ զինուորեցաւ ընդ գէմ՝ Ամազոնաց . և 'ի պարգև արութեան քաջութեան իւրոյ ընկալաւ զԱնտիոպէ : Այլ քաղովք այն են՝ ըստ որում և Փերեկիւզէս և Եղանիկոս և Հերոդորոս, որք ասեն՝ եթէ յետ Հերակլեայ առանձին իւրովք արշաւանօք նաւեաց Թէսէոս և գերի կալաւ զԱմազոնն . և արգեօք Ճշգրիտ ևս ասեն դոքա . քանզի և ոչ ուրեք երբեք պատմի՝ եթէ ոք 'ի նիզակակցաց անտի Հերակլեայ զԱմազոնն գերի կալեալ իցէ : Իսկ Բիովն ասէ, եթէ Թէսէոս խաբանօք կալաւ զնա և դարձաւ . քանզի ասէ՝ եթէ այլ ըստեղբ են Ամազոնքն . և 'ի գալ հասանել Թեսեայ 'ի սահմանն՝ ոչ եթէ փախեան ինչ 'ի նմանէ, այլ և հիւրոյթս ևս առաքե-

ցին նմա . իսկ Թէսէոս զընծայաբերն զայն մեծարեալ հրաւիրեաց ելանել'ի նաւ անդր . իսկ իբրեւ ել նա 'ի վեր , 'ի նոյն և նաւն անկաւ յուզի :

Իսկ Մենեկրատէս ոմն , որ զպատմու թիւնն մատենագրեաց զԱնկիայ քաղաքին Բիւթինիոյ , ասէ՝ եթէ Թէսէոս զԱնտիոպէն ունելով ընդ իւր , գեղերեցաւ վայր մի 'ի կողմանն յայնոսիկ . էին ընդ նմա յայն ժամ և նիզակակից՝ պատանիք երեք Աթենացիք եղբարք միմեանց , Եւնէոփն և Թռանտէս և Սողոնտէս : Սա այս Սողոնտէս հարաւ 'ի սէր Անտիոպեայ , և 'ի ծածուկ ունէր զբանն յայլոց անտի . սակայն յայտնեաց զայն միտամ ումիք յոնաանեկաց իւրոց . և իբրեւ նա զխօսիւք անկաւ ընդ Անտիոպեայ վասն բանիս այսորիկ , Անտիոպէ անդէն առստելով 'ի բաց յանձնէն մերժէր զհրապոյրսն . սակայն և իմաստութեամբ և հեղաբար ևս տարաւ կրիցն , և Թէսէոսի ղ' 'ի վեր եհան զբանն : Իսկ յորժամ Սողոնտէս յուսակառուր եղեալ ընկէց զանձն 'ի գետ մի և գետամոյն կորեաւ , յայնժամ ապա 'ի վերայ կացեալ Թէսէոս պատճառին և կրից պատանւոյն՝ յոյժ ցաւեաց նմա . և այն ինչ գորովեալ ևս էր 'ի յոգին՝ անդէն բան մի 'ի Պիւթեան պատգամացն 'ի միտս անկաւ նորա : Քանզի պատուիրեալ իսկ էր նմա Պիւթիաս 'ի Դեղիբիս , զի թէ երբէք յօտարութեան անդ իւրում վիշտ մեծապէս և թաղծութիւն սաստիկ պատահեացէ ինչ նմա , յայնժամ քաղաք

մի անդանօր շինեացէ նա, և յիւրոց անտի
 թողցէ անդէն առաջնորդա: Եւ վասն այ-
 սորիկ՝ քաղաքն զոր շինեաց՝ յանուն գիցն
 կոչեցաւ Պիւ-թօպօլիս. և մերձակայ գետն՝
 Սողոմօնիս՝ ի պատիւ պատանւոյն. իսկ ե-
 թող անդէն և զեղբարս նորա իբրև վերա-
 կացուա և օրէնսդիրս, և ընդ նոսա դար-
 ձեալ և զԵրմոս զայր Աթենացի ազնուա-
 կան. յորոյ անուն և զտեղին կոչեն Պիւ-
 թօպօլսեցիք՝ Էս-նա ի-իս, այն է՝ Հէրօսի
 փռն. ոչ ուղղապէս Համբոյր գործելով
 զերկրորդ վանկն, և զգիւցաղինն զփառս ի
 գիս անդր փոխաբերելով:

Այլ Ամաղոնաց պատերազմին պատ-
 ճառք այս եղեն. և թուի թէ՝ ոչ գուզ-
 նաքեայ և ոչ կանացի ինչ արդեօք պատա-
 հեցան իրք պատերազմիս այսորիկ: Քանզի
 և ոչ արդեօք ի վայրի անդ Ասիա անուա-
 նեալ՝ երբէք բանակ հարկանէին Ամաղոնք.
 և ոչ դարձեալ մարտ պատերազմի տային
 նոքա ի տեղւոջ անդ մերձ ի Պնիւկէ և ի
 Մուսիոն, թէ ոչ յառաջագոյն տիրեալ
 նոքա դաւառին՝ առնաբար քաջութեամբ
 հորդան տուեալ էին ի բուն ի քաղաք
 անդր: Իսկ թէ՝ որպէս պատմէ Եղանիկոս՝
 շուրջ յածեալ սոքա անցեալ ընդ սառնա-
 պատ Բոսպորն Կիմերեան՝ այնպէս եկեալ
 հասեալ իցեն, գործ է հաւատալ: Իսկ
 այն՝ թէ ի քաղաքի անդ գողցեն բանակ
 հարին Ամաղոնք, վկայեն այսմ և անուանք
 տեղեացն, և շիրիմք՝ որ անդ անկելոց Ամա-
 ղոնացն: Սակայն ճակատք երկոքին շատ

ժամանակ այնպէս կացին մնացին 'ի կայի
 իւրեանց, և դանդաղէին ձեռնամուխ 'ի
 գործն լինել: Իսկ ապա ուրեմն Թէսէոս
 'ի պատգամէ իմեմնէ շարժեալ, և զոհ յա-
 զեալ Արհաւրաց, խառնեցաւ 'ի մարտ ընդ
 նոսա: Եւ եղև մարտ պատերազմին յամ-
 սեանն Բեդրոմիովնի, յորում աւուր և
 զԲեդրոմեանսն մինչև ցայսօր զոհեն Աթե-
 նացիք: Եւ պատմէ մեզ Վրիդեմոս, որ քա-
 ջիկ զամենայնն ծայր 'ի ծայր խնդրեաց
 Ճշգրտել, եթէ ձախոյ թևն Ամազոնաց
 տեղի տուեալ դարձաւ ընդ կրունկն՝ մերձ
 'ի վայրն՝ որ այժմ կոչի Ափալոնիոն. իսկ
 աջոյ թևովն խաղացին դիմեցին՝ հասին նո-
 քա մինչև 'ի Պնիւկէ ընդ Ճանապարհն
 Խրիւսայ: Եւ ընդ սոսա մարտ եղեալ
 կռուեցան Աթենացիք՝ 'ի կողմանէ անտի
 Մուսեայ անկեալք 'ի վերայ Ամազոնաց.
 և են անդանօր գերեզմանք անկելոցն նոցա
 մերձ 'ի հրապարակն՝ որ հանէ 'ի դրոման
 առ երի բազմին Բաղկոդոնեայ, և զդրոման
 այժմ՝ անուանեն Պերսիէանս. իսկ ապա
 վանեցան անտի բռնութեամբ Աթենացիք
 մինչև յԵւմենիդոն և ընդ կրունկն խուճա-
 պեցան յերեսաց կանանցն: Այլ սակայն
 'ի կողմանց անտի Պաղլատեայ և Արդիտ-
 եայ և Վիւկեայ անդրէն 'ի վերայ յարձա-
 կեալք, առին պատեցին՝ վանեցին զաջ թև
 Ամազոնացն մինչև 'ի բուն բանակ անդր նո-
 ցա, և տապաստ արկին յայնժամ զբազումսն
 'ի նոցանէ:

Իսկ յամսեանն չորրորդի խաղաղութիւն

հատուեցաւ ընդ նոսա 'ի ձեռն Հիպպոդիւ-
տեայ. քանզի Հիպպոդիւտէ անուանէ Նիլ-
դեմոս զԱմազոնն, որ կենակիցն էր Թէ-
սէոսի, և ոչ Անտիոպէ: Իսկ կէսք ասեն՝
եթէ այս Ամազոն 'ի կռուել անդ իւրում
'ի Ճակատէն Թեսեայ, անկաւ 'ի մարտին
նետահար եղեալ 'ի Մոլպպեայ. և սին
յիշատակի սորա կանգնեցաւ առ տաճարի
սահմանին Ողիմպիոյ: Այլ սակայն և չեն
ինչ զարմանք, եթէ 'ի դէպս անցից բազմա-
ժամանակեայ հնութեանց այս անդր տա-
րուքերցի պատմութիւնն. քանզի և ասեն
գարձեալ՝ եթէ որք միանգամ խոցեալք
վէրս ընկալան յԱմազոնաց անտի, զնոսա
գաղտ Անտիոպէ առեալ արձակեաց 'ի
Քաղկիդէ՝ անդ դասնել գաղմանս. և Թէ՝
կէսք 'ի նոցանէ Թաղեցան անդանօր՝ զոր
այժմ կոչեն Ամազոնիոն: Իսկ Թէ՝ և վախ-
ճան պատերազմին հաստատեցաւ 'ի պայ-
մանս ուխտի, վկայէ այսմ՝ եթէ անուանաւ
կոչութիւն տեղւոյն՝ որ առ երի Թեսեան
մեհենին, զոր և կոչեն Որինոսիոն այն է՝
Երգոսն. և եթէ գարձեալ զոհն վաղեմի
յաղեալ 'ի ձօն Ամազոնացն յառաջ քան
զԹեսեան տօնան: Այլ ցուցանեն և Մե-
գարացիք 'ի մէջ իւրեանց շիրիմ Ամազո-
նաց, 'ի ճանապարհի անդ՝ որ հանէ 'ի հրաւ
պարակէն 'ի վայրն անուանեալ Ռոս, ուր
է՝ Ռոֆիդէսն, այն է՝ Տարսիֆոնայինն:
Ասեն գարձեալ՝ եթէ և մերձ 'ի Քերոփիս
մեռան այլք ոմանք յԱմազոնաց անտի, և
Թաղեցան առ վտակաւն, որ 'ի նախնուսն՝

որպէս կարծեն՝ Թէրմոզովն յորջորջէր, իսկ այժմ՝ Էմովն. և յազազս այսոցիկ ՚ի Դեմոսթենեայ վարսն գրեալ կայ: Այլ Թուի Թէ և ոչ ընդ Թեաաողիա առանց ինչ մարտի պատերազմի անցին Ամազոնք. քան զի և ցայսօր տակաւին զգերեզմանս նոցա ցուցանեն մերձ ՚ի Սկոտուսա և առ Շա նագլուխսն: Արդ՝ այսոցիկ արժանիք յիշատակաց վասն Ամազոնացն: Զի որ ինչ միանգամ վէպք այլ իցեն առ ՚ի քերթողէն Թեսեան տաղիցն՝ վասն արշաւանաց Ամազոնացն, և յարձակմանն Անտիոպեայ ՚ի վերայ Թեսեայ ՚ի պատճառս ամուսնութեանն ընդ Փեդրայ, և վասն վրէժ ինդրելոյն Ամազոնաց նիզակակցացն Անտիոպեայ, և ապա ՚ի մահ մատնելոյն զնոսա Հերակլէայ, այս ամենայն յայտնապէս յառասպելեաց տակի են և քերթողականք:

Այլ յետ մեռանելոյն Անտիոպեայ, ած ՚ի կին Թէսէոս զՓեդրա, ունելով իւր որդի յԱնտիոպեայ զՀիպպոդիւտոս. իսկ որպէս Պինդարոս ասէ՝ զԴեմոփոնտէս: Իսկ որ ինչ միանգամ ձախողակ գէպք Թեսեայ ՚ի պատճառս Փեդրայ և որդւոյն Հիպպոդիւտոսի, որովհետեւ յայնոսիկ տար բերին և ոչինչ քերթողք ՚ի պատմադրաց, ուստի և այնպէս արժան է ունել՝ որպէս միանգամ աւանդեցին միարան ամենեքին նոքա առհասարակ:

Այլ սակայն են են և այլ բանք յազազս հարսանեացն Թէսէոսի, որ ոչն հրապարակեցան ՚ի խորանս Թատերաց. որոց

նչ ակիզքն պարկեշտ ինչ է, և ոչ կատարածն՝ բարեբաատիկ: Քանզի և ՂԱնպետն ոմն կին Տրիզենացի ասեն յափշտակեալ նորա. և թէ՛ տպանեալ ՂԱննէս և ՂԱնքիւնէ՛ բռնի զուգեալ իցէ ընդ գատերս նոցա, և թէ՛ և ամուսնացեալ ևս իցէ ընդ Պերթիթեայ մօրն Այասայ. ապա ընդ Փերթեայ և ընդ Իփիկղեանն Յոպայ. և թէ՛ բամբասեալ ևս իցէ, զի՛ ի պատճառս տալ փանայ Պանոպեանն Եգղեայ՝ ըստ որում ասացաքն՝ չարաչար և անարգարար ՚ի բաց արձակեաց նա ՂԱրիագնէ: Եւ թէ՛ յետ այսր ամենայնի ապա և յափշտակութեամբն Հեղինեայ մարտիւ պատերազմի ելից ՂԱտտիկէ, և անձին իւրում սարաշխարհիկ փախուստ առ թեաց և մահ. զորոց սակաւ մի զինի պատմեսցուք:

Իսկ զայնու ժամանակաւ՝ յորժամ ՚ի շատ մրցանս նահատակէին արք քաջք և առաքինիք, նա ինքն Թէսէոս՝ ըստ որում ակնարկէ Հերոգորոս՝ ոչ ումեք գտաւ նիզակակից, բայց Ղապիթեայցն միայն ՚ի մարտ ընդդէմ Յուչկապարկաց: Բայց այլք ասեն զնա և ընդ Յասոնի խաղալ երթալ նիզակակից ՚ի Կողքիս, և ՚ի միասին ընդ Մեղա գրոսի տապաստ արկեալ զվարազն, ուստի և յառակս եղև բանն, եթէ՛ Ո՛ւ առանց Թէսէոսի: Եւ թէ՛ ինքնին Թէսէոս ոչ մարտակցի ումեք կարօտ գտեալ՝ շատ և գեղեցիկ նահատակութիւնս նահատակեցաւ. ուստի և զնմանէ հնչեաց առհասարակ բանն, եթէ՛ Ա՛յլ ո՞ն հերակէս ու:

Այսպիսով՝ և Ագրաառոտի գործակից եղև նա՝ ի բառնալ ամբողջել զգիտեման անկեղծն ի Կադմիա . ոչ որպէս Եւրիպիլ գէս քերթեաց յողբերգութեան իւրում՝ մարտիւ պատերազմի յաղթեալ Թեբայեցւոցն , այլ հաշտ առնելով և դաշինս ևս կրելով ընդ նոսա . քանզի և օրինակ զայս պատմեն բազումք : Իսկ Փիղղոբորոս ասէ՝ եթէ այն դաշինք առաջինք եղեն վասն բառնարց զգիտեմանն . սակայն ի Հերակլեայ վարան գրեալ կայ , եթէ Հերակլէս առաջին ետ ի ձեռս Թշնամեացն զմեռեալս իւրեանց : Այլ զքերեղմանս խուժանին ցուցանեն յԵլեւթերիս . իսկ զգորավարացն՝ մերձ յԵլեւսինս . և զայն դարձեալ շնորհս արար Թէսէոս Ագրաառոտին : Իսկ հակառակ Եւրիպիլեայ ողբերգութեանն՝ Ողբ Կադմիայի անուանեալ , վկայէ Եւրիպիլեայ ողբերգութիւնն՝ որ անուանեալ կոչի Եւրիպիլեան . յորում քերթողաբար բարբառի մեզ զայսոսիկ Թէսէոս :

Այլ զբարեկամութիւնն Թէսէոսի հաւտեալ ընդ Պիրիթոսի՝ զայս օրինակ պատմեն : Համբաւ մեծ հնչեալ առհասարակ յաղագս կորովութեան և արութեանն Թեսեայ , կամեցեալ Պիրիթոս ճգրտել և ըզփորձ առնուլ արութեան նորա , վարեաց կալաւ ի Մարաթոնայ զանդեայս Թէսէոսի . և լուր առեալ՝ եթէ զինու զարգու պնդեալ գայ Թէսէոս , ոչ ի փախուստ ինչ խուճապեցաւ՝ այլ դարձաւ ընդ կրունկն և ընդ առաջ գիմեալ գայր Թէսէոսի : Անդ

Իբրև այդ յոններ հայեցեալ տեսին, և ընդ միմեանց դեզն հիացեալ զարմացան, և ընդ արուծիւն քաջութեանն ցնծային, տեղեւտուն 'ի կռուոյն. և առաջին Պիրիթոս զաջ իւր կարկառեալ առ Թէսէոս, ազերւսէր զնա՝ զի ինքնին Թէսէոս հարառահարութեան անդէոցն իւրոց նոցոյի գատաւոր, և ինքն կամակարութեամբ սրաթ՝ պատուհաս զոր միանգամ սահմանեացէ նա՝ յանձին կալցի: Իսկ Թէսէոս միանգամայն և զպատուհասն եթող շնորհեաց նմա, և թելագիր ևս եղև նմա՝ բարեկամ իւր լինել և նիզակակից. և այնպէս ապա երգմամբ հաստեցին զբարեկամութիւնն:

Ապա յետ այնորիկ յորժամ կին ածէր Պիրիթոս զԴէգամիա, ազաջեաց զԹէսէոս դաւառ ինքն, և յայց ելանել դաւառին, և կենսակից կենցաղակից լինել Ղապիթեայց: Դէպ եղև զի և զՅուշկապարիկսն՝ այն են՝ Կէնփաւրոս, 'ի հացկերոյթ անդր հրաւիրեալ էր Պիրիթոս: Անդ իբրև ստահակեալք պագշոտէին Յուշկապարիկք, և ընդ գինի մտեալք ոչ ժուժկալէին ևս 'ի կանանց, 'ի վեճիւնդրութիւն բարկութեամբ բողեցան Ղապիթեայք. զկէսս 'ի նոցանէ անդէն հարին սատակեցին 16, և զկէսսն՝ մարտիւ պատերազմի վանեալք պարտեցին. և ապա ուրեմն հանին վարեցին յաշխարհէն. և էր նոցա յայնժամ մարտակից և նիզակակից Թէսէոս:

Իսկ Հերոդորոս ոչ զայս օրինակ ասէ պատահել այսոցիկ. այլ՝ թէ մարտ պատե-

բազմին գրգռեալ իսկ էր յառաջագոյն, և Թէսէոս նիզականից զօրավիզն հասեալ կայր Ղապիթեայց. և Թէ՛ յայնժամ զառաջինն երեսօք ծանեաւ նա զՀերակլէս. զոր և հետամուտ իսկ էր գտանել զնա ՚ի Տրաքինէ՝ ուրանօր հանգադատեալ նստէր այնուհետեւ Հերակլէս ՚ի Թադիառական շրջելոյն և ՚ի մրցանաց քաջութեանն : Իսկ հանգիպել սոցա միմեանց եղև յայնժամ մեծապէս հիւրամեծապութեամբ և շքով և բազմադէմ՝ ևս գրուատիւք գովելով այր զընկեր իւր : Սակայն լաւ ևս՝ հաւատ ընծայեացուք մէք պատմարանիցն, որ գրեն՝ եթէ և ստէպ ոտէպ հանգիպեցան սոքա միմեանց. և Թէ՛ խնամարկութեամբն Թէսեայ նուիրեալ իւզագլխեցաւ Հերակլէս. և յառաջ քան զիւզագլխութիւնն քաւեալ սրբեցաւ՝ ըստ որում պարտ և արժան էր նմա՝ ՚ի պատճառս անքննարար ինչ գործոց նորոս :

Արդ՝ գոլով նա ամաց յիոնից, որպէս ասէ Եղանիկոս, առևանկեաց զՀեղինէ՝ ՚ի տարածամ հասակի : Ուստի և զմեծապէս վրիպակ զայս ուղղագրել կամեցեալ ոմանք՝ ասեն, եթէ ոչ նա ինքն յափշտակեաց ըզՀեղինէ. այլ Թէ Իդաս և Լինգէոս յափրջտակեալ զնա՝ ինքն յաւանդեալ ՚ի պահել զնա. և ՚ի խնդրել անդ Դիոսկորեանցն 17 զՀեղինէ, չեա ՚ի ձեռս նոցա : Կամ Թէ՛ որպէս և ճշմարիտ իսկ է՝ Տինգարոս ինքնին յանձն արար նմա զՀեղինէ՝ երկուցեալ յալպոդոնտեանն Ենասիորոս :

սէ. այն՝ որ բռնի ճգնէր առնուլ զՀեղինէ դեռ ևս 'ի տիս տղայութեանն:

Իսկ որ ինչ արժանահաւատն է բազում հաստատեալ վկայիւք, այս է: Եկեալ հասին 'ի Սպարտիա երկղքին նոքա Թէսէոս և Պիրիթոս. և զօրիորդն՝ որ 'ի տաճարին Որթեանն Արտեմիայ կայԹս հարկանէր՝ առին յափշտակեցին և փախեան: Իսկ որք զինի աղձակեցանն տաղնապաւ զհետ պընդեւ նոցա, իբրեւ զտեղի կալան, և անդր քան զՏէգեայ վայրն չեղեն նոցա հետամուտ, նոքա յանդորրու այնուհետեւ՝ անցեալ ընդ սահման Պեղոպոննիսեայ, գաշնադիրք եղեն միմեանց՝ զի ուր ուր միջակաւ ելցէ Հեղինէ, նա կալցի զնա 'ի կին. սակայն և այլ ամուսնոյ 'ի գիւտ՝ ընկերին իւրում գործակից լիցի: Զայս կատարեալ ուխտ, ետուն միջակս, և եւ միջակն Թեսեայ. նա առեալ ինքն զկոյսն՝ որ չնէր հարսնացու, ած զնա յԱփիդնէ՝ և զմայրն ևս եգեալ ընդ կուսին՝ յանձն արար 'ի ձեռս Ափիդնոսի իւրում բարեկամի, պատուէր տուեալ պահել զնոսա, և գաղտ յամենեցունց ունեւ զքանն:

Ինքն ապա օժանդակ Պիրիթոսի՝ չորսու ընդ նմա յԵպիրոս վասն Այեգոնիսայ դատեր աղքային Մոլոսացւոց. այն՝ որ կնոջ իւրում Պերսեփոնէ անուն եգեալ, և գրտեր իւրում՝ անուն Կորէ, իսկ շանն՝ անուն Կերպերոս, հրաման ետ տարփածուաց աղջկանն՝ մարտիւ կռուել ընդ Կերպերոսի. զի ո՞րք և պարտեսցէ զգազանն՝ նա

կալցի դիոյան : Իսկ իբրեւ իրազեկ եղե նա վասն Պերթիթոսեանցն, զե. ոչ 'ի խնդրել ինչ եկեալ էին զաղջիկն, այլ 'ի յափշտակել, կալաւ զնոսա . և զՊերթիթոս տայր անգէն գեշտգեշ պատտաւելչանն . իսկ զԹէսէոս առեալ պահէր 'ի կապանս :

'Ի ժամանակի ապա յայտնիկ՝ Մենեաթէոս որդի Պեռէոսի, որ Որնեայ, որ Երեքթեայ, առաջին՝ որպէս ասեմն՝ 'ի մարդիկ գուն գործել յինքն զժողովուրդն յանկուցանել, և 'ի շնորհս ռամկին խօսել մարդահաճութեամբ, զճոխան քաղաքին գրգռեաց և վառեաց՝ որք և 'ի վաղնջուց իսկ գժկամակութեամբ բերէին ընդ Թէսէոս, և կարծեալ իմն էին այնպէս՝ եթէ զեղխանութիւն և զԹագաւորութիւն այնուհետեւ բարձեալ Թէսէոս յաղնուականաց աշխարհին բոս առն առն և բոս տոհմից տոհմից, 'ի միում անգ. քաղաքի խմբեալ զամենեանս, իբրեւ ներքեւալս և իբրեւ ծառայս կալեալ իցէ զնոսա : Ապա խռովեաց ամբոխեաց և զխուժան ռամկին . և Թէնամանէր ևս զնոսա, իբրու այն՝ որ երազովք ազատութեանն յերազանայցեն, իսկ արգեամբք՝ միանգամայն և 'ի հալլենեաց և 'ի սրբութեանց անբաժ կացեալ իցեն . և փոխան արքայից բազմաց և առաջինեաց և հարազատաց՝ 'ի մի միայն տէր եկամուտ և օտարական զակն յառեալ իցեն :

Արդ՝ իբրեւ նա յայտնիկ նկրտէր, աստիկ իմն զայրացոյց ապա զաղմուկ խռովութեանն և մարտ պատեառազմին 'ի դալ

հասանել անդր Տինդարեանցն . այլ են՝ և որք յայսնի ասեն, եթէ 'ի Մենեսթեոսէն սադրեալք 'ի վերայ հասին նորա անդր : Այլ նորա զառաջինն զինչ ամենեւին հարա տահարեցին, այլ ինդրէին միայն զքոյրն : Իսկ իբրեւ զայն ինչ պատասխանի ետուն նոցա քաղաքացիքն, եթէ և բնաւ իսկ ամենեւին չգիտեն նորա՝ ուրանօր քոյր նոցա թողեալ իցէ, դարձան նորա 'ի պատերազմ : Այլ Ակադեմոս իրազեկ ուստեք եղեալ իրացն, 'ի վեր հանէ նոցա՝ եթէ անդ յԱփիդնէ գաղտ 'ի պահեստի կայ քոյրն : Ուստի և մինչդեռ կենդանին էր Ակադեմոս, շուք մեծապէս տային նմա հանապաղ Տինդարեանք . և ապա յետ ժամանակաց յոր ժամ տեղաւորուեալ լակեդեմոնացիք յԱտտիկէ՝ միանգամայն զամենայն գաւառն հատին քանդեցին, զինչ ամենեւին ձեռնամուխ եղեն յԱկադեմիա 'ի շքնորհս Ակադեմոսին :

Իսկ Դիկարքոս ասէ, եթէ Եքեմոս և Մարաթոս նիզակակից զօրավիգն ընդ Տինդարեանց եկին յայնժամ յԱրկադիոյ : 'ի միոյն՝ Եփեբէոս անուն ընկալաւ՝ որ այժմէ կոչի Ապրեմիա . և 'ի միւսոյն դարձեալ Մարսիոն յորջորջեցաւ ժողովուրդն . զի սա կամակար՝ իբրեւ 'ի պատգամէ իմեմնէ ազդեալ՝ դիմագրաւ ընծայեաց զանձն 'ի մահ առաջի բանակին :

Արդ եկեալ հասեալ նորա յԱփիդնէ և մարտիւ պատերազմի վանեալ քանդեցին աւերեցին զվայրն : Անդանօր ասեն ան-

կեալ և զԱլեւկոս զորդին Սկիրովնի, որ նիզակակից էր յայնժամ Դիոսկուրեանցն. յորմէ և տեղի ինչ 'ի սահմանին Մեդարեայ անուանեալ կոչեցաւ Աւիւս, զինք թաղեցաւ մարմին նորա: Իսկ Հերաս պատմէ, եթէ Թէսէոս ինքնին յԱփիզնէ սպան զԱլեւկոս. և 'ի վկայութիւն բանիցն յառաջ բերէ զտողսն զայն վասն Ալեւկոսի.

Անդ Թէսէոս 'ի մարտ մտեալ
 Լայնասահմանն յԱփիզնէ,
 Վարսագեղին վասն Հեղինեայ
 Տապաստ ըզնա արկանէ:

Այլ չէ ինչ հաւանական, եթէ 'ի հանդիպել անդ ինքնին Թէսէոսի, առեալ իցեն նոքա միանգամայն և զմայրն և զԱփիզնէ:

Արդ՝ իբրեւ առաւ Ափիզնէ, և բնակիչք Աթենայ լի եղեն ահիւ, հաւանեցոյց Մենեսթէոս զժողովուրդն և խելամուռ արար զնոսա՝ զի 'ի ներքս 'ի քաղաք անգորհիւրամեծարութեամբ ընկալցին զՏինդարեանսն. իբրու այն՝ եթէ ընդ Թէսէոսի միայն 'ի վէգ ելեալ իցեն նոքա՝ որ զհարստահալութիւնն զայն գործեաց, իսկ այլ որերոյն նոքա բարեգործք իցեն և պահապանք: Եւ վկայեցին նմա արդիւնք գործոց նոցա: Քանզի և յորժամ ամենայնին միանգամայն տիրեցին Տինդարեանք, ոչինչ այլ խնդրեցին նոքա՝ բայց նուիրական Իւղադիսութիւն, իբրեւ զի և ոչինչ պակաս քան զՀերակլէս նոքա մերձաւորք իցեն քաղաքին.

և անդէն ապա շնորհեցաւ նոցա խնդիրն .
 և առեալ Ափիղնոս յորդէգիրս ընկալաւ
 զնոսա՝ ըստ որում Պիւղիոս զՀերակլէս :
 Այլ և պատու գիւցականս ընկալան նոքա,
 և անուանեալ յորջորջեցան Առփէս . կամ
 'ի պատճառս պայմանաց հաշտութեանն .
 կամ 'ի պատճառս իմամոց և հոգարկու-
 թեան նոցա՝ զոր հոգային զի մի վիշտ ինչ
 թերևս ումեք 'ի քաղաքացւոցն հասցէ 'ի
 բազմամբոխ զօրականէն՝ որ 'ի ներքս անդ
 'ի քաղաքն մտեալ էին : Քանզի Առփովս
 Էփիս ասեն Հելլենացիք վասն իմամոտ և
 հոգարկու մարդկանն . և թերևս գորին
 աղապաւ և զթագաւորս կոչեն նոքա Առ-
 փաս : Այլ են՝ և որ ասեն եթէ 'ի պատ-
 ճառս փայլելոյ աստեղաց նոցա՝ անուա-
 նեցան նոքա Առփաս : Քանզի զձայնդ Ա-
 նովս այն է 'ի Վեր, Ատտիկեցիք Անփաս ա-
 նուանեն . և զձայնն՝ Անվիհէն, այն է՝ 'ի
 Վերոսփ, կոչեն Անփափհէն :

Իսկ Եթրա մայրն Թէսէոսի՝ պատմեն՝
 եթէ դերի վարեցաւ 'ի Լակեդեմոն, և ահ-
 գուտտ ապա 'ի Տրոյիս հանդերձ Հեղի-
 նեաւ . և վկայէ Հոմերոս՝ եթէ Հեղինեայ
 զհետ չղբաւ Եթրա՝ յասել անդ իւրում 18 .

Եթրա Պիւթէոսին գուարար,
 Եւ Կղիւմէնէն աչադեղ :

Այլ ոմանք և զայս տող Հոմերեան ոչ
 ընդունին, ըստ որում և զառասպելաբա-
 նութիւնն՝ որ յաղագս Մուսիքոսի . զորմէ
 ասեն՝ եթէ գաղտաբար ծնեալնա 'ի Դե-

մոփոնտէ և 'ի Լաւոգիկեայ' անաւ յԵփոն
'ի ձեռս Եթրայ:

Այլ մասնաւոր ինչ և գլխովին տար-
բերեալ բան յառաջ բերէ վասն Եթրայ
Խաորոս 'իւրումն երեքտասաներորդի ի-
րացն Ատտիկոյ. իբրու եթէ՝ որպէս պատ-
մեն ոմանք՝ զԱղեքսանդր Պարիս 'ի Թես-
սաղիա մարտիւ պատերազմի վանեաց Աբիւ-
լէս և Պատրոկղոս մերձ 'ի Սպերքիոն. և թէ՝
Հեկտոր զՏրիգլինացւոց քաղաքն կալեալ
յաւարի առ, և զԵթրա ինքնին վարեաց
տարաւ՝ որ անդ թողեալ կայր 'ի պահեստ:
Այլ սակայն անբանութիւն յայտնապէս
բաղում է 'ի բանդ:

Իսկ յորժամ Այեգոմէնէոս Մողոսեան
Հիւրընկալեաց առ ինքն զՀերակլէս. և
վասն Թէսէոսի և Պրիթոսի ըստ գիպաց
երգեմն բանս 'ի մէջ արկանէր, եթէ՝ զինչ
ինչ նոքա առ 'ի գործել եկին հասին անդր,
և զինչ դարձեալ կրեցին նոքա 'ի յայտնել
գաւանացն, կարի յոյժ 'ի խոր խոցեցաւ
Հերակլէս. զի մին այնպէս անարգաբար 'ի
մահ մատնեցաւ, և միւսոյն դարձեալ մահ
առ գուրս կայ: Զմտաւ էած՝ եթէ վասն
Պրիթոսին գանգատել օգուտ և ոչ մի ինչ
է այնսւհետեւ. սակայն վասն Թէսէոսին
աղերսեաց փրկութեան, արժանի համա-
րել տալ նմա զնորհն զայն: Զիջեալ
հաւանեցաւ Այեգոմէնէոս, և ելոյծ ար-
ձակեաց զԹէսէոս: Եւ դարձաւ եկն ե-
մուտ նա յԱթէնս, քանզի չն էին բարե-
կամք նորա նկուն եղեալ գլխովին: Անդ

Թէսէոս զնուիրական զվայրան՝ զոր միանգամ յառաջագոյն նմա քաղաքն ձօնեալ էր, զամենայնն միանգամայն առեալ ինքն նուիրեաց հերակլեայ. և որ յառաջն Թէսէոս կոչէին, անուն եդնոցա՝ Հէրակլեան, բաց ՚ի քառից ոմանց՝ որպէս պատմէ մեզ Փիղղոքորոս:

Ապա իբրև անդէն որպէս զառաջինն՝ կամեցաւ Թէսէոս իշխել տիրել և կալ ՚ի գլուխ քաղաքին, ետես նա երկպառակու թիւն և ամբոխ շփոթից. և զորս միանգամ յառաջագոյն եթող նա ՚ի քաղաքին ատերիս անձին իւրոյ, եդիտ զնոսա՝ զի ընդ ատելութեանն և լրբութիւն աներկիւ բարձեալ բերէին. իսկ և ՚ի խուժան ուսմկին ապականութիւն բազում տեսանէր. զի փոխանակ լռիկ անշունջ պաշտելոյ նոցա զհրամայեալն գործ, նոքա ինքնին առաւել խնդրէին պաշտօն առնուլ: Վասն որոյ իբրև ձեռնամուխ եղև նա բռնանալ ՚ի վերայ նոցա, յերկպառակութենէ խուժանին սանձեալ յետս նահանջեցաւ: Հուսկ ապա յուսահատ եղեալ յառաջիկայիցն, առեալ զորդիս իւր արձակեաց յԵւփիա առ Եդիփոնոր Քաղկոդոնեան: Իսկ ինքն նզովս կարգացեալ ընդգէմ Աթենացոց՝ անգաւ նօր ՚ի Գարգեսոս՝ ուր է այժմ տեղին անուանեալ Արադիբիոն, եւ և նաւեաց ՚ի Սկիւրոս. իբրև զի՝ բարեկամք իւր էին բնակիչք տեղւոյն՝ որպէս ինքն կարծէր. և զի՝ և կալուածք հայրենիք էին նորա ՚ի կղզւոյն յայնմիկ. և Թագաւորէր յայնժամ Սկիւ-

րացւոց լիւկովիդէս: Իբրեւ չոգաւ նա առ
նա, ինդրեաց զադարական տալ 'ի ձեռս
իւր, իբրու այն՝ որ անդէն բնակաւոր հան-
գերձեալ իցէ լինել: Իսկ կէսք ասեն՝ եթէ
յորդորէր աղաչէր զնա օգնական զօրավիգն
իւր լինել ընդդէմ Աթենացւոց: Իսկ լիւ-
կովիդէս՝ եթէ իբրեւ զանգիտեալ իմն 'ի
փառաց առնն, և եթէ իբրեւ շնորհս իմն
առնելով Մենեսթեայ, առեալ ածէ ըզ-
թէսէոս 'ի բլուրս ինչ գաւառին, իբրու-
անդուստ ցուցանել նմա զանդաստանս նո-
րա. և գահավէժ արարեալ զնա ընդ ափաւ
փայտն՝ այնպէս սպան զնա: Իսկ կէսք ասեն՝
եթէ ինքնին անկաւ նա 'ի գայթակղել
ոտիցն, յորժամ յետ ընթրեացն ճեմ առ-
եալ չըջէր՝ որպէս սովորութիւն էր նորա:

Այլ 'ի ժամուն փոյթ ինչ ումք ոչ
եղև վասն մահուն նորա. այլ թագ կա-
պեաց Աթենացւոցն Մենեսթէոս. իսկ որ-
դիք թէսէոսի իբրեւ սոսկականք ոմանք՝ ընդ-
Շդեփինորայ նիզակակից չոքան յԵգիպտոս:
Իսկ իբրեւ Մենեսթէոս մեռաւ, գարձան
եկին նոքա և զարքայութիւն իւրեանց ըզ-
բուսմբ կալան:

Յետ ժամանակաց ապա յորդորեցան
Աթենացիք՝ իբրեւ գիւցազին շուք գնել
թէսէոսի, եթէ 'ի պատճառս այլ ինչ իրաց,
և եթէ զի 'ի ժամանակի սնդ մարտի պա-
տերազմին 'ի Մարաթոն ընդդէմ Մարաց,
բազումք 'ի զօրականէն համարեցան իմն
այնպէս նկատել զառաջք տեսիլն թէսէո-
սի զինու զարդու յառաջոյ ճակատուն նա-

հաստեղեղ գիմեալ՝ ի վերայ բարբարոսացն։
Ապա յետ Մարաց պատերազմին առ իշխաւ
նապետութեամբն Փեղոմելի՝ իբրեւ պատ-
գամ հարցանելին Աթենացիք, ետ պա-
տասխանի Պիւթիա, զի զոսկերան Թէսէո-
սի բարձցեն ՚ի տեղեղէն, և ամփոփեալ
պատուասիրաբար պահեսցեն առ իւրեանս։
Այլ սակայն կարի դժուարին էր՝ միան-
գամայն և առնուլ բառնալ զոսկերան, և
ճշգրտիւ ՚ի վերայ կալ գերեզմանին․ քան-
զի անընդէլք յոյժ և վայրագասուճք էին
բարբարոսքն բնակիչք վայրացն։ Իսկ ապա
յորժամ տիրեաց կալաւ Վիմոն զիզգին
զայն, ըստ որում ՚ի վարս նորա գրեալ կայ,
պատուասիրէր նա ինքնին գտանել զա-
ւանդն․ յայնժամ արծիւ մի՝ որպէս ասեն՝
կացեալ ՚ի տեղի բլրաձև՝ կոցաւն առեալ
հարկանէր զվայրն, և մագլճքն փորէր և պե-
ղէր։ Անդ Վիմոն ատուածային իմն գող-
ցնս աղքմամբ՝ խելամուտ եղեալ բանին,
բրեաց զվայրն․ և գտանէ անգանօր տապան
վիթխարի մարմնոյ, և առ նմա տէգ պղնձի
և սուր։ Առեալ Վիմոն զայնոսիկ ՚ի նաւ
եռաթիոցն և տարեալ յԱթէնս, ցնծա-
ցեալ Աթենացիք՝ մեծահանգէս փառօք և
՚ի նուէրս զոհից ընկալան զնա, իբրու այն
Թէ ինքնին իսկ Թէսէոսն ՚ի քաղաք անգր
գարձ արարեալ իցէ․ և եղեալ կայ ՚ի քա-
ղաքամիջի անդ մերձ ՚ի վայրն՝ ուր է այժմ
ըմբշաց վարժարանն։ Եւ է այն ապաստո-
նարան ծառայից և ամենայն հիբացելոց
անձանց և հարստահարելոցն ՚ի Ճոխից․ ըստ

որում և Թէսէոս ինքնին վերակացու պաշտպան էր նոցա և օգնական զօրավիգն, և մարգասիրապէս ժողովէր լսէր զինդրուած փառաւոր մարդկանն։ Այլ և զոչ մեծ կատարեն նոնա յուլթերորդումն Պիւանէսպիովնի, յորում ընդ պատանեկացն դարձաւ եկն նա 'ի Երեսեայ։ Հանդերձ այսու և յայլ ևս ուլթերորդա պատուեն զնա կամ՝ զի զառաջինն նա 'ի Տրիզենեայ եկն եհաս յուլթերորդի Եկատամբէովնին, որպէս պատմէ Դիոդորոս Պերիպլացի, կամ զի առաւել քան զայլ 'ի Թուոց՝ զայս Թիւ Ճահաւորագոյնս համարէին Թէսէոսի՝ զոր 'ի Պոսիդոնէ ծնեալ համբաւէին. քանզի և Պոսիդոնի պաշտօն մատուցանեն յուլթերորդոն։ Քանզի ուլթերորդ Թիւզ խորանարդ առաջին գտլով 'ի զոյգ Թուոց, և կրրէ նալն՝ առաջին քառակուսւոյն 19, զհաստատուութիւնն և զտնկակից կորովութիւնն 'ի դէմն բերէ զայսր գից, զոր Ասփալիժս յարանուանեմք և Ղէֆօհժս, այն է՝ Անաօանէւի և Երեւոյաբժաի։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Սոսսիոս Սենէկիոմէն, որպէս վերագոյնդ յիշեցաք, աւագ այր Հռովմայեցի. որում ընծայէ Պլուտարքոս զմատենադրութիւն զայս:

2. Հոմերոս. Եղեական. Հազներգ. Ի:

3. Իբրուեթէ անունդ Թէսևա, առեալ իցէ 'ի յն. բառէն Դիթէ-Թէ, որ նշանակէ՝ Աթի-Թէ. Դիթէ. միանգամայն և՛ ՈրէԿրէ:

4. Պարրասիոս երևելի նկարիչ, որ կենդանագրեաց զԹէսէոս, և մինչև 'ի Ժամանակս Պլինիոսի կայր նկարագիրն պահեալ 'ի Հռոմ՝ 'ի Կապիտոլիոնի: Իսկ Սիդանիոս էր քանդակագործ պղնձոյ:

5. Որք յանցանս մեծ յանցուցեալ էին, կամակար ինքնին տարաշխարհս հատեալ՝ վտարանդի գնային 'ի հայրենի աշխարհէն՝ 'ի քաւութիւն մեզաց իւրեանց:

6. Այս է՝ Թեքիչ Թեղոշից: Քանզի բրունութեամբ Թեքեալ զծայրս ծառաց, և 'ի նոսա կապեալ զանգամն մարդկանն՝ զոր ձերբակալ առնէր, և Թողեալ ապա ազատ զծառան՝ անգամ անգամ յօշիւ զմարդիկն:

7. Յունական բառն է, Στοιβη. որ բաց յայլոց նշանակութեանց, նշանակէ և՛ ՑրԷԻ, որ և՛ Ցիւր:

8. Ասեն՝ եթէ այս մարդախառն Պրոկ-
րուստէս, այս հսկայ վիթխարի, ունէր կազ-
մեալ անկողինս բազումս. և 'ի հիւրոց ան-
տի իւրոց զոր միանգամ տեսանէր մեծա-
հասակս, ընկողմնեցուցանէր 'ի փոքրիկ ան-
կողնի, և զարտաքոյ անկողնոյն մնացեալ
անդամս զառնն քշտէր հատանէր: Իսկ փոք-
րահասակացն հրամայէր անկողին մեծ, և
գեղարանօք անուօք ձգտէր պարզէր զարունս
զառնն՝ մինչև հաւասարէր 'ի չափ անկող-
նոյն:

9. 'Ի դէպ գայ ամիսս՝ ամսոյն Ագոս-
տոսի:

10. Քանզի Լէօն, 'ի յն. է խոզ-
վուրդ. էր միանգամայն և անուան մատնառու
առնն:

11. Այս մատենան Արիստոտէլի առ-
մաք չէք ուրեք 'ի միջի:

12. Սակայն և կրկին են Մինոսք՝ ար-
քայք վրետայ: Մին՝ որդի Արամազդայ և
Եւրոպայ. և միւսն՝ Թոռն նորա և որդի
Լիկաստոսի: Առաջինն՝ արքայ եկաց յոյժ
արդարակորով. իսկ երկրորդն էր բռնաւոր:

13. Քանզի Նոթազ, 'ի յն, է՝ Դբաղս:

14. 'Ի քերթուածն Ողիւսականին:

15. Այս է՝ իբրև ընդ ամս հազար:

16. Այս է յառաջ բերեալն 'ի Խոր.
Գիրք Բ. 63. « Եւ անդ էր տեսանել....
զՂապիթեայցն և զՅուշկապարկացն կռիւս
'ի վերայ Պերիթեայ հարսանեացն, »:

17. Այն են Երկուորեակքն՝ Պողեքս
և Կաստոր, եղբարք հեզինեայ:

18. Հոմերոս. Եղիական. Հադնեղ. Գ:

19. Այս է Թուոցդ ըզձապատում խոր-
հուրդ առ Հեթանոսս, յառաջ եկեալ
մանաւանդ 'ի սկզբանց աղանդոյն Պեթա-
գորայ:

Հ Ռ Ո Մ ՈՒ Լ Ո Ս

ՄԵԾԱՇՈՒՔ անուն Հռովմայե առ-
ամենայն մարդիկ դերահամբաւեալն փա-
ռօք, եթէ յուսմէ՞ արդեօք և յի՞նչ պատ-
ճառս եղաւ քաղաքին, ոչինչ միաբան ա-
ւանդեն մատենագիրք : Քանզի կէսք ասեն,
եթէ Պեղասգոսք շուրջ եկեալ յածեալ
ընդ դաւառս դաւառս տիեզերաց, և մար-
դիկ բազում նկուն արարեալ ընդ ձեռամբ
իւրեանց, անգանօր հասեալ բնակութիւն
կալեալ իցեն. և զի կորովիք էին 'ի զէնս,
այնպէս անուանեցին զքաղաքն : Իսկ կէսք
գարձեալ՝ եթէ յառնուլ քաղաքին Տրոյ-
եայ, փախստեայք ոմանք նաւ 'ի ձեռս բե-
րեալք, վարեալք 'ի բռնութենէ հողմոցն՝
անկան 'ի Տիւրքենիա, և հասին կալան ըզ-
գետն Տիւրքիս . այլ քանզի կանայք նոցա
կարի իմն վշտացեալք էին և մեծապէս
տաղտկացեալք առ 'ի ծովէն, մի ոմն 'ի
նոցանէն՝ որ զարմու քաջատոհմիկ և հան-
ճարով առաւելեալ երևէր քան զամենե-
պին՝ անուն նորա Հռովմէ, թելագիր ի զե

այլոցն հուր արկանեւ 'ի նաւան : Եւ իբրեւ զայս արարին նոքա , զառաջինն 'ի սրտաբլտութիւն բարկութեան բրդեցան արքն . այլ ապա հարկաւորեալք ակամայ , իբրեւ տուն բնակութեան կալան առ սահմանօքն Պալլանտեայ , և 'ի սուղ ժամանակի արտաքոյ յուսոյ ակնկալութեանն քաջապէս յաջողեցան յամենայնի , և քաջաբերութեան և երկրին զփորձն առին , և 'ի գաւառականաց անտի հիւրընկալութիւն տեսին , ապա այնուհետեւ ոչ միայն շուք և պառիւ ընծայեցին Հռովմայ , այլ և զքաղաքն գլխովին 'իբրեւ պատճառք նորա՝ յանուն նորա կոչեցին : Թայնց ժամանակաց հետեւ ասեն՝ կարեալ սովորութիւն , զի կանայք զաղցակիցս իւրեանց և զարս իւրեանց ողջագութեն 'ի համբոյր բերանոյ . քանզի և կանայք յայնժամ՝ յորժամ հուր 'ի նաւան հարին՝ զայնորինակ ողջագութեցին զարս իւրեանց և խաղապատեցան և յորդր խոնարհեցան նոցա և զարտմոտութիւն բարկութեւնոցա շիջուցին :

Իսկ այլք ասեն՝ եթէ Հռովմէ դուստր Խոսաղոսի և Լեւքարեայ . և այլք դարձեալ եթէ դուստր Տելեփոսի Հերակլեան՝ հարսնացեալն Էնէասայ . իսկ այլք դարձեալ եթէ դուստր Աքքանիոսի որդւոյն Էնէասայ , անուն եդին Հռովմայ : Եւ կէպք՝ եթէ Ռոմանոս որդին Ոդիւսեայ և Կիրկեայ շինեաց զքաղաքն . և կէպք դարձեալ՝ եթէ Հռովմոս Իմաթիովնեան՝ զոր 'ի Տրոյիոյ անդր առաքեաց Դիոմիդէս . և կէպք՝ եթէ

Հռովմոս Լատինացւոց բռնաւորն , այն՝ որ վանեաց զՏիւրքենացիս , որք՝ ի Թեոազեաց եկեալ հասին ՚ի Լիւզիս , և ՚ի Լիւզիոց դարձեալ յԻտալիս :

Այլ սակայն և ոչ նոքա , որք միանգամ իրաւացի ևս բանիւ յայտնի առնեն՝ եթէ Հռոմուլոս ինքնին գլխովին եւս զանուն քաղաքին , միաբան ինչ են յազազածագման նորա : Քանզի կէսք ասեն՝ եթէ որդի գոլով նա Էնէասայ և Փորթանեանն Դեքսիթեայ՝ ՚ի տիս տղայութեանն ածաւ յԻտալիս ՚ի միասին ընդ եղբոր իւրում՝ Հռեմոսի : Եւ այն ինչ յորդեալ զեղեալ գալլս գեան , այլք ՚ի կուրիցն ջրասոյլ կրեան : Իսկ յորում հանգուցեալ կային այս տղայք՝ հեզել իմն յառաջ վարեալ կուրն՝ եմուտ ՚ի քաղցրասիւզ խաղ մի գետոյն , և արտաքոյ ակնկալութեան փրկեաց զմանկունան . և ապա յանուն սոցա անուանեցաւ Հռովմ : Եւ կէսք դարձեալ՝ եթէ Հռովմէ գուտար կնոջն Տրոյացւոյ՝ որ հարա նացաւ Լատինոսին Տեղեմպեան , ծնաւ զՀռոմուլոս : Եւ այլք դարձեալ՝ եթէ Եմիլիոս գուտար Էնէասայ և Լաբինեայ՝ մշտեալ առ Արէս ծնաւ զՀռոմուլոս :

Իսկ այլք դարձեալ կարի առասպելեաց առասպելս շաղկապին վասն ծննդեան նորա : Խօլ իմն գիւցական՝ ասեն՝ երևութացեալ ՚ի տան Տարքեաիոսի արքային Ալբայեցւոց՝ այր եղեռնաւոր և անազորոյն : Քանզի ՚ի վառարանէ անտի տանն՝ ասեն՝ ՚ի վեր կանգնեցաւ անդամ սերական . և

այնպէս կայր մնայր նա և երևէր զաւուրս
բազումն : Եւ էր անդ 'ի Տիւրքենիա պատ-
գամախօս Տէթիս , յորմէ պատգամ այս-
պիսի ելանէր առ Տարբերիոս , զի մի ոմն
'ի կուսից մտեալ խառնեացի ընդ խօլակա-
նին ընդ այնմիկ . և 'ի նմանէ ապա ծնանի-
ցի զաւակ՝ առաքինութեամբ հոյակապ և
բախտիւ և կորովութեամբ քաջութեամբ
գերաբուն : Արդ իբրև գուշակութիւն զայս
'ի վեր եհան Տարբերիոս միում ումէք 'ի
գատերաց իւրոց , և հրամայեաց նմա մտա-
նել զուգեւ ընդ խօլականին ընդ այնմիկ ,
նա ունչա արարեալ բանին՝ փոխանակ իւր
արձակեաց 'ի գործն զմի դք 'ի նաժշտացն :
Տարբերիոս իրազեկ եղեալ բանին՝ ծան-
րացասումն եզև . առ կալաւ և կապեաց
զերկոսին միանգամայն և կամէր 'ի մահ
մատնել զնոսա : Այլ յերազի 'ի քուն ե-
րևեալ նմա Աստու՝ կարճեաց զձեռն նո-
րա 'ի սպանութենէն , և հրամայէր տալ
օրիորդացն բանտարկելոց ոստայն մի յան-
կանել . զի յորժամ կատարեցեն նոքա
զանկուածն , յայնժամ ապա առեալ տա-
ցէ զնոսա 'ի հարսանիս : Արդ՝ նոքա զցե-
րեկ նստեալ անկանէին . իսկ այլք 'ի կա-
նանց 'ի հրամանէն Տարբերիոսի եկեալ
զջայգ՝ քակէին զոստայնն : Իսկ յորժամ 'ի
խօլականէ անտի ծնաւ նաժիշտն երկու-
րեակս , առեալ զնոսա Տարբերիոս ետ 'ի
ձեռս Տերատիոսի ուրումն՝ հրամայեալ
նմա 'ի մահ մատնել զաղայսն : Իսկ նա մերձ
'ի գետն տարեալ՝ անդէն թողլոյր զման-

կռնան . անդանօր ապա գայլ մի մատակ
գայր և գնայր և դիեցուցանէր զնոսա . և
ազգ ազգ թռչնոց դարձեալ կերակրիկս
բարձեալ բերէին և 'ի բերան գնէին ման-
կանցն : Մինչև մի ոմն յանդէորդաց տե-
սեալ զայն և հիացեալ սքանչացեալ ընդ-
բանն , համարձակեցաւ գնաց մօտ և եբարձ
զմանկիկսն : Եւ այսպէս ապա փրկեալ նո-
քա , սնան և զարգացան , և 'ի վերայ դի-
մեալ Տարբետիոսի՝ պարտեցին զնա : Արդ
զայսոսիկ Պրոմաթիոս ոմն վիպէ , որ զի-
տալացւոց պատմութիւնն գրեաց :

Այլ որ ինչ միանգամ արժանահաւատ
պատմութիւնն է և բազում հաստատեալ
վկայիւք , զգլուխս բանիցն հատընտիր 'ի լոյս
ընծայեաց առաջին առ Հելենացիս Դիոկ-
զէս Պեպարեթացի , որում և Փարթոս Պիկ-
տովք 'ի բազմադէմ մասունսն զհետ եր-
թայ : Եւ թէպէտ և յայսոսիկ դարձեալ
տարբերեալ իցեն մատենադիրք , սակայն
զի տպաւորադոյնս ինչ ասասցուք մէք , այս
պիսի ինչ է :

'ի սերնդոց անտի Էնէասայ՝ որ թագ-
կապեցին յԱլքա , յերկու եղբարս 'ի Նու-
միտոր և յԱմուլիոս էջ պայազատութիւն
արքայութեն : Արդ՝ Ամուլիոս զնմ ժա-
ռանգութիւն իւրեանց յերկուս բաժա-
նեալ մասունս , և իւրիւ 'ի լուծս իմն կշռոց
կշռեալ զարքայութիւն՝ ընդ ամենայն գան-
ձուցն և ընչից ածելոցն 'ի Տրոյիոյ , Նումի-
տոր ընտրեաց և յինքն առ զարքայութիւն :
Իսկ Ամուլիոս զգանձան առեալ մթերեալ ,

և նորքը ապա ճոխաբար զօրացեալ առաւելքան զԵռամիտոր, հեշտեաւ այնուհետեւ զարքայութիւն մերկեաց 'ի նմանէ. այլ զանդիտեալ՝ եթէ 'ի գտներէ անտի նորութեան եղեցին մանկուիք, առեալ նուիրեաց զօրիորդն 'ի քրմուհի վետեայ, որպէս զի միշտ անայր և կուսութեամբ վարեացէ նա զկեանսն. և անուանեն զնա կէսք Իլիսա, և կէսք՝ Ռէա, և կէսք գարձեալ՝ Սիլվիա: Իսկ յետ ոչ բազում ինչ ժամաւ նակաց՝ արտաքոյ սահմանի օրինաց վետեանցն՝ առակեցաւ նա յղի գոլ: Եւ զի մի գժոխըմբեր ինչ կիրս կրեացէ նա, Անթոն գուարտ արքային յոգոք անկաւ հօրն և խնդրեաց առ զնա: Սակայն եղաւ նա՝ ի պահեստի՝ կեանս վարել անդ մենակեաց ամենեկին, զի մի թերեւ գաղտ յԱմուլիոսէն ծնանիցի նա: Եւ ապա ծնաւ նա որդիս երկու՝ հասակաւ և գեղով պրանչեւահրաշ: Յայսմանէ առաւել ևս զահի հարեալ Ամուլիոս, հրամայեաց պաշտօնէին առնուլ բառեալ զտղայսն և ընկենուլ 'ի քաց: Եւ էր անուն պաշտօնէին Փաստիւղոս՝ որպէս ասեն ոմանք. իսկ այլք եթէ ոչ սորա, այլ այնորիկ՝ որ ապա 'ի քաց երթարձ զմանկուան: Արդ՝ եդեալ նա զտղայսն 'ի կուրն, էջ 'ի գէտ անդր՝ գետաւ վէժ առնել զնոսա. այլ տեսեալ զի լցեալ գայր գարիւ և գարիւ և զայրացեալ յոյժ, երկեաւ գնալ մօտ. եդ զնոսա մերձ առ արիամբն, և գարձաւ յետո: Ապա եկեալ զէպեալ գետոյն, և 'ի վերայ հասանաց իւ

րոց առեալ զկուրն՝ հեղիկ բարձեալ ամ-
 եբեր 'ի վայր մի հանդարտիկ, զոր այժմ
 կոչեն՝ Կէրմանուս. իսկ 'ի նախնուսն՝ Գէշ-
 անուս, որպէս հաւանեալս եմ. քանզի և
 զեղբարսն անուանեն նոքա՝ Գէրմանուս: Եւ
 էր մերձ 'ի վայրն մոլաթղենի, զոր Ռաշի-
 անուս կոչեն, կամ 'ի պատճառս հաս-
 մալաթ՝ որպէս համարին բարեմք. կամ
 զի որոշոք յանասնոց անդամոր ընդ հո-
 վանեալս պառակէին 'ի միջոցէ 2. կամ
 թէ յաւէտ՝ զի անդ անդապցը եղեն սը-
 ղայքն. քանզի զաղինսն Ռաւս անուանէին
 հինք. և զտոտուածուհի զամ կարծեալ
 վերակացու անդեան տղայոց՝ անուանեն
 Ռաշիան. և զոհ կատարեն նմա պարկեշ-
 տացեալ 'ի գինւոյ, և 'ի ձօնսն՝ նուիրեն
 նմա կաթն: Իսկ մինչքեռ անդ անկեալ
 կային մանկունքն, պատմեն՝ եթէ գայլ մի
 մատակ գինեղցանէր զնոսա, և փայտփոր
 թռչունն անդէն մերձ նստէր 'ի սնուցա-
 նել և 'ի պահպանել զնոսա: Եւ համարին
 իմն այնպէս, եթէ այս կենդանիք՝ Արեւի
 իցեն նուիրականք: Իսկ զփայտփոր թռ-
 չունն առաւել յարգեն և պատուեն ի
 տինացիք. ուստի և մօրն մանկանց ոչ գող-
 նաքեայ ինչ հաւատ ընծայեցին, որ ասէր
 և հաստատէր՝ եթէ յԱրեւէն ծնաւ նա:
 Թէպէտ և ասեն՝ եթէ խաբեալ նա համա-
 րեցաւ այնպէս. քանզի յԱմուլիոսէ պրդ-
 ծեցաւ կոյսն, որ զինու զարդու երևեալ
 նմա լլկեաց զնա: Իսկ կէսք ասեն՝ եթէ
 անուն գայեկին յաղագս համաձայնու-

յով ապա

Թեանն տեղի ետ համբաւոյն առասպել
զրուցաց : Բանդի Լուֆայս կոչեն Լապինք
ոչ միայն 'ի դազանաց զգայլսն մատակ ,
այլ և զբոզսն՝ 'ի կանանց . և թէ՛ յայսպի-
սեաց աստի էր և կինն Փաստիւղոսի՝ որ
անոյց զմանկունսն . բայց անուն էր կնոջն՝
Ակկա Լաւրենտիա : Եւ սմա դարձեալ զոչ
կատարեն Հռովմայեցիք . և ձօն նմա նուի-
րէ յամսեանն Ապրիլի քուրմն Արեսի , և
անուն կոչեն Թօնին՝ Լաւրենտիա :

Իսկ և զայլ ոմն Լաւրենտիա պատուեն
նորա վասն պատճառիս այսորիկ : Աւելա-
ծուն տաճարին Հերակլեայ ձանձրացեալ
երբեմն՝ որպէս կարծեմ՝ 'ի պարապոր-
դութենէն , առաջի եդ գիցն նարտ ար-
կանել . պայման եդեալ զի եթէ յաղթեա-
ցէ ինքն , տացեն նմա գիքն պարդեա . ապա
եթէ յաղթեացի , սեղան մեծահաց պատ-
րաստեացէ նա գիցն , միանգամայն և կին
գեղաւոր՝ անկողնոյ նորա : Չայս պայման
եդեալ , արկ քուեայ վասն գիցն , արկ դար-
ձեալ և վասն իւր . և յաղթեալ գտաւ
այրն : Ապա զգաչնն անդրժեղի պահեալ ,
և իրաւացի ևս դատեալ հատուցանել ըզ-
պայմանն , ընթրիս մի պատրաստեաց եդ
առաջի գիցն . և զԼաւրենտիա զոմն չքնա-
ղագեղ՝ կոյս մարմնով՝ 'ի վարձու կալեալ
հրաւիրեաց յընթրիսն , և անկողին մի ևս
արկ ձգեաց 'ի տաճարի անդ . և յետ ըն-
թրեացն առ փակեաց 'ի ներքս զկոյսն , զի
մտցեն առ նա գիքն : Եւ ասին ևս՝ եթէ
մօթն գիքն առ կինն , և հրամայեցին ևս

նմա՝ զի ընդ առաւօտն յարուցեալ գնաց-
 ցէ 'ի հրապարակ անդր, և որ առաջին պա-
 ասհեցցէ նմա, համբոյր ողջունի տուեալ
 նմա՝ բարեկամ իւր արասցէ զնա: Արդ եկն
 եւ ընդ առաջ Լաւրենտիայ այր ոմն 'ի քա-
 ղաքացւոց անտի՝ հին աւուրց հասակաւ՝
 ընչաւէտ և բազմահարուստ, և աչր անոր-
 զի, քանզի անկին կեանս վարեալ էր, ա-
 նուն նորա Տարրուտիոս: Սա ծանեաւ ըզ-
 Լաւրենտիա, և սիրեաց զնա, և 'ի մեռա-
 նել իւրում եթող զնա ժառանգ բազմա-
 մթեր և պատուական գոյից. յորոց և բազ-
 մագոյն մասամբ՝ կտակաւ ետ պարգևեաց
 Լաւրենտիա ժողովրդեան: Սա այս Լա-
 րենտիա՝ ասեն՝ փառաց մեծաց հասեալ
 այնուհետև, և գից սիրելի համբաւեալ 'ի
 ժողովրդեան, յանկարծակի իմն աներևոյթ
 եղև 'ի նմին իսկ 'ի տեղւոջն՝ յորում ան-
 կեալ թաղեալ կայր առաջինն այն Լա-
 րենտիա: Եւ կոչեն այսօր զտեղին զայն՝
 Վէլադոռոս. քանզի յորժամ ստէպ ստէպ
 զեղեալ ողողէ գետն, ընդ հուն տեղւոյս
 այսորիկ անցանեն գան նաւակօք 'ի հրա-
 պարակ անդր. և զայսօրինակ անցա կոչեն
 նոքա՝ Վէլադոռոս: Իսկ կէպք ասեն՝ եթէ
 որք միանգամ տեսարանս իմն խաղուց առ-
 նէին ժողովրդեան, 'ի տեղւոջէ անտի սկը-
 սեալ՝ առագաստիւք ոմամբք արկեալ պա-
 տէին զվայրն, մինչև յանցա ճանապարհին՝
 որ 'ի հրապարակէ անտի հանէր 'ի ձիւն-
 թացսն. իսկ զառագաստն՝ Վէլոս՝ անուա-
 նեն հռովմայեցիք: Վասն այսոցիկ ապա

երկրորդս այս Լաւրենտիոս պատիւ առնու-
'ի Հռոմէայեցաց :

Այլ Փատիւզոս խոզարածն արքայի
գաղտ 'ի ծածուկ յամենեցուն չղբաւ ե-
րարձ զմանկունսն : Իսկ այլք ոմանք առա-
ւել իմն հաւանականս ասեն , եթէ գիտու-
թեամբ նորուն իսկ Նումիատրի կատարե-
ցան իղբն . որ և 'ի ծածուկ տալոյ տանել
նոցա կերակուրս՝ ողբ անուշանէին զման-
կունսն : Եւ ասեն ևս եթէ և գիրս՝ գնա-
ցեալ 'ի Գաբրիա՝ ուսան վարժեցան ման-
կունքն , և այլ ևս գարութիւն՝ որ միանգամ
պիտանացուք իցեն քաջազգի մանկանց :
Եւ պատմեն ևս՝ եթէ անուանեցան Հռո-
մուլոս և Հռեմոս՝ 'ի ստեանց , քանզի տե-
սան նոքա գիւղ զգազանն զայն : Իսկ քաջ-
առողջ կերպարան մարմնոց նոցա՝ անգրա-
տին 'ի տղայ տիոցն աւարտահասակ չափովն
և թիկնաւէտ գեղովն՝ յայտնի 'ի գէմն բե-
րեր զբոյս բարուց նոցա : Այլ իբրև աճեալ
զարգացան՝ երկոքին միանգամայն գտան
քաջամկտք և կորովք , և 'ի գէպս գծուա-
րինս արիականք գլխովին և գիմադրուք ան-
վանելիք : Այլ թուէր Հռոմուլոս առա-
ւելեալ իմն հանճարով , և խոհականութի-
ունել քաղաքական . յարածել անդ իւ-
րում և յորս ելանել բարակօք , գարձեալ
և 'ի կենակից քաղաքավարութեան խրում
ընդ մերձաւորս՝ մեծ և գեղեցիկ կարծիս
վասն անձին 'ի ներքս ընծայէր . որպէս զի
և 'ի հրամայել մանաւանդ անգատին 'ի բը-
նութենէն ծնեալ իցէ , քան 'ի հնազան-

գել: Վասն այսորիկ և յոժ տրեղք էին նոքա յայտ հաւասարից իւրեանց և խոնարհագուանիցն. իսկ զվերակացուան և զոստիկանան արքունի և զհօտապետան առ ոչինչ համարէին, իբրու այն՝ որ ոչինչ արգեօք յառաքինութեան մասին զնոքիմք գերազանցեալ իցեն. ոչ ազատնալեաց ինչ նոցա երեսա առնէին և ոչ բարկութեան նոցա: Գեղերեալ կային հանապաղ ՚ի վարժո և ՚ի սփոփութիւնս ազատականս. պարտաւոր կեանք և որ առանց վաստակոցն՝ չէր առնոսս համարեալ կեանք վայելուչ. այլ որ ըմբաց մարդն իցեն և գաղանաց որպք և ընթացից արշաւանք և վանել առաջակաց և սպանութիւն գողոց և ՚ի բռնութենէ փրկութիւն զրկելոց: Ապա վասն այսոցնկ ամենայնի՝ առ հասարակ համբաւեցան նոքա մեծապէս:

Էջր երբեմն՝ զի կապ և կռիւ յուղեալ ընդ անդէորդան Նումիտորի և ընդ Ամուլիտան, և ՚ի վարել յափշտակել Նումիտորեանց զխաշնն, ոչինչ ժուժեալ զտեղի կալան պատանիքն. յարեան հարուածս եղին ՚ի վերայ նոցա և ՚ի փախուստ դարձուցին զնոսա, և հատին առին շատ ինչ յաւարեանաի նոցա, և պտմութեան Նումիտորին փոյթ ինչ չարարին: Առնուին ժողովէին առ իւրեանս բազմութիւն յողքաւ մարդկանէն և զբազումս ևս ՚ի ծառայից, և լծընկէց իմն խորհրդոց յանդշնութեան կարծիս վասն անձանց ՚ի ներքո ապին:

Իսկ երբեմն՝ յորժամ հռոմուլոս որա-

դեալ էր 'ի զոհագործութեան խրում, (և քանզի էր նա անձնատուր 'ի բանս զոհից և գուշակութեանց), հովիւքն 'Նումիտորի 'ի վերայ գիմեալ Հռեմոսի՝ որ սակաւարամբք երթայր ուրեք, 'ի վէգ եկին և սկսան կըռուել: Անդ իբրեւ յերկոցունց ևս կողմանց հարուածք յաճախեցին և վէրք, յաղթական գտան 'Նումիտորեանք, և ձերբակալ արարին կենդանի զՀռեմոս: Իբրեւ առեալ տարան զնա առ 'Նումիտոր և սկսան ամբաստան լինել զնմանէ, ոչինչ կամեցաւ նա պատուհասել զնա՝ երկուցեալ յԱմուլիոսէն՝ զի այր խխտ էր. վասն որոյ ինքնին եկեալ առ նա՝ խնդրէր դատաստան առնել, զի եղբայր գուով ինքն արքայի՝ Թըշնամանեցաւ 'ի Ծառայից արքային: Անդ 'ի միաւին և Ալբայեցիք՝ սրտմտեալ էին, իբրու այն Թէ յանիրաւի Թշնամանեցաւ 'ի նոցանէն 'Նումիտոր. ուստի և Ամուլիոս զիջեալ ետ 'ի ձեռս 'Նումիտորի զՀռեմոս՝ զի նա ինքնին դատեսցի զնա: Իբրեւ առ զնա 'Նումիտոր և եկն 'ի տուն, հիացեալ զարմացեալ կայր ընդ կերպարան մարմնոյ սլատանւոյն, զի հասակաւ գեղովն և կորովութեամբն դերազանցեալ էր զամենեքումբք, գիտէր նկատէր և 'ի դէմս անդ նորա զքաջալերութիւն և զյանձնապատասնութիւն ոգւոյն, միանգամայն և զարիութիւնն անվեհեր և անսասանելի յառաջիկայ կիրան. լուեալ և զգործս նահատակութեանն նորա՝ զուգահաւասար պատկերի կերպարաւ նաց նորա, իսկ որ մեծն է՝ որպէս հաւա-

նեալս եմ՝ դից ինքնին մերձ կալով նմա յայնժամ և զսկիզբն առթելով վեհագու- նիցն իրաց, շարժեցաւ հռոմիտոր հետա- մուտ լինել ճշմարտութեանն. վասն որոյ և հարցանէր՝ եթէ ո՞րք իցէ նա, և զհարդ- ծնեալ իցէ. և աղու ձայնիւն, և հեղաբար և մարդասեր ակնարկութեամբ աչացն՝ վըս- տահացուցանէր և յուսոյ քաջալեր տալը հռեմոքին: Իսկ նա քաջասիրտս սկսաւ խօսել յանդիման և ասէ.

„ Այնչ արդեօք ծածկեցից ես 'ի քէն. քանզի թագաւոր՝ դու ինձ առաւել երեւիս՝ քան զԱմուլիտս: Քանզի լսես և հարցանես ինդրես, մինչև քո պատուհասեալ իցէ. իսկ նա անքննաբար ետ զիս 'ի ձեռս քո: Մեք զառաջինն՝ զմեզ ինքեանս պաշտօնէից արքային Փաստիւղոսի և Նաբենտիայ հաւատացաք լինել որդիս. և եմք մեք երկուորեակք: Այլ քանզի ամբաստան զմէնջ եղեն առաջի քո, և զպատրտութիւն աւազիկ պաշարեաց զմեզ, և օրհաս մահուն առ դուրս կայ, մեծամեծք են այսուհետեւ լուրքն վասն անձանց մերոց: Իսկ թէ հաւատարիմք իցեն այդդքիկ, վտանգդ առաջիկայ ճշգրտել հանդերձեալ է՝ որպէս ինձ թուի: Քանզի 'ի գաղտնեաց իմն և յան- թարգմանեւեաց սակի ասեն զյղութիւն մեր. իսկ սնունդ մեր և կաթնածուծն լինել՝ նոր և չքնաղ և օտար 'ի նորածին մանկանց: Թռչունք և գաղանք՝ որոց միանգամ առաջի արկաք մեք՝ նոքին եկեալ սնուցին զմեզ, մանաւանդ գայլ մատակ և փայտ.

մի որ Թռչուն կերակրիկո բերեալ մեղ, յոր-
ժամ 'ի կուր մի անկեալ կայաք առ մեծ
գետովն : Կայ մնայ տակաւին կուրն, և ողջ
է՝ պղնձի պատեալ պահանգօք . և տառք
'ի նմա խեցեակք քանդակեալ կան, որք
նշանակք անպիտանք արդեօք լինիցին յա-
պայս ծնողաց մերոց՝ 'ի կորնչել անդ մե-
րում :

Նրամիտոր 'ի բանից աստի յայացանէ՝
միանդամայն և 'ի դիմաց գիտակի պատա-
նւոյն զժամանակ իրացն 'ի կշիռ բերեալ,
ոչինչ անմասն ելանէր 'ի գեղեցիկ յուսոյն .
սակայն հոգայր տառապէր՝ զհաբօք ինքն բա-
ւական իցէ միայն ընդ միայն խօսել վասն
իրացս այսոցիկ ընդ գետերն . քանզի տա-
կաւին 'ի խիստ արդեւանս փակեալ կայր :

Իսկ Փաստիւզոս լուեալ եթէ ըմբռնե-
ցաւ Հռեմոս և մատնեցաւ, աղաչէր զՀռո-
մուլոս՝ օգնական զօրավիգն լինել . և յայն-
ժամ ապա յայտ յանդիման ողջոյն 'ի վեր
եհան նմա զծնունդ նորա . քանզի յառաջն
ակնարկի իմն և ընդ քօղով այնչափ ինչ
յայտնեալ էր, որչափ զի ուշ անձանց ե-
ղեալ՝ մի 'ի նուաստագոյնս ինչ մտաբե-
րեսցեն : Եւ ինքն զկուրն առեալ ընթա-
նայր առ Նրամիտոր, տաղնապեալ յոյժ և
երկեղեւ լի ըստ ժամանակին բերման : Անդ
իթիծացեալ իմն ընդ նա պահակաց արջայ-
ին՝ որ առ գուրան կային, իբրեւ 'ի միտս
կասկածոտս զակն 'ի նա յառեցին, նա խռ-
վեալ տաղնապեալ ընդ հալցուածսն, ոչ
կարաց գաղել զկուրն զոր հանգերձիւ միով

պատեալ ծածկեալ էր : Իսկ ըստ գիտաց
գտաւ 'ի պահապանսն՝ մի ոմն 'ի նոցանէն՝
որոց յառաջագոյն 'ի ձեռս տուեալ էր ըն-
կեցիկ առնել զմանկո՜ւնսն՝ և որք ապա 'ի
բաց լքեալ թողին զնոսա : Սա այս ալրտե-
սեալ յայնժամ՝ զկուրն , և ծանուցեալ 'ի
կաղմածոյն և 'ի տառիցն , գնաց 'ի կարծիս
վասն իրացն եղելոց . ոչինչ անփոյթ արար ,
չղբաւ անդէն պատմեաց արքային զբանն և
յատեան ևս ձգեաց զփաստիւղոս : 'ի տագ-
նապս անհնարինս և 'ի մեծամեծս պաշա-
րեալ յայնժամ փաստիւղոս , ոչ գլխովն
անպարտելի կալ մնալ զօրեաց ինչ 'ի պա-
հուն , սակայն և ոչ գլխովն պարտեցաւ
ինչ : Խոստովան եղև՝ եթէ ողջ կենդանի
են մանկո՜ւղն . սակայն անդ 'ի բացեայ կան
յԱլբիա և արածեն խաշն : Իսկ ինքն ըզ-
կուրն առ իշխաս ընթացեալ տանէր , այն՝
որ տոհայ տեսանել և շոյափել ցանկալ
զկուրն , և հաստատել զանձն 'ի յոյս փըր-
կուծեան մանկանցն :

Արդ զոր ինչ միանգամ ընաւորեցան
կրել մարդիկ՝ որ արհաւրդք խռովեալք ի-
ցեն և երկիւղեւ , կամ առ ցասման պրտը-
տուծի խառն գործիցեն զամենայն , զնոյն
գէպ եղև կրել յայնժամ Ամուլիոսի : Քան
զի զայր ոմն առեալ տագնապաւ արձա-
կեաց առ Նոմփաոր , այր բարի և բարե-
կամ նմին իսկ Նոմփաորի , պատուէր աը-
ւեալ նմա՝ խնդրել հարցանել 'ի Նոմփ-
աորէ , եթէ ինչ մի զըոյց արդեօք յունկն
նորա հասեալ իցէ վասն ողջ ելոյ մանկանցն :

Իբրեւ եկն եհաս այրն առ Նումիտոր, անդ տեսանէր նա զՀռեմոս իբրու գիբկ ընդ խառն 'ի համբոյր մոտեալ ընդ Նումիտորի. յայնժամ եկաց նա և մեծապէս հաւատաւ ըիմ գործէր զյոյսն նորա, և ազաչէր պընգէր՝ փութանակի անդէն ձեռնամուխ 'ի գործն ընեւ, և զանձն ևս խառն ընդ նոսա նիզակակից 'ի ներքս ընծայէր: Առ այս՝ և ժամանակին քաջագիպութիւն ոչ տայր նոցա դանդաղեւ 'ի գործ անդր՝ թէպէտ և կամէին ևս նոքա:

Քանզի Հռոմուլոս արդէն իսկ պատրաստեալ կազմ 'ի վերայ հասեալ կայր, և առ նա ելանէին ժողովէին դաս դաս 'ի քաղաքացւոց անտի առ ատելութեանն Ամուլիոսի և առ երկիւղին: Առ այս՝ և վառելոց բազմաց նա 'ի գլուխ կացեալ էր, բաշխեալ զնոսա 'ի հարիւրս հարիւրս: Եւ մէն մի հարիւրոցն այր մի յառաջոյ առաջնորդէր՝ բերելով խրճուհս իմն դալարեաց և սաղարթոց՝ շուրջ պատեալ 'ի ձող երկայն. և զայդ խրճուհսն լատինք կոչեն Մանիթուլ. և յայնց ժամանակաց հետէ և այսր՝ 'ի զօրու անդ նոցա զձողաբարձագ զայդ տիկ՝ Մանիթուլուի անուանեն:

Իսկ 'ի ներքս անդ և Հռեմոս զարս քաղաքին յապստամբութիւն դրդեալ, անդուստ արտաքոյ և Հռոմուլոս 'ի վերայ յարձակեալ, ապա այնուհետեւ ոչ գործինչ արդեանց և ոչ դարձեալ խորհուրդ հանձարոյ կարացեալ բռնաւորին 'ի ներքս բերել փրկաւետ անձին իւրում, խուճաւ

պեցաւ շուարեցաւ լի եղև արհաւիրք, և զբռամբ եկեալ 'ի մահ վարեցաւ :

Զայսոսիկ բազմագոյն մասամբ և փառքոս ինքնին պատմագրէ . դարձեալ և Դիոկղէս Պեպարիթացի (որ առաջին՝ որպէս ինձ թուի՝ գրեաց յաղագս շինութեանն Հռովմայ) : Այլ են ոմանք՝ որ կեղակարծելի համարին զպատմութիւնս և 'ի թատերականաց իմն սակի և 'ի քերթուածոց . այլ սակայն անհաւատանալ չէ արժան՝ որոց միանգամ 'ի վերայ հասեալ իցեն՝ եթէ քանի՞ն գործոց արդեանց բախտն ինքնին իցէ ճարտարապետ . և որք մի անգամ Հռովմայեցւոց նահատակութեանց խեղամուտ լեալ իցեն . որպէս քի և ոչինչ արդեօք յայն չափ զօրութե տէրութեան նոքա յառաջագէմ գնային՝ եթէ աստուածային իմն գողցես և մեծ ինչ և նորահրաշ պատճառք չէին 'ի միջի :

Արդ իբրև Ամուլիոս մեռաւ, և հանդարտեալ յարդարեցաւ ամենայնն, ոչինչ կամեցան եղբարքն երկոքին բնակել յԱւբա առանց թաղաւորելոյ, և ոչ դարձեալ թագ կապել առ կենդանութե հաւուն : Ուստի և զարքայութիւնն 'ի ձեռս տուեալ նորա, և մօրն իւրեանց շուք և պատիւ ձօնեալ վայելուչ, լաւ համարեցան բնակել առանձինն և քաղաք մի ուրոյն շինել 'ի վայրսն անդ՝ յորում 'ի սկզբան անդ ան նոքա . և այս պատճառք ինձ թուին ճահաւորագոյն քան զայլսն :

Այլ քանզի բազումք 'ի ծառայից և 'ի

լծընկէց փախստէից դային խռնէին առ նոսա, հարկ'ի վերայ կայր նոցա այնուհետեւ, կամ եղծանել քակել'ի ցիր և ցան լինել խռնելոցն առ նոսա, կամ թէ առանձինն բնակակից կենակից լինել ընդ նոսա: Այլ ապայն բնակիչք Արեւայ ոչինչ արժանի համարէին առնուլ խառնել ընդ ինքեանս զարկայան զայնոսիկ, և ոչ դարձեալ'ի քաղաքացիս ժողովել գրել զնոսա. և քաջայայտ է այս առաջին'ի յափշտակութենէ անտի կանանցն, ոչ եթէ թշնամանօք ինչ յանդգնեալք'ի գործն, այլ'ի հարկէն բռնադատեալք ակամայառ դժուարութեան հարսանեացն. քանզի և շուք մեծապէս գնէին նոքա յափշտակեալ կանանցն:

Իսկ ապա իբրեւ առաջին հիմունք արդեան քաղաքին, նուիրական տեղի մի ապաստան նորան հանդերձեցին փախստէիցն, և առնուան եզին տեղւոյն՝ Դիցն Ավիվոսի, և անգր ժողովէին առնուին զամենեանս. ոչ տերանց'ի ձեռս տային զծառայն, և ոչ պարտատեարց զպարտապանն, և ոչ դարձեալ իշխանացն զմարդասպանն. այլ պրն գէին եթէ'ի գուշակութենէ անտի Պիլութեան պատգամացն՝ առհասարակ վասն ամենեցուն անգրժելի է ապաստանարանդայդ: Եւ այսպէս ապա վաղվաղակի լցեալ մարգարտոս դատաւ քաղաքն. զի և յառաջ քան զայն՝ որպէս ասեն՝ տունք'ի նմա ոչինչ աւելի էին քան զհաղար: Այլ յազադա այսոցիկ զկնի ճառելի է:

Արդ՝ իբրեւ խորհուրդ կալան նոքա'ի

Ճինութիւն անդր, անդէն և կապ յուղե-
ցաւ 'ի նոսա յազագա տեղւոյն: Հռոմու-
լոս՝ տեղի մի յարդարեալ կազմեաց, որ
անուանեալ կոչէր Հռոմ քաղաքաւ,
այն է՝ Քառասիսի. և զայն տեղի կամեր
նա շինել 'ի քաղաք: Իսկ Հռեմոս՝ զվայր
մի ամրագոյն զԱլենտինին, որ և յանուն
նորա կոչեցաւ Հռեմոսիոն. իսկ այժմ կո-
չեն Ռիֆնաւիոն: Իսկ իբրեւ գաշնաւորք
եղեալ միմեանց՝ հմայից հաւուց յանձն
արարին զմրցանակ հեռին իւրեանց, նըս-
տան ապա աչր իւրաքանչիւր առանձինն.
ասեն՝ եթէ անգեպք վեց թուով երևե-
ցան Հռեմոսի. իսկ Հռոմուլոսի կրկնա-
պատիկ քան զայն: Իսկ կէպք ասեն՝ եթէ
Հռեմոս ճշմարտութեամբ ետես զհաւան.
Իսկ Հռոմուլոս տեսաց, և 'ի գալ անդ առ-
նա Հռեմոսի, յայնժամ ապա անգեղջ
երկոտասան երևեցան Հռոմուլոսի: Վասն
որոյ և մինչև ցայսօր ժամանակի 'ի հաւա-
հմայն զանգեղան առաւելապէս 'ի վար առ-
նուն Հռոմայեցիք: Իսկ Հերոդորոս Պոն-
տիկոս պատմէ, եթէ և Հերակլէս ինքնին
ինդաչր բերկրէր, յորժամ անգղ մի երե-
կէր 'ի գործ ինչ նորա: Եւ քանզի այս հաւ-
անմեղանչական է գլխովին քան զամենայն
կենդանիս, ոչ 'ի սերմանել մարդկան՝ մնաս
ինչ հասուցանէ երբէք, ոչ 'ի տնկել նո-
ցա, և ոչ յարածել նոցա. կերակրի միայն
'ի գիշոց մեռելոց. կենդանի շնչաւոր եր-
բէք նա ոչ սպանանէ և ոչ մնասէ. իսկ
յազգակից իւր թռչունսն՝ և ոչ 'ի մե-

ռեալն անգամ մերձենայ երբէք. իսկ արծիւ և բու և բազէ՝ և զհամազարմն իւրեանց հարեալք ողջ ողջ գիշատեն : Թէպէտ և ըստ Եպիւղոսի, « Զթռչունսն՝ թռչուն զիարդ ուտելովն, սուրբ իցէ երբէք » : Առ այս և այլք ՚ի թռչնոց (զի այսպէս առ սացից) յածին և թարթափին յաչս մեր, և ցանդ առաջի բնծային զգայութեանց մերոց . իսկ անդդ դուն ուրեք տեսանի, և զձադս անդեղ ոչ հեշտեալ ինչ կարեմք մէք ՚ի ձեռս բերել : Որպէս զի և այնչափ դուն ուրեք և հազիւ երևել գոցա՝ պատճառս ետ ոմանց դժպատեհ մտածութեց, կարծեալ՝ եթէ յոտար իմն աշխարհէ թռուցեալք իջանիցեն դղբա աստ առ մեզ . ըստ որում և Խղճքն հաւահմայք թևակոխեն ասել՝ եթէ ոչ ըստ բնութեան ինչ կարգի կամ թէ յանձանց իւրեանց, այլ յատուածային իմն ազդմանէն եկեալ երևին դղբա մեզ :

Այլ իբրև խաբանացն ՚ի վերայ եհաս Հռեմոս, ծանրացասումն եղև . և յորժամ Հռոմուլոս խրամ հատանէր և ՚ի նմա հանդերձեալ էր շուրջ կանգնել զպատուարն, անդուտ Հռեմոս՝ միանգամայն և այսպանէր զգործն և խոչընդոտն լինէր գործելեացն : Այլա յետ այնորիկ այսպանօք վազեալ զխրամովն, անդանօր տապաւոտ անկանի Հռեմոս . կէսք ասեն՝ եթէ հարեալ ՚ի նմին իսկ ՚ի Հռոմուլոսէ . իսկ կէսք դարձեալ՝ եթէ ՚ի Վելերոսէ ումեմնէ՝ որ նիզակակիցն էր նորա : Անկան ՚ի կռուին

յայնմիկ և Փաստիւղոս և Պղիատինոս . սա եղբայր էր Փաստիւղոսի, և ասեն՝ եթէ 'ի միասին ընդ նմա մնուցեալ էր զՀռոմուլոս : Իսկ Վեղերոս անց գնաց 'ի Տիւրքէնիա . և յանուանէ նորա Հռովմայեցիք զարագունսն և զշոյտսն կոչեն Չէլսէս : Եւ զՎուկնտոս Մետեղոս, իբրեւ զի յետ վախճանելոյ հօրն՝ մրցանս մենամարտիկս 'ի սակաւ աւուրս պատրաստեաց, սքանչացան ժողովուրդք ընդ արագապէս հանդերձանսն, և անուանեալ կոչեցին զնա Չէլսէս :

Իսկ Հռոմուլոս առեալ զՀռետոս և զանուցիւսն 'ի միասին Թաղեաց 'ի Հռեմոնիա, և սկսաւ շինել զքաղաքն . և առաքեալ կոչեաց զարս 'ի Տիւրքենիոյ՝ որք նուիրական իմն սահմանադրութեամբք և գրովք կրթէին վարժէին զնա և զամենայնն ուսուցանէին՝ իբրու 'ի պաշտամունս աստուածայինս : Քանզի փոս հատին շուրջ շուրջանակաւ առ տեղեաւն՝ որ այժմ անուանեալ կոչի Վաթիֆն . և զերախայրիս ամենայն իրաց՝ զորս միանգամ ըստ օրինացն 'ի վար առնուին իբրեւ լաւ, և ըստ բնութեանն՝ իբրեւ կարեւորս ոմանս, անդր ածեալ կոչեցին : Եւ ապա այր այր իւրաքանչիւր 'ի գաւառէն՝ ուստի եկեալ հասեալ էր անդր, հող սակաւ բերեալ արկին 'ի փոս անդր և 'ի միասին խառնեցին զամենայնն . և անուն զոր կարդան Ողիմպոսի, զնոյն և զփոսն զայն անուանեն նոքա Մոսփոս . և ապա իբրեւ շրջանակ շուրջ զմիջակաւն առեալ դժեցին զքա-

զաքն : Իսկ հիմնագիր քաղաքին արկեալ յարօր խոփ պղնծի, և լծեալ 'ի նա եղն և կով, ինքն առեալ ածէր զնոսա առ եզերքք սահմանին ակօս պատառելով խոր : Իսկ որք զկնին գային՝ գործ էր նոցա զարօրադրեալ զկոշտան առնուլ անգրէն 'ի ներքս ամփոփել, հոգ կալեալ զի մի և սակաւիկ մի սփռեալ կայցէ արտաքս : Եւ այսպէս ապա իբրև 'ի դժի սահմանեն որոշեն զպատուարն, և կրճատութեամբ տառից կոչեն զնա Փռեռիւմ, իբրու թէ՛ յետոյ պատուարին կամ առ պատուարան : Իսկ ուրանօր խորհեցան արկանել զգողն, 'ի բաց զերծեալ զխովն և 'ի վերառեալ զարօրն, անդ անջրպետ մի գործեն . ուստի և զպատուարն որջոյն համարին նոքա նուիրական՝ բաց 'ի դրացն : Ապա եթէ և զգրուանն նրւիրականս համարեալ էր նոցա, չէր մարթայնուհետև առանց խղճի՝ ոչ 'ի ներքս անդ առնուլ ժողովել և ոչ դարձեալ արտաքս առաքել՝ 'ի կարևորաց ինչ և 'ի պղծոցն :

Արդ՝ քաղաքին հիմնարկութիւն եղև 'ի մետասաներորդի աւուր կազանդացն Մայիսի, որպէս խոստովանեալ իսկ է առհասարակ . և զայն օր տօնախմբեն Հռովմայեցիք, և անուանեն զնա՝ Ծնունդս Կայրէնէայ : Այլ 'ի սկզբան անդ՝ որպէս ասեն՝ շնչաւոր ինչ ոչ յազէին նոքա 'ի զոհ, այլ պարտ և արժան համարէին՝ զի տօն նուիրական ծննդոց հայրենեացն պահեսցի մաքուր և անշաղախ յարենէ : Այլ սակայն և նախ քան զհիմնարկութիւն քաղաքին

տօն իմն անդէորդական գոյր առ նոսա 'ի նմին իսկ աւուր, և կարդային զայն Փռէլէիս . սակայն այժմ Հռոմայեցւոց ամսամուտքն չեն ինչ միաբան ընդ Հելլենացւոցն : Իսկ զօրն՝ յորում Հռոմուլոս հիմնարկ քաղաքին, ճշգրիտ ասեն հանդիպեալ յերեսներորդի աւուր . և թէ՛ զուգընթաց 'ի նմին աւուր եղեալ ընդ արևու լուսին՝ խաւարեցոյց զնա, զոր և Անտիմաքոսի Տէացւոյ համարին տեսեալ Դիւցազնական քերթողի . և էր այն ամ՝ երրորդ ամ վեցերորդ Ողիմպիադին :

Իսկ առ ժամանակօքն Վարդոնի իմաստասիրի՝ այրներկուռ քաջահմուտ 'ի պատմութեան քան պամենայն Հռովմայեցիս, էր Տարուտիոս ընկեր նորա՝ իմաստասէր և նա ինքն և ուսումնական ներհուն, որ 'ի պատճառս զննութեանց դիտողութեանց՝ թարթափեալ դեգերէր և 'ի պնակս անդատեղաբանութեան, և գերազանցեալ 'ի նմին զհամբաւի հարեալ էր 3 : Սմա առաջի պրկ Վարդոն հետախոյզ քննութեամբ 'ի վեր բերել զծնունդն Հռոմուլոսի ըստ աւուրն և ըստ ժամուն, 'ի գործոց անտինորա զոր պատմեն՝ խորհրդածելով ինքն վասն առննայնորիկ, ըստ որում երկրաչափակա նացն սահմանադրեն առաջարկութեանցն լուծմովք : Քանզի նորուն զննուի դիտողութեան գործ է միանգամայն և զկենաց մարդոյն նախապատում լինել՝ գիտելով զժամանակ ծննդեան նորա, և զժամանակն զայն քննել 'ի վեր բերել՝ գիտելով ըզ-

կեանս նորա : Արդ՝ արար կատարեաց Տարուսիոս զպատուիրեալն , և ճշգրտիւ խուզեալ զկիրս զամենայն և զգործս արդեանց զառնն զայնորիկ , միանգամայն և զժամանակ կենաց նորա և զօրինակ մահո՛ւն նորա , և զայս ամենայն 'ի միասին կշռադատեալ՝ քաջապէս վստահութեամբ և աներկեալ նութեամբ ետ վճիռ , եթէ յըութի Հռոմուսի յարգանդի մօրն եղև յառաջին ամի երկրորդի Ողիւմպիադին , յամենան ըստ Եգիպտացւոց Քիւսի , 'ի քսաներորդի երրորդի աւուր . յերրորդ ժամու՝ յորում ողջոյն խաւարեցաւ արեգակն . իսկ 'ի լոյս ընծայեցաւ նա ծննդեամբ յամենան Թովմէ՝ յաւուրն քսաներորդի առաջներորդի ընդ արեածայրան : Իսկ Հռովմ հիմնաւ կեցաւ 'ի նմանէ յիններորդի աւուր ամսոյն Փարճուսի՝ ընդ երկրորդ և ընդ երրորդ ժամն : Քանզի համարին՝ եթէ և բախտն քաղաքի՝ որպէս և մարդոյն , ունի իւր սեփեհական ճշգրիտ ժամանակ , անդստին յառաջին ծագմանէն զննելով դիտելով ըստ կայից աստեղացն : Այլ այսոքիկ ամենայն և որ ինչ յայսպիսեաց աստի՝ նոր ինչ գոլով արդեօք և օտար և հետաքնինք ոմանք , թերևս առաւել իմն զքօսեցուցեն զընթերցանելիսն՝ քան եթէ տալովկացուցեն՝ յառասպելեաց գոլով սակի :

Այլ իբրև շինեցաւ քաղաքն , նախ առաջին զբազմութիւն պատանւոյն առեալ որոշեաց բաշխեաց 'ի վաշտս վաշտս զօրականին . և մէն մի վաշտուցն՝ հետեակք էին

երեքհազար, և այրուձի՝ երեքհարիւր. և կոչեցաւ Լէֆէոն. քանզի յամենեցունց անտի սղբա էին մարտիկք այրընտիր: Ապա և զուամիկն առեալ պարապեցոյց յայլ ինչ պէտս. և բազմութիւնն անուանեալ կոչեցաւ Փօփոուս: Իսկ և խորհրդականս հարիւր ընտրեաց սահմանեաց ՚ի հոյակապ մարդկանէն, և զնոսա յորջորջեաց Պոփօրիս. և զԺողով նոցա՝ Սէնադոս. իսկ Սէնադուադ ճշգրիտ նշանակէ Ծեբալոյս: Իսկ Թէ Պոփօրիս կոչեցան խորհրդականքն, կէսք ասեն՝ եթէ վասն զի հարազատ զաւակաց հարք էին նոքա. իսկ կէսք մանաւանդ՝ եթէ զի բաւական էին նոքա յայտ յանդիման ցուցանել զհարա իւրեանց, յոր չէր արգէօք բաւական խուժանն՝ որ նախ զուաջինն Թափեցաւ խռնեցաւ ՚ի քաղաք անդր: Իսկ կէսք դարձեալ՝ եթէ ՚ի պաշտպանելոյն այնպէս կոչեցան նոքա. քանզի այսպէս ուրեմն կոչէին Հռոմայեցիք զվերականցութիւնն, և այնպէս կոչեն մինչեցայսօր ժամանակի. քանզի համարին՝ եթէ Պատրոնոս ոմն՝ մի ՚ի նոցանէն օր եկին հասին ՚ի միտին ընդ Եւանդրեայ՝ այր ինամակալու չքաւոր մարդկանն և օգնական զօրավիգն նոցա, յիւրմէ անտի յայս անուն յորջորջեաց ինքն զինամակալուէն գործ: Սակայն առաւել ևս հաւանական է կարծել, եթէ ինքնին Հռոմուլոս այնպէս անուանեաց զնոսա. քանզի և այնպէս իսկ համարեցաւ՝ եթէ պարտ և արժան է նախապատիւ արանցն և զօրաւորացն հայրա.

բար խնամով և փութով վերակացու լի նեւ հիբացելոցն անձանց . միանգամայն և զայլոն հրահանգել ուսուցանել մի երկրն չեւ, և մի գարձեալ երբէք խեղաւ ընդ շուք պատուոյ ճոխիցն . այլ մարդասէր բարոյիւք վարել ընդ նոսա, և առ հարս ևս ու նեւ և անուանել զնոսա : Քանզի և մինչև ցայսօր ժամանակի՝ Սինկղիտոսին Նախարար անուն կարդան օտարք . իսկ բուն Հռովմայեցիք կոչէն զնոսա Հար+այրնփիր+ . զայս անուն ի վարարկեալ որ արժանեզն և պատուով ի վեր է քան զայլ անուանս, և անբաժ ևս է ի նախանձուն կրից : Զառաջինն՝ Հարս միայն կոչէին զնոսա . իսկ ապա իբրեւ բազմագոյնք ևս յաւելան ի նոսա՝ Հարս այրնփիրս անուանեցին : Եւ զայս անուն արդոյ և պատուական՝ եղ Հռոմուլոս խորոց բաժանման ռամկին ի խորհրդականաց անտի : Իսկ և զայլն ի զօրաւորաց և ի ճոխիցն որոշեաց զատոյց ի ռամկէն . զնոսա անուանեաց Բարոմոս , այն է՝ Պաշտպան . և զսոսա՝ Քլէնս , այս է՝ Պաշտպանաւոր : Միանգամայն և սոցա ընդ միմեանց սքանչելի իմն հաստեաց բարեկամութի և մեծաց իրաւանց պարտս . քանզի պաշտպանքն խելամուտս օրինաց առնէին զպաշտպանաւորսն, և վերակացու ոստիկան կային ի դատս նոցա, և խորհրդատուք նոցա յամենայնի, և խնամակալութիւնս ի ներքս բերէին նոցա : Իսկ և վերջիւք՝ սպաս հարկանէին պաշտպանացն, աչ միայն շուք ընծայեալ նոցա՝ այլ և յալ-

քառութեան նոցա զբառերս նոցա հարա-
նայութեանելով և զպարտս նոցա հատուցա-
նելով: Իսկ ընդդէմ պաշտպանին իւրոյ
վկայութիւն տալ պաշտպանելոյն, կամ
ընդդէմ պաշտպանելոյն՝ պաշտպանին, ոչ
զրէնք ինչ երբէք և ոչ դարձեալ յատենա-
կալաց որ զօրէր ստիպել: Իսկ և յետ ժա-
մանակաց՝ յորժամ այլ իրաւունքն գեռևս
կային հաստատուն, գործ անարդ համա-
րեցաւ և յոյժ այսպանելի՝ առնուլ դրամն
փառաւորացն՝ ի ներքեւելոց: Այլ յաղագոս
այսոցիկ այսչափ:

Իսկ յամենանն չորրորդի յետ շինու-
թեան քաղաքին՝ որպէս պատմէ Փաբլոս՝
եղև յանդգնութիւնն յափշտակութեան
կանանց: Են որք ասեն՝ եթէ Հռոմուլոս
քանզի անդատին՝ ի բնութենէն պատերազ-
մասէր էր, և ի պատգամախօսութեանց
ինչ ևս հաւանեալ էր՝ եթէ սահմանեալ
իմն իցէ քաղաքին Հռոմմայ՝ ի մարտս պա-
տերազմի անանել և աճել, և այնպէս ի մե-
ծութիւն աւագութեան հասանել, ձեռն
էտրկ բռնանալ ընդդէմ Սաբինացոց .
քանզի ոչ եթէ բազումս ինչ յափշտա-
կեաց նա, այլ երեսնիւ չափ միայն կու-
սանս, իբրտւ այն որ մանաւանդ մարտի պա-
տերազմի պէտս ունիցի՝ քան եթէ հարսա-
նեաց: Բայց այս չէ հաւանական . այլ տե-
սեալ նորոս՝ զի անդէն վաղվաղակի բնակ-
չք լցաւ քաղաքն, յորոց նուազունք միայն
ունէին կանայս . իսկ բազումք այն էին խա-
ժամուժ յաղքատ մարդկանէ և յաննշա:

նից, և արհամարհեալք ևս էին, և թուէր ևս այնպէս՝ եթէ ոչ շատ ժամանակ համախուժք կացցեն գոքա. և յուսայր ևս՝ եթէ սովին օրինակաւ ընդ Սաբինացւոց յօդակապութեան իմն և միաբանութեան սկիզբն արասցէ այս անկրաւութիւն՝ յամոքել անդ նոցա զյափշտակեալ կանայսն, ձեռնամուխ եղև 'ի գործ անգր ըստ օրինակիս ըստ այսմիկ: 'Ետի զառաջինն համբաւ եհան, իբրու թէ սեղան իմն գգից ուրուք գտեալ իցէ նա ծածկեալ ստորերկրեայ: Եւ անուն կարգային գիցն այնմիկ՝ Քծսուս, կամ զի խորհրդոց էին Դիքն. (քանզի և այժմ Քծսիւսի կոչն զխորհրդարանն, և զհիւպատոսս՝ Քծսուսէս, իբրու եթէ՝ խորհրդականս). կամ զի Պաւստոսն էր ձիաւոր. քանզի և սեղանն է 'ի մեծ ձիւնթացան անգ, և ծածկեալ աներևոյթ կայ զայլ ժամանակս. իսկ 'ի մերցանս ձիականս բանան և ցուցանեն: Բայց և այլք գլխովին զայս ասեն, եթէ քանզի գազանի պարտ է լինել խորհրդոյ և աներևոյթ, ուստի և ոչ տարադէպս ինչ սեղան ծածուկ ստորերկրեայ շինեցաւ գիցն այնմիկ: Իսկ իբրև գտեալ յայտնեցաւ սեղանն, ապա շուրջ հրեշտակութիւնս արձակեաց ասել, եթէ զոհ երևելի յոյժ վասն այնորիկ ինքն հանդերձեալ է առնել և մերցանս իմն խաղուց և տեսարան աշխարհաժողով: Եկին հասին խմբեցան յայնժամ բազում մարդիկ: Իսկ ինքն նախաթող բազմեալ ընդ առագանւոյն ծիրանի ար-

կեալ զանձամբ, և նշան տուեալ էր ժամանակի յարձակմանն, յորժամ ինքն 'ի վեր յարուցեալ՝ առեալ ծալեսցէ զծիրա նին, և գարձեալ միւսանգամ՝ զանձամբն արկցէ: Արդ բազումք 'ի սուսերաւորաց անտի դէտակն ունէին 'ի նա, և 'ի տալ նշանին՝ անդէն մերկացեալք 'ի պատենից զսուրա, և յաղազակ և 'ի գոչիւն 'ի վերայ խուժեալք յափշտակեցին զգատերս Սաբինացւոց. իսկ զՍաբինացիսն թողին աղատ 'ի փափուստ դառնալ: Եւ ասեն ոմանք՝ եթէ երեսնիւ չափ միայն յափշտակեցին. և 'ի նոցանէ անուանեալ կոչեցան ցեղքն: Իսկ Վաղերիոս Անտիսա՝ եթէ հինգ հարիւր քսան և եօթն: Իսկ Յորաս՝ եթէ վեց հարիւր ութսուն և երեք կուսանս. և էր այս մեծապէս ջատագովութի վասն Հռոմուլեայ. քանզի կին առնակին ոչ յափշտակեցին նորա՝ բայց միայն զԵրսիլիա՝ որ և ապա միջնորդ հաշտարար եղևնոցա. յայտ է ապա եթէ ոչ 'ի թշնամանել ինչ և ոչ գարձեալ 'ի հարստահարել՝ եկին նորա 'ի յափշտակութիւն անդր. այլ զի խորհեցան 'ի մի խառնել և 'ի մի խմբել զազգան մեծապէս կարեզ:

Բայց զԵրսիլիա ոմանք ասեն կին ածեալ Ռատիզիոսի, որ էր յոյժ ականաւոր այր 'ի մէջ Հռոմայեցւոց. իսկ ոմանք՝ նորուն իսկ Հռոմուլոսի, որում և որդիք ևս ծնեալ իցեն նմա յԵրսիլեայ. գուտոր մի Պրիմաս անուն՝ այնպէս կոչեալ յաղագս կարգի ծննդեան. գարձեալ և ուստր մի միայն՝

զոր և անուանեաց նա Արլլիոս, 'ի պատ-
ճառս խոնելոյ առ նա քաղաքացեացն և
իսկ վերջինքդ՝ Արլլիոս: Այլ զայսոսիկ
պատմէ Չենոգորոս Տրիդինացի, և բազումք
այն են՝ սր հակառակին նմա: Իսկ 'ի յափշ-
տակոզս անդ կուսանացն՝ ասեն՝ եթէ գէտ
եզև զի 'ի սինլիքորաց ոմանք ածեալ տա-
նէին օրիորդ մի յոյժ չքնաղագեղ և առոյգ
հասակաւ. և իբրև հանդիպեալ անդր ո-
մանք յաւագաց ոմտի ձեռն արկին 'ի բաց
'ի նոցանէն կորզել զօրիորդն, ձայն բար-
ձեալ աղաղակէին ածողքն՝ եթէ առ Տա-
ղասիոսն առեալ տանին զկոյսն. և էր Տա-
ղասիոս այր պատանի բարեհամբաւ և քա-
ջալաւ: Արդ իբրև զայս լուան նոքա՝ 'ի բա-
րեբանութիւնս և 'ի ծափահարս դովէին
զնոսա. և կէպք 'ի նոցանէն դարձեալք
յեռա՝ ընթացակից լինէին նոցա 'ի շնորհս
բարեկամութեանն իւրեանց, և զՏաղա-
սիոսն անուն 'ի բերան առեալ մեծագոչ
ձայնիւ բարբառէին: Յայսմանէ ապա մին
չև ցայսօր ժամանակի 'ի հաբսանիս իւրեանց
յերգ առեալ նուագեն զՏաղասիոս, որ
պէս հելլենք՝ զլամէնէոս. քանզի ասեն՝
եթէ բարեբաստիկ վարեաց կեանս Տաղա-
սիոս ընդ կնոջ իւրում: Իսկ Սեքստիոս
Սիւղզաս կարգեդոնացի՝ այր լի իմաստու-
թեամբ և շնորհօք՝ ասէր մեզ եթէ յափշ-
տակութեանն 'ի նշանակ զձայն զայն ետ
հռոմուլոս: Վասն որոյ ամենեքեան որք
միանդամ կուսանս 'ի բաց առեալ տանին,
աղաղակեն Տաղասիոս. և վասն այնորիկ 'ի

հարսանիսն եկաց մնաց սովորութիւդ այդ : Սակայն բազմադոյն այլք համարին՝ յորս է և Յորաս, եթէ քաջալերութիւն իմն էր և յորդոր ձայնդ այդ յաշխատասիրութիւն և յասրագործութիւն . զի յայնժամ տակաւին չէին խառնակեալ խառնական անուանեղ ընդ հեղինականացն ։ Իսկ եթէ ոչ թիւր ինչ է ասացեալդ , այլ արդեօք վարէին Հռովմայեցիք յայնժամ զանունդ Տաղաւիտ իբրեւ զմեզ , այլ իմն պատճառ առաւել հաւանեցուցիչ արդեօք դ՛ի ներքս բերցէ : Քանզի յորժամ Սաբինացիք մարտ տուեալ ընդ Հռովմայեցիս՝ ի հաշտութի գարձան , դաշինք ի միջի կռեցան վասն կանանց , զի մի յայլ ինչ գործ ազաս հարցեն նոքա արանց իւրեանց , բայց ի գործ ասուեաց : Արդ եկաց մնաց ապա այս և ի հարսանիս , զի որք միանգամ ասն հարսունս , կամ որք հարսնածուք լինին , կամ որք միանգամ ընթերակացք իցեն , առհասարակ գոչեն և աղաղակեն ընդ խաղ՝ Տաղաւիտ . վկայութիւն եղեալք՝ իբրու եթէ ոչ յայլ ինչ սպասաւորութի ածեալ բերի կինդ այդ՝ բայց յասրագործութիւն : Իսկ և կայ մնայ մինչև ցայսօր ժամանակի , զի հարսն ինքնին անձամբ իւրով ոչ կոխէ զսեամն մասնել ի տունն , այլ ի վեր բարձեալ յայլոց տարեալ լինի . քանզի և յայնժամ որք բռնութեամբ ածեալ վարեալ լինէին՝ ոչ մտին կամակար : Իսկ են և որք ասեն , եթէ և սովորութիւնդ զատելոյ որոշելոյ զվարս հերաց հարսինն սայրիւ նի-

զակին , նշանակ է եթէ կռուով և մարտիւ պատերազմի կատարեցան առաջին հարսա նիքն , զորոց ճոխագոյնս մեք ճառեցաք յԱռաջարկութիւնս անգ խնդրոց :

Արդ յանդգնեցան 'ի յափշտակութիդ յայդ յովթևասնեքորդ աւուր ամսոյն՝ որ յայնժամ կոչէր Սէքստիլիոս , և այժմ Աւ գոտոս . յորում աւուր և զՔծսուս լեռնոյ տօն կատարեն : Իսկ Սաբինացիք բազումք էին թուով և պատերազմականք , և բնակէին նոքա յաւանս անպարիսպս . զի և այնպէս 'ի դէպ և վայելուչ իսկ էր նոցա մեծախոհս լինել և մի ինչ վատութիւն աւ մենեին 'ի ներքս խառնել , քանզի գաղթա կանք Լակեդեմոնացւոց էին նոքա : Այլ յայսր ամենայնի վերայ տեսեալ նոքա զան ձինս իւրեանց կապեալ կաշկանդեալ 'ի պատանդս մեծամեծս , և երկուցեալք վասն դատերաց իւրեանց , պատուիրակս առեալ արձակեցին , զի գնացեալ հեղաբար և հան դարտութեամբ ողորեսցեն զՀռոմուլոս , 'ի բաց տալ նոցա զօրիորդսն և լուծանել զգործ բռնութեանն , և ապա խաղաղութեամբ և ըստ օրինաց առնել ընդ երկոսին աղջսն բարեկամութիւն և ընտանութիւն : Իսկ իբրև Հռոմուլոս ոչ կամեցաւ 'ի բաց զօրիորդսն արձակել , և պնդէր յորդորէր ևս զՍաբինացիս յանձն առնուլ ընդունել զհաղորդութիւնն զայն , նոքա սկսան դե գերիլ 'ի խորհուրդս և 'ի կազմութիւն պատրաստութեան :

Բայց Ակրոն Կենինացւոց արքայն՝ այր

սրտեայ և գոռ 'ի պատերազմունս , արդէն իսկ 'ի միտս կասկածոտս եղեալ ընդ առաջին նախաձիրսն Հռոմուլոսի , և զայն յանդգնութիւն 'ի կանայս անդր՝ իբրեւ անհրկէց իմն վարկուցեալ առհասարակ ամենեցուն . և թէ՛ այնուհետեւ անհանդուրժելի է Հռոմուլոս , եթէ անպատուհաս կացցէ մնասցէ , ինքն առաջին տուեալ մարտ պատերազմի՝ ստուար գնդաւ դիմեաց 'ի վերայ Հռոմուլոսի . դիմեաց և Հռոմուլոս 'ի վերայ նորա : Իբրեւ երեսեցան միմեանց , և այր յրնկեր դէտակն կալան , ձայն ետուն միմեանց 'ի կռիւ մարտի , և զօրն առհասարակ կազմ և պատրաստ կայր 'ի զինուորութեան իւրում : Անդ աղօթիւք ուխտեդ Հռոմուլոս , զի եթէ յաղթեսցէ և տապաստ արկցէ զթշնամին , ինքնին Արամազդայ տարեալ ձօնեսցէ զգէնս առնն : Հաջաւ 'ի դիմի , պարտեաց զախոյեանն , և դիւթաւալ կացոյց զնա , և զզօրն առհասարակ մարտիւ պատերազմի վանեաց 'ի փախուստ և զքաղաքն առեալ քանդեաց : Սակայն և ոչինչ անիրաւեցաւ 'ի բնակիչանս անդր . բայց զի հրամայեաց նոցա հիմնաշատակ առնել զտունսն և հետեւել առհասարակ 'ի Հռոմ , և բնակել անդ իբրեւ համափնձակ քաղաքացիս Հռոմայ : Եւ այսպէս ապա ոչինչ այլ իւրիւր այնչափ աճեաց Հռոմ , որչափ զի՝ որոց միանգամ յաղթեաց նա և նկուն արար , զնոսա առեալ յաւելոյր միշտ 'ի ծոց իւր և կապեալ յօգէր ընդ ինքեան : Իսկ Հռոմուլոս կամե-

ցեալ կարի իմն հաճոյական Արամազդաց
 ընծայել զուխտն զայն՝ միանգամայն և քա-
 ղաքացեաց իւրոց տեսարան բերկրալի, տե-
 սեալ 'ի դաշտի անդ. պատերազմին ծառ մի
 կաղնւոյ հաստահարուատ և մեծ, եհատ
 զայն. և իբրեւ ախոյեան առեալ պճնեաց
 և գեղաւթրեաց և զմէն մի 'ի զինուցն Ակ-
 րունի՝ կարգ 'ի կարգ յարմարեաց և կա-
 խեաց 'ի նմա: Եւ ապա ինքն գօտեօրեալ
 զպատմութեանն, և 'ի բոլորս սարգենեաց
 պսակեալ զգեղավարս գլուխն, բարձեալ
 'ի վերայ աջոյ ուսոյն զյաղթանամէն. պինդ
 կալեալ և ուղղաբերձ՝ այնպէս գնայր ըն-
 թանայր՝ նուազ յաղթական առեալ 'ի
 բերան. և զհետ նորա խաղալը զորն զինու-
 ղարդու, և քաղաքացիք խնդութեամբ և
 հիացմամբ առեալ ժողովէին զնա: Եւ ա-
 պա յետ այնորիկ՝ ամենայն յաղթանակաց
 այս հանդէս եղև սկիզբն և տիպ օրինակի:
 Իսկ ախոյեանն այն անուանեցաւ Չոն Ֆե-
 րէփրէան Աբամազայ. քանզի խոցել՝ Ֆե-
 րօնէ առնն Հռոմայեցիք. և Հռոմուլոս
 ալօթեաց ուխտ եղ՝ խոցել զվիրազն զայն
 և տապաստ արկանել զնո: Այլ զկապուտ
 կողոպուտն Օֆիմ կոչէ Վարրոն, ըստ ո-
 ռում և զինչն՝ Օֆէն առնն Հռոմայե-
 ցիք: Բայց ես առաւել հաւանեալ եմ,
 եթէ 'ի գործելոյ անտիկոչն այնպէս. քան
 զի զգործն՝ Օֆէն անուանեն նորա: Իսկ
 յորժամ ինքնին զօրավարն արուսթիւն նա-
 հատակութեան ցուցեալ՝ զոր 'ի զօրավարաց
 դիտապատառ առնէ, նմա տուեալ է ձօնել:

գլխապետ կողոպուտն : Եւ երկը միայն զօր-
բաւարաց Հռոմայեցւոց եղև վիճակել բախ-
տին այսմիկ : Կախ՝ Հռոմուլոսի որ սպան
զԱկրոնն Կենենացի . երկրորդ՝ Կուռնելայ
Կասսոսի՝ որ զՏիւրենացին սպան զՏոգուս
նիոս . իսկ ապա ուրեմն՝ Կզոգիոսի Մար-
կելեայ՝ որ եհար զԲրիտոմարոս Գազա-
տացւոց զարքայն : Արդ Կոսսոս և Մարկե-
լոս ինքնին բարձեալ զախոյեանսն՝ այն-
պէս ձգեալ տանելին ՚ի վերայ քառաձիոց ,
իսկ վասն Հռոմուլոսի ոչինչ ուզղապէս ա-
սէ Դիոնեսիոս՝ եթէ կառս ՚ի վար արկեալ
իցէ : Քանզի պատմեն՝ եթէ Տարկուի-
նոս Դեմարատեան առաջին ՚ի Թադաւորս՝
յայդ կերպարան և ՚ի շքեղութիւն առեալ
բարձրացոյց զյաղթանակս : Իսկ այլք ա-
սեն՝ եթէ Պոպլիկոզա առաջին յաղթա-
նակեաց ՚ի վերայ կառաց : Եւ է տեսանել
՚ի Հռոմ զպատկերս Հռոմուլեայ , զի հե-
տեակ ամենեկին բարձեալ տանի նա զախոյ-
եանն իւր :

Իսկ ապա իբրև պարտեալ նկուն եղեն
Կենենացիք , յորժամ տակաւին ՚ի պատ-
րասաութիւն գեգերեալ կային Սարինա-
ցիք , միախումբ յարեան ՚ի վերայ Հռոմայե-
ցւոց բնակիչքն Փիգինեայ և Կրուստուսե-
րեայ և Անտեմնայ , և ՚ի լինել մարտի պա-
տարազմի պարտեցան և սղբա , և ՚ի ձեռս
Հռոմուլոսի Թողին լքին զքաղաքս իւրեանց ,
և ՚ի բաշխ՝ զգաւառն իւրեանց : և ին-
քեանք չու աղաքեալ փոխեցան ՚ի Հռովմ ,
իսկ Հռոմուլոս զմնացեալս գաւառին բա-

Ժանեաց'ի քաղաքացիս . իսկ զոր ինչ միանգամ կալուածս ունէին հարք յափշտակեալ կուսանացն , եթող զայնոսիկ 'ի ձեռն նոցա : Ընդ այս մեծապէս գժկամակեալ այլոց Սաբինացւոցն , զՏառիոս ոմն ընտրեալ իւրեանց 'ի զօրավար , բանակ յարդարեցին 'ի վերայ Հռովմայ : Սակայն գրծուարամատոյց էր քաղաքն , ամրացեալ զղեկան՝ ուր է այժմ՝ Վապիտոլիոնն . յորում և պահակ զօրք նստէին զգուշութեամբ և զօրագլուխ նոցա Տարպէյոս , և ոչ Տարպէյա կոյսն՝ որպէս ասեն ոմանք , ծանծաղամիտ ցուցանելով զՀռոմուլոս . բայց էր իշխանին գուտոր Տարպէյա տնուն՝ որ մատնեաց Սաբինացւոց ցանկացեալ ոսկի ապարանջանիցն՝ յորս ետես զարդարեալ զՍաբինացիսն , և 'ի վարձ մատնութեանն խնդրեաց 'ի նոցանէ զայն ինչ՝ զոր բարձեալ տանէին նոքա 'ի ձախոյ ձեռս իւրեանց : Եւ իբրեւ զգաշն զայս կռեաց Տառիոս , նա գիշերի երաց գուռն մի , և ընկալաւ 'ի ներքս զՍաբինացիս :

Արդ՝ ոչ Անտիգոնոս միայնակ առանձինն՝ որպէս հաւանեալս եմ՝ ասաց , եթէ „ Սիրէ ինքն զմատնիչս , այլ յետ մատնութեանն ատեայ զնոսա “ : Եւ ոչ գարձեալ Վեսար՝ որ ասէր վասն Ռիմիտայիւեայ Թրակացւոյ , եթէ „ Սիրէ ինքն զմատնութիւնս , սակայն ատեայ զմատնիչն “ . այլ այս կերբ առանգդամ մարդիկն հասարակ էնոցա՝ որք միանգամ պէտս ունիցին այնպիսեաց չարաց , իբրեւ Թունից և Ընդոյ դազանաց ո

մանց : Քանզի յորժամ 'ի պէտս վարեն զնոսա, սիրեն արդեօք . իսկ ապա յետյաջողելոյն, ատեան և նշովէն զչարութիւնն : Զայն և առ Տարպէյա ունեւորակերս յայնժամ Տառիոս, հրամայեաց Սաբինացւոց՝ զի յուշ բերեալ զգաշն ուխտին, մի՛ ինչ խնայեսցեն ամենեկին տալ Տարպէյայ՝ զոր միանգամ կրէին 'ի ձախոյ ձեռս իւրեանց . և առաջին ինքն յապուրակի 'ի ձեռանէն զապարանջանն ընկէց 'ի նա, ըզհետ և զվահանն իւր առեալ ձգեաց . իբրեւ առհասարակ ամենեքեան զնոյն արարին, հարուածս առեալ Տարպէյա յոսկւոյն և թաղեալ 'ի վահանացն, 'ի բաղմակոյս կարկառէն և 'ի ծանրութենէն ճնշեալ մեռանի : Այլ և Տարպէյոս ինքնին կալեալ ապա 'ի Հռոմուլոսէ՝ պատժեցաւ իբրեւ մատնիչ, բառ որում պատմէ Սուլպիկիոս Գալբա, որպէս ասէ Յորաս : Այլ սակայն ոչինչ արժանահաւատ են այն մատենագիրք, որ զՏարպէյա դուստր ասացին Տառիոսի զօրավարին Սաբինացւոց . և թէ՛ բռնի զուգեալ ընդ Հռոմուլոսի՝ գործեաց զայսոսիկ և կրեաց զայսոսիկ 'ի հօրէն իւրմէ . յորոց մի է և Անտիգոնոս : Իսկ Սիւմիւղոս քերթող գլխովին և բանդագուշէ, որ համարի՝ եթէ ոչ Սաբինացւոց 'ի ձեռս մատնեաց Տարպէյա զՎապիտոլիոն, այլ Նեղտաց՝ հարեալ 'ի սէր արքային նոցա . քանզի խօսի օրինակ զայս :

„ Տարպէյա մերձ օթագայեալ 'ի կատար Վապիտոլիոնին, ելև ինքն պատուա-

րակործան հռովմայ: Նա կեղտացն տար, փացեալ հարանականն անկողնոց, զգաւազանակիր հարցն ոչ պահպանեաց զապարանն “:

Եւ ապա յետ սակաւուց վասն մահուան նորա ունի այսպէս .

„ Ձնա ոչ արդեօք Բոյացիք, և ոչ դարձեալ ժողովուրդք բիւրաւորք կեղտաց բայացեալք առ Բազոս գետովն ամփոփեցին 'ի գերեզման: Այլ զգէնս ընկեցեալ 'ի դռն պատերազմող ձեռաց 'ի վերայ ատեցեալ օրիորդին, զարդ եղին մահուն “:

Արդ՝ քանզի անդանօր Թաղեցաւ Տարպէյա, և բլուրն գլխովին անուանեալ կոչեցաւ Տարպէյոս . մինչև Տարկուինիոս Թաղաւոր զտեղին զայն նուիրեաց Արամազդայ միանգամայն, և նշխարք ոսկերաց նորա փոխադրեցան այլուր, և անունդ Տարպէյա 'ի մոռացօնս եղև . այլ սակայն տակաւին և այժմ 'ի Կապիտոլիոն Տարպէյա կոչեն զժայռն՝ ընդ որ գահավէժ ձգէին զչարագործան:

Իսկ իբրև Սաբինացիք զըռամբ կալան զգղեակն, անդուստ հռոմուլոս 'ի սրտմտութիւն բարկութեան բրդեալ, ձայն ետնոցա 'ի մարտ պատերամի: Բայց և Տատիոս խրախուսեաց 'ի նոյն, քանզի և ամուր ապաստանի ունէր նա զօրականին իւրոյ, եթէ յանկարծ տազնապինչ հասանիցէ նոցա . քանզի և հովտաձև տեղի ճակատամարտին շուրջ բոլորածիր պատեալ էր 'ի բազում բլրոց, և առ գծուարութեան վայ-

բացն մարտ պատերազմի երկոցունց ևս կողմանցն դժուարին երևեր և դժնդակ . իսկ փախուստն և վանեւն յանձուկան անդ՝ ոչինչ երկարատեւ : Արդ դէպ եղև, զի յառաջ քան զաւուրս ոչ բազումս յորդեալ զեղեալ գետոյն, մօր իմն մեծամօր և աներևոյթ եթող անդ՝ ի դաշտավայր տեղիւ՝ մերձ ի վայրն ուր է այժմ՝ Հրապարակն . ուստի և ոչ յայտնի ինչ էր աչաց հայելոյ, և ոչ գարձեալ հեշտին ինչ՝ ի զգուշանալ, նա և բազմավտանդ յոյժ էր և գաղտնորդ գայթ : Այն ինչ Սաբինացիք յայս վայր անքննաբար հորդան տուեալ խաղային, գէպք ինչ գեղեցիկ յաջողեցաւ նոցա : Քանզի Կուրտիոս ոմն այր ականաւոր խրդոխտ և խիզախ՝ յերիվար աշտանակեալ հարուստ միջոցաւ յառաջոյ զօրականին դիմեալ խաղայր : Անդ՝ ի խորս խրեալ երիվարին, գուն գործեաց ճգնեցաւ նա առ ժամանակ մի ի գանս մորակաց և ի խրախոյս ձայնից՝ ի բաց զերիվարն ոստուցանել . իսկ իբրև յանհնարս եմուտ այրն, անդ ելլէր եթող զերիվարն, և ինքն զանձն ապրեցողցանէր . և տեղին մինչև ցայսօր ժամանակի յանուանէ նորա կոչի Լէճ Կուրտի : Յայնժամ ապա ի վտանգէն խոյս առեալ Սաբինացիք, մարտ եղեալ կորովի կռուեցան . այլ սահման չեղև մարտին, թէպէտ և բազումք անկան դիտապաստ, ընդ որս և Ոստիղիոս : Չայս Ոստիղիոս տան լինել այր Երսիլեայ, և հաւ Ոստիղիոսի՝ որ Թագաւորեաց զկնի Նուհայի :

Եւ ապա դարձեալ միւսանդամ մարտ բազում մղեցին 'ի սուղ ժամանակի՝ որպէս հաւանեալս եմ. և միոյն այնմիկ առաւելապէս յիշատակ առնեն որ վերջինն էր. յորում Հռոմուլոս հարեալ քարամբ 'ի գլուխն իւր, և մազապուր 'ի մահուանէ տեղի ետ զդէմ ունել Սաբինացւոց. դարձան ընդ կրունկն և Հռոմայեցիք, և վարատեալք 'ի դաշտավայրս՝ 'ի փախուստ խուճապեալք գնային 'ի Պալանտինոն: Իսկ անդ Հռոմուլոս վայր մի գիւրեալ 'ի հարուածոյն՝ կամէր զինու հանդերձ խոչ ընդ ոտն կալ փախստելից, և մեծագոչ ձայնիւ քաջաւերէր խրախուսէր կալ և մարտնչել: Այլ իբրեւ առհասարակ խուժանն 'ի շտապ տագնապի առաջի նորա՝ 'ի փախուստ ճեպէր, դարձեալ և չէր դք որ համարձակէր գառնալ 'ի գիմի հարկանել, ձգեաց Հռոմուլոս զձեռս իւր յերկինս 'ի վեր. աղօթէր աղաչէր զԱրամազդ արգելուլ սանձել զգօրականն, և զգայթ 'ի գայթ զգործ զայն Հռոմայեցւոց մի՝ անտես առնել, այլ առնուլ և 'ի վեր կանգնել: Իբրեւ զաղօթսն կատարեաց, յամօթ պատկառանաց յարքայէն ըմբռնեցան բազումք, և անգրէն միւսանդամ քաջաւերութիւն զգեցան փախստեայք: Ապա կացին արձանացան առաջի՝ ուր կայ այժմ տաճարն Արամազդայ Սափորի, որ Թարգմանի՝ Արփայադուցանող: Ապա կրկին խմբեալք 'ի մարտ՝ վանեցին յետս զՍաբինացիս մինչև 'ի վայրն որ այժմ կոչի Ռէճիա, և մինչև 'ի մեհեանն վերստայ:

Բայց անդանօր իբրև կազմեալ պատրաստէին նոքա միւսանդամ 'ի մարտ պատերազմի, յետո նահանջեաց զնոսա տեսարան իմն նորապեանչ և երևոյթ 'ի վեր քան զքան: Քանզի յափշտակեալ դատերքն Սաբինացւոց անդանօր 'ի տեղեաց տեղեաց դիմեալ գային գուժիւք և աղաղակաւ բերեալք ընդ մէջ զինուոց և դիականց մեռելոց՝ գողցես իբրև այսակիրք ոմանք՝ առ իւրեանց ամուսինս և առ հարս իւրեանց. կէպք 'ի նոցանէ զմանկունս մատաղս բարձեալ բերելով 'ի գիրկս իւրեանց, և կէպք դարձեալ հերարձակ գէսս արձակեալք. իսկ ամենեքեան առհասարակ գիրգ և աղուական ձայնիւ կոչէին կարդային՝ Էր զի զՍաբինացիս, և Էր զի զՀռոմայեցիս: Անդ երկոքին կողմանքն միանդամայն 'ի գուժ շարժեցան, և կացուցին զնոսա 'ի միջավայրի անդ ճակատամարտին. իսկ գոյժ աղաղակին միանդամայն առհասարակ հնչէր, և ընդ տեսիլ նոցա և ընդ բանսն մեծապէս խանդաղատէին. մանաւանդ յորժամ նոքա յիրաւաբանութենէն իւրեանց և 'ի համարձակութենէն դարձան ապա կողկողել յաղերս և 'ի պաղատանս.

„ Զինչ 'ի դժնդակաց երբէք, գոչէին, կամ զինչ 'ի տրտմականացն դործեցաք մէք ձեզ, ոյր աղադաւ կիրս աշխարելիս վաղ իսկ կրեցաք մէք, և կրեսցուք և ևս. բռնի և ընդգէմ օրինաց՝ յափշտակեցաք մէք 'ի նոցանէ, որ այժմ ունին զմեզ: Իսկ ապա յետ յափշտակութեանն անտես ե-

զեաք յեղբարց մերոց և 'ի հարց և յնստա-
նեաց այսչափ ժամանակ, յորմէ հետե-
մէք ընդ մերոց ոխերիմ թշնամեաց յօգե-
ցաք մեծապէս կապանօք սիրոյ: Այժմ՝
աւագիկ պատ Է և հարկ է մեզ երկնչել
զանգիտել ընդ կեանս նոցուն իսկ բռնա-
բարոդացն և օրինազանցից՝ որ զմարտն մե-
զին. դարձեալ և կականել զնոսա՝ որ տա-
պատն անկանին: Քանզի ոչ եկեալ հաւ-
եալ է ձեր աւագիկ վրէժ առնուլ զմեր՝
իբրեւ տակաւին զկուսից ոմանց՝ 'ի հարստա-
հարողաց անտի մերոց, այլ այժմիկ յարանց
'ի բաց քեցէք առնուք զկանայս, և 'ի զա-
ւակաց զմարս. և աւագիկ օգնականու-
թիւն՝ աշխարելի ևս քան զանհոգութիւնդ
զայդ և քան զմատնութիւնն զայն՝ օգնէք
մեզ հիբացելոցս. զայս օրինակ ապա մէք
սիրեցաք 'ի նոցանէ, և զայս օրինակ դար-
ձեալ գութ և գորով ընկալցուք մէք 'ի
ձէնջ: Եւ քանզի եթէ յայլ ինչ պատ-
ճառս դուք մարտ եղեալ կուլիք, պատ
և արժան էր արդեօք 'ի պատճառս մեր
հանդարտել ձեզ այժմ, որ աներք այժմիկ
եղերուք դուք մեօք, և հաւք և ընտանիք.
ապա եթէ վասն մեր ինչ իցէ կուլդ այդ,
առեալ տարայք զմեզ 'ի միասին ընդ փե-
ռայից և ընդ զաւակաց, և տուք մեզ 'ի ձեռս
զհարս մեր և զընտանիս, և մի 'ի բաց առնուք
'ի մէնջ զորդիս և զարս: Յողղք անկեալ
աւագիկ կողկողիմք առ ձեզ, զի մի միւսան-
գամ եղեցուք մէք գերիք":

Իբրեւ բազում ինչ այսպիսի բարբառե-

ցաւ. Երսիլեա, 'ի նոյն և այլք 'ի կանանց
յողդը անկեալ կային, գաղարեցաւ մարտն,
և 'ի մի վայր եկեալ ժողովեցան զօրավարքն
'ի խորհուրդ: Իսկ կանայքն 'ի պահուն յայն
միկ առեալ ածէին առ հարս և առ եղ-
բարսն զարս իւրեանց և զորդիս. և որոց
միանգամ պէտք ինչ էին՝ բերեալ մատու-
ցանէին նոցա կերակուր և ըմպելի, և 'ի
տուն իւրեանց ածեալ զվերաւորան՝ գար-
ման տանէին նոցա. և տային նոցա տեսա-
նել՝ զեւրդ. նոքա անձամբ անօրէնք են և
տիկնայք տանն, զեւրդ և արքն պատկառ-
կան նոցա, և գեղեցիկ մարդասիրութեամբ
զամենայն շուք պատուոյ 'ի ներքս բերեն
նոցա առհասարակ:

Վասն այսորիկ տալս կռեցան գաշինքս
այսոցիկ, զի 'ի կանանց անտի՝ որոց միան-
գամ կամ իցէ՝ բնակակից կապցեն մնա-
ցեն ընդ ամուսնաց իւրեանց. այլ՝ որ-
պէս ասացաքն՝ 'ի բաց կապցեն յամենայն
գործոյ և յամենայն սպասարկութենէ բաց
յասրագործութենէն, և զի՝ հասարակ բնա-
կեացեն 'ի քաղաքին միանգամայն հռոմայե-
ցիք և Սարինացիք. և զի՝ քաղաքն առ 'ի
հռոմուղոսէն անուանեալ կոչեացի հռովմ.
Իսկ հռովմայեցիք առհասարակ կոչեացին
Քռ-րի-դէս՝ յանուանէ հայրենեացն Տա-
տիտի. և զի՝ երկոքին նոքա հասարակ թագ-
կապեացեն և զօրավար կապցեն բանակին:
Իսկ ուրանօր ապա այս գաշինք կռեցան,
կոչի մինչև ցայսօր Քօմի-ի-ու-մ. քանզի Քօի-ու-
կոչն հռոմայեցիք զգաւաւորին:

Արդ՝ իբրեւ կրկնապատիկ աճեաց քաղաքն, հարիւրք ռմանք 'ի Սարկինացւոց անտի աղբնախորք յաւելան 'ի Պատրիկա: Իսկ Լէդէոնք եղեն՝ վեց հազար հետեակաց, և վեց հարիւր այրուձիոյ: Իսկ ցեղք երեք որոշեալ կարգեցան. ռմանք առ 'ի Հռոմուլոսէ անուանեցան Ռոմաոսէանս. կէսք 'ի Տատիոսէ՝ Տաթիոսէանս. իսկ երրորդքն՝ Լուտուսէանս, յանուանէ անտառին՝ որ ամուր տալաստանի եղև բազմաց փախառեիցն որ ապաւինեցան անդր, և տալա կցորդք եղեն քաղաքացի անուանն. քանզի զանտառն նորա Լուտուս անուանեն: Իսկ Թէ այնչափ Թուով էին ցեղքն, զնոյն վկայեն և անուանքն գլխովին. քանզի և այսօր տաւ կաւին Դաթիպուս՝ կոչեն զցեղան, և Դաթիպուսուս՝ զցեղապետան: Իսկ մէն մի 'ի ցեղեցն ունէր եղբայրուԹիւնա իմն տասն. զորոց ասեն ռմանք՝ եթէ անուանո կրէին նորա զկանանցն զայնոցիկ. այլ այդ Թուի տուտ. քանզի շատք 'ի նոցանէն 'ի վայրացն ունին զանուանակոչուԹիւնան:

Այլ սակայն բազում ինչ 'ի պատուոյ մատին ընծայեցին կանանցն այնոցիկ. յայն պիտեաց անտի են և այսօրիկ: ՅընԹանալ նոցա՝ տեղի տալ նոցա՝ Ճանապարհին. Բանտաբեղ ամենեկին չառել ումեք յանդիման կնոջն: Եւ մի երբէք երևել նոցա մերկ: Դարձեալ՝ ազատ լինել նոցա, մի երևել 'ի դատաստանի յանդիման նոցա՝ որ ռստիկան կարգեալքն են 'ի վերայ սպանողացն. Դարձեալ՝ զի և մանկուց նոցա բարձեալ

բերցեն պատմութեան ծիրանի, և զլանջա-
գեղ կամարն՝ անուանեալ Պուշա, 'ի պա-
լարած և նմանութենէ պղպղակացն :

Բայց 'ի խորհուրդ մտանէին Թագաւորքն
ոչ անդէն վաղվաղակի 'ի միասին ընդ մի-
մեանս . այլ այր այր 'ի նոցանէ՝ նախ առան-
ձին ընդ իւրոց հարիւրոցն, և այնպէս ապա
'ի մի միաբանէին առհասարակ ամենեքեան :
Եւ բնակէր Տատիոս 'ի վայրն՝ ուր կայ
այժմ տաճարն Մոնետեայ . իսկ Հռոմու-
լոս մերձ 'ի վայրն՝ զոր կոչեն Ափիճանս
Գեղեղի ծովէր . և են այսոքիկ 'ի տեղւոջն՝
ուր 'ի Պալանտեայ իջանեն 'ի մեծ ձիւն-
Թացն : Իսկ անգանձոր ասէն լինել և զնուի-
րականն զայն Չֆէի, և առասպելս ևս
խառնեն, եթէ զփորձ կամելով առնու-
ղիւր Հռոմուլոս, տէգ մի առեալ արձա-
կեաց անդուստ յԱվենտինոսէ, և էր տի-
գարունն 'ի ջանի փայտէ . իսկ սայր տի-
գին այնչափ իմն միեցաւ 'ի խորս անդ, զի
և ոչ որ զօրեաց երբէք 'ի բաց 'ի հողոյն
քեցել՝ Թէպէտ և շապք ոմանք գուն
գործեալ փորձեցին : Իսկ փայտն պատեալ
'ի հողոյ երկրին՝ 'ի բուսարեր և յարգա-
ւանդ, արձակեաց թառս, և բուն մի հասաւ
հարուստ և գեղեցիկ ջմենայ աճեաց 'ի
բարձրութիւն : Եւ զայն ծառ՝ որք միան-
գամ կացին զինի Հռոմուլոսի՝ իբրև առաւել
իմն սուրբ 'ի նուիրականս՝ այնպէս պա-
հէին պաշտէին, և շուրջ պատեալ պարզա-
պեցին զնա : Իսկ եթէ որ երբէք մերձ գնա-
ցեալ 'ի ծառ անդր՝ կարծէր իմն եթէ ոչ

յառաջդուծեան իւրում կայցէ ծառն և 'ի կանաչութեան, այլ անկերակուր թօշնեալ և թալկացեալ, անդէն փութանալի նա ձայն բարձեալ մեծագոյն՝ ասէր որոց միանգամ պատահէր. իսկ նոքա իբրու այն թէ յօգնութիւն խուճապեալք 'ի մեծի հրդեհի աղաղակ բառնային զժոյ, և յամենայն կողմանց առհասարակ խուռն ընթանային 'ի վայր անդր՝ ամենս լիս բարձեալ բերեւով: Իսկ յորժամ Գայիոս Գեսար՝ որպէս ասին՝ հանդերձեալ կազմէր զսանդուխան զայնոսիկ, արհեստաւորքն շուրջ բերալ առ Ծառովն՝ անդգոյր խորհրդով մնաս չարաչար հատուցին աղմատոյն, և գոսացաւ տունին:

Արդ՝ Սաբինացիք առին ընկալան զամիսա Հռոմայեցւոց, և որ ինչ միանգամ գեղեցիկս յաջողեցաւ 'ի բանին յայնմիկ, այն ամենայն դրեալ կայ 'ի վարս անգհու մայի: Իսկ Հռոմուլուս զվահանս Սաբինացւոց առեալ 'ի վար արկանէր այնուհեռև. և փոխեաց զտպառաղինութիւն զիւր և զՀռոմայեցւոց՝ որ յառաջն ասպարս բարձեալ տանէին Արդողեանս: Բայց 'ի տօնս և 'ի նուիրագործութիւնս բաժանորդք էին նոքա միմեանց. և որ ինչ միանգամ 'ի տօնից իւրաքանչիւր նոցա սեպհական էր յառաջագոյն, զայն ոչ խափանեցին. նա և զայլ ինչ ևս նոր սահմանեալ կարգեցին. ըստ որում զՄատրոնեանն տօն՝ նուիրեալ կանանցն 'ի պատճառս լուծանելոյ նոցա զկուլ մտաւին. նոյն և զվարմենտան

եանն : Իսկ զՎարմենտա համարին ոմանք լինեւ Ռիւցազնուհի Ճակատագրին՝ ոստիկան տիկին՝ ի վերայ ծննդոց մարդկան . ուստի և պատուէն զնա մարք : Իսկ կէսք՝ եթէ կին էր Եւանդրոսի Արկագացւոյ՝ հարցուկ և արքանեակ Փեքոսի Ապողոնի . և զի պատգամն՝ ի դուրս տայր չափաքերականս , յայնմանէ ապա անուանեցաւ Վարմենտա . քանզի զՏազն կոչեն նոքա Գառնէն . այլ բուն անունն նորա՝ էր Նիկոստրատէ . և այս առհասարակ խոստովանեալ է : Այլ հաւանակաւ նագոյն ևս ոմանք թարգմանեն զՎարմենտայն լինեւ Խելագիրի , իբրուայն որ՝ ի մարգարէութիւնս իւրեանց ելեալ իցեն նոքա քառ խելս իւրեանց . քանզի զԶուրի լինեցն նոքա անուանեն Գառնէն . իսկ զԽելան Մէնդէ : Իսկ վասն Պաղիկեանց տօնին յառաջագոյն ասացեալ է :

Իսկ Լուպերկալեան տօնքն երևին կարգեալ վասն մաքրութեան ի պատճառս Ժամանակին , քանզի կատարի յաւուրս անգործս Փետրուար ամսոյն , զոր Մաքրագական թարգմանեցէ որ արգեօք . և զօրն զայն կոչէին Փետրուարեան : Իսկ անունդ Լուպերկալեան տօնին՝ հելլենացի նշանակէ Լիպոնէան , այն է՝ Գայլակն . ուստի և թուի՝ եթէ անգուստ ի վաղ Ժամանակաց յԱրկագացւոց անտի՝ որ էին ընդ Եւանդրեայ՝ իցէ տօնդ : Այլ քանզի հասարակ է անունդ՝ արուի և իգի , մարթ է և ի մատակ գայլց լինեւ անուանակոչութեանդ այդմիկ . քանզի և Լուպերկեանք՝

անտանեմք զի՛ ի խաղա պըշաւանաց իւրեանց՝
անդուտտ առնուն զսկիւցն վաղեց, ուրա-
նոր ասեմն՝ եթէ գիեցաւ Հռոմուլոս: Իսկ
որ ինչ միանգամ անդ կատարի, գժուա-
րին է զայնոցիկ զգաածառն ճշգրիտ ի
վեր բերել. քանզի փողոտեալ աղանաննն
անդ այծս, ապա յետ այնորիկ պատան-
եակս երկուս քաջազգիս ի միջ անդր ա-
ծեալ, մատեալ ոմանք արիւնաշաղախ դա-
նակ ի ճակատն նոցա հպեցուցանեն. իսկ
այլք վաղժազակի առեալ ասոր թացեալ
ի կաթն՝ նովաւ արքեն ջնջեն. և ապա
յետ արեւըյն պարտ և արժան է պատա-
նեկացն գալ զծաղու: Իսկ ապա զայծե-
նիսն առեալ հատանեն ի փոկս, և այսր
անդր յածին ընթանան տիածանելի ար-
կեալ զմիջոյն, և որոց միանգամ հանդի-
պին՝ ջայլոտիւքն հարկանեն: Այլ և ոչ
կանայք յարդունս հասեալք՝ խոյս տան ի
հարուածոյն յայնմանէ. քանզի համարին՝
եթէ օգուտ է՝ ի քաջածնութիւն և ի յղու-
թիւն: Այլ և սեպհական է տօնին՝ զի և
զլուն մի առեալ Լուպերկեանք յազեն
յայնժամ: Իսկ Բուտաս ոմն յողբերգու-
թիւնս իւր պատճառս իմն առաքալեալ
պատումս յազազս Հռոմայեցւոցն սովո-
րութեանց ի դէմն բերելով՝ ասէ, եթէ
որք միանգամ ընդ Հռոմուլոսի՝ ի պարտու-
թիւն մատնեցին զԱմուլիոս, ուրախու-
թեամբ խնդութեամբ դիմեալք ընթացան
ի տեղի անդր՝ յորում գայլն մատակ զըս-
տինան իւր առեալ ետ տղայոցն այնոցիկ.

և թէ՛ այս տօն զվազեցն զայնոցիկ բերե
զնմանութիւն, և ընթանան վազեն աղք
քաջազգիք,

„ Եւ որոց միանգամ պատահեն, հար
կանեն դանեն, ըստ որում և յայնժամ
զվազակաւորն առեալք՝ յԱլլեայ՝ ի գուրս
վազէին Հռոմուլոս և Հռեմոս “:

Եւ թէ՛ զարիւնաթաթաւ զսուրն առնուլ
և հպեցուցանել ի ճակատ անդր նոցա,
նշանակ է որ յայնժամ սպանութեան և
վտանգին: Իսկ կաթամբն սրբել ջնջել՝
յիշատակ է կաթնածուծ աննդեան նոցա:
Այլ Գայիոս Ակիլղիոս պատմէ, եթէ մինչ
էն շինեալ էր Հռովմ, էր երբեմն՝ զն
խաշն և անդեայք Հռոմուլոսի մոլորեալք
անհետացան. իսկ նա աղօթիւք ուխտ ե
դեալ Փաւստօս, վազէր ընթանայր ի խն
գիր նոցա մերկ մարմնով զն մի ընդ քիտոն
մոեալ պարտասեսցի. ուստի ապա մերկ
մարմնով այսր անդր վազվազեն և լուսեր
կեանք: Իսկ յազադս շանն, եթէ արդա
րև մաքրողական իցէ զոհդ այդ, ասասցէ
դք արդեօք եթէ յազեն զնա՝ իբրև ի մաք
րութիւն ի վար արկեալ զէնդանին զայն
քանզի և Հելլենք ի մաքրութիւնս իւրեանց
ի մէջ առեալ ածեն սկուռա, և յաճախ
ի վար արկանեն ի մաքրութեանց անտի՝
որ անուանեալ կոչին Սինդային: Ապա ե
թէ ի շնորհս մատակ գայլոյ կատարեն
զայդոսիկ, և աննդեանն և փրկութեանն
Հռոմուլոսի, ոչինչ ապա տարագէտս փո
ղտեալ սպանանեն նոքա զլուս. քանզի

Թշնամի է նա գայլոց . Թէ ոչ մանաւանդ՝
որպէս հաւանեալս եմ՝ զայդ կենդանի մա-
հու պատուհասեն Լուսերկեանք , քան-
զէ քարընգոտան լինի 'ի վազել իւրեանց :

Եւ ասեն՝ եթէ և զարանուէր Հուրն՝
առաջին Հռոմուլոս կարգեալ սահմա-
նեաց . և առ ընտրեաց կուսանս նուիրա-
կանս՝ որ անուանեալ կոչին Վէսփեմիս .
իսկ կէսք վասն Նումայի պատմեն զայստ-
աիկ : Այլ սակայն պատմեն՝ եթէ յա-
ւետ իմն գերազանցեալ էր Հռոմուլոս յառ-
տուածպաշտութեան . և Թէ՝ էր նա գլխո-
վին և Գուշակ . և Թէ՝ 'ի պատաճառս
գուշակութեանն արուեստին բարձեալ
կըէր նա՝ զոր անուանեալ կոչէին Ղիփիոն .
և էր Ղիփիոնն գաւազան կոր՝ որով վայրս
իմն աղիւսաձեւ գծեն հովանագրեն՝ որք
միանգամ նստին 'ի հաւահմայսն : Եւ Թէ՝
այդ գաւազան զոր պահէին զգուշութեամբ
'ի Փաղանտիոն՝ անհետացեալ կորեալ , յոր-
ժամ 'ի Կեղտաց անտի առաւ քաղաքն .
իսկ ապա իբրեւ նկուն եղեալ վանեցան բար-
բարոյքն , գտաւ նա գաղեալ 'ի ներքոյ մե-
ծի մոխրակուտին անկէզ 'ի հրոյ , ուր ամե-
նայն նիւթ առ հասարակ գլխովին յաճին
և յապականութիւն գարձեալ էր :

Առ այս և օրէնս կարգեաց սահմանեաց
Հռոմուլոս . և 'ի նոսա սաստիկ են օրէնքն՝
որ երբէք Թոյլ ոչ տան կնոջ Թողուլ քա-
նել զայրն . իսկ Թոյլ տայ 'ի բաց արձակել
զկինն 'ի պատճառս գեղատուութեան որդ-
ւոցն , կամ 'ի պատճառս կաղակարծ սաղմն

նառութեան և շնութեան : Ապա եթէ այլ լաղց դը 'ի բաց արձակեացէ զիկն իւր, մասն մի 'ի գոյլց առն՝ լեցի կնոջն . և մասն մի գարձեալ նուիրական լեցի Դեմետրեայ, և 'ի բաց արձակողն զիկնն՝ զոհեացէ զոհ գիցն սանդարամետականաց : Եւ գեղեցիկ է այս, զի նա որ պատուհաս և ոչ մի կարգեաց եղ ընդդէմ հայրապանիցն, նոյն ինքն զամենայն մարդասպանութիւն կոչեաց հայրապանութիւն 6, իբրու այն թէ եղեռն մեծ իցէ առաջինգ, իսկ վերջինգ՝ իբրու յանհնարից ոմանց : Եւ արդեօք մինչև ցհարուստ ժամանակս յայտնի եղև՝ եթէ ուղղապէս ուրեմն նորա և ոչ 'ի միտս անկառանիրաւութիւն այդպիսի . քանզի և ոչ որ արդեօք այդպիսի ինչ գործեաց 'ի Հռոմ գողցես ընդ ամս վեցհարիւր . այլ առաջին յետ Աննիբաղեան պատերազմին՝ պատմեն եթէ Լուկիոս Ոստիոս եկաց հայրասպան : Այլ այսչափ ինչ վասն այսոցիկ հերիքացի արդեօք :

Իսկ յամին հինգերորդի Տատիոսի արքայի, ոմանք յնտանեաց նորա և յազգականաց պատահեալ հրեշտակացն՝ որք 'ի Լաւրենտիոյ դէմ եղեալ գնային 'ի Հռոմ, 'ի ճանապարհին բուռն առնէին նոցա՝ կորզել դրամս 'ի նոցանէ . իբրև նոքա ոչինչ հանդարտեալ զդէմ կալան՝ հարեալ սպանին զնոսա : Յայս ոճիր յանդգնեալ նոցա, Հռոմուլոս անդէն վաղվաղակի արժան համարեցաւ պատուհաս 'ի վերայ ածել անիրաւացն : Իսկ Տատիոս խոյս առեալ և

գանգաղեալ անփոյթ լինէր. և ապա այս ինչ եղև միակ պատճառք յայտնի երկպառակութեան նոցա 'ի միմեանց. իսկ յայլն ամենայն գեղեցիկ միաբանութեամբ գնային նորա, իբրու միով ոգւով նահատակեալք և համաշնչութեամբ գործէին զամենայն: Իսկ որք ընտանիքն էին սպանելոցն՝ իբրեւ յամենայն գաղափարանէ պատուհասին ըստ օրինացն՝ յետնեալ գտան 'ի պատճառս Տատիոսին, 'ի վերայ յարձակեալք հարին զնա և սպանին 'ի Լավինիոն, մինչքեռնա զոհ մատուցանէր անդ ընդ Հռոմուլոսի: Իսկ զՀռոմուլոս 'ի ձայն բարեբանութեան առեալ իբրեւ զայր արդար՝ զհետ չոքան նորա: Այլ նա զմարմին Տատիոսի բարձեալ՝ շքով և պատուով թաղեաց. և կայ անդ յԱվենտինոն մերձ 'ի վալլոն կոչեցեալ Արմիլուտորիոն. իսկ զվրէժ սպանութեանն գլխովին անփոյթ եղև նա 'ի ինդրել: Իսկ կէսք 'ի մատենագրաց պատմեն, եթէ երկուցեալ ապա Լաւրենտացիք՝ ետուն 'ի ձեռս Հռոմուլոսի զսպանողսն Տատիոսի. իսկ Հռոմուլոս ազատ արձակեաց զնոսա՝ ասելով, եթէ,, Մահուամբ մահ լուծաւ“: Իսկ ապա այս բան պատճառս իմն ետ կասկածելոյ՝ իբրու թէ հեշտաբար ուրեմն եղև նմա ազատ կալ յիշխանակցէն իւրմէ: Բայց 'ի գործոյ աստի և ոչ մի ինչ ամբոխեալ խռովեաց կամ յապտամբութիւն դրդեաց զՄարինացիս. այլ կէսք 'ի նոցանէ՝ 'ի պատճառս սիրոյ բարեկամութեանն՝ զոր սիրէին զնա, և

կէսք՝ առ ահի զօրութեան նորա, և կէսք
գարձեալ իբրև ընդ դից ումեմն գնացեալք
ընդ նմա, առհասարակ հիացեալք սիրողա-
բար պաշտէին զնա: Եւ բազում ևս այլ
որեւոր յօտարաց անտի պանչացեալ էին
ընդ Հռոմուլոս. իսկ լատինք նախնիք հրեշ-
տակութիւնս արձակեալք առ նա բարե-
կամութիւն և նիզակակցութիւն հաստե-
ցին ընդ նմա:

Յետ այսորիկ էառ նա զՓիդինա քաղաք
մերձաւոր Հռովմայ՝ որպէս ոմանք ասեն՝
յանկարծակի իմն արձակեալ անդր զայ-
րուծին և հրաման տուեալ նոցա հատանել
կտրել զնիգս գրանցն, իսկ ապա և ինքն
յեղակարծումն ժամու եհաս ՚ի վերայ:
Իսկ այլք ասեն՝ եթէ Փիդինացիք առաջին
յարձակեալք աւար հարկանէին և աւեր
բազում գործէին գաւառին և արուար-
ձանացն. իսկ Հռոմուլոս դարան գործեալ
նոցա տապաւտտ արկ շատ զոք ՚ի նոցանէն
և էառ զքաղաքն: Սակայն ոչ քանդեաց
և ոչ հիմնադրատակ արար զքաղաքն, այլ
գաղթական հռոմայեցւոց արար զնա. ա-
ռաքելով անդր բնակիչս երկու հազար և
հինգ հարիւր. որ օր երեքտասաներորդն
էր Ապրիլի ամսոյն:

Չայնու ժամանակաւ դէպեղև անկանել
արածութեան, և մահուս յանկարծս ՚ի վե-
րայ հասուցանէր մարդկան առանց ինչ ախ-
տից հիւանդութեան. անդ ճարակեցաւ
և անբերութիւնս պտղոց, և ամլութիւնս ա-
նանոց: Տեղացին և չիմք արեան ՚ի քա-

դաբին . որպէս զի և ընդ անհնարին կիրա-
 չարչարանացն խառնեցան յայնժամ և ար-
 հաւիրք և սնապաշտութիւն բազում : Այլ
 քանզի և 'ի բնակիչս անդր Լաւրենտոնի
 նոյն օրինակ դէպք պատահէին , առհա-
 սարակ ապա թուէր իմն ամենեցուն՝ եթէ
 քանզի ոչ կատարեցան իրաւունք վասն մա-
 հուանն Տառիոսի և վասն սպանելոցն հրեշ-
 տակաց , ցասումն աստուածային վասն
 այնորիկ յաղարտ վարէ զերկոսին քաղաքն
 միանգամայն : Իսկ իբրեւ յերկոցունց ևս
 կողմանց 'ի ձեռս տուան սպանողքն և պա-
 տուհասեցան , յայանապէս ապա տեղի տու-
 եալ հանգարտեցին չարիքն , և առեալ Հռո-
 մոլոս սրբեաց զքաղաքն մաքրողական
 նուիրօք . զորոց և մինչև ցայսօր պատմեն՝
 եթէ կատարին այնդիկ մերձ առ Փերեն-
 տեան դուռն :

Իսկ մինչև կարճեալ էր սրածութիւնն ,
 'ի վերայ յարձակեցան Հռոմայեցւոց Վա-
 մերացիք , և ասպատակ սփռէին 'ի դաւա-
 ուրն , իբրու եթէ անբաւականք իցեն նոքա
 զգէմ կալ նոցա 'ի պատճառս ախտին :
 Հայապա Հռոմոլոս փութանակի խաղաց
 զօրու 'ի վերայ նոցա , և մարտ եղեալ ընդ
 նոսա , վեց հազար այր սպան 'ի նոցանէ .
 և զքաղաքն նոցա առեալ , զկէսս 'ի նոցա-
 նէ՝ որ կենդանի մնացեալքն էին՝ ածեալ
 բնակեցոյց նա 'ի Հռոմ , և արս 'ի Հռոմ
 մայ կրկնապատիկ քան զմնացեալսն անդա-
 նօր բերեալ բնակեցոյց 'ի Վաւերիա յա-
 ռաջնում աւուր Ագոստոսի : Եւ այսչափ

տալս թաղմութիւն քաղաքացեաց յաւելլաւ նմա՝ յետ իբր վեշտասան ամաց շինու թեանն Հռոմեայ։ Իսկ 'ի մէջ այլոց աւարացն բարձեալ տարաւ նա 'ի Վամերեայ և զՔառաձիսն պղնձի, և զայն նուիրեալ կախեաց ձօն 'ի մեհենին Հեփեստեայ, և զրօշեալ կարդեաց իւր պատկեր պատկեալ 'ի Յաղթութեանէ։

Եւ այսպէս ապա իբրեւ զօրացեալ հաստատեցաւ, որք միանգամ ակարադոյնքն էին 'ի մերձաւոր բնակաց անտի՝ ընդ լծով մտին նորա, և յանգորդու կացեալ գահանային։ Իսկ որք զօրաւորքն էին՝ խիթացեալք և նախանձաբեկ ևս եղեալք՝ ոչ ինչ ապական համարեցան անխոյթ կալ մնալ։ 'ի վէգ եկին զդէմ ունել բարդաւաճութեանն Հռոմուլոսի և սանձակոծել զնա։ Եւ առաջին 'ի Տիւրքենացւոց անտի Վէյացիք՝ որ գաւառ ընդարձակտարր ըզբռամբ ունէին և բնակէին 'ի մեծի քաղաքի, ակիցքն արարին մարտի պատերազմի։ Խնդրէին պահանջէին զՓիգինա՝ իբրեւ իւրեանց վիճակ սեպհական։ Իսկ էր ոչ միայն յանիրաւի խնդիրն, այլ և ծիծաղելի։ Քանզի յորժամ 'ի վտանգ տաղնապի կային նոքա և 'ի մարտ պատերազմի՝ ոչինչ զօրավիգն եղեն նոցա։ Այլ թողին լին զմարդիկն մատնիլ 'ի կորուստ։ Իսկ ապա յարուցեալք խնդրէին զտունս բնակութեան և զերկիր նոցա՝ յորժամ օտարք եկին բնակեցան 'ի նոսա։ Կզբա իբրեւ թշնամանալեց պատասխանիս քովն 'ի Հռոմուլոսէ, ընդ

երկուս բաժանեցին զգորն . միովն 'ի վերայ
յարձակեցան Փիղինացւոց բանակին , իսկ
միւսովն գիմեալք խաղային ընդդէմ Հռո-
մուլոսի : Արդ 'ի Փիղինա նշան յազթու-
թեան կանգնեալ՝ արա երկու հազար 'ի
Հռոմայեցւոց տապաստ արկին . իսկ ան-
գուստ 'ի պարտութիւն մահնեալք յերե-
սաց Հռոմուլոսի՝ առաւել քան զութ
հազար անկան տապաստ 'ի նոցանէ : Իբրե
միւսանգամ առ Փիղինեաւ ճակատ յար-
գարեցին նոքա , անգանոր՝ որպէս առհասա-
րակ խոստովանեալ է՝ կարի՝ յոյժ առաւել
քան զամենեւեան նահատակութիւն մեծ
նահատակեցաւ ինքնին Հռոմուլոս , զա-
րուստ զամենայն զիւր ընդ արութեան .
քաջութեան 'ի գէմս բերեալ , կորովեւ
թեամբ ուժոյն և ուրիցն արագութեամբ
յոյժ 'ի վեր առաքինացաւ քան զմարդ-
կան բնութիւն : Իսկ որ ինչ միանգամ յայ-
լոց ոմանց պատմի , գլխովին յառապելեաց
սակի է , մանաւանդ եթէ և ամենեկին անհա-
ւատալի բանք . իբրու եթէ 'ի չորեքտա-
սան հազարաց անտի անկելոց՝ կիսով չափ
և առաւել ինքնին Հռոմուլոս իւրով ձե-
ռամբն կոտորեալ իցէ . որպէս և Մեսինա-
ցիք գլխովին թուին մեծապանծ բան ճառել
յաղագս Արիստոմենեայ , իբրու որ երիցս
Հարիւրասպանդս յաղեալ իցէ՝ հարուածս
նոյնչափ ածեալ ինքնին 'ի վերայ Լակե-
դեմոնացւոցն : Այլ իբրե թիկունս դար-
ձուցին մնացեալքն , եթող զնոսա Հռո-
մուլոս խուճապել 'ի փախուստ . և ինքն

խաղայր գնայր 'ի քաղաք անդր նոցա . իսկ քաղաքացիքն առ մեծի անձկութեանն և հարուածոյն ոչ ժուժեալ զդէմ կալ, յազդէ խոնարհեցան, և միաբանութիւն և բարեկամութիւն կռեցին ընդ նմա ընդ ամս հարիւր . և շատ ինչ 'ի գաւառէ անտի իւրեանց ետուն ընդ ձեռամբնորա, զոր նոքա կոչեն Սէփրիմաճիուճ, այն է՝ եօթներորդ մասն . այլ և զազէհանն՝ որ առ գետովն ընծայեցին նմա, առ այս և յիսուն պր յաւազաց անտի իւրեանց պատանդս 'ի ձեռս ետուն նորա : Բայց Հռոմուլոս՝ և վասն սոցա յաղթանակի հանգէս կատարեաց 'ի հնգետասանն Հոկտեմբերի . և ընդ այլ բազմաթիւ գերոյն ձերբակալունէր և զգորավարն ինքնին զվէյացւոց, այր ծեր . այլ անճահ իւրում հասակին՝ անխմատ յանդիմանեցաւ նա և անկործ 'ի գործ զգորավարութեանն : Վասն որոյ և ցայսօր տակաւին յորժամ զյաղթական նուէրսն զոհեն, ծեր մի առեալ ընդ հրապարակն ածեն բերեն 'ի Նապիտոլիոն ծիրանաղբեաց, և մանեակ մի զողայոց կապեն 'ի նա . իսկ անդուստ քարոզն աղաղակէ Սարգիսի + 'ի Վաճառ : Քանզի զՏիւրքենացիս գաղթականս առեն Սարգիսացւոց . և քաղաք Տիւրքենական՝ են Վէյացիք : Եւ ապա մարտ զայս վերջին մարտեաւ ինքնին Հռոմուլոս :

Բայց զոր ինչ միանգամ կրել բնաւորեցան բազումք, մանաւանդ եթէ բաց 'ի սա կաւուց առհասարակ ամենեքեան՝ որ 'ի մի-

Ծամեծ և 'ի նորաւքանչ բախտից օժանդաւ
կեալք բարձրացան 'ի զօրութիւն և 'ի մեծ
աւագութիւն, զնոյն և նա ինքն Հռոմու
լոս ոչ ինչ անբաժ մնաց 'ի կրից անտի .
քանզի 'ի վեր վազեաց ամբարհաւաճեցաւ
ընդ արութիւնս նահատակութեանցն, և
բարձրացաւ փրացաւ 'ի միտս իւր, ուծա
ցաւ 'ի մտերմութենէ ռամկին, և փոխեաց
գարձոյց 'ի միապետութիւն ռխերիմ . և
առաջին՝ վառն կերպարանի պատմութեանն՝
զոր զանձամբն արկանէր՝ խեթիւ հայեցան
ընդ նա : Քանզի պատմութեան ծովագոյն
արկանէր զանձամբ, և պճղնաւոր ծիրանի
բարձեալ բերէր . և 'ի դահոյս իմն թե
քեալ յետս կոյս՝ բազմեալ ճոխաբար տալր
պատգամն, և շուրջ զնովաւ կային հանա
պազ 'ի պատանեաց անտի՝ որ անուանեալ
կոչէին Չէլէուէս, 'ի պատճառս շուտա
փոյթ արագութեան 'ի դործ պաշտաման
իւրեանց : Իսկ յառաջոյ նորա ընթանայ
ին և այլք ոմանք՝ որ բիր 'ի ձեռին վանէին
վարատէին զամբոխն, և գօտեորեալք էին
փոկովք՝ որպէս զի վաղվաղակի կապեալ
պոկեացեն զորս միանգամ հրամայեացէ նա
ունել : Իսկ զկապելն՝ հինքն 'ի Լատինաց
Լիւտուէ՝ ասէին . Իսկ այժմ՝ Աւելիտուէ՝
կոչեն, ուստի և Բրաւորքն այն՝ կոչին Լիւ
դուէս, իսկ Բիրքն կոչին Պոպուլի . զի իբրեւ
գաւազանս վարէին զբիրսն զայն : Եւ մարթ
է ևա ասել, եթէ Լիւդուէս անուանեն
այժմ՝ 'ի ներքս սարդելով + տառիւք . Իսկ
'ի նախնուսն կոչէին նոքա Լիւդուէս, այն

է հեղինացի անունդ Լիդուադի, որք են
 տառիկանք ժողովրդեան. քանզի և մինչև
 ցայսօր Լիդու կոչեն հեղինք զժողովուրդն
 և Լաօն զուամիկն : Այլ յորժամ հաւ նորա
 հումիտոր մեռաւ յԱլբիա, Թէպէտ և նմա
 անկանէր Թագաւորութիւնն, նա 'ի շնորհս
 ժողովրդեան 'ի մէջ առեալ կացոյց պետու
 Թիւն քաղաքական, և ամի ամի տայր Սա
 բինացւոց քաղաքապետ : Զնոյն և 'ի Հոռվմ
 կրթեաց հրահանգեաց նա զՃոխան և զգո
 բաւորան 'ի քաղաքայնոց իւրոց խնդրել պե
 տու Թիւն իմն քաղաքական անթագաւոր և
 անձնիշխան, յորում միանգամայն և իշխէին
 և իշխեալ լինէին : Քանզի և ոչ անուանեալ
 Պատրիկքն անգամ բաժանորդք ինչ էին
 'ի գործ պետութեան, այլ անուն միայն
 ունէին նորա փառաւոր և կերպարան պատ
 ւոյ. և 'ի պատճառս սովորութեանն՝ քան
 եթէ խորհրդոյ աղաքաւ խմբեալ նորա 'ի
 խորհրդարան անդր, լռիկ այնպէս և անշը
 շունջ նստեալ ունին մատուցանէին 'ի հրա
 մայել նորա. և քան զբազմութիւն ռամկին
 զայս ինչ առաւել ունէին՝ զի յառաջ քան
 զնոսա իրազգած լինէին եղելոցն, և այնպէս
 ապա ելանէին յատենէն : Այլ այս ամե
 նայն նուազ ինչ էր արդեօք, իսկ յորժամ
 նա ինքնին առանձին բաժանեաց զօրակա
 նին զերկիրն տոացեալ 'ի սայր սուսերի.
 դարձեալ և զպատանդան առեալ ետ 'ի
 ձեռս Վէյացւոցն, ընդդէմ խորհրդոյ հա
 ւանութեան և կամաց պատրկացն, յայն
 ժամ կարի 'ի խոր խոցեաց նա զճերակոյտն.

ոյր աղագաւ և 'ի միտս կասկածոտս եղեն զծերակոտէ, և զդպարտութիւն ևս պաշարեաց զնոսա, յորժամ յանկարծակի յետ սակաւուց անհետացաւ Հռոմուլոս 'ի միջոյ: Եւ անհետացաւ նա յեօթն Յուլիսի, որպէս կոչեն այժմ, իսկ յայնժամ Կոնստիլիս: Եւ ոչ ստոյգ ինչ յասել և ոչ դարձեալ արժանահաւատ ինչ 'ի լսել եթող նա վասն մահու վախճանին իւրոյ՝ բայց 'ի ժամանակէն զոր այժմդ ասուցաք: Քանզի և մինչև ցայսօր ժամանակի 'ի նմին իսկ աւուր կատարին շատ ինչ յայնպիսեաց անտի՝ որ զնմանութիւն բերեն զաշխարհի կրօնն որ յայնժամ:

Սակայն և զարմանալ չէ արժան ընդ գաղտնութիւն բանին, ուր և Սկիպիոն Ափրիկանոս յորժամ 'ի տան անդ իւրում յետ ընթրեացն անկաւ և մեռաւ, ոչ ինչ արժանահաւատ և ոչ դարձեալ ճշգրտապատում ինչ գտաւ օրինակ մահու նորա: Այլ կէսք ասացին՝ եթէ բնաւորապէս նա անկաւ և մեռաւ՝ անգտին 'ի ընութենէն գոլով ակտակիր. իսկ կէսք՝ եթէ նա անձին արար դեղովք. իսկ կէսք դարձեալ եթէ թշնամիք նորա գիշերի 'ի վերայ անկեալ հեղձամահ արարին զնա: Եւ սակայն Սկիպիոն անկեալ կաջր գիականացեալ յանդիման աչաց ամենեցուն. և գիական նորա զննեալ յամենեցուն՝ տեղի տայր տեսանելեացն կասկածել ինչ և մտախոհ լինել վասն կրօն մահուն: Իսկ Հռոմուլոս յահան թօթափել բարձեալ 'ի միջոյ, և ոչ

նշխար մի մարմնոյ նորա սւրբք երեւցաւ
 երբեք, և ոչ դարձեալ ծուէն մի հանգեր
 ձի նորա. ուստի և 'ի միտս կատկածոսս
 եղեն ոմանք՝ եթէ 'ի տաճարի անդ Հե-
 փեստեայ Սինկղիտոսն 'ի վերայ յարձա-
 կեալ և խողեսողեալ զնա՝ գէշագէշ յօշե-
 ցին զմարմինն. և այր այր խւրաբանցիւր
 մասն մի զգիտականն 'ի ծոցիւր ագեալ դա-
 դեալ՝ այնպէս տարան 'ի բաց: Իսկ այլք
 ոմանք համարին՝ եթէ ոչ 'ի տաճարի անդ
 Հեփեստեայ և ոչ դարձեալ 'ի մերձ կալ
 Սինկղիտոսին միայն ընդ միայն՝ անհետա-
 ցաւ Հռոմուլոս. այլ 'ի վայր բացօթեայ՝
 յորժամ մերձ 'ի ճահիճն անուանեալ
 Այծոս ճահիճ, կամ Այծեման, գէալ եղև զի
 ժողով մի խմբեալ էր Հռոմուլոս, անդէն
 յեղակարծումն ժամու հրաշապէս և 'ի
 վեր քան զքան այսք ամբոխեցան յօգս, և
 խռովութիւնք սոսկալիք. քանզի արևուն
 խաւարեցաւ լոյսն, և գիշեր պատեաց աղ-
 ջամղլին և արհաւրօք լի, և անդ ամառոսք
 ահնեկեցք և հողմոց շնչմունք զայրագին՝
 մորիկ մեծ յուզեցին յամենայն կողմանց:
 Իսկ անգանօր ամբոխ բազմութեանն ջիւր
 և ցան գաշտաց 'ի փախուստ խուճապեցաւ,
 բայց աւագանին 'ի մի վայր եկեալ կացին
 առ միմեանս. և իբրև խռովութիւնն հան-
 դարտեաց և միւսանգամ ծագեաց լոյսն,
 'ի նոյն վայր անդրէն դար խոնէր խուժանն,
 և անձուկ բերէր 'ի խնդիր արքային: Անդ
 ապա աւագանին ոչ թոյլ տայր նոցա ճգգոր-
 տիւ խուզել և ոչ դարձեալ տաղտապիլ ինչ.

այլ խրատ տայր և յորդորէր ևս զամբոխն շուք պատուոյ տալ Հռոմուլոսի և պաշտել զնա՝ իբրու որ առ գիտ անգր յափշտակեալ իցէ, և որ Թագաւոր գոլով բարի՝ այժմ նոցա աստուած բարեմոյն լեալ իցէ: Եւ ասեն՝ եթէ բազմութիւն ամբոխին լուեալ զայս և հաճեալ՝ ուրախութեամբ մեկնեցան ՚ի վայրացն, և քաջայոյս եղեալք երկրպագութիւն ևս մատուցանէին նմա. իսկ կէսք ՚ի նոցանէն զգործն զայն գառնապէս և զայրագինս կշտամբեալ՝ արհաւիրս ևս արկանէին զպատրկօքն և գատափեա առնէին զնոսա՝ իբրու որք բանս բան գագուշանաց շաղկապիեացեն առաջի ժողովողեան, ինքեանք գլխովն գոլով մարդասպանք առն Թագաւորի:

Արդ իբրեւ յայս արհաւիրս պաշարեալ կային նոքա, այր ոմն՝ ասեն ՚ի պատրկաց անտի նախապատիւ և առաջին յազնուականն՝ և ՚ի քաղաքավարութեան կենացանարատ և ականաւոր, և նմին իսկ Հռոմուլոսի հաւատարիմ՝ և մտերիմ՝ և մի ՚ի գաղթելոց անտի յԱլբեայ, Յուլիոս Պրոկղոս անուն նորա, եկն եկաց ՚ի հրապարակ անգր, և երդմնի եգեալ ձեռն ՚ի վերայ նուիրական սրբութեանցն՝ ասէ յանգիման ամենեցուն, եթէ զինորդ ՚ի գնալ իւրում ՚ի ճանապարհի ընդ առաջ ելեալ երեւցաւ նմա Հռոմուլոս, գեղեցիկ ևս տեսանելով և յազթ մարմնով որպիսի չէր նա առ կենդանութեամբն, վառեալ և զարգարեալ ՚ի գէնս պայծառս և լուսաճաճանչս: Իսկ ինքն

հիացեալ յապուշ կրթեալ ընդ տեսիլն,
 „Ո՛վ թագաւոր՝ ասէ, զի՛նչ արդեօք կրեալ
 քո կիրս, կամ զի՛նչ զմտաւ ածեալ երբէք,
 թողեր լսեր զմեզ յամբաստանութիւնս
 իմն անխրաւաւ և եղեռնաւորս. իսկ ողջոյն
 զքաղաքն՝ որբացեալ և ՚ի բիւրս պաշարեալ
 ողբս և աշխար՛: Իսկ նա պատասխանի տայր
 զայս ինչ. „Դիցն այսպէս հաճոյ եղև ո՛վ
 Պրոկղէ, զի մեք՝ որ ՚ի վերուստ անտի գո-
 լով այդչափ ժամանակ դեգերեցաք ընդ
 մարդկան և քաղաք մի շինեցաք իշխանու-
 թեամբ հոյակապ և փառօք, դարձեալ միւս
 անգամ անդ ՚ի վեր յերկինս գնացեալ
 բնակեցուք: Այլ դու խնդա՛, և տուր
 պատգամ Հռոմայեցւոցն, զի ընդ ողջախոհ
 քաղաքաւարութեան և ՚ի քաջութիւն ա-
 րութեան կրթեալք զանձինս, ՚ի ծայրանդր
 ժամանեալ հասցեն նոքա զօրութեան կա-
 նանցածնաց. իսկ ես եղէց ձեզ Վուիրինոս՝
 Պաշտօն բարեմոյն“:

Այս բանք հաւատարիմք երևեցան Հռո-
 մայեցւոց ՚ի պատճառս գեղեցիկ քաղաքա-
 վարութեան առնն՝ որ խօսէր, և յալադս
 երգմանն: Հանդերձ այսու և կիրք իմն աւ-
 տուածային՝ իբրու ոգեշնչութեամբ ոմամբ
 միանգամայն շարժէր վառէր զնոսա. քան-
 զի և ո՛չ ոք անդանօր ՚ի խուժանէն ընդդէմ
 ինչ խօսեցաւ, այլ միանգամայն զամենայն
 խէթ և զկասկած և բանսարկութիւն ՚ի բաց
 եղեալ, աղօթիւք ուխտ գնէին Վուիրինեայ
 և իբրև աստուած կարդային զնա:

Արդ՝ այսոցիկ բանից նմանատիպք են

և առասպելաբանութիւնքն Հելլենացւոց յաղագս Արիստէոսի Պրոկոննիսացւոյ և յաղագս Կղէոմեդեայ Ատոիւպաղացւոյ : Քանզի տեսն՝ եթէ Արիստէոս անկեալ մեռաւ ՚ի վանս ուրեք Թափչի . և իբրեւ թարեկամք նորա չղբան անդր բառնալ ըզմարմին նորա, աներեւութացեալ գտին զնա . և թէ՛ արք ոմանք որ այն ինչ դարձեալ գային յուղեորութենէ իւրեանց, պատմեցին՝ եթէ պատահեցան նոքա Արիստէոսի՝ որ գէմ եղեալ գնացր ընդ ճանապարհն Արոտոնեայ : Իսկ վասն Կղէոմեդեայ պատմեն, եթէ ուժաւոր գոլով յոյժ և հասակաւ մարմնոյն կարի վիթխարի, այլ ՚ի քաղաքավարութեան կենաց ապուշ և յետաամիտ և կատաղի, շատ ինչ գործեաց հարստահարութիւնս . և ՚ի վախճանի՝ ՚ի վարժարանի ուրեք մանկանց զսիւն մի որ վերամբարձեալ ունէր զյարկն՝ հարեալ ձեռամբ խորտակեաց ընդ մէջ, և ՚ի վայր հոսեաց զձեզունն : Իսկ ՚ի մեռանել անդ տղայոցն՝ զհետ պընգեցան նորա . նա փախեաւ և գնացեալ եմդուտ ՚ի տապան մի մեծ, և փակեալ ՚ի նմա՝ այնպէս իմն պնդապէս ունէր ՚ի ներքուստ զկափարիչն, որպէս զի և յանհնարիցն եղև Թաւաղեցուցանել զնա՝ Թէպէտ և շատք ոմանք ՚ի միասին բուռն առնէին . իսկ իբրեւ խորտակեցին զտապանն, ոչ գտին ՚ի ներքս անդ զայրն ոչ կենդանի և ոչ մեռեալ . զահի հարեալք առաքելոյն պատգամ հարցանել ՚ի Դեղփիս, որոց պատասխանի զայս ինչ տայր Պիւթիաս, “ Վերջինն Դիւցա-

զանց Կղէտմեղէս Աստիւպաղացի“ : Ասեն՝
եթէ և յորժամ զԱլիմենեայ զդիակն բարձեալ տանէին, անյայտացաւ . և տեսին զի վէմ մի հանգուցեալ կայր՝ ի դադաղի անդ : Եւ գլխովին իսկ բազում ինչ յայսպիսեաց աստի առաապելաբանեն արտաբոյ բանի, աստուածացուցանելով զմահկանացուան բնութեամբ և ի գիցն խառնելով ի կարգ :

Եւ արդ գլխովին զլանալ առաքինութեան մասին՝ զաստուածայնութիւնն, ամբարշտութիւն է և տմարդութիւն . սակայն և ընդ երկնից խառնել զերկիր՝ անմտութիւն է : Ի բաց ուրեմն թողի են այդոքիկ, յորժամ հաւաստի է մեզ ըստ Պինդարոսի բանին՝ եթէ, “ Թէպէտ և մարմին առհասարակ ամենեցուն ի ներքոյ կայ մեծազօրն մահու, սակայն և ամբողջ տակաւին կայ մնայ յաւիտենականութեանն պատկեր“ : Քանզի սա միայն է յաստուածոց անտի, զի անդուստ ի վերուստ դայ՝ և անդր միւսանդամ դառնայ : Ոչ եթէ ի միասին ընդ մարմնոյ, այլ յորժամ յաւէտ իմն ի բաց մեկնեացի ի մարմնոյ, և որոշեալ զատուցեալ, և եղեցի մաքուր և սուրբ ամենեւին և անխառն ի մարմնոյն և ջինջ : Քանզի հոգին ինքն յորժամ ի ցամաքութեան կայ, պատուականագոյն է, որպէս ասէ Հերակլիտոս, իբրև զփայլակն յամպոյ՝ ի բաց թռուցեալ ի մարմնոյ . իսկ յորժամ ընդ մարմնոյ խառնեալ է և ի մարմնոյ շուրջ պատեալ պաշարեալ է, իբրև շողի իմն թանձրամած և մառախլապատ՝ դժուար :

արծարծելի է և դժուարութեւի: Ապա ուրեմն չէ՞ արժան զմարմինս արանց առաքինեաց արտաքոյ բնութեան առնուլ և 'ի միասին ընդ հոգւոյն յերկինս 'ի վեր առաքել, այլ հաւատալ արժան է՝ եթէ առաքինութիւնքն և հոգիքն՝ գեղեցիկ և երանաւէտ վախճանի հանդիպեալք՝ ըստ բնութեանն և ըստ աստուածային դատաւանդին առեալ վերաբերին 'ի մարդկանէ 'ի դիւցազոժնս, իսկ 'ի դիւցազանցն՝ 'ի Քաջս, իսկ 'ի Քաջացն՝ յաստուածս. ոչ ըստ պատուիրելոյ ինչ օրինաց քաղաքին, այլ ճշմարտութեամբ և ողջախոհ մասժութեամբ. սակայն եթէ անվճար՝ իբրու 'ինուիրական իւղագլխութիւնսն մաքրեալք իցեն և սրբեալք, զամենայն միանգամայն 'ի բայ դնելով զմահկանացու և զվշտութեւր զկիրան:

Իսկ զՎուրինոս անուանակոչութիւնն Հռոմուլոսի, կէսք ասեն՝ եթէ Արէս է. և կէսք՝ եթէ քանզի և քաղաքացիքն ինքնին գլխովին անուանեալ կոչէին Վուրիտէսք. իսկ կէսք դարձեալ՝ եթէ զտէգ նիզակին կամ զնիզակն գլխովին հինք՝ Վուրինոս կոչէին. և զգրօշեալն Հերայ զհաստատեալն 'ի տէգ նիզակի՝ կարդային՝ Վուրինուհւոյն Հերայ: Իսկ և զնիզակն եղեալ 'ի պահ 'ի Ռէճճիա՝ կարդային Արէս. դարձեալ և որք միանգամ 'ի մարտս պատերազմի առաքինի նահատակքն էին՝ նոցա 'ի պարգևի մասին տային զնիզակ: Եւ այսպէս ապա իբրեւ Արէս զոմն կամ զմար-

տիկ ոմն աստուած՝ Կուիրինոս անուանեալ
կոչեն զՀռոմուլոս: Իսկ տաճար նորա
կահգնեալ կայ 'ի բլրին՝ որ յանուն նորա
անուանեալ կոչի Կուիրինոս: Այլ օրն՝
յորում փոխեցաւ նա 'ի միջոյ՝ կոչի Փա-
խասպ Ամբոխին և Նոնայ՝ Քաբոադինայ՝,
այս է՝ Այծականք. քանզի ելեալք ար-
տաքս քան զքաղաքն 'ի Ճահիճն անուա-
նեալ Այծու՝ զոհ կատարեն. քանզի և
զայծն նորա Քաբոա անուանեն: Իսկ ար-
ձակեալք 'ի զոհէն, շատ ինչ անուանս սեպ-
հականս աշխարհին իւրեանց՝ սկսանին կո-
չել բարձր բարբառով, ըստ որում՝ Մար-
կեղոս, Գալիոս, այլովքն հանդերձ. զնմա-
նում թիւն բերելով որ յայնժամ զանցիցն,
յորում տաղնապաւ մեծաւ և լի արհաւ-
րօք 'ի փախուսա խուճապեցան նորա և զմի-
մեանս ձայն բարձեալ կարդային:

Այլ կեպ ասեն՝ եթէ ոչ փախստեան
ինչ նմանութիւն իցէ բանդ, այլ խրախու-
սի և աճապարելոյ, և յայլ իմն պատճառս
'ի վեր հանեն զբանն. իբրու այն թէ՛ յոր-
ժամ Կեղաք յետ առնելոյ զՀռոմ քաղաք՝
վանեցան 'ի Վամիլլոսէ, և քաղաքն այնու-
հետեւ առ տկարութեանն և հարստահա-
բութեան չլէր բաւական հեշտեաւ պաշտ-
պանել անձին, բանակ 'ի վերայ յարդա-
րեցին յայնժամ քաղաքին բազումք ոմանք
'ի Լատինաց, և զգրաւար նոցա 'ի գլուխ
անցեալ կայր Լիբիոս Պատուարիոս: Սա
բանակ հարեալ զօրուն ոչինչ մերձ Հռով-
մայ, հրեշտակ արձակեաց ազդ առնել

Հռոմայեցւոց, եթէ խնդրեն լատինք վերա-
տին արծարծել ընդ նոսա զշխեալն ընտա-
նութիւն և զազգակցութիւնն՝ զոր 'ի վաղ-
ժամանակաց ունէին . և դարձեալ միւսան-
գամ՝ նորապսակ հարսանեօք զազգան զեր-
կոսին յօդել ընդ միմեանս : Արդ եթէ
գասս զկուսանաց արձակեացեն առ նոսա
և զայրի կանանց , յայնժամ ապա խաղա-
ղութիւն և բարեկամութիւն հաստեացեն
ընդ իրեարս . ըստ որում և անդ ուրեմն
օրինակ զնոյն արարին նոքա ընդ Սաբինա-
ցիս : Զայս լուեալ Հռոմայեցւոց՝ միան-
գամայն և 'ի կռուոյ պատերազմին զահի
հարկանէին , և զկանանցն տուչութիւն 'ի
ձեռս նոցա ոչինչ լաւագոյն համարէին
քան զգերութիւնն ինքնին գլխովին : Մինչ
դեռ այնպէս 'ի վարանս պաշարեալ կային
նոքա , անդուստ աղախին ոմն անուն Փի-
լովոս , զոր ոմանք Տուտուլա անուանեն ,
խորհուրդ ետ նոցա՝ և ոչ զմին յայնցանէ
յանձն առնուլ և կատարել , այլ նենդ
դաւանաց 'ի ներքս խառնելով՝ միանգա-
մայն և 'ի կռուոյն անձնապուր լինել և 'ի
պատանդից անտի : Եւ էր նենդն այսպիսի
ինչ . զնա ինքն զՓիլովոս և զայլ ևս աղախ-
նեայս ընդ նմա գեղաւորս և պճեազար-
դեալս առնուլ արձակել առ թշամիս անգր
իդրս զխանայս ոմանս ազատս : Իսկ ապա գի-
շերի՝ յորժամ Փիլովոս ջահ մի վառեալ
'ի բանակէն 'ի վեր բարձրացուացէ , յայն-
ժամ զինու զարդու 'ի վերայ խուժեալ
Հռոմայեցիք սուր 'ի վերայ գիցեն թըշ-

նամեացն՝ մինչ նորա 'ի քուն իցեն : Եւ եւ 'ի գլուխ նենդ դաւանացն, մինչ յանհոգս կային լատինք . քանզի առեալ Փիլոսոփա զձահն վառեալ՝ շուրջ քաջ պատեաց զնա 'ի յետուստ գորգովք և պատառակալք, և ընդ ծառ մի ժանտաթղէնւոյն 'ի վեր բարձրացոյց զնա, որպէս զի թշնամեացն աջաց աներևակ կայցէ լոյսն, իսկ Հռովմայեցիք յայտ յանդիման տեսցենու իբրև զձահ զայն յակն արկին նորա, անդէն փութանակի 'ի դուրս վաղեալ աճապարէին, և յաճապարել իւրեանց զմիմեանս նորա առ դուրսն ստէպ ստէպ խրախոյս բարձեալ կարդային : Իսկ իբրև այնպէս յանկարծակի յեղակարծումն ժամու 'ի վերայ անկան թշնամեացն և կոտորեցին զնոսա, վասն այնորիկ զյաղթողականն նորա կատարեն տօն . և անուանեալ կոչին Նանայփաթիկայ . քանզի և զմոլաթղենին Բաբոֆիֆուս անուանեն Հռովմայեցիք : Ապա և կոչունս իմն առնեն կանանց 'ի բացօթեայ ընդ հովանեաւ ոստոց թղենւոյն . իսկ աղախնեայք խմբին անդանօր և պարսպարեն և խաղս խաղան, և ապա քարձիղ լինին միմեանց և հարկանեն զերեսարս . բոտորում և յայնժամ 'ի կռուել անդ Հռովմայեցւոց՝ սորա խառն զօրավիգ և մարտակից լինէին նոցա : Սակայն ընդ այսոսիկ ոչ հաւանին բազումք 'ի մատենագրաց : Այլ յաղագո սովորութեանն կարդալոյ զանուանոն զայնոսիկ յաւուր յայնմիկ, և յաղագս գնալոյ 'ի ճահիճ անդր այծուն

Իբրև 'ի կատարումն զոհի, արժան է մանա-
ւանդ հաւանել ընդ առաջին պատճառն՝
զոր կանխեցաք ասացաք: Թէ ոչ Թերևս
արդեօք երկոքին ևս գէպք 'ի նմին իսկ ա-
ռուր յայլ և այլ ժամանակս պատահեալք
իցեն:

Իսկ վասն Հռոմուլոսի ասեն, եթէ կե-
ցեալ ամս յիսուն և չորս, և Թագաւորեալ
ամս երեսուն և ութ, յետ այնորիկ ապա
անհետացաւ յաչաց մարդկան:

ԶՈՒԳԱԿՇՈՒԹԻՒՆ

ՀՈՌՄՈՒԼՈՍԻ ԵՒ ԹԵՍԵՈՍԻ

ԼՐԴ՝ որ ինչ միանգամ արժանի յիշատակաց բան ճառել մեզ դէպ եղև վասն Հռոմուլոսի և Թէսէոսի, այդպիսի են: Եւ արդ՝ առաջին թուի թէ Թէսէոս կամակար առանց ուրուք հարկաւորելոյ ինքնին՝ ի մեծամեծ նահատակութիւնս նահատակեցաւ, իբրև մարթ էր նմա յանդորրու ի Տրիդէնէ նստել, և թագ կապել՝ իշխանութիւն զանձամբ առեալ ոչինչ անփառունակ:

Իսկ Հռոմուլոս փախուցեալ ի ծառայութենէն՝ յորում կայր, և ի պատուհասէն որ առ դուրս նորա հասեալ կայր, ըստ որում ասաց Պլատոն՝ անարուեստաբար առ ահի երկիրդին գտաւ արիական. և զանգիտեալ՝ զի մի ինչ կիրա թերևս կրեսցէ ի վերջին դժնդակացն, այնպէս հարկաւորեալ գիմագրաւ եղև գործել մեծամեծս:

Իսկ երկրորդ՝ գեղեցիկ է արդեօք նահատակութիւնն Հռոմուկեայ, այն՝ զի 'ի մահ մատնեաց զմի որ բռնաւոր Ալքիոյ։ Բայց Թէսէոսին յաւելուած քաջութեանց և նախամարտիկ շահատակութիւնք եղեն՝ Սկիրոմլին, Սինիոն, Պրոկրուստէան, Վորիւնէտէան։ Սոցա պատուհաս նա 'ի վերայ ածեալ և տապաւտ արկեալ՝ փրկեաց զԵւլադա 'ի մարդախոշոշն բռնաւորաց, մինչ չէ զնա ծանուցեալ ինչ էր նոցա՝ եթէ ո՞րք իցէ որ յանդորր եհան զնոսա։

Առ այս՝ և Թէսէոսի առ ձեռն էր անվատակ անցանել գնալ ընդ ծով և հարստահարութիւն և ոչ մի կրել յաւազակաց անտի։ Սակայն Հռոմուլոսի ոչ առ ձեռն ինչ էր անվատակ կալ մնալ՝ մինչդեռ տաւ կաւին կենդանի էր Ամուլիոս։ Եւ տալաջոյց մեծապէս բանիս այն է՝ քանզի Թէսէոս անիրաւութիւն և ոչ մի կրեալ ինքնին՝ 'ի պատճառս այլոց ինքն նահատակեալ յարձակեցաւ 'ի վերայ չարաց մարդկան։ Իսկ Հռոմուլոս և Հռեմոս՝ ցորվար չարիս և ոչ մի կրեցին 'ի բռնաւորէ անտի, զանց առնէին զնովաւ՝ որ առհասարակ հարստահարէր զամենեւեան։

Ապա եթէ մեծ է վերս առնուլ Հռոմուկեայ 'ի կառն ընդ Սարինացւոց, և գիտապատառ առնել զԱկրոմլին, և զքաղաքս այլ 'ի Թշնամեացն 'ի մարտին նկուն առնել։ Ընդ այսոցիկ ապա նահատակութեանց 'ի կշիռ ձգել արժան է և զԹեմեայ առաքինութիւնն 'ի կառն ընդ

Յուշխարարկաց, և որ ինչ միանգամ՝ առ Ամադոնան:

Իսկ այն՝ զի ՚ի հարկահանութեանն անդ Վրետեայ կղզւոյն դիմագրաւ Թէսէոս զանձն ՚ի ներքս ընծայեաց՝ կամակարու թեամբ սրտի խաղալ նաւելընդ օրիորդացն, և ընդ պատանեկացն ՚ի Վրետէ, և անդ կամ ումեք ՚ի դազանացն կուր լինել, կամ ՚ի սպանդ յազիլ շիրմին Անդրոգեայ, և կամ թէ՛ որ դուշնաքեայն է քան զասացեալսդ, թշնամանադիր և ոխերիմ՝ որոյն Վրետացոց անխառնակ պաշտօն հարկանել, և յանշուք նուաստութիւն առնուլ զանձն իջուցանել. արդեօք ոչ որ երբէք բաւական իցէ ասել, քանի՞ն արութիւն քաջութեան իցէ բանդ, քանի՞ մեծանձնութիւն, քանի՞ն արդարութիւն առ հայրենիսն, քանի՞ սէր փառաց և առաքինութեան: Մինչ զի ինձ թուի՝ թէ ոչ անբարի ինչ սահմանեցին խնաստասէրք, եթէ՛ Սէրն պաշտօնեայ է աստուածոց ՚ի խնամարկութիւն և ՚ի փրկութիւն պատանեաց: Քանզի սէրն Արիադնեայ՝ որպէս թուի՝ առաւել քան զամենայն՝ գործ եղև աստուծոյ և հնաղք ճարտարութեան ՚ի փրկութիւն առն: Եւ չէ արժան մեղ գնել սիրոյն այնմիկ, այլ զարմանալ՝ զի ոչ ամենեքին անդանօր զնոյն օրինակ կրեցին: Եւ եթէ նա միայնակ կրեաց, ապա և ես արժանապէս արդեօք ասացից, եթէ նա՝ որ սիրեաց զլաւն, որ սիրեաց զբարին, և որ արանց առաքինեաց ՚ի սէրն հարաւ, ինքն

և արժանացաւ անշուշտ սիրելի և փառելի լինել աստուծոյ :

Եւ արդ՝ երկոքին միանգամայն հռոմուլոս և Թէսէոս անդատին 'ի բնութենէն քաղաքագէտք , և ոչ մի ոք 'ի նոցանէն պահեաց զօրինակ արքունի քաղաքաւարութեան : Այլ շրջին զնոյն 'ի փոփոխութիւնս , մին՝ 'ի ռամկականն , և միւսն՝ 'ի բռնաւորականն . և զնոյն մեղս մեղան երկոքին վարեալք 'ի ներհական կրից : Քանզի պարտ և արժան է իշխանին նախ առաջին պահել պահպանել զնոյն ինքն զիշխանութիւն . և պահի նա ոչինչ նուազ 'ի բաց կալով յանվայելականացն , որչափ պատկառ կալով վայելականացն . իսկ որ սանձարձակ լուծանէ զնա , և կամ ահգապէս սանձակոծէ , ոչ ևս մնայ այնպիսին Թագաւոր և ոչ դարձեալ իշխան . այլ կամ մարդելոյզ լինելով ռամկին և կամ տէր բռնաւոր , անկանի կամ յատելութիւն իշխեցելոցն և կամ յարհամարհութիւն . և 'ի ժողանէ առաջինդ Թուի Թէ քաղցրաբարոյութեանն իցէ յանցանք և մարդասիրութեան . իսկ վերջինդ՝ անձնասիրութեան և իստութեան :

Ապա եթէ պարտ և արժան է և 'ի ձախողակ գէպսն ոչ գլխովին բազդին մեղ զնել , այլ խնդրել հետազօտել յայնոսիկ և զայլևայլութիւն բուսոյ բարուցն և ըզկրիցն իւրաքանչիւր , ապաքէն յանբանտւոր պատմութենէն և 'ի շուտափոյթ անխորհուրդ ցասմանէն ոչ ոք ազատ կացուցէ որ

գեղջիկն ոչ զմին 'ի դէպան անդ եղբորն, և ոչ գաղթեալ զմիւսն 'ի դէպան անդ որդւոյն : Սակայն սկիզբն շարժիչ պատմութեանն՝ առաւել ևս ներքեւ ոգորմութեան գործէ զմարդ՝ որ 'ի մեծաց պատճառաց յուղեալ իցէ, իբրու այն՝ որ յուժգնակի իմն թափոյ բերեալ իցէ : Քանզի Հռոմուլոսի ոչ ոք ներեացէ արդեօք, որ 'ի մեծամեծ խորհրդոց անտի իւրոց և 'ի խնամակալութեանց յաղագս հասարակացն բարեաց՝ 'ի լինելինչ գժտութեան՝ անդէն յանկարծակի յայնչափ իմն կիրս բարկութեան շրջեաց փոխեաց զմիտս իւր : Իսկ զթէսէոս յորդի անդր որդեաց սէրն և նախանձաւոր կիրք և բանսարկութիւն կնոջն, յորոց յոյժնուազունք արդեօք 'ի մարդկանէ ազատ եղեն : Իսկ որ մեծն է՝ պատմութիւն բարկութեանն Հռոմուլոսի բրդեցաւ 'ի գործ և յարարած՝ որոյ ոչ բարեբաատ եղեն ելլեն : Իսկ ցասումնն թեսեայ մինչև 'ի բան բերանոյն միայն սահմանեցաւ և 'ի յիշոցս և յանէծս իմն ծերունեաց արանց . իսկ ապա յայլ ամենայն դէպան՝ թուի թէ բաղդն ինքնին գործեաց 'ի պատանին : Արպէս զի և իրաւունս ոք արդեօք տացէ թէսէոսի յաղագս իրացս այսոցիկ :

Իսկ և Հռոմուլոսի առաջին մեծապէս փառք այն են, զի հիմունս արկ նա փռքունս յաղագս մեծամեծ գործոց . քանզի որք ծառայք սպասարկութիւն էին և խոզարածից որդիք անուանեալ կոչէին, մինչև ինքեանք ազատացեալք՝ վայրիկ մի ևս զամե-

նայն Լատինս առհասարակ յազատութիւն կարգեցին : Եւ 'ի միում' անդ ժամանակի միանգամայն և անուանս մեծաշուք և գեղեցիկ յանձինս իւրեանց ընկալան, վաճառեց թշնամեաց և փրկիչք ընտանեաց և թագաւորք ազգաց և շինիչք քաղաքաց, և ոչ փոխադրիչք . ըստ որում թէսէոսն էր՝ որ 'ի բազմաց անտիքնակութեանց առեալ մի միայն յօգեաց բնակարան, հիմն 'ի վեր առնելով քաղաքս բազումս՝ անուանակիրս արքայից և զիւցազանց նախնեաց : Իսկ հռմուլոս զայսոսիկ 'ի վերջէ կառարեաց, յոր ժամ զթշնամիսն իւր 'ի նեղ լծեաց թողուլ լքանել զտունս բնակութեան իւրեանց և բնաջինջ յատակել, և ընդ յաղթականացն ընդ մի համար մտանել : Իսկ յառաջն զորս միանգամ կային 'ի քաղաքաց՝ զայնոսիկ ոչ փոխադրեաց և ոչ դարձեալ ածեցոյց, այլ գործեաց իբրեւ յանգոյից ոմանց, և ստացաւ անձին իւրում գաւառ միանգամայն և հայրենի տուն և արքայութիւն և ազգ և ամուսնութիւնս և ընտանութիւնս . ոչ զգը 'ի մահ մատնեաց և կամ 'ի կորուստ . բարեգործեաց առհասարակ ամենեցուն՝ որք միանգամ անտունք և անյարկք ինդրէին լինել ժողովուրդ և քաղաքացիք : Բայց զաւազակս և զարագործս նա 'ի մահ ոչ մատնեաց, ասկայն ազգս և ազինանկուն արար մարտիւ պատերազմի, և քաղաքս հիմն 'ի վեր տապալեաց, և արքայս ոմանս 'ի հանդէս յաղթանակին իւրոյ ձգեաց և զորավարս :

Իսկ թէ հռեմոսին մահ յոյժ ձեռաց արդեօք առթեցաւ, կեղակարծեղի է բանդ, և բազումք այն են՝ որ զայլովք արկանեն զմեզն։ Այլ զմայրն իւր զվտանդեալն 'ի մահ՝ նա յայտնապէս փրկեալ ապրեցցցց, և զհաւն՝ որ անխառնակ ապաս հարկանէր և անշուք՝ առեալ 'ի դահ անդր Էնէա սայ բազմեցցցց, և շատ ինչ կամակար արտիւ բարեգործեաց 'ի նա, իսկ քնասեաց ոչ ուրեք և ոչ յակամայս ինչ։

Բայց թէսէոսի մոռացօնքն և անհոգութիւն 'ի լրումն պատուիրանի՝ որ յաղագս առաքաատին, հաղիւ արդեօք՝ որպէս եսս համարիմ՝ երկայնաճառ ջատագովու թեամբ՝ թէպէտ և առաջի խօթամիտ գառաւորաց, ազատ կազցէ 'ի բամբասանաց անտի հայրապանութեանն։ Քաջ իսկ բաւին 'ի վերայ հասեալ Ատտիկեցի ոմն այր՝ քանի՜ դժուարին իցէ խնդրել ջատագովել զնա, հնարս իմն հնարի՝ իբրու եթէ 'ի մեր ձենալ անդ նաւուն՝ Եգէոս ինքնին 'ի շտապ տագնապի ընթացեալ իցէ 'ի գղեակ անդր քաղաքին 'ի զննել զնաւն, և անդ գայթակղեալ ոտիցն՝ գահավէժ անկեալ իցէ ծերունին. որպէս թէ այր թագաւոր գլխովին մենացեալ իցէ յիւրոց սպայից, կամ թէ 'ի շտապ ուղևորութեան նորա 'ի ծով անդր՝ և ոչ մի դք 'ի պաշտօնեից նմա մերձ ոչ կացեալ իցէ։

Եւ արդեօք զոր ինչ միանգամ յանցեալ թէսէոս 'ի յափշտակութիւնս կանանց՝ զերկ և անբաժ են 'ի գեղեցիկ և յերաւա

ցի պատրուակէ : Եւ առաջին՝ զի շատ ան-
գամ յափշտակեաց . քանզի յափշտակեաց
զԱրիադնէ և զԱնտիոպէ և զԱնաքսէ Տրի-
դենացի . 'ի վերայ այսր ամենայնի՝ 'ի ծե-
րացեալ հասակին և զՀեղինէ ինքնին գլխո-
վին , այն՝ որ չև էր հարանացու , այլ օրիորդ
անտիական . իսկ ինքն հին աւուրց՝ որում
և յօրինաւոր ամուսնութեանց անգամ
ժուժկալել այնուհետեւ արժան էր նմա :
Եւ երկրորդ անգամ՝ յաղազս պատճա-
ռին . քանզի այդ ոչ խօսեցեալ դատերդ
Տրիդենացւոց և Լակոնացւոց և Ամազոնաց՝
ոչինչ արդեօք արժանաւոր զաւակագործք
էին քան զդատերս Աթենացւոց սերեալ
յերեքթեայ և 'ի Վերոպեայ . այլ այդ
գործք զանժուժկալութեանն Թեսեայկար
ծիս 'ի ներքս տան և զվաղաշոտութեանն :
Իսկ Հռոմուլոս 'ի սկզբան անդ ութ հա-
րիւր գողցես թուով յափշտակեալ կանայս,
ոչ զամենեւեան՝ այլ զմին միայն՝ որպէս
ասեն՝ զԵրսիլիա առ յինքն . իսկ զայլն
առեալ բաշխեաց 'ի քաջորեար քաղաքա-
ցիոն : Եւ ապա յետ այնորիկ պատուազիր
շքովն և սիրովն և արդարութեամբն 'ի կա-
նայս անդր՝ յայտնի 'ի դէմն երեւր . եթէ
բռնութիւնդ այդ և հարստահարութիւնդ
կատարեցաւ իբրեւ գործ գեղեցիկ և քա-
ղաքարուեստ հանճար 'ի պատճառս կե-
նակից ընկերութեանն : Եւ այնպէս ապա
'ի մի առեալ խառնեաց զաղցան և յօգեաց
շաղկապեաց ընդ միմեանս . և ապագայիցն
եղաց աղբիւր իմն 'ի ներքս բղխեցոյց զմտեր-

մեղութեան սիրոյ և զգօրութեան : Իսկ գեղե-
յիկ պատկառանացն և սիրոյ և անքակ հաս-
տատութեան՝ զոր նա յամուսնութիւնսն
առութեաց, վկայէ և ժամանակն ինքնին
դիտովն : Քանզի ընդ ամս երկերիւր և ե-
րեսուն ոչ այլ որ 'ի նոսա յանդգնեցաւ
Թողուլ լքանել զկենակցութիւն կնոջն,
և ոչ դարձեալ կին զառն իւրոյ . այլ զոր
օրինակ առ Հելլենացիս կարի հետաքնին
մատենագիրքդ միայն աւանդել բաւական
են, եթէ մ որ 'ի նոսա առաջին հալիս :
ապա կացեալ իցէ կամ մայրապաւն, նոյն
պէս և Հռոմայեցիքդ առհասարակ գիտեն
իսկ քաջ՝ եթէ Վարդիղիոս Սպորիոս առա-
ջին 'ի նոսա 'ի բաց արձակեաց զկին իւր
'ի պատճառս ամուսնեանն : Իսկ ընդ այն-
չափ ժամանակին՝ միանգամայն վկայեն և
արդիւնք գործոցն : Քանզի 'ի պատճառս
ամուսնութեանցն այնոցիկ բաժանորդք
հաւասարք յաղբայութեան գտան թա-
գաւորք . նոյն և ազգք և աղինք կցորդք 'ի
քաղաքականութեան : Բայց 'ի հարսանեաց
անտի Թէսէոսին օգտակար ինչ 'ի ներքս
երբէք ոչ ընծայեցաւ Աթենացւոցդ 'ի բա-
րեկամութեան մասին և 'ի կենցաղակցու-
թեան, այլ ոխերիմ՝ Թշնամութիւնք և
մարտք պատերազմաց և մահունք քաղաքաց-
եաց, և ապա ուրեմն հիմն 'ի վեր տապա-
լեցաւ Ափիզնէ . և հազիւ ուրեմն գութ
արկեալ նոցուն իսկ Թշնամեացն՝ որոց ա-
ռաջի ձայն բարձեալ Ափիզնացիք յողոր
անկան իբրև աստուծոց ռմանց՝ զերծան 'ի

կրից անտի՝ զոր ինչ միանգամ Տրոյացիքդ
կրեցին 'ի պատճառս Աղէքսանդրի:

Այլ մայրն Թեմեայ ոչ փանդեցաւ
միայն, այլ և զկիրան կրեաց զՀեկաբեայ,
յորժամ Թողաւ լքաւ նա յորդւոյն իւրմէ:
սակայն Թէ ոչ առանցիկ ինչ իցեն իրք գե-
րութեան նորա. ըստ որում և քաջ իսկ՝
լաւ էր եթէ 'ի ստութեանց սակի էր բանդ,
որպէս և այլ ևս շատ յայնպիսեաց անտի:

Իսկ որ ինչ միանգամ պոստպելարա-
նութիւնք են յաղաղա աստուածակոյս կող-
մանն, խտիր բազում 'ի ներքս բերեն փան
ևրկոցուն սոցա: Քանզի մեծապէս հովա-
նաւորութեամբ գիցն փրկութեան հանգի-
պեցաւ Հռոմուլոս. իսկ պատգամ պատուի
բանին տուեալ առ Եգէոս՝ ոչ զուգիլ ընդ
կնոջ 'ի պանդխտութեան իւրում, զայն
ինչ աննարկի առնէ մեզ՝ եթէ ընդդէմ
կամաց աստուածոցն ուրեմն եւ 'ի գլուխ
ծնունդն Թէսէոսի:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Քանզի յն. Ρώμη. է՝ Կորովութիւն,
ոյժ:

2. Քանզի Ruminare, 'ի հռովմ. լեզ.
է՝ Որոճալ:

3. Էր սա և Կիկերոնի բարեկամ: Ձոր-
մէ 'ի գիրս Բ. գուշակ. այսպէս վկայէ նա
ինքն Կիկերոն. " Լուկիոս Տարուտիոս
Փիրմանոս մերն բարեկամ, քաղղէացի վար-
ժիցն քաջահմուտ և այլն:

4. Թերևս 'ի յն. բառէն Αολλιζω. որ
է՝ Կուտել, խռնել:

5. Քանզի յն. Ταλασία. է՝ Ատա-
գործութիւն:

6. Անարկէ Պլուտարք անշուշտ յո-
րէնսն յայն, որ ասէ " Եթէ դը նենգու-
թեամբ և գիտութեամբ սպանանէ զմարդ,
հայրասպան համարեացի: " Այլ զօրէնս
զայս կէպը Նումայի ընծայեն:

ՊԼՈՒՏԱՐՔԵԱՅ

ԶՈՒԳԱԿԱՆՈՒԲ

ԼԻԼԿՈՒՐԳՈՍԻ

ԵՒ

ՆՈՒՄԱՅԻ

ԼԻԻԿՈՒՐԳՈՍ

ՅԱՂԱԳՍ Լիւկուրգոսի օրէնագրի չնը մեզ ասեւ ինչ անյերկուանալի . որոյ միանգամայն և ծնունդն և պանդխտութիւնն և վախճան կենացն, և առաւելքան զամենայն երկասխորութիւն նորա յաղագս օրինացն և յաղագս քաղաքականութեանն՝ այլ ազգաբար ունին զպատմութիւնս իւրեանց : Իսկ յաղագս ժամանակին՝ յորում եկաց այս այր, ոչինչ ամենեին միաբան են : Քանզի կէսք ասեն՝ եթէ կցորդ և գործակից Խիտոսի գտաւ Լիւկուրգոս 'ի հանդէս Ողիւմպիական տօնախմբութեանն : Մի է 'ի սոցանէն և Արիստոտէլ իմաստասէր, տաւ րացոյց մեզ 'ի գէմս բերելով գնդակ մի Ողիւմպիական խաղուցն՝ յորում ողջ տակաւին արձանագրեալ կայր անունն Լիւկուրգոսի : Իսկ կէսք դարձեալ՝ 'ի յաջորդութեանց անտի Թագաւորացն Սպարտիոյ 'ի հաշիւ արկեալ զժամանակն՝ ըստ որում

Երատուութենէս և Ապողոդորոս՝ ոչ սակաւ ինչ ամօք հնադոյն ցուցանեն զնա քան զառաջին Ողիմպիադէն: Բայց Տիմէոսի կարծիք այն են, եթէ քանդի կրկին ոմանք կացին Լիւկուրգոսը՝ ի Սպարտիա ոչ ի միում ժամանակի, գործք նահատակութեանց երկոցունց նոցա՝ միում միայնոյ ընծայեցան ի պատճառս փառաւորութեան միոյն, և թէ՛ երկցադոյնն ի նոսա ոչինչ հեռի էր, ի ժամանակաց անտի Հոմերոսի. իսկ կէսք ասեն՝ եթէ և Հոմերոս ինքնին նմա աւանատես լեալ իցէ: Այլ և Քսենոփոն կարծիս իմն տայ մեզ զհնութեան առն, յորժամ ժամանակակից զնա ասէ Հերակլեանցն: Քանդի ի Հերակլեան զարմէն էին աղբօք և վերջին թագաւորքն Սպարտիոյ. այլ թուի թէ Քսենոփոն կամի Հերակլեանս անուանել զառաջնան զայնոսիկ և զմերձաւորսն Հերակլեայ:

Այլ թէպէտ և այսպէս այսր անդր տարուքերի պատմութիւնն, ի վերայ այսր՝ գուն գործեսցուք մեք զհետ երթալ այնուցիկ՝ որոց նուազունք յոյժ իցեն ընդդիմաբանք, կամ որք վկայութիւնս ունիցին քաջահաւատս և անդրժեքիս, և այնպէս տալ ընծայել զպատմութիւնս անցիցն վասն առնա այսորիկ: Քանդի և Սիմոնիդէս քերթող ոչ զԵւնոմոս հայր ասէ Լիւկուրգեայ, այլ զՊրիւդանէս. և զԼիւկուրգոս և զԵւնոմոս բազմադոյնք ի մատենադրաց ոչ այնպէս ազգաբանեն, այլ ի Պատրոկղէսէ օրդւոյն Արիստոքեմեայ ասեն ծնեալ զՍոոս:

Իսկ 'ի Սոոսէ ղԵւրիւզիոն . Իսկ 'ի ամանէ
գարձեալ զՊրիւդանէս, և 'ի ամանէ՝ ղԵւ-
նոմոս : Իսկ յԵւնոմեայ զՊողիւպեքանէս
յառաջին կնոջէն, Իսկ զԼիւկուրդոս կրտսր
'ի Տիանասանայ : Եւ որպէս Եւտիւքիդաս
պատմէ՝ վեցերորդ է Լիւկուրդոս 'ի Պատ-
րոկդէսէ, և մետասաներորդ՝ 'ի . Հերակ-
լեայ : Բայց 'ի նախահարսն Լիւկուրդեայ
մեծապէս սքանչելի եղև Սոոս, առ որով
և ղԻդովաացիսն ընդ լծով ծառայութեան
արկին Սպարտացիք . և գաւառ բազում կա-
լան ընդ ձեռամբ իւրեանց՝ հատեալ յԱր-
կտդացւոց անտի : Եւ ասեն՝ եթէ էր եր-
բեմն զի Սոոս շուրջ պաշարեալ 'ի Կղիտո-
րացւոց անտի 'ի վայր մի առապար և ան-
ջբոյի, դաշն եղ տալ 'ի ձեռս նոցա զեր-
կիցն՝ զոր սրով իւրով առեալն էր, եթէ
ինքն և որք միանգամ ընդ նմա արբցեն առ-
հասարակ յաղբերէն՝ որ անդ մերձ կայր :
Իսկ իբրև երգմունքն կռեցան և դաշինքն,
յայնժամ 'ի մի վայր խմբեաց Սոոս զորս
ընդ իւրն էին և խոստացաւ տալ զարքայու-
թիւնն 'ի ձեռս առն՝ որ ոչ արբցէ ջուր
յաղբերէն : Իսկ իբրև ոչ որ 'ի նոցանէն
ժուժկալեաց, այլ ամենեքեան ողջոյն ար-
բին, ինքն 'ի վերջէ քան զամենեանն իջեալ
յաղբիւր անդր և միայն սրակեալ զինքն՝
մինչդեռ տակաւին թշնամիք անդ մերձն
կային, այնպէս մեկնեցաւ յաղբերէն . ուս-
տի և զգաւառն կալաւ ընդ բռամբ իւրով
իբրև զի ոչ ամենեքեան արբին յաղբերէն :
Այլ թէպէտ և վասն այսոցիկ ամենայն

նի պատկերացաւ նա, սակայն և ոչ յանուա-
նէ անտի նորա՝ այլ զաւակի նորա անուա-
նեալ կոչեցին զգորմն Եւրիւտիոփեանն :
Քանզի Եւրիւտիոն թուի առաջին՝ որ մար-
դահաճութեամբ շնթեալ ռամկին և 'ի
շնորհս գնացեալ ընդ ամբսին թուլացոյց
զոյժ և զուրք միասկտական արքայութեանն :
Եւ ապա 'ի մեղկութենէ աստի յայսմանէ
խիզախեալ խրոխտացաւ ռամկին . իսկ որք
միանգամ զինի կացին թագաւորք, էր զի
ատելիք ոմանք և ռիւսրիւք հանգիստանային
առաջի ժողովրդեան 'ի պատճառս բռնա-
նալոյն 'ի վերայ նոցա . էր գարձեալ զի զի-
ջանէին խոնարհէին առ նոսա 'ի շնորհս
նոցա կամ առ տկարութեան իւրեանց . և
այսպէս ապա քաղաքավարութիւն անօրէն
և անկարգութիւն գրաւեալ կալաւ զԱլալ
տիա ընդ ժամանակս բազումս . յորմէ և
գէպ իսկ եղև մեռաննէլ արքային հօրն Լիւ-
կուրդոսի . քանզի յորժամ ընդ մէջ մտեալ
կամէր մեկնել զբռնամարտիկս զոմանս՝ հա-
րեալ դանտկաւ խահարարի՝ անկաւ տա-
պաստ թողեալ զթագաւորութիւնն երի-
ցագոյն զաւակին Պողիւդեկտեայ . իսկ յոր-
ժամ մեռաւ և սա յետ սակաւուց, թագ-
արքայութեանն այնուհետև անկանէր Լիւ-
կուրդոսի, ըստ որում առհասարակ կար-
ծիք էր ամենեցուն : Եւ արդեօք թագ կա-
պեացնա՞ մինչև հրապարակեալ եթէ յո՞ւ
է կին եղբօրն իւրոյ :

Այլ իբրև այսմ իրազգած եղև Լիւ-
կուրդոս՝ անդէն վազվաղակի ետ քարոզ

կարդալ՝ եթէ (Ժաղաւորութիւն անկանի մանկանն՝ որ ծնանիցի արու . իսկ ինքն 'ի Ժամուն պաշտէրդիշխանութիւնն իբրեւ խնայ մտկալ . և խնամակալուոցն որքոց պրքայի անուն կարդային Լակեդեմոնացիք Փրօփէ 4012 : Իսկ ապա գաղտ առաքեալ կինն առ Լիւկուրգոս՝ բանա եղ 'ի միջի գուն գործել վեժել զսագմն, եթէ միայն անկողնակից արտացէ զնա ինքեան 'ի Ժաղաւորել իւրում 'ի Սպարտիա : Լիւկուրգոս Թէպէտ և խոժոռեալ քառմեցաւ ընդ խորհուրդ կնոջն, և ոչ ընդդէմ ինչ եկաց բանին նորա . նա՝ և ձեացաւ ևս գովել և յանձին ևս ունել զբանն, տակայն և արձակեաց առ կինն ասել՝ եթէ պարտ և արժան չէ մնառել ինչ անձին իւրում և դեղառութեամբ խաթարել զմարմինն և 'ի վնասն ևս արկանել . քանզի 'ի ծնանել տնդ մանկանն՝ ինքնին փոյթ կալցէ նա անդէն վաղ վաղակի կարծել զնա 'ի կենաց . և այսպէս ապա մինչև 'ի Ժամանակ ծննդեանն Ժամաղաճառ եղև ընդ կնոջն : Իսկ իբրեւ լուր էառ եթէ ծննդական է, առաքեաց առ կինն արս մերձ կալ երկանց ծննդեանն և պահապան նստել առ նմա . պատուէր տուեալ նոցա՝ զի եթէ գուտոր ծնանիցի, առեալ զտղայն 'ի ձեռս տացեն կանանց . ապա եթէ ուտոր, առեալ բերցեն զնա առ ինքն՝ յինչ և գործ երբէք Թարթափեալ գտցեն զնա : Արդ՝ դէպ եղև զի յոնթրել անդ նորա 'ի միասին ընդ աւագանւոյն, ծնաւ կինն արու : Ապա առեալ պաշտօ-

նէիցն՝ զմանուկն, մտին 'ի ներքս և ետուն զնա Լիւկուրգոսի. իսկ նա՝ որպէս պատ, մեն՝ առեալ յինքն զմանուկն՝ ասէր. առ որս մերձն կային, Ագա, Ժնա-Յեզ, և Սպար-բադի. և առեալ բազմեցոյց զտղայն 'ի դահն արքունի, և անուն կարդաց մանկան խառ-լառ¹. քանզի մեծապէս ուրախացեալ քիչն դային անդ առհասարակ, հիացեալք ընդ քաջախոհութիւն և ընդ արդարութիւնն Լիւկուրգեայ:

Եւ Թագաւորեաց Լիւկուրգոս ընդ ամենայն՝ ամիսս ութ: Այլ սակայն էր նա վասն այլոց ինչ իրաց ականաւոր յոյժ առաջի քաղաքացեացն իւրոց. և քան զնոսա՝ որք անապին նմա իզրե խնամակալութիւն արքայի և որ զարքունի իշխանութիւնն յանձին բարձեալ բերիցէ, բազմագոյնք այն էին՝ որք շուք մեծապէս եղեալ առաքինութեան նորա, զհետ լինէին պատրաստաբար կատարել զհրամայեալն նորա: Բայց էր 'ի միջի և մախանք նախանձուն, որով և նկրտէին խոչընդոտն լինել յառաջագէժ բարգաւաճութեան առնն՝ մինչդեռ տակաւին պատանի էր. մանաւանդ որք միանգամ ազգակիցք և ընտանիք էին մօր արքային՝ զոր Թշնամանեալ իմն և արհամարեալ կարծէին նոքա: Իսկ եղբայր մօրն Լէոմիդաս յաւուր միում յայրատագոյնս Թշնամանեալ զԼիւկուրգոս, յաւել ասել եթէ ճշգրտագոյնս 'ի վերայ հասեալ իցէ ինքն՝ զի հանդերձեալ է Թագ կապել Լիւկուրգոս. կասկած 'ի ներքս տալով և բան

սարկուծեամբ յառաջագոյն զբարոտեղով
զլիւկուրդոս իբրև գարանակալ կենաց ար-
քայի, եթէ երբէք գէալ լիցի մեռանել թա-
գաւորին: Յայսպիսեաց աստի բանից և
կինն ինքնին գլխովին 'ի ներքս արկանէր:

Արդ՝ զայսոսիկ մեծապէս դժկամակու-
թեամբ բերեալ լիւկուրդոս և զանգիտեալ
ևս յանյայտիցն, եդ 'ի մոտի պանդխտու-
թեամբ ուղևորութեանն զերծանել 'ի բամ-
բասանաց անտի, և գնալ թափառել մինչև
'ի ժամանակն՝ յորում եղբորորդի նորա
յարբունա հասակին հասեալ ժառանգ ևս
ծնանիցի իւրում արքայութեանն: Եւ այս-
պէս ապա մեկնեալ անտի, առաջին գէմ
եդեալ եհաս 'ի Արեւել. և անդանօր զքա-
ղաքականութեան նոցա օրէնսն հետախու-
ղեալ, և կենակից կենցաղակից եղեալ ազատ-
որեար մարդկանն, ինչ ինչ յօրինաց ան-
տի նոցա սիրեաց և առ ընդ իւր, զի 'ի հայ-
րենի աշխարհ իւր առեալ տարցի զնոսա
և 'ի գործ վարեացէ. եր և ինչ ինչ յայնցա-
նէ՝ զոր ընդ վայր հարեալ խոտեաց: Իսկ
զայր ոմն անդանօր թաղէս անուն նորա 2,
այր իմաստուն քաջահամբաւ 'ի Արեւել և
այր քաղաքագէտ, ած հաւանեցոյց քաղք
բանիւք և մտերմութեամբ սիրոյ, և առեալ
արձակեաց զնա 'ի Սպարտիա: Սա այս թա-
ղէս եր համարեալ իբրև քերթոյ քնարեր-
գակ չափոցն, և 'ի վերին երեսս զարուես-
տին զայնորիկ պաշտեր զվարժս, այլ արդ-
եամբք 'ի գործ արկեալ վարէր զայն ինչ
զոր միանգամ քաջ և առաքինի օրէնսդէրք

ոմանք: Քանզի նորա երգք և նուազք էին քանք բանաւորք՝ որ 'ի հլուծիւն հնազանդութեան և 'ի յօգ միաբանութեան յանկուցանէին զսեւիսն 'ի պատճառս չափոցն և թուոցն, որ կարի իմն յարգարունք էին և գեղեցիկք և վսեմականք. զորս որք միանգամ լսէինն՝ ինքնին տակաւ ամղքեալք հեղանային 'ի բոյս բարուց, և բնականից կենակից լինէին միմեանց 'ի նախանձ գործոց բարեաց՝ 'ի բաց թողեալ զառաջին չարականութիւնս պոփն՝ որ առ միմեանս: Որպէս զի և օրինակ իմն՝ այս Թադէս նախընթաց հորդէր ճանապարհ Լիկուրգեայ 'ի գաստիարակութիւն Սպարտացւոցն:

Իսկ 'ի Կրեաեայ անց նա յԱթիա. քանզի կամէր՝ որպէս ասեն՝ ընդ Կրեաացւոցն սակաւապէտ և խստամբեր. քաղաքաւարութեան կենաց առնուլ 'ի կշիռ ձգել զԹնիացւոցն բազմածախ կեանս և զգրգանսն, իբրև զժիշկ՝ ընդ քաջառողջ մարմնոցն՝ զխօթան և զհիւանդոտան. և զննել գիտել զտարբերութիւն գիւնացն, զվարուցն, և զքաղաքականութեան նոցա: Եւ անդանօր առաջին՝ որպէս հաւանեալս եմ՝ գէպ եղև նմա 'ի ձեռս բերել զբերթուածան Հոմերեայ՝ որ պահեալ կային առ մարդիկ ազգատոհմին Կղէփիւղեայ. ետես զննեաց 'ի բերթուածան՝ զի ընդ սփոփանս բերկրութեան և անխառնութեան՝ խառն էր 'ի նուսա և 'ի քաղաքականէն և 'ի գաստիարակութեանն վարժից՝ ոչնչ նուազ արժանի փութոյ պնդութեան. առեալ մտադիւր ընդ

զոհնակեաց և 'ի մի ամիսօրեաց զայնոսիկ՝ տաննել ընդ իւր : Քանզի փառք նուազացն այնոցիկ իբրև յաննշոյլ իմն խաւարի նըստեալ էին առ Հելլենացիս . և նուազումք ոմանք ստացեալ ունէին անձանց հատուածս կցկաուրս 'ի քերթուածոց անտի՝ որ թափառական ցիր և ցան սփռեալ կային . իսկ Լիւկուրգոս առաջին քան զամենեւեւն 'ի լոյս ընծայեաց զայնոսիկ :

Այլ Եգիպտացիք այնպէս իմն համարին՝ եթէ և առ նոսա եկեալ հասեալ իցէ Լիւկուրգոս . և թէ՛ 'ի վեր քան զամենայն անգանօր պանչացեալ Լիւկուրգոս ընդ կարգ որոշման զօրականին յայլոց անտի կարգաց քաղաքացեացն՝ զնոյն առեալ ածեալ իցէ և 'ի Սպարտիա . և անշատեալ բաժանեալ զգործաւորս և զարհեստաւորս , քաղաքականութիւն իմն 'ի ներքս ընծայեալ իցէ արդարև հոյակապ և անխառն : Բայց ընդ Եգիպտացւոցդ՝ կէպք և 'ի Հելլենացի մատենագրաց վկայեն այսոցիկ :

Իսկ թէ՛ և 'ի Լիբիա և յԻպերիա ճանապարհորդեալ իցէ Լիւկուրգոս , դարձեալ և 'ի Հնդիկս թափառեալ՝ կենակից խոսակից լեալ իցէ Մերկիմաստակացն , մեր որչափ 'ի վերայ հասեալ է՝ ոչ դըստաց զայդ , բայց Արիստոկրատէս Իպպարքեան Սպարտացի :

Սակայն Լակեդեմոնացիք ըղձակաթք էին Լիւկուրգեայ մինչեւ ու բացական էր նա , և ստէպ ստէպ յղեալ առաքէին . քանզի և թագաւորք նոցա զանգու և զուրք

պատուոյն միայն քարձեալ բերէին, և յայն ամենայն ինչ տարբերեալ էին յամբօխէ գամկին. իսկ Ղլիկուրդոս գիտէին նոքա անգամին 'ի ընութենէ առաջնորդականին ունակ գիտութեան, և որ զգեղեցիկ արուեստն ստացեալ իցէ յինքն ըզմարդիկ յանկուցանելոյ: Առ այս՝ և ոչ թագաւորք ինքնին դժկամակ ինչ էին ընդ գալուստ առնն, այլ ականկալեալ յուսային՝ եթէ 'ի հասանել նորա առ նոսա՝ նուազեալ գտցի խուժանն 'ի խեղութենէն:

Արդ՝ իբրեւ եկն եհաս Ղլիկուրդոս առ նոսա՝ որ այնչափ իմն իղձք լինէին, անդէն վաղժադակի ձեռն էարկ շարժել իլել զառաջիկայ իրան և փոխել փոփոխել գլխովին զքաղաքականութիւնն. իբրեւ զի օրէնք ըստմանեայք ոչինչ արդեօք ներդործեսցեն կամ պիտանացուք երբեք երկիցին, եթէ ոք՝ իբրու յախտակրեալ մարմնոյն և որ բիւրապատիկ խօթութեամբ լցեալ իցէ, զառկայացեալ զհիւթան ծախելով և վառնելով 'ի ձեռն դեղոցն և մաքրութեանցն, ոչ նոր իմն և օտար քաղաքավարութեան կենաց սկիզբն տացէ: Զայսոսիկ զմտաւածեալ նա, առաջին դէմ եդեալ չորաւ 'ի Դեղփիս, և անդ պատգամ հարցեալ 'ի դիցն և զոհ կատարեալ՝ դարձաւ եկն, ընդ իւր բերելով զգերահռչակեալն զայն պատգամ, որով զնա Արփաւածաւէր անուանեալ կոչեաց Պիլթիա, և աստուած մանաւանդքան եթէ մարդ: Եւ եթէ՝ 'ի խնդրել նորա, զի օրէնս բարիս սահմանեացէ ինքն, ասէր

Պիւթիա՝ եթէ զիջեալ գիբ ետուն նմա զինդիրն . և թէ՛ նորա քաղաք քաջալաւ յոյժ քան զայլոն ընել հանդերձեալ իցէ :
'Ի բանից աստի քաջալերեալ Լիւկուրգոս՝ յինքն յանկոյց զաւագորեարն , և յորդո-
րէր խրախուսէր գործակից ձեռնոտու ընել նմա . և յառաջագոյն գաղտ խօսեցաւ ընդ բարեկամաց իւրոց , և այնպէս ասաւ տա-
կաւ փորձ փորձեալ և ընդ այլոց բաղմաց՝ նիզակակից իւր յարդարեաց՝ 'ի գործ անդր :

Իսկ իբրեւ գէտ ժամանակն եկեալ եհաւ , հրաման ետ՝ զի երեսունք թուով յաւա-
գաց անտի զինու զարգու կանուխ ընդ ա-
ռաւօտն 'ի հրապարակ անդր երթեալ հաւ-
ցեն՝ պակուցանել և ահ արկանել նոցա՝ որ միանգամ ընդդէմ ինչ դարձցին նոցա : 'Ի տոցանէ քսանիւ չափ , որ կարի ականաւորքն էին 'ի նոսա՝ Երմիպպոս 'ի հաշիւ արկանէ : Բայց որ առաւել իմն քան զամենեւեան՝ Լիւկուրգոսին գործոցն բաժանորդ դուաւ և 'ի միասին ընդ նմա առաքինացաւ 'ի կար-
գել անդ զօրէնսն , անուն կարդան նմա Արիթմիագէս : Արդ՝ իբրեւ աղմուկ խռ-
վու թեանն սկսաւ , յահի եղեալ արքայն Խառիլաոո , թերեւ ժամն իւր ինչ իցէ բան խուժանին , փախուցեալ չղբաւ 'ի քաղ-
կիկոն : Այլ ասա խելամուտ եղեալ իրացն , և առեալ զերդմունսն՝ յարեաւ եկն և հա-
ղորդ բաժանորդ ընէր գործելեացն . քան զի և ընտ թեամբն իսկ հեղ և հանդարտ էր . մինչ զի երբեմն՝ որպէս պատմեն՝ Արքե-
ղայոսի որ ընդ նմա թաղ կապեալ էր՝ ա-

տեղ առ նոսա որ գրուածեալ գովէին ըզպատանին. « Իսկ զինքդ ապա. ոչ այր բարի իցէ Խառիշոս, որ և ոչ առ չարագործսն անգամ խիստ ինչ է նա »:

Բայց 'ի բազում ինչ իրա՝ զորնորոգեալ յարդարեաց Լիւկուրգոս՝ առաջին և մեծեկաց կարգաւորութիւն ծերակուտին. որ՝ ըստ որում Պլատոն ասէ՝ խառնեալ դեղեցիկ ընդ փրոցուռոյց իշխանութեանն արքայից և իբրեւ հաւասարակշիռ եղեալ ընդ նմա, 'ի գործս մեծամեծս փրկութիւն 'ի ներքս ընծայեաց միանգամայն և հանձար: Քանզի իբրու ընդ օգս կախեալ քաղաքականութիւնն և մէտ 'ի մէտ գեղեկեալ մերթառ թագաւորս անգր՝ իբրու 'ի բռնաւորութիւն, և մերթ առ ժողովուրդ անգր՝ իբրեւ 'ի ռամկապետութիւն, որպէս մահարձան իմն՝ զծերակուտին իշխանութիւն անջըպետ 'ի միջոցին կալեալ և հաւասարակշիռութիւն առեալ՝ գեղեցիկ կարգաւ և անսասանելի սահմանաւ կայր յակապատանի: Քանզի այն քսան և ութ թուով ծերունիք՝ էր զի պաշտպան նիզակակից կացեալ թագաւորաց կողմանն, շատ ինչ արդեօք տոնանէին ընդդէմ՝ ռամկին պետութեանն. և էր դարձեալ զի առ 'ի սանձակոծել ըզբռնաւորութիւն արքայից, ոյժ տուեալ կորովացուցանէին զկողմն ռամկին: Այսչափ թուով սահմանեալ ասէ Արիստոտել զծերունեացն դաս. քանզի որ յառաջն երեսուն էին թուով՝ 'ի միաւին ընդ Լիւկուրգեայ, երկուք ոմանք 'ի նոցանէ:

վատաբերութեամբ լքեալ 'ի բաց կացին 'ի գործոյ անտի: Իսկ Սփէրոս ասէ, եթէ և 'ի սկզբան անդ նոյնչափ թուով էին բաժանորդքն և հաղորդք խորհրդոյն այնմիկ: Եւ թերևս արդեօք կատարելութիւն ինչ գուցէ թուոյն այնորիկ՝ 'ի քառեակ բազմապատկեալ եօթնեկաց. և զի՝ կատարեալ թիւ գոյ հաւասար գոլով ըստ մասանցն իւրոց՝ զինի վեցեակ թուոյն: Սակայն ինձ թուի, եթէ նոյնչափ թուով ընտրեաց նա զծերունիսն, որպէս զի ամենեցուն միանգամայն լինել երեսուն՝ զերկոսին ևս թաւաւորսն յաւելեալ ընդ համար քսան և ութիցն:

Բայց այնպէս իմն ժիր և փոյթեռանգն գտաւ լիակուրդոս առայդ իշխանութիւն, մինչ զի և գուշակութիւն արձնու բերել 'ի Դեղփեայ յաղագս իշխանութեանս այսորիկ. և անուանեալ կոչեն զգուշակութիւնն զայն Ռեփա, այն է՝ Սահման օրինաց, որ ունի օրինակ զայս.

“ Յորժամ՝ զԱրամազդայ Սիղղանիոսի և զԱթենասայն Սիղղանուհոյ կատարեսցես զտաճարն. և ցեղս ցեղս ջոկեսցես, և տոհմն տոհմն. և երեսուն ծերունիս ընդ առաջ նորդացն կացուցես, յայնժամ ընդ ժամանակս ժամանակս հրապարակախօս եղիցիս ընդ մէջ Բաբելկեայ և Ննակիովնեայ. և այնպէս ասպա ըստ հաճոյից նորքա՝ 'ի ներքս բերցեն, դարձեալ և 'ի բաց արձակեսցեն զհրապարակ ամբոխին, ուր և դա կալցէ տելութիւն “: 'ի պատգամիդ.

յայդմիկ՝ ՚ի բաշխելն և ՚ի ջոկելն զբազմու-
թիւն ժողովորոցն ՚ի խումբա խումբա, ըզ-
կէսս կոչէ ցեղ, և զկէսս դարձեալ՝ տոհմ՝
իսկ թագաւորքն անդանօր կոչին՝ առաջ
նորդք. իսկ հրապարակախօսելն՝ զեկեղե-
ցուցանելն ասէ: Եւ այսպէս զսկիզբն և ըզ-
պատճառ զիւրոյ քաղաքականութե՝ անդր
՚ի Պիւ-թեանն Ապողոն ՚ի վեր հանէ Լիւ-
կուրգոս: Իսկ զԲաբելոն և զԿնակիոնիւն՝
այժմ անուանեալ կոչեն Ոմնուստէս: Այլ
Արիստոտէլ ասէ՝ եթէ Կնակիոնիւդ՝ գետ
էր. իսկ Բաբելոնէդ՝ կամուրջ գետոյն:

Արդ ընդ մէջ սոցա ՚ի բացօթեայս ե-
կեղեցանային նոքա, ուրանօր ոչ սրահք
կամ դահլիճք և ոչ այլ ինչ ՚ի կերտուածոց-
քանդի ոչինչ պիտանացու ՚ի խորհուրդ-
խորհել՝ համարէր նա զայսոսիկ, նա մա-
նաւանդ և մնաստեալ, յորժամ միտք և
խորհուրդք ժողովականացն զբազեալք ՚ի
սին մտածութիւնսն՝ դարձցին և եղիցին
ուսմպէտ և խօթատիրոջ, այն ինչ ՚ի դրօ-
շեալս արձանաց և ՚ի նկարս պատկերաց
կամ ՚ի ճակատս թատերական խորանաց
կամ ՚ի սքանչելարուեստ ձեղունս խորհրդ-
դարանաց զակն միանգամ արկեալ յառեռ-
ցին խորհրդականքն: Իսկ ՚ի բազմութենէ
անտի ամբոխին՝ որ անդ խռնեալ կայր՝ ոչ ու-
մեք թոյլէր ասել զկարծիս խորհրդոցիւրոց-
այլ զոր ինչ միանգամ առաջի արկանէին
խորհուրդ ծերունիքն և թագաւորքն՝ իշ-
խան էր ժողովուրդն ՚ի դատել և ՚ի սահմա-
նել: Իսկ յետ ժամանակաց յորժամ ՚ի բաց

բարձմանք՝ դարձեալ և յաւելլուածովք՝ ու
մանք խաթարէին ժողովուրդք՝ և բռնա-
բարէին զՍահմանս Վճռոյն, յայնժամ Պա-
ղիգորոս և Թէոպոմսոս (Թագաւորք զայս-
պիսի ինչ յաւելլուած տեւալ դրեցին 'ի
Սահման օրինացն . “ Ապա եթէ խոտոր-
տակ ինչ խնդրեսցէ ամբոխն, արժան իցէ
Ծերակոտին և աւաջնորդացն յետո ընկրդ-
կել զայն . “ . այս է՝ մի երբէք հաւանեալ
հաստատեսցեն զայն, այլ և գլխովին 'ի բաց
մերժեալք՝ արձակեսցեն զժողովուրդն 'ի
տեղի իւր, իբրու այն՝ որ զխորհուրդն քա-
ջութեան և զլաւն տապալեալ յեղաշրջե-
ցէ 'ի յոռին : Առ այս՝ և ածեալ հաւանեցու-
ցին նոքա զքաղաքն, իբրու եթէ դիք ինք-
նին պատուիրեալ իցեն և զայդոսիկ . ըստ
որում և Տիւրոէոս յիշատակէ 'ի բանս յայ-
տոսիկ . “ Լուան զի Փերոս՝ 'ի ձեռն Պիւ-
թեայ՝ աստուածն, եթէ յաղթել կամին,
գուշակութիւն սահմանեաց այտպէս Բար-
ձերեցք 'ի խորհրդեան նստցին աստուա-
ծապատիւ արքայքն, որոց դէտակն կա-
լեալ մնայ Սպարտիոյ քաղաքն հանդար-
տեալ, նոյն և Ծերունիքն արդոյք : Իսկ ու-
րեար ժողովրդեանն քաջատահման օրինացն
լիցի հպատակ “ :

Արդ թէպէտ և օրինակ զայս խառնեաց
Լիւկուրգոս զքաղաքականութիւնն և միան-
գամայն բարեկարգեաց . սակայն և այնպէս
զկնի եկեալքն տեւեալ զի բուռն իշխանու-
թիւն սակաւուցն այնոցիկ՝ 'ի վեր վազէր
գոռոզութեամբ, իբրու սանձ իմն՝ ըստ

որում ասէ Պատոն՝ անջրպետ 'ի մէջ արկին նմա զպետութիւն Պարեաացն, իբրեւ առաւել քան հարիւր և երեսուն ամօք զկնի Լիւկուրգոսի. և առաջին 'ի Պարեաա եկաց Եղատոս առ Թագաւորութեամբն Թէոպոմպոսի: Չամանէ ասեն՝ եթէ իբրեւ այսպանեաց զնա երբեմն կինն իւր, իբրուոր՝ Արտայոնիսն առնէրէնա 'ի յետոյ որդւոյ իւրոյ՝ խոնարհագոյն քան զոր էտոն, ետ պատասխանի. Կա՛ առաւել վեհ, որչափ առաւել Բազմածամանիւն: Քանզի այնպէս 'ի չափաւորութեան կացեալ, միանգամայն զերծ գտաւ և 'ի նախանձուէն և 'ի վտանգացն: Որպէս զի և ոչ ինչ կրեցին արքայք Սպարտիոյ յայնպիսեաց անտի՝ զոր միանգամ Մեսսինացիք և Արգոսացիք անցուցին ընդ Թագաւորս իւրեանց, որ երբէք յանձն չառին դուռ առնել իշխանութեան իւրեանց 'ի շնորհս ժողովրդեան: Եւ այս առաւել իմն զԼիւկուրգոսի զմնաստութիւնն և զնախատեսութիւնն յայտնի 'ի գէմն բերէ, որոց միանգամ զակն արկանիցեն 'ի հերձուածս և 'ի յետսամիտ քաղաքականութիւնս Մեսսինացւոց և Արգոսացւոց՝ որ ազգակից միմեանց և սահմանակից էին ժողովուրդք. միանգամայն և 'ի Թագաւորս նոցա, որք 'ի սկզբան անդհաւասարավիճակք էին ընդ Սպարտացւոցն, իսկ 'ի կալուածս վիճակաց և քան զնոսա առաւելեալք. սակայն և ոչ ընդ երկայն ժամանակ բարեբաստիկ գտան նոքա, այլ 'ի ոսկս գողոցութեան Թագաւորացն, և

յանսատուութենէ ժողովրդոցն վեր 'ի վայր տառաջեալք առհասարակ զսահմանս կենաց իւրեանց, յայտ արարին՝ եթէ ատուածային ուրեմն էր բարեբախտութիւն Սպարտացւոցդ, զի եկաց դք առ նոսա՝ որ զքաղաքականութիւն գեղեցիկ կարգեաց և յարգարեաց։ Սակայն այդոքիկ զկնի ուրեմն պատահեցան։

Իսկ երկրորդն 'ի քաղաքական օրէնսն Լիւկուրգոսի, և որ կարի իմն ձեռներեց խորհուրդ յինքն բարձեալ բերել, է՝ Բաշխն կալուածոց երկրին։ Եւ քանզի էր 'ի Սպարտիս գծոխըմբեր իմն անհաւասարութիւն կենաց, և անինչք յոքնաթիւք և ազքատք խռնեալք ընթանային 'ի քաղաքիւ անդ. և հարստութիւն գոյից առ նուազունս ոմանս սահմանեալ կայր։ Ուստի և նա յարմատաքի խլել զամբարտաւանութիւն միանգամայն և զնախանձ և զչարութիւն և ըզդրդանս փախկութեան. և որ առաւել քան զայդոսիկ՝ հինաւուրց և առաւել չարաչար ախաղ իցեն քաղաքականութեան, ըզհարստութիւնն ասեմ և զաղքատութիւն, ածեալ հաւանեցոյց առհասարակ զքաղաքացիան, զի ողջոյն զկալուածս և զանգատանս իւրեանց 'ի մէջ անդր մատուցեալ՝ նորոգ սահմանաւ բաշխեցեն 'ի մէջ իւրեանց, և կեանս նմանօրինակս վարեցեն առհասարակ ամենեքեան ընդ միմեանս, և քաղաքականութիւն հաւասարափեճակ. իսկ զնախապատուութիւնն ընծայեալ տայեն առաքինութեան։ Որպէս զի և 'ի մէջ

առն և ընկերի իւրոյ ոչ այլ ինչ գուցէ տարբերութիւն կամ սահմանադրութիւն երբեք, բայց որչափ ինչ սահմանեցէ անարգութիւն չարեաց գործոց և գովութիւն գործոց բարեաց: Եւ ապա՝ ի բանից անտի յարգիւնս գործոյն մատուցեալ, բաշխեաց բաժանեաց ողջոյն՝ ի գիւղականն զերկիրն Լակոնական յերիս բիւրս վիճակաց. տակայն զերկիրն սահմանեալ վասն քաղաքին Սպարտոյ՝ յինն հազար վիճակս. քանզի նոյնչափ թաւով էին վիճակք Սպարտացոցն: Իսկ ոմանք ասեն՝ եթէ ի վեց հազար բաժանեաց Լիւկուրդոս. իսկ զերիս հազարն ապա ուրեմն յաւել ի նոսա Պոդեւգորոս. իսկ կէսք դարձեալ եթէ զկէսն ինն հազարաց Պոդեւգորոս, և զկէսն՝ Լիւկուրդոս: Եւ առն առն իւրաքանչիւր այնչափ իմն էր վիճակն, որպէս զի և հասա բերել նոցա եօթանասուն կեղծ դարոյ՝ առն, և երկուստան՝ կնոջն, ըստ նմին համեմատութեան՝ և շատ ինչ ի պրաղոց դաւարեաց: Քանզի և զայն չափ շատ համարէին անձանց ի կերակուր՝ բաւական յառոյգութիւն և ի քաջողութիւն, ոչ ինչ այլ իմիք կարօտացեալք: Եւ պատմեն՝ եթէ յետ ժամանակաց ի դառնալ նորա երբեմն ի ճանապարհորդութենէ ինչ իւրմէ, և յանցանել ընդ արտորայնն այն ինչ հնձեալ, տեսեալ զգազիշն շեղջեալ զուրպափս և հաւատարս, ժպտեցաւ և ասէ սու ընթերակացսն. “Զիարդ առհասարակ Լակոնական այս երկիր թուի լինել

իրոյն բազմաց եղբարց, որք այն ինչ բաժանեցին զայսք 'ի մէջ իւրեանց"։

Իսկ յետ այսորիկ ձեռնամուխ եղև բաժանել բաշխել և զչարժոան գոյան, որպէս զի միանգամայն բնաջինջ արասցէ զանհաւասարութիւնն և զաննմանութիւնն. այլ քանզի անասնէր եթէ զժողովներ յոյժ է Սպարապետցն այնպէս գլխովն անբաժմալ 'ի գոյից իւրեանց, այլով ճանապարհաւ հնարս հնարեցաւ և զբնադասիլ արար զաւերաստացութիւնն 'ի նոսաւ Իւնախ առաջին 'ի չիք դարձուցեալ զաժէս զամենայն գրամոց ոտկոց և արծաթոց, պարուէր ետ 'ի գործ վարել միայն զերկաթին և այն միկ գործեալ ետ սահմանեաց քանակ մեծ և կշիռ ծանր, իսկ աժէք ստիաւ. մինչ զի առ տասն մնաս գրամոյն այնորիկ՝ մեծի թանգարանի 'ի մթերել պէտք էին 'ի տանն, և լուծոց եղանց 'ի բառնաղ տանել զայն։ Այսորիկ այսպէս եղելոյ, ջնջեաց երարձնա 'ի Լակեդեմոնիոյ զազդ ազդ անիրաւութեանց։ Քանզի ո՞րք արդեօք զհետ անդէր այնուհետև 'ի գողանալ, կամ վարձուոր լինել չարութեանն, կամ զրկել խորել, կամ յափշտակել երբէք, զոր ոչն իսկ կարող էր 'ի ծածուկ պահել. և ոչ դարձեալ նախանձել ինչ էր. տառնալ յայն պիտեաց անտի, նա և ոչ 'ի պէտա ինչ այլ մանրել զնոսա։ Քանզի ասեն՝ եթէ զձոյլ հրաշէկ երկաթոյն շիջուցանելով 'ի քարցախ, ուժաթափեաց և անգործ կացոյց զերկաթն՝ յինչ և իցէ պէտա անպիտան։

Իսկ յետ այսորիկ ապա տարագիր արտա-
յերկրէն զանախտանան և զաւելորդան յար-
ուեստից : Այլ արդեօք և բազում ինչ
յարուեստից անտի՝ Թէպէտ և ո՛չ որ տա-
րագիր առնէր զայնոսիկ, 'ի միտին ընդ-
հասարակաց գրամոյն այնմիկ հանգերձեալ
իսկ էին տապալել, չուներով ձեռակեր-
տացն այնոցիկ ելլա վախճանի : Քանզի եր-
կաթի գրամոյն այնմիկ չէր ինչ տարուբեր
առ այլա 'ի Հելլենացւոց, և յարդ առե-
նեկն չէր նորա, այլ և Ծիծաղէին ևս զնո-
վաւ : Որպէս զի և չէր իսկ հնար գնել ինչ
յծասար աշխարհաց, և ո՛չ 'ի պատուական
ինչ վաճառաց, և ո՛չ գարձեալ 'ի նաւա-
հանգիստս նոցա երբէք մեռանէր նաւ բե-
ռանց վաճառականաց : Եւ ո՛չ գարձեալ զէմ
եզեալ գնացր որ 'ի Լակոնիա՝ ո՛չ ճարտա-
բախտ որ բանից, և ո՛չ հարցուկ որ Թո-
միչ, և ո՛չ կաւատ որ բողարած, և ո՛չ գար-
ձեալ որ ոսկւոյ կամ արծաթոյ գեղեցիկ
զարդուցն ճարտարապետ . զի ո՛չ գոյին անդ
գրամիք : Եւ այսպէս ապա տակաւ գրդանք
փափկութեանն լքեալ Թողեալ 'ի նո-
ցունց իսկ՝ որք արծաթծիչք բորբոքիչք էին
այնմ և սնուցիչք, ինքնին Թօշնեալ Թառա-
մեցան . և առաւելութիւն այնուհետեւ չու-
նէին բազմահարուստքն 'ի նոսա . քանզի և
չէր ինչ նոցա հնար հանգէս առնել ընդից
և ստացուածոց իւրեանց, որչափ ինչ 'ի
տան անդ փակեալ մթերեալ կայր յան-
գործութեան : Սորին աղագաւ և կարևորքն
այնգրիկ և առ ձեռն սպասք և անօթք, ըստ

որում անկողինք և աթոռք և տրտալիզք, քաջարուեստաբար իմն կազմեալ յօրինեալ էին առ նոսա : Եւ յաւետ յոյժ գերահամբաւեալ էր Ըմպանակն այն՝ որ անուանեալ կոչէր Քսիոն Լալոնացի, 'ի պէտա բանակի զօրուն, ըստ որում ասէ Կրիտիատ Քանդի զԶուրն՝ զոր հարկ էր ըմպել զօրականին, և որ 'ի տեսիլն անգամ գարշելի և տաղտկալի էր, այն ըմպանակ իւրական գունովն առեալ գաղէր, և զպղտորութիւն ջրոյն 'ի ներքս անդ ընկլուղեալ և ամանձուկոծեալ 'ի շրթանց անտի բաժակին՝ սուրբ և յատակ զըմպելին մատուցանէր բերանոյն : Եւ էր այսոցիկ պատճառք օրէնադիրն ինքնին գլխովին . քանզի արուեստաւորքն այնուհետեւ 'ի բաց թողեալ զանպիտանեացն հոգս, 'ի կարևորն ընծայեցուցանէին արուեստ գեղեցիկ :

Բայց նա զմտաւածեալ առաւել ևս վաշեւ զգորգանն փափկութեան և 'ի բաց բառնալ զջանկութիւն մեծութեան, կարգեաց եգ և երրորդ քաղաքական օրէնս գեղեցիկս յոյժ, այն է՝ Պատրաստութիւն հացկերութին : Իբրեւ զի 'ի միասին սեղանակից միմեանց ընթրեսցեն նորա հասարակ և սահմանաւոր սպասուք և կերակրովք . և մի երբէք ճաշեսցեն առ անին, կամ 'ի բազմածախ ակումբս և 'ի տրտալիզո 'ի ձեռաց սեղանապետաց ոմանց և խախա մղբից, 'ի խաւարի իբրեւ անապունս ոմանս գժոխորովայնս պարարեալք, ապականել խաթարել միանգամայն և զքաղաքավա-

րութիւնն վարուցն և զմարմինս իւրեանց ,
 զսփառեալ առ ամենայն հեշտախոտութիւն
 և զերկտութիւն . ոյր աղագաւ և պէտք իցեն
 նոցա այնուհետեւ անհրաժեշտ երկարածիդ .
 քնոյ թմբութեանց և ջերմին բազանեաց
 և շատ պարապորդութեանց և գոգցես հա-
 նաղազօրեայ իմն խօթութեանց : Արդ մե-
 ծապէս էր բանդ . սակայն վեհադոյն ևս
 արդեօք այն՝ զի իբրեւ անմատոյց իմն վարդ
 կարգեաց եդ . նա զհարստութիւնն . մանաւ
 ւանդ եթէ՝ ըստ որում՝ Թէոփրատոսն ա-
 տէր՝ աննախանձելի և անինչ զընչաւետու-
 թիւն ինքնին գլխովին կացոյց նա՝ ի պատ-
 ճառս սեղանակից ընթրեացն , և սակա-
 ւապիտութեամբ կերակրոյն : Քանզի չէին
 անդամօր պէտք սպասուց , և ո՛չ վայելք ,
 և ո՛չ գարձեալ տեսիլ գլխովին , կամ թէ
 ցոյցք ինչ բազմահանդերձ յօրինուածոց .
 քանզի ի մի և ի նոյն ընթրիս հետեւեալք
 դնային աղքատն և մեծատունն . որպէս զի
 և ի մէջ քաղաքաց որ ընդ արեգակամբս՝
 միայն ի Սպարտիա ճշգրտէր գերահամբա-
 վեալն այն բան , եթէ ,, Պղուտոն , այն է՝
 ընչաւետութիւնն , կոյր է և զաւացու Յ ,
 և անկեալ ընկողմանեալ կայ իբրու պատ-
 կեր իմն անանձնաւոր և անշարժելի “ :
 Քանզի և չէր իսկ արժան յառաջագոյն
 առ տնին ընթրել , և այնպէս յադ յառ-
 նելգնալ ի սեղանակցութիւն անդր . քան
 զի ճշգիւ անդամօր այլք կային զննէին՝ ո՛
 դք ի նոցանէն ո՛չ ըմպէր և ո՛չ ուտէր ընդ
 նոսա , և տըւեալ թշնամանէին զնա՝ իբրու-

այն որ անժողովեալ իցէ և որ խորու գիրդ և
 փախուկ զգուէսցէ զհասարակացն անդան :
 Ուստի և յաւետ իմն՝ որպէս ասեն՝
 'ի պատճառս օրինագրութեանս այստղիկ
 ոստիկ գրդուեցան մեծատունք ընդ լիւ-
 կուրդեայ, և 'ի վերայ յարուցեալք նորա
 մեծաւ խուժանաւ ազադակ բառնային և
 'ի սրտմտութիւն բրդէին . հուսկ ապա վա-
 նեալ քարամբք 'ի խուժանէն, աճապա-
 րեաց նա 'ի փախուստ 'ի հրապարակէ ան-
 տի . և մինչև հետամտիցն հասեալ՝ նա
 զերծաւ ապաւինեցաւ 'ի մեհեան մի : Այլ
 զակայն պատանի ոմն՝ Թէպէտ և ոչ վարդ-
 նամիտ որ, բայց խիզախ և բարկացորտ՝ Ազ-
 կանդրոս անուն նորա, զհետ մտեալ նորա
 տագնապաւ, մինչդեռ լիւկուրդոս դար-
 ձաւ հայել 'ի Թիկունս, նա հարեալ զնա
 զաւազանաւն՝ եհան զակն նորա : Անդ լիւ-
 կուրդոս ոչինչ ահաբեկեալ 'ի կրից անտի,
 եկաց արձանացաւ յանդիման և ցուցանէր
 քաղաքացեաց իւրոց զարինաշաղախ զրէնս
 և զխլեալ զակն : Անդանոր ապա այնչափ
 իմն ամօթ և ակնկորութիւն գրուեալ կա-
 ջաւ զտեսպան, մինչև զԱղկանդրոս կալեալ
 ետուն 'ի ձեռս նորա, և մինչև 'ի տուն անդր
 յուղարկաւ օր ընէին լիւկուրդեայ, և ախ-
 տակից ցաւակից էին նա . իսկ լիւկուր-
 դոս գովեալ զնոսա՝ արձակեաց 'ի բաց :
 Այլ զԱղկանդրոս մոռեալ 'ի տուն, չար
 ինչ նմա ոչ արար և ոչ ասաց . այլ 'ի բաց հա-
 նեալ զմարդիկ տանն և զծառայս իւր տալա-
 սարիւս, հրաման ետ Աղկանդրեայ՝ ապա-

սաւորութիւն հարկանել նմա: Իսկ նա թէ
պէտք է ոչ 'ի վարդապետաց որ էր, սակայն
լուռ և մնջիկ կատարէր զամենայն հրամայ-
եալն, և կացեալ 'ի միասին ընդ Լիւկու-
րացի և կենակից եղեալ նմա, և զննեալ դի-
տեալ զհեղութիւն զառնն և զկիրոս հոգւոյն,
և զնատամբեր զքաղաքավարութի կենացն,
գարձեալ և յաշխատութիւնս վաստակոց
զանխոնընդի ոգին, ինքնին Ազկանդրոս մե-
ծապէս կապեցաւ ընդ նմա. և առ ընտա-
նիս իւր և առ բարեկամսն պատմէր, եթէ
ոչ տոմարակ որ է Լիւկուրդոս և ոչ խոտա-
պարանոց որ. այլ նա միայն է՝ որ հեզ և
հանգարտ բնաւորեալ է առ այլս 'ի մարդ-
կանէ: Եւ օրինակ զայս ապա խրատեցաւ
նա, և պատուհաս դատաստանին իւրոյ
այսպիսի ինչ եղև նմա, զի որ յառաջագոյն
պատանին խեղ և ստամբակ՝ գարձաւ եղև
այր բարեպետաց և ժողովեալ: Բայց 'ի յիշա-
տակ կրօնս այսոցիկ կանգնեաց Լիւկուր-
դոս Աթենասայ տաճար, զոր անուանեալ
կոչեաց Օփրիւքի. քանզի զայս՝ Օփրիւք-
ոսս կոչեն Տորիացիք: Իսկ կէսք ասեն՝ յա-
րոց մի է և Դիոսկորիդոս՝ որ ճառեաց յա-
ղաքս Լակոնական քաղաքականութեանն,
եթէ վէրս առնուլ էառ Լիւկուրդոս, այլ
ոչ կուրացաւ ակն նորա. սակայն դոաճարն
կանգնեաց գիցուհւոյն 'ի շնորհակալիս բը-
ժըչկութեանն: Իսկ ապա յետ արկածին
այնորիկ՝ ոչ սովորեցան Սպարտացիք կրել
գաւազան 'ի ժողովս իւրեանս:

Այլ զսեղանակից զայն կոչունան Կրե-

տալիք Անգո-իւ կոչեն, և Լակեդեմոնացիք
Ֆիպի-իւ, իբրու այն որ 'ի սեղանակցու-
թենէ անտի յայնմանէ սէր և բարեկամու-
թիւն 'ի ներքս ընծայեացի, որ է ըստ Հել-
լենացւոց՝ Ֆիւլա և Ֆիլոքաթիս. փոխան
լ տառիդ՝ վարեալք զ Կ. կամ թէ՛ զի սո-
վորէին այնուիկ 'ի սակաւապէտ և 'ի չա-
փաւոր կեանս, որ է ըստ Հելլենացւոց
Ֆիպո՛ւ։ Եւ ոչինչ արգելու դարձեալ, եթէ
և եկամտւո թերեւ յաւելեալ իցէ առա-
ջին տառք Գ, որպէս ասեն ոմանք, 'ի կո-
չել անդ նոցա Էփի-իւ, 'ի բառիցդ՝ Տիէ-իւ
և Էփփիս, այն է՝ Ուտել։ Իսկ խմբեալ
ակմբէին նոքա 'ի մի վայր հնգերտասանիւ
չափ, և սակաւ մի առաւել կամ նուաղ։ Եւ
այր այր իւրաքանչիւր 'ի սեղանակցաց անտի
առեալ բերէր ամնոյ յամիս՝ ալեր կեղծ մի,
գինւոյ՝ մարս ութ, մնաս հինգ՝ պանրոյ,
և թղոց՝ չափս հինգ. առ այսոսիկ՝ և թակաւ
յոյժ դրամ 'ի սպաս։ Առ այս՝ և որ միան-
գամ զերեխայրիան 'ի զոհ մատուցեալ էր,
և որ դարձեալ՝ յորս ելեալ էր, առեալ և
անգռւտ մառն առաքէր 'ի սեղանակցու-
թիւն անդր։ Քանզի և արժան իսկ էր ընթ-
րել 'ի տուն այնմ՝ որ 'ի պատճառս զոհին
կամորսոյն անագանեալ էր. իսկ այլոցն ամե-
նեցուն պարտ էր դառնել անդանօր. և մինչև
ցհարուտ ժամանակ ճգրիտ պահեցին նո-
քա զսեղանակից. զայս հացկերոյթ՝ Վասն
որոյ և եր երբեմն՝ յորժամ Սգէս թագաւոր
դարձեալ գայր 'ի բանակէն՝ յորում վա-
նեալ էր նա մարտիւ զԱթենացիս, և կա-

մեցաւ ընթրել առ կնոջ իւրում և առաքեալ խնդրեաց զմասն իւր, զօրավարքն ոչ ետուն տանել նմա: Իսկ ասաց 'ի դաւաւուն յորժամ առ բարկութեան սրամբ տութեան ոչ մատոյց զգոհն, զոր պարտէր, տուգանս եւ 'ի վերայ եղին նորա:

Այլ 'ի սեղանակցութեանն մերձ եկեալ կային և մանկուիք, զորա և ածեալ բերէին անդր իրօն 'ի վարժարան ժողկալութե և անդ ասպա ունին գնէին նոքա քաղաքաւորսն, և առաջի աչաց իւրեանց ունէին դաստիարակս իմն համարձակասօսս, և ուսեալք սովորէին անգանօր զուարճաբանել և ընդ խաղ ասել առանց խեղկատակութեան, և զխաղոյ բան լուեալք՝ ոչ զայրանալ և խոժոռիլ: Քանզի և այս սեպհական յոյժ էր լակոնացեաց՝ համբերութեամբ տանել կատակարանութեան. իսկ որ համբերութեամբ չբերէր՝ արժան էր նմա խնդրել յոնկերէն, և կատակարանն 'ի նոյն կարճէր զխօսան: Իսկ որ միանգամ մտանէր 'ի ներքս, հինաւուրցն 'ի նսաս մասնանիչ ցուցեալ նմա զգուրան՝ ասէր, Ըսք Դոհոք Ժ Եւջե Բան: Բայց որ խնդրէր բաժանակից լինել սեղանակցութեանն այն միկ, օրինակ զայս՝ որպէս պատմեն՝ ընդունէին զայնպիսին 'ի մեջ իւրեանց: Այսպիսով սեղանակցացն առնողքն չէտար հացի 'ի ձեռն իւր, և լուիկ արկանէր զայն իրորու զիւր քուեայ յաման անդր՝ զոր 'ի պաշտօնէից ոչ անգանօր 'ի գլուխ իւր բարձեալ տանէր. որ միանգամ կամէր ընդունել զայն՝ ողջ

արկանէր զնշխարն . իսկ որ չէր հաճեալ,
կարի իմն ճմլելով զայն ընդ մտառանսն ,
քանզի ճմլեալն այնչափ ինչ զօրէ՝ որչափ և
ծակն : Արդ՝ թէպէտ և մի միայն գտանէին
'ի ճմլելոց անտի՝ ոչ ընդունէին զեկամուտն
զայն . քանզի կամէին՝ զի ամենեքեան միան
գաժայն հեշտք և բաղձալիք միմեանց իցեն
'ի անրանի անդ : Եւ որ օրինակ զայս չէինէր
նոցա ընդունելի , կոչէին զայն՝ Քէփափիւ
նէ . քանզի Քափփօ անուն կարգային ամա
նոյն՝ յոր արկանէին զնշխարսն : Իսկ որ՝ ի կե
րակուրտն անդ առաւել արդոյ էր առ նո
սա , էր անուանեալն այն՝ Արփանի «եա .
որպէս զի՝ ծերունիքն՝ ի նոսա ոչինչ ճաշա
կեալ՝ ի մտոյ՝ այլ տուեալ զայն կրտերագու
նիցն , ինքեանք յարգանակէ անտի առան
ձինն ուտէին : Եւ պատմեն՝ եթէ ի Պոն
տացւոց ոմն ի Թադաւորաց ի պատճառս
արգանակիս այսորիկ գնեաց զոմն ի Լակո
նացի խահարարաց . իսկ ապա իբրև ճաշա
կեաց անտի , ոչինչ ախորժեաց . յայնժամ
ստէ ցնա խահարարն . «Ո՛վ Թադաւոր , նո
ցա պարտ է ճաշակել յարգանակէդ այտի ,
որք միանգամ յԵւրոտաս և լուացեալք
իցեն» : Այլ յորժամ և յմկելեացն առ
նուին նոքա չափաւոր , ապա ելեալ մեկ
նէին անտի առանց լապտերաց : Քանզի
չէր օրէն նոցա ի լոյս ճրագի առնել ճանա
պարհ , ոչ յայնժամ և ոչ դարձեալ յայլ
նուագան . որպէս զի սովորեալք բնաւորեա
լին նոքա ի խաւարի և ի գիշերի անվեհեր
և աներկիւղ առնել ճանապարհ : Արդ սե

դանակցութեանն այնորիկ այսպիսի ինչ էք
կարգն առ նոսա :

Բայց օրէնս ոչինչ գրաւորս կարգեաց եղ
լիւկուրդոս . և այս ինչ՝ էր մի 'ի սահմա-
նաց անտի՝ որ անուանեալ կոչին Ռեփրայ+ .
քանզի այնպէս համարեցաւ նա՝ եթէ տի-
րազոյնքն և մեծամեծ իրք 'ի բարեբաասու-
թիւն քաղաքաց և յառաքինութիւն՝ 'ի
բարս անդ քաղաքացեացն և 'ի քաղաքավա-
րութե կենաց նոցա հաստեալք և հաղա-
տեալք՝ մնան անշարժելիք, ունելով զհաս-
տատութիւն առաջագրութեան կամացն,
որ քան զհարկն կապանք են առաւել անխը-
ղելիք . և դաստիարակութիւն գլխովին ման-
կանց, է սահման օրէնագրի ճշգրիտ հրահան-
գեալ յամենայնի զմի մի 'ի նոցանէն : Իսկ
'ի գուզնաբեայ դաշնագրութիւնս շահա-
վաճառութեանց, և որք ըստ պիտոյիցն
մերթ ընդ մերթ փոխին փոփոխին, լաւ
համարեցաւ նա ոչ առնուլ փակել զայնո-
սիկ ընդ գրաւոր սահմանօք, և ոչ դարձեալ
անշարժելիս ունել զնոսա . այլ ըստ գի-
պաց ժամանակին յաւելուլ և նուազել
զայնոսիկ, որչափ ինչ միանդամ լաւ դա-
տեսցեն արք հրահանգք և առաքինիք : Քան-
զի ողջոյն իսկ զամենայն օրէնագրութեանցն
պսակ՝ առեալ կապեաց նա 'ի դաստիարա-
կութիւն անդր : Արդ՝ էր մի 'ի Ռեթրայից
անտի սահմանացն՝ որպէս ասացաք՝ ոչ վա-
րել օրէնս գրաւորս :

Էր դարձեալ և օրէնք այլ ընդդէմ բազ-
մածախ հանդերձանաց . զի ամենայն տուն

տախտակամած ունիցի՝ գործ կացնոյ, և գրունս միայն՝ գործ սղոցաց, և ոչ այլք իրիք 'ի գործեաց: Քանզի գորյետ ժամա նակաց պատմեն ասել Եպամինոնդեայ վասն իւրոյ սեղանոյն, իբրու թէ ճաշ այսպիսի՝ քեզի ոչ քաջ հասնութեան, զնոյն անդուստ 'ի վերուստ քաջ իսկ խորհեցաւ Լիւկուրգոս. եթէ՝ Տուն այնպիսի տեղի ոչ տայ և բազմածախ հանդերձանաց: Քանզի և չէ իսկ ոք ուրեք արդեօք այնչափ ծանծաղամիտ և խելայեղ, որպէս զի և 'ի տուն այնչափ անպաճոյճ և ունակտ առեալ մուծցէ 'ի ներքս մահիւծս իմն արծաթոտինս, և պաստառակալս ծիրանիս, և սկահս ոսկիս, և որ ըստ նոցանէն բազմահանդերձ կարասիս. այլ հարկ իցէ արդեօք 'ի ճահ յարմարել տանն զմահիւծսն, և մահճին՝ զհանդերձ զգեստուցն, և ամին դարձեալ՝ զայլան 'ի կահուց և 'ի սպասուց: Եւ ասպա 'ի սովորութենէ աստի յայսմանէ՝ Ղէոսիւքիզէս ծերունին, որպէս պատմեն, մինչ երբեմն ընթեր 'ի Կորնթոս, և հայեցեալ ետես զձեզուն տանն շքեղ յօրինուածով և գեղեցիկ տախտակամած, հարցանէր ցկոչնատէրն. Արդեօք քառալուսիք Բոսանիցին առ նոսա քայքայ:

Իսկ երրորդ սահմանադրութիւն Ռետրային Լիւկուրգեայ յառաջ ածեն զայս ինչ. տրով նա արդելու մի կրկին ճակատ մարտի յարդարել ընդդէմ նոյն թշնամեաց. զի մի թերևս ստէպ ստէպ ուսեալ և սովորեալ նոքա պաշտպանել անձանց, դարձ-

ցին եղեցին արք պատերազմողք : Եւ վտան
այսորիկ ապա յաւէտ իմն մեղադիր եղեն
Ագեսիդայոսի արքայի, իբրու որ խիտ առ
խիտ արշաւանօքն և ճակատամարտիւ 'ի
Բիովտիա՝ յարգարեաց վարժեաց զԹե-
բայեցիս գիմամարտ արձանանալ ընդդէմ
Լակեդէմոնացւոցն : Ուստի և էր զի խո-
ցեալ զնա տեսանելով Անտաղկիդաս, ասէր .
„ Դեղեցիկ արդեօք զքոյին վարժապետու-
թեանց առնուա վարձ 'ի Թեբայեցւոցդ .
որ՝ զորս ոչն կամէին և ոչն դիտէին մարտուն-
չել՝ ուսուցեր “ : Արդ՝ զայսոսիկ օրինա-
գրութիւնս իւր Ռեթրայս անուանեաց Լիւ-
կուրդոս, իբրու որ դից սահմանադրու-
թիւնք իցեն և պատգամք գլխովին :

Բայց զտղայոցն գաստիարակութեան՝
զոր վեհագոյն գործ պաշտաման օրէնսդրի-
և ամենադեղեցիկ համարեցաւ Լիւկուր-
դոս՝ 'ի վերուստ անտի առնելով զսկիզբն,
անդէն վաղվաղակի դէտակն կալաւ յա-
մուանութիւնս անդր և 'ի ծնունդս զաւա-
կաց : Քանզի և ոչ խկ՝ ըստ որում Արիս-
տոտէլ տւանդեաց՝ իբրև ձեռնամուխ եղև
Լիւկուրդոս յողջախոհութիւն ամել բե-
րել զկանայս, ձեռնթափ ինչ եղև 'ի գոր-
ծոյն, իբրու ոչ կարացեալ զդէմ ունել
Ճոխաբար շքոյն և կանացի տէրութեանն՝
զոր ստացեալ ունէին նոքա 'ի պատճառս
ստէպ տոէպ չուոյ արանց նոցա 'ի մարտ
պատերազմի, յորում հարկաւորեալք 'ի
ձեռս տային կանանց զտէրութիւնն . ուստի
և առաւելքան զարժանն պաշտօն հարեալ

նոցա՝ և Տիրուհի անուն կարգային նոցա :
 Արդ և 'ի սոցա վերայ մեծապէս փոյթ
 խնամոց կալաւ նա : Քանզի և զօրիորդացն
 մարմինս առեալ վաստակարեկ կրթեաց
 յինթացս արշաւանաց և 'ի մրցանս գօտե-
 կուտոց և 'ի ձիդս քարանց և 'ի նեւոս փոք-
 նաց . որպէս զի և յարձակել անդ արմատս
 ծննդոց 'ի նոսա՝ 'ի կորովի մարմինսն սկիզբն
 առեալ կորովի՝ քաջուկէչս բողբոջեացին .
 և նոքա դարձեալ ուժոյ պնդութեամբ բե-
 րելով ծննդոցն՝ քաջապէս և հեշտին կու-
 եացին ընդ երկունս ծննդեանն : Ուստի և 'ի
 բաց կարճեալ 'ի նոցանե զգրդութիւն
 փափկութեան և զհովասուն զկեանս և զի
 գութիւն զամենայն , ոչինչ նուազ քան ըզ-
 պատանեակսն առեալ կրթեաց և զօրի-
 որդսն 'ի մրցել . դարձեալ և 'ի տօնախըմ
 բութիւնս ինչ կայծոս հարկանել և նուազս
 առնուլ 'ի զնին պատանեաց . է զի՝ և կա-
 տակս իմն ասէին ճահաւորագոյնս առ մի
 մի 'ի նոցանէն և կծանէին զմեղուցեալսն .
 դարձեալ և առ արժանաւորսն 'ի նոցանե՝
 դրուատս հանդերձ նուագօք առեալ՝ սէր
 և նախանձ բազում՝ առաքինութեան ար-
 ծարծէին 'ի պատանիս անդր : Քանզի որ
 միանգամ գովութիւն ընդունէր անդանօր
 'ի պատճառս արութեան քաջութեանն և
 փառաւոր լինէր յօրիորդաց անտի , բարձ-
 րապարանոց գնայր 'ի սակս դրուատիցն այ-
 նոցիկ . իսկ յանդիմանութիւնք կտտակացն
 և ընդ խաղ զրուցացն՝ ոչինչ նուազ ազդոյք
 էին քան զհանճարիմաստ իրատաքանու-

Թիւնսն : Քանզի 'ի զնին տեսլեանն այնո-
րիկ 'ի միասին ընդ այլոց քաղաքացեացն՝ և
Թադաւորք ինքնին և ծերունեացն դասք
մերձ կային : Այլ գնացք օրիորդացդ 'ի
մասինս յայտիկ ոչինչ ունէր յանպարկեշ-
տից անտի . քանզի ամօթ պատկառանաց
մերձ էր անգանօր , իսկ անժուժկալու-
Թիւնն հեռացեալ մեկուսի էր . և բոյս բա-
րուց անպաճոյճ , և գեղեցիկ նախանձ քաջ
առողջութեան անդ 'ի ներքս բերէր . և
կանացի ընուԹեանն տայր ճաշակել յաղ-
նուական խորհրդոց , իբրև զի և ինքն ոչինչ
պակաս հալորդ և բաժանորդ իցէ առա-
քինութեան մասին և գեղեցիկ մոլուԹեան
փառաց : Ուստի և կանանց Սպարտացւոցդ
միայն 'ի ճահ էր ասել պարծանս միան-
գամայն և խորհել . ըստ որում և վասն Գոր-
գոնեայ կնոջն Լէոնիդոսի պատմեն . քան-
զի յորժամ կին ոմն օտարական՝ որպէս
կարծեմ՝ ասաց առ նա , եթէ Միայն Դոս-
Լաինոս-հիւր իշխէ 'ի վերայ արանց , ետ
պատասխանի . Քանզի և միայն Լաինոս-հիւս-
ծնանիմ աբս :

Հանդերձ այսու՝ էին այսոքիկ և յորդո-
րակք 'ի հարսանիս անդր . զհանդիսանալ
զայս ասեմ՝ զկուսանացն , և զքաջագօտի
զմիջանսն յանդիման պատանեացն , որք
ածեալք լինէին ոչ յերկրաչափական ինչ
հարկէ՝ որպէս ասաց Պղատոն՝ այլ 'ի կա-
րեաց ընուԹեանն : Այլ սակայն և անպա-
տուուԹիւն իմն յաւել սահմանեաց 'ի վե-
րայ անամուսին արանցն : Քանզի արդե-

լեալ էր նոցա 'ի զնին կալ խաղուց տէներև
օրիորդացն . և 'ի ձմերանի պատուէր 'ի վե-
րայ դնէին նոցա իշխանքն շուրջ յածել
մերկք ընդ հրապարակն . և 'ի գալ անդ
շուրջանակի' նուագ ևս առնուին ընդդէմ
իւրեանց իսկ անձանց . իբրու որք յիրաւի
արդեօք պատուհաս կրեսցեն' զի անաստ
գտան օրինացն . առ այս' և 'ի շքոյ պատ-
ւոյն և 'ի պաշտամանէն' զոր ծերունեացն
հարկանէին պատանիք' անբաժ էին նոքա :
Ուստի և զբանն զայն ասացեալ առ Դեբ-
կիւղիդաս ոչ դք երբէք բամբասեաց, [Թէ-
պէտ և յականաւոր զօրավարաց դք էր նա .
քանզի 'ի մտանել նորա երբեմն 'ի ներքս ,
պատանի ոմն անդանօր չեա նմա տեղի 'ի
բազմականին , ասելով . Քանզի ոչ ծնար դու
զաւակ , ոչ ե ինչ յառար միւս քաջէ քեզի :

Բայց կին ածէին նոքա յափշտակու-
թեամբ' ոչ օրիորդս անտիականս , և կամ
'ի տարածամ հասակի հարսնութեանն ,
այլ յարբուս հասեալս և հարսնացուս . և
զօրիորդն յափշտակեալ առնոյր յինքն պա-
հէր կինն հարսնածու . և զգլուխն ողջոյն
սափրէր կարճնովն , և առնացի հանդերձ
ազուցեալ նմա և կօշիկս , այնպէս առեալ
ընկողմանեցուցանէր զնա միայնակ 'ի վերայ
բարդից խոտոց առանց լուսոյ ճրագի : Իսկ
փեսայն չն զուարթացեալ 'ի գինւոյ և ոչ
'ի գրդանս ինչ յօրացեալ , այլ զգաստ և
պարկեշտ' իբրու այն որ միշտ 'ի սեղանակ-
ցութեան անդ իւրեանց ընթրեալ իցէ , այն
պէս մտեալ առ նա' լուծանէր զցօտի նու-

րա, և բարձեալ զնա հանգուցանէր յանկողնի: Եւ կացեալ ընդ նմա ոչ բաղում ինչ ժամանակ՝ այնպէս մեկնէր ի վայրացն պարկեշտութեամբ, և ըստ որում յառաջն սովոր էր՝ գնայր ինքն ի ննջել ընդ ալոց պատանեացն. և զայս այսպէս առնէր նա և յայլ նուազս. ընդ հասակակից պատանեացն անցուցանէր զտիւն ուղջոյն և ընդ նոսա դարձեալ հանգչէր զցայգ. և առ հարսն մերթ ընդ մերթ ելեալ գնայր՝ մեծապէս ակնածութեամբ, և պատկառէր և զանգիտէր ևս՝ զի մի՛ ոք զգասցէ որ ի ներքս անդ իցեն: Զնոյն և հարսն զամենայն ճիգն թափէր՝ զի ի գէպ ժամանակի և գազտ ի ծածուկ հանգիպեսցին միմեանց: Եւ զայս այսպէս առնէին նորա ոչ սակաւ՝ այլ հարուստ մի ժամանակ. որպէս զի և ոմանց ի փեսայից անտի ծնան մանկունք, մինչքն էր նոցա տեսեալ ի տուէ զկանայս իւրեանց: Իսկ ապա այս օրինակ մտանելոյ նոցա առ միմեանս, ոչ միայն կրթանք և վարժք էին ի ժուժկալութիւն և յողջախոհութիւն, այլ և մարմնոցն էր արգասաւորութիւն. և զի գովին՝ և ի սէրն միշտ նորք և առոյգք ածեալ բերէին նորա ի զուգաւորութիւն անդր, և ոչ իբրու յափրացեալս ոմանս կամ թօշնեալս ի պատճառս անպատկառ զուգաւորութեանցն. նա զի և միշտ նշխար իմն և խանձ սիրոյ և փափաքանաց թողուին նորա առ միմեանս:

Իսկ իբրեւ այսպէս ամօթխածութեամբ և ժուժկալութեամբ պարսպեացնա զհար-

սանին, այնուհետև անհաւատալի էր շնոր-
թիւնն առնուս : Եւ զորոյց իմն 'ի մեջ առ-
եալած են զԳերադեայ ուրումն Սպարտա-
ցոյ՝ 'ի կարի հնադունից անտի . առ որ իբրեւ
օտարական ոմն հարցանէր, եթէ “ Զինչ
արդեօք պատուհաս կրեսցեն առնուս շնա-
ցողք ”, ետ պատասխանի. “ Ո՞վ հիւրդ գու-
չիք որ առ մեզ շնացող ” : Իսկ իբրեւ կրրկ-
նեաց նա ասել, “ Ապա եթէ իցէ որ ու-
րեք ” . ասէ Գերադաս . “ Յուշ իմն տու-
գանի այնպիսին, ցուշ անարդիլ այնչափ՝ որ
'ի գահէ անտի Տաւդեոեայ 5 կորացեալ
արքէ ջուր 'ի գետոյն Եւրոդեայ ” : Իբրեւ
նա հիացեալ սքանչացաւ և ասէր . “ Իսկ
զեմբդ գտցի ուրեք եզն այնչափ յաղթա-
հասակ ” . ծիծաղեցաւ Գերադաս և ասէ .
“ Իսկ զեմբդ և շնացող որ գտցի ուրեք 'ի
Սպարտիա : “ Արդ այսպիսի ինչ են պատ-
մութիւնքդ յաղագս ամուսնութեանց :

Իսկ ծնողք չունէին իշխանութիւն 'ի վե-
րայ սննդեան զաւակացն, այլ առեալ ա-
ծէին զնոսա 'ի տեղի մի անուանեալ Լէ-
սի, յորում անցեալ բազմէին երիցունք
հինաւուրց 'ի ցեղեցիւրաքանչիւր, և քննէին
զննէին զմանուկն . և եթէ քաջաւորդ գտա-
նէին զնա և հաստահարուստ, հրաման
տային սննդեան մանկանն, և ռոճիկ՝ վի-
ճակ մի յիննուց հազարաց անտի սահմա-
նէին . նմա : Ապա եթէ վատեալ գտանէին
զնա և անարդ, առեալ արձակէին զնա՝ 'ի վայր
անդր՝ զոր անուանեալ կոչէին Ափօնէրա՝,
վայր անգնդախոր . իբրու եթէ զաւակի՝ որ

անդամին 'ի ծնէ ոչ ինչ գեղեցիկս բնաւորեալ իցէ 'ի քաջակազմութեան անդամոցն և 'ի կորովութեան՝ ոչ լաւ իցէ ապրելն, ոչ խրով անձին և ոչ քաղաքին : Ուստի և կանայք ոչ ջրով այլ գինեաւ առեալ լուանային զտղայսն, փորձ փորձելով զնոցա կազմութեանն : Քանզի ասեն՝ եթէ վերնոտք և խօթք հարեալ յանապակէն վատին և ընդարմանան . իսկ քաջաւորըք ևս քան զլա հարուստ և կորովի գործեն ըզկազմութեանն :

Այլ էր և յաղագս դայեկաց նոցա քաջարուեստ փոյթ խնամոց . որպէս զի առանց երիզապինդ խանձարոյ մեռցանիցեն զտղայսն, և զանդամն նոցա և զկերպարանս ազատս և արձակս գործեսցեն . և զի՝ և սովորք և հեշտինք իցեն 'ի սակաւապիտութիւն կերակրոցն, և անզարհուրելիք իցեն 'ի մութ խաւարի, և 'ի միայնութեան իւրեանց աներկիւղք կացցեն, և 'ի խեղութիւնս անազատականս և 'ի ճիչ լալեացն անփորձք իցեն : Վասն այնորիկ և յօտար աշխարհաց ոմանք դայեակս Լակոնացիս վարձէին զաւակաց իւրեանց : Եւ պատմեն՝ եթէ Աղկիրիադեայ Աթենացոյ դայեակեկաց Ամիւկղէ Լակոնացի . թէպէտ և Պերիկղէս նմա՝ որպէս ասէ Պլատոն՝ դաստիարակ 'ի վերայ կարգեաց զԶովպիւրոս, այն՝ որ ոչինչ առաւելեալ ինչ էր քան զայլսն 'ի սարկաց իւրոց :

Բայց 'ի վերայ Սպարտացոյ մանկանցն կացոյց Լիւկուրգոս դաստիարակս ոչ ար-

Ծախցալինս ոմանս և վարձուորս . և ոչ
դարձեալ օրէն ինչ էր առն իւրաքանչիւր՝
որպէս և կամէր՝ սնուցանել կամ՝ քաս
տխարակել զորդի իւր . այլ առհասարակ
զամենայն մանկունան անդէն 'ի ժամանել
նոցա յեօթնամեայ տիւ հասակի իւրեանց՝
առեալ նա յինքն , և տարեալ 'ի Թիւ հա-
մարոյ դասուց դասուց մուծանէր զնոսա ,
և համակրօնս և համասնունդս գործէր զնո-
սա , և կրթէր սովորեցոյցանէր կալ առ-
միմեանս և 'ի միասին խաղալ և 'ի միասին
քաղաքավարել : Իսկ իշխան դասուն նոցա
'ի վերայ կարգէր զմանուկն՝ որ հանձա-
րովն առաւելեալ էր 'ի նոսա , և որ քաջա-
ւորտութեամբն վեհ էր 'ի կռուին նոցա :
Եւ ապա այլք 'ի մանկանցն 'ի նա դէտ անն
կալեալ հայէին , և հրամանի նորա լսէին ,
և 'ի պատուհասել նորա անսային . որպէս
զիւ այս գատտիարակութիւն նոցա էր վար-
ժարան հնազանդութեան : Իսկ 'ի խաղալ
անդ նոցա՝ 'ի զնին կային ծերունիքս և շատ
գժտութիւնս և վեգ արկանէին ցանդ 'ի
մեջ նոցա . և անդուտ ապա ոչ հարեանցի
ինչ արդեօք 'ի վերայ կացեալք ճշգրտէին՝
զինչ ինչ միոյ միոյ 'ի նոցանէն բոյս բարուցն
իցէ 'ի ձեռներէց համարձակութիւնն , և
յանմախուտ անվեհերուն 'ի մրցմունսն :
Իսկ գիրս այնչափ ինչ ուստնէին նոքա՝ որ
չափ 'ի պատճառս պիտոյից . և էր այլ ամե-
նայն դաստիարակութիւն նոցա հնազանդու-
թիւն քաջ 'ի ներքս բերել , և վաստակոց
աշխատութեանց տանել , և 'ի մարտի պա-

տերազմին յազմել: Ասան որոյ և յաճնչ՝
հատակի նոցա՝ առաւել խտտամբեր գոր-
ծէին զիթանա նոցա. բնաւ իսկ ողջոյն առ-
փրէին զգլուխս, և անկօշիկս ընթացուցա-
նէին զնոսա. և բազում այն էր՝ զի մերկս
խաղալ սովորեցուցանէին զնոսա: Այլ
իբրև երկոտասանամեայք լինէին, առանց
պատմութեանի շրջէին, և ամի ամի հանդերձ
մի առնուին նոքա: Յամագ էին մարմնով.
'ի լուսեաց բազանեաց և յօժանեւեաց
իւղոց անփորձք էին, բայց թէ զաւուրս ինչ
սակաւս զտարւոյն՝ մարդասիրութեանս
այսմիկ բաժանորդք լինէին նոքա: Իսկ ըն-
կողմանեալք ննջէին 'ի միասին դաս առ
դաս 'ի խշտիս, զոր ինքեանք յարդարեալք
կազմէին իւրեանց իսկ ձեռօք, առանց գոր-
ծեաց երկաթոյ մանրելով զծայրս եղե-
գանն՝ որ բուսանի առ Եւրոդաս գետովն:
Իսկ ձմերանի՝ 'ի թփոյ անտի՝ որ անուա-
նեալ կոչի Լիփօֆօս, այն է՝ Գայլասպան,
առեալ խառնէին 'ի խշտիս իւրեանց. քան
զի քերմացոյիչ համարին զթուփն: Այլ
'ի նոյն տիս հասակի նոցա, մտերիմքն քաջ
և առաքինի պատանեացն կենակից լինէին
նոցա, և արք ծերունիք ուշ եղեալ գի-
տէին. և յաւէտ յայնժամ ելնալ զնային
նոքա 'ի վարժարանս ըմբշացն. և յորժամ
պատանիքն մարտ եղեալ մրցէին ընդ մի-
մեանս և կատակս առեալ խօսէին ընդ մի-
մեանս՝ ծերունիքն մերձ կային նոցա, ոչ
ինչ հարևանցի տեսութեամբ, այլ օրինակ
իմն իբրու եթէ ամենեքեան նոքա անդա-

Նոր միանգամայն և հարք իցեն պատանեացն այնոցիկ և դաստիարակք և իշխանք որպէս զի և ոչ ժամանակ թոյլ լինէր նոցա և ոչ դարձեալ վայր մի, յորում ազատ լինէին նոքա 'ի իրատուէ և 'ի պատուհասէ 'ի յանցանել իւրեանց: Նա զի և մանկավարժ ոմն 'ի քաջաց և յառաքինեաց արանց սահմանեալ կայր 'ի վերայ նոցա. և նոցա ըստ դասուց գասուց ցանգ վերակացուն կարգէր զմի ոմն յիշենաց անտի՝ որ առաւել զգօն և առաւել քաջամարտիկն էր 'ի նոսա: Իսկ Իրէն՝ կոչեն զնոսա՝ որ յերկուց ամաց հետէ ելեալք իցեն ըստ տիս մանկութեանն. և Մեւհրէն՝ կոչեն զնոսա՝ որ երիցագոյնքն են 'ի մանկուսն:

Արդ այս իրեն եղեալ քսանամեայ՝ իշխան զօրավար կայ 'ի գլուխ հնազանդելոց՝ իւրոց 'ի կռիւ մարտի. և առ տնին դարձեալ ապաստարութիւն առնու 'ի նոցանէ 'ի ժամ ընթրեացն. և հրաման տայ յարքունս հասելոցն երթալ փայտ բերել, իսկ կրսերագունիցն՝ բանջարս դալարիս. և նոքա գնացեալ գողանան և բերեն, կէսք՝ 'ի պարտիզաց, և կէսք դարձեալ՝ 'ի միջոյ անտի սեղանոյ մարդկան, ոտնխթի մտանելով 'ի ներքս մեծաւ նենգաւ և կարի աջալուրջս: Ապա եթէ ըմբռնեացի որ 'ի նոցանէ ըմպէ գան բազում խարաղանաւ, իջրու այն որ պղերդագոյնս իցէ 'ի գողութեան և անարուեստ 6: Եւ գողանան նոքա և յամենայն կերակրոց՝ յոր և ձեռն հաս իցեն. և քաջավարժք յոյժ են դա-

րան նիւթել որոց 'ի քուն իցեն, կամ որք հեզգադոյնս առնիցեն զպահպանութիւնս իւրեանց : Ապա եթէ որ դարձեալ ըմբռնեսցի, գանք են տուգանքնորա և անտուաղութիւն : Եւ դուզնաքեայ են ընթրիք նուցա . որպէս զի առ 'ի հարկանել զքաղց իւրեանց՝ հարկաւորեսցին նոքա ձեռներէց լինել և նենգել : Եւ այս է գործ սակաւակերութեանն այնմիկ . հանդերձ այսու՝ ասեն եթէ այս սակաւակերութիւն 'ի ներքո բերէ և զմարմնոցն աճելութիւն : Քանզի աճին նոքա 'ի բարձրութիւն, յորժամ ոգին ոչ բազում ինչ ժամանակ ընդ վայր թօշնեալ կայցէ առ 'ի յղիութենէ կերակրոցն ճշեալ 'ի խոնարհ կոյս և 'ի լայնութիւնն, այլ 'ի վեր կոյս ընթասցի առ թեթեւութեան՝ հեշտեալ այնուհետև և անարգել զմարմինն ընդ իւր ձգելով երկայնելով : Իսկ այս՝ թուի թէ և գեղեցիկ գործէ զմարմինն . քանզի վտիտքն և նիհարքն առաւել իմն հարատակք են ունել զքաջակազմութիւն անդամոցն . իսկ յոյրքն և շատակերքն ծանրութեամբ իւրեանց գիմակալ են պնտ . ըստ որում ճշգրիտ և տղայք ինքնին՝ թէպէտ և վտիտք ծնանիցին 'ի մարց իւրեանց՝ որք ընդ ժամանակն յղութեան մաքրութիւնս ինչ առեալք իցեն, սակայն գեղադէմք են և քառակեալք՝ 'ի պատճառս անօրութեան նիւթոցն, որ առաւել հպատակեալ կայ 'ի ներքոյ ձեռաց ճարտարին՝ որ 'ի տխր առեալ ճշգրտեսցէ զնա : Այլ սակայն պատճառք բա-

նկայ այգորիկ՝ Թողլի է առհասարակ 'ի քննութիւն զննելեացն :

Եւ գողանան մանկունք Սպարտացւոց այնպէս իմն զգուշաւոր խնամով, որպէս զի և պատմին՝ եթէ 'ի նոցանէ ոմն գողացեալ երբեմն կորիւն աղօւեսու, և մեկնոցան իւրով շուրջ ծածկեալ զնա ; առ 'ի Թագնութիւն գործոյն ժուժեաց համբերեաց մանուկն՝ մինչև 'ի ճիրանաց անտի և յատամանց գազանին գօշեալ կեղեքեալ որովայն իւր՝ անկաւ և մեռաւ : Եւ այս ոչինչ արդեօք անհաւատարի ինչ իցէ . քանզի են են և առ մեզք տղայք, յորոց զբազումս տեսաք մեք՝ զի յանդիման բեմին ՈրԹեանն Արտեմիսայ անկեալ մեռան 'ի հարուածոյ գանից : Իսկ յետ ընթերցան ընկողմանեալ Իրէնն՝ կիսոց 'ի մանկանց անտի հրամայե երգել . իսկ առ կէսս դարձեալ հարցուածս 'ի մէջ առնու, որում և պարտ է պատասխանի առնել աչալուրջս և ճշգրիտս : Օրինակ իմն, Ո՞րոք է իցէ Կալ և առաքիլի 'ի մարդիկ . կամ եթէ՝ Ո՞րոքի ինչիցէ Գործ ուրոք 'ի մարդիանէ : Եւ այսպէս ապա անդառին յառաջին տիոցն բնաւորեալք սովորէին նորա գատաստան առնել յաղագս իրաց բարեաց և լաւաց, և ճշգրտիւ խուզել քննել զբազմաբան : Քանզի 'ի հարցանել անդ՝ եթէ ո՞րք 'ի քաղաքացեացն ալ լաւ իցէ կամ ո՞րք անբարի 'ի նոսա, եթէ ո՞րք գեղեկեր ինչ 'ի պատասխանել, խօթամբ, տութեան նշանակ համարէին զայն և անպատուատեր որոշն յառաքինութիւն անդր :

Եւ պարտ և արժան էր պատասխանոյն լի
 նեւ հանգերձ պատճառօքն և ապացու-
 ցիւքն՝ ի համառօտն ամփոփելով բան և ի
 հակիրճն : Իսկ որ ոչ անվթար պատասխանի
 առնէր՝ պատուհաս ընդունէր, խածուած
 առեալ յԻրէնեայ ի բոյթն իւր : Է՛ր բա-
 զում անգամ զի և յանդիման նոցուն իսկ
 ծերունեացն և իշխանացն, Իրէնն պատու-
 հաս ի վերայ կապէր մանկանցն, առ ի
 տալ տեսանել նոցա՝ եթէ արդարև յիրա-
 լի և ըստ արժանեացն ածիցէ զպատուհասն.
 և ի պատուհասել անդ նորա՝ ոչ ոք ար-
 գելոյր զնա : Այլ իբրև ի բաց գնացին ման-
 կունքն, յայնժամ և Իրէնն ինքնին վռէժ
 լուծանէր՝ եթէ երբէք խառագոյնս ինչ
 քան զարժանն խրատեալ էր զմանկունսն,
 կամ թէ ընդ հակառակն՝ յաւէտ իմն հե-
 զագոյնս և մեղկաբար : Բայց և մտերիմքն
 հասարակորդք են մանկանցն գովութեան
 մասին՝ միանգամայն և պարսաւանացն : Եւ
 պատմեն և՛ եթէ երբեմն մի ոմն ի ման-
 կանց անտի ի մրցել անդ իւրում ձայն
 արձակեալ անարի, զմտերիմն վասն այնո-
 թիկ պատուհասեցին իշխանք : Եւ այնպէս
 իմն հաւանեալ էր առ նոսա այս գեղեցիկ
 օրինակ մտերմանալոյ, որպէս զի և օրիոր-
 դաց ինքնին մտերմութիւն ընդունել ի
 տիկնայց քաջաց և առաքինեաց . և նախան-
 ձաւոր գժտութիւն չէր անդ ի միջև . նա՛
 մանաւանդ այն էր բարեկամութեան պատ-
 ճառք առ միմեանս մտերմացն համախոհից,
 որք և գունդ գործէին նոքա հասարակ և մե-

Ժաւ ջանիւ քաջ և առաքինի գործել զմոե-
րիմս իւրեանց :

Առ այս և կրթեալ վարժէին զմանկունսն՝
և բանս իմն ասել համեմեալս շնորհիւ առ
'ի կծել, և որ 'ի կարճառօտ բառս՝ շատ
ամփոփեսցէ իմաստ : Քանզի զերկաթի
գրամն բազմակշիռ գործեաց Լիւկուրդոս,
այլ սակաւածէք, ըստ որում՝ և ասացաք .
իսկ ներհակաբար՝ զգրամ բանիցն յարգա-
րեալ կազմեաց 'ի կարճառօտ և 'ի սակա-
ւուց բառից՝ շատ և առատ 'ի ներքս բե-
րել իմաստս . 'ի բազում լռութեան կրր-
թեալ զմանկունսն, զի սակաւ բարբառեա-
ցեն, և ճարտարս պատասխանեացեն : Քան-
զի զոր օրինակ սերմն անժուժկալիցն՝ 'ի զու-
գաւորութիւնս՝ բազում այն է զի ամուլ է և
անպողարեր, սապէս և անժուժութիւն 'ի
խօսել՝ սին գործէ զբանն և անիմաստ : Արդ-
երբեմն յորժամ Առտիկիցի ոմն յերգ ա-
ռեալ կատակէր զսուսերս Լակոնացոց՝
իրրու կարի իմն կարճս և մանունս, և ասէր
ևս՝ եթէ զսուրսգ զայդոսիկ հեշտեաւ ար-
դեօք կարեն կլանել հրէշարուեստ աճալ-
արքդ 'ի Թատերս խաղուց . ետ նմա պա-
տասխանի Ագիս Թագաւոր . “ Եւ սակայն
զմանրիկ սուրսդ քաջ իսկ մեք հասուցա-
նեմք մինչև 'ի Թշնամիս անդր ” : Եւ ան-
շուշտ տեսանեմ ես քաջ, զի բանք Լակո-
նացոցդ Թէպէտ և կարճառօտք Թուես-
ցին, սակայն և արագ արագ հասանեն ժա-
մանեն նոքա 'ի նպատակ անդր, և հարկա-
նեն զմիտս լսելեացն :

Եւ քանզի և Լիւկուրգոս ինքնին՝ որպէս հաւանեալս եմ՝ համառօտախօս եղև զբշխովին և առածաբան . եթէ արժանի իցէ արդեօք յանգիման ցուցանել զայն՝ ի բանից անախ՝ զոր յիշատակեն վասն նորա : Յայսպիսինաց ասաի է՝ զոր ասաց նա յազազա քաղաքականութեան . զի յորժամ այր ոմն խորհուրդ ՚ի մէջ արկանէր ռամկապետութիւն հաստատել ՚ի քաղաքին , ետ պատասխանի Լիւկուրգոս . “ Դ՛ու ինքնին առաջին ռամկապետութիւն հաստատեալ ՚ի քում տան ” : Եւ զոր դարձեալ ասաց նա վասն զոհիցն , յորժամ հարցանէր ոմն ՚ի նմանէ , եթէ առ ինչ նա այնչափ զփռնաբեայս և սակաւածախս սահմանեալ կարգեաց ըզզոհն , ետ պատասխանի . “ Չի մի թերևս գաղարեսցուք մէք երբէք ՚ի պատուելոյ զատուածութիւնն ” : Եւ զոր ասաց նա յազազա ըմբշամարտութեանցն , եթէ՝ Չայն միջանսն միայն ոչ արդելու ինքն իւրոց քաղաքացեացն , յորս ոչ կարկառի ձեւն Դ : Եւ յառաջ բերեն զնորա և զպատասխանիս ինչ առ իւրն քաղաքացիս ՚ի նամակաց ինչ նորա . “ Չիարդ մէք բաւական իցեմք արդեօք սանձել խափանել զարշաւանս թշնամեացն , “ Եթէ յաղքատութեան կաց ջիւք մնասցիք , և այր քան զընկեր ոչ ցանկասցի ունել առաւել ” : Եւ դարձեալ վասն պարապաց . “ Ոչինչ արդեօք անպարհսպ իցէ քաղաքն , որ յարանց քաջաց շուրջ պատեալ իցէ և ոչ ՚ի կղմնորաց ” Այլ յաղազս հարազատութեան նամակացս այսոցիկ և որ

Քողովան սակի՝ ոչ անհաւատանալն գիւրին
ինչ է, և ժգարձեալ հաւատալն: Իսկ թէ
երկայնութիւն բանից բաժնաւալ էր առ
նոսա, յառաժից աստի յայսցանէ յայտ յան
գիման կայ: Լէոնիդէս Թագաւոր, յորժամ
յազազս պիտանեաց իրաց խօսս 'ի մէջ ա-
ռեալ բարբառէր զք'ի տարածամու, "Ո՛վ
հիւրդ, ասէ, յանդէպս բարբառիս գու-
ղջէպսն": Իսկ խառիչառս եղբորորդի Լիւ-
կուրգեայ իբրեւ հարցաւ, եթէ առ ինչ
նուազունք առ 'ի Լիւկուրգեայ սահմանե-
ցան օրէնք, ետ պատասխանի. "Քանզի
որք ոչն վարեն բազում բանս, նոցա չեն
պէտք բազում օրինաց": Իսկ Արքիդամի-
դէս, յորժամ բամբասէին ոմանք զԵկա-
տէոս իմաստակ, զԻհրաւիրեալ 'ի կոչումսն
և բազմեալ ոչինչ բարբառէր, ետ պատաս-
խանի. Որ Գիբէ Խօւէւ, Գիբէ և Ղաթանափն:

Իսկ զոր ինչ ասացի յազազս զկծող բա-
նիցն՝ որ շնորհօք համեմեալ իցեն, յիշատա-
կաց արժանիք այսպիսի ինչ են: Դեմա-
րատոս, յորժամ տմարգի ոմն այք ձանձ-
րացուցանէր զնա անպատկանաւոր հար-
ցուածովքն, և զայս ինչ դարձեալ ստեպ
հարցանէր 'ի նմանէ, եթէ ո՞րք արդեօք
լաւ և առաքինի իցէ 'ի մէջ Սպարտաց-
ւոցդ, ետ պատասխանի. Որ Գիբէ Գլիոփի-
անմանն իցէ: Իսկ Ագիս, յորժամ արք
ոմանք գովութիւնս բարբառէին յազազս
Եղիաացւոցն, իբրու այն՝ որ քաջապէս և
արդարութեամբ կատարեն զՈղիմպիա-
կանսն, ետ պատասխանի. "Եւ զի՞նչ ասպա

մեծ ինչ գործեն Եղիսացիքդ, որ մի ընդ ասն հինգ գործելով արդարութեամբ: Իսկ Թէոպոմպոս, յորժամ օտար ոմն այլ ըզմտերմութիւն իւր առ նոսա ՚ի գէմս բերելով պատմէր եթէ քաղաքացիք իւր անուն կարդան նմա Ֆիլոսոփ, այն է՝ Լակոնասէր, ետ պատասխանի, « Լաւ էր քեզ արդեօք ո՛վ հիւրդ, կոչել Ֆիլոսոփիդա »: Եւ այն է՝ սիրող քաղաքացեաց: Իսկ Պղիստոնաքսէս որդի Պաւսանիայ, յորժամ հռետոր ոմն Աթենացի անուամուծա կոչէր զԼակոն դեմոնացիս, ետ պատասխանի. « Ուղիւ ասես. քանզի միայն մէք ՚ի Հելլենացոց՝ ո՛չ չար ինչ ուսաք առ ՚ի ձէնջ »: Իսկ Արքիդամիդէս հարցեալ յուսմանէ, եթէ քանիօն իցեն Սպարտացիք, ասէ. « Որչափ միանգամ բաւականք են ՚ի վանել զչարս »:

Բայց է և ՚ի զուարճախօսութեանց անտի նոցա ճանաչել իմանալ զըոյս բարուց նոցա: Քանզի սովորեալ էին նոքա ո՛չ խօսել ինչ հարևանցի և յաւելորդս երբեք. և ո՛չ դարձեալ ձայն մի արձակել անբաժ գլխովին ՚ի հանճարաւոր իմաստից: Է՛ր երբեմն՝ զի յորժամ հրաւիրէին զոմն գնալ ունկն դնել ձայնի ուրումն՝ որ գնմանութիւն բերէր զսոխակի, ետ պատասխանի. Ի՛մ գնողոսն իսկ ախալաց լուեալ է զյայն: Իսկ և այլ ոմն՝ յորժամ ընթերցաւ զՎերտաուութիւն ինչ այսպիսի. « Զգոսա՝ որք էր երբեմն զի շիջուցին զըռնաւորութիւնն, այլնձին Արէս հարեալ սպան: Եւ աստ ՚ի դրունն Սեղինուենտեայ դիտապաստ

կանս” . զայս ինչ ասաց . “ Իբաւապէս ար-
գեղք՝ դիտապատու կան արքդ այդդքիկ .
քանզի պարտ էր թողուլ զըռնաւորու-
թիւնն մինչև յիսպառ այրումն” : Դար-
ձեալ և պատանի ոմն՝ յորժամ տալ զք
խոտաանայր նմա զպքաղազս , որք մարտ ե-
ղեալ կռուին մինչև ՚ի մահ տարածիլ , ասէ
ցնա . “ Մի դու ինձ զայդոսիկ , այլ տուր
ինձ յայնպիսեաց անտի՝ որք մարտ եղեալ
կռուեսցին մինչև ՚ի մահ տարածել” : Է՛ր
զի՛ և այլ ոմն տեսեալ զմարդիկ՝ զի բազ-
մեալք ՚ի վերայ աթոռոց ոմանց և բազ-
մեալք այնպէս առնէին ճանապարհ , ասէ .
“ Մի լիցի ինձ նստել անդէն՝ ուստի չիցի
ինձ հնար յառնել առաջի ծերոյ” : Արդ-
առածից նոցա յայսպիսի ինչ էր կերպա-
րան . որպէս զի և ոչ տարագէպս ինչ ասա-
ցին ոմանք , եթէ՝ Լակոնանալդ է լինել
իմաստասէր՝ առաւել քան թէ միցասէր :

Իսկ յազադս դաստիարակութեան ՚ի
նուագս երգոց և ՚ի չափս տաղից՝ փոյթ
ինամոց կալան նորա ոչինչ պակաս քան
զգեղեցիկ նախանձն և զանխառն յատա-
կութիւն ՚ի խօսս իւրեանց . այլ և տաղա-
չափութիւն նոցա գլխովին՝ խթան իմն էր
ողւոց ազդողական , և բոցոյ արծարծիչ և
ժրութեան գործոց գեղեցիկ մոլութեամբ :
Ո՞ճ տաղիցն անպաճոյճ էր և անգրգասէր .
նիւթ՝ գործս իմն ունելով իւրեանց զա-
րութեանց քաջութեանց և զբարեգիւտեաց
բարուց : Քանզի բազում այն էին՝ զի դու-
վութիւնս դրուատից ունէին նոքա յազադս

Տերպանդրոս ասաց յաղագս Լակեզեմոն-
նացւոցն, եթէ “Անդանօր տէգք պատա-
նեացն դալարադեղք են, նոյն և երաժշ-
տականացն քաղցրութիւնք, և սօվորոյթ
լայնափողոց” : Իսկ Պինդարոս օրինակ զայս
ասէ . “Անդանօր խորհուրդ ծերունեաց, և
պատանեաց արանց արեաց տէգք, և կայծք,
և երաժշտականք . և խնծղանք” : Որովք
քաջ իսկ 'ի գէմն բերեն դոքա, եթէ երա-
ժիշտք ուրեմն ներկուռք էին Լակեզեմոն-
նացիք, միանգամայն և մարտիկք աննմանք :
Քանզի գնայ սրանայ ընդդէմ երկաթնայ գե-
ղեցիկ յայն ինթառացն, ըստ որում ասաց Լա-
կոննացի ոմն քերթող :

Քանզի 'ի մարտս պատերազմի կանխէր
Թագաւորն և զոհ զոհէր Մուսայից, առ
'ի յիշատակ՝ որպէս հաւանեալս եմ՝ վար-
ժից նոցուն և գատաստանացն, որպէս զի
օգնականն նիզակակից լինիցին զօրականին 'ի
վտանգս մարտին, և ականաւոր յարգարես-
ցեն զգործ նահատակութեանն նոցա : Բայց
և երբէք պատանեացն դուռ առնելով խրս-
տամբերութեան կենաց նոցա, ոչինչ ար-
գելուին նոցա գեղապաճոյճ յօրինել ըզ-
վարսս հերացն, և 'ի զէն զարդ վառել գե-
ղեցիկ և յարգարիլ 'ի զգեստս, և խնգալ
ցնծալ՝ անսեալ զնոսա իբրև նժոյգս ոմանս
խայտել ճախրել և գափր հարեալ խինջալ
'ի կռիւ մարտի : Ուտիւ և անդատին 'ի ապայ
սփոցն թողեալք զգէսս վարսիցն, յաւեո
իմն 'ի ժամանակի մարտի պատերազմին
սպաս հարկանէին վարսիցն, ջինջս և աւարտս

և ձողկս յարդարելով զնոսա . 'ի յուշ ան-
 ձանց բերելով բան մի զլիվուրդեայ՝ զոր
 ասէր վասն վարսիցն . եթէ՝ Զգեղեցիկան
 առաւել ևս գեղաւոր գործին վարպէ, իսկ
 զանգեղեայն՝ առաւել ահաբեկս : Այլ
 կրթութիւնք և մարգէ նոցա մեղկագոյնք
 էին 'ի ժամանակի մարտի, և քաղաքաժա-
 րութիւն կենաց ոչինչ այնպէս խստամ-
 բեր և անձուկ տային յայնժամ պատա-
 նեացն . որպէս զի և միայն նոցա 'ի մեջ այ-
 լոց կանանցածնաց՝ մարտ պատերազմի էր
 դուլ և դադար 'ի վաստակոց պատերազմի :
 Իսկ իբրև միախումբ կարգեալ գեղեցիկ
 ճակատեալ կայր փաղանդ նոցա հանդէպ
 ճակատու թշնամեացն, յայնժամ թագա-
 ւորն այժ մի փողոտեալ յազէր . և քարոզ
 տայր կարգալ առհասարակ՝ զի բոլորեալք
 պատկեսցին, և տաւաճարացն հրամայէր
 հարկանել երդել զՎաստորեանն տաղ,
 միանգամայն և ինքն ձայն տուեալ սկսա-
 նէր զքայլափոխ նուագ յարձակմանն : Որ-
 պէս զի միանգամայն և արդոյ և պատուա-
 կան և ահնակէց էր տեսիլ կերպարանացն,
 այն ինչ նոքա թուով և չափով 'ի ձայն
 տաւղի տակաւ յառաջադէմ խաղային
 գնային, ոչ ցիր և ցան գործելով 'ի փաղան
 գին, և ոչ դարձեալ խռով և ամբոխ հար-
 կանելով 'ի հոգիս իւրեանց, այլ հեզ և
 հանդարտ և զուարթագոյնս 'ի գեղեցիկ
 նուագաց անտի այնպէս ածեալք բերէին
 'ի գոռմունս մարտին : Քանզի և ոչ ասացէ
 ոք պոռեօք՝ եթէ ահ երկիւղին և կամ խի-

զափել ծայրայեզ՝ տեղի ինչ երբեք ունիցի
 'ի նոսա՝ որք այնպէսն զգածեալքն իցեն .
 այլ անասանելի միտք և խորհուրդ՝ 'ի միա-
 սին ընդ յուսոյ և քաջալերութեան պոփ՝
 իբրու այն թէ Աստուած ինքնին գլխովին
 անդ մարտակից նիզակակից իցէ : Եւ ան-
 դուստ ապա թագաւորն գիմագրաւ գիմէր
 'ի Թշնամիս անդր, և նիզակակից իւր ու-
 նէր Նահատակ մի պսակաւոր յաղթական
 'ի մրցմունսն : Եւ պատմեն՝ եթէ երբեմն
 յորժամ յՈղիւմպիականն՝ դրամ բազում
 առաջի առնէին տալ ումեմն 'ի Սպարտաց-
 ւոց, և նա չքնկալաւ, այլ մեծապէս աշխա-
 տութեամբ մրցեալ 'ի գօտէկուսին՝ յաղ-
 թեաց ակոյեանին, իբրեւ այր ոմն ասէր ցնա .
 “ Զինչ առաւել ապա, ո՛վ Նակոնացիդ,
 եզև քեզ 'ի յաղթութենէդ այտի յայդ-
 մանէ ” . նա ժպտեալ ետ պատասխանի .
 “ Ակն յանդիման թագաւորիս ճակատ յար-
 գարեալ մարտեայց ես ընդ Թշնամիս ” :
 Այլ իբրեւ 'ի պարտութիւն մտանեալք
 զԹշնամիսն 'ի փախուստ դարձուցանէին,
 զհետ մտեալ վանէին զնոսա, մինչև հաս-
 տատուն նշան յաղթութեան կանգնել 'ի
 վերայ փախստեիցն Թշնամեաց . ապա փու-
 թանակի դարձ արարեալ տեղի տային 'ի նռ-
 ցանէ . զի ո՛չ ազնուական ինչ համարէին, և
 ո՛չ դարձեալ հեղենական՝ 'ի սուր սուսերի
 մաշել կոտորել զայնոսիկ՝ որք տեղի տը-
 եալք պարտութիւն խոստովանէին : Եւ ար-
 դեօք ո՛չ գեղեցիկ միայն էր գործն և մեծ-
 անձնութեան շուք, այլ և կարի պիտա :

նացու։ Քանզի որք մարտնչէինն ընդ նոսա, գիտելով չափ՝ եթէ զգիմարտաւն՝ ի տուր մաշեն Սպարտազիք, իսկ ի վախրտաւայան խնայեն, քան զկալ մնալ ի մարտին՝ լաւ և համարէին նոքա զվախուստն։

Բայց և զԼիւկուրգոս գլխովին մարտիկ աննման ասէ Իարպիաս խնաստակ, և ի բազում զինուորութեան կերթ և փորձ։ Իսկ Փիլոտատիանոս ապ ընծայէ Լիւկուրգոսի զբաշխ այրուձիոյն ի վաշտս Ուլամից։ Եւ էր ասէ Ուլամ՝ որպէս նա կարգեաց և բաշխեաց, խումբ յինից այրուձիոյ ճակատեալ ի ձև քառանկիւնի։ Իսկ Փաղերիոս Դեմետրիոս ասէ, եթէ Լիւկուրգոս ոչինչ միտ եղեալ նահատակութեանց մարտի՝ ի մեծապէս խաղաղութեան հատեալ սահմանեաց զքաղաքականութիւն իւր. և արդեօք օրինադրութիւն Լիւկուրգոսի՝ դուր և դադար տալ մարտին յՈղիմալիական ի սոնան՝ մեզ ի դէմն բերէ եթէ անդուստ ի բնութենէն հեզ և հանգարտ էր այրն և խաղաղասէր։ Այլ սակայն և կէօք ասեն՝ ըստ որում պատմէ Երմիպպոս՝ եթէ զառաջինն ոչ վաստակակից ինչ և կամ բաժանորդ երբէք եղև Լիւկուրգոս գործոցն Իփիտեայ. այլ թէ՛ դէպ եղև զի ի դառնալ նորա ի պանդիտութենէն և ի կաշն ի զնին նոցա, ձայն իմն լսէր յանկարծակի, իբրև թէ այր ոք ի թիկանց կուսէն կայր և կշտամբէր զնա և զարմանայր ևս՝ զի ոչ յորդորէր նա զքաղաքացիս իւր հաղորդ և բաժանորդ ընեւ աշխարհաժողով տօնին։ Նա

իւրեւ դարձաւ 'ի Թիկունս եւ տեաանէր եւ ոչ զոր խօսել ընդ նմա, աստուածային գողցես համարեցաւ զքանն. և այնպէս ապա չորաւ մերձեցաւ առ Իսիտոս, և 'ի միասին ընդ նմա յարդարեաց զտօնն, և առաւել փառաւոր և հաստատուն գործեաց զնա:

Այլ գաստիարակութիւնն ձգէր տաւածէր և մինչև 'ի նոսա՝ որ յարդունս հասեալքն էին: Քանզի չէր ումեք Թոյլ ըստ հաճոյս անձին վարել կեանս. այլ որպէս 'ի բանակի դորուն՝ նոյնպէս և 'ի քաղաքի անդ քաղաքավարութիւն կենաց ունեին նորա տահմանաւոր, և ԹարԹափել պատաղել 'ի հասարակացն գործս. և գլխովին իսկ այնպէս համարէին նորա՝ եթէ ոչ անձանց իւրեանց կեան և քաղաքավարեն նաքա՝ այլ հայրենի աշխարհին իւրեանց: Ապա եթէ գործ ինչ այլ չէր կարգեալ նոցա 'ի գործել, յարուցեալ յայց ելանէին մանկանց, և նստեալ 'ի պիտանեաց ինչ ուտուցանէին նոցա. կամ Թէ ինքեանք իսկ գնացեալ ուսանէին առ ոտս ծերունեաց իւրեանց: Քանզի և 'ի գեղեցիկ և յերանաւետ բարեաց անտի՝ զոր պատրաստեալ նաւթաւաց Լիւկուրգոս քաղաքացեաց իւրոց՝ էր և բազում Ժամանակն պարապոյ. որոց և բնաւ իսկ ամենեկին Թոյլ ոչ էր անազատաւ կան և մենքենայագործ արուեստից պատկառ կուլ: Նա և չէր իսկ օրէն նոցա մԹերել ինչս օսկւոյ և արծաթոյ, որ վաստակ բազում և քիտոն շատ յինքն բարձեալ բերէ. քանզի և գլխովին աննախանձելի էր 'ի

նոսա ընչաւէտութիւնն և խոտան և արհա-
մարհ : Բայց իզոտք մշակեալ գործէին զեր-
կիր նոցա , և տային հատուցանէին նոցա
զեկամուտ հասիցն՝ զոր ասացաք : Էր եր-
բեմն՝ զի Սպարտացի ոմն գալով յԱթէնս ,
և 'ի պահուն՝ յորում ատեան լինէր դա-
տաստանի , իրազեկ եղեալ էթէ պատուհաս
առեալ այր ոմն 'ի պատճառս անգործ
պարապորդութեանն՝ տխուր և թաղծեալ
գնայր զճանապարհ իւր , և յուզարկաւորք
լինէին նմա ակտակից սիրելք նորա՝ գժկա-
մակք եղեալք ընդ պատիժ պատուհասին ,
խնդրէր հարցանէր Սպարտացին յորոց
մերձն կային՝ ցուցանել նմա զայլն՝ որ զպա-
տիժն զայն ընկալաւ 'ի պատճառս այնպի-
սի ազատանձնեայ քաղաքաւարութեանն :
Այնպէս իմն ծառայից և սարկաց գործ
համարէին նոքա զպարտաւելն յարուստս 8
և 'ի ժողովել զինչս :

Իսկ պայքարք դատաստանաց՝ որպէս հա-
ւանեալս եմ՝ 'ի միասին ընդ ընչաւէտու-
թեանն տարագիր լեալ էին 'ի Սպարտոյ .
քանզի և չէր անդ ուրեք 'ի միջի ոչ աւե-
լատացութիւն առն քան զընկեր իւր և ոչ
գարձեալ աղքատութիւն , այլ հաւատա-
րութիւն գեղեցիկ յառատութեան գոյից ,
և կեանք հեշտինք 'ի պատճառս սակաւա-
պիտութեանն : Վայթք և պարք և տոնախաւ
բութիւնք և կոչնոց խրախուճք և սփոփու-
թիւնք որոոց գաղանաց և միջանք ըմբռաց
և խօսակից կենակցութիւն , էր նոցա պա-
րապուճն զամենայն ժամանակն՝ յորում

քաղաքեալ կային նոքա 'ի մարտից պատե-
րազմաց :

Որք միանգամ 'ի նոսա ընէին հասեալ
յերենամեայ տիս հասակի՝ երբէք ոչ իջա-
նէին 'ի հրապարակ անգր, այլ 'ի ձեռն ազ-
գականոց և սիրելեաց պատրաստէին ըզ-
պէտս անտեսութեան իւրեանց : Իսկ որք
ըստ տիս հատակին այնորիկ ելեալքն էին,
անվայել էր նոցա այնուհետեւ համապարզօր
դեգերել առ անին, և ոչ մանաւանդ զա-
ռաւելագոյն ժամանակ դաւուրն անցուցա-
նել 'ի մարզս ըմբռնութեկա, և 'ի կենակից
քաղաքավարութիւնս : Աւրանօր 'ի մի խում-
բեալ նոքա՝ գեղեցիկս և վայելուչս փառա-
կից կենցաղակից լինէին միմեանց, յիշա-
տակ և ոչ մի ինչ առնելով 'ի բանս իւրեանց
յաղագս ընչաւէտութեան գոյից կամ շա-
հալձաւութեան ինչ պիտոյից, այլ ա-
ռաւելագոյն բան կենակից քաղաքավարու-
թեանն այնմիկ էր 'ի գովութիւն առնուլ
դարին, և այդանել եպերել զյոռին՝ հան-
դերձ խաղու և հանդերձ ծաղու, որ 'ի
խրատ վարուց և 'ի հրահանգութիւն բա-
բուց արագ արագ բնաւորեցաւ ձգել ըզ-
մարդիկ : Քանզի և ոչ լիւկուրգոս ինքնին
էք սատոիկ և խիստ . նա զի և որպէս Սոլ-
մոքիտս պատմէ՝ փոքրիկ դրօշեալ մի ևս ծա-
ղո՝ եգ կանգնեաց լիւկուրգոս . առ այս՝
և զգուարձախօս զրոյցսն իբրու համեմ-
գլխովին վաստակոց քրտանց և փերակրոյն՝
առեալ եմիջ 'ի գէպ ժամանակին 'ի սե-
զանակցութեան նոցա և 'ի կենակից քաղա-

քաղաքութեանն : Եւ ողջոյն իսկ վարժեաց
սովորեցոյց նա զքաղաքացիս իւր, ոչ կա-
մել և ոչ դարձեալ գիտել՝ կեանս վարել
առանձինն . այլ ցանգ իբրեւ զպարս իմն մե-
զուաց խռնիլ զնդանալ՝ ի գործ անդր հա-
սարակաց, և միախուռն երամովն շուրջ
պարել յածել զԹագաւորաւն . և վայրիկ
մի ևս այլ յայմէ լինել և ՚ի վեր վազել առ
գեղեցիկ մոլութեանն և առաքինի պա-
սուասիրութեանն ; և այնպէս առհասո-
րակ կեալ և լինել հայրենի գաւառին : Եւ
զի յայս խորհուրդ կամաց նահատակեալ
էին ամենեքեան նոքա, քաջ իսկ զննեացէ
ոք արդեօք և ՚ի բանից ինչ նոցա :

Քանզի Պեղարեւոտս, իբրեւ ոչ ՚ի համար
ընտրեցաւ ինքն երկից հարիւրոց, մեծապէս
զուարթութեամբ ել գնաց, և խնդայր ցն-
ծայր՝ զի երեք հարիւր որեար ըստ քան զինքն
գտան ՚ի քաղաքին : Իսկ Պիսիսարատիկէս
գնացեալ ընդ այլոց ոմանց ՚ի հրեշտակու-
թիւն առ զօրավարս արքային Պարսից, իբրեւ
հարցաւ ՚ի նոցանէ, եթէ իբրեւ սոսկակա՞նք
ոմանք հասին նոքա անդր, եթէ առաքեալք
՚ի հաւաքակաց ժողովոյն, ետ պատասխա-
նի . “ Եթէ կամագիւտք լինիցեմք, ՚ի հա-
սարակաց ժողովոյն . ապա թէ ոչ իբրեւ սոս-
կականք ” : Իսկ Արգիլէոմլէ մայրն Բրասի-
դեայ, յորժամ եկին հասին ՚ի Լակեդե-
մոնիա ոմանք յԱմիխալսեցւոց անտի և
մոխն առ նա, հարցանէր ցնոսա, եթէ՞ ար-
դեօք գեղեցիկս և ըստ արժանի Սպարտաց-
ւոցն մեռեալ իցէ Բրասիդաս . իբրեւ նոքա

անասն մեծացուցանել զայն, և ասել ևս եթէ զուգահաւասար նմա չունէր Սպարտիա, ետ պատառիանի. “Մի գուք ձեզիւրքդ՝ ասէք ինձ զայդ. քանզի լաւ և քաջ էր արդեօք Բրասիդաս, ասկայն բազում և այլ արս ունի Լակեդեմոն քաղաք կորովեալ քան զնա”:

Իսկ զծերունեացն դաս՝ որպէս կանխեցաք ստացաք՝ ընտրեաց սահմանեաց Լիւկուրգոս ի նոցանէն զառաջինն՝ որ միանգամ հաղորդ և բաժանորդ էին խորհրդոյ նորա. բայց ապա ի մեռանել միոյ ուրուք ի նոցանէն, օրէնս եղբնորել կարգել փոխանակ վախճանելոյն զծերն՝ որ առաքինութեամբ դերազանցեալ իցէ զծերովքն վաթսնամեակէք և ի վեր: Եւ ապա բնաւ իսկ յամենայն մրցանս մարդկան տյս իմաստ Լիւկուրգեայ Թուէր իմն վեհագոյն և ի պայքարս քննութեանն առաւելահրաշքանզի և ոչ արդեօք զնո երազագոյնն յերազունան, և ոչ դարձեալ զնա հզօրագոյնն ի հզօրս, այլ որ միանգամ ի լաւն և յողջախոհոն քաջալաւ իցէ և առաւել ողջախոհ, զայնալիսին պարտ և արժան է ընտրել կարգել զի տարցի նա իբրեւ յաղթանակ զւերոյ առաքինութեանն՝ զոր առաքինացաւ ի կեանս իւր, զողջոյն իսկ՝ որպէս բանիս կարգ է ասել տերութիւն զքաղաքին, և տէր կալ միանգամայն և մահու և անարդանաց քաղաքացեացն, և բնաւ իսկ մեծամեծ նահատակութեանց:

Եւ էր օրինակ ընտրութեանն այսպիսի

ինչ: Իբրև միախուսման հաւաքեր ժողովն, ապա այլընտրող գնային և արդելիալք փափկէին 'ի մերձակայ ինչ բնակութեան՝ ուստի ոչ զոք տեսանէին և ոչ գարձեալ տեսալք լինէին. այլ զձայն աղաղակին միայն լսէին զժողովելոցն 9: Քանզի ձայնիւ մեծաւ և աղաղակաւ՝ որպէս և յայլսն՝ առնէին և զընտրութիւն զնախանձաւոր հետաւնելոցն, որք 'չ միախուսն ամենեքեան՝ այլ այր այր բաւ վիճակին տուչութեան մտանէր առանձինն, և լուռ անշունջ անցեալ գնայր 'ի ժողովն: Իսկ որք 'ի բնակարանի անդ փափեալք կային, ունելով իւրեանց պնակ մի 'ի գրեւ, անդ նշանակէին զմեծութիւն ձայնի աղաղակին առմէն մի 'ի նոցանէն, ոչ ինչ գիտելով եթէ առ ո՞ր 'ի նոցանէն եղև աղաղակդ այդ. բայց զայն՝ թէ առաջին իցէ կամ երկրորդ կամ երրորդ 'ի մտելոց անտի՝ այլովքն հանդերձ: Իսկ ապա առ ո՞րք 'ի նոցանէն բազմադոչ իցէ աղաղակն և մեծ, զնոյն զայն այր յառաջ մատուցեալ հրապարակէին: Իսկ նա պսակաւ բոլորեալ յառաջ անցեալ գնայր յայց ելանէլ գից: Նմա զհետ երթային բազումք 'ի պատանեաց երանի տալով առն և մեծացուցանելով, և շատք ևս 'ի կանանց ներբողեալ գովէին նուազօք զառաքինութիւն նորա և զկեանս նորա՝ իբրու երանութեան հասեալ մօտին: Իսկ 'ի մերձաւորաց անտի այր այր ընթրիս նմա պատրաստեալ ասէր, եթէ ողջոյն քաղաքն չուք դնէ նմա սեղանովք այդուիկ: Եւ նա.

շուրջ եկեալ զնորքօք, ապա մեկնէր գնայր
'ի սեղանակից հացկերոյթ անդր. և ապա
այլն ամենայն ըստ նմանէն կատարէր ըստ
սովորութեանն: Բայց զերկրորդ բաժինն՝
որ զայն օր եղեալ լինէր առաջի նորա, նա
առնողր և պահէր: Եւ ապա յետ ընթ-
րեացն, յնտանեաց կանանց խորոց որ առ
դուրան Ֆիտիդեայ հասեալ կային՝ կոչէր
առ ինքն զոր առաւել պատուէր 'ի նոսա,
և առեալ զբաժինն՝ տայր նմա և ասէր՝
եթէ զդոյն մրցանակ ինքն տարեալ զառա-
քինութեանն, նմա գլխովին տայ ընծեռէ:
Յայսմանէ ապա և կինն այն փառս մեծա-
պէս ստացեալ՝ շքով յուզարկեալ լինէր
յայտոց կանանց:

Առ այսոսիկ՝ և զթագուամն մեռելոց կար
գեալ յարդարեաց նա յոյժ գեղեցիկ:
Քանզի առաջին 'ի բաց եբարձ նա զամե-
նայն սնամաշտութիւն. և ոչ արգել նա 'ի
քաղաքի անդ առնուլ թաղել զմեռեալս,
և մերձ տաճարաց ունել շիրիմս գամբա-
նաց. քանզի կամէր սննդակից գործել պա-
տանեաց և ընդաբոյս զտեսիլ հանդիսի մե-
ռելոցն, զի մի թերևս խռովեալք ամբո-
խեսցին և կամ՝ զարհուրեսցին ինչ 'ի մա-
հուանէ, իբրութեւ պղծել՝ զորս միանգամ
մերձեսցին 'ի մարմին մեռելոց, կամ որք
երբէք ընդ գերեզմանս նոցա անցանիցեն:
Եկրորդ անգամ՝ ոչ թոյլ ետ ամենեկին թա-
ղել այլ ինչ 'ի միասին ընդ մեռելոցն. այլ
'ի հանդերձ ծիրանի և 'ի տերևս ձիթենւոյ
պատատեալ այնպէս հանգուցանէին զմար-

մինն, առ այս՝ չէր օրէն և յետ Թաղմանն արձանագիր 'ի վերայ գրել զանուն մեռելոցն. բայց Թէ որ յարանց 'ի մարտի պատերազմի մեռեալ իցէ, կամ Թէ որ 'ի կանոնց սրբարար վախճանեալ իցէ: Իսկ զժամանակ եգոյն և զկոծոյն սակաւօրեայ սահմանեաց նա, զաւարա միայն մեռաւանն. և ապա յաւարն երկոտասաներորդի պարտէր զոհ կատարել Դեմետրի և այնպէս լուծանել զսուգն: Քանզի Երանդ վայրատար ինչ կամ ընդ վայր հարեալ, այլ գլխովն յամենայն կարևորսն կենաց առնոյր նա խառնէր նախանձ իմն առաքինութեան կամ բամբասանս ինչ մոլութեան: Եւ խիտ առ խիտ օրինակօք բարեաց առեալ ընդր զքաղաքսն. յորս հարկ էր սուպանդ չըջել 'ի նոսա և տեսանել և սննդակից ընել նոցա, և ինքնին ածել բերել և կերպարանակից ընել բարեաց մասին:

Ուստի և ոչ Թոյլ տայր կամեցողացն տարաշխարհիկ լինել և 'ի պանդխտութեան չըջել Թափառել. զի մի Թերևս օտարապետ սովորոյթս ընդ իւրեանս առեալ բերցեն, և օրինակս անհրաժանդ վարուց, և այլայլութիւնս քաղաքական կարգաց: Այլ և ինքն գլխովն զեկսն որ յոյնչ պէտա հասեալ անդր՝ սպրդեալք մոտենէին 'ի քաղաքն՝ տարագիր առնէր. ոչ որպէս Թաւ կիզիղէսն ասաց՝ զանդիտեալ ինչ զի մի Թերևս նմանողք եղիցին քաղաքականութեան իւրում, և յառաքինութիւն անդր ինչ մի պիտանացու ուսցին նոցա, այլ

մանաւանդ զի մի թերեւ վարդապետք չա-
րեաց լինիցին նոքա: Քանզի յօտար մարդ-
կանէ՝ հարկ է միանգամայն և օտարութի
զրուցաց 'ի ներքս մտանել. իսկ զոյցք նորք
'ի ներքս բերեն և դատաստանս նորանորս.
յորոց ասպա հարկաւորուպէս 'ի վեր բող-
բոջեացին կիրք բազումք և առաջագրու-
թիւնք կամաց, որք զսահմանադրեալ քա-
ղաքականութիւնն՝ իբրու զներգաշնակու-
թիւնն ձայնից՝ խաթարեալք խանգարեա-
ցեն: Վասն որոյ և առաւելապէս պարտ
համարեցաւ նա զգուշանալ քաղաքին՝ զի
մի սովորոյթք վատթարք լցցեն զնա, քան
եթէ մարմինք ախտակիրք արտաբուստ
սարգեալ մտցեն 'ի նա: Եւ արդեօք յայ-
սոսիկ չէր ինչ բան անկրաւութեան և կամ
ագահութեան երբէք, որով մեզ գնեն
ոմանք օրինացն Վիկուրդոսի. իբրու եթէ
բաւականք իցեն այդոքիկ գործել արեւ,
այլ անյարմարք 'ի գործել արդարա:

Բայց սովորութիւնդ այդ՝ որ անուա-
նեալ կոչի առ նոսա Քրիստիա, այն է՝ Ծած-
կութիւն, (ասկայն եթէ և այս 'ի քաղա-
քական օրինաց անտի Վիկուրդեայ իցէ՝
որպէս աւանդեաց Արիստոտէլ), թերեւ
զգոյն զայդ կարծիս ետ ունել և Պլատոնի
վասն անձին Վիկուրդեայ և վասն քաղա-
քականութեան նորա: Եւ եր սովորու-
թիւնն այսպիսի ինչ: Որք միանգամ վերա-
կացուք ոստիկանք կարդեալ էին 'ի վերայ
աշտտանեաց՝ ընդ ժամանակս ժամանակս
զառաւել ուշիման 'ի նոցանէ առեալ ար-

ձակերասան. առաքելին 'ի գիւղօրէս. և ունէին նոքա խրեանց գանակ մի և զկարևոր պարէնս, և ոչ այլ ինչ ամենեին: Արդ սոքա զցերեկ ցան և ցիր վարատեալք՝ 'ի խոխոմս ձորոց ղօղեալք թաքչելն՝ անկեալք զքնով. իսկ ապա զցայդ յարուցեալ իջանէին 'ի ճանապարհս, և յիշտաց անտի զորո միանգամ որալին՝ անդէն խողխողէին. բազում, անգամ և յանգաստանս յարձակեալք, որք միանգամ քաջակորովք էին 'ի նոսա և ուժաւորք՝ սպանանէին զնոսա. ըստ որում և թուլիդիդէս պատմէ 'ի պատմութիւնսն Պեղոպոննիսեան, եթէ որք միանգամ յարութեան մասին պրքնտիրք էին 'ի Սպարտացիս, նոքա պսակեալ լինէին իբրու յազատութիւն գրեալք, և ելեալ շուրջ յայց ելանէին տաճարաց գից. իսկ ապա յետ սակաւուց առհասարակ ամենեքեան նոքա անհետացան 'ի միջոյ՝ որ և էին թուով առաւել քան զերկու հազար. որպէս զի ոչ յայնժամ և ոչ գարձեալ յապաց ժամանակս գիտաց որ ասել երբէք, եթէ զինչ օրինակաւ նոքա անհետացան 'ի միջոյ: Այլ Արիստոտէլ մանաւանդ զայս ինչ աւանդէ, եթէ և Պարէսք յորժամ զիշխանութիւնն զանձամբ առնուին, առաջին՝ մարտ պատերազմի հրատարակէին ընդդէմ իջտաց, որպէս զի արժան և իրաւ իցէ սպանանել զնոսա: Իսկ և յայլ ինչ իրս խտադոյնս գնային ընդ նոսա և սատակս, մինչ զի և հարկաւորել զնոսա ըմպել անապակ քաղում, և այնպէս առեալ ածէին

գնոտա՝ի սեղանակցութիւն անգոր իւրեանց,
 'ի դէմն բերելով պատանեացն՝ եթէ որպիսի
 ան ինչ իցէ արքեցութիւնն. այլ և երգս և
 նուագս տային երգել նոցա և պարս որս
 ընել և կայթս հարկանել անարուեստս և
 ծիծաղելն, և 'ի բաց կալ յամենայն աղ
 նուական գործոց: Աման որոյ և ասեն՝ ե
 թէ յետ ժամանակոց յարշաւել անգ բա
 նակին Թեբայեցւոց 'ի Լակոնիա՝ յորժամ
 հրաման ետուե թեբայեցիք Իլլոտացն՝ զորս
 'ի գերութիւն վարեալ էին, երգել ըզ
 նուագս զթերպանդրեայ և զԱղկմենեայ և
 զՍպէնդոնի լակոնացւոյ, յանձն չառին
 երգել՝ 'ի չքմեղս եղեալ եթէ ոչ թոյլ
 տան նոցա տեարք նոցա: Որպէս զի և որք
 միանգամ ասացին՝ եթէ 'ի Լակեդեմոն որ
 ազատն է՝ մեծապէս ազատ է, և որ ծա
 ոայն է՝ մեծապէս ծառայ է, ո՛գինչ յոռե
 գոյնս արդեօք սահմանեցին զբանն: Այլ
 ինձ թուի՝ եթէ յետ ժամանակաց այդպէս
 խիստ և սաստիկ գնացին ընդ նոսա Սպար
 տացիք, մանաւանդ յետ մեծի գետնա
 չարժին 40, յորում ժամանակի պատմեն
 եթէ միաբանեալ դաշնաւոր եղեն Իլլոտք
 ընդ Մեսսինացւոց, և չարիս բազում ան
 ցուցին ընդ գաւառն, և վտանգ մեծա
 պէս 'ի վերայ հասուցին քաղաքին: Քան
 զի ոչ իսկ բաւեմ ես տալ ընծայել Լիւ
 կուրգոսի զնզովելն զայն գործ զԲրիք
 դիային, յայլ ինչ գործոց նորա հեղու
 թեան և արդարութեան՝ քաջիկ խելա
 մուտ լինելով չափ անկակից բուսոյ բարուց

առնն, որում և գիբ ինքնին գլխովին վեկայեցին :

Իսկ իբրև 'ի հասարակաց սովորութենէ անտի հաստատեալ ամրացան այնուհետե սահմանադրութիւնք օրինաց իւրոց, և քաղաքականութիւն նորա գլխովին շատ ինչ անաւ և աճեաց, և բաւական էր նա այնուհետև կալ առանձին և ինքնին պաշտպանել անձին, ըստ որում Պալատն ասաց. եթէ յարարագործութեան աշխարհի և 'ի շարժել անդ նորա զառաջին շարժումն, ետես Աստուած և ուրախ եղև, սասպէս և լիակուրդոս զուարճացեալ և գոհացեալ ընդ գեղն և ընդ մեծութիւն օրինադրութեանցն իւրոց՝ որք յարդիւնան արդիւնացան և յառաջագէտ ևս գնային ճանապարհ, ցանկալի փափաքէր ըստ ձեռնհաս կարի նախատեսութեան մարդկան՝ անմահս իմն և անայլայլեղն առադրել զայնոսիկ 'ի հանգերձեալն : Ապա առհասարակ 'ի մի խմբեալ զամենեւեան՝ եկեղեցի մեծ, ասէր այսպէս. եթէ ահա ամենայն սահմանադրութիւնքն գեղեցիկ և 'ի չափու և բաւականք են 'ի բարեբաստութիւն և յառաքինութիւն ողջոյն քաղաքին. սակայն որ առաւել տիրագոյնն իցէ 'ի նոսա և վեհագոյն, զայն նա նոցա յայտ յանդիմանութեամբ 'ի վեր չհանէ՝ մինչև ինքն պատգամ հարցեալ իցէ 'ի Դեղփիս : Պարտ և արժան է ուրեմն նոցա կալ մնալ հաստատուն 'ի սահմանս օրինաց իւրոց և չայլալել, կամ պակասեցուցանել ինչ մի 'ի նոցանէն, մինչև 'ի գարձ իւր 'ի

Դեղփեայ. քանզի 'ի գառնալ իւրում այս
րէն՝ յայնժամ 'ի գործ առցէ ինքն՝ որ ինչ
միանգամ հաճոյ իցէ գիցն: Անդ իբրեւ առ-
հասարակ հաւանեալ հաճեցան, և թեւա-
գիր ևս լինէին նմա յայն ուղևորութիւն,
նա առհասարակ երդումն հաստատութե-
հառ 'ի թագաւորացն և 'ի ծերունեացն,
ապա ըստ նոցանէն և յայլոց անտի քաղա-
քացեացն, կաղ հաստատումն և վարել զսահ-
մանադրութիւն քաղաքականութեան իւ-
րոյ՝ մինչև դարձցի ինքն. և ապա ել և չո-
քաւ 'ի Դեղփիս:

Իբրեւ եկեալ եհաս նա 'ի գուշակարան
անդր, և կատարեաց զոհ գիցն, հարցանէր
եթէ արդեօք գեղեցիկս սահմանեալ իցեն
օրէնքն, և բաւական իցեն 'ի բարեբաւտու-
թիւն և յառաքինութիւն քաղաքին: Իբրեւ
զայն ինչ պատասխանի ետուն գիքն, եթէ
գեղեցիկս սահմանեալ են օրէնքն. և զի 'ի
մեծաշուք փառս յաւերժացի քաղաքն՝
Լիւկուրգեայ քաղաքականութեանն պատ-
կառ կացեալ, յայնժամ զգուշակութիւն
զայս 'ի գիր արձանացոյց Լիւկուրգոս և
առեալ յղեաց 'ի Սպարտիա: Իսկ ինքն միւս
անգամ զոհ կատարեալ գիցն և գիրկս ար-
կեալ բարեկամաց իւրոյ և իւրում զաւա-
կին, եդ 'ի մօտ երբէք զարձակել յերդ-
մանէ անտի զքաղաքացիսն, և զինքն կամա-
կարութեամբ որտի անդանօր կարճել 'ի
կենոց. քանզի և զտիս հասակին ունէր այն-
չափ՝ յորում միանգամայն և կեալն և մե-
ռանելն 'ի գէղ էր արդեօք կամեցողացն:

և զի՝ Թուէր ևս նմա՝ եթէ իղբ իւր գեղեցիկ մեծակեցան ելից։ Եւ այսպէս ապա վախճանեաց նա անդէն զկեանս անսուղ զութեամբ կերակրոց. քանզի և այնպէս համարեցաւ նա՝ եթէ արանց քաղաքակաւ նաց և ոչ մահն գլխովին՝ անպիտան քաղաքին պարտի լինել, և ոչ վախճան կենաց նոցա անավատակ ինչ, այլ գլխովին յառաքինութեան մօտին լինել պարտ է և յորդեանց նահատակութե 11։ Քանզի որ գործեաց զգեղեցիկսն՝ եղ. 'ի մօտի եթէ անձին իւրով լըումն երջանկութեան է արդարեւ մահն. իսկ քաղաքացեաց իւրոց՝ որչափ ինչ միանգամ 'ի կեանս իւր հանգերծեաց զգեղեցիկսն և զբարիսն՝ այնոցիկ պահապան եթող զմահն իւր. քանզի և երդուեալ իսկ էին նոքա նմա պահել զքաղաքականութիւն օրինաց նորա՝ մինչև գարձցի նա։ Եւ ոչ վրէպեցաւ նա 'ի կարծեաց իւրոց։

Քանզի ցայնվայր նախաթող և բարձելէց գաաւ քաղաքն յԵլլադա բարեկրօն կարգօքն և փառօք, ցորչափ ընդ ժամանակ ամաց հինգ հարիւրոց պահեաց զօրէնան Լիւկուրդեայ. զորս և ոչ ոք չարժեաց և փոփոխեաց 'ի չորեքտասան թաղաւորաց անտի, որ յետ նորա թագ կապեցին մինչև յԱգիսն Արքիդամեան։ Քանզի և պարտացն կարգ և ընտրութիւն ոչ եթէ գուլ ինչ էր քաղաքականութեանն այնմիկ, այլ հաստատութիւն. և Թուէր իմն այնպէս՝ եթէ ժողովրդեան կողմանն զօրավիգն կայցէ, սակայն զօրաւորագոյն ևս գործէր զա-

ւազանին : Իսկ յորժամ Թագաւորեաց Ա
գիս՝ առաջին եմուտ սարդեցաւ յայնժամ
գրամ 'ի Սպարտիա . և 'ի միասին ընդ գրա-
մոյն հորդան ետ 'ի ներքս և աւելաստացու-
թիւնն և ընչաւէտութեանն սէր ի ձեռն
Աղէքսանդրի, կամ Թէ մանաւանդ ի ձեռն
Լիւսանդրոսի : Սա այս Լիւսանդրոս՝ ինքն
անքմբունելի գոլով արգեօք 'ի կրից ընչա-
ւէտութեանն, ելից յորացոյց զհայրենի աշ-
խարհն ընչասիրութեամբ և գրգանօք, մը-
թերս ոսկւոյ և արծաթոյ ածեալ բերեալ 'ի
մարտէ պատերազմին . և այնպէս ապա տա-
պալեալ քակեաց զօրէնան Լիւկուրգեայ :
Մինչեւ յազատանի կային նոքա, ան-
շուշտ յայնժամ Սպարտիա ոչ զքաղաքի
ուրուք ունէր զքաղաքականութիւն, այլ
զքաղաքավարութիւն կենաց զառն առա-
քինւոյ և իմասանոյ : Մանաւանդ եթէ
զորօրինակ պուտիկոսքդ քերթողաբանեն
զհերակլեայ, եթէ զԱլուծենին արկեալ
զանձամբ և լախտ 'ի ձեռին՝ այնպէս ընդ-
տիեզերս շուրջ յածեալ, պատիժ պատու-
հաս ած 'ի վերայ անօրէն և վայրենամիտ
բռնաւորաց . սապէս և Սպարտիոյ քաղաք
'ի ձեռն միոյ Սկիւտաղեայ 12, և 'ի ձեռն
հնացեալ ձորձոյ՝ տիրապետեալ 'ի վերայ
Ելլագայ՝ որ կամակարութեամբ սրտի հպա-
տակէր զանձն՝ ընաջինջ արար զանիրու-
տէրութիւնս և զբռնաւորութիւնս 'ի քա-
ղաքականութեան մասին, իշխան հրամանա-
տար եղև մարտից պատերազմաց, և զհեր-
ձուածս և զերկպառակութիւնս հանդար-

տեցցայ . և բազում այն էք՝ զի և ոչ առ-
պար մի շարժեալ , այլ զմի ոք 'ի հրեշտո-
կաց իւրոց պռեալ առաքէր , որում անգէն
վաղվաղակի առհասարակ ամենեքեան ան-
ռային հրամանին , իբրու պար իմն մեղուաց՝
որք յերևել առաջնորդին իւրեանց՝ միտ-
խուռն խմբին և կազմ և պատրաստ յար-
գարեն զանձինս :

Այսչափ ինչ բարեկրօնութիւն տիրա-
ցեալ էր 'ի քաղաքին և արդարութիւն :
Ուստի և իմ մեծապէս է զարմացեալ ընդ
այնուսիք՝ որ ասեն թէ քաջ գիտացին Լակե-
դեմոնացիք իշխել , սակայն իշխել ոչ . և զի՝ և
'ի գովութիւն առնուն նոքա զքանս թէո-
պոմպեայ թաղաւորին , այն՝ որ յասել ու-
րումն . եթէ՝ կեայ Սպարտիա 'ի ձեռն թա-
ղաւորացն՝ որ գիտեն իշխել . եւ պատաս-
խանի , Մանասիք 'ի յետն Գաղատեացի՝ որ
Գիպէն իշխել : Քանզի ապաքէն ոչինչ յանձն
առնուցուն իշխել և հնազանդել նոցա՝ որ
ոչն իցեն բաւական իշխել և առաջնորդե-
լայլ հնազանդելն է 'ի քաջութենէ անտի
իշխեցողին . քանզի որ գեղեցիկս առաջնոր-
դէ , գեղեցիկս և տայ զհետ երթալ : Եւ
զորորինակ լրումն ձեռնարժ արուեստին՝ է
հեղ և հանգարտ և հլու ընծայել զերիվարն ,
սապէս քաջ և արքայական մակաղութեանն
գործ է զգեղեցիկ հլութիւնն 'ի ներքս տալ
ընծայել : Իսկ Լակեդեմոնացիք ոչ զգեղե-
ցիկ հլութիւնն , այլ զգեղեցիկ մոլութիւնն
ներգործեալք հասաւին յայլա՝ առաջնորդել
'ի նոցանէ և հպատակ կալնոցա : Քանզի ոչ

նաւուց ինչ հանգէս խնդրէին նորա 'ի լա-
կեղեմննացւոց, ոչ գրամն ոսկւոյ և արծա-
թոյ . և ոչ դարձեալ մարտիկս ապագայէնս,
այլ այլ մի Սպարտացի՝ յառաջնորդ . և ժո-
ղովէին զնա առ խրեանս, և մեծապէս չքով
և պատկառանք գնացին ընդ նմա, ըստ
որում ընդ Գիւլիպոլեայ՝ Սէկիլեացիք, և
ընդ Բրասիդեայ՝ Քաղքիդացիք . խի ընդ
Լիւսանդրեայ և ընդ Կաղքիկրատեայ և ընդ
Ագեսիդայոսի՝ ամենայն բնակիչքն Սմոյն:
Եւ անուն կարգային արանցն այնոցիկ՝ զե-
կաւորք ճարտարք և յարդարիչք խնաս-
տունք աղքաց աղքաց և նոցան իշխանաց:
Խի ընդ քաղաքն Սպարտացւոց գէտակն
կալեալ յառէին՝ իբրու ընդ գաստիարակ
մեծ կամ ընդ վարժապետ բարեղգեաց
վարուց և գեղայօրէն քաղաքականութեանս
Զսոյն զայս և ճարտարագոյնս առեալ ձեռ-
քուցանէ Սարաաոնիկոս, այն՝ որ ընդ խաղ
և կատակաւ զօրէնագրի ուրումն թեկն ա-
ծեալ առանձին, հրաման տայ պատուիրէ
Աթենացւոցն խորհուրդս կատարել և հան-
գէսս ածնից . խի Եղիսացւոց կարգէ՝ միցա-
նաց խաղուց լինել հանդիսագիր՝ իբրու
այն որ յոյժ քաջապէս գործեսցեն զնոյն:
Բայց Լակեղեմննացւոց հրամայէ գան
հարկանել Եթէ երբէք սխալեսցեն նորա
'ի պաշտամունս խրեանց: Այլ զայս 'ի
պատճառս Ժաղու ասացաք միջ: Խի Սոկ-
րատեանն Անախիթենէս, իպէս ետես զԹե-
քայեցիան կարի իմն մեծամեծեալս 'ի պատ-
ճառս պատերազմին Լեւկադեայ, ասէ .

“Ոչինչ ընդհատ էք դուք՝ ի մանկուայն, որ ցնծացեալ հրճուեացին՝ զի հարին զվարժապետն” :

Այլ սակայն չէր այս յայնժամ կէտ նպատակին Լիւկուրգեայ, եթէ քաղաքաց քաղաքաց առաջնորդ՝ զիւրն ընծայեցուցէ քաղաք, այլ զքաղաքին իւրոյ զերջանկութիւնն յառաքինութենէն գիտելով և ի համաշուռն միաբանութենէն, իբրու զաւանձին մարդոյ՝ ի կենացն քաղաքավարութենէն, այնպէս սահմանեալ կարգեաց զերդեցիկ՝ որպէս զի ազատք եղեալ նորա և ինքնաբաւք և ողջախոհ մտածութեամբ ընդհարուստ ժամանակս կացցեն մնասցեն : Ըզգոյն առաջարկութիւն քաղաքականութե իմաստասիրեաց և Պղատոն և Դիոգինէս և Ջենոն . և ամենեքեան՝ որք միանգամ ինչ մի վասն այսոցիկ ձեռն արկին ճառել՝ ի գովութիւն առեալ են . բայց զի ճառս ինչ միայն և բանս թողին գրովք զինի եկեւոյն : Իսկ սա այս Լիւկուրգոս ոչ գիրս ինչ և ճառս բանից, այլ արդեամբք և ճշմարտութեամբ քաղաքականութիւն անդուգական ի լոյս ընծայեաց . և որք միանգամ ի կարծիս եղեն ասել՝ եթէ յանհնարիցն իցէ գտանել իմաստուն այնպիսի՝ որչափ ինչ համբաւեն, նա ի դէմն բերեալ եցոյց ողջոյն իսկ զքաղաքն եղեալ իմաստասէր . ուստի և իրաւապէս նա դեր ի վերոյ անց միառօք քան զամենեւեան՝ որք միանգամ քաղաքականութեան օրէնս ետուն առ Հելլենացիս : Վասն որոյ և Արիստոտէլ ասէ, և

Թէ շուք պատուոյ նուազ քան զարժանիս իւրունի Լիւկուրգոս 'ի Լակեդեմոն, Թէ պէտ և ունիցի նա մեծամեծս յոյժ. քանզի և մահեան կայ նորա և ամի ամի զըհս մատուցանին նմա իբրև աստուծոյ: Եւ ասեն ևս՝ եթէ նշխարք ոսկերաց նորա իբրև ածեալք բերան 'ի հայրենի աշխարհն, շանթ մի կայծական իջեալ եհար զգերեզմանն նորա: Իսկ զայս սչ հեշտին ինչ այլում ումէք յաղանաւորաց և 'ի հոյակապից, բայց Եւրիպիդեսայ ասեն հանգիպեալ յետ այնորիկ. որ մեռաւ և Թաղեցաւ 'ի Մակեդոնիա մերձ յԱրեթուա. որպէս զի ջատագովութիւն գերեցիկ և վկայութիւն մեծապէս ունին այնուհետև սիրելիքն Եւրիպիդեսայ, զի նմա միայնոյ պատահեաց յետ վախճանին այն ինչ՝ որ յառաջագոյն հանգիպեցաւ առն՝ որ գիցն ամենասիրելին էր և սրբութեամբն վեհագոյն:

Այլ վասն մահուն Լիւկուրգեսայ ոմանք ասեն՝ եթէ 'ի Վերրա մեռաւ նա. իսկ Ապողոթեմիս ասէ՝ եթէ բերեալ եղև նա 'ի Հեղիս. իսկ Տիմէոս և Արիստոքսենոս՝ եթէ 'ի Վրետէ վախճանեաց նա զկեանսն: Եւ զգերեզմանն նորա ասէ Արիստոքսենոս՝ ցուցանել Վրետացւոց 'ի Պերդամիա մերձ յարահետ պողոտայն: Եւ պատմեն՝ եթէ և որդի մի միածին անուն Անտիոկոս եթող Լիւկուրգոս. յորոյ 'ի մեռանելն անորդի՝ սպառեցաւ զարմն նորա: Այլ մտերիմք նորա և ընտանիք տարեգարձ և համախմբութիւն կարդեցին՝ որ և եկաց

մնաց ընդ ժամանակս բազումս, և զաւուրան
զայնոսին՝ յորում համախմբէին նոքա՝ կար
գան Լիւիւրգեան : Իսկ Արխատուկատէս
Իսպաղբեան ասէ՝ եթէ ասպնջականք Լիւ
կուրգեայ՝ ի մեռանելնորա՝ ի վրետէ՝ այ
րեցին զմարմիննորա և զմխիթն ցանեցին ի
ծով. քանզի ինքն իսկ խնդրեաց այնպէս. և
զգուշացաւ՝ զի մի թերևս ուստեք երբեք
տարեալ նշխարացնորա՝ ի Լակեդեմոն, իբր
բու գարձարարեալ համարեացին զնա Սպարտ
տացիք, և յերզմանցն արձակեալք՝ փոխեա
լեն զօրէնս քաղաքականութեաննորա :

Արդ՝ այսչափ ինչ բան յաղագս Լիւ
կուրգեայ :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Յն. բառը բարդեալ, նշանակի. խեղճութիւն թողսլբէտն:
2. Այլ է թաղէս իմաստաւոր Միլեաս. քի ժամանակակից Արեսոսի. և քան զայս թաղէս յետոյ է ժամանակաւ առաւել քան երկերիւր և յիսուն ամաց:
3. Ըստ որում և սովորեցաւ իսկ Լիւկուրդոս ասել առ բարեկամն. « Զխնդրեղեցիկ իցէ արդեամբք ցուցանել, եթէ զաչացու է Պղութոն »:
4. Եւրոպա. Պետ 'ի Սպարտիա:
5. Էր սա լեառն բարձրաբերձ առաւել 'ի լերինս Սպարտիոյ, ուստի յերևան գայր ողջոյն Պեղոպոննիսոս:
6. Արպէս ինչ ինչ 'ի Լիւկուրդեան մեզանչական օրինաց՝ զորօրինակ և աղջկանց Սպարտացւոց անպատկառութիւնն, և այլն. ստպէս և Դաստիարակութիւն այս Սպարտացւոց՝ չար և մնաստկար յոյժ. զի այնպէս 'ի մանուկսն սովորեալ մանկտոյն, և ապա 'ի մեծամեծս, այր գողոց և աւազակաց այնուհետև լինիցի Սպարտիա:

7. Այս է՝ ոչ կարկառի ձեռն կամ աջն խնդրել զհաշտութիւն՝ իբրեւ պարտեալ :

8. Այլ Սոկրատ ընդ հակառակն վարդապետէր, եթէ արուեստագործութիւն չէ ինչ անճահ և անարժան առն ազատի :

9. Արիստոտէլ մեծապէս աղարտէ զորինակ զայս ընտրութեան Սպարտացւոց՝ իբրեւ անտիական և ծիծաղելի :

10. Դէպ եղև գեանաշարժին այնմիկ առ թագաւորութեամբն Արքիդամուսի յամի ծննդեանն Սոկրատոս 467 տմբ յառաջ քան զթուականն Քրիստոսեան : Ասին մեռանել յայնժամ Սպարտացւոց՝ առաւել քան երկուց բիւրուց :

11. Այլ անձին առնել, ոչ միայն առաքինութիւն չէ և քաջութիւն, այլ մեղք և վատութիւն է : Բայց զայսմանէ այլուր ՚ի ծան. ընդգէմ Պլուտարքեայ :

12. Յն. ΣΧΥΤΑΛΗ : Էր այս մորթ պատատեալ ՚ի գաւազան և գրեալ այնպէս, զոր արձակեալ ՚ի գաւազանէն, առաքէին առ զօրավարն . որ ունելով առ իւր և այլ գաւազան նմանօրինակ, պատատէր և ինքն ՚ի նմա զմորթն գրեալ, և ընթեռնոյր անվրթար զգիրն :

ՆՈՒԾԱՍ

Եւ եւ յաղագս ժամանակացն Նու-
մայի Թագաւորի՝ յորա եկեաց նա՝ ընդդի-
մախօսութիւնք սաստիկք. Թէպէտ և կէպք
'ի զարմից քաջ 'ի Նումաս գլխովին կար
ծեսցեն ճշգրտիւ՝ 'ի վեր հանել զձեան իւ-
րեանց: Ըստ որում և Կղովղիոս ոմն 'ի
Յանդիմանուէ ժամանակացն, քանզի այս-
պէս ուրեմն մականգրեաց նա զմատենն,
հաստատեալ ակնդէ՝ եթէ այն դիւանք վա-
ղեմիք յաղէտս անդ քաղաքին՝ զոր կրեաց
'ի Կեղտաց անտի՝ բնաջինջ անհետացան,
և որք այժմիկ երևինդ՝ 'ի միջի, ոչինչ ճշ-
մարտութեամբ շարագրեցան յարանց ան-
տի՝ որ շնորհս իմն կամեցան առնել ոմանց՝
որք մեծապէս գում գործէին սպրդել մու-
նել յառաջին յայն զարմն և 'ի հոյակապ
ազգատոհմն, որոց և ոչ իւրեք բաժանօրդք
ինչ էին նորա:

Իսկ զոր ասեն, եթէ կենակից խօսակից Պիւթագորայ լեալիցէ՝ Նումաս, կէպք գլխաւ վնն հաստասեն՝ եթէ ոչինչ՝ ի Հելլենական վարժիցն մասն ընկալաւ Նումաս, իբրոս այն որ անգամին ի բնութենէն կարօղ և ինքնաբաւ էր յառաքինութիւն անգր. կամ թէ լաւագունի ուսման բարձարութիւն քան զՊիւթագորաս ընծայէին նորա զհրահանգ զայս վարժից Թագաւորին։ Իսկ կէպք գարձեալ ասեն, եթէ անագան ուրեմն ծնաւ Պիւթագորաս, և յետոյ է քան զժամանակն Նումայի՝ գրեթէ ազգ հինգ։ Եւ թէ՛ այլ ոմն Պիւթագորաս Սպարտացի, այն՝ որ յազմական գտաւ յՈղիմպիական ի վազսն ի վեշտասաներորդ Ողիմպիադին, յորոյ յերրորդ ամին Թագ կապեաց Նումաս, շրջեալ Թափառեալ յԻտալիա, կենցաղակից գտաւ Նումայի, և ի միատին ընդ նմա յարդարեալ կազմեաց ըզԹագաւորութիւնն, ուստի և ոչ սակաւք ինչ ի լակոնական սահմանադրութեանցն խառնեցան ընդ հռոմէականն ի հրահանգաց անտի Պիւթագորայ։

Իսկ այլազգ՝ յազգէ անտի Սաքինացւոց էր Նումաս. իսկ Սաքինացիք զազմականս Լակեդեմոնացւոց դաւանեն զանձինս։ Այլ սակայն զժամանակն ճիշդ գրտել յոյժ գժուարին է. և մանաւանդ՝ զոր միանգամ հաշուեալ ի վեր բերեն ի յազմականաց անտի Ողիմպիականացն, զորոց զհամարն անագան ուրեմն ասեն ի լոյս ընծայեալ Իպսիլուսի Եղիտի, ոչինչ

արժանահաւատ ցուցակութեամբք բերեալ: Այլ մեք որչափ ինչ միանգամ 'ի ձեռս բերցուք արժանի պատմութեան բանի յաղագս 'Նումայի' զայն գիցուք առաջի, 'ի ճահ պատմութեանն սկիզբն առնելով այսպիսի:

Յերեսներորդի եօթներորդի ամի չե'նութեանն Հռովմայ առ Թագաւորութիւն Հռոմուլոսի, 'ի հինգերորդ աւուր ամսոյն, զոր օր այժմ 'Նոնայք Քաբրադինայք կոչեն, զոր իմն աշխարհածողով արտաբոյքազարին կատարէր Հռոմուլոս առ լճին՝ որ անուանեալ կոչէր Այծու լիճ. և անհամախմբեալ կայր միանգամայն և Սինկլիստոսն և բազմութիւն ամբոխին, յանկարծակի իմն մեծապէս խռովութիւն հարեալ ընդ օդս, և ամպրոպք միդախառն որտեալ գերկիրն ամենայն սասափէ հողմով և մորկաւ, գէպ եղև զի առհասարակ ամբոխ բազմութեանն ահաբեկ եղեալ 'ի փախուստ խուճապեցան և ցան և ցիր վարատեցան. իսկ Հռոմուլոս անդէն 'ի տեղւոյն անհետացաւ 'ի միջոյ. և սպա յետ այնորիկ ոչ զնա որ գտանէր ուրեք և ոչ դարձեալ ըզգիտին մարմնոյն: Բայց կասկած դժոխւմբեր կարծեաց գրաւեալ կալաւ այնուհետև զպատրիկսն, և համբաւ տարածեցաւ առհասարակ յամբոխին ընդդէմ նոցա, իբրու այն թէ նոքա 'ի վաղուց հետէ դրժկամակս բերեալք ընդ Թագաւորելն Հռոմուլոսի, և զոերութիւնն նոքա յինքեանս կամելով յանկուցանել, սպանին զարքայն:

և քանզի թուէր իմն ևս այնպէս՝ եթէ տաւ տիկս և ճոխաբար իշխանութեամբ գնայր ընդ նոսա Հռոմուլոս : Այլ զկասկածն զայն խափանեալ հանդարտեցին նորա, պատիւս աստուածականս սահմանելով յիշատակի նորա, իբրու ոչ եթէ մեռեալ ինչ իցէ Հռոմուլոս, այլ լաւագունին վեճակեալ բախտի : Եւ անդ Պրոկղոս այրակա նաւոր երդումն ևս կուեաց՝ եթէ ետես նա իկենին զի յերկինս ՚ի վեր զինու զարդու վերաբերեալ եղև Հռոմուլոս. և ձայն ևս լսել՝ որ հրամայէր նոցա անուն կարդալ Հռոմուլոսի Կոնիւրինս :

Այսորիկ այսպէս եղելոյ, այլ իմն աղմուկ ամբոխի և երկպառակութիւն գրաւեաց կալաւ զքաղաքն վասն ընտրութեան նորոյ արքայի. քանզի չեա համաշունչք էին գլխովին ընդ միմեանս հին քաղաքացիքն ընդ եկամեացն. այլ տակաւին ամբոխ բազմութեանն ՚ի մէջ իւր մեծապէս ալեկոծեալ ծփայր. այլ և պատրիկք երկպառակեալք ընդ ակամբ հայէին ընդ միմեանս : Բայց և առհասարակ հաւանեալ էին ընտրել թագաւոր. այլ էր անդանօր հերձուած և երկպառակութիւն ոչ վասն առն միայն, այլ և վասն ազգացն, եթէ ո՞ր յերկուց անտի ազգացն ՚ի ներքս ընծայեսցէ առաջ նորդ : Քանզի որք ՚ի միասին ընդ Հռոմուլոսի առաջին շինեցին զքաղաքն, ոչինչ յանձն առնովն՝ եթէ որք ՚ի քաղաքն իւրեանց և յաւանս իւրեանց առեալք ժողովեցան Սաբինացիքն, նոքին դարձեալ

բռնասցին տիրել 'ի վերայ ասպնջականացն :
Սակայն և Սաբինացւոցն գոյր քաջախոր-
հուրդ բան . իբրև զի 'ի մեռանել անդ աղ-
քային իւրեանց Տատիտսի ոչ ընդվզեցան
ինչ նոքա յայնժամ 'ի Հռոմուլոսէ , այլ
Թոյլ ետուն նմա Թադ կապել միայնակ .
ուստի և յայնժամ անդէին նոքա՝ զի իշ-
խան ոք կայցէ յազգէն իւրեանց : Քանզի
արդեօք և ոչ յայնժամ և ոչ այժմիկ իբ-
րև հիգացեալք ոմանք յաւելան նոքա 'ի
յադԹականսն անդր . և զի՝ իւրեանց բազ-
մուԹեամբն նոքա յորացուցին զքաղաքն և
յայն չափ փառաց ածեալ կացուցին զնա :
Արդ վասն այսոցիկ երկպառակեալ հեր-
ձանէին 'ի միմեանց :

Այլ զի մի Թերևս 'ի պատճառս անիշ-
խանուԹեանն 'ի գեղևել քաղաքականու-
Թեանն՝ հերձուած անհնարին վեր 'ի վայր
տապալեացէ զամենայնն , զայս ինչ սահ-
մանեալ կարգեցին պատրիկք՝ որ էին Թը-
ւով հարիւր և յիսուն , զի մէն մի 'ի նոցա-
նէն կարգ 'ի կարգ զարդարեալ 'ի նշանա-
զգեստս արքունի՝ զոհեացէ դից զսահմա-
նեալ զոհսն , և ատեան կալցի վեց ժամ զգի-
շերոյն և վեց ժամ զտունջեանն իբրև Թա-
գաւոր : Քանզի և այս բաժանումն ժամուց
ըստ երկաքանչիւր ևս մասին՝ Թուէր քա-
ջաժայեղուչ յոյժ իշխանացն 'ի հաւասարու-
Թիւն վիճակի , միանգամայն և առ ամբո-
խին այս փոփոխուԹիւն իշխանուԹեանն
խափանէր զկիրս մախանացն , այն ինչ տե-
սանէին նոքա , զի 'ի նմին տունջեան և 'ի նմին

գիշերի դարձեալ՝ որ յառաջն թագաւորն էր՝ դառնայր երեւր իբրեւ զմի գը 'ի սոսկականաց անտի: Իսկ զայս օրինակ իշխանութեան Ինդէ-Կոչեն Հռոմայեցիք, այն է՝ Ամամէջք: Այլ թէպէտ և այս օրինակ քաղաքականութեամբ և անխռով կարգաւ կարծէին նոքա առաջնորդել ժողովրդեանն, սակայն և միւսանգամ կասկած չարեաց և աղմուկ խռովութեան պաշարեաց զնոսա. իբրու այն թէ հնարել նոցա՝ զգործ տէրութեանն առնուլ և ամփոփել 'ի պետութիւնն սակաւուց ոմանց, և ինքնին զքաղաքականութիւնն ըստ հաճոյից տանել և բերել, և ոչ կամել զոք թագաւոր: Ապա վասն այնորիկ երկոքին ևս կողմանք եկեալ միաբանեցան ընդ միմեանս. զի կողմն մի 'ի միւսմէն անտի 'ի մէջ անցեալ ընտրեսցէ հասարակաց թագաւոր. և այսպէս ապա դիւրեաւ լռեսցէ յայնժամ ամենայն պայքար գժտութեանն, և որ միանգամ ընտրեսցի 'ի թագաւոր՝ երկաքանչիւր ևս կողմանցն հանդերձեսցի լինել հասարակաց սիրող. քանզի զմի կողմն սիրեսցէ՝ որ ընտրեաց զինքն, և առ միւսն դարձեալ բարեմոյն եղեցի 'ի պատճառս աղքատեցութեանն: Իսկ իբրեւ առաջին Սաբինացիք տեղի ետուն Հռոմայեցւոց յընտրութիւն արքայի, քաջ ևս թուեցաւ սոցա 'ի Սաբինացւոց անտի ընտրել զոմն 'ի թագաւոր, քան թէ 'ի Հռոմայեցւոց զոք տալ 'ի ձեռս ընտրութեան նոցա: Ապա 'ի խորհուրդ մտեալք 'ի մէջ իւրեանց ընտրեցին

'ի Սաբինացւոց զՆոամաս Պոմպիլիոս : Այս Նոամաս թէպէտ և չէր յարանց անտի ողբ եկեալք գաղթեցան 'ի Հռովմ', սակայն և այնչափ իմն ականաւոր լեալ էր առաքինութեամբ առ ամենեւին, որպէս զի և քան զընտրողն գլխովին՝ առաւել մտադիւրագոյնս Սաբինացիք առին ընկալան զնա ուրախութեամբ 'ի լսել զանուն նորա : Եւ իբրեւ ազգ արարեալ համբաւեցին 'ի ժողովագեան զընտրութիւն առնն, առեալ զեապանս առաքեցին առ նա միաբան արս աւագս յերկուց ևս կողմանց, աղաչել զնա գալ և առնուլ զթագաւորութիւնն :

Եւ էր Նոամաս 'ի հոյակապ քաղաքէն Սաբինացւոց 'ի Կուիրեայ, յորմէ Կուիրեայ կոչեցին զինքեանս Հռոմայեցիք 'ի միառին ընդ եկամտից Սաբինացւոցն : Եւ էր Նոամաս որդի Պոմպոնիոսի ականաւոր առն, կրտսեր քան զչորեսին եղբարս իւր : Իսկ օր ծննդեան նորա՝ ըստ աստուածային իմն գողցես բախտի հանդիպէր յաւուրն՝ յորում զՀռոմ քաղաք հիմնարկեաց Հռոմուլոս . և է այն օր մեռաւ աներորդ կաղան գացն մայիսի : Սորա անդտին 'ի բնութենէ ըոյս բարուցն քաջ իսկ յօժարեալ էր առ ամենայն առաքինութիւն . այլ նա ևս քան զնա հեզ և ընտել գործեաց զանձն 'ի ձեռն հրահանգաց դաստիարակութեան և համբերատար չարակրութեան և իմաստասիրութեան : Ոչ միայն զանգոսնել ըզկիրա հօգւոյն, այլ և զոր առ լաւս ունեին բարբարոսք՝ զբռնութիւն և զընչաքաղց ա-

գահութիւն 'ի միջոյ 'ի բաց բարձեալ, ճշմարիտ արութիւն քաջութեան համարեցաւ զսանձակոծել ցանկութեանցն 'ի մարդումն ընդ լծով բանին: Յայսմանէ նա միանգամայն զամենայն գրգանս փափկութեանն և զբազմահանգերձ ծախան տարագիր արար 'ի տանէ իւրմէ, և առ հասարակ ամենեցուն քաղաքացեացն իւրոց և օտարաց 'ի ներքս ընծայեաց զանձն՝ ունել նոցա զինքն իբրեւ գառաւոր անբամբաս և խորհրդական. և ինքն 'ի պարապել իւրում՝ գեգերեալ զբաղնոյր ոչ 'ի սփոփութիւնս զօսանաց և 'ի շահս վաճառաց, այլ 'ի պաշտամունս գից և 'ի հետպնին զննութեան բանի յաղագս բնութեան նոցուն և զօրութեան. և այսպէս ապա անուն մեծապէս և շուք փառաց կալաւ նա, որպէս զի և Տառփոս ինքնին՝ որ 'ի Հռոմ թագ կապեաց 'ի միասին ընդ Հռոմուլոսի, զմիամօր զիւր դուստրն զՏատիա տուեալ նմա՝ փեսայ իւր արար զնա: Սակայն նորա և ոչ 'ի հարստեանաց աստի բարձրացաւ սիրտ, յառնել զնալ առ աներն իւր, այլ եկաց մնաց առ Սարքինացիս և զարման տանէր ծերացելոյ հօր իւրում. 'ի միասին ընդ նմա և Տատիա առաւել ընտրեաց զնաղաղաւէտ անդորրութիւն զառն իւրոյ սոսկականի՝ քան ըզշուք պատւոյն և զփառս իւր 'ի Հռոմ քաղաքի 'ի պատճառս հօրն: Այլ զՏատիաս ասեն վախճանեալ յերեքտասաներորդի ամի յետ հարսանեացն: Եւ այնուհետեւ թողեալ Նումաս զքնականալ իւր 'ի քա-

ղաքին, առաւել ևս կամէք դեղերեւել յա-
գարակս և միայնակ չըջել թափառել, յան-
տառս դից և 'ի մարդս նուիրականս և 'ի
վայրս ամայիս առնելով զքաղաքավարու-
թիւն կենացն: Յայսմանէ ապա առաւե-
լապէս պատճառս առին բանքն՝ որ յա-
ղագս դիցուհայն, իբրու այն թէ՛ Նուման
ինքնին ոչ 'ի թախծութենէ ոգւոյն և ոչ
'ի կրից ինչ տատամնութեանն ելլէ եթող
զքաղաքավարեւն ընդ մարդկան, այլ զի վե-
հագունին կենակցութեան ճաշակեաց նա
զճաշակն, և աստուածայնոցն արժանացաւ
հարսանեաց. և ընդ Եդերեայ դիցուհայն
միակամ կենակից եղեալ՝ երջանիկ գտաւ
այր և յաստուածայինսն ներհուն:

Արդ եթէ այս պատմութիւնք զուգա-
հաւասար գոն այլոց բազմաց ևս վազնջուց
առասպելեաց, զորս յաւանդից ինչ առեալ
ընկալան ոմանք, քաջայայտ է. ըստ որում
և Փռիւգացիք առասպելեն վասն Արտեմի-
սի, և Բիւթանացիք վասն Հերոդոտոսի, և
Արկադացիք վասն Ենգիւմիոմիւնայ, հան-
գերձ այլովք բազմօք՝ որք երանելիք ոմանք
կարծեցան և աստուածոց սիրելիք: Եւ ար-
դեօք ոչ անբան ինչ է կարծել, եթէ աս-
տուած՝ որ ոչ ձխասէր է, և ոչ թռչնասէր,
այլ մարդասէր, խնդրեսցէ 'ի միասին կալ
ընդ մարդկան՝ որ քաջութեամբ առաքի-
նութեամբ դերազանցեալ իցեն. և ոչ դրժ-
կամակ ինչ դարձեալ բերցի կենակից լինել
առն աստուածայնոյ և հանճարեղի: Իսկ
թէ և ընդ մարդկային մարմնոյն և դեղոյն

կցորդութիւն ինչ և յօժարութիւն կալցէ
աստուած կամ որ 'ի Բաջաց, այդ անհա-
ւատալի բանք են : Թէպէտ և ոչինչ տալոս-
դէպս թուին Եգիպտացիք ընդ սահմանաւ
իւրք փակել զբանն. իբրու եթէ ոչինչ յան-
հնարիցն իցէ՝ եթէ հոգի աստուծոյ մեր-
ձեացի 'ի կին և արգասաւորութիւն տացէ
նմա . այլ յարանց ումք անհնար իցէ յօ-
դել մարմնով ընդ գիցուհւոյ : Սակայն ան-
գիտանան գործա, եթէ խառնեալն և ընդ-
որում խառնի՝ զհասարակ կցորդութիւնն
տան միմեանց : Իսկ եթէ գուցէ այնպիսի իմն
սէր աստուածոց առ մարդ, յորմէ ապա
սէր և յօժարութիւն բնաւորեսցի 'ի մար-
դումն 'ի հրահանգել զվարս իւր և գործել
զառաքինութիւն, զայդ 'ի ճահ է արդեօք
հաւատալ : Եւ այսպէս ապա ոչինչ մեղան-
չն՝ որք միանգամ քերթողաբանեն՝ եթէ
Փորբանդէս և Յակինթոս և Ադմետոս սի-
րելիք եղեն Ապոլլոնի . ըստ որում և Հիւպ-
պոդիտոս Սիկիւտիւնացի . զորմէ ասեն՝ եթէ
քանիցս անգամ դէպ լինէր նմա նաւել 'ի
Սիկիւտիւնեայ 'ի Նիրոս, գուշակէր Պիւ-
թիա զնմանէ, իբրու 'ի նախազգած իմն
տեսութենէ գիցն և 'ի ինդութենէն, և
պատգամ ևս 'ի դուրս աայր զգիւցազնա-
կան զայս տող .

Եւ Հիւպպոդիտոսայ միւսանգամ զարդիս
Սիրելին գլուխ հատանէ զալիս :

Իսկ և Պինդարոսին սիրող Լնորուն տաղաչաւ
փութեանցն՝ քերթողաբանեն զՊան դիսն :

Բայց և շուք պատուոյ ետուն գիր Արքիդոքոսի և Հեսիոդեայ յետ մահուան նոցա 'ի ձեռն Մուսայիցն : Առ այս գարծեալ և Ասիդերփոս երբեմն գնացեալ իջևանս կալաւ առ Սոփոկլեայ մինչքեռ կենդանին էր . և պատմեն զայս բազում ցուցակութեամբք՝ որ կան մինչև ցայսօր . իսկ իբրև մեռաւ Սոփոկլես, այլ ոմն 'ի գից՝ որպէս ասեն՝ խնամ կալաւ ունել Սոփոկլեայ դէիրիմ թաղման : Արդ՝ 'ի հաւանել մեր ընդ այսոսիկ գէպս վասն սոցա, արժան ինչ իցէ այնուհետև անհաւատանալ՝ եթէ և առ Զալեւկոս և առ Մինոս և առ Զրադաշտ և առ Նումաս և առ Լիւկուրդոս՝ որք արքայութեանց ղեկավարք կացին և քաղաքականութեանց յարգարիցք և յօրինիցք, երբէք առ սոսա մերձեցեալ իցէ ոմն 'ի գից . կամ թէ ոչ առաւել 'ի դէպ իցէ ասել եթէ ընդ սոսա մեծապէս խնամով կենակից կենցաղակից եղեն գիրն 'ի հրահանգել զնոսա և վարժել և թելագիր լինել 'ի լաւագոյնան անդր՝ իսկ ընդ քերթողացն և ընդ նուազաձայն քնարերգակացն (սակայն եթէ երբէք պատահեալ իցէ) կենակից լեալ իցեն իբրև զքօսմանց աղադաւ : Սակայն և 'ի վերայ այսր՝ եթէ ոք և այլազգաբար ինչ ասասցէ, “Լայն է աւագիկ պողոտայն”, որպէս ասաց երբեմն Բակքիւրիդէս : Քանզի և ոչ իսկ ումպէտ ինչ է արդեօք միւս այլ բանն, զոր ասեն վասն Լիւկուրդեայ և Նումայի և այլոց ևս նոցուն հանդուհառիպ աղանց, եթէ քան.

զի գործ էր նոցա ընդ սանձակտոտոր ամբար-
խին և ընդ անընդել ռամկին . և զի՝ և մե-
ծամեծս և նորանոր սահմանս 'ի ներքս բե-
րել հանդերձեալ էին 'ի քաղաքականու-
թիւնս իւրեանց, վասն այնորիկ զառ յառ
տուծոյ զփառան համբաւեցին զանձանց 'ի
շահ, փրկաւէտ մարդկանն՝ ոյց աղաղաւ-
զնոյն պատրուակ զանձամբ առին :

Բայց Նումաս լցեալ էր զքառասուն
ամ հասակի կենացն, յորժամ 'ի Հռովմայ
եկին հասին առ նա հրեշտակքն հրաւիրակք
'ի գահ արքայութեան : Իսկ որ անգանօր
հրաւիրանօք խօսեցան ընդ Նումայի՝ էին
Պրոկղոս և Վեղեսոս, զորս զերկոսին միան-
գամայն պատրաստեալ էին ժողովուրդք
ընտրել 'ի Թագաւոր : Քանզի ժողովուրդն
Հռոմուլեան դէտ ակն ունէր 'ի Պրոկղոս .
իսկ Տատիոտեանն՝ առաւելապէս 'ի Վեղե-
սոս : Արդ եկեալ սղբա համառօտս ինչ
խօսեցան ընդ Նումայի, քանզի համարէին
եթէ մտադիւր յօժարութեամբ առջէ նա
յանձն զդեղեցիկ զգէպսն : Սակայն և ոչ
սակաւ ինչ քրտանց պէտք եղեն 'ի տեղւոջն,
այլ և շատ ինչ պայքարաց և խնդրուածոց՝
առ 'ի ամել հաւանեցուցանել և փոխել
զխորհուրդ մտաց առն՝ որ 'ի խաղաղաւէտ
անդորրութեան վարէր կեանս, և առնուլ
զանձամբ զարքայութիւն քաղաքին, որոյ
ծնունդն և սնունդն միանգամայն գոգցես
'ի կռիւս մարտից հանդերձեցաւ : Ապա
սկսաւ Նումաս խօսել առ նոսա առաջի
հօրն իւրոյ և Մարկիոսի՝ որ մի էր յաղգա-

կանաց իւրոց, այսպէս. «Զ խորդ ամենայն
փոփոխութիւն կենաց մարդկան լի է դայ-
թակղութեամբք. և արդեօք որում ոչինչ
պակասի 'ի կարևորացն և որ չէ անգործ ընդ
առաջիկայ կենացն վեճակ, զայնպիսին՝ ոչ
այլ ինչ բայց անմատութիւնն գլխովն ա-
ծեալ ձգեսցէ փոխել փոփոխել 'ի սովո-
րական քաղաքավարութենէ կենաց. իւր
թէպէտ և այլ ինչ յաւելուած բարեաց ոչ
գուցէ, շատ է զի անբոյթ հաստատու-
թեամբն գեր 'ի վերոյ է քան զայլն ամե-
նայն՝ որ անյայտքն իցեն: Նա և ոչ անյայտք
ինչ են արդեօք իրք արքայութեանն այնմ՝
որ 'ի կրից անտի հռոմուլոսին խելամուտ
լեալ իցէ, եթէ զիմրդ նա կասկած չարու-
թեան ձգեսց յանձն իւր, իբրու եթէ գա-
րանակալ լեալ իցէ կենաց գահակցին իւ-
րոյ Տատիոսի. և թէ՛ զիմրդ և վասն Սին-
կղիտոսին պատճառք նա եղև զնոյն կրել
կիրս՝ իբրու որ 'ի նոցանէն գաւեալ իցէ: Նա
զի՛ զհռոմուլոս ժողովուրդք իբրև ճեռ առ
տուածոց յերգս առեալ համբաւեն. և զնո-
րա մնունդն իբրև աստուածային իմն հռչա-
կեն. դարձեալ և զփրկութիւն նորա մինչ
առկաւին տղայ էր՝ նորապօսնչ քարոզեն:
Իսկ իմ մահկանացու է ծնունդն, դարձեալ
և մնունդ և դաստիարակութիւն առեալ է
իմ 'ի մարդկանէ՝ զորս դուք ինքնին քաջ
ճանաչէք: Իսկ զոր գովէքդ՝ իմ քաղաքա-
վարութիւն կենաց՝ յոյժ անման է առն
որում թագ կապել հանդերձեալ իցէ.
քանզի իմ կեանք 'ի բազում անգործու-

բնաւորեցան, և դեգերանք են իմ 'ի դըպրութիւնս բանից անվերջով և անզբօս: Որպէս զի և ուր տաստիկ և փափաք աննդաւկից բնաւորեցաւ յիս խաղաղաւէտ կենաց և անսպառեալով գործառնութեանց. և յօժարեալ եմ 'ի մարդիկ՝ որ միանգամ համաշունչ համախմբեալ կայցեն 'ի պաշտօն պատուոյ գիցն և 'ի կենցաղակից իմառ տասիրութիւնս. իսկ զպարէն զաւուրն վառ տակեն անձանց իւրեանց՝ զերկիր գործելով կամ խաշն արածելով: Իսկ ձեզ ո՞վ Հռոմայեցիք բազում մարտս պատերազմի՝ անխորհրդաբար թերևս՝ եթող աւադիկ Հռոմուլոս. որով և քաջաւարժի ումեք և մարտիկ և կորովի արքայի պէտք են այսուհետև քաղաքիդ ձերոյ պահել զնա յակառտանի: Առ այս՝ և բազմաժամանակեայ սովորութիւնդ 'ի մարտ, դարձեալ և զուարթամիտ յօժարութիւնդ 'ի պատճառս յաղթութեանցն՝ գրաւեալ կապեալ է առհաւ սարսկ զազգգ ձեր. և քան իսկ աւադիկ գիտեն ամենեքեան՝ եթէ կամի խնդրէ դա և ևս բարգաւաճ՝ 'ի վեր վազել և տիրանալ 'ի վերայ այլոց: Որպէս զի և այսուհետև ծանծաղամտութիւն ծիծաղելի իցէ արդեօք, եթէ ոք այր պաշտօնասէր կրօնասէր նստցի և վարժեացէ զքաղաքդ ձեր պահել զիրաւունս և զարդարութիւն, և ասել զըռնութիւն, և 'ի բաց կալ 'ի մարտից պատերազմաց ուսուսցէ քաղաքիդ այդմիկ՝ որում առաւել զօրավարի զօրաց պէտք են՝ քան եթէ թագաւորի: Այսովսի բա-

Նիւք 'ի բաց հրաժարեալ առնն 'ի թագաւորութենէ, իսկ անդ Հռոմայեցիք զամենայն գուն գործեալ թախանձէին ժողին, և աղերսէին մի դարձեալ միւսանդամ առնուլ զնոսա և 'ի հերձուած անդր երկպառակութեանն արկանել և 'ի մարտ պատերազմի ընտանեաց. քանզի և չէ զք ուրեք՝ ասեն՝ այլ այր յոր միաշունչ յօժարեալ իցեն միանգամայն երկողին կողմանք:

Իսկ իբրև հրեշտակքն մեկնեցան անտի, ապա հայրն նորա և Մարկիոս առանձինն մտեալք առ Նումիս ածեալ հաւանեցուցանէին զնա ~~պարզ~~ յանձն զպարզէն զայն զմեծ և զստուածային: "Եթէ և քեզ ինքնին՝ ասեն՝ ոչ ընչաւէտութեան ինչ պէտք իցեն 'ի պատճառս ինքնաբաւութեանդ, և ոչ դարձեալ փառաց իշխանութեան և տէրութեան 'ի խնդիր ելեալ է քո, զվեհագոյնն 'ի քեզ ունելով որ յառաքինութենէ անտի. այլ սակայն խելամուտ եղեալ քո՝ եթէ և թագաւորելն ինքնին գլխովն պաշտօն սպասաւորութեան է աստուծոյ, այն՝ որ արծարծէ վառէ և չառնու յանձն անկած և անգործ կալ այդչափ արդարութեանդ որ 'ի քեզդ է, մի երբէք ապա փախիցես դու և մի յետս կացցես յիշխանութենէդ՝ յորում դաշտ առաջի բանայ լայնասահման առն հանճարեղի դեղեցիկ և մեծամեծ նահատակութեանց. յորում և պաշտամունք գիցն մեծավայելուցք իցեն, և մարդիկ ինքնին հեղացեալք՝ 'ի բարեպաշտութիւն անգր հեշտեալ և արագ ածեալք

փոխեսցին 'ի ձեռն առաջնորդ իշխանին : Դոքա և ընդ Տաաիոս ինքնին հաճեցան եկամուտ արքայ, և զՀռոմուլոսի յեշատական մեծապէս պատուով աստուածացուցանեն : Եւ ասպա ո՞ գիտէ՝ եթէ և երբեք յաղթական ժողովրդեանդ այդմիկ եղեցի յագուրդ 'ի մարտից պատերազմաց, և լիացեալք յաղթանակօք և 'ի կապուա կողոպուտ, առաջնորդ մի հեզ և հանդարա և սիրող իրաւանց արգարութեան յանձին կալցեն ունել 'ի պատճառս բարեկրօն կարգաց քաղաքին և խաղաղութեան : Ապա եթէ և համբռն իսկ արձակերատան և մոլեգինս բերցի գա 'ի մարտս պատերազմաց, ո՞չ և յայնժամ լուռ ևս իցէ՝ 'ի ձեռին քում կալեալ զերասանակ գոցա, այլ ուրեք սանձեալ չըջեցես զթափ ուժոյ գոցա . իսկ քումդ հայրենի աշխարհին և ողջոյն Սարկնացոց ազգին յօդակապ մտերմութեան և բարեկամութեան եղեցիս ընդ քաջառոյդ և հատահարուստ քաղաքիդ : Յայսոսիկ 'ի բանս յաւելեալ բարդեցին նոքա՝ որպէս ասեն՝ և նշանս և յայտնութիւնս իմն բարեգուշակս, և զփոյթ և զճեպ քաղաքացեացն առ նա և զնախանձն, որք այն ինչ իրազեկ եղեալ հրեշտակութե գեսպանացն՝ պնդապէս ինդրէին յառնել գնալ նմա և յինքն զթագաւորութիւնն առնուլ, և յօգել կապել ընդ միմեանս զքաղաքացիսն երկաքանձուր քաղաքաց :

Արդ իբրեւ նա անձնատուր եղև 'ի իւրն դիրն, անդէն զոհ կատարեաց գիցն, և դէմ

եղեալ գնայր 'ի Հռոմ՝ քաղաք : Նմա ընդ-
առաջ եկին Սինկղիտոսը և Ժողովուրդք առ-
հասարակ ձգեալք 'ի սքանչելի տիրոյ առն .
անդանօր և ձայնք գեղեցիկ բարեբանու-
թեանց կանանց , և զոհից հանդէպ 'ի տա-
ճարս , և խնդադին հրճուել առհասարակ
ամենեցուն , իբրու այն թէ ոչ արքայ զոմն
ընդունել քաղաքին , այլ զարքայութիւն
գլխովին : Իսկ իբրեւ 'ի հրապարակ անդր
իջին , յայնժամ Սպորիոս Վէտտիոս՝ որում
'ի Ժաման յայնոսիկ վիճակեալ էին Ամա-
մեջքն , ետ Ժողովրդեանն քուեայս արկա-
նել , և առհասարակ ամենեքեան հաճե-
ցան ընդ Նումաս : Այլ իբրեւ զարքունի նշա-
նակն ածեալ կացուցին առաջի Նումայի ,
նա հրամայեաց Ժոյժ ունել առ վայր մի ,
և ասէր խնդրուածս և պաղատանս առ գիսն
մատուցանել վասն հաստատութեան ար-
քայութեանն : Եւ առեալ ընդ իւր գու-
շակս և քուրմս ել 'ի Վապիտոլիոն , զոր
յայնժամ Հռոմայեցիք կարգային Տար-
պեան բլուր : Անդանօր իշխանն հաւահմոյ-
ից 'ի հարաւ կոյս դարձուցեալ գլխամաս
ծածկեալ գլխով , և ինքն մերձ կացեալ նմա
'ի յետուստ կողմանէն , և զաջ իւր եղեալ
'ի վերայ գլխոյն Նումայի , յաղօթս կայր . և
շուրջ գիտէր եթէ ինչ մի յայտնութիւն
երևեսցի առ 'ի դից անտի 'ի ձեռն հաւուց
կամ 'ի ձեռն այլոց ինչ նշանակեաց . և ընդ
ամենայն կողմն զաչս իւր յածեալ դարձու-
ցանէր : Իսկ անդ լուութիւն անպայման
գրաւեալ ունէր առհասարակ զհրապա-

բախն յայնչափ բազմութեան խուժանին, որ յակճիւս կացեալ անշուռ և դէտանն կալեալ մնային հանդերձելոցն, մինչև ան դուռն ուրեմն երևեցան հաւք բարեգու շակք 'ի յաջողութիւն Նումայի: Իբրև այնպէս արկեալ նա զհանդերձան արքունի՝ էջ 'ի բլրոյն առ ժողովուրդն, նորա 'ի ձայն ցնծութեան և մեծապէս հիւրամեծարութեամբ առեալք ժողովեցին զնա իբրև բարեկրօն այր և յոյժ սիրելի աստուածոցն:

Արդ առեալ յինքն զիշխանութիւնն, նախ առաջին ջնջեաց երարձ նա զվաշտ տիգաւորացն երկնց հարիւրոց, զորս Հռոմուլոս տանէր ցանգ իւր անձնապահապետս, և անուն կարդայր նոցա Չէւեւէ, այն է՝ Երագունք: Քանզի ոչ անվտանգ լինել 'ի վտահացեալն յինքն արձան համարեցաւ Նումաս, և ոչ դարձեալ թագ կապել 'ի վերայ նոցա՝ որ անվտանգն իցեն 'ի նա: Իսկ եկրորդ անգամ՝ 'ի քուրմնն երկոսին յԱրամազդայն և յԱրէսին յաւել կարգեաց նա և զերրորդն զՀռոմուլոսին, զոր և Ֆլաֆիէ Կուիրիէտն անուանեալ կոչեաց: Նա և զյառաջագոյն եղեալն կոչէին նորա Ֆլաֆիէ, իբրու թէ՝ Փիւմէնէ, որպէս պատմեն, 'ի գլխարկաց անտի կոչեցելոց Փիւ, զոր 'ի գլուխս իւրեանց տանէին: Քանզի յայնժամ առաւել քան այժմ՝ զհեղինական անուանան խառնէին ընդ լա տինականին: Քանզի և զպատմութեանս զոր արկանեն թագաւորք՝ անուանեալ Լէնս,

Յորաս ասէ՛ եթէ այդ Բլէյս)՝ է հեղե-
նական. դարձեալ և զսպասարկուն զայն
զտաճարին Արամազդայ զմանուկն՝ որոյ
կենդանի է հայրն և մայրն, կոչեն նոքա
Քաթիւլօ. ըստ որում և զՀերմէս ինքնին
Քաթիւլօ կոչեցին ոմանք՝ ի Հեղենացոց ի
սպառնառս սպասաւորութեան նորա:

Իբրև զայսոսիկ այսպէս օրինադրեաց
Նումաս առ ի յինքն յանկուցանել զսէր և
զքարեկամութիւն ժողովրդեանն, ձեռն
էարկ վաղվաղակի զքաղաքն՝ որ այնպէս
խիստ և սաստիկ էր իբրև զերկաթ և սա-
տերազմասէր, կակուղ յարդարել զնա և
յարգարութիւն քաջ առնուլ ամօքել:
Քանզի արգարև այնպիսի ինչ էր քաղաքն
յայնժամ, որպիսի կոչեաց զնա Պրատոն՝
Քաղա՛ հրաշա՛հալ: Քանզի և անդատին ի
սկզբանէ արք խրոխտք և մարտիկք անդա-
նօր խոնեալք խուժեալք յամենայն կող-
մանց յանդուգն և բուռն յարձակմամբ՝
կանգնեցին զնա. և ապա բազմադէմ զի-
նուորութեամբք և կուռ և անդուլ մար-
տիւ սատերազմաց անաւ բուժաւ և ի զօ-
րութիւն աճեաց ի վեր ել. և զորօրինակ ի
հող վարսեալքն՝ յորժամ ցնցին շարժին,
առաւել ևս ի խորս ամրանան, սապէս և
նա ի վտանգս անդ թուէր իմն առաւել
հաստահարուստ կորովանալ: Որ աղաղաւ
առնուլ ամօքել և ի հեղութիւն խաղաղու-
թեան շրջել զժողովուրդ այնչափ բարձ-
րայօն և խրոխտ, ո՛չ փոքր ինչ և ոչ դուզ-
նալեայ քիրսն վաստակոց համարեալ Նո-

մաս, գնաց ապաւինեցաւ 'ի դիցն օգնակա-
նութիւն. ուստի և բազում մասամբք 'ի
նուէրս զոհից և 'ի տօնս հանդիսից և 'ի
կայթս պարուց՝ զորս ինքնին նա վարժէր
և կարգէր յարգարէր, որ ընդ արդոյ պա-
տուականութեանն էին այնոքիկ և սիւսիւ
թիւնք ախորժեղիք և կենցաղասէր զքո-
սանք, սոքիմբք նա հեղ և ընտել գործէր
զժողովուրդն, և գաստիարակեալ ամոքէր
զվայրագութիւն բարուցն և զսէր պատե-
րազմացն: Է՛ր զի և արհաւիրս իմն իբրեւ
յաստուածակոյս կողմանէն ազդեալ ծա-
նուցանէր նոցա, և տեսիլս առաջօք զՔա-
ջաց այլակերպս, և ձայնս իմն բարբառոյ
խժականս, և այնպէս ներքեւեալ պահէր
զնոսա. և խոնարհէր սանձէր զմիտօ նոցա
յահէ անտի Քաջացն:

Եւ յաղազս այսոցիկ ապա առաւելա-
պէս հնչեաց համբաւն՝ իբրու եթէ իմաս-
տութեան և հրահանգի վարժիցն Նումայի
լինել 'ի կենակից ընտանութենէ անտի նո-
րա ընդ Պիւթագորայ: Քանզի առաւելա-
գոյն մասամբք և իմաստասիրութիւնն Պիւ-
թագորայ և քաղաքականութիւնն Նումայի
պատաղեալ դեգերին 'ի պաշտամունս առ-
տուածայինս: Եւ ասեն ևս՝ եթէ և կոկո-
զանս իմն և կերպարան մեծավայելուչ ըզ-
Պիւթագորայ յանձին երևեցուցանէր Նու-
մաս 'ի խորհել իւրում: Քանզի և զՊիւթա-
գորայ պատմեն՝ եթէ արծիւ մի վարժեալ
ընտելացուցեալ էր, զի ձայն բարբառոյ ար-
ձակեալ առ նա՝ կասէր զնա յընթացիցն,

և առ ինքն ածեալ իջուցանէր զբարձրաթուիչ հաւն: Եւ թէ՛ ՚ի գնալ յանցանել իւրում ընդ աշխարհաժողով տօն Ողորմ պիականացն՝ զմի յազդերացն իւրոց երևեցուցանէր ոսկի: Դարձեալ և այլ ևս հրէշանքն մեկքենայից հնարս զնորա և զարարնն պատմեն. զորոց և Տիմոն փղատառ գրեաց օրինակ զայս.

“Իսկ Պիւթագորաս դիւթ՝ հետամուտ փառաց, կոկողարանութեամբն՝ ՚ի մարդկանէ թակարթէր որսայր զունկնդիրն”: Ստպէս և Նումայի կեղծիք այն էր, զի սիրելի է նա դիցուհւոյ ումեմն կամ Յաւերժահարսին լեռնականի. և զի՝ գաղտնապէս կենակից կենցաղակից է ընդ նմա, որպէս ասացաք. և թէ՛ Մուսայից նա հասարակորդ է քաղաքավարութեան կենաց: Քանզի և շատ ինչ ՚ի գուշակութեանցն իւրոց նա ՚ի Մուսայս ՚ի վեր հանէր. և զմի ոք ՚ի Մուսայիցն առանձին և ուրոյն ուսոյց ՚ի պաշտօն առնուլ Հռոմայեցւոցն, և անուն կարգաց նմա Դաւիթա, այն է՝ լուռ և մընջիկ. որով թուի նա յուշ անձին առնել և պատուել զանբարբառութիւնն Պիւթագորեան: Այլ և օրինադրութիւնք նորա յաղաքս դրօշելոց պատկերացն գլխովին հանգուռատիպք են վարդապետութեանցն Պիւթագորայ: Քանզի զայս ինչ աւանդեաց Նումաս, եթէ ոչ զգալի ինչ է կամ չարչարելի առաջին Էական, այլ աներևոյթ և անապական և իմանալի: Եւ արդեւ նա Հռոմայեցւոց, մի՛ համարիլ՝ եթէ մարդակերպ

ինչ իցէ Աստուած կամ անասնակերպ : Իսկ իսկ առ նոսա յառաջագոյն ոչ նկատարար պատեր և ոչ այլ ինչ ձուլածոյ նմանութիւն Աստուծոյ, այլ ընդ հարկեր և եօթանասուն ամսն առաջինս՝ թէպէտ և մեհեանս շինէին նոքա, և մատրոնս կանգնէին նուիրականս, տակայն դրօշեալս պատկերաց երբեք չարարին նոքա . եղին 'ի մտի եթէ դժպատեհ է զպատուականագոյնսն՝ 'ի տիպ ճգրտեւ վատթարագունիւքն . և զի՝ չիք հնար այլազգ հպիւլ և մերձենալ առ Աստուած, բայց մտօք : Իսկ և զոհքն Նուանյի մեծապէս աղքատկցութիւն ունէին ընդ Պիւթագորեանն ուսիրագործութեանն, քանզի անարիւնք էին . և բազում այն էր՝ զի վճարէին նոքա յալիւր և 'ի ձօն նուիրաց և յայլ ևս դիւրագին հանգերձանս :

Հանգերձ այսու՝ և այլ ևս ցուցակութիւնս հինս 'ի մէջ առնուն նոքա, որ կենակից առնեն զնոսա ընդ միմեանս : Երրոց մին է և այն, եթէ զՊիւթագորաս 'ի քաղաքացի իւրեանց գրեցին Հոմայեցիք, ըստ որում պատմագրէ Եպիբարմոս կատակերգակ 'ի բանն՝ զոր գրեաց առ Անտենոր, այր վաղնջուց և կենակից լեալ ընդ Պիւթագորայ : Իսկ կէսք՝ եթէ զի 'ի քառից որդւոց անտի՝ որ եղեն արքային Նուանյի, անուն կարգաց միում 'ի նոցանէ Մամերքոս 'ի յիշատակ անուան որդւոյն Պիւթագորայ : Եւ թէ՝ 'ի պատճառս նորա՝ ասեն, ազգին Եմիլեանց՝ զոր 'ի համար գրեաց պատրկացն՝ անուն զայս ունել . քանզի տո

վին անուամբ կամեցաւ Նումաս մատնանիշ
ցուցանել զնորհան Պիւթագորայ 'ի բանսն
և զքաղցրամոք բարբառն, զոր Իփիլէա կոչեն
Հելլենք: Իսկ մէք ինքնին լուաք 'ի Հռոմ
ասել բազմաց, եթէ էր երբեմն՝ զի պատ-
գամ ընկալան Հռոմայեցիք արձանս կանդ-
նել 'ի մէջ իւրեանց առն՝ որ առաւել հան-
ճարեղն գտաւ առ Հելլենացիս և առաւել
արի. և առեալ կանգնեցին 'ի հրապարա-
կին դրօշեալս երկուս պղնձի, զմի՝ Աղկի-
պիադէայ, և միւս ևս՝ Պիւթագորայ: Այլ
քանզի այսոքիկ մեծապէս են յերկուանա-
լիք, անտիական արդեօք իցէ պայքար և
անխորհուրդ՝ յերկարագոյնս ևս յուղելըզ
դոսա և հաւատարմացուցանել:

Այլ տան Նումայի և զսահմանել կար-
գել զՔահանայապետացն՝ զոր նոքա կո-
չեն Բօթիֆէս. և ասեն ևս՝ եթէ մի 'ի նո-
ցանէն առաջին եկաց ինքն Նումաս: Իսկ
կոչին դոքա Բօթիֆէս, ոմանք ասեն՝ զի
սպաս հարկանեն նոքա աստուածոց, և կա-
րողք և տեարք 'ի վերայ ամենայնին նոքա
են. քանզի զկարողն՝ Հռոմայեցիք կոչեն
Բօթէս: Իսկ այլք ասեն՝ եթէ այս անուան
եղաւ նոցա 'ի պատճառս պատուիրանի
կարելեացն. իբրու եթէ օրէնսդիրն պա-
տուիրէ քահանայիցն զկարելիսն 'ի քահա-
նայագործութեանց. իսկ եթէ մեծ ևս խա-
փանարար 'ի միջի կայցէ, մեղս ինչ ոչ զնէ
նոցա: Իսկ բազմագոյնք վասն անուանս
զայն ունին կարծիս՝ որ մանաւանդ ծիծա-
ղելին է 1, իբրու թէ ոչ այլ ինչ անուա-

նակողութիւն իցէ արանցդ այդոցիկ, բայց
 թէ՛ Կաճիւղագործ, ի պատճառս նուիրա-
 գործելոյն նոցա առ կամրջով զգոհան, որ
 առաւել սրբագոյնքն էին և առաւել վաղըն-
 ջուցք: Քանզի զկամուրջն Թոմարէ՛ անուա-
 նեն Լառնիք: Եւ թէ՛ և խնամակալութիւն
 պահպանութեան և նորոգումն կամրջացն,
 ըստ որում և այլն ամենայն յանփոփոխե-
 լի և ի հայրենատուր զոհագործութեանց
 ընդ իշխանութեամբ քահանայիցն էր: Քան-
 զի և ոչ օրինաւոր ինչ, այլ անփօծեալ գործ-
 էր առ Հռովմայեցիս քակել զկամուրջ
 փայտեայ: Եւ ասեն ևս՝ եթէ ըստ պատ-
 դամի իմիք՝ համբու՛ն ի փայտից ագուցեալ
 կազմեալ էր այն առանց երկաթոյ. իսկ
 քարեայն շատ ժամանակօք յետոյ շինեցու-
 յեմիլիոսէ դանձաւորէն: Նա զի և զփայ-
 տեայն գլխովին յետ ժամանակացն Նու-
 մայի՛ ասեն կանգնեալ առ Թագաւորու-
 թեամբն Մարկիոսի քեռորդայն Նումայի:
 Իսկ մեծ քահանայապետն ունի կարգ իբ-
 րև զԹարգմանի և զմարգարէի՛ մանաւանդ
 թէ իբրև ոստիկանի սրբութեանցն. և խը-
 նամ՝ ունէր նա ոչ միայն ի վերայ հասա-
 ղակացն նուիրագործութեանցն, այլ և որոց
 միանգամ առանձինն կատարէին զոհս՝ տե-
 սուչ ի վերայ կարգեալ կայր. և դէտ նստէր՝
 զի մի զանց արասցեն զսահմանօք օրինացն,
 և վարժէր կրթէր զիարդ պարտ իցէ պա-
 տուել զդիսն կամ ողորբել:

Եր նա և տեսուչ կարգեալ ի վերայ կու-
 սանացն, զորս Վէսփեանս անուանեն: Քան

գլխի և Նումայի գլխովին տան ընծայեն և ըզ-
վե ստեան կուսանացն զարքել և զնուիրել,
և ողջոյն իսկ զսպասաւորութիւն պաշտա-
ման և պատուոյ յաղագս անմահական կրա-
կին՝ որ ՚ի պահպանութիւն տուեալ էր
կուսանացն . որպէս եթէ զջինջ և զանա-
պական բնութիւն հրոյն աւանդել տալ ՚ի
ձեռս անապական և անշաղախ մարմնոցն .
և գարձեալ՝ որպէս այն թէ զանապտուղն և
զանծնունդն կրակ յօղել կապել ընդ կու-
սութեանն : Քանզի և յԵլլադա ուր ուրեք
կայ անշէջ կրակն , ըստ որում ՚ի Պիւթիոն
և յԱթէնս , ոչ կուսանք խնամակալու կար-
գեալ կան այնմ , այլ ալիք և ամուլք :
Ապա եթէ ՚ի դիպուածոյ իմեմնէ երբէք
շիջեալ գտանիցի կրակն , ըստ որում յԱ-
թէնս առ բռնաւորութեամբն Արիստիով-
նի պատմեն շիջեալ զնուիրական կանթեղն .
գարձեալ և ՚ի Դեղփիս ՚ի հրդեհել մեհե-
նին ՚ի Մարաց անտի . իսկ առ ժամանակօք
Միհրդատեան պատերազմին և ընտանի մար-
տին Հռոմայեցւոց , միանգամայն ընդ բող-
նին և կրակն գլխովին անհետացաւ ՚ի մի-
ջոյ : Ասեն՝ եթէ յայնժամ չէ արժան յո-
տար կրակէ վառել միւսանգամ , այլ նոր
զնոյն արծարծել նոր իմն հատանելով բոց
ջինջ և յատակ և անխառն անդալին յարե-
գակնէ : Եւ վառեն զայն առաւելապէս ՚ի
մակոյրածն ամանոց , ղոց և գողաւորու-
թիւնն հանդերձի ՚ի հաւասար կողմանց
ուղղանկիւն եռանկեանն , և միացեալ հա-
ւաքի ՚ի մի միջակէտ ՚ի շրջանակաց անտի :

Արդ՝ յորժամ առեալ գիշեա զայդ տիկ 'ի հանդիպոյ արևուն, որպէս զի միանգամայն ամենայն շառափոցն ամենայն ուստեք ճառագայթեալք խռնեսցին և 'ի մի խառնեսցին 'ի միջակէտ անդր, յայնժամ զնոյն ինքն զոգն անտարացուցեալ պարզեն, և ըզխառացեալ և զքամաք նիւթս զհանդիպակացան անդէն արագ արագ վառեն բոլորքն 'ի ձեռն ցոլացնանն. քանզի յայնժամ շառափոցն՝ մարմին իմն և թափ հրադորոք ինքն բնաւորեցաւ ձգել: Այլ ոմանք այն պէս համարին, եթէ ոչինչ այլ գործ էր նուիրական կուսանալոյ պիտոցիկ, բայց ան չէջ պահել զկրակն զայն: Իսկ կէտք ասեն՝ եթէ աւանդեալ էին 'ի ձեռս նոցա և նուիրական ինչ իրք՝ որք քողարկեալ կային յայլոց 'ի մարդկանէ. ոյց ազազաւ որչափ ինչ միանդամ արժան իցե հաւատալ և ասել՝ գրեալ կայ աւագիկ 'ի վարան Կամիջեայ:

Արդ՝ առաջին 'ի Նումայե արեալ և նուիրեալ Վեռտեանս՝ ասեն՝ զԳեղանիս և զԲերքնիս. իսկ երկրորդ՝ զԿանուլիս և զՅարալիս: Բայց ապա յորժամ Սերովիտս երկուս ևս այլ յաւել 'ի թիւ անդր, և այլ նուհէտե նոյն թիւ կայ և պահի մինչև ցարջ որ ժամանակի: Եւ սահմանեալ կարգեցաւ վասն նուիրական կուսիցս այսոցիկ 'ի թագաւորէն՝ արքունիւն մարմնոյ երեսնամեայ. յորում զառաջին տառն ամն ուսեալ վարժին՝ որ ինչ պէտք իցեն պաշտպանն նոցա. իսկ 'ի միջինն՝ զոր միանդամ ուսանն՝ 'ի գործ վարել. իսկ զերրորդ տառնեալն՝

վարդապետ նստել և վարժել զայլս : Եւ
 ապա յետ ժամանակին այնորիկ իշխան
 է՝ որ միանգամ կամեացի, կամ հազորդ
 հարսանեաց լինել կամ թէ զայլ ինչ կե-
 նաց քաղաքավարութենէ բուռն հարկա-
 նել՝ ի բաց կացեալ ի նուիրագործ պաշ-
 տամանէն : Եւ պատմեն՝ եթէ նուազուիք
 ոմանք ի նոցանէն յանձին կալան զնորդ-
 և որք յանձին կալան՝ նոցուն ղինչ գեղե-
 ցիկ հանգիսեցան ելք. այլ յապաշխարու-
 թեան և ի թաղծութեան որոյ անցուցին
 զիշխարեալ կեանս իւրեանց. ուստի և այլք
 յերկիւղածութիւն բերեալք՝ մինչև ցծե-
 լութիւն և ցմահ կացին մնացին ի ժուժ-
 կալութեան և ի կուսութեան : Բայց և
 պատիւս մեծամեծս ետ սահմանեաց նոցա.
 յորոց մի է և այս, զի և առ կենդանու-
 թեամբ հօրն իւրեանց կարող են նորա կը-
 տակ գրել, և զայլ ինչ ևս գործել ինքնին ա-
 ռանց ինչ հոգատարութեան վերակացուի,
 ըստ որում գործեն եռադասակ մարքն :
 Իսկ և յոռաջոյ նոցա ընթանան գաւազա-
 նակիրք. և եթէ յանկարծ յնթանալն իւ-
 թեանց՝ այր մի դատաւարտեալ ածեալ ի
 մահ՝ պատահեացի նոցա, զերծ է այլն ի
 պատուհասէ մահուն. այլ պարտ է երգմնի
 լինել կուսին, եթէ յակամայս և ըստ գի-
 պաց եղեալ իցէ պատահումն, և ոչ ի կա-
 մակար մտաց : Իսկ ի բարձեալ տանել նո-
 ցա՝ եթէ ոք անցանիցէ ընդ պատգարա-
 կուն նոցա, մահու մեռանի : Ապա եթէ
 ոք ի կուսանաց անտի մեղս ինչ այլ մեղք

ցէ, 'ի գանս հարուածոց պատուհասի 'ի հրամանէ մեծի քահանայապետին . է զի' և 'ի մերկուց գանի յանցաւորն, այլ 'ի խաւարչաին վայրի ընդ քօղածիդ վարադուրաւ : Բայց որ 'ի նոցանէն երբէք զկուտութիւնն պղծեսցէ, ողջ կենդանւոյն թաղեն զայնպիսին մերձ առ դուռն՝ որ անուանեալ կոչի Կ՝ԱԼԻՍ . ուրանօր է 'ի ներքս 'ի քաղաքին կարկառ ինչ հողոյ ձգեալ ընդ երկայն, և կոչեն զայն 'ի Նատինաց բարբառն Ք՝ՈՒՍ . և կայ անդանօր կազմեալ ստորերկրեայ հիւղ փղբրիկ, և ունի 'ի վերուստ կողմանէն սանգուղս, և ձգեալ կայ 'ի նմա անկողին մի և կանթեղ վառեալ . և եղեալ կան անդանօր սակաւք ինչ 'ի կարևոր պարէնից կենաց, ըստ որում հաց և ջուր, և ամանով կաթն և իւղ . քանզի պիղծ համարին սովու ապականել զմարմին նոցա՝ որ այնչափ մեծամեծ պաշտամամբք նուիրեալք սրբեցան : Արդ՝ զվերաւանն պատժաւոր եղեալ փակեալ 'ի պատգարակի, և արտաքուստ քօղարկեալ ծածկեն քաջ, և շուրջ ևս պատեալ զգուշանան նմա մտրթովք, որպէս զի մի' և ձայն ինչ լսելի լինիցի . և այնպէս բարձեալ անցուցանեն ընդ հրապարակն . և անդ առհասարակ ամենեքեան լուռ և անշունջ տեղի տան նմա 'ի փողոցին, և յարուցեալ յուղարկաւորք լինին անմուռնչ հանդերձ անհնադին թաղծուլթեամբ ոգւոյ . և տեսիլ չիք այլ նոցա առաւել սոսկալի, և օր չիք այլ քաղաքին օր մեծի կոծոյ՝ աշխարելի առաւել քան

զորն զայն : Իսկ յորժամ 'ի վայր անդր բարձեալ բեցին զպատգարական , յայնժամ պաշտօնեայք քակեալ լուծանին զկապն , և քահանայապետն մեծ յաջօթս 'ի ծածուկ կացեալ և զձեռն առ դիմն տարածեալ նախ քան զկերս պատուհասին , մատչի և 'ի պատգարակէն 'ի դուռս հանէ զխակեալ պատժաւորն , և տաեալ կացուցանէ 'ի վերայ տանգղոցն՝ որ իջուցանեն 'ի հիւզ անդր : Ապա ինքն բնդ այլոց քահանայիցն դարձուցանէ վայր մի զԹիկունան . իսկ իբրև 'ի վայր իջանէ Վեատեանն , 'ի վեր առնուն զսանդուղն : Եւ տաեալ ծածկեն զհիւշն զայն՝ հող բազում 'ի վերուստ նորա կուտեալ , մինչև հարթ հաւասար հոյսարդոյն կացուցանեն զվայրն : Եւ զայս օրինակ ապա պատուհաս ընդունին Վեատեանք՝ որք միանգամ ոչ պահեցին զնուիրական կուտութիւնն իւրեանց :

Առ այստակ՝ պատմեն եթէ Նումայ և մեհեան բոլորքի կանգնեաց Վեատեայ՝ 'ի պահպանութեան տեղի անշէջ կրակին . ոչ եթէ առ 'ի տպաւորել ինչ կամեցեալ նովաւ զձև հողագնտոյս՝ իբրու թէ ինքն Վեատայն իցէ . այլ զձև ընդհանուր տեղեբացս , յորոյ 'ի միջակին կարգեն Պիւթա գորեանք զհուրն . և զնոյն Վեփա անուանեն նորա և Միռաիան : Իսկ զհողագունտն նորա ոչ անշարժ ասեն , և ոչ դարձեալ 'ի միջակի կացեալ բոլորակին . այլ չքանա կաւ կախեալ և յածեալ շուրջ զհրովն . և ոչ դարձեալ ինչ մի դռնն զնա նախապա-

տիւ և 'ի տաղաւորագոյն մասանց տիւղե-
րաց : Յայս ինքնին և Պղատուն՝ ասեն՝ 'ի
հասակի ծերութեան իւրոյ խելամուտ ե-
ղեալ վասն հողագնոտոյն, իբրու թէ յայ-
լում վայրի ուրեք ունիցի նա զտեղի իւր :
Իսկ զմիջակին վայր տիրագոյն՝ այլ ինչ լաւագոյն
մարմին ճահաւորակի գրաւեալ իցէ :

Առ այս՝ քահանայապետդն աղբ արտ-
րեալ քարոզեն և զհայրենաւանդ սոգե-
լոյթան յուղարկաւորութեան մեռելոց՝
որոց միանգամ պէտք իցեն : Քանզի և զայս
վարժեալ ուսոյց 'նումս՝ մի սկիզբ համա-
րել ամենեկին ինչ մի յայտախեւաց աստի .
այլ մանաւանդ՝ օրինադրութեամբք այդո-
քիւք պաշտօն մատուցանել և գիցն ասն-
գարամետականաց . իբրու որք զտիրականն
որ 'ի մեզ մասն՝ առ իւրեանս առեալ ժռ
զովեսցեն նոքա . իսկ վեհագոյն քան զայլան
շուք հարցեն և այնմ՝ որ անուանեալ կո-
չի ԼԻԲԻԴԻՆԷ , որ այն ինքն են գիք տեսուչ
ինամակալ հանգիսից պաշտամանց՝ որ վասն
մեռելոցն . եթէ այն Պերսեփոնայն իցէ ,
և եթէ մանաւանդ՝ ըստ որում համարին
քաջագէտքն 'ի հռոմայեցւոց՝ Ատողին
գլխովին . զի և ի՛նչ տաղադէպս 'ի մի յայն
զօրութիւն գիցն առեալ ամբոպենն նոքա
միանգամայն և զքանս ծննդեան մարդկան և
զմահունն նոցա : Բայց սահմանեաց նա և
զկոծ և զսուգ մեռելոցն ըստ հասակի տիւղն
և ըստ ժամանակացն . ըստ որում՝ մի կո-
ծել և սգալ զմանուկն՝ կրտսեր քան զերե-
մեանն . և մի գարձեալ զերիցագոյնն քան

զայն՝ սգալ ամիսս առաւել քան զամս յերկարաձգութեան կենաց նորա՝ տասնամեներ չափեալ. և յոյս չափ ժամանակի առեալ փակեաց նա միանգամայն և զամենայն հասակն. որպէս զի և յոյժ երկայնագոյն ժամանակի ազոյն լինել տասնամեակ. և նոյն չափ ժամանակաւ կալ և պրեացն յոյրիութեան խորեանց. ապա եթէ կանուխ քան զժամանակն զայն առն լլցի, առեալ կող մի սաղմնառեալ՝ զոհեացէ նա ըստ օրինացն :

Բազում և այլ սահմանս քահանայադործութեան կարդեաց ուսոյց Նովաս. զերկուսն և եթ արձանագրեսցուք մեք. զՍաղեանցն ասեմ քահանայից և զՓեկեղեանցն. որ քաջ իսկ զգարեալաշտութիւն զառնն 'ի գէմս բերցեն ընթերցանելեացն : Քանզի Փեկեղեանք խաղաղարարք ռմանք էին, և որպէս ինձ թուի՝ 'ի գործոյ անտի իւրեանց առին զանուսն 2. քանզի բանիւք իւրեանց նոքա հանգարտեալ ամրեին ըզկռիւս և զլեզս. և երբէք թոյլ ոչ տային ճակատ յարգարել մարտի՝ մինչև հատեալ զամենայն յոյս իրաւանց գառաստանին : Քանզի և Իբիսի, այն է՝ խաղաղութիւն, կռիւն Հելլենք, յորժամ բարեզգեաց բանիւք և ոչ բռնութեամբ՝ առ միմեանս հակամիտեալ մարգիկ՝ լուծցեն զամենայն կազ և զկռիւ : Այլ Հռոմայեցւոց Փեկեղեանքն բազում անգամ ելեալ գնային ինքնին և առ անկրաւ հարստահարողսն 'ի համբոյր իրաւանց արդարութեան ածել զնոսա :

Իսկ որք աստմբակեալ ընդմէջին, յայն-
 ժամ վերայ գլխն կոչելով յաղօթս կային
 առ նոսա բազում ինչ և դժնգակս 'ի կրից
 անել կռտել 'ի վերայ իւրեանց իսկ գլխոց
 և քաղաքին իւրեանց, Թէ իրաւացի չիցեն
 խնդիրքն և խրատ նոցա. և այնպէս ասպա
 հրատարակէին ընդդէմ նոցա զմարտ պա-
 տերազմին: Իսկ եթէ երբէք մարտին խա-
 փանուան 'ի սոցանէն լինէր, կամ Թէ ոչ
 ինչ հաճեալ հաւանէին ընդ այն, յայնժամ
 ոչ զօրականին օրէն ինչ էր, և ոչ դարձեալ
 արքային հռոմայեցւոց զէն շարժել ընդ-
 դէմ նոցա. այլ պարտ և արժան էր Թա-
 գաւորին՝ իբրու առն իրաւասիրի՝ 'ի սոցա-
 նէ առնուլ նախ ակիղքն մարտի պատերազ-
 մին, և այնպէս ասպա Թեակոխել յօգուտ
 զօրականին: Եւ ասեն ևս՝ եթէ և այն ար-
 կածք ակեալից 'ի Վերդուաց անտի հասին 'ի
 վերայ քաղաքին յօրինազանցութենէ կար-
 գացա այսոցիկ: Քանզի յորժամ բարդա-
 րոպքն պատեալ պաշարեցին զՎղիւսինա-
 ցիս, առաքեցաւ յայնժամ 'ի բանակ անդք
 հրեշտակութեամբ Փաբլիոս Արքուստոս բա-
 նագնաց լինել վասն ազատութեան պաշա-
 րելոցն: Իսկ իբրեւ պատասխանի ընկալաւ
 նա անհամբոյր, և համարեալ 'ի միտս իւր
 եթէ 'ի գլուխ տարաւ այնուհետեւ ինքն
 զգործ հրեշտակութեանն, բորբոքեցաւ
 յանկորհուրդս և 'ի զէն զարդ վառեալ 'ի
 կողմանէ անտի Վղուսինացւոցն, ձայն ետ
 'ի վէգ գալ՝ որ միանգամ քաջ նահատակ
 իցէ 'ի բարդարոսաց անտի: Անդ քաջապէս

Փառքիոս նահատակեալ 'ի մարտին, տա-
պաստարկ զախոյրանն, և կողոպտեաց զնա:
Իբրև զայն տեաին Վեղոր, առեալ արձա-
կեցին պատուիրակ 'ի Հռոմ ամբաստան
եղեալ զՓառքիոսէ, զի ընդդէմ գաշանց և
ուխտի մինչև հրատարակեալ մարտ պա-
տերազմի շարժեաց ընդդէմ նոցա: Անդա-
նոր զՍինկղիտոսն ածեալ հաւանեցուցին
Փեկեղեանք՝ զի 'ի ձեռս տացեն Վեղտաց
զՓառքիոս: Իբրև նա փախուցեալ ապաւի-
նեցաւ 'ի խուժան բազմութեանն, և զօրա-
վիզն ևս գտեալ 'ի ժողովրդենէն ապրե-
ցաւ 'ի պատուհասէն, յետ սակաւուց ապա
'ի վերայ յարձակեալ գիմեցին Վեղոր և
զՀռոմ հիմն 'ի վեր տապալեցին բաց 'ի
Կապիտոլիոնէ: Այլ զայսցանէ ճշգրտա-
գոյն ևս 'ի վարան Կամիլլեայ:

Իսկ զՍաղեան քահանայն յայսպիսի
ինչ պատճառաց ասեն կարգեալ: Յամին
ուժերորդի Թադաւորութեանն Նումայի
ախտ սրածութեան ճարակեալ առհասա-
րակ յիտալիա՝ յապականութիւն վարէր և
զՀռոմ քաղաք: Իբրև առհասարակ մար-
դիկն Թադեալք սրտաբեկ կային, պատ-
մեն՝ եթէ ասպար մի պղնձի վալորբերեալ
յերկնից՝ անկաւ 'ի ձեռս Նումայի: Անդ
Նումաս արքայ բանս իմն հրաշալիս խօսե-
ցեալ վասն ասպարին, զոր լուեալ՝ ասէր՝
ինքն 'ի նմին իսկ Եգերեայ և 'ի Մուսայից.
Իբրու Թէ զէնդայդ գեղեցիկ եկեալ եհաս
առնոսա 'ի փրկութիւն քաղաքին, և պարտ
և արժան է զգուշութեամբ պահել զնա, և

այլ ևս ասպարս մեռատան կռիւ՝ որ ձևովն
 և մեծութեամբն և կերպարանաւն ճշգրիտ
 զուգահաւասարք իցեն նմա . որպէս զի և
 'ի ճշգրիտ նմանութենէն յանհնարիցն իցէ
 'ի ձեռն բերել զաստուածառաք ասպարն՝
 որ միանգամ գողանալն կամեսցի զնա : Եւ
 թէ՛ պարտ և արժան է արքել նուիրել Մու-
 սայից զվաքն զայն , և որ շուրջ զվայրօքն
 մարգագետինքն իցեն , ուրանօք նոքա բա-
 զում անգամ բնաւորեցան գալ և կենա-
 կից խօսակից լինել ընդ նմա : Իսկ զաղբիւրն՝
 որ անդ ելեալ առողէ զվայրն՝ ջուր նուի-
 բազան տալ 'ի ձեռն վետեան կուտանացն ,
 որպէս զի առեալք անտի օր ըստ օրէ՛ լուսա-
 ցեն և սրբեցեն զնորքասկողմն մեհենին :
 Եւ ասեն՝ եթէ քաջ իսկ վկայեցին այսո-
 ցիկ և կիրք սրածութեանն՝ որ անգէն փու-
 թանաղի կարճեալ գաղարեցաւ : Բայց
 զասպարն զայն առեալ Նուման եդ առա-
 ջի ճարտարացն , և հրամայեաց նոցա ել և
 ելա առնել զմիմեամբք յաբուեստին իւ-
 բեանց 'ի ճշգրտել զնմանութիւն ասպարին .
 իբրն այլք առհասարակ ձեռնթափ լինէին ,
 Բեառւորիոս Մամուրիոս ոմն այր արուես-
 տագործ ճարտարապետ՝ այնպէս իմն քա-
 ջիկ թևակոխեաց 'ի տիպ նմանութեանն և
 որջոյն ճշգրտեցոյց համանմանս , որպէս զի
 և ոչ ինքնին Նուման այնուհետև բաւական
 եղև ընտրել որոշել : Արդ՝ այսոցիկ առաւ-
 բաց պահապանս և սպասարկուս կապեալ
 սահմանեաց Նուման զՍաղեան քահանայմե-
 իսկ Սաղեանք յորջորջեցան նոքա , ոչ որ-

պէս ոմանք կեղծեն, եթէ քանզի Սամ-
 թրակեցի ոք այր կամ Մանտինացի՝ անուան
 Սալիոս վարժեաց կրթեաց 'ի սպառնազէն
 կաքաւս ոտից . այլ մանաւանդ 'ի նմին խն
 'ի կայթիցն զոր հարկանեն ոստոստելով
 ընթացեալք ընդ քաղաքն 3, յորժամ ըզ-
 նուկրական ատպարան զանձամբ առնուն
 յամենանն մարտի, զգեցեալք պատմու-
 ճանս Ժիրանիս կարճս; և լայն թիթղամբ
 պղնձի գօտէպինդ եղեալք, և պղնձի և օ
 գլխանոց արկեալք, և մանրիկ գաշնակօք
 ոմամբք զարկուցեալք ընդ զէնս ասպա-
 րացն զօղանջ արձակեն . և ասպա զայլն ամե-
 նայն 'ի կաքաւուց անտի ոտքն կայթեն և
 կատարեն : Եւ շարժին կաքաւեն նոքա գե-
 ղեցիկս և վայելուչս, հիւ եկեալ և շը-
 ջանս գործեալ ջափով և թուով արագունս
 և կուռս և յաղթս և թեթևընթացս : Իսկ
 զասպարան զայնոսիկ կոչեն նոքա ԱՆԻԼԻՍ
 վասն ձեռն : Քանզի չեն նոքա բոլորք, և
 շըջանակ չիք 'ի նոսա՝ իբրու յասպարան
 որ կոչին Փէւտ, այլ հատած իմն ունին
 խոտորնաձև գծի, ոյց եղերք ծալս ունե-
 լով և առ միմեանս գալով գան և ժողո-
 վին, և ձև գործեն կորածև, զոր հեղեղք
 կոչեն ԱԿԻԹ : Կամ 'ի բառէդ Աղս, այն
 է՝ Արմուսկն, զորով շուրջ առեալ տանին
 զասպարան : Քանզի զայնոսիկ Յորաս ասէ,
 կարի իմն հեշտացեալ առ 'ի հեղեղացու-
 ցանել զանունն : Սակայն մարթ է և ասել,
 եթէ այսպէս անուանակոչեցաւ 'ի բառէդ
 ԱՆԷԿԱԼԷՆ, այս է՝ 'ի վերուստ . զի անդուստ

առաջին բերեալ եղև ասպարն . դարձեալ և 'ի ժանտախտելոցն դարմանէ , զոր Հեւրենք ասեն՝ Ափէսի . դարձեալ և 'ի դարեղոյ երաշտութեանն , այն է ըստ հեւրենականին Ափսոս . դարձեալ և յարկածից աղէտիցն ազատութենէ , զոր Հեւրենք ասեն՝ Ափսոսի . ըստ որում և զՌիտակորեանն՝ զվաստոր և զՊողիւքս Անաթոյորջորջեցին Աթենացիք : Սակայն եթէ 'ի հեւրենականն արդեօք արժան իցէ լեզու 'ի վեր զանունդ զայդ հանել : Իսկ Մամուրիոսի 'ի վարձ գեղեցիկ արուեստին , ասեն , յիշատակ զնորա յերգ առնուն նուագօք Սաղեանք 'ի Պիւրրոսեան կաքաւի անդ իւրեանց 4 : Իսկ կէսք ասեն , եթէ 'ի նուագ առեալն է Վէրուրիոս Մամուրիոսն : Իսկ այլք՝ եթէ ոչ այլ ինչ է այս , բայց՝ լատինականն Վերուրիոս Մամուրիոս , այն է՝ Չնախնին յիշատակ :

Իբրև այսպէս յարդարեալ կարգեաց նա գեղեցիկ զքահանայականն , մերձ 'ի մեհեանն Վեստեայ շինեաց զապարանն՝ որ անուանեալ կոչի Ռէմիս , այն է՝ Ապարանք արքունի : Եւ անդանոր ապա բազմագոյն մասամբ անցուցանէր զժամանակն՝ նուիրականացն պատկառ կալով կամ ըզքահանայսն գլխովին հրահանգելով , և առ ջերմեռանդն պաշտաման իւրոյ յաստուածայինն՝ ընդ նոսա կենցաղակից դեգերելով : Բայց և տուն բնակութեան այլ ունէր նա մերձ 'ի բլուրն Կուիրինեան , զորոյ և մինչև ցայսօր ցուցանեն զտեղին :

Այլ 'ի Թափօրս և ողջոյն իսկ յամենայն
հանդէսս նուիրականս՝ յառաջոյ ընթա-
ցեալ քարոզք և մոանետիկք ընդ մէջ քա-
ղաքին, և պատուիրելին հանգչել և 'ի գոր-
ծոց ձեռաց իւրաքանչիւր դադարել: Քան-
զն որպէս Պիւթագորեանք ոչինչ ներելին՝
ասեն՝ հարևանցի գործել զպաշտօն եր-
կրպագութեանն և զազօթից խնդրուածսն
որ առ աստուածս, այլ ելեալք 'ի տանէն
կամակար և մտադիր ոգւով կազմ և պատ-
րաստ փութալ կանխել առ 'ի նոյն: Սա-
պէս և Նումանս պարտ համարեցաւ՝ զի քա-
ղաքացիք իւր ինչ մի յաստուածայնոց ան-
տի ոչ լսիցեն և ոչ տեսցեն իբրու հարևանցի
գործ և պղերգւագոյնս, այլ գլխովին պա-
րապեալք դատարկացին յամենայն գոր-
ծոց, և մտադիր զգաստութեամբ պատ-
կառ կայցեն գործոյն այնմիկ՝ իբրեւ վեհա-
գունի իմիք 'ի բարեպաշտութեան մասին:
Նաև և 'ի շառաջմանց ամբօխից և 'ի խառ-
նաձայն զարկից և 'ի ճշելոյ վայից, և որ
ինչ միանգամ յայսպիսեաց բնաւորեցան 'ի
քաղաքին զհետ դալ պիտոյից և վաստակոց
արհեստաւոր մօրդկանն, սուրբ և մաքուր
յարգարեացեն զպողոտայն 'ի ժամ հան-
դիսիցն սրբութեան: Ոյր և զհետս ինչ մին-
չև ցայսօր ժամանակի պահեցին նորբա-
քանզի յորժամ իշխանն նոցա պարապի 'ի
հաւահմայս կամ 'ի զոհագործութիւն,
զայս գոչեն յայնժամ ժողովուրդք, հօ+
ւածք, և նշանակութիւն ձայնիդ այս է, Զայդ
աբա՝ որով և 'ի զգաստութիւն մտադիւ-

րազոյնս և բարեկազմ յորդորեն գլխովին
զմերձակայան :

Ե՛ն ե՛ն և այլ ինչ բազում յօրինադրու-
թեանցն Նուանյի նմանօրինակ Պիւթադո-
րեանցն : Քանզի որպէս նոքա պատուիրէին՝
Մի՛ նստել ՚ի վերայ քանտի . Մի՛ դանա-
կաւ շրջըրջել զկրակ . դարձեալ՝ ՚ի գնալ
զճանապարհ մի դառնալ յետս 5 . դար-
ձեալ՝ Երկնաւոր գիցն զոհս զոհել ՚ի Թիւ-
կոճատ , իսկ՝ Սանդարամետականացն ՚ի
Թիւ դար . զորոց և զմաստ խորհրդոցն իւ-
րաքանչիւր գաղտ պահէին նոքա ՚ի ռամ-
կէն : Սապէս և ինչ ինչ յաւանդութեանց
Նուանյի անթարգմանելի ունի զմաստն :
Օրինակ իմն . “ Մի՛ ձօն ձօնել գիցն յայ-
գեաց՝ որ չիցեն յօտեալ . և մի զոհ զոհել
առանց ալելու . և զի՝ երկրպագութիւն տա-
ցեն գիցն պարագայելով . և զի՝ յետ երկր-
պագութեանն ապա եկեալ բազմեացին ” :
Արդ առաջին երկուքն ՚ի գոցանէ՝ Թուի Թէ
զմէակելն և զկակղել երկրին ոռոգանեն ,
իբրու այն որ ՚ի բարեպաշտութեան մասին
իցէ գործն : Իսկ պարագայութիւն երկր-
պագուացն՝ ասեն՝ եթէ առ ՚ի նմանութե-
նէ իցէ շրջապայութեան տիեզերացս : Սա-
կայն Թուի առաւել այս ինչ , եթէ քանզի
յարևելս կոյս հային մեհեանք , վասն որոյ
և երկրպագուն աստուածոց դարձուցանէ
զԹիկունսն ընդ արևելս , և փոխադրեալ
զինքն շրջէ յաստուածն կոյս , և այնպէս
ապա շրջան գործեալ կատարէ միանգամ
մայն զաղօթան ընդ երկաքանչիւր ևս . կող-

մանան : Այլ օ՛ն և օ՛ն, այս դարձուած մարմնոյն՝ զնմանատիպն ակնարկէ և ուսուցանէ զեզիպական անուոցն այնոցիկ . իբրու այն թէ չէք ինչ հաստատուն և կայուն ՚ի մարդկայնոց աստի, այլ զխորդ և դարձուցէ Աստուած զկեանս մեր, պարտ և արժան է զնոյն պիտել և զնոյն ընդունել հաճութեամբ : Իսկ զնստելն և զբազմելն յետ երկրպագութեանն ասէն՝ գեղեցիկ գուշակութիւն լինել հաստատութեան ազօթից մարդոյն և յաւերժանալոյն նորա ՚ի բարիսն : Այլ ասեն դարձեալ՝ եթէ հանգիստն որոշումն և անջրպետութիւն է գործոյն . վասն որոյ և զառաջին գործն ՚ի գլուխ հանեալ մարդն՝ նստի բազմի մերձ առ աստուածան, իբրու եթէ առ ՚ի նոցանէն դարձեալ առցէ զսկիզբն երկրորդին : Սակայն մարթ է այստ՝ ՚ի ճահ հաւատուել և ընդ նախագրելոցդ բանից . քանզի կրթէ զմեզ օրինադիրն մի ինչ յառ Աստուած ինդրուածոց առնել անպարասութեամբ և հաբեանցի՝ իբրու հապճեալ, այլ դէպ ժամանակ գտանելով և պարպալեալք յամենայն զբազանաց :

Այլ ՚ի պատճառս հրահանգացս այսոցիկ և վարժից յաստուածայինսն անդր, այնպէս հեղացեալ ընտելացաւ ողջոյն քաղաքն, և այնպէս իմն հիացեալ յապուշ հարեալ էր ընդ առաքինութիւն Նումայի, որպէս զի և զբանս ճառից նորա թէպէտ և առաջալից հիւսս և դժպտտեհ՝ առնուին յօժարութեամբ . հաստատեալ ՚ի միտտ՝ ե-

Թէ ամենայն խորհուրդք նորա և կամք ոչ ինչ յանհաւատալեաց մասին իցեն կամ յանհնարից ոմանց: Բայց պատմեն՝ եթէ երբեմն հրաւիրեալ նորա ՚ի հացկերոյթ ոչ սակաւ ոմանս ՚ի քաղաքացեաց, եղ առաջի կահս և անօթս ունդէտս և ընթրիս դուրնաքեայս և անպաճոյճս: Իբրև սկսան ընթրել, բանս ՚ի մէջ արկանէր Նուամաս, որպէս թէ դիցուհին իւրն կենակից՝ անդանօր առ նա եկեալ հասեալ իցէ. և անդէն ՚ի քթթեալ ական երևեցուցանէր նա նոցա զոտման զարդարեալ ծանրագին նուագօք, և զսեղանս լի և զեղուն բազմախորտիկ խահիւք և բազմահանդերձ սպասուք: Իսկ որ քան զամենայն գեր ՚ի վերոյ է անտեղութեամբն, է պատմութիւնն յաղագս կենակից լինելոյն նորա և ընդ Արամազդայ: Քանզի առասպել հիւանն այսպիսի, եթէ ՚ի բլուրն Ավենտինոն, մինչ գեռ տակաւին չէր լեալ մասն քաղաքին, և ոչ բնակութիւն ինչ էր ՚ի նմա, այլ աղբիւրք խաղային անդանօր բիւրակնեայք և մայրիք էին անդհովանաւորք, ճեմ առեալք շրջինն ՚ի նմա երկուք ոմանք ՚ի Քաջաց՝ Պիկոս և Փաւոս, զոր համբուն հանգումատիպս ոմանս ասացէ որ արդեօք ազգին Այծամարդոց կամ Տիտանաց: Իսկ զօրութեամբ բժշկական դեղոցն և քաջարուեստութեամբն ՚ի դիւթութեան հրէշից՝ ասեն՝ եթէ ճարտարութիւն ճարտարելով նմանօրինակ այնօցիկ՝ զոր հելլենք կոչեն Իփէի Տատիւն, այնպէս պարայածեալ շրջինն ընդ Խալկիս:

Զօտսա ասեն ձերբակալ ադար Նումաս՝
գինի և մեղր խառնելով յաղբերն՝ յորմէ
սովորէին նոքա ըմպել։ Իսկ իբրեւ ըմբռնե-
ցան նոքա, այնուհետեւ ՚ի գինական գունակ
գունակ փոխեցան փոփոխեցան, և ՚ի բաց
մերկացեալ զքնութիւն իւրեանց, օտարո-
տի իմն և այլանդակ կերպարանս և ահլն-
կէցս տեսանելեաց զանձամբ առին։ Այլ
իբրեւ գիտացին նոքա, եթէ ՚ի կապանս
հաստս և անլուծանելիս շաղեցան, սկսան
այնուհետեւ բազում ինչ նախապատում
լինել նմա վասն հանդերձեւոց իրաց. դար-
ձեալ և ուսուցին նմա զքաւչական մաք-
րութիւնն ՚ի շանթից կայծականց, զոր և
մինչև ցայսօր ժամանակի առնեն սոխիք և
մազովք և ձկամբք՝ որ անուանեալ կոլին
Մէնի։ Իսկ կէսք ասեն, եթէ ոչ Քաջքս
այսոքիկ ուսուցին զքաւչական մաքրու-
թիւնն, այլ նոքա ՚ի ձեռն մոգական ա-
րուեստին իջուցին ՚ի վայր զԱրամազդ. իսկ
Արամազդ ՚ի ցասումն բարկութեան բըր-
դեալ ընդ Նումաս, պատուէր ՚ի վերայ
կապեաց նորա, զի քաւչականդ այդ մաք-
րութիւն եղիցի Գլխով։ Իսկ իբրեւ անդէն
կրկնեաց Նումաս ասել, եթէ Գլխով ու-
խոյ. նա ասէ, Գլխով ճարդիւն. այլ իբրեւ
միւսանգամ խափանել կամելով զսիստ
պատուիրանն, հարցանէր Նումաս, Արդեօ՞
ճալով։ Ետ պատասխանի Արամազդ, Ընչա-
ւորօ՞. կրկնեաց անդրէն Նումաս, Մէնեօ՞
ուրեմն 6։ Եւ ասեն զայսոսիկ խօսել Նու-
մայի ուսեալ յեղերեայ. ուստի և Արա-

մազդ մեկնեցաւ 'ի տեղւոյն հաշտ եղեալ ընդ Նումայի . և յայնմանէ ապա տեղին անուանեալ կոչեցաւ Իւիիօն , այն է՝ հաշտական . ուստի և զքաւչական մաքրութեանն օրինակ զայն կատարեն : Արդ այսոքիկ առասպելահաւք և ծիծաղելիք՝ զայնր ժամանակին զմարդկանն 'ի դէմն բերեն զանկակից բերումն յաստուածայինն , զոր բնաւորեալ սովորոյթն գործէր 'ի նոսա :

Իսկ ինքն Նումաս՝ որպէս ասեն՝ այնպէս իմն զամենայն յոյս իւր ապսպարեալ էր յաստուածակողմն կոյս , մինչ զի էր երբեմն՝ յորժամ լուր եհաս առ նա՝ եթէ թշնամիք աւադիկ առ դուրս հասեալ կան , ժպտեցաւ ևսսէ . Եւ էս տաղիլ զոհէ՛ : Եւ ասեն՝ եթէ նախ առաջին Նումաս տաճար կանգնեաց հաւատոյ և Տերմինոսի . և զի՝ կարգեաց սահմանեաց Հռոմայեցոց՝ եթէ հաւատոքն են երդումն վեհագոյն , զոր և վարեն և պահեն մինչև ցայսօր ժամանակի : Իսկ Տերմինոսի , այն է՝ Սահման , զոհ կատարեն հրապարակաւ և առանձինն 'ի սահմանադուխտ ագարակաց . այժմ՝ 'ի շնչաւորաց , իսկ 'ի նախնուսն՝ անարիւն էր զոհն . քանզի զայս ինչ իմաստասիրէր Նումաս՝ եթէ զիարդ պարտ և արժան է 'ի սպանութեանէն սուրբ լինել աստուածոյն Սահմանաց՝ այն որ խաղաղութեան պահապանն է և վկայ արդարութեան : Եւ թուի թէ՝ այս թագաւոր Նումաս գլխովին սահմանագլուխս կարգեաց եղ գաւառին . ուր Հռոմուլոս ինքնին ոչինչ կամեցաւ լարա-

բաժին չափելով զիւրական երկիրն՝ նշա-
 ւակել զյափշտակեալն իւր յօտարէն։ Քան-
 զի սահմանադրութիւն կապանք է զօրութեան
 իշխանին, եթէ ողջիկ պահեսցէ զնոյն.
 ապա եթէ ոչ պահեսցէ՝ յանդիմանու-
 թիւն է անիրաւութեան։ Եւ արդեօք չէր
 այնչափ լայնասահման դաւառ քաղաքին
 Հռովմայ՝ ի սկզբանն, այլ բազում ինչ՝ ի
 տեղ նիզակի իւրոյ յաւել բարդեաց ի նոյն
 Հռովմուս. և ապա զայն ամենայն Նու-
 մաս բաշխեալ բաժանեաց յաղքատ քա-
 ղաքացիսն. և այնպէս ի բաց երարձ ի նո-
 ցանէն զաղքատութիւնն՝ որ հարկաւորեալ
 ձգէր յանիրաւութիւն. և ած դարձոյց ի
 մշակութիւն երկրի զժողովուրդն, որ ի
 միասին ընդ երկրին և ինքն մշակեալ բեղմ-
 նաւորէր։ Քանզի և չէք ինչ այլ յարուես-
 տից երբէք՝ որ այնպէս սաստիկ և արագ
 արագ բնաւորեցաւ ի ներքս բերել զսէր
 խաղաղութեանն, որպէս պարէն աւուրն
 ի մշակութենէ երկրին. յորում և պա-
 տերազմականն աշխոյժք չատ իսկ յօրանան՝
 պաշտպանութեամբ չափ սեպհական կա-
 լուածոյն. իսկ թափ բերմանն ի հարստա-
 հարութիւն և յաւելաատացութիւն՝ ասն-
 ձակոծեալ է։ Վասն որոյ և զերկրագոր-
 ծութիւնն իբրու խայծ իմն խաղաղութեան
 առեալ եմոյծ Նումաս ի քաղաքացիս իւր.
 և մեծապէս ի սէր հարաւ այնմ՝ իբրու որ
 բարեբարոյ բնաւորեցաւ գործել արուեստն
 զմարդ. քան թէ ընչաւէտ։ Ապա առեալ ի
 մասունս մասունս բաշխեաց զգաւառն, զորս

և Փախստ կոչեաց, և առ մէն մի 'ի նոցանէն տեսուչս 'ի վերայ կարգեաց և ոստիկանս : Է՛ զի և ինքն անձամբ տքնէր 'ի նոյն, և խելամուտ եղեալ 'ի գործոյ անտի քաղաքա-վարութեան կենաց քաղաքացեացն, կիսոցն պատիւ և իշխանութեան բարձ առաջի ընծայէր . իսկ զկէսս՝ զհեղձագոյնսն և ըզվատսն կշտամբեալ և թշնամանեալ՝ 'ի զգաւտութիւն բերէր :

Այլ 'ի վեր քան զամենայն օրինադրութիւնս նորա քաղաքականս՝ առաւել սքանչացաւ բաշխել նորա զբաղմութիւն խութանին ըստ արհեստիցն իւրաքանչիւր Քան զի յերկուց գոլով ազգաց քաղաքն՝ որպէս՝ ասացաք՝ թուէր իմն միացեալ բայց երկպառակ էր, և բնաւ իսկ ամենեկին լինել մի՝ ոչ կամէր . և չէր ևս հնար 'ի բաց բառնալ զօտարութիւնն և զզանազանութիւն ազգացն . այլ գրգռութիւնք անդուք և վէգ գժտութեան յերկոցուն կողմանցն ցանգ 'ի վեր երևէին : Ապա զայն ինչ զմտաւ ածեալ Նումաս, եթէ և 'ի մարմնոց անտի՝ որ միանգամ անդտոին 'ի բնութենէն անխառնելիք ոմանք բնաւորեցան և խիստք՝ յորժամ փշրին և մանրին՝ այնուհետեւ հեշտեալ 'ի պատճառս մանրութե միացեալք գան և խառնին ընդ միմեանս, եդ 'ի մտի 'ի մասունս մասունս առնուլ հատուածել զբաղմութիւնն առհասարակ . և յայսմանէ ապա՝ յայլ ինչ հերձուածս երկպառակս արկանելով զնոսս, զառաջինն զայն և զմեծն 'ի բաց առնուլ 'ի նո-

ցանէն՝ ցրուեալ և վարատեալ 'ի փոքունսն յայնոսիկ : Եւ էր բաժանումն և բաշխն ըստ արուեստիցն իւրաքանչիւր, ըստ փողահարաց և ոսկերչաց, և հիւսանց և ներկարարաց, և կարուակաց և խաղախորդաց, և պղնձագործաց և բրտաց : Իսկ զայլսն յարուեստից 'ի մի խումբ ժողովեալ, 'ի բազմացանտի միաբանութիւն մի 'ի դուրս երևեցոյց : Առ այս՝ և ընկերութիւնս իմն կենակիցս և համախմբութիւնս ըստ ժամանակին, և տօնս նուիրականս սահմանեաց ետ սեպհականս միոյ միոյ 'ի դասուց անտի : Եւ այնպէս ապա առաջինն նա եբարձ ջընջեաց 'ի քաղաքէն զհերձուածն ոմանց՝ առել զանձանց և համբաւել՝ եթէ մէք Սարգիսացիք եմք. և այլոց՝ եթէ մէք Հռոմայեցիք. կիսոցն՝ եթէ մէք Տաթիոսին, և կիսոց դարձեալ եթէ մէք Հռոմուլոսին եմք քաղաքացիք : Եւ այնպէս բաժանումն գայր՝ համաշնչութիւն գլխովին գեղեցիկ գործեաց և խառնումն սքանչելի ամենեցուն ընդ ամենեսին :

Իսկ 'ի քաղաքական սահմանս նորա գովելի գտաւ և այն, զի յարդարեալ ուղղեաց զօրէնսն զայն զնոցա, որ իշխանութիւն 'ի ձեռս տայր հարցն վաճառել զորդիսն. յայսց օրինաց ազատ կացոյց Նումաս զամուսնացեալ արդիսն, եթէ ըստ հաւանութեան հօրն և ըստ հրամանին եղեալ իցէ ամուսնութիւնն. քանզի դժնդակ համարեցաւ նա, եթէ որ երբեմն ընդ ազատին եկեալ հարսնացաւ կինն, ապա յանկարծ

ընդ արծաթագին ծառային գտանիցի նա
բնակակից լեալ:

Առ այստիկ՝ և զհմտութեան պարա-
գայութեան երկնից էառ նա զճաշակն ոչ
ճշգրտագոյնա արգեօք, սակայն և ոչ գլխո-
վին վեր ՚ի վերոյ զննութեամբ: Քանզի առ-
թաղաւորութեամբն Հռոմուլոսի անբա-
նաբար և անկարգա վարէին ամսովք. կէսք
յամսոցն և ոչ զքսանից աւուրցն ունէին
զհաշիւն. իսկ կէսք զերեսուն և հնգից, և
կէսք դարձեալ առաւելքան զայս: Եւ ոչ
միտ երբէք զնէին անհաւասար պարագայ-
ութեան լուսնի և արեգակն, այլ զոյն
միայն պինդ ունէին՝ բոլորել զամն ողջոյն
յաւուրս երեքհարիւր և վաթսուն: Իսկ
Նումաս խելամուտ եղեալ՝ զի այլայլու-
թիւն անհաւասարութեանն մետասանից է
աւուրց. իբրե զի լուսնականն յաւուրս բո-
լորի երեքհարիւր և յիսուն և չորս, իսկ արե-
գակնայինն՝ յերեքհարիւր վաթսուն և
հինգ. առ և կրկնապատկեաց զմետասան
աւուրսն, և յաւել ամ ընդ մէջ ՚ի փետ-
րուար ամիսն զՆահանջն, զոր Հռոմայեցիք
կոչեն Մերէիֆինոս, որ ունիւր աւուրս
քսան և երկու: Այլ այս նորա դարման
անհաւասարութեանն՝ մեծաց ևս դարմա-
նոց ապա պէտս կալաւ: Բայց փոփոխեաց
նա՝ և զկարգ ամսոցն. քանզի զՄարտն՝ որ
առաջներորդ էր՝ կարգեաց երրորդ, և ա-
ռաջներորդ՝ զՅունուար, որ մետասան-
երորդն էր ար. Հռոմուլոսիւ. իսկ որ երկու
տասաներորդ և վերջին էր Փետրուարն՝

այժմ՝ երկրորդ է : Այլ են և բազումք՝ որ աւանդեն եթէ այս ամիսք 'ի Նումայէ յաւելեալ եղան՝ Յունուար և Փետրուար . իսկ 'ի նախնուսն անդ՝ տասնեակ ամսովք վարէին 'ի տարւոյն : Ըստ որում և ոմանք 'ի բարբարոսաց՝ երկւք . և 'ի Հելլենացւոց անտի Արիստոտելք՝ չորեք . իսկ Ալիպոնա՝ նացիք՝ վեցիւք . իսկ Եգիպտացւոցն՝ միամսեայ էր տարին , և ապա եղև քառամսեայ՝ որպէս ասեն . վասն որոյ թէպէտ և նորոյ բնակիչք են գաւառի , այլ սակայն յոյժ վաղնջուցք են , և շորս իմն ամառ ամաց ածեն նոքա յաղգարանութիւնս իւրեանց , զամիսն 'ի թիւ ամացն հաշուելով : Իսկ թէ Հռոմայեցիք ամիսս տասն կարգեցին 'ի տարին և ոչ երկոտասան , քաջայայտ է յանուանակոչութէ անտի վերջնոյն . քան զի մինչև ցայսօր Ժամանակի տասներորդ կոչեն նոքա զվերջին ամիսն : Բայց թէ Մարտն առաջին է , կարգն ինքնին ցուցանէ . քանզի և 'ի նմանէ սկիզբն արարեալ զհինգերորդն կոչեն հինգերորդ . իսկ վեցերորդ՝ զվեցերորդն . և զայլն ևս նոյնպէս մի ըստ միովէ ըստ իւրաքանչիւր կարգի : Քանզի եթէ զՅունուար և զՓետրուար յառաջ դասեալէր նոցա քան զՄարտ , 'ի դէպ գայր նոցա այնուհետև զամիսն . Քաթինիէս այն է՝ Հինգերորդ , հաշուել եօթներորդ և անուանել հինգերորդ : Իսկ այլազգ՝ գոյ և այլ պատճառ , զի զՄարտ ամիսն արեւաց և նուիրեաց Արեւի Հռոմուլոս և անուանեաց առաջին . իսկ երկրորդ՝ զԱպրիլ , մա-

կանուն կրելով զԱմիրոգիտեայ, այն է՝ Աստղիկ, յորում զոհ մատուցանեն գիցուհւոյն. և ՚ի կազանդան նորա պսակեալք մրտենեօք՝ լուանան կանայք: Իսկ ոմանք ասեն՝ եթէ Ապրիլ ոչ վասն Աստղկանն այնպէս կոչեցաւ, այլ զի անուն իւր գիրդ և փափուկ է ըստ ձայնին, Ապրիլ անուանեցաւ ամիսն այն՝ յորում բարգաւաճ է ժամանակ գարնայնոյն, յորում փթթին և ընձիւղին բողբոջ բուսոցն. քանզի զայս նշանակէ և լեզուան 8: Իսկ որ ըստ նմանէն դայ ամիս, Մայիս կոչեն ՚ի Մայասայ՝ որ նուիրեալ սրբեցաւ Հերմէսի 9: Ուրպէս և զՅունիս՝ ՚ի Հերայ 10: Այլ են և որք զայստիկ անուանաւ ասեն տիոց հասակաց՝ երեցադունից և կրտրաց. քանզի զերեցագոյնսն հասակաւ՝ Մայսուէս կոչեն նոքա. իսկ զկրտրագոյնսն՝ Եռանիսուէս: Իսկ զայլն ապա իւրաքանչիւր ըստ կարգի, զոր և ՚ի հաշիւ արկեալ անուանեն նոքա՝ հինգերորդ, վեցերորդ, եօթներորդ, ութերորդ, իններորդ, տասներորդ: Իսկ յետ ժամանակաց հինգերորդն ՚ի Յուլիոս կեսարէն՝ որ վանեաց մարտիւ զՊոմպէոս՝ անուանեցաւ Յուլիոս. և վեցերորդն՝ Ագոստոս անուանեցաւ յերկրորդ կայսերէն Ագոստոսէ, որ և Սեբաստոս: Իսկ զամիսն որ ըստ նոցաւնէն զերկուս՝ Դոմեստիանոս Գերմանիկոս ետ կոչել ըստ անուանց իւրոց, սակայն ոչ ընդ բազում ինչ ժամանակ. այլ միւսանգամ առին նոքա զիւրեանց անուանան, յոր ժամ սպանաւ նա. և կոչեցաւ մին Սեպ-

տեմբեր, և միւսն՝ Հոկտեմբեր: Եւ միայն վերջինքդ երկու՝ ըստ իւրեանց կարգին զեւորդ և կոչումն ընկալան 'ի սկզբանն՝ զնոյն պահեցին: Իսկ յերկուց անտի՝ որք յաւելան 'ի Նումայէ կամ Թէ փոխադրեցան, մին է Փետրուար, այն է ինքն է՝ Քաւու-Թիւն և պրու-Թիւն. քանզի և բառն ճշգրիտ զնոյն նշանակէ. և յայնժամ սրբեն քաւեն զմեռեալս, և կատարեն զտօն Լուսերկաղեանց, որ 'ի բազում ինչ իրա զնրմանու-Թիւն բերէ զքաւչական սրբութեան. իսկ առաջինդ՝ Յունուար կոչեցաւ 'ի Յաննոսէ: Եւ ինչ Թուի՛եթէ՛ Նումաս զՄարտն՝ որ զանունն ունէր զԱրեսի, շարժեաց փոխեաց 'ի նախաթու պատուոյն. քանզի կամէր յամենայնի նախապատիւ առնել զքաղաքականն առաքինութիւն առաւել քան զպատերազմականն:

Քանզի այս Յաննոս այր յոյժ վաղնջուց, եթէ 'ի Քաջաց դք իցէ, և եթէ 'ի Թազաւորաց, այր քաղաքական գոլով և այր ընկերասէր, ասեն՝ եթէ 'ի գաղանական և 'ի վայրագ կենաց քաղաքավարութենէ փոխեաց և ուղղեաց զմարդիկ, և վասն այնորիկ երկգիմի դռօշեն զնա. իբրև զի այլ յայլմէ գործեացնա զկերպարան և զգնացս քաղաքավարութեան կենաց: Իսկ է նորա և մեհեան մի 'ի Հռովմ երկգունեան, զոր գունն կոչեն՝ Փատերազմի: Քանզի օրէնք այս են՝ բանալ զայն 'ի լինել պատերազմի, և փակել՝ 'ի լինել խողաղութեան. որ և դժուարին յոյժ է, կամ Թէ գուն ուրեք

պատահէ. քանզի ցանգ գողցես 'ի մարտ պատերազմի պատաղեալ կայտէրութիւնն, այն՝ որ 'ի պատճառս լայնասահման մեծութեանն միշտ մարտ եղեալ կռուի ընդ ազգաց բարբարոսացն՝ որ շուրջ բնակեալ են զնովսա: Սակայն առ ժամանակքն Ագոստոսի կայսեր յետ վանելոյ հարկանելոյ նորա ՂԱՆՈՒՆԻՍ, փակեցաւ մեհեանն: Եւ յանաջ քան զայն առ հիւպատոսութեն Մարկոսի Ատիղեոսի և Տիտոսի Մանդիոսի՝ ոչ բազում ինչ ժամանակ. իսկ ապա վաղ վաղակի՝ բացաւ միւսանդամ՝ 'ի գրգռել պատերազմի:

Այլ առ Թագաւորութեանն Նումայի և ոչ օր մի երեւցաւ բաց. և այնպէս հանապազ փակեալ մնաց այն զամս քառասուն և երիս. այնպէս գործ պատերազմի դադարեալ լուեալ կայր ողջոյն առհասարակ և ամենայն ուստեք: Քանզի ոչ հռոմայեցւոցն միայն ժողովուրդ հեղ և ամբ յարդարեցաւ 'ի քաղցրութենէ և յարդարութենէ արքային, այլ և որ շուրջանակի քաղաքքն էին, իբրու այն թէ օգկաւ՝ օիւգ քաջառողջ անդուստ շնչեցէ, սկիզբն առին փոփոխութեան. և սէր և ցանկութիւն յաջորդեաց 'ի ներքս եմուտ ամենայն բարեկրօն կարգաց և խաղաղութեան, միանգամայն և 'ի մշակութիւն երկրի պարսպել, և զմանկունս յանդորտանուցանել, և 'ի դիցն պաշտօն կանխել: Իսկ տօնախմբութեանց հանգէպք և կոչնոցխորալուծք, և առ միւսնաւս զուարթութեամբ

երթնեկ և իրերաց գեղեցիկ ասպնջակա-
նութիւն և մարդասիրութիւն հիւրամե-
ծար յայնժամ գրաւեալ ունէր ողջոյն զԻ-
տալիա . որպէս զի անդատին յալլերէ ան-
տի խմաստութեան Նումայի՝ առհասարակ
յամենեաին բղխեաց բարութիւն ամենայն
և արդարութիւն . և բաժանորդ գտան և
նոքա խաղաղաւէտ անգորրութեանն՝ որ
ցանդ շուրջ բաւ ունէր զնովաւ : Որով և
ոչ քերթողացն անգամ ծայրայեղ խմատք
բաւական ինչ իցեն զայնր ժամանակին զվի-
ճակ գեղեցիկ ՚ի դէմն բերել, որ նուազ
հարկանեն մեղ օրինակ զայս .

Իսկ ՚ի ճարմանդ կուռ առպարաց
Ոստայնք ձգին սեաւ սարգից ,
Եւ ժանդ ծախէ ըզսուր ըղտեգս
Եւ ըզսուտերս երկապոխ :
Հնչումը ահեղք և շառաչումը
Փողոց լռեալ պրզնձի ,
Յարտեանանց չառնում ըզքում
Զանուշարարն ըզսրտի :

Քանզի ապաքէն ոչ մարտ պատերազմի և ոչ
հերձուածոց երկպառակութիւն, և ոչ այ-
լայլութիւն ՚ի քաղաքական ՚ի կարգս, պատ-
մեն հանգիսեալ առ թագաւորութեամբն
Նումայի : Եւ ոչ դարձեալ ինչ մի ընդդէմ
նորա թշնամութեան կիրք, կամ մախանք
նախանձուն, կամ դարանաւալութիւն ՚ի
գրաւել ունել զարքայութիւնն, կամ հա-
մաշունչ դաւադրութիւն արանց : Այլ ե-

Թէ զահ երկիւղին ասիցես զգիցն, որ գոգ իմն խնամ կալեալ՝ պահ մեծապէս ունէին զարամքն. եթէ զյարգ պատկառանաց զառաքինութեան նորա, և եթէ զառ յաստուծոյ զգեղեցիկ բախտն՝ որ յամենայն չարութենէ անդրժեի և սուրբ պահէր զկեանս մարդկանն առ ժամանակօքն նորա, օրինակ ճշգրիտ և ապացոյց 'ի ներքս երեւնա զՊղատոնական ձայնին, զոր յետ ոչ սակաւուց ժամանակաց համարձակեցաւ Պղատոն աւանդել յազազս քաղաքակառութեանն, եթէ՝ Մի միայն դադար և արձակուրդ մարդկան 'ի չարեաց՝ յաստուածային իմն բախտէ այն իսկ է, յորժամ իմաստասիրականն միտք համաշունչ միացեալ ընդ արքունի գաւաղանին, զօրաւոր առաւել քան զմիջութիւն նախաթող բազմեցուցէ զառաքինութիւնն : Քանզի ինքն իմաստուն գոլով, արդարեւ երանելի իսկ է. իսկ երանելիք դարձեալ և որք լեն զբանսն՝ որ ելանեն յիմաստուն բերանոյ նորա. քանզի ոչինչ արդեօք պէտք իցեն յայնժամ ոչ բռնութեան ինչ առ ժողովուրդն, և ոչ սպառնալեաց : Քանզի նորին իսկ իբրեւ 'ի ջինջ և 'ի յատակ օրինակի և 'ի մաքրափայլ քաղաքավարութեան կենաց իշխանին իւրեանց տեսեալք զառաքինութիւնն, կամակարութեամբ սրտի ինքնին յիմաստութիւն անդր բերցին. և միակրօն կարգօք՝ մտերմագոյնա և համաշունչա առ միմեանս արդարութեամբ և չափաւարութեամբ նահատակեցին կեանս վարել անա

բառու և երանելիս, յորում գեղեցիկ յոյժ
 վախճան ամենայն թագաւորութեն հա-
 տասեալ կայ: Եւ 'ի վերջան զամենեւեան՝
 արքունի գահոյիցն արժանի նա է, որ զնոյն
 քաղաքավարութիւն վարուց և զնոյն գնացս
 կենաց բաւական է ազգել 'ի հպատա-
 կեալս իւր: Արդ Նուման արքայ առաւել
 քան զամենայն զք թուի թէ պատկառ ե-
 կաց իմաստիցս այսոցիկ:

Այլ յազգս զաւակաց նորա և հար-
 օանեացն՝ ընդդիմախօսեն պատմաբանք:
 Քանզի կէսք տսեն՝ եթէ յայլ հարսանիս
 չեմուտ նա, բայց 'ի Տատիայն. և ոչ դար-
 ձեալ այլում զաւակի հայր եկաց նա, բայց
 միամոր դստերն Պոմպիլեայ: Իսկ այլք դար-
 ձեալ՝ ընդ դստերն և այլ ևս չորս ուստերս
 գրեն զնորա, այս են՝ Պոմպոնէս, Պինոս,
 Վաղպոս, և Մամերկոս. որոց մէն մի ա-
 ռանձինն թողին զհետ իւրեանց՝ տանց պալ-
 ազատութիւն և հոյակապ զարմի: Քան-
 զի 'ի Պոմպոնէ սերեցան Պոմպոնեանք.
 իսկ 'ի Պինոսէ՝ Պինարեանք. և 'ի Վաղպո-
 սէ՝ Վաղպուրնեանք. իսկ 'ի Մամերկոսէ՝
 Մամերկեանք: Եւ վասն այնորիկ և Ռեճե-
 անուանեալ կոչեցան նոքա առհասարակ,
 այն է՝ Արքայք: Իսկ և այլք դարձեալ մե-
 զագիր լինին նոցա, որք միանգամ շնորհս
 իմն մարդահաճութեամբ արարեալ ոմանց
 'ի զարմիցն՝ տան նոցա ոչ ճշմարտութեամբ
 զկնիքս ազգատոհմի պայազատութեանն 'ի
 Նումայէ: Իսկ զՊոմպիլեա ոչ 'ի Տատիա-
 սայ տսեն ծնեալ, այլ յայլմէ կնոջէ՝ զոր ա-

Ժեալ իցէ Նումաս 'ի Թագաւորութեան
անդ իւրում՝ Լաւրեանի անուն։ Այլ ա-
մենեքեան առհասարակ միաբանին ասել,
եթէ Պոմպիլեա հարանաջալ Մարկիոսի։
Եւ էր այս Մարկիոս որդի այնր Մարկիո-
սի, որ յորդոր է Թելադիւր եղև Նումայի
առնուլ զԹագաւորութիւնն։ Եւ քանզի
աս 'ի միտսն ընդ Նումայի եկն գաղթեաց
'ի Հռոմ, և շուք առեալ անց 'ի համար
Սինկլիտոսին. և յետ մահուանն Նումայի
'ի վէջ ընդ Աստիդեայ հետամուտ եղեալ
աթոռոյ արքայութեանն և նկուն եղեալ
'ի նմանէ, անսուաղութեամբ անձին արար։
Իսկ որդի նորա Մարկիոս ունեցով իւր ըզ-
Պոմպիլեա՝ եկաց մնաց 'ի Հռոմ քաղաքի.
և ծնուլ զՄարկիոս Անիս, որ Թագ կա-
պեաց յետ Տուղլոսի Աստիդեայ։ Իսկ զաս-
որպէս ասեն՝ 'ի հնգամեայ հասակի եթող
Նումաս 'ի մեռանել իւրում։

Եւ մեռալ Նումաս ոչ արագեալ ինչ
մահուամբ և ոչ յանկարծակի, այլ տակաւ-
առ 'ի ծերութենէն և անդորր և ամբ իս-
թութեամբ պակասեալ վատեցաւ, որպէս
արտմէ Պիտմն. և մեռալ նա 'ի բարւոր
ծերութեան՝ ոչ շատ ինչ անցեալ զութ-
արնամենիւք։ Իսկ զքաղաքավարութիւն
կենաց նորա նախանձելի յորինեցին նովին
իսկ յուղարկաւորութեամբն Ժողովուրդ-
առհասարակ՝ նիզակակիցք նորա և բարե-
կամբ խուռն ընթացեալք 'ի Թաղումն նո-
րա հանդերձ աշխարհաԺողով ձօնիւք նու-
րաց և պսակօք. և պատրիկք բարձեալ ու-

Նկին զգալանդան նորա . անդ և քահանայք
 գիցն՝ համախումբն եկեալ 'ի վայրն յուզար-
 կաւորք ընեին : Անդանոր և այլ խումբ
 հանդիսաւոր խառն 'ի կանանց և 'ի տղայոց,
 ոչ որպէս թէ ծերացելոյ ուրումն արքայի
 եկեալ հասեալ 'ի թաղումն, այլ իբրեւ այն
 թէ զյոյժ սիրելին՝ որ 'ի նորարողքս զհա-
 տակին վախճանեալ լիցէ՝ այր այր իւրաքան-
 ճւոր եկեալ 'ի թաղել, այնպէս մեծապէս
 կոծով և լալեօք զհետ երթային : Բայց 'ի
 հուր խարովին ոչ ետուն զգիւղին նորա .
 քանզի և ինքնին գլխովն՝ որպէս ասին՝
 արդել խափանեաց զայն : Սակայն տա-
 րածնս երկուս կոսեալ 'ի քարէ՝ արին թա-
 ղելին ընդ Եանիկղեաւ . 'ի միումն հանդու-
 ցեալ զմարմինն, և 'ի միւսումն՝ զՄատենանս
 նորա զնուիրականն, զոր ինքնին Նուման
 արձանագրեալ էր . ըստ որում և հելլէ-
 նացւոց օրենսգիրք զՎիւրայս իւրեանց՝ այն
 են՝ Եռանկիւնի արնակքն : Քանզի և ուսու-
 ցեալ խել էր նա քրմացն՝ մինչդեռ կենդա-
 նին էր՝ զգիրսն զայնոսիկ, և ամենայն տա-
 ռիցն և իմաստիցն խորհրդոց խելամուտ
 արարեալ էր զնոսա . վասն որոյ և զնուի-
 րական գիրսն զայնոսիկ հրամայեաց թա-
 ղել 'ի միառին ընդ մօրմնոյն . լաւ համա-
 լրեցաւ՝ զի մի ծածկութիւնք գաղտնեացն
 այնոցիկ 'ի գիրս անկենդանս տարուքե-
 րեալք յածեցին : Նոքն խորհրդով ասեն
 և զՎիւթագորեանց՝ եթէ ոչինչ արձանա-
 գրեն նոքա 'ի գիրս պատուիրանաց իւրեանց,
 այլ զյիշատակ նոցուն և զհրահանգ վար-

Ժիցն անգիր տպաւորեն 'ի լտեղիս արժա՝
նաւորացն : Եւ ասեն՝ եթէ էր երբեմն՝ զի
յանարժանից անտի ումեմն առաջի եղան
առաջարկութիւնք և պէտք 'ի գծնդակաց
անտի և յանթարգմանեւեացն երկրաչա-
փութեան, և սպառնացեալ իցեն դիք մեծ
և նորանշան չարեօք պատուհասել զօրինա-
զանցութիւնն զայն և զամբարշտութիւն :
Ասան որոյ և բազում ներողութեան հան-
դիպին նոքա՝ որք միանգամ պատուասի-
րեն ասել՝ եթէ կենակից կենցաղակից լեալ
իցեն միմեանց Նումաս և Պիւթագորաս 'ի
պատճառս այսչափ նմանութեանց նոցա :

Իսկ Անտիաս 'ի գիրս իւր պատմէ, եթէ
որ 'ի տապանի անդ ամփոփեալ եղան Մա-
տեանքն, երկոտասանքն էին Քահանայա-
պաշտօնք, և երկոտասանք այլ՝ հեղեղացի
գրեալ խմաստասիրականք : Բայց ապա յան-
ցանել չորից հարիւրոց ամաց առ հիւպա-
տոսութեամբն Պոպղիոսի Կուռնելիոսի և
Մարկոսի Բերիոսի, տեղատարափ մեծ ի-
ջեալ անձրեաց և զշիրիմն ողողեալ քան-
դեալ, հոսանք ջրոցն 'ի գուրս վարեցին ըզ-
տասարանն . և 'ի բաց թաւալեալ կափար-
չացն, մին 'ի նոցանէ ունայն գտաւ ամենեկին
և թափուր, և մասն և նշխար ամենեկին
չգոյր 'ի նմա 'ի մարմնոյն . իսկ 'ի միւսումն
գտին ամփոփեալ զՄատեանն : Եւ ասեն՝
եթէ որ 'ի Ժամանակին յայնմիկ զօրավարն
էր Պետիղոս՝ առեալ ընթերցաւ զմա-
տեանն զայն, և չղբաւ առ Սինկղիտոսն և
երդմնի եղև, եթէ բնաւ իսկ ոչ արժանն է

ոչ օրէն և սուրբ համարի նա լսելի պունել զգիրսն զայնոսիկ առաջի խոստանին . վասն որոյ և 'ի Կոմիտիոն տարեալ զմատենանն , անդ այրեցին զնոսա :

Եւ արդ՝ ամենայն արդարոց անձանց և քաջաց և առաքինեաց՝ 'ի Թիկանց կուսէ մեծ ևս գովութիւն բնաւորեցաւ զհետ դալ յետ վախճանի նոցա . քանզի և կիցք նախանձուն ոչ բաղդում ինչ ժամանակ կայ մնայ յետ մահուն նոցա . իսկ է զի և մահ նորա գլխովին կանխէ քան զնոցայն : Բայց զօրոյս փառսն քաջափայլ յարդարեցին արկածք աղէտից Թագաւորացն՝ որ Թագ կապեցին զինի նորա : Քանզի Թագաւորը հինգ կացեալ յետ նորա , վերջինն 'ի նոցանէ անկեալ յիշխանութենէն՝ անդ 'ի տարասահմանութեանն իւրում ծերացաւ . իսկ 'ի չորից անտի և ոչ մի դը ըստ բնութեան կարգին վախճանեաց զկեանսն . այլ երեք 'ի նոցանէն՝ դաւեալք խաբանօք փողոտեցան : Իսկ Ոստիղիոս Տուղզոս՝ որ զինի 'Նումայի Թագ կապեաց , շատ ինչ 'ի գեղեցիկ նորա օրինացն , և առաւել քան զայլսն՝ զբարեպաշտութիւն նորա յաստուածայինսն յընչաց քերէր և ծիծաղէր . իբրու այն որ անգործս և վատս և կնամարդիս 'ի մարտ պատերազմի յարդարեաց զքաղաքացիսն : Սակայն և ոչ ինքն գլխովին եկաց մնաց 'ի ստամբակ խեղութեան իւրում , այլ 'ի բազմահարուածեան և 'ի դժնդակ խօթութենէ 'ի զգաստութիւն բերեալ , ողջոյն իսկ անձնատուր եղև 'ի սնապաշտութիւն անդր , ան

բաժ գլխովն 'ի բարեպաշտութենէն Նու-
մայի արքայի: Աւ պառակ գարձեալ՝ 'ի
նոյն սնապաշտութիւն առհասարակ առ-
եալ գրդեաց զքաղաքացիան Հռովմայ պա-
կուցանող ազէտք օրհասի մահուն նորա,
ըստ որում պատմաբանն մեզ՝ եթէ կայ-
ծակնահար եղեալ Ոստիգիոս Տուղլոս՝ 'ի
նոյն և յաճիւն գարձաւ:

ԶՈՒԳԱԿԸՌՈՒԹԻՒՆ

ԼԻՒԳՈՒՐԳԵԱՅ ԵՒ ՆՈՒՄԱՅԻ

ԼՅԼ քանզի ընդ ճառս կենացն Նու-
մայի և Լիւկուրդեայ անցեալ՝ զերկուսեան
միանգամայն յանդիման եգալք ընթերցա-
նեւեացն, ոչինչ դանդաղելի է մեզ այսու-
հետեւ՝ թէպէտեւ դժնդակ իցէ գործն, առ-
նուլ ՚ի միասին ամփոփել և զխտիղն՝ որ
ընդ նոսա: Քանզի որ ինչ միանգամ հա-
սարակ են երկոցուն նոցա՝ քաջայայտ աւա-
գիկ երեւին ՚ի գործոց անտի նոցա. ըստ
որում ողջախոհ ժողովալութիւն արանցդ
այդոցիկ, փոյթ բարեպաշտութեն, կարգ-
քաղաքականութեանն, հրահանգ դատախա-
րակութեանն. և զի՝ զնոյն զմի ակեղքն զատ
ի գից անտի առին երկոքին նոքա զօրինա-
գրութեանն իւրեանց:

Այլ սակայն որ առանձին գեղեցիկ նա-
հատակութիւնք իցեն իւրաքանչիւր նոցա,

Նախ առաջինն՝ զի յանձին կալաւ Նումաս զԹագաւորութիւնն, և խիւղութեամբ զի այլում յանձն արար զնոյն: Քանզի Նումաս ոչ հետամուտ ինչ եղեալ՝ ժառանգեաց զնա. իսկ խիւղութեամբ ժառանգեալ ունելով զնա՝ անդրէն դարձոյց ետ: ԶՆումաս այլք ոմանք տէր իւրեանց կացուցին՝ զայր սոսկական և օտարական. իսկ խիւղութեամբ գոլով Թագաւոր՝ անձամբ զանձն արար սոսկական: Արդ՝ գեղեցիկ է արգեօք զարքայութիւնն տառնալ արդարութեամբ. և գեղեցիկ է դարձեալ՝ քան զարքայութիւնն նախապատիւ առնել զարքարութիւնն: Քանզի առաջինութիւնն այնպէս փառաւոր գործեաց զՆումաս, որ պէս զի և արքայութեանն արժանի առնել զնա. իսկ զխիւղութեամբ այնպէս մեծ գործեաց, որպէս զի և արհամարհել զարքայութեամբն:

Իսկ երկրորդ անգամ՝ քանզի իբրու արդարեւ ներդաշնակութիւն իմն քնարի, ըզթուլացեալն և զգրգացեալն Սպարտիա կորովեալ ձգտեաց խիւղութեամբ. և զուսն և զսաստիկ կորով զՀռովմայ Թուլացոյց Նումաս: Այլ մեծապէս քաղընդոտն գործոյ ընդառաջ եւ խիւղութեայ. քանզի ոչ եթէ զսպառազինութիւն զրահիցն մերկանալ յանձնէն Թելադրէր քաղաքացեացն և զսուսերսն՝ ի բաց ձգել, այլ զսկի և զարծաթ ի բաց Թողուլ լքանել, և զբազմահանդերձ մահիճս զանկողնոցն, և զանհանս կողնոցն ընդ վայր հարկանել: Եւ ոչ

եթէ հանգարտեալ դադարեալ 'ի մարտից պատերազմաց՝ տօնա կատարել և զոհն զոհել, այլ զընթրեօքն և զըմբէլեացն խորախճանօք անփոյթ արարեալ՝ 'ի զէնո զարդուց և 'ի գօտէկոխս վաատակել և կրթել: Ուստի և Նումաս սէր մտերիմ՝ բնկալեալ և շուք պատուոյ յիւրոց անախ՝ այնպէս ած հաւանեցոյց զնոսա և գործեաց զամենայն իսկ Լիւկուրգոս 'ի վտանգ անկեալ և հարուածս ևս առեալ, հազիւ ուրեմն տիրացեալ՝ 'ի գլուխ հանէր զգործն: Բայց Նումային կարի իմն հեզ և հանգարտ և մարդասէր բնաւորեցաւ բոյս բարուցն, որ 'ի խաղաղութիւն և յարգարութիւն փոխակերպեալ հեզացոյց զքաղաքացիսն 'ի սանձակոտոր և 'ի հրաբորբօք աշխուժիցն:

Այ՛ եթէ և զօրէնսն որ վասն Խլոտացն՝ հարկաւորեացէ դք զմեզ կարգել 'ի քաղաքականութիւն անդր Լիւկուրգեայ, գործ անագորոյն յոյժ և անօրէնութիւն մեծ. յայնժամ ասասցուք և մեք՝ եթէ օրէնքս գիր եղև Նումաս յաւէտ իմն դիպողագոյն հելլենական իմաստիցն: Իբրև զի և բուն իսկ ծառայիցն ետ ճաշակս ճաշակել զպատուոյ ազատաց, հրամայեալ նոցա 'ի Նոնոսեան կոչումսն բազմել ուտել բարձակից ընդ տեարց իւրեանց: Քանզի և զայս ինչ ասեն մի յօրինաց անտի լինել Նումայի, եթէ պարս և արժան է 'ի վայել տարեւոր պաղոցն միաբան վայելել և գործակից մշակացն: Իսկ այլք քերթողաբանեն՝ եթէ այս 'ի յիշատակ պահէր Նոնոսեան հաւասար

բաժնեակ կենացն, յորում ոչ ծառայող երևեր, և ոչ տէր, այլ առհասարակ ամեն ներքեան ազգակիցք միմեանց համարեալ էին և զուգապատիւք:

Բայց համբուն երկղբին միանգամայն երևին 'ի սակաւապէտ կեանս և յողջախոհ ժառիկալութեան հաւատարմապէս ածել ձգել զժողովուրդն: Իսկ յայլոց առաջին նութեանց՝ մին յարիութիւն անդր առաւել հակամիտեալ էր. իսկ միւսն՝ յարգութիւն: Սակայն թէ ոչ որպէս ինձ թուի՝ 'ի պատճառս անկակից աննմանութեան բուսոյ բարուց կամ սովորութեան քաղաքացն իւրաքանչիւր՝ հանգամանս աննմանս սարսո և արժան էր նոցա 'ի ներքս բերել: Փանծի ոչ 'ի պատճառս վատասարտութեան կարճեաց երարձ 'հումաս զկալ մարտից, այլ զի մի թերեւ անդուստ անիրաւութիւն 'ի ներքս մնոցէ: Եւ ոչ Լիւկուրդոս գարձեալ յանիրաւութեան սակահանգերձեաց մարդեաց մարտիկս, այլ զի մի անիրաւութիւն կրեացն իւրքն: Եւ այսպէս ապա երկղբին սղբա զծայրայեղ մոլութիւնան բարձեալ 'ի միջոյ, և կարեւորացն պիտոյիւք լցուցեալ զքաղաքացիան, հարկաւորեցան մեծամեծս այնուհետև 'ի ներքս ընծայել փոխութիւնս:

Իսկ յազազս կարգաւորութե և 'ի գասս գասս որոշման քաղաքայնոցն, ռամկական արգարե և համբուն ժողովրդական է 'հումայինն, որ յոսկերչաց ոմանց և 'ի փողոս հարաց և 'ի կօշկակարաց խառն և բազմա

գաւթակ 'ի վեր երևեցոյց ժողովուրդ : Իսկ
 և խակուրդոսինն մեծապէս է և աւագ, որ
 զձեռագործ և զծառայական արուեստսն
 յածեցուցանէր ընդ ձեռս ծառայից և ե-
 կամեոից արանց . իսկ գլխաւորայինսն 'ի մի
 խմբեաց վարժեաց յառաջս վահանաց և
 'ի անգա նիդակաց, զի մարտի պատերազմին
 եղիցին նոքա արուեստաւորք, և Արհալին
 տրասարկու պաշտօնեայք . և զի՝ այլ ինչ
 ամենեկն ոչ գիտացեն և ոչ հոգացեն՝
 բայց հնազանդել զորավարաց և 'ի վերայ
 տիրել թշնամեաց : Քանզի և ոչ օրէն ինչ
 էր ազատորենրոյն ինչս հաւաքել կուտել,
 որպէս զի և գլխովին և ճշմարիտ ազատք
 լինիցին նոքա . այլ հանդերձանք և հոգք
 ընչեց՝ ծառայիցն տուեալք էին և խոտացն
 'ի ձեռս, ըստ որում և սպասարկութիւն
 տեղանոյն և կերակրոցն : Իսկ Նումուս յայդ
 պիսեաց աստի ինչ ոչ խաբեաց, այլ զըն-
 չաքաղցութիւն զօրականին սանձեաց կար-
 ճեաց . իսկ զայն ամենայն ընչաւէտութիւն
 ոչինչ արգել : Եւ ոչ զանհաւասարութիւն
 զայս տապաղեալ հարթեաց, այլ թոյլ ետ
 յօրանալ ընչեւք և բարդաւաճել անսահ-
 մանաբար . և անխոյժ արար զբազում աղ-
 քատութեամբն՝ որ խուռն հարդան տու-
 եալ 'ի ներքս՝ ողողէր զքաղաքն : Պարտ և
 արժան էր անդէն վաղվազակի 'ի սկզբանն,
 յորժամ չև ևս էր բազում և մեծ անհա-
 ւասարութիւն 'ի կեանս մարդկանն, այլ
 մինչքեռ նմանք էին միմեանց և հաւասարք,
 արձանանալ զդէմ ունել օգտածարու ա-

դահուածեանն, ըստ որում Լիւկուրգոս և պահ արկեալ պաշտպանել ՚ի վնասուց և ՚ի տուգանացն նորա՝ որ ոչ գուղնաքեայք ինչ եղեն արդեօք, այլ շատ և մեծամեծ չարեացն որ պատահեցան՝ այն եղև տերմն և սկիզբն և պատճառք:

Այլ որ ինչ յաղագս բաշխից կալուածոց երկրի, ոչ զԼիւկուրգոս առնէ բամբասելի, զի արար. և ոչ դարձեալ զՆումաս՝ զի չարար: Քանզի Լիւկուրգոսին խարխա հաստատուն և հիմն քաղաքականութեանն ՚ի ներքս ընծայեցաւ հաւասարութիւնդ այդ. իսկ Նումայի՝ քանզի այն ինչ լեալ էր վիճակաբաշխութիւնն, չէին ինչ պէտք այլոց բաշխից. և ոչ դարձեալ պարս ինչ էր շարժել փոխել զառաջին բաժանումնն՝ որ յակաստանին կայր ընդ դաւառն ողջոյն՝ որպէս հաւանեալս եմ:

Բայց զինամն պահպանութեան կուսանացն յաւէտ ճշդեաց Նումաս. քանզի և այնպէս իսկ արժան և վայելուչ է իդական բնութեանն, և գեղեցիկ զարդ նոցա: Իսկ Լիւկուրգոսինն՝ բնաւ իսկ ամենեկն լոյծ և մեղկ գոլով և կնամարդի, պատճառս ետ քերթողացն իմաստից: Քանզի Ֆէնօմբիֆա, այն է՝ Ազդերացոյցս ոմանս, այսպէսնօք կոչեցին նոքա զկուսանան Սպարտիոյ, ըստ որում Իքիւկոս: Դարձեալ առ այս՝ և իբրև այրամոլս թշնամանեցին զնոսա, ըստ որում Եւրիպիդէս՝ որ ունի օրինակ զայս. “Որք ՚ի միասին գոլով ընդ պատանեացն՝ ամայի թողուն զտունս, մերկք ազգերդք,

հողմակոծեալ տեռիւք “: Քանզի կուսանաց պատմութեանն քղանցք անկար հանդիպեալ ՚ի խոնարհ կուսէն, վասն որոյ և ՚ի քայլան նոցա բացեալք պարզէին, և մերկ խայտառակ երևեցուցանէին ողջոյն զազգրն նոցա: Եւ զայս ապա ճշգրտագոյնս Սոփոկղէս ՚ի գէմն բերէ, ասելով. “Եւ պատմութեան իմն արկեալ աւադիկ՝ որ ոչն քօղարկէ զազգիկն, այլ աստի անտի հոլանեալ զազգրն ցուցանէ զհերմիովին”.

Վասն որոյ և ասեն, եթէ խրոխտք էին և լերքք, և առաւել ՚ի վերայ նոցուն իսկ արանց իւրեանց այրաբար ճոխանային. որք և զառանին իրս իւրեանց տանէին բերէին մեծապէս իշխանութեամբ. այլ և ՚ի հրապարակական գործառնութիւնսն ՚ի ներքս տային խառնէին զկարծիս իւրեանց, և խօսէին ևս համարձակութեամբ մեծաւ վասն մեծաց իրաց: Իսկ Նումաս զկանանցն արժանիս և զշուք պատուոյն պահեաց պահպանեաց առ արս իւրեանց. զոր և ունէին իսկ նոքա առ Հռոմուլոսիւ՝ պաշտօն մեծապէս առեալք և սէր ՚ի պատճառս յափշտակութեանն այնորիկ: Սակայն ամօթխածութիւն բազում կարգեաց ՚ի վերայ նոցա, և զխառնել ՚ի գործառնութիւնս տէրութեանն կարճեաց ՚ի նոցանէն, և ուսոյց ևս նոցա զգաստութիւն և պարկեշտութիւն, և սովորեցոյց մարդեաց զնոսա ՚ի լուութիւն. իսկ ՚ի գինւոյ ողջոյն իսկ հրաժարեցոյց զնոսա. իսկ խօսս ինչ և ոչ վասն կարեւորացն անգամ խօսել նոցա ՚ի

բացականութեան արանց իւրեանց : Մինչ
քն պատմեն՝ եթէ էր երբեմն յորժամ 'ի
կանանց ոմն համարձակեցաւ զգտտ իւր ինք
նին ասել 'ի հրապարակին, առեալ արձա-
կէր Սինկղիստոսն ալա 'ի Դեղզիս, հարցա-
նել պատգամ՝ եթէ իմ իմիջ արդեօք նշա-
նակ իցէ քաղաքին գործդ այդ :

Բայց ամենայն հլութեան նոցա և հնա-
զանգութեան հեղութեան մեծապէս նշա-
նակ էր յիշատակն՝ զոր առնէին նոքա յա-
ղաքս վատթար կանանց : Քանզի զորորինակ
առ մեզ առ Հելլենացիս՝ պատմաբանք ար-
ձանագրեն յաղաքս առաջնոցն արանց, որք
միանգամ կամ սպանութիւնս գործեցին
զքաղաքայնոց, կամ որք 'ի կռիւ մարտի
դրդուցան ընդդէմ եղբարց, կամ որք ձե-
ռամբք իւրեանց մահ առնեցին հարց կամ
մարց իւրեանց : ստաքս և Հռովմայեցիք
յուշ ածեալ խօսին ընդ միմեանս, եթէ
առաջին աւագիկ 'ի բաց արձակեաց զկին
իւր Սպորիոս Կարբիւիտո, յորժամ յեռ-
ջնութեան Հռովմայ ընդ ատն երեք հարիւր
և երեսուն մէ ուրեք այլ պատահեաց եր-
բէք յայնպիսեաց անտի : Եւ թէ՛ 'ի կա-
նայս առաջին, Պենարիոսի կինն Թադէս
անունն՝ դժտեցաւ ընդ զդքան զին իւրոյ Գե-
քանեայ առ Թագաւորութեանքն Տար-
կուինոսի Սուրբադոսի : Այսպէս գեղե-
ցիկս յոյժ և վայելուչս կարգեալ և սահ-
մանեալ էին իրք հարժանեացն առ նոսա
յորէնարէ անտի :

Իսկ որ ինչ միանգամ յաղաքս դատարաւ

բախումների կուսից և տուչութեան նա-
ցուն արանց, միաբան են նորա: Լիւկուր-
գոս 'ի հասուն հասակի և յորժամ ջեռ-
նուն, առեալ հարսնացուցանէր զնոսա-
որպէս զի զուգաւորութիւնն գլխովն 'ի
պահանջել անդ բնութեանն՝ մտերմու-
թեան սիրոյ սկիզբն և պատճառք եղիցի և
բարեկամութեան առաւել, քան ատելու-
թեան և երկիւղի նոցա, յորժամ բռնի
ընդդէմ բնութեանն վարեացին 'ի նոյն. և
զի՝ և մարմնիցն գլխովն կորովացեալք իցեն
առ 'ի քաջութեամբ բերել կրից յղու-
թեան և երկանց ծննդեանն, իբրու այն՝ որ
ոչ յայլ ինչ պէտա հարսնացեալք իցեն
նորա, քան 'ի պատճառաւ զաւակագործու-
թեանն: Իսկ հռովմայեցիք յերկոտասան
ամաց հասակի, և կրտսերացն ևս՝ տային
արանց զկոյս իւրեանց: Քանզի պտղէս
միանգամայն և մարմնն նոցա և բարք նոցա
առաւել ևս մաքուր և սուրբ և անշաղախ
գտանիցին 'ի հարսնութեան անդ նոցա: Եւ
քաջայայտ է ուրեմն, զի Լիւկուրգոսինն
առաւել բնաւորականք էին սահմանքն առ
'ի զաւակարարութիւն անգր. իսկ հռովմայ-
ինն՝ առաւել բարոյականք առ 'ի կենեա-
կից քաղաքավարութիւն ամուսնացն:

Բայց որչափ ինչ միանգամ գեղեցիկ
վերակացութիւնքն իցեն 'ի վերայ ման-
կանցն Սպարտիոյ, և համագումար խմբել
նոցա և գաստիարակութեան մարզք և հա-
սարակորդ բաղմել նոցա 'ի կոչումն ընթ-
րեացն, և 'ի վարժաւ ընդացն և 'ի խաղս զը-

սանացն խնամոտ ջանքն վասն նոցա և վայելուչ կրթանքն, այսոքիւք ամենեկին զայս ինչ յանդիմանեաց Լիւկուրդոս՝ եթէ ոչինչ աւելի ոք էր նուաճաւ քան զօրէնսդիրս ոմանս հետեակս և անաւագս: Քանզի նուաճաւ զմանկանցն դաստիարակութիւն և զիրք թանսն գլխովին ապապարեաց ՚ի կամս հաճութեան հարցն կամ ՚ի պէտս պիտոյից նոցա, եթէ մշակ հողագործ կամիցին առնել զօրդիսն, եթէ նաւագործ արուեստաւոր, կամ դարբին ոք պղնձոյ, կամ թէ ոք ՚ի փողարաց. որպէս թէ՛ ոչ պարտ իցէ անդատին ՚ի տղայ Թիոցն առ մի վախճան կրթել մարդէլ և շրջել ամոքել զբարս մանկրուոյն. այլ զորօրինակ եթէ համախուռն ՚ի նաւ մի վերելակեալ մտցեն նոքա ըստ հաճոյիցն իւրաքանչիւր՝ ոմն յայս ինչ պէտս գործոյ և ոմն յայլ ինչ, և ապա միայն ՚ի վաճանգս վերջինս նաւուռն՝ առ ահի անձանց խուճապեալք զարհուրեալք համագունդ գիմեսցեն ՚ի հասարակաց գործն. իսկ այլազգ՝ այր այր իւրաքանչիւր զանձինն միայն խնդրեսցէ: Եւ արդեօք չէ արժան մեզ դնել օրէնսդրացն հետեակաց, եթէ ուրեք երբէք նուազեալ գտանիցին յօրէնսդրութիւնս իւրեանց կամ առ տղիտութե կամ առ տկարութեանն. իսկ առն իմաստնոյ՝ որ զարքայութիւն զանձամբ առեալ իցէ ՚ի վերայ ժողովրդեանն, որ այն ինչ ՚ի մի վայր եկեալ ժողովեալ իցէ և անգիմադարձ հլութեամբ զանձն ընծայեսցէ, իմ իմիւք այլ առաջին արժան իցէ խնամով պատկառ

կալ, որպէս գաստիարակութեան մանկաւ-
 ալն և աննդեանն, և վարժից պատանեացն
 և կրթութեան. որպէս զի մի այլազանք մի
 մեանց և մի խռովայոյղք լինիցին նոքա 'ի
 բարս իւրեանց, այլ 'ի նոյն 'ի մի հետս շաւ-
 ղաց հասարակ առաքինութեան անդատին
 'ի տղայական հասակէն հարստեալք և տալա-
 ւորեալք՝ միախորհ գտանիցին միմեանց և
 միակերօք: Եւ գաստիարակութիւն այս-
 պիսի մեծապէս օգնեաց իւրաքեայ հան-
 դերձ այլովք և 'ի պահպանութիւն օրինաց
 նորա: Քանզի գուղնաբեայ ինչ էր ապա-
 քէն ահ երկիւղի երգմանցն՝ եթէ 'ի ձեռն
 գաստիարակութեանն և վարժից չէր նա
 յառաջագոյն յօրէնս իւր հարստեալ ըզ-
 բարս և զսովորոյթս մանկտոյն, և ընդ կա-
 թին աննդեանն չէր անդատին տնկակից ա-
 բարեալ նոցա՝ և զսէր և զնախանձ օրինաց
 հայրենի աշխարհին: Ելինչ զի և աւելի քան
 զժամանակ ամաց հարիւրոց հնդից կացին
 մնացին անայլալակ մասունք օրինադու-
 թեանց նորա՝ տիրադոյնքն և նախապատիւք-
 իբրու այն թէ յերանդ իմն գունոյ անա-
 պակ և անջնջելի քաջ քաջ արգեալ և տաք
 բացեալք իցեն: Իսկ Նումայի ճիւղն և նպա-
 ասակ քաղաքականութեանն՝ որ 'ի խաղա-
 ղութեան միայն և 'ի սէր բարեկամութեան
 գուն գործէր պահել զհռմ քաղաք,
 անդէն և անդ պակասեալ վախճանեցաւ
 ընդ նմա: Քանզի յետ մահու վախճանի
 նորա զերկդռնեան մեհեանն՝ զոր ցանդ
 փակ պահեաց նա, իբրու թէ 'ի նեղքս անդ

նորա արդեւեալ սանձեալ պահիցէ զիս-
չին պատերազմին, յերկուց ևս կողմանց
երկրացիկ առին պարզեցին Հռովմայեցիք,
և արեամբք և զխականք մեռելոց լինն առ-
հասարակ զխտալեա: Եւ զայս առ իսկաւ մի
ժամանակ տեւաց մնաց գեղեցիկ և իրաւա-
ցի սահմանադրութիւն նորա. քանզի և
չունէր իսկ յինքեան կապ անխելի և յո-
րականս՝ զդատութեանութիւն մանկուոյն:

Այլ զինչ տարա, ասացէ որ թերեւ,
ոչ ահա 'ի լուսադոյնս յառաջագոյն խո-
ղաց դնաց Հռովմ' 'ի ձեռն մարտից պա-
տերազմաց: Որք զհարցումսդ զայդ հարցա-
նեն, երկայնագունից արդեօք պատասխա-
նեաց պէտք իցեն նոցա՝ որք միանգամ
զլաւութիւն կենցաղոյս մարդկան հաստա-
տեալ դնեն յոնչաւտութեան գոյից և 'ի
փափկութեան գրգանաց և 'ի տէրութեան
աշխարհաց, քան թէ յանբոյթ խաղաղու-
թեան և 'ի հեզութեան և յինքնաբաւու-
թեան հանդերձ արդարութեամբ: Այլ
յայտ ամենայնի վերայ՝ թուի թէ և գոյն
իսկ գլխովին զփառսն աճեցուցանէ զլիւ-
կուրդոսին: Քանզի Հռովմայեցիք յորժամ
'ի Հռոմայի օրինադրութեանցն 'ի բաց կա-
ցին, յայնժամ ապա յայդ չափ մեծու-
թեան առեալ հասուցին զիս տէրու-
թեանն: Իսկ լակեղեմոնացիք՝ իսկ և իսկ
անդէն 'ի Թողուլ նոցա զլիւկուրդեայ
օրէնսն, անկան խոնարհեցան 'ի վեհագոյն
կայից իւրեանց. և կապտեալք 'ի տէրու-
թենէ անտի աշխարհին Հելլենաց, և ին-

քեանք գարձեալ մեծագէտ վեանդեցան
հիմն 'ի վեր տապալել:

Իսկ զոր մեծ ինչ և աստուածային գոգ-
ցես արդարեւ 'ի ներքե ընծայեաց Նումնա,
զի ալի մի տառապան հրաւիրեալ 'ի գահ
անդր, եկն և համադրեցի իմաստութեամբ
փոխեաց չրջեաց զամենայն. և ճոխացա-
տիբեաց 'ի վերայ քաղաքին՝ որ չէ էր 'ի հա-
մաշնչութեան հաստեալ. ոչ զինուց զար-
գուց ակէտք ինչ եղեն նմա, և ոչ բռնու-
թեան բազկաց, ըստ որում լիւիւրդուս
'ի զօրավիզն իւր ամ խմբեաց զաւտդանին
'ի վերայ խուժանին, այլ 'ի ձեռն իմաստու-
թեանն միայն և արդարութեան՝ 'ի մի կարգ
դեղեցիկ առ և յօդեաց զամենեւին առ
հասարակ:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Պլուտարքոս ծիծաղելի ասէ, բայց 'ի Հռոմայեցւոց Վաղրոն և Դիոնեւսիոս Ա ղիկառնացի' 'ի նմին բառէ ծագումն տան անուանակոչութեանն . քանզի և նորոգութիւն կամրջացն գործ էր քահանայից . իբրև ղի և ամենայն գեղոք առ նոսա նուիրականք էին :

2. Քանզի Pax, 'ի լատ. է՝ Խաղաղութիւն :

3. Քանզի Salio, 'ի լատ. է՝ Ոստնուլ վաղել :

4. Տեսակ է այս կաքաւու վառելոցն 'ի գէն և 'ի զարդ՝ զոր ուսոյց Պելարոս :

5. Առհասարակ այս ծածկաբանութիւնք խորհրդաւորք են և հրահանգիչք . քանզի առաջինն ազդ առնէ՝ փախչել 'ի դատարկութենէ : Երկրորդն՝ մի ևս քան ևս գրգռել զայր սրտմտեալ : Երրորդն՝ անյեղ լի կալ մնալ 'ի խորհուրդան, այլովքն հանդերձ :

6. Μαίρη . Մէնի . անուն ձկան, զոր առ վորէին զոհել Արտեմիայ :

7. Այսինքն . December . իսկ Տէպէ՝, 'ի լատ. է՝ Տասն :

8. Այս է՝ լեզուն Հռոմայեցւոց, որք զբանայն և զփթթիլ . Aperio, ասեն :

9. Քանզի ըստ Հռոմայեցւոց՝ Հերմէան է Mercurius :

10. ԶՀերայ գիցուհին, Հռովմայեցիք կոչեն Iuno :

ՊԼՈՒՏԱՐՔԵԱՅ

ԶՈՒԳԱԿՇԻՌՔ

ՍՈՂՈՆԻ

ԵՒ

ՊՈՊՂԻԿՈՂԵԱՅ

Ս Ո Ղ Ո Ն

ՊԻԴԻՄՈՍ Գրամատիկոս 'ի մատենա-
գրութեան իւրում 'ի տախտակս օրինացն
Սողոմոնի առ Սակզեպիադէս, բանս 'ի մէջ
առնու զՓիլոկղեայ ուրումն՝ որ հայր Սո-
ղոմոնի ասէ զԵսթորիոն ընդդէմ կարծեաց
այլոց ամենեցուն՝ որ միանգամ խօսեցան
վասն Սողոմոնի։ Քանզի առհասարակ ամե-
նեքեան միաբան ծնունդ ասեն զնա Եթ-
սեկէստիգեայ, այր միջակային գոյիւք և
իշխանութեամբ 'ի մէջ քաղաքացեաց իւ-
րոց՝ որպէս ասեն . այլ ըստ ազգատոհմին՝
'ի նախապատիւ զարմէ, անգտին առ 'ի
Կողորոսէ ունելով զճեան։ Իսկ մայր Սո-
ղոմոնի՝ որպէս պատմէ Հերակղիդէս Պոնտա-
ցի, էր դուստր քեռւոյն Պիսիադրատոսի։
Եւ էր նոցա սէր բարեկամութեան մեծա-
պէս ընդ միմեանս զառաջինն՝ 'ի պատճառ
ազգակցութեանն, միանգամայն և գեղե-

ցիկ բուսոյ բարուցն և գեղցյ կերպարանին Պիսիսգրատեայ, յորոյ և 'ի սէրն հարեալ ասեն ոմանք զՍողոն: Ուստի և զկնի՝ որպէս հաւանեալս եմ ասել՝ յորժամ 'ի վէգ գծառութեան եկին նոքա ընդ միմեանս 'ի կարգաւորել անդ իւրեանց զքաղաքակա նութիւնն, ինչ մի խիստ և 'ի վայրենի կրից 'ի ներքս ոչ բերին նոքա 'ի թշնամութեանն իւրեանց. այլ նոյն կնիքք մտերմութեանն կացին մնացին տպացեալ 'ի հոգիս նոցա. և պահեցին վառ և բորբոք զսիրոյն զայն յիշատակն և զչորհն՝ անշէջ գոլովբոց մեծի հրատի:

Իսկ թէ ընդդէմ գեղոյ պատկերաց և սիրոյ չէր ինչ այնպէս հզօր ախոյեան Սողոն՝ իբրև գօտէկուի քաջ, ակնարկէն զայս և նորուն իսկ քերթուածք. առ այս՝ զի և օրէնս իմն գրեաց նա՝ որով արդելու առն ծառայի մի օժանիլ իւզով և մի լինել մանկասէր. 'ի լաւաց մասին և յարգոյ պարտաւ մանց՝ կարգելով զգործն զայն, և օրինակ իմն՝ զարժանաւորսն յորդորելով 'ի նոյն, որպէս և զանարժանսն 'ի բաց քեցեւով յայնմանէ: Բայց ասեն եթէ և Պիսիսգրատոս 'ի սէր հարեալ էր Քարմոսի, և զգրօ չեալ սիրոյն սրբեաց նուիրեաց յԱկադեմեայ վայրին, ուրանօր զհուրն վառեն՝ որ զնուիրական զամբարն չըջեցուցանեն:

Աւրդ Սողոն՝ քանզի հայր նորա սաղառեալ էր զգոյսն 'ի մարդասէր ասպնջականութիւնսն և յառատ հիւրամեծարութիւնսն՝ որպէս ասէ Երմիքոս, Թէպէտ և

ոչ ամեյացեալ ինչ 'ի նպատամատոյց բարեկամացն, 'ի վերայ այսր՝ զանօթի հարեալ առնուլ յօտարաց, զի էր իսկ նա 'ի զարմէն՝ որ օտարաց նպատամատոյց բնաւորեալ էր, ետ զանձն՝ մինչդեռ տակաւին պատանի էր՝ 'ի գործ վաճառականութեան : Թէպէտ և կէպք ասեն՝ եթէ մանաւանդ 'ի պատճառս քաջափորձ կրթանաց և բազմահմուտ պատմութեանց շրջեալ Թափառեցաւ Սողոմոն, քան 'ի պատճառս ընչաւեռութեան : Քանզի որպէս քաջալայտ է, 'ի սէր հարեալ էր նա իմաստութեան . որ զի և 'ի ծերութեան պարարտութեան գոյով՝ ասէր, եթէ ցանգ չատ ինչ ուսանելով ինքն՝ ծերանայ : Իսկ ընդ հարստութիւն գոյից չէր նա զարմացեալ, այլ և ասէր ևս՝ եթէ հաւասարապէս մեծատուն է,

« 1 Որոյ բազում է արծաթ և ոսկի, և անդատանք և դաշտք ցորենաբեր երկրի, և երիվարք և կիսէշք . Եւ որոյ դարձեալ կարեորքն միայն առ ձեռն կան, և որովայնին և կողիցն և ոտիցն սպապ հարկանին 2 : Եւ են նորա որդիք և կին, յորժամ յաջողեցին նմա զայսոսիկ ժամանակն և արբունք հասակին » : Սակայն և այլ ուրեք ևս ասէ .

« Ինչք սիրելի են ինձ, ասկայն զանիրաւութեամբ ժողովեալն չառնում յանձն . քանզի գլխովին զկնի դայ պատուհաս » : Բայց և քաջ իշխան է այր առաքինի և քաղաքական, զի մի զաւելորդացն ստացումն ջանիւ կուտեսցէ, և մի դարձեալ

զպէսս Կարեւորացն և զբաւականսն արհաւիրահեցէ :

Այլ առ ժամանակդն այնպիսիք՝ ըստ որում . գրեաց Հետիոտս՝ չէր անարդ ոչ մի ինչ գործ, և ոչ գարձեալ ինչ մի յաբուեստից՝ առաւել գործէր զայլ քան զընկեր իւր . իսկ վաճառականութիւնն էր գրգռովին և ՚ի փառաց մասին . քանզի յնոտանութիւն կրթէր ընդ խուժ-գուժ աղինսն, և զթագաւորաց բարեկամութիւնն յինքն յանկուցանէր . գարձեալ և իրաց բազմաց ներհանս և փորձս առադրէր : Աս զի և դատն ոմանք ՚ի վաճառականաց անտի, որք և քաղաքաց մեծաց հիմնադիրք եղեն . ըստ որում և Մէտաղեայ Կամ Մաշիկեայ քաղաքին՝ Պրոտոս սիրով պաշտեցեալն ՚ի Նեղոսաց անտի՝ որք բնակեալքն են առ Հռոմայնոսիւ : Ասև զթաղէսէ ասեն՝ եթէ վաճառականութիւն գործեաց . զնոյն արար և Հիպպոկրատէս Մաթէմատիկոս : Ասև Պրատոն ինքնին զպէսս պանդխտութեանն իւրոյ ընդր՝ հանեալ ՚ի վաճառ աղդ ինչ իւղոյ յԵգիպտոս : Արդ՝ շաղկութիւնն Սողոմի առ ՚ի ծախսն, և գրգռութիւն կենաց քաղաքավարութեան նորա, գարձեալ և բանտ այնպիսիս խօսել նորա ՚ի քերթածս իւր վասն հեշտութեան՝ դժպատեհ առն իմաստասիրի . այս ամենայն որպէս կարծեն՝ ՚ի վաճառական կենաց անտի նորա բնաւորեցաւ ՚ի նմա : Քանզի բազումս և մեծամեծս յինքն ունելով վտանգս վաճառականութիւնն, խնդրէ ապա իւր փոխա-

ընն ախտաւթիւնս իմն և վայելս : Իսկ
Թէ Սողոն քան 'ի մեծատանցն՝ առնուել
ևս յազատաց կողմն հակամիտեալ էր ,
քաջայայտ է 'ի բանից աստի նորա .

« Քանզի շատք 'ի մեծատանց չարք են .
Իսկ ազքատք՝ բարիք : Այլ մեք ընդ նոստ
ոչ ժոխանակեացուք զառաքինութենն վար
Թամութիւնս . քանզի այս հաստատուն է ,
Իսկ զինչ 'ի մարդկանէ՝ է զի ժառանգէ
մին , և է զի՝ միւսն Կ :

Բայց զառաքինն՝ քերթողութիւն 'ի վար
առնողը Սողոն ոչ յիսաւարդայ , այլ որովոր
Թաւի՝ ընդ խաղս ինչ . և զըսեացողացնէր 'ի
նոյն զանձն 'ի պարտաւել իւրում : Այլ ապա
նաև առածս իմաստասիրականս առեալ
չափաբերեաց . և շատ ինչ 'ի քաղաքական
իւր գործոց առեալ հիւսեաց 'ի քերթ
առածս իւր , ոչ 'ի պատճառս պատմութեան
և յիշատակի , այլ 'ի շատագով իւրոց գոր
ծոցն , միանգամայն և 'ի յորդոր բարեաց
և 'ի խրատ . առ այս՝ և 'ի կշտամբանո ընդ
դէմ Աթենացւոցն : Այլ են որք ասեն
եթէ և զօրէնս իւր ձեռն հարկ նա բացա
յայտել 'ի տալս չափաբերեալս . և առան
դեն մեզ և զակիղըն չափաբանութեանն , որ
ունի օրինակ զայս .

Նախ Կռնոսեան մեք արքային

Ձան արթից ձօնեացուք ,

Զի Օրինացս այս նաւթձեացէ

Ելլս բարեաց և ըզրոք :

Իսկ 'ի բարոյական խնամատարութեան մասին՝ փրկեաց նա առաւել զբարեգրականն, ըստ որում և բազումք յիմաստնոց ժամանակին այնորիկ : Այլ 'ի բնաղնութեանին յոյժ հետեակ էր նա և անհմուտ, ըստ որում յայտնի կայ 'ի բանից աստի նորա .

« Բամբոց անտի գոյանայ ձեան զօրութիւն, դարձեալ և կարկուտ : Իսկ որոտն 'ի շողողուն լինի փայլականէ : 'ի հողմոց ծով խռովեալ ամբոխի . բայց թէ զնա ոչ ինչ շարժեալ յուզէ, յայնժամ առաւել քան զամենայն ինչ հարթ հաւասար է նա ու

Եւ գլխովն իսկ՝ որպէս թուի՝ Թաղէտի միայն խնամութիւն յայնժամ՝ անոր քան զսովորութիւնն յառաջագէտ էր 'ի ձեռն տեսական զննութեանցն . իսկ այլք 'ի քաղաքական առաքինութենէ անտի զանուն խնամութեն ժառանգեցին անձանց : Եւ պատմեն՝ եթէ 'ի Դեղփիս երբեմն հաղեալ գումար գտան 'ի միասին խնամուունքն . դարձեալ և 'ի Կորնթոս համախմբեալ կայր այլ ժողովնոցա 'ի հացկերոյթ՝ 'ի հրաւիրմանէ Պերիանգրեայ : Եւ անդ առաւել արդոյս և փառաւորս գործեաց զնոսա Եւ ռոտանւոյն այնորիկ շրջաբերութիւնն՝ զոր պատուասիրաբար բարեկամութեամբ այր ընկերին տեղի տուեալ՝ առեալ զայն յածեցուցանէին նոքա և ընծայարեղք միմեանց լինէին : Քանզի 'ի Կով՝ որպէս ասեն՝ 'ի քարէլ երբեմն ձկնորոաց զուկանսն, անդանօր օտարք ոմանք՝ 'ի Միլետեայ կանխեցին սակ արկին որայ ձկանցն՝

մինչև եր տեսեալ նոցա . ապա 'ի ձգել
 ցորործին յանկարծակի գտաւ 'ի նմա Եռո-
 տանի մի ոսկի . զոր ասեն արկեալ անդա-
 նոր Հեղինեայ 'ի նաւել իւրում 'ի Տրոյ-
 իոյ, յորժամ պատգամ մի վաղնջուց յուշ
 եղև նմա : Իսկ իբրև զառաջինն վեղբ և
 կուիք յուղեցան ընդ օտարան ընդ այնոսիկ
 և ընդ ձկնորսան վասն Եռոտանւոյն, զինի
 ապա և քաղաքք գլխովին միջամուխ լի-
 նէին 'ի նոյն կուի, մինչև 'ի մարտ պատե-
 րազմի գրգռել ընդ միմեանս, երկաքան-
 չիւր ևս կողմանց ազգ արար Քիւթիաս, զի
 որ առաւել իմաստնաւոյն իցէ նմա տացեն
 զԵռոտանին : Եւ առաջին առաքեցին զայն
 առ Թաղէս 'ի Միլէտոն . քանզի մտադիւ-
 րաւոյնս Կովացիք նմա միայնոյ ընծայէին
 զայն ինչ՝ որ աղաղաւ մարտ եղեալ կրո-
 ուէին առհասարակ ընդ Միլէտացւոց : Իսկ
 Թաղէս՝ իմաստնաւոյն քան զինքն ամբողջ
 զԲիաս, առաքեաց առ նա զԵռոտանին :
 Բայց և 'ի նմանէ առ այլ որ առաքեցաւ՝
 իբրև առ իմաստուն որ առաւել : Եւ ապա
 զայս օրինակ շուրջ եկեալ և 'ի միոյն 'ի միւսն
 առաքեալ, միւսանդամ եկեալ ժամանեաց
 առ Թաղէս : Եւ հուսկ ապա 'ի Միլէտեայ
 անեալ Եռոտանին 'ի Թերա, սրբեալ նուի
 րեցաւ Իամենեանն Ապոլլոնի : Իսկ Թէո-
 փրատոէս ասէ՝ եթէ առաջին առ Բիաս
 առաքեցաւ Եռոտանին 'ի Բրիինէ . և եր-
 կրորդ՝ առ Թաղէս առեալ յղեաց զայն
 Բիաս 'ի Միլէտոն : Եւ այնպէս ապա շուրջ
 յանեալ առ ամենեւեան՝ միւսանդամ ե-

կեալ եհաս առ Բիստ . և ապա ուրեմն ալ
ձակեցաւ 'ի Դեղփիս : Այդ զայս այսպէս
'ի մատենադրաց բազմադոյնք հռչակ հար-
կանեն . սակայն և կէսք ասեն' եթէ վտիտան
Եռտանուոյն , Ֆիալա' այն է' Աման ապա
կի առաքեցաւ . քնծայ 'ի կրետոսէ 'ի Դեղ-
փիս . իսկ կէսք դարձեալ ասեն' եթէ ըս-
տակ մի առեալ եթող անդանոր Բաթփալ
դէս :

Իսկ զԱնաքարոսաց զառանձին մտեր-
մութիւնն առ Սողոն , դարձեալ և զԹա-
ղէմն զառ նա կենսակցութիւնն և զհասն'
աւանդեն օրինակդոյս : Ասեն' եթէ Անա-
քարսիս եկեալ եհաս յԱթէնս , և դէմ ե-
ղեալ 'ի տուն Սողոնի , բազմաց զդուռնն ,
և ասաց' եթէ այր օտար գոյով ինքն' անոք
եկեալ հասեալ իցէ բարեկամութիւն և
հիւրասիրութիւն հաստել ընդ նմա : Իբրեւ
պատասխանի արար նմա Սողոն զայս ինչ ,
եթէ « Առ տնին լաւ ես է հաստել բարե-
կամութիւնս » : Կրկնեաց առ նա Անա-
քարսիս և ասէ . « Բա՛ջ է' դու ինքնդ ու-
րեմն առ տնին գոյով' հաստեացես ընդ
մեզ բարեկամութիւն և հիւրընկալութիւն » :
Հիացեալ զարմացաւ Սողոն ընդ ուշիմու-
թիւն մտաց տանն , և գեղեցիկ հիւրամե-
ծարութեամբ առ ժողովեաց զնա , և ժա-
մանակ ինչ ևս կալու զնա առ իւր , մինչ
ինքն պատաղեալ կայր յիւր քաղաքին խաղոյ ,
և պարապեալ արձանագրիչ զօրինա իւր :
Անաքարսիս իրազեկ եղեալ այնո՛ , ծիծա-
ղէր ընդ քիտոն վատասկաց Սողոնի , իւրու-

որ կարծէր գրովք ունեւորք և տառիւք բառ-
նալ բնաջինջ առնել զանիրաւութիւնս և
զբնչաբառց ազահութիւնս զիւրոց քաղա-
քայնոցն : Քանզի « Ո՛չինչ ընդհատ են՝
ասէր՝ տառք օրինացդ յոտայնից սարդից .
քանզի ըստ օրինակի ուտայնիցդ՝ զտկար-
պն և զքիանաբխան յորսոց՝ կալեալ փակեն
տառքդ այդդքիկ . բայց ապա ՚ի զօրաւորաց
և ՚ի ճոխից աղարտեալք պատառին » : Առ-
այս պատասխանի զայս ինչ ասեն տուեալ
Սողոմնի, եթէ և զուխտ դաշանց իւրեանց
պահեն մարդիկ առ միմեանս, յորժամ և
ոչ միտւմ ունիք ՚ի նոցանէ օգտաւոր իցէ
զանցանել զպայմանօքն զպնդիւք . և թէ՛
ինքն զօրէնան այնպէս իմն յարդարեալ յո-
րինեացէ առ քաղաքայինան իւր, որպէս զի
և զսմենեռեան առհասարակ քաջիկ խելա-
մուտ առնել՝ եթէ լաւ ևս է նոցա իրուա-
գործնքն քան զօրինադանցութիւնն : Այլ
սակայն ելք իրացն պատահեցին յաւէտ
ըստ խնայանախոհութեանն Անպարսեայ,
քան ըստ յուսոյ տկնկալութեանն Սողո-
մնի : Եւ զայս ևս ասէր յայնժամ Անպար-
սին՝ ՚ի լինել իւրում երբեմն յատեանս ժո-
ղովոց, եթէ « Զարմացեալ եմ՝ զի առ Հել-
լենացիս իմաստունքն ասենախօսեն, և ան-
ուսմունքն դատեն » :

Իսկ յորժամ ՚ի Միլեաոն չորաւ Սողոմ
առ Թաղէս, զարմացեալ հիանայր Սողոմն
զի զհարստնեօք զամուսնութեամբ և զգա-
ւախարարութեամբ գլխովն անփոյթ ա-
րարեալ էր Թաղէս : Անգամօր Թաղէս առ

ժամն լուեաց և չասաց ինչ ամենեկին . եթող
ապա անցանել 'ի վերայ առուրց տակաւուց,
և զայլ մի օտարական 'ի մէջ առեալ տայր
բան 'ի բերան նորա ասել, իբրու եթէ այն
ինչ ահա այս տաւաներորդ օր՝ եկեալ հա-
սեալ իցէ նա յԱթենայ : Իբրեւ հարցանել
սկսաւ Սողոմ ցայրն , եթէ զի՞նչ նոր կայցէ
լուր յԱթենա : Կա խրատեալ յառաջա-
գոյն՝ զոր պարտն էր ասել, ետ պատաս-
խանի, եթէ “ Զի՞ք ինչ այլ, բայց՝ օն և օն՝
զի պատանի ոմն բարձեալ բերէր 'ի գա-
ղաղս, և յուզարկաւոր նմա էր առհասա-
րակ քաղաքն . քանզի որդի էր՝ որպէս ա-
ռէին՝ առն որ փառաւոր 'ի մէջ քաղաքայ-
նոցն իւրոց և առաքինութեամբ արդոյ 'ի
նոսա . և չէ՞ աստ առէին՝ այրն , այլ բազում
ժամանակք են՝ յորմէ հետէ 'ի պանդրխ-
տութեան չքի նա , ” :

“ Բարէ բարէ ապերջանիկ առն ” , գո-
չէր Սողոմ : “ Այլ զի՞նչ անուն կարգային
նմա ” : Ասէ այրն , “ Զանունն լուեալ է
իմ , այլ արդ մոռացօնք եղեն ինձ . տակայն
և բանիւք բազմօք հռչակ հարկանէին զի-
մաստութիւն զառնն և զարգարութիւն ” :
Եւ այսպէս ապա առ մէն մի 'ի պատասխա-
նեաց առնն՝ խէթ երկիւզին երթալով եր-
թայր և աճէր 'ի Սողոմ . հուսկ ապա խռ-
վեալ ամբոխեալ 'ի հողին , ինքնին Սողոմ
յուշ զանունն ածեալ օտարականին այն-
միկ՝ հարցանէր, եթէ “ Արդեօք Սողոմն
որդի կոչէին զմեռեալն ” . իբրեւ անդէն
կրկնեաց այրն , Այ՛ , յայնժամ՝ յարու-

ցեալ տաղնապաւ Սողոմն՝ զգլուխ իւր առեալ հարկանէր, և զայն ևս ամենայն առնէր անդ և տսէր և կոծէր՝ զոր միանգամ 'ի դէպ իցէ գործել աստուիկ ցաւազներոցն անձանց: Յայնժամ Թաղէս զձեռանէն կտրեալ Սողոմի և զծաղու եկեալ՝ ասէ. «Այ գործիկ աւագիկ զեա, ո՛վ Սողոմ, հրաժարեցուցին միանգամայն 'ի հարստներաց և 'ի զաւակագործութենէ. որք և զքեզ ինքնին գլխովին ահա սրտառուչ սրտաբեկ արարին զայր հզօր և հաստահարուստ: Սակայն արի դու և քաջալերեաց 'ի բանսդ յայգուսիկ, զի սուաք են և չեն ճշմարիտ»: Արգ-զայսոսիկ՝ ըստ որում ասէ Հերմիքոս՝ պատմագրէ մեզ Պատէքոս, այն՝ որ ասէր զանձնէն, եթէ՝ Զհոգին ունի՛ ես Ղեւոնդոսի: »

Այլ սակայն դժպատեհ արդեօք դք իցէ և այր վամասիրտ նա՝ որ առ ահի կորըստեանն յուլացեալ իցէ ստանալ զայն ինչ իրա՝ որոց միանգամ պէտս ունիցի: Քան զի այսպէս ուրեմն և ոչ զմեծութիւն և ոչ զփառս և ոչ զխմաստութիւն գարձեալ սիրեսցէ դք 'ի ժառանգել իւրում զայնոսիկ՝ զանգիտեալ յերկիւղէ անբաժ մնալոյ առ 'ի նոցանէն: Եւ քանզի և զառաքինութիւնն ինքնին գլխովին, ոյր չեք ինչ քան զստացումն՝ վեհագոյն առաւել և յաւես հեշտալի, տեսանեմք մեք բազում անգամ նուազեալ և խաթարեալ 'ի կրից խօթութեանց և 'ի գեղոց թունից: Եւ նմին իսկ Թաղէսի ամուրի կեանք նորա չէր ինչ ար-

գետք զօրավագն յապահովութիւն նորա ,
 թէ չէր նորա գլխովին 'ի բաց հրաժարեալ
 չունել միանգամայն ոչ քարեկամս անգամ
 և ոչ ընտանիս և ոչ գարձեալ հայրենի գա-
 ւառ : Այլ նա աւանիկ և զաւակ յորդե-
 գիդս ընկալաւ անձին զՎիւթիս(Թոս զքեռ-
 որդին իւր՝ որպէս ասեն : Քանզի հոգիս
 այս մեր տնկակից իւր ունի զսիրողականն ,
 և որպէս բնաւորեցաւ նա զգալ և խորհել
 և յիշել , սապէս և սիրել . և որք միանգամ
 չունին ինչ անձանց բուն և սեպհական ,
 այնպիսիքն բնաւորեցան միտել և յօժարել
 յարտաքինսն անդր . և զորօրինակ սուն և
 տնդատան ամայի 'ի հաքազատն մնացեալ
 ժառանգաց , սապէս և գորով պտի մերոյ՝
 սպասարկութիւն ընդունի յօռարաց ոմանց
 և յանհարազատից , որք տիրացեալ նմա և
 ընդ ձեռամբ գրաւեալ , միանգամայն ընդ-
 սիրոյն և զտաղտապանս հոգեցն և զխեթ
 երկիւղին վասն նոցա 'ի ներքս բերեն նմա :
 Որպէս զի և դէպ լինիցի քեզ տեսանել ըզ-
 մարդիկ՝ որ վեհագոյն քան զընութեան
 կիրան՝ բանս 'ի մէջ առեալ ճոխաբար ճա-
 ուեսցեն յաղաքս հաքսանեաց և ծննդեան
 զաւակաց , այլ ապա նոքին գարձեալ 'ի
 վերայ որդւոց ընտոծնացն իւրեանց կամ
 ծննդոց հարձիցն՝ որ 'ի խօթութիւն ան-
 կանիցին կամ զախտ մահու ջերանիցին ,
 հիւժեալք նուազեսցին առ 'ի ցանկութե-
 նէն , և ձայնս իմն կանացիս և անդոհականս
 յոգւոց հանիցեն : Է՛ զի՝ ոմանք և 'ի սա-
 տակել շանց իւրեանց և երիւարաց դժպաւ

տեհա և անկենդան կենդ սուգ առին 'ի պատճառս թաղծութեն : Սակայն և այլք 'ի մարդկանէ զիդի 'ի քաջաց մնացեալ և յառաքինի զաւակաց , ոչինչ կրեցին 'ի գծնդակացն . և ինչ մի 'ի գծպատեհիցն չարարին նոքա , այլ և 'ի նշխարեալ կեանս իւրեանց քաղաքավարեցան մեծապէս իմաստութեամբ : Քանզի տկարութիւնն է և ոչ սէր մտերմութեանն , որ թաղծութիւնս անտահմանս և արհաւիրա երկիւղի 'ի ներքնածէ մարդկանն՝ որք 'ի գէպս արկածիցն չիցեն հրահանգեալք առ 'ի բանէն . որք և ոչ 'ի վայելն անգամ՝ դիտիցեն այնպիսիքն վայելել ցանկացելոյ բարոյն՝ զոր ունին . քանզի հանգերձելոյ թաղծութեանն ցաւք և խէթ արհաւրացն և անձկութիւնս պոտին՝ թէ գուցէ յանկարծ կորուսցեն , ցանգ պառեալ պաշարէ զնոսա : Ապա պարտ և արժան է ոչ յաղքատութեան կալ և տուայտիլ՝ առ ահի լինչիցն կապտելոյ , և ոչ գարձեալ յանբարեկամութեան կալ մնալ՝ առ երկիւղի 'ի բարեկամացն անբաժ մնալոյ , և ոչ գարձեալ յանզաւակութեան՝ առ ահի մահու զաւակացն , այլ յամենայնի քաղաքավարել բանիւ և հանճարով : Բայց այսոքիկ ըստ առաջիկայիցդ՝ թերեա առաւելագոյն եղեն քան զբաւականն :

Այլ քանզի երկարաժամանակեայ և գծնդակ մարտ պատերազմի՝ Աթենայ քաղաքացիքն տուեալ ընդ Մեգարացւոց վասն կղզոյն Սաղամինացւոց , յոգիս ապաստան վաստակաբեկ խոնջեալ էին , վասն որոյ և

օրէնս սահմանեցին յայնժամ 'ի տուգանա մահու պատուհասի՝ զի մի ոք ամենեկին ինչ մի 'ի գրի հարցէ, և մի ինչ ամենեկին ասասցէ ոք այնուհետեւ՝ եթէ առնուլ գրաւել զՍաղամինա պէտք իցեն քաղաքին Աթենայ։ Բայց Սողոն կարի դժկամակութեամբ բերեալ ընդ անփառունակ կիրսն, և տեսեալ ևս զքաղաքս 'ի պատանեաց հետամուտս գրգռելոյ մարտին, այլ իշխէին ոչ ձեռնամուխ դիմագրաւ լինել առ ահի օրէնացն, կեղծաւորեցաւ Սողոն խեղադարութիւն մտաց, և հռչակ 'ի տանէն իւրմէ հարկանէր ընդ քաղաքն ողջոյն՝ եթէ մոլեգնեցաւ Սողոն։ Իսկ ինքն գաղտ 'ի ծածուկ նստաւ՝ Ողբերգութիւն մի հիւստեաց յարմարեաց, և սերտեալ 'ի միտս՝ զի 'ի բերան բաւական իցէ ասել, յանկարծակի 'ի տանէն 'ի գուրս վազեաց 'ի հրապարակ անդր՝ արտախուրակ 'ի գլուխն։ Իբրեւ խուժան բազում ժողովրդեան խռնեալ կայր, նա դիմեաց եւ 'ի վերայ բարձու վիմի Մունետկացն, և նուազ առեալ այնպէս քարոզ կարդայր նոցա զՈղբերգութիւնն, որոյ էր ակիզան օրինակ զայս.

Քարոզ ես ինքն 'ի փարելին
Սաղամինոյ գամ արագ,
Եւ գեղեցիկ զարդ քերթուածոց
Հրապարակիս տամ նըւազ։

Եւ այս քերթուած մակագրեալ յորջորջեցաւ՝ Սաղամինէ. և են 'ի նմա տողք հարկւրք քերթեալք առհասարակ յոյժ գե-

դեցիկ և լի շնորհք: Իբրև աւարտեաց Սո-
ղոն զնուագն իւր, յայնժամ բարեկամք
Սողոնի սկսան 'ի գովութիւն առնուլ զըր-
ուաստել. անդ առաւել իմն և Պիսիտրա-
տոս յորդորէր խրախուսէր զքաղաքացիան
անսալ բանից քերթուածոյն: Ապա միա-
բան լուծին բարձին զօրէնսն զայն, և դար-
ձեալ միւսանդամ ձեռնամուխ ընէին 'ի
'կռիւ մարտին՝ զօրավար 'ի վերայ կացու-
ցեալ զՍողոն:

Արդ որ ինչ յնդհանուրս հռչակ հա-
րեալ է վասն իրացս այսոցիկ՝ այսպիսի ինչ
է. Եթէ նաւարկեալ Սողոնի 'ի Կողիադ
'ի միասին ընդ Պիսիտրատեայ, և անդա-
նոր տեսեալ՝ զեառհասարակ ամենայն կա-
նայք ելեալք՝ զհայրենաւանդ զիւրեանց
զոհն կատարէին Դեմետրեայ, առեալ ար-
ձակեաց այր մի հաւատարիմ՝ յիւրոց անտի
'ի Սաղամինա՝ կեղծաւորեալ լռին իբրև
ինքնակամ փախտեայ, ազգ առնել ստի-
պաւ Մեգարացւոց՝ զի եւէ կամք իցեն նոցա
զԱթենացւոց զբարձերէց աիկնայսն գրա-
ւել անձանց, անդէն վաղվաղակի ընդ նմա
նաւարկեալք խաղասցեն 'ի Կողիադ: Իսկ
իբրև Մեգարացիք հաւատացին բանիցն,
առեալ արս արձակեցին 'ի նաւ անդր: Ան-
գուստ Սողոն գէտակն կալեալ ետես՝ զի
արձակեալ մեկնեցաւ նաւն 'ի կղզոյ ան-
տի, հրաման ետ կանանցն մեկնիլ 'ի վայ-
րացն. իսկ պատանեացն՝ որոց չե էր տէգք
մօրուացն բուսեալ՝ պատուէր ետ արկա-
նել զանձամբ զհանգերձս կանանցն և ըզ-

զարդա գլխոյն և զփօշիկսն, և առնուլ ընդ իւրեանս զդաշնական ծածուկս, և խաղալ և պարս սրտերէ առ ծովուն, մինչև թշնալ միջ իջանիցեն 'ի ցամաք անդր, և զնաւն լքեալ թողուցուն 'ի ձեռս իւրեանց: Եւ այսպէս ապա մինչցեա նորա զպարն պարէին, հասեալ Մեղարացուց և խաբեալք 'ի կերպարանաց անտի նոցա, և մերձ եղեալք առ նոսա՝ վազեցին 'ի դուրս 'ի նաւաց, և այր զարամբ ելեալք զխմէին խորհ 'ի վերայ կանանց ոմանց. և այսպէս զերծաւ և ոչ դք 'ի նոցանէ, այլ առհասարակ մաշեցան 'ի օուր քուսերի: Եւ նաւեալք Աթենացուց վաղվազակի կալան զկղզին:

Իսկ այլք ոմանք ասեն՝ եթէ ոչ օրինակ զայս տրեցին նորա կղզոյն. այլ թէ յառաջագոյն պատգամ 'ի Դեղփիս տուեալ էր Սողոմի Ապողոն, այսպիսի ինչ.

“ Զիշխանս գաւառին զբունս՝ զգիւցալ զունսն զոհիւք հաշտ արտ, զորս ծոցն Ասովպեան ընդ հողով գանձեալ պահէ, և որք 'ի մահ տարածեալք՝ զերեսս 'ի մուտս կոյս ունին արեուն,,:

Վասն որոյ և Սողոմ նաւարկեալ դիշերի 'ի կղզին յայն, յաղեաց պատրուճակս Պերիփիմեայ և Քիքրեայ գիւցաղանցն. և ապա առեալ ընդ իւր յԱթենացուց անտի ինքնակամ՝ նահատակեալս՝ թուով հինգ հարիւր, և կարգեաց հրովարտակ՝ զի եթէ զկղզին զայն կառեն ընդ բռամբ, նոքին եղեցին տեարք և իշխանք քաղաքին Սաղա. մինացուց: Եւ ինքն անկաւ յուղի հան.

գերձ բազում նաւակք ձկնորսաց՝ առեալ ընդ իւր և նաւ մի երեսնաթի . և մերձ եղեալ 'ի Սաղամինա՝ անդ 'ի նաւակայսն զտեղի կալաւ առ հրուանդանին՝ որ հայեր յԵւբիա : Իբազգած Մեգաբացւոցն եղեալ որ 'ի Սաղամինա՝ 'ի համբաւոյ իմեմնէ ոչինչ հաստատութեամբ, ինքեանք ամբոխեալք առհասպակ 'ի զէն փոխեցան . և նաւ մի կս առեալ լրտեսութեամբ արձակեցին առ թշնամիս անդր : Իբրև մօտ առ Աթենացիսն եհաս, 'ի վերայ գիմեալ տիրեաց նմա Սողոն, և զՄեգաբացիսն վարեալ 'ի գերութիւն, ետ ամբառնալ 'ի նաւն արսկորովիս յԱթենացւոց իւրոց . հրաման տրւեալ նոցա նաւել գիմել 'ի վերայ քաղաքին, սակայն յոյժ թաքթաքութ՝ որչափ և ձեռնհասն իցեն : Եւ ինքն ընդ իւր առեալ զայլս յԱթենացւոցն՝ խաղայր հետի մարտ պատերազմի դնել ընդ Մեգաբացւոցն : Իբրև մարտն խառնեցաւ, կանխեցին փութալ ցան որք միանդամ 'ի նաւին կային, և առին զքաղաքն : Եւ թուի թէ՝ ճշմարտութեան պատմութեանս վկայեն և ցոյցք սովորութեան նոցա . քանզի նախ առաջին նաւ մի ատօիկեցի յառաջագէմ խաղացեալ նաւէ լուռ անշուշ . իսկ ապա 'ի յարձակելն և 'ի գիմել գողալով և մեծ ազաղակաւ, այր մի սպառազէն 'ի գուրս վաղեալ մեծագոչ ձայնիւ ընթանայ դէմ եղեալ 'ի բարձրաւանդակն Սկիրագիոն՝ ընդ դէմ խաղացելոցն 'ի ցամաքէն :

Բայց մերձ տեղւոյն տաճար Արեսի

կանգնեալ կայ 'ի Սողոնէ, քանզի վանեալ
պարտեաց զՄեղարացիս . և որք միանգամ
տապաւոր չանկան 'ի կռուին, ուխտ եղեալ
ընդ նոսա՝ առհասարակ արձակեաց 'ի խա-
ղաղութիւն : Այլ սակայն Մեղարացիք 'ի
նոյն միտս կացեալ մնացեալ, շատ ինչ չա-
րիս միանգամայն և գործեցին 'ի մարտի
պատերազմի և կրեցին . մինչև ապա ուրեմն
միաբան զլակեղեմունացիսն կարգել հաշ-
տարարս և դատաւորս 'ի կռուին իւրեանց :
Արդ բազումք այն են՝ որ ասեն եթէ փառք
համբաւոյն Հովնթեայ նպաստ մեծապէս
եղև կողմանն Սողոնի : Քանզի տողս 'ի ներ-
քըս սարդեցուցեալ Սողոն 'ի նաւահաշիւ-
անդր Հովնրոտի, յասենի դատաստանի ա-
ռեալ վերծանեաց օրինակ զայս .

Ածէր Այաս Սաղամինոյ
Նաւս երկտասան 'ի կարգին,
Եբեր կացոյց՝ յոր վայր փաղանդք
Աթենացւոց դարէին 3 :

Այլ նոքին իսկ Աթենացիք յամակտս
գրեն զայսոսիկ . և ասեն ևս՝ եթէ Սողոն
յայտ յանդիմանութեամբ եցոյց անգանձօր
դատաւորացն, եթէ Թիդէոս և Եւրիսակիտ
որդիք Այասայ՝ գրեալք 'ի քաղաքացիս
Աթենացւոց՝ ետուն զկողին 'ի ձեռս նո-
ցա . և ինքեանք եկեալ բնակեցան՝ մին 'ի
Բրաւրոն Ատաիկոյ, իսկ միւսն՝ 'ի Մեքե-
տէ : Եւ Ժողովուրդք Թիդէսացւոց յորջոր-
ջեցան 'ի Թիդէոսէ, ուստի էր և Պիսիսդրո-
տոս : Ասեն դարձեալ՝ եթէ Սողոն առ 'ի

քաջիկ խելամուտ առնել և զՄեգարացիսն, զօրաւոր փառա 'ի ներքե երեք և զմեռելոցն թաղումն . քանզի Սաղամինացիք ոչ իբրև զՄեգարացիսն թաղեն զվախճանեալս խրեանց, այլ իբրև զԱթենացիսն . քանզի Մեգարացիք թաղեն գարձուցեալ յարեւելս կոյս զմեռեալս . իսկ աթենացիք՝ յարեւմուտս կոյս : Սակայն երես Մեգարացի զգէմ կալեալ Սողոնի, ասէր եթէ և Մեգարացիք ինքնին յարեւմուտս կոյս գարձուցեալք զգիտկունսն՝ այնպէս թաղեն : Առ այս դարձեալ և որ մեծ ևսն է, այրայր յԱթենացւոց ունի իւր առանձին գիր հանգատեան : Իսկ Մեգարացիք զերիս 'ի միասին և զլորս՝ հանգուցանեն 'ի միում գերեզմանի : Այլ Սողոնի կողմանն զօրավիզն օգնականութեան ետուն և պատգամք ինչ Պիւթեանք, յորս Ապոլոն՝ Յոնիա յոր ջորջէր զՍաղամինա : Իսկ զգառաստան զայս գատեցան յայնժամ 'ի Սպարտացւոց անտի արք հինգ՝ Կրիտողեդաս, Ամոմիարեոս, Իփսեքիդաս, Անպքսիդաս, և Կղէս մենէս :

Արդ և վասն այսոցիկ ամենայնի յոյժ փառաւոր գտաւ Սողոն և արգոյ . իսկ մեծապէս յայնժամ սքանչացաւ նա և զհամբաւի հարաւ առ Հելլենացիս, յորժամ վասն տաճարին որ 'ի Դեղփիս՝ քարոզ կարգայր, եթէ պարտ և արժան է յօգնութի հասանել նմա և մի թողուլ քաննել այնպէս 'ի ձեռս Կիրացւոցն թշնամանել ըզրաբիզն զայն . այլ պաշտպան և զօրավիզն

լինել Դեղփեայ 'ի պատիւ երեսաց աստուծոյն : Քանզի 'ի բռնից անաթ Սողոմնի խելամուտ եղեալ Անիիկախոնքն 4, յորդորեալք խրախուսեցան 'ի կռիւ, ըստ որում ընդ այլոց ոմանց վկայէ և Արխատտէ՛Լ ինքնին 'ի ցուցակի անդ իւրում յազազա յազթականացն Պիւթեանց, յորում զՍողոմն գլխովին ասէ լինել պատճառք ելլց իրացն : Սակայն մօտոյ պատերազմիս այսորիկ զօրավար ոչ կարգեցաւ Սողոմն՝ որպէս աւանդէ Եւսանթէս Սամուսացի՝ ըստ Երմիայայտի : Քանզի և ոչ Եպիմէս հետոր ասէ ինչ զայս . գարձեալ և 'ի յիշատակարանն Դեղփեացւոց արձանագրի Աթենացւոց զօրավար Աղկմէոն, և ոչ Սողոմն :

Այլ քաղաքն Աթենացւոց անդառին 'ի բազում ժամանակաց ամբոխեալ յուզիք յերեսաց Կիւղոնեան մեծեղեոն չարեաց . յորմէ հետէ դաշնաւորքն Կիւղոմի յորդք անկեալ առ Աթենաս, ած հաւանեցոյց զնոսա Մեղակղէս իշխանապետ գալ յանգիման լինել ատենի դատաստանի : Իսկ նորա թել ոլորեալ կապեցին 'ի պրօշեալ արձանին Աթենասայ, և զնոյն կալեալք 'ի ձեռին՝ իբրեւ եկին հասին 'ի տաճար անդր արդոյ գիցուհեացն, անդ ինքնին խղեալ կտրեցաւ տաղանին . յայնժամ Մեղակղէս և իշխանակիցք նորա գիմեցին 'ի վերայ, եղեալ 'ի մօտ՝ եթէ ըզիննդրուածս նոցա մերժեաց Աթենաս . և որք միանգամ 'ի նոցանէն արտաբոյ գտան տաճարին՝ զնոսա քարկոծ պարին . իսկ

զորա 'ի ներքա անդ 'ի բազմինսն խուռն ա-
պաւնեալքն էին՝ խողեսողեցին : Բայց ան-
դանոր խնայեցին միայն՝ յորա միանգամ ըզ-
կանայս նոցա աղաչաւոր կալան վասն ան-
ձանց . և յայտնանէ ապա կռչեցան նոքա
անսուրբք և նդովեալք և ատելիք : Այլ սա-
կայն որք միանգամ մնացին կենդանիք 'ի
Յիւզոնեանց անտի , դարձեալ վերստին զո-
րացան , և հերձուածս յարուցանէին ցանգ-
ընդդէմ Մեղակղեանցն : Իսկ իբրեւ աղմուկ
հերձուածոյն երթալով երթայր և զայրա-
նայր , և ժողովուրդն երկպառակ էր առ-
հասարակ , Սողոն՝ որ փառաւոր իսկ էր առ-
նոսա և ականաւոր , եկն եկաց և սրձանա-
ցաւ 'ի մէջ հանդերձ լաւ որերովն Աթե-
նացւոյ , և յաղերս խնդրուածոց և 'ի խրա-
տըս վարդապետութեան ած հաւանեցոյց
զնդովեալն զայնոսիկ և զանսուրբան՝ ա-
տեան յանձն առնուլ և հպատակել զան-
ձինս 'ի ներքոյ դատաստանի երկից հարիւ-
րոց արանց աւագաց : Անդ ապա 'ի Միւ-
ռոնէ Գղիւացւոյ դատախազեալք և գա-
տապարտեալք՝ ձեռն ետուն հաւանու-
թեան արքն . որք կենդանիքն էին 'ի նոսա՝
յաբսորս արտասահման արարին , և որ մե-
ռեալքն էին՝ զնոցա դիակունան բրեալք 'ի
հողոյ՝ գէշ արկին արտաքոյ սահմանաց իւ-
րեանց : Բայց յաղմուկս խռովութեանցս
այսոցիկ՝ անգուստ և Մեգարացիք հրոսակ
հանեալ , զՆիսէաս քաղաք հանին 'ի ձե-
ռաց Աթենացւոցն , և միւսանդամ հալա-
ծեալ վարեցին զնոսա 'ի Սաղամինոյ :

Յայնժամ՝ և արհաւիրք երկիրդի առ 'ի
անապաշտութենէն, միանգամայն և ցնորք
խօշտփանք գրաւեալ կալան գրադարն . ան-
գաւատ և դէտք և կիւք՝ աղղ և հռչակ հար-
կանէին, եթէ 'ի զոհս նուիրացն յայտ յան-
դիմանութեամբ երևութանան նոցա մեծե-
ղեւն չարիք 'ի քաղաքին և պղծութիւնք՝
որոց քաւութեան պէտք իցեն : Եւ այս
պէս ապա առեալ առաքելցին նորա հրա-
ւիրակս 'ի Արեւել . և եկն եհաս առ նոսա
Եպիմնինդէս փեստիոս, զոր եօթներորդ
յիմնատունս Հելլենաց հաշուեն ոմանք՝
որք ոչն 'ի նոյն կարգ թուեն զՊերթանդրոս :
Եւ էր Եպիմնինդէս 'ի համբաւի՝ իբրեւ ոյր
աստուածասէր և հանձարեղ ներհուն յառ-
տուածայինան, հոգեշունչ իմն ազգմանց և
խորհրդակատարն իմնատութեան ունակ :
Վասն որոյ և Յաւերժահարալինն Բաղտեայ
դաւակ, և նոր Աուրիտէս կարգային զնա
մարդիկ ժամանակին այնորիկ : Արդ եկեալ
նա յԱթենս և բարեկամութիւն անբռեալ
ընդ Սոզոնի, շատ ինչ կանխեաց օժանդա-
կեաց նմա, և ճանապարհ նախաշաւիղ հոր
դեաց օրինագրութեանց նորա : Քանզի
գիւրադինս յարդարեաց կազմեաց զծախս
գիւցական պաշտամանց նոցա, և հանգար-
տրս առաւել և պարկեշտս առադրեաց ըզ-
նոսա 'ի կոծն և 'ի սուգն իւրեանց՝ զոհս
խառնելով վաղձաղակի 'ի յուզարկաւորու-
թիւնս անդ նոցա . և զնիստ և զնուժա-
դուժ սովորոյթման երարձ 'ի նոցանէ՝ զոր
յառաջն ունէին բազմադայիք 'ի կանանց

նոցա: Եւ որ մեծ ևսն է, 'ի հաշտարար
քառութիւնս և 'ի սրբութիւնս և 'ի նուէրս
արձանաց՝ մարբեաց և սրբեաց զքաղաքն,
և արդարութե օրինաց հպատակս և հնա-
զանգս, և մեծապէս հեշտս և ամօքս 'ի հա-
մաշունչ միաբանութիւն կրթեաց զնոսա:
Եւ պատմեն ևս՝ եթէ տեսեալ նորա ըզ-
Մուսիբիա, և գէտակն կալեալ 'ի նա ժա-
մանակս ձիգս՝ ասէր առ մերձակայսն.
“Զխորդ կոյր և զաջացու է մարդ առ հան-
դերձեալն: Քանզի իւրեանց իսկ ատա-
մանք մալէին արդեօք Աթենացիք՝ զդա,
եթէ նախադրած լեալ էր նոցա՝ քանի՞ծ-
վիշտ և աղէտս հասուցանել հանդերձեալ
է քաղաքիդ վայրդ այդ:” Նմանօրինակ և
վասն թաղեալի ասեն նախադուշակ լեալ:
Քանզի պատուիրէր նա 'ի մեռանել՝ իւ-
րում՝ թաղել զնա 'ի Միլետոն յուժակեա
և յարհամարհ վայրի ուրեք. և նախապա-
տում լինէր եթէ հրապարակ Միլետացւոց
լինիցի երբեմն վայրդ այդ: Այլ Եպիմենի-
դէս յաւէտ պանչելի եղև առ նոսա. և
այն ինչ պատուաւիրէին Աթենացիք տալ
ձօնել նմա պարգևս բազումս և պատիւս
մեծամեծս, նա ոչինչ խնդրեալ 'ի նոցանէ՝
բայց ընձիւղ մի 'ի նուիրական ձիթենւոյ,
և առեալ զնայն՝ մեկնեցաւ 'ի նոցանէ:

Իսկ յԱթէնս իբրև հանդարտեալ դա-
զարեցաւ աղմուկ խռովութեանն Վիւղո-
նեանց, և ըստ որում ասացաք՝ տարասա-
հան ելին անտի նղովեալքն, դարձեալ միւս
անգամ ապա վաղնջուցն հերձուած երկ-

պառակեալ յուղեցաւ 'ի նոսա . և արչափ
ինչ միանգամ վաղը տարբերեալք էին 'ի
գաւառին յայնմիկ , 'ի նոյնչափ մտառնա
հերձեալ լինէր քաղաքն նոցա առհաստ
րակ : Քանզի Դիակրոնեանցն ազգ՝ այն են
լեռնականքն՝ մեծապէս զհեռ միտեալ
էին ռամկապետութեանն . իսկ գաղապ
լնքն՝ աւազապետութեանն . իսկ երրորդքն
'ի նոսա ծովեզերեայքն՝ միջին և խառն
յերկոցունց խնդրէին քաղաքականութե
կադ , և խութ և խոջնդոտն լինէին այ
լոցն տիրապետութեան : Եւ էր ապա 'ի
ժամանակին յայնմիկ ծայրայեղ անհաւա
սարութիւն ընդ աղքատս և ընդ մեծա
տունս , և գլխովին դեգւեալ մեծապէս յե
րերի կայր քաղաքն ողջոյն . և թուէր իմ
այնպէս՝ եթէ աղմուկ խռովութեան քա
ղաքին ոչինչ արդեօք յարդարեալ հանգադ
տեսցի՝ բայց 'ի ձեռն միահեծան իշխանի :
Քանզի առհասարակ ռամկին պաղոք մե
ծամեծք էին առ մեծատունան : Չի կամ
զերկէր մշակելով պարտ էր զվեցերորդն
հաւուցանել նոցա զարմեռացն , ուստի և
կոչեցան նոքա Վէրաբաթիս+ և վարձուորք .
կամ թէ զպարտան առեալք 'ի վերայ ո
գաոց իւրեանց՝ անձնատուր ողջոյն լինել 'ի
պարտատեարան . և այնպէս ապա կիւոցն՝
'ի սարկութեան ծառայութեան կալ մնալ ,
և կիւոցն դարձեալ՝ 'ի տարաշխարհիկս վա
ճառիլ : Իսկ և շատք 'ի նոցանէն բռնադա
տեալք հարկաւորէին վաճառել զիւրեանց
իսկ զմանկունսն , քանզի և օրէնք և ոչ մի

ինչ արդեւոյր զգործն, և զքաղաքն թողուլ լքանել և փախչել 'ի պատճառս առնադորոյն բարոյից պարտատեարցն: Այլ բաղնադոյնք 'ի պարտապանաց անախ, և որք առաւել հզօրք և կորովիք էին 'ի նոսա, յուխտ դաշին մաին ընդ միմեանս և զմիմեանս քաջալերեալք խրախուսէին՝ մի պնդէս լքեալ կալ մնալ, այլ իշխան մի տառիկան ընտրել կարգել՝ զայր հաւատարիմ. և ազատել փրկել զանաւազան 'ի ժամանակակէտ պարտուցն յայնցանէ, և զերկիրն առհասարակ առնուլ բաշխել բաժանել, և գլխովին իսկ զքաղաքականութիւնն փոխել փոփոխել:

Անգանոր ապա որք միանգամ առաւել հանճարեղքն էին յԱթենացոց, քաջիկ խելամուտ եղեալ եթէ Սողոն միայն սուրբ է առաւել և անմասն 'ի յանցանաց. ոչ մեծատանցն բաժանորդ ինչ է անիրաւութեանն, և ոչ դարձեալ յաղմուկ աղքատացն մասն և բաժին ինչ է նորա, յաղերս անկանէին առնա ձեռնամուխ ընել 'ի հասարակաց գործն, և դադարել հանդարտել զամբոխ խռովութեանն: Թէպէտ և փանիաս Լեսբացի պատմէ, եթէ ինքնին Սողոն հնարիմաց գնացեալ ընդ երկաքանչիւր կողմանն 'ի փրկութիւն քաղաքին, աղքատացն խոստանայր 'ի ծածուկ զբաշխել և զբաժանումն. իսկ մեծատանցն զհաստատութիւն պայմանաց դաշին նոցա: Այլ ինքն Սողոն վկայէ, եթէ զառաջինն յոյժ դանդաղագոյնս յանձին կալաւ զիշխանու-

Թիւնն զայն . և համբու՛ն՝ զանդիտեալ ևս
էր նա յնչասիրութենէ մեծատանցն , և 'ի
խեղութենէ աղքատացն : Ապա ընտրեալ
կարգեցաւ իշխանապետ զինի Փիղոմբրո-
տեայ , միանգամայն և հաշտարար դատա-
ւոր , և օրէնադիր : Մտադիր յօժարու-
թեամբ թռին ընկալան զնա մեծատունք՝
իրբն զոմն յնչեղաց . իսկ աղքատք՝ իբրեւ
զայր բաղի և զլաւ : Եւ ասէն ևս՝ եթէ և
զորց մի յառածից նորա յառաջագոյն ըզ-
համբաւի հարեալ էր առհասարակ այսպի-
սի ինչ , եթէ Հասարակութիւնն ո՛ւ ծնանի
զէտի : Էր ասպա հեշտընկալ այս առած
միանգամայն ընչեղացն և անընչիցն . քան-
զի կէսք ակն կալեալ յուսային զուգահա-
ւասար լինել յիշխանութեան մասին և 'ի
զօրութեան . և կէսք դարձեալ՝ 'ի չափն և
'ի Թիւն արարոց : Եւ այսպէս ասպա մինչ
երկաքանչիւր ևս նոքա մեծապէս յուսով
խնդային , անդ աւագորեարն Թեկն ածէր
Սողոմնի , և Թելադիր եղեալ վառէր բորբո-
քէր զնա՝ որ զիշխանութիւնն ունէր 'ի ձե-
ռին , աէր լինել միահեծան , և քաջամիտոս
մտիլ ճոխաբար 'ի գործ քաղաքին : Իսկ և
բազումք 'ի քաղաքայնոցն՝ որ զմիջինն ու-
նէին կողմն , Թեպէտ և տեսանէին ևս եթէ
գործ դժուարին է և դժնգակ յոյժ փո-
փոխութիւն քաղաքին 'ի ձեռն փաստից
բանից և օրինաց , ոչինչ յերկուացեալ վեր-
ջացան և նոքա ոստիկան 'ի վերայ կարգել
գործոյն զայրն՝ որ առաւել արդարն էր 'ի
նոսա և առաւել հանճարեղ : Բայց և կէսք

ասեն՝ եթէ և պատգամ մի գուշակեաց
Սողոնի Պիւթիաս, օրինակ զայս .

Վերելակեալ 'ի մէջ նաւուդ-
Աբի ո՛վ քաջ բազմեաց դու ,
Նիստ զեկավար , յԱթենացոց
Հատք քեզ լինին ձեռնառու :

Իսկ առաւել ընտանիք նորա խոտէին զնա ,
եթէ յանուանէ բռնաւորութեան զանգի-
տեալ՝ ամաչէ առնուլ յանձն զինքնակա-
լութիւնն . իբրու թէ առաքինութիւն ա-
ռողին չիցէ բաւական 'ի գեղեցիկ թագա-
ւորութիւն փոխել զնոյն . բառ որում և
գէպք եղեն 'ի նախնումն առ Եւբէացիսն՝
որք զՏիւննոնդաւ , և արդ իսկ առ Մի-
տիւղինացիսն՝ որք զՊիստոսկոս ընտրեցին
իւրեանց տէր միահեծան :

Այլ ո՛չ ինչ յայտնեաց աստի ո՛չ
գրդուեցոյց զՍողոն 'ի խորհրդոց անտի նո-
րա . այլ առ բարեկամս իւր՝ որպէս պատ-
մեն՝ զայս արար պատասխանի . Վայր գե-
ղեցի է փերսիւն մահեծան , այլ անց է
լից ո՛ւ հաշի : Իսկ առ Փոկոս օրինակ զայս
գրէր 'ի տառս իւր .

“ Իսկ եթէ ես , ասէ , 'ի հայրենին խնայ-
եցի երկիր , և բռնաւորութիւն և անողո-
քելի բռնութիւն չառի 'ի ձեռին՝ պղծել
և առաիել զգեղեցիկ փառս իմ , ո՛չինչ ա-
մաչեմ : Քանզի մանաւանդ դովին թուի
ինձ 'ի վերոյ լինել ամենայն մարդկան ” :
Յորմէ քաջայայտ է , եթէ Սողոն և մինչ-
չև օրինադիր լեալ՝ փառս մեծապէս ունէր

առ մարդիկ : Իսկ զոր ինչ շատք 'ի մարդ-
կանէ հեգնեալք ծիծաղէին զնովաւ, և խօ-
սէին 'ի պատճառս հրաժարելոյն նորա 'ի
միահեծան տէրութենէն, ինքնին Սողոն
քերթեաց զայնոսիկ՝ օրինակ զայս .

Ո՛չ խորիմաստ, ո՛չ այր աւագ,
խորհրդական չէ Սողոն,
Զի ո՛չ ձեպեաց զատուածաձիրն
Յանձին ունեւ նա ըզձօն :
Զորպն կալաւ, բայց և քարշել
Զուռկանն ըզմեծ ոչ ուժեաց,
'ի սիրտն եղեալ իւր անարի,
Եւ դեղեկեալ 'ի մրտաց :
Այլ ո՛չ թէ նա բաւէր երբէք
Զինչս գրաւել անսահման,
Իսթենացոյ գոլ ինքնակալ,
Տիկա և օր մի միայն .
Տիկ՝ օն և օն՝ ըզմորթ նորա
Արագ արագ հանէին,
Բնաջինջ 'ի նոյն լինէր անշուշտ
Եւ ձեռ նորայն գրչխովին :

Զայսոսիկ վասն անձին իւրոյ խօսեւ՝ տայ
'ի բերան խուժանին և անգգամաց մարդ-
կանն : Այլ սակայն՝ թէպէտ և յանձն չէ-
առ նա զինքնակալութիւնն, 'ի վերայ այսր՝
և ո՛չ ծայրայեղ հեղութեամբ վարեցաւ 'ի
գործս պաշտաման իւրոյ, և ո՛չ մեղկագոյնս
և շնթելով ճոխից և զորաւորաց, և ո՛չ դար-
ձեալ ըստ քմացն՝ որոց ընտրեցինն զնա՝
կարգեաց եդ նա զօրէնս իւր : Այլ որ ինչ

միանգամ լաւն էր, այնմ դարմանն և ոչ մի
 'ի վերայ ածէր, և ոչ նորութիւն 'ի ներքե
 խառնէր, զանգիտեալ՝ թերևս գլխովին
 խառն 'ի խուռն շփութեալ քաղաքին, տկա-
 րացի նա այնուհետև միւսանգամ առ-
 նուլ հանդարտել և 'ի լաւագոյնս փոխել
 զնա: Իսկ որչափ ինչ միանգամ յուսայր
 բանիւք համոզակել զհնազանդեալսն իւր,
 կամ թէ հարկ 'ի վերայ ածել նոցա բա-
 ւական էր, 'ի նոյն ձեռնամուխ ձեռներէց
 լինէր. որպէս և ինքնին ասէր՝ զոյժ միան-
 գամայն և զարդարութիւն գեղեցիկս խառ-
 նելով ընդ միմեանս: Ուստի և յետ ժա-
 մանակաց հարցեալ Սողոն՝ եթէ արդեօք
 լաւագոյնս ինչ Աթենացւոց գրեաց նա զը-
 րէնս, ետ պատասխանի. Լա-աֆոն, զոր
 մեծագամ նոքա յանջն առեալ ընկալին:

Արդ որչափ ինչ նորագոյնքն 'ի մատե-
 նագրաց ասեն, եթէ Աթենացիք զգժպա-
 տեհութիւնս զիրացն հեշտ և բաղձալի ձայ-
 նիւք և բառիւք քողարկեալ՝ յաւագամե-
 ծար 'ի շուք զարգարեն, զբողոսն՝ կոչելով
 Բարեկամահիս. և զմարտն՝ Հասս. և զվաշտս
 քաղաքաց՝ Պահապանս. և զբանտն՝ Բնախ-
 րան. անդուստ 'ի վերուստ՝ որպէս հաւա-
 նեալս եմ՝ Սողոնի էր այս ճարտարութե
 գիւտ, որ զպարտուցն ջնջել՝ անուանեալ
 կոչեաց՝ Թելեաֆեռնոսիւն: Քանզի առա-
 ջին նա զայս գործեաց յօրինադրութեան
 իւրում, զի հաշուէգիրք պարտուց անվա-
 բերք լինիցին. և յայնց ժամանակաց հե-
 տէ և առ յապայ մի ոք ամեննին վաշխեա-

ցէ 'ի վերայ մարմնոց : Թէպէտ և կէսք գրեն , ըստ որում և Անդրոտիովն , եթէ ոչ պարտուցն գլխովին թողութեամբ , այլ տոկոսեացն չափաւորութեամբ թեթեալ ան աղքատք . դատի և մեծապէս սիրեցին զբանն , և դործ զայս մարդասիրութեան՝ Թեթեալեռնութիւն անուանեցին : Առայս՝ և զչափոցն աճելութիւն յաւել նա 'ի վերայ , և զգրամոցն յարգ . քանզի հարկւր դիդրաքմայից արար զմնասն , որ յառաջն էր եօթանասուն և երկից . որպէս զի և 'ի տալն անդ զհաւասարն 'ի զօրութեան և զնուազեալն 'ի թիւ՝ շահ մեծապէս էր որոց հատուցանէինն , իսկ որոց առնուինն՝ ոչինչ զեան : Սակայն բազմագոյնք ևս ասեն՝ եթէ միանգամայն ամենայն դաշտնց պարտուց 'ի բաց բարձումն էր Թեթեալեռնութիւնդ այդ . և սոցա յաւէտ զուգաձայն գտանին և քերթուածքն Սողոմոն : Յորա և մեծապէս խնդայ Սողոմն , զի 'ի բաց եբարձ զնախագրաւեալ երկրին զտահմանն և զնշանն , որ ամենայն ուրեք յանդաստանս հարստեալ կային . զի և՛ Ուր երբեմն Ժառայ էր երկիրն , այժմ ասէ՛ աղաք է : Նաև 'ի քաղաքայնոց անտի՝ որ 'ի պատճառս արծաթոյն ստրուկք լեալ էին պարտապետեարցն , զկէսս 'ի նոցանէն ածի՝ ասէ՛ միւսանգամ 'ի հայրենի երկիրն 'ի տարադէմ օտարութենէն , յորում շատ ինչ յայտկոյս յայնկոյս թափառեալք չըջեալք՝ զատիկեցի լեզուն մոռացեալ էին . և զկէսս դարձեալ որք անդանօր յԱտտիկէ դժպալ

տե՛հ սարկուլթեան 'ի ներքոյ կային գրաւեալք , ազատս՝ ասէ՛ արարի :

Բայց պատմեն՝ եթէ 'ի գործոյ ատոի իւրմէ բան մի կարի գժոխումբեր դէպ եղև նմա տեսանել : Քանզի այն ինչ հանդերձեալ էր նա բառնալ ջնջել զպարտան , և խնդրէր նա 'ի գործն բան քաջաժայեղուչ և ոկիզքն ճահաւորակի , չգբաւ և հաղորդս խորհրդոյն իւրոյ առնէր զբարեկամն՝ յորս առաւել վստահն էր և ցանգ կենալից կենցաղակից էր նոցա . և էին նոքա՝ Կոնոն և Կղինիաս և Խպպոնիկոս . և ասէր նոցա՝ եթէ զանդաստանս երկրին չունի շարժել և փոխել , սակայն 'ի մոտի հաստատեալ է թողացուցանել զպարտան : Լուան նոքա զայս , և գնացեալ կանխեցին առին վաղվաղակի 'ի վաշխի բազում մթերս արծաթոյ 'ի մեծատանց անտի , և չորան գնեցին իւրեանց դաստակերտս մեծամեծս և կալուածս . և ապա 'ի հրատարակել հրովարտակին Սողոմի , վայելէին նոքա յարգիւնս ստացուածոց իւրեանց , և զինչսն ոչ հատուցին վաշխառուացն իւրեանց : Եւ եղև այս մեծապէս ստգիւտ Սողոմի և ամբաստանութիւն . իբրու այն թէ ոչ զրկանս 'ի միասին ընդ այլոց կրեսցէ և Սողոմ , ալ թէ գործակից զրկողացն և ինքն լեալ իցէ : Սակայն և արագ արագ գերծաւ նա 'ի բամբասանաց անտի 'ի ձեռն հնգից քանքարացն , որոց ինքնին պարտատէրն էր Սողոմ , և ինքն առաջին հպատակեալ օրինացն՝ շնորհէաց զայն իւրում պարտապանին : Այլ

ամանք հնդեւտասան ասեն զքանքարուն, ըստ որում և Պողեւզեղոս Հռոդացի. իսկ այն բարեկամք նորա այնուհետեւ անուանեալ կոչեցան՝ Պարփաբառ: Բայց ՚ի գործ յայտ և ոչ միում կողմանն հաճոյ գաաւ Սողոմն. քանզի գովանակութեամբ սրտնեցոյց զմեծատունն՝ ջնջելով զգաշինս պարտուցն. և առաւել ևս դարձեալ զաղքատսն, զի բաշխ և բաժին ոչ արար երկրին՝ որում ակն ունեին նոքա. և ոչ դարձեալ նմանս և հաւասարս գոյիւք եդ զնոսա, իբրու Լիւկուրդոս: Այլ սակայն Լիւկուրդոս մեռաւաներորդ գոլով ՚ի Հերակլեայ, և Թագ ևս կապեալ բազում ժամանակ ՚ի Լակեդեմոնիա, և շուք փառաց մեծապէս ունէր և բարեկամս և զօրութիւն, որովք և գիտաց նա գեղեցիկս յառաջադէմ խաղալ ՚ի գործ քաղաքականութեան իւրոյ. և ոյժ առաւել ՚ի գործ արկանէր՝ քան զհաւանեցուցանել, որպէս զի և զմի յաջացն կորուսանէր. և յաջողեցաւ արդիւնացոյց նա զմեծավայելուչ զգործն զայն ՚ի փրկութիւն քաղաքին և ՚ի համաշունչ միաբա նութիւն, զի մի ոք ամենեւին ՚ի քաղաքայնոց անտի իւրոց՝ ոչ աղքատ ոք իցէ և ոչ մեծատուն: Իսկ Սողոմն բաւական չեղև ՚ի նոյն ժամանել չափ ՚ի քաղաքականութեան իւրում, գոլով ինքն ՚ի Ժողովրդականաց անտի և գոյիւք միջակային. սակայն և նուազ քան զկար զօրութեան իւրոյ ոչ գործեաց երբէք, օժանդակ և խրախոյս անձին ունելով միայն զխորհուրդ մտաց իւրոց, և զառ

Խնդրն վստահութեան հաւատաւ ղեւորոց քաղաքացեալն :

Այլ թէ որչափ ինչ դժկամակք եղեն
ընդ նա շատք 'ի քաղաքայնոցն՝ որք ալ
ինչ իրաց ակնկալեալ մնային, ինքնին Սո-
դոն յայտնէ վասն նոցա օրինակ գալս.

“Որք երբեմն խնդամիտա, ասէ, խորհէին զինէն, արդ ընդ իս սրտմտեալ խէթ ահամբը հային ամենեքեան՝ իբրեւ ընդ ոխերիմ: Թէպէտ և ո՛ր ոք և ունէր ՚ի ձեռին զնոյն զիմ զօրով թիւն, ո՛չ զթողովուրդն արդեօք սանձէր, և ո՛չ դարձեալ հանդադառեալ հանդուցանէր, [թէ ո՛չ յառաջագոյն՝ խռով հարեալ ՚ի նմա, զպարարտն կ'ըէր նորա զկաթն]:”

Բայց արագ արագ յետ այնորիկ խեղա-
մուտ եղեալ նոքա մեծապէս օգտին, և զա-
ռանձինն իւրեանց 'ի բաց եղեալ զքրթովն
ջիւն և զբամբասանս, զոհ նուիրեցին հա-
տարակաց, և զնուէր զոհին զայնորիկ անուա-
նեալ կոչեցին՝ Թէթեաթէոնուսիւն. և զյո-
ղոն ինքնին հրատարակեալ համբաւեցին
ուղղիչ քաղաքականութեանն և օրէնսդիր:
Եւ ոչ այսչափ միայն, այլ և գլխովն զամե-
նայն 'ի նա յանձն արարին, զլիւսանու-
թիւնս, զհամախմբութիւնս, զատեանս գա-
տաստանաց, և զժողովել խորհրդականաց,
և զկարգ. և համար միոյ միոյ 'ի նոցանէն,
և զթիւն և զժամանակն կարգել տահմա-
նել. առ այս՝ և լուծանել ջնջել, և պահել
պահպանել զսահմանեալսն յառաջագոյն,
որպէս և զկարգ հաճոյ իզէ նմա:

Արդ առաջին քննեաց երարձ նա միան, զամայն զամենայն Դրակոնին զօրէնս, բաց ՚ի պատուհասէ մարդաստղանիցն. քանզի յոյժ գծողմբեր և մեծամեծք էին պատուհասքն: Քանզի փոքր միւս ևս զնոյն մի պատիժ պատուհասի՝ մահ սահմանեաց նա ամենայն յանցաւորաց. որպէս զի և զըմբռնեալն անգամ ՚ի դատարկութեան՝ մահու տղանանել: Դարձեալ և զգողն զբանջարոց կամ զպտղոց՝ հաւատար պատժել իբրև զսեղանակապուտս և զմարդաստղանս: Այսն որոյ և յետ այնորիկ զհամբաւի յոյժ հազաւ Դեմագեաց բանն՝ որ պակեր. եթէ՝ Արեմի և ոչ մեղեաւ զօրէնս էւր Գրեաց Դրակոն: Իսկ և ինքն Դրակոն՝ որպէս ասեն՝ հարցեալ երբեմն եթէ առ ինչ նա շատ ինչ յանցանաց՝ բաղմազոյն մասամբ պատուհաս մահու ՚ի վերայ կապեաց, ետ պատասխանի. Փոքունց յանցանաց զնոյն համարեցայ արժանի. իսկ մեծացն՝ մեծ ևս աշ պատահաս ոչ ունէի:

Իսկ երկրորդ անգամ՝ կամեցեալ Սողոնի զամենայն իշխանութիւնս միանգամայն՝ որպէս և էրն յառաջագոյն՝ թողուլ ՚ի ձեռս մեծատանցն, և ինչ մի ևս խառնել ՚ի կարգ քաղաքականութեանն՝ յորում մասն և բաժին չունէր ինչ ժողովուրդն, ՚ի կարգս կարգս զատոյց պատուեաց զքաղաքայինն առհասարակ. որք միանգամ ՚ի նոցանէն հնդից հարիւրոց չափուց առնէին զհաստ զցամաքացն և զհեղանիւթոցն, զնոսա ագեալ եղ. յառաջին կարգի, և անուն կար:

գաց 'նոցա' փէնդաթօնիօմէփինաս, այն է՝
 ձինդհարիւրակեղծա. իսկ յերկրորդ կար-
 գի եգ զնոսա, որք բաւականք էին բուծա-
 նել զերիվարս, կամ երկց հարիւրոց չա-
 փուց առնել զհասս. և անուան կարգացին
 'նոցա' իբիֆաարէլմարա, այն է՝ Ասպա-
 տանապետս : Իսկ Զէ-դիդէ, այն է՝ Լծու-
 որք, անուանեցան որ յերրորդ կարգի էին.
 որք երկց հարիւրոց ունէին զչափն. 'ի միա-
 սին ընդ երկաքանչիւրոց հասիցն : Եւ ասպա
 այլք առհասարակ անուանեալ կոչեցան
 թիդէ, այն է՝ Վարձուորք. որոց և ոչ մի
 ինչ իշխանութիւն ետ 'ի նոցա ձեռս իշխել,
 սակայն 'ի ժողովս մտանէին և նորա և դա-
 տէին, որով և միայն հաղորդք և բաժա-
 նորդք էին քաղաքականութեանն. որ այս
 զսաւաքինն՝ իբրեւ յուսմէսս ինչ գրեցաւ,
 սակայն ասպա՝ մեծ յոյժ : Քանզի բազում
 այն էին կադք և կռիւք՝ որ 'ի ձեռս
 անկանէին դատաւորաց. առ այս՝ և զորոց
 միանգամ սահմանեալ էր Սողոն դատել
 իշխանացն, զնոյն դարձեալ թոյլ ետ շնոր-
 հեաց՝ որք միանգամ կամեացին բողոքել
 հանել յատեան անդր դատաստանի : Եւ
 ասեն՝ եթէ և զիւր օրէնան անյայտագոյնս
 իմն գրեաց Սողոն և բազմադիմի ունակ
 թարգմանութեանց, զի զոյժ և զզօրութիւն
 ատենից դատաստանացն աճեցուացէ : Վասն
 որոյ և իբրեւ ոչ կարէին այնպիսի օրինջն
 լուծանել քակել զինձիւն կազից և զկռու-
 ոց, պարտ և արժան էր ցանգ դիմել առ
 դատաւորան. և համակ բանալ մերկանալ

զամենայն կազ և զպայքար առաջի նոցա՝ իբրեւ ողբ տեառք ոմանք իցեն 'ի վերայ օրինացն այնոցիկ : Իսկ յաղագո հաւասարութեանս այսորիկ՝ զոր կարգեաց եզ , ինքնին Սողոն ցնծացեալ բերկրի՝ ասելով օրինակ զայս . “ Բանդի ժողովրդեանս ետու այնչափ ինչ տէրութիւն , որչափ ինչ բաւական էր : Զփառս և զպատիւ ոչ արգելի 'ի նոցանէն , և ոչ դարձեալ լիաձեռն բաշխեցի : Իսկ որ ճոխքն էին զօրութեամբ , և ընչեւք արարովք քաջափայլք էին , սահման եզի նոցա , զի մի ինչ ունիցին 'ի գծապատեհից : Որպէս զի ամրածածուկ շուրջ պատեացէ վահան զերկալքանցիւր ևս կողմնման , և պարտել ոչ լինիցի բաւական այր զընկեր իւր անիրաւութեամբ ” :

Այլ քանզի արժան գատեցաւ նա և ևս առաւել զօրամիջն տալ տկարութեանս ռաւ կին , թոյլ ետ շնորհեաց՝ զի առ հասարակ ամենեքին բաւական իցեն դատախազ յառնել 'ի կողմն առն՝ որ զհարստահարութիւն կրեալ իցէ : Եւ այսպէս ապա 'ի հարկանել ուրուք զընկեր իւր կամ 'ի վնասել ինչ կամ 'ի հարստահարել և 'ի զրկել , արժան և իրաւ էր առհասարակ որ միանգամ կարողքն էին և ողբ կամէինն՝ ամբաստան լինել զվնասակարէն , և վանել հալածել զնա : Յոյժ ուղղապէս և գեղեցիկս մարդեաց առ վորեցոյց օրէնսդիրն զքաղաքացիսն , զի միոյ անգամոյն ցաւոցն զգասցեն ամենեքեան , և միաբան ակտակիցք միմեանց լինիցին առհասարակ : Եւ զուգաձայն այսմ օրինացս

գլխան ինչ զՍողոմոնի 'ի մէջ բերեն . քանզի հարցեալ երբեմն՝ եթէ ո՞ր քաղաք գեղեցիկ իցէ 'ի բնակութիւն , ետ պատասխանի . Այն քաղաք՝ յորում լանիբաւելայն ունիլ պիտի քան զլանիբաւելան , յաղթահարեն եւ պարտահասեն զլանիբաւան :

Առ այս՝ և սահմանեալ խմբեացնա յԱրիսպագին , տաճար խորհրդոյ 'ի տարևոր իշխանապետաց 5 . յորում բազմէր և Սողոմոն՝ գլուխ և ինքն յիշխանապետաց անտի : Այլ սակայն տեսեալ նորա զժողովուրդն՝ զի ամբարտաւանեալ էր և խեղճեալ ստամբակէր 'ի պատճառս թողութեան պարտուցն , կարգեաց և երկրորդ տաճար խորհրդոյ . և 'ի մէն մի ցեղից անտի քառից՝ արա հարիւր ընտրեաց վասն նորա . որոց և օրէնս եդ՝ քննել յառաջագոյն զժողովուրդն , և մի ինչ ամենեկն անխորհուրդ և անքնին կանխել հանել 'ի հաասրակաց ժողովն : Իսկ գերագոյն ատեան խորհրդոյ՝ զԱրիսպագինն կարգեաց եդ տեսուչ՝ 'ի վերայ ամենայնին առհասարակ և պահապան օրինացն : Քանզի արժան դատեցաւ , զի 'ի կրկին ատեանսն խորհրդոյ՝ իբրու 'ի կրկին խարխիս ամբացեալ և հարուտեալ՝ նուազագոյնս ծովածուփ եղիցի քաղաքն , և ժողովուրդն յանվրդով խաղաղութեան մեծապէս վայելեսցէ :

Արդ բազումք այն են 'ի մատենագրաց , որ ասեն՝ եթէ Սողոմոն ինքնին կարգեաց խումբեաց զԱրիսպագին տաճար խորհրդոյ՝ ըստ արում ասացաքն : Եւ թուի յաւետ վկայել

սոցա, զի և Դրակոն ինքնին ուրեք երբեք
չասէ ինչ վասն Արիսպագացւոցն և յիշա-
տակ չառնէ երբեք. այլ ընդ Եփեսոեանցն 6,
ցանգ բանս 'ի մէջ առնու վասն մարդասպա-
նիցն: Այլ ստկայն երեքոսասաներորդն
'ի տախտակացն Սողոմոն՝ ութերորդ օրէնս
ռանի արձանադրեալ օրինակ զայս. “ Որք
միանգամ 'ի վատահամբաւից անուանարկս
լետլ իցեն, մինչև իշխանապետ կացեալ Սո-
ղոմոն, 'ի պատուի եղեցին. բաց 'ի նոցանէ՝
որք յԱրիսպագեայ կամ յԵփեսոեանց ան-
տի կամ 'ի Պրիւտանեայ գատապարտեալք
առ թաղաւորքն՝ 'ի պատճառս սպանու-
թեան կամ յելուզակութեան կամ բռնա-
ւորութեան արտասահման լետլ իցեն, 'ի
հրատարակել օրինացս այսոցիկ: ” Արդ՝ այս
բանք զայն ինչ 'ի դէմս բերեն, եթէ գոյր
ուրեմն Արիսպագեան տաճար խորհրդոյ,
մինչև իշխանապետ կացեալ էր Սողոմոն և
օրէնադիր: Քանզի ոյք ոմանք էին ապա
յառաջ քան զՍողոմոն գատապարտեալքն
յԱրիսպագեայ, եթէ արդարև Սողոմոն առա-
ջին կարգեալ էր գատաւոր զծերակոյս Ա-
րիսպագին: Թէ ոչ՝ ո՞ն և ո՞ն՝ անյայտու-
թիւն ինչ գուցէ արդեօք յարձանագրու-
թեանդ յայդմիկ, և պակաս ևս կայցէ 'ի
բանիդ. իբրու ասել այսպէս՝ եթէ որք
միանգամ ըմբռնեացին 'ի յանցանս՝ զոր դա-
տեալ իցեն Արիսպագացիք և Եփեսոեանք
և Պրիւտանեանք՝ 'ի հրատարակել օրինացս
այսոցիկ, այնպիսիքն յաւերժասցին յա-
նարգութեան խորանց. իսկ այլք՝ 'ի պա-

առւի եղիցին : Եւ զդոյն զայդ արդեօք ամէն
արկէր և ինքն Սողոն :

Բայց 'ի մէջ այլոց օրինաց իւրոց մաս :
նաւոր ինչ և նորապաշտօն օրինադրեաց նա,
զի վատահամբաւ լինիցի մարդ՝ որ յերկա-
ռակութիւնս հերձուածոց՝ և ոչ զմիոյ ու-
րուք կալցի զկողմն : Քանզի կամէր՝ որպէս
հաւանեալս եմ՝ զի մի ոք ամենին անախ-
տակիր և անցաւ բերցի առ հասարակաց
գործն . և մի յապահովի կացուցեալ զա-
ռանձին զեւր գործն, ականկիցի խնդալ
յանձն և յօրանալ, իբրու այն որ անմասն
և անբաժ իցէ 'ի ցաւոց և 'ի կրից հայրենի
աշխարհին . այլ զի փութապէս և ինքնին
զանձն առեալ խառնեացէ յայն կողմն՝ որ
լաւագունի մասին և արդարագունին զհետ
կրթեալ իցէ . 'ի նոյն վտանգ եղբարցն մատ-
նեացէ և զանձն, և զօրավիգն օշնականու-
թեան եղիցի նոցա առաւել՝ քան թէ ինքն
յանդորդու կացեալ, 'ի զնին բազմեացի ելից
յազթական կողմանն :

Իսկ յամուսնութիւնս եքարձնա զօժիտդ
հարսանց . հրաման տուեալ՝ զի ոչ այլ ինչ
բերցեն նոքա ընդ իւրեանս, բայց պատ-
մուծանս երիս, և սպասս և կարասի գիւ-
րագնի : Քանզի ոչ կամէր Սողոն եթէ
վարձկանութիւն իցէն հարսանիքն և կամ
շահավաճառ ինչ, այլ զի առն և կնոջ բնա-
կանցութիւն ընդ միմեանս իցէ միայն 'ի
պատճառս զաւակագործութեան և հա-
ճութեան և սիրելութեան նոցա ընդ մի-
մեանս . Վասն որոյ և Դիոնեսիոս՝ յորժամ

մայր խոր խնդրէր 'ի նմանէ տալ զինքն 'ի հարանութիւն միում ումիք 'ի քաղաքայնոցն, ասէր. Թագ կապեցի միահեծան՝ լուծանել քակել զօրէնս քաղաքաց, այլ չեմ ես բաւական բռնադատել զօրէնս բռնութեանն, և հարանածու լինել պառականց յամուսնութիւնս: Եւ արդեօք չէ պարտ չէ արժան զանկարգութիւնդ զայդ 'ի քաղաքս առնուլ մուծանել, և թոյլ տալ ներել ապաժամ և անշնորհ զուգաւորութեանց, որ ոչ գործ ինչ ունիցին և արդիւնս զամուսնութեանն, և ոչ դարձեալ զվախճանն: Այլ ընդ ծերն անցեալ աւուրդք՝ որ զմանկամարդն խնդրեցէ ածել հարան, արժան է իշխանին կամ օրէնադրին ասել համարձակաձայն, զոր ինչ երբեմն առ Փիլոկտետէս. Վա՛յ ծերունաոյդ, ինչն քո օրէնն արբանիս: Եւ եթէ երբեք գտանիցի 'ի տան ընչաւեա պառաւոյ այր երիտասարդ, իբրե զկաքաւ՝ գիրացեալ ստուարացեալ 'ի զուգաւորութենէն, առեալ բնականից արտօցեն զնա հարսին կուսի՝ որում առն պէտք իցեն: Այդ՝ այսոքիկ վասն այսոցիկ:

Այլ մեծապէս դարձեալ 'ի գոգութիւն առեալ է Սողոն, որ օրէնս եդ և արդել կնքեաց՝ մի չարախօսութեամբ բամբասել զմեռեալն: Քանզի բարեպաշտութիւն է՝ իբրե նուիրականս համարել զյիօխեալուն յաշխարհէ. և արդարութիւն է՝ ոչ բամբասել զորս ոչն մերձ կայցեն. և քաղաքականութիւն է՝ ոչ յաւիտենականս գոր-

ծել զատելութիւնն : Իսկ յաղագս կեն-
դանւոյ՝ արդեւ չարիս խօսել 'ի տաճարս
մեհենից և յատեանս դատաստանաց և 'ի
դիւանս խորհրդոց և 'ի տեսարանս միջանաց .
և սահմանեաց չարախօսին՝ տուժել երես
գիւրաքմայս առն չարախօսելոյ, գարձեալ
և երկուս այլ՝ հասարակաց գանձարանին :
Քանզի ոչ ուրեք երբեք գիտել սանձել
զբարկութիւն, անհրահանգ մարդոյ է և
անսանձ և անժուժկալ անձին . իսկ ամե-
նայն ուրեք դժուարին է գործն, նա զի և
ոմանց՝ յանհնարիցն է : Այլ պարտ և ար-
ժան է առ հնարաւորն գրել զօրէնսն . առ
այս՝ և պէտք են նմա օգտիւ պատուհասել
զնուագունս, և մի յանօգուտս՝ զբազումս :
'ի գովութիւն առեալ է Սողոմն յօրէնս իւր
և յաղագս կտակաց : Քանզի յառաջ ժա-
մանակաւ չէր արժան կտակ առնել . այլ
ինչք վախճանելոյն և տունն թողեալ մնային
յազգատոհմի անդ իւրում : Իսկ Սողոմն
սահմանեաց, զի տէր ոք ո՛ւմ և կամեսցի՝
եթէ չիցեն նորա մանկունք՝ թողցէ զինչս
իւր . և նախապատիւ արար զբարեկամու-
թիւնն՝ քան զազակցութիւնն, և զնորհս՝
քան զհարկն, և զինչան՝ իբրեւ սորուկս ար-
ծաթագինս արար տեսարց իւրեանց : Այլ
սակայն և ոչ արձակերասանս կամ վաքրա-
պար թողացոյց զտուրան զայնոսիկ . այլ
թէ՝ տեսալքն մի տացեն զայն 'ի պատճա-
ռաց խօթութեանց, կամ դեղատուութեանց,
կամ կապանաց բանտից, կամ գրաւեալ 'ի
հարկէ իմեմնէ, կամ ամոքեալ համոզակեալ

'ի կնոջէ: Յոյժ գեղեցիկս և վայելուցա հաւմարեցաւ նա, և թէ համոզակեր բանիւք գաւել՝ ճշինչ ընդհատ է 'ի բռնաբարելոյ. այլ 'ի նոյն 'ի մի կարգ գասեաց նա զխաբէութիւնն՝ ընդ հարկին, և զհեշտութիւնն՝ ընդ կրից ցաւոց, իբրու այն՝ որ ճշինչ պատկաս բաւական իցեն խելայեղ զմարդիկ առնել գլխովին:

Կարգեաց նա օրէնս և յաղագս ելից կանանց արտաքս 'ի հրապարակ անգր, և յաղագս ագոյ և կոծոյ, և յաղագս տնախմբութեանց, և արգել սանձեաց զանկարդութիւնսն 'ի նոսա և զլիտութիւնն: Եւ պատուիրեաց նոցա ելանել արտաքս՝ մ' աւելի քան զերթիս հանդերձս արկեալ զանձամբ. և մի կերակուր կամ ըմպելի բառնալով ընդ իւրեանս՝ աւելի քան զդանդի միոյ. և մի դարձեալ սակաւի՝ որ քան զմի կանգուն մեծ իցէ. և մի գիշերի գնալ 'ի ճանապարհ՝ բայց թէ բարձեալ 'ի կառս, և բապտեր ունելով յառաջոյ: Եւ երբարձ նա 'ի դիահանսն զցետել եղնդանց, և զկոծել կրծոց, և զջայս բարձրագոյս, և զճիւզ և զգվայիւն առ օտարս մեռելոյն: Եւ ոչինչ թոյլ ետ նա նուիրել յաղել զկով, և ճթաղել զմեռեալն հանդերձիւք առաւել քան երկուք. և ճ դարձեալ 'ի շիրիմս ալոց գնալ՝ բայց 'ի յուղարկաւորութիւնս: Այս սորիկ ապա բազմագոյն մասամբք և 'ի մերոց անտի օրինաց արգելեալ կան: Սակայն մեր օրէնքս յաւելուն և զայս, զի որք միանգամ արասցեն յայնպիսեաց անտի, քու-

Ժիւք տուգանեացին յօտականաց կանտնցի,
իբրու այն՝ որ 'ի կոծս և յաշխարս անարի
կրիւք և վնասու զգածեալք իցին:

Յետ այսորիկ տեսեալ Սողոնի, եթէ
քաղաքն բազմաժողով ընու մարդկամբ՝ որ
ցանդ խուռն ընթանային յամենայն կող
մանց յԱտտիկէ 'ի պատճառս անդորր բնա
կութեան, և զի՝ և բազում այն էին 'ի գետ
նոց գաւառին՝ զի անբերք էին և աղտաղ
տուկք. և ծովագնաց վաճառականք ոչինչ
կամէին բառնալ բերել անդր՝ զի չունէին
ինչ առնուլ արիտաւր յեկերէ անտի. վասն
այսոցիկ ապա 'ի գործ արուեստից յորդոր
եաց փոխեաց զքաղաքացիսն: Գրեաց եւ
օրէնս, եթէ մի լիցի պարտական որդիւնկե
լակընէ զհայրն՝ որ ինչ մի յարուեստից ու
սուցեալ ոչ իցէ որդւոյն: Քանզի Լիւկու
գոսի՝ որ բնակեալ էր 'ի քաղաքի ազատա
ցեալ յօտար ժողովոցոց, և որ հանդերձ
բազում ժողովաւովք ստացեալ ունէր և
վաքր բազում՝ կրկնապատիկ ժողովրդոց
բառական հանդերձ առաւելութեամբ՝ ըստ
Եւրիպիդեսայ, և որ ամբոխ բազմութեան
ունէր նա զյղտացն, լաւ և գեղեցիկ էր
նմա մի 'ի դատարկութեան թողուլ, այլ
ցանդ յաշխատութիւնս քրտանց և 'ի վաս
տակս նուաճել զնոսա՝ որ շուրջ 'ի Լակե
դեմոնիա սփռեալ բնակեալ կային. իսկ
զիւր քաղաքացիսն 'ի քրտնավաստակ և
յարուեստագործ անպարապութեանց 'ի
բաց հրաժարեցուցեալ, ցանդ 'ի զէնս և 'ի
զարդս պարապեցուցանել, և 'ի նոյն մի ա.

րոււեստ վարժել և կրթել առ հասարակ։
Իսկ Սողոմն զիւր օրէնսն՝ իրացն առաւել
յարեալ յարմարեալ, քան զիւրսն՝ օրինացն,
զընդաբոյս բնութիւն զվայրացն իւրոց զըն-
նեալ՝ զի մշակացն հողագործաց հազիւ ու-
րեմն բաւական էին, և զամբոխ բազմու-
թեանն զանգործն և զգատարկասունն ոչ
կարէին կերակրել, ադուեստից ճարտա-
րութեանց վասն այնորիկ շուք բազում՝ ի
վերայ կապեաց. առ այս՝ և զծերակոյտ
Արիսպագին կարդեաց տեսուչ և ոստիկան
՝ի վերայ կալ՝ զի այր այր ի քաղաքայնոցն
ճարտարեսցէ անձին զպարէն աւուրն, և
զանգործս և զգատարկսն պատժել պատու-
հատել առ հասարակ։

Իսկ որ առաւել սաստիկն էր, զի և ոչ
՝ի պոռնկութենէ ծնեալ որդիքն՝ պարտա-
կան ինչ էին կերակրել զհայրն, որպէս Հե-
րակղիտէս պատմէ Պոնտացին։ Քանզի որ
միանգամ յամուանութեան՝ բարւոյն և
վայելչականին պատկառ ոչ կայ, յայտ է
ապա՝ եթէ ոչ ի զաւակաց ինչ պատճառս,
այլ վասն հեշտութեանն մտանէ առ կինն,
և առնու ընդունի նա այնուհետև զվարձն.
և իշխանութեան տեղի այլ չիք նմա առ
այնպիսի զաւակսն, զորոց և զծնունդն գլխո-
վին թշնամանօք և անարգութեամբ ելից
նա։ Այլ համբուն մեծ ևս անտեղութիւն՝
թուի թէ՛ յինքեանս բարձեալ բերեն օ-
րէկքն Սողոմնի վասն կանանց։ Քանզի զնա-
ցեալն սպանանել թոյլ ետ այնմ՝ որ ի նոյն
գործ ըմբռնեսցէ զնա. իսկ թէ ոք յապօքչ

տակեացէ զկին ազատ կամ բռնաբարեացէ, սահմանեաց վասն նորա տուժել հարիւր գիդրաքմայս . ապա եթէ ոք տացէ զկին 'ի պոռնկութիւն՝ գիդրաքմայս քսան . [Թող զորա առակեալք յայտնի վաճառեն զան ձինս՝ զբողան ասեմ . քանզի սոքա յայտ նապէս մտանեն առ նոսա՝ որ զկապէնսն տան : Բայց [Թոյլ չեա վաճառել զգտորա, և ոչ զքորս, բայց [Թէ յորժամ 'ի կուսու [Թեան իւրեանց ըմբռնեացին նոքա մտեալ առ այր :

Սակայն զնոյն մի գործ, և զի դառնապէս և անողորբելի պատուհասել, և և զի [Թեթև և իբրու ընդ խաղ սահմանել 'ի պատիժ փոքրոգի տուգանացն, անբանութիւն է : Բայց [Թէ [Թերևս՝ 'ի ժամանակին յայնմիկ նուազեալ քաղաքն 'ի դրամոց մասին, գժուարագիւտ հատուցումն՝ մեծ գործեաց զտուգանսն արծաթոյ : Եւ ապաքէն 'ի հաշիւս սակից զոհից ոչխար մի և գիդրաքմայ մի՝ համարէ նա ընդ միոյ կեղծի . և որ միանգամ յաթմեան խաղսն յաղթական գտանիցի, սահմանէ պարգևել նմա գիդրաքմայս հարիւր . իսկ որ յՈղիմապիականսն՝ հինգ հարիւր : Եւ որ գայլ մի բերցէ, ետ նմա գիդրաքմայս հինգ . իսկ որ մատակ գայլ՝ մի գիդրաքմայ : Հինգն՝ ասէ Փաղերեւս Դեմետրիոս՝ գին է կովու . իսկ մին՝ ոչխարի : Իսկ զոր ինչ միանգամ 'ի վեշտա սաներորդի տախտակացն իւրոց սահմանեաց նա գինս յաղազս հատընտիր սպանդից զոհիցն, արդեօք յոյժ առաւել էին այնոքիկ .

սակայն և այդդիկ նուազումք ինչ են առ մերովքս՝ որ այժմ: Իսկ վազնջուց սովորութիւն էր Աթենացւոցն մարտ եղեալ կռուել ընդ գայլոց. քանզի երկիր նոցա լաւ ևս է յարօտ ճարակաց, քան ՚ի մշակութիւն:

Եւ են՝ որ ասեն եթէ ցեղքն ՚ի նոսա անուանեալք յորջորջեցան ոչ յորդգոցն Յոնեայ, այլ ՚ի տարբերեալ քաղաքավարութենէ կենաց իւրեանց զառաջինն անուանեցան նոքա: Որք ՚ի մարտս պարսպէին՝ ՕթլէԻԹայ, կոչեցան, այն է՝ Վառեալք. իսկ որ ՚ի ձեռակերտս՝ Եռլափէ, այն է՝ Գործաւորք: Իսկ յայլոց անտի երկուց ցեղիցն՝ որ երկրագործ մշակքն էին, կոչէին ԴեւէնԹայ, այն է՝ Հարկատուք. և որք ՚ի վերայ արօտից մարդաց և խաշանց վերակացուք էին՝ ԷշլէԹէ, այն են՝ Այծադաժք:

Այլ քանզի երկիրն այն նուազեալ էր ՚ի ջրոյ, զի չգոյին անդ ոչ գետք մշտահոսք, և ոչ լիճք, և ոչ աղբիւրք առատարուղիք, այլ բազումք ՚ի նոցանէ ջրհորս ճարտարեցին. վասն որոյ և գրեաց նա օրէնս, զի ուր ուրեք կայցէ հասարակաց ջրհոր բացական ԻԲԲԷԻՆ մի, անտի հանցեն ջուր. և է ԻԲԲԷԻՆ մի՝ չորից ասպարիսաց. իսկ թէ առաւել քան զայն բացական իցէ, յայնժամ ինգրեսցեն իւրեանց ջուրառանձինն: Ապա եթէ փորեալ փոս՝ խորութիւն տասն գրկաչափ՝ ոչ դուցեն ջուր, յայնժամ առնուցուն ջուր ՚ի մերձաւոր ջրհորոյ և ամանեսցեն՝ վեց սափոր երկիցս յաւուրն. քանզի ար-

Ժան համարեցաւ նպաստ լինել կարօտութեանն, և ոչ բուծիչ պղերգութեան :

Սահմանեաց կարգեաց նա և չափս տնկոց և ծառոց՝ մեծապէս հմտութեամբ . և հրամայեաց՝ զի ամենայն ծառք 'ի դաշտին հինգ տոնաչափ 'ի բացեայ տնկեսցին 'ի մերձաւորէն իւրմէ . իսկ թզենիք կամ ձիթենիք՝ ինն . քանզի սոքա առաւել ևս երկայնեն ձգեն զարմատս իւրեանց, և ոչ անվնաս ինչ են նոքա մերձաւորութեամբն իւրեանց այլոց տնկոց, նա և զնոցա բուծումն ձգեն առնուն, և կիսոցն ևս վնասուակար շոգի 'ի գուրս արձակեն : Իսկ որ միանգամ փոսս հատանել կամիցի և խրամս, հրամայեաց՝ զի որչափ 'ի խոր հատցի փոսն, նովին չափով բացաս կայցէ և յադարակէ ընկերին իւրոյ : Եւ որ կամիցի փեթակս դնել և մեղուանոցս՝ 'ի բացեայ դիցէ յեղեղոցն յառաջաւոյն՝ ոտնաչափս երեքհարիւր : Իսկ 'ի բերոց երկրին միայն զձէթն թոյլ ետ վաճառել առ օտարս, և արգել կնքեաց՝ մի՛ այլ ինչ հանել տանել արտաքս : Եւ որք միանգամ հանեալ տարցին, սահմանեաց նզով և անէծս կարգալ իշխանապետին 'ի վերայ նոցա . կամ թէ ինքեանք հարիւր դիդրաք մայս տուծեսցին հասարակաց գանձարանին : Եւ առաջինն 'ի տախտակացն ունի զարէնսդ գայդ : Ոչինչ ապա գլխովին անհաւատալի կարծեսցէ որ զայնոսիկ որ ասենն՝ եթէ 'ի նախնումն արգելեալ էր և թզոցն 'ի գուրս առաքել . և որ միանգամ ամբաստան լինէր վասն տարողացն, տնուն կար-

գային նման՝ Սիփֆանդիս, այն է՝ Թալամբաստան : Գրեաց և օրէնս յաղագս մշտապէս՝ որ 'ի չորքոտանեաց անտի . յորում և ըզջունն խաժանող հրամայէր պատուհասել՝ փայտ չորեքկանգնեան ապակելով ընդ պարանոց նորա . և հնարեցաւ գեղեցիկ յապահովութիւն անցաւորացն :

Բայց գոժաւորաթարգմաններն է օրէնքն Սողոմնի վասն գրելոցն 'ի քաղաքացիս Աթենայ . քանզի ոչ թոյլ ապ քաղաքացիս լինել՝ բայց նոցա որք միանգամ արտասահմանեալք իցեն յաւերժաբար 'ի հայրենի երկրէն իւրեանց . կամ թէ որք ողջոյն գերդաստանաւն գաղթեալք իցեն յԱթէնս 'ի պատճառս արուեստից ինչ : Եւ ասեն ոմանք՝ եթէ արար նա զայս, ոչ զի զայլ կամէր 'ի բաց մերժել, այլ զի հրաւիրեալ յորդորեսցէ զայնպիսին գալ բնակել յԱթէնս 'ի միտս աներկբայս՝ առնել զնոսա հազորդս և բաժանորդս քաղաքականութեանն : Եւ զի միանգամայն և հաւատարիմս համարէր զնոսա՝ որ միանգամ 'ի հայրենի երկրէն բռնի տարագիր եղեն, և որք միանգամ իւրեանց իսկ կամօք թողին լքին զնոսա : Իսկ առանձինն և մասնաւոր է Սողոմնի՝ օրէնքն նորա յաղագս ճաշելոյ 'ի հասարակաց կոչունսն, զոր նա Բոտանդի կոչեաց, այն է՝ Հացակիցք . այլ ոչ թոյլ ետ զի նոյն այր ստէպ ստէպ ճաշեսցէ անգանօր . ապա եթէ դը՝ որում անկ եր գալ 'ի կոչունսն՝ հրաժարեսցի, պատուհաս 'ի վերայ կապեաց այնպիսւոյն . եգ 'ի մտի՝

Եթէ առաջինն անվայելութիւն է. իսկ երկրորդն արհամարհութիւն է հասարակացն : Եւ զօրութիւն ետ Սողոն ամենայն օրինաց իւրոց ընդ ամն հարիւր . և էին այս օրէնք նորա արձանագրեալ 'ի սնական փայտեայտ, ամփոփեալ յամանս քառանկիւնիս և երկայնս, և տարուքերեալս 'ի նոսա : Որոց և առ մեօք 'ի Պրիւտանիա նշխարք փոքունք պահեալ կան, և անուն կարգան նոցա՝ որպէս Արիստոտէլ ասէ՝ Վիւրբէ + . ըստ որում և Վրատինոս ասէ ուրեք կատակերգակն .

“ Վասն Սողոնի և Դրակոնեայ, որոց 'ի սկէտս՝ այժմ՝ զունդս չորացուցանեն 'ի Վիւրբէս “ : Իսկ կէսք ասեն՝ եթէ բուն Վիւրբէք այն են՝ յորս եգեալ պահին ժահ մանք նուիրականացն և զոհից . իսկ Պնակք կոչին այլքն ամենայն : Արդ՝ զերգումն հասարակաց կուեաց ծերակոյտն հաստատուն պահել զօրէնսն Սողոնի : Իսկ առանձինն զարձեալ երգուաւ այր այր 'ի Թէոփիէ Բէանցն, այն են՝ Ոստիկանք օրինացն, 'ի հրապարակի անդ մերձ առ միմին Մունետկաց . խոստումն արարեալ հաստատուն՝ զի եթէ զանց արասցեն զօրինօքն, անգրի մի ոսկի հաւասարաչափ անձին կախեսցեն 'ի ձօն 'ի Դեղփիս :

Առ այսոսիկ՝ և զանհաւասարութիւն առնոցն զննեալ նորա և զչարժումն լուսնի, գլխովին տարբերեալ 'ի մտիցն արևու և յերկնցն նորա, և բազում այն է՝ զի 'ի նմին իսկ աւուր միանգամայն և հասանէ ժամանէ նա յարեգակն և անցանէ զնովաւ, կար-

գերաց եդ՝ զի զօրն զայն անուանեալ կոչեցե-
ցեն՝ Վերջինն և առաջին լուսին . համարե-
ցաւ՝ եթէ մասն աւուրն՝ մինչև եղեալ
զուգընթացութեանն այնմիկ, անկանի յա-
միսն վախճանեալ . իսկ ողջոյն մնացորդն
նորա՝ յամիսն սկսեալ : Առաջին՝ որպէս
ինձ թուի՝ Սողոմն ճշգրիտ 'ի վերայ եհաս
բանին՝ զոր քերթեաց Հոմերոս յասել
անդ իւրում վասն աւուր ինչ, եթէ՝ “ 'ի
վախճանել ամսոյն այնորիկ, և 'ի յաջոր-
դել միւսոյն ” : Եւ ապա զյետագայ օրն
կոչեաց՝ Նոբալասի : Իսկ 'ի քսաներորդ
օրէ նորա և անդր, ոչ 'ի վերայ բարդեալ
համարէր զթիւ աւուրցն, այլ օր մի 'ի բաց
առեալ որոշէր, ըստ որում և զլոյս լուս-
նին տեսանէր ստեղաւ նուազեալ՝ մինչև յե-
րեսներորդ օրն :

Իսկ իբրև առհասարակ հրապարակեցան
օրէնք նորա, այնուհետև հանապազօր ըն-
թանային բազումք առ Սողոմն . կէսք՝ 'ի գո-
վել զնա, և կէսք՝ յեպերել . կէսք՝ խորհուրդ
տալ նմա յաւելուլ ինչ մի յարձանադրու-
թիւնս օրինացն, կամ բառնալ անտի : Իսկ
բազումք այն էին՝ որք հարցանէին և քննէին
և խնդրէին 'ի նմանէ ուսուցանել և մերկա-
նալ նոցա, զի՞նչ այն իցեն մէն մի յօրինացն,
և զի՞նչ միտք իցեն նոցա : Արդ՝ տեսեալ
Սողոմնի, զի զխնդրուածն ոչ կատարել՝ ան-
տեղի էր, և կատարելն՝ նախանձելի . և կա-
մեցեալ գլխովն իսկ տեղի տալ 'ի գծուա-
րութեանց աստի, և ազատ 'ի գծկամակու-
թենէն լինել քաղաքացեացն և 'ի քրթմն-

Զանաց նոցա, քանզի՝ 'ի գործս ԲժաճԺն
դժնարայ է հաճոյ լինել ամենեցուն, որպէս
ինքն իսկ տաաց, պատրուակ տարադէմ՝ օ-
տարութեանն տրարեալ զնաւապետու-
թիւն, ծովազնաց լինէր. խնդրելով յԱ-
թենացւոյ անտի իւրոց տասնամեայ պան-
դրխտութիւն. քանզի յուսայր նա՝ եթէ
զայնչափ ժամանակն սովորեալք ընտելա-
ցին նոքա և յօրէնս իւր:

Արդ նախ առաջին եկեալ եհաս նա
յԵգիպտոս, և եկաց անդ. որպէս և ինքնին
իսկ կանխեաց տաաց. " 'ԻՆեղոսի բերանմն,
մերձ 'ի Վանորեան արեւմտմն ": Եւ ժա-
մանակ ինչ կենակից լինէր՝ իմաստասիրե-
լով 'ի միասին ընդ Փսենոփեայ Արեգբա-
ղաբացւոյ և ընդ Սոնքեայ Սայխտացւոյ.
նոքա էին արք լիահանձարք և քաջա-
հմուտք 'ի մէջ քրմացն Եգիպտացւոց: 'Ի
սոցանէ լուեալ Սողոն և զԱլուանտեան
կողւոյն զճառս՝ որպէս ասէ Պղատոն, ձեռն
էտրկ 'ի տողս քերթեալս մերկանալ զայ-
նտիկ առ Հելլենացիս: Եւ ապա յետ այ-
նորիկ նաւեաց Սողոն 'ի Կիպրոս, և հիւ-
րասիրութիւն մեծ յոյժ ընկալաւ 'ի Փի-
ղոկիպրեայ ուսմամէ՝ որ էր 'ի զարմէ թա-
գաւորաց երկրին: Սա քաղաք միտնէր ոչ
ինչ մեծ՝ շինեալ 'ի Դեմոփոնտեայ յորդ-
ւոյն Թէսէոսի առ Կղարիոն գետովն յա-
մուր վայրի, այլ առտարաք էին վայրքն
և անբերք: Արդ՝ ամ հաւանեցոյց զնա Սո-
ղոն, զի 'ի մերձակայ անդ գեղեցիկ դաշ-
տին փոխադրեալ նա զքաղաքն՝ շինեացէ

Սողոմոն, և ինչ ամենեին ոչ կրեացնա՝ ի հրաշից անտի, և ոչ ի զնին սքանչելեացն՝ ինչ մի ասաց նա երբէք՝ որում ակն կալեալ սպասէր Վրիւտոս, նա և յայտնի երևէր յայնժամ ողջամիտ մարդկանն՝ եթէ ընդ փոքրոգի շուք փառացն ունչս առնէր անդ Սողոմոն ծանծաղամիտ գեղաւորին. հրաման ետ յայնժամ Վրիւտոս բանալ սիրել առաջի նորա զամենայն զգանձս իւր զոսկւոյ և զարծաթոյ, և առնուլ տանել զնա և միանգամայն զամենայն հանդերձանս շքեղս և զսպասս գեղեցիկս ցուցանել նմա՝ որում և ոչինչ պէտք էին Սողոմոնի յայնժամ յայնպիսեաց անտի. քանզի և շատ խակ ինքնին Վրիւտոս յիւրում անձինն ի գէմս բերէր նմա՝ իմանալ զննել զբոյս բարուցն նորա:

Արդ իբրև զամենայն յայնժամ տեսեալ Սողոմոն՝ եկն եկաց միւսանգամ առաջի նորա, սկսաւ հարցանել զնա Վրիւտոս, եթէ զո՞րք ի մարդկանէ երբէք առաւել երջանիկ քան զինքն տեսեալ իցէ: Եւ պատասխանի Սողոմոն՝ եթէ ի քաղաքայնոց անտի նորա ետես նա զոմն Տեղղոս անուն. և սկսաւ պատմել նմա՝ եթէ այր լաւ և առաքինի եկաց Տեղղոս, և մանկունս բարեմոյնս և ականաւորս եթող զկնի իւր, և կեանս վարեալ ոչինչ կարօտ կարևորաց կենցապոյս, վախճանեաց փառաւոր մահուամբ՝ նա հատակեալ ի մարտի վասն հայրենի գաւառին: Վրիւտոսի այնպէս իմն թուէր՝ եթէ ի գռեհկաց որ իցէ Սողոմոն և ի վայրենեաց, որ ոչ մթերից արծաթոյ և ոչ ոսկւոյ երեսս

ինչ արար նա և անդուստ չափեաց զերջանկութիւնն, այլ զառն միոյ սոսկականի և զժողովրդականի զկեանս և զմահ՝ առաւել ընտրեաց քան զայնչափ զօրութիւն և զփառս աւագութեան: Այլ յայտարարեալ զարձեալ հարցանէր զՍողոն. բայց ապա զկնի Տեղդոսի՝ զո՞րք այլ՝ ի մարդկանէ ծանեալ նա առաւել երջանիկ: Երբ նեաց Սողոն և ասէ, եթէ գիտէ նա զՎդեռբիս և զԲիտոմլէ՝ արս եղբայրասերս և մայրասերս բնաւից վեհագոյն. որք և զմայրն իւրեանց գլխովն՝ յորժամ եղինքն կառածիք վաստակաբեկ գնային՝ ինքեանք ընդ լուծ կառացն մտեալք ՚ի ներքոյ՝ առին ածին զնա մինչև ՚ի տաճար անգրհերայ, և անդ քաղաքացիքն ծափահարք խնդակիցք երանի կարգային ցնծացելոյ մօրն: Այլ ապա իբրև զգոհն զոհեցին և նստան ընթերցին, և ՚ի քուն մտեալք, ոչ ևս այլ յաւելին յառնել ՚ի դալ աւուրն. այլ զկեանս իւրեանց վախճանեցին, և անցաւ և անորոտում ՚ի մէջ այնչափ փառաց հանգիսեցան մահու: Յայնժամ ցասուցեալ Վրիւտոս ասէր առ Սողոն. «Իսկ զմեզ գլխովն ոչ դասես գու ՚ի թիւ երջանիկ մարդկանդ»: Եայնժամ Սողոն ոչ կամեցեալ՝ ոչ շնթել ինչ Վրիւտոսի և ոչ դարձեալ առաւել ևս ՚ի սրտմտութիւն չարժեւ զնա, ասէ. «Հեղինացս մեզ՝ ով արքայ Լիւգացոց՝ զայն ամենայն չափով ետ աստուած. և ՚ի չափաւորութենէ աստի յայսմանէ ելանէ մեզ մասն մի և բաժին

խմաստութեան՝ անքոյթ և անգրգուռի՝ որ պէտ հաւանեալս եմ՝ և հետևակ . ոչ արքայական և ոչ պերճ և պայծառ . որ և զկենցադոյս զկեանս տեսեալ մեր ազգի ազգի և այլազան պատահարաց անկեալ ընդ կրիւք , ոչ ինչներէ մեզ յառօրեայ բարիս մեծամեղ տեւ . և ոչ դարձեալ ընդ բարեբախտութիւն մարդոյ պանչանալ ինչ՝ որ ժամանակին փոփոխութեան ներքոյ գրաւեալ իցէ : Քանզի առն առն իւրաքանչիւր բազմորինակ բնաւորեցաւ ինեւ հանդերձեալն , և անյայտ և կեղակարծ : Իսկ որում ետ աստուած բարեբախտութիւն մինչև ցվախ ճան , զնա ինքն համարիմք մեք երջանիկ . իսկ որ տակաւին կենդանի և յատուկ կենցաղս քաղաքավարի , դեռ 'ի վառնոց պաշարեալ կայ նորա երջանկութիւնն , և անկայուն է և անվճար , ըստ որում և մրցանաւոր նահատակին՝ յաղթութեան ձայն մոնեակին և պտակն :

Զայսոսիկ ասաց Սողոն և մեկնեցաւ անտի . արտմեցոյց զՎրիւտոս և ոչ հրահանդեաց : Անդանոր 'ի Սարդի յայնժամ հանդիպեցաւ առաւելաւորն Եսոփադոս՝ եկեալ անդր 'ի հրաւիրմանէ Վրիւտոսի , և պատուեալ առ 'ի նմանէ : Սորա տեսեալ զմարդասիրութեան ինչ ոչ հանդիպեցաւ Սողոն , ցաւեաց նմա և չղբաւ առ նա , իրատէր և ասէր . “ Ո՛վ Սողոն , ընդ արքայից արժան է , կամ ոչինչ խօսել կամ զհեշտալուրսն ” : Իսկ Սողոն կրկնեաց անդէն . “ Նա՛ օ՛ն և օ՛ն գիբն , կամ ոչինչ , կամ

զլաւան՝ : Եւ այսպէս արհամարհեաց յայն-
 ժամ՝ Արիւսոս զՍողոն : Բայց ապա իբլև
 մարտ եղեալ ընդ Աիւրոսի՝ վանեալ պար-
 տեցաւ Արիւսոս ՚ի պատերազմին, և զքա-
 ղաքն գլխովին կորոյս, և կենդանի ձերբա-
 կալ եղեալ՝ հանդերձեալ էր ՚ի հուր տա-
 պակիլ, և հրատ խարովին կազմ՝ բորբո-
 քեալ կայր, և ինքն կապեալ պրկեալ այն
 ինչ ելանէր ՚ի վեր ՚ի խարոյկ անդր՝ ՚ի գնին
 տեսու(թեան առհասարակ Պարսիցն, և ինք-
 նին Աիւրոս անդ մերձ կայր, ձայն մեծա-
 ձայն՝ որչափ ինչ բաւական էր՝ արձակեաց
 Արիւսոս բարձր, և գոչեաց երիցս, Ո՛՛՛ Սո-
 ղոն : Զարմացաւ Աիւրոս առաքեաց առնա
 հարցանել, եթէ արդեօք ՚ի մարդկանէ որ
 իցէ Սողոնդ այդ, կամ եթէ ՚ի գից դք,
 զոր ՚ի տագնապ վերջին զդա միայն յօդ-
 նու(թիւն կարդայ : Իսկ Արիւսոս ոչինչ ամե-
 նեին ոչ ծածկեաց ՚ի նմանէ . “ Ի հեւե-
 նաց անտի՝ ասէ՝ յիմաստնոց էր այդդ այդ,
 զոր ես ինքնին հրաւիրեալ կոչեցի առիս,
 ոչ եթէ առ ՚ի լսել ինչ ՚ի նմանէ և կամ
 ուսանել հրահանգիլ՝ որոց միանգամ
 պէտք էին ինձ, այլ զի ինքնին նա տեսող
 ինձ լինիցի և վկայ ինձ կայցէ երջանկու-
 (թեանն իմում, զոր ՚ի կորուսանելն իմ
 հանդերձեցաւ ինձ մեծ ևս չար՝ քան զքա-
 րին ՚ի ստանալն իմում զնա : Քանզի համ-
 բաւ միայն էր ինձ և կարծիք բարեաց ժա-
 ուանդու(թի գորա . իսկ զարդիս փոփոխումն
 նորա՝ ՚ի կիրս դժնդակս աւագիկ վախճա-
 նէ զիս արդէ ամբք և յաղէաս դժոխըմբերս :

Եւ զայսոսիկ ապա այդք այդ Սողոմն՝ անդ
գուտտ 'ի վերուստ յայնժամ՝ զայժմեանսդ
իմաստասիրելով խրատ ետ ինձ դէտ ակն
'ի վախճան կենացն ունել, և մի յանձնաւ
պատան 'ի խորհուրդս անկայունս գոռա
զօւթեամբ պերճանալ՝: Իբրեւ զպատաս,
խանի զայս նորա բերին տու Աբարոս, նա
քանզի իմաստնագոյն ևս էր քան զԱբիւսոս,
և զբանն Սողոմնի գլխովին հզօրացեալ տե-
սանէր յօրինակէ անտի որ առաջի կայր,
նչ միայն արձակեաց զԱբիւսոս, այլ և 'ի շուք
պատուոյ կալաւ զնա՝ ցորչափ եկեաց նա:
Եւ ապա այս մեծապէս փառք եղին Սո-
ղոմնի, որ յարքայից անտի միով բանինս փոր-
կեաց զմին, և վարժեալ գեղեցկապէս հրա-
հանդեաց զմիւսն:

Այլ 'ի ժամանակի անդ պանդխտու-
թեանն Սողոմնի՝ հերձուած երկպառակու-
թեան էր առհասարակ յԱթէնս: Եւ էր
առաջնորդ վերակացու զաշտակամացն՝
Լիւպուրգոս. իսկ ծովեղերեայցն՝ Մեդակ-
ղէս Արկմէոնեան. իսկ Պիսիադրատոս՝ Լեռ-
նականացն, յորս էր և խուժան ամբոխին
վարձուորացն՝ որք և ռիսերիմ թշնամիքն
էին մեծատանցն: Եւ թէպէտ և քաղաքն
հաստատութեամբ ունէր զօրէնսն Սողոմնի,
սակայն և նորոգ փոխիխութեան իրացն
ակնկալեալ մնային, և առհասարակ քղձա-
նային կարգ այլ ունել և սահման. ոչ եւթի
հաւասարաւիճակ ինչ կենաց յուսացեալ
ակնուակին, այլ զի առաւել ինչ 'ի փոփո-
խութեան անդ իրացն սաստցին անձամբ, և

զի գլխովն նկուն արարեալ դադարեցու-
ցին զհերձուածսն :

'ի լինել այսոցիկ այսպէս՝ եկն եհատ
Սողոն յԱթէնս, և շուք մեծապէս կալա-
յամենեցուն : Այլ ոչ ևս բաւական էր նա
'ի պատճառս ծերացեալ հասակին ժրա-
նալ և խօսել 'ի հրապարակին կամ գործել
ինչ . այլ մտանէր խօսէր առանձինն ընդ
այնոցիկ՝ որ վերակացուքն էին գլխաւորք
հերձուածոյն, փորձ փորձէր գուն գոր-
ծէր խաղաղել զկազն և միաբանել առհա-
տարակ . և անդ Պիտիագրատոս յաւէտ իմն
հակամիտեալ երևէր 'ի Սողոն : Եւ քանզի
առաւել ազու և հեշտ և բաղձալի էր Պի-
տիագրատոս 'ի բարբառել իւրում, և զգ-
նական զօրավիզն էր աղքատաց, և առ-
թշնամիսն իւր հեղ և հանդարտ էր և չա-
փաւորու իսկ յոր ինչ անգամին 'ի բնութենէն
չէր վիճակեալ, և զայնոցիկ դարձեալ զնմա-
նութիւնն յանձն իւր բերեալ՝ 'ի վեր քան
զբուն ժառանգաւորսն զանձն 'ի ներքո ըն-
ծայէր, իբրու բարեպարիշտ տըր և գլխովն
քաջամոյն, և սիրող առաւել իրաւանց ար-
գարութեան . և գծկամակեալ ջասնոյր՝
եթէ ոք երբէք գուն գործէր շարժել փո-
խել ինչ մի 'ի կարգեալ սահմանացն, կամ
նորագոյնս ինչ 'ի ներքո խառնել : Եւ այ-
սպիսի ապա խաբեաց պատրեաց նա զխու-
ժան աւակին : Իսկ Սողոն արագ արագ
նորա բուռոյ բարուցն խելամուտ եղև, և
ինքն առաջին առակեաց զդաւանան, մա-
կայն և ոչ ատեաց ինչ զնա . այլ գուն գոր-

ծէր 'ի հեղութիւն առնուլ ածել զնա և խրատել ուղղել. և յանդիման իսկ ասէր առ նա և առ այլս ոմանս, զի՝ եթէ դք զսէր նախաթողութեանն բաւական էր ջնջել 'ի սրտէ գորա, և զցանկութիւնն 'ի դմանէ առնուլ զբռնաւորութեանն, չէր դք այլ արգեօք քան զդա բարեմոյն յառաքինութիւն, և ոչ լաւ դք քաղաքացի քան զդա :

Իսկ զայնու ժամանակաւ իբրև սկսեալ իսկ էր Թեոպիս փոփոխումն առնել Ողբերդակ տեսարանին, և 'ի պատճառս նորոգութեան իրացն ամբոխ ռամկին խուռն ընթանայր 'ի տեսութիւն անդր, որում՝ չէ էր տակաւին երևեալ 'ի միջի ելեւելք դիմամրցանակք, անդատին 'ի բնութենէն լրասէր գոլով Սողոն և ուսումնասէր, իսկ առաւել ևս 'ի ծերութեան իւրում՝ 'ի սփոփութիւնս տուեալ զանձն և 'ի խաղս և 'ի գինեբրուս և յերաժշտութիւնս, եկն և նստաւ ինքնին 'ի զնին տեսարանին՝ զոր անձամբ Թեոպիս ձևացուցանէր՝ ըստ որում սովորութիւն էր առնել հնոցն : Իբրև արձակեցաւ տեսարանն, կոչեաց զնա առ ինքն Սողոն, և հարցանէր եթէ յանդիման այդչափ բազմութեանդ ոչ ինչ ամաչեաց նա այնչափ ինչ բարբառել սուտս : Իբրև պատասխանի ետ Թեոպիս, եթէ չէ ինչ չար՝ ընդ խաղ ասել յայդպիսեաց այտի և գործել, յայնժամ զցուպ իւր Սողոն ուժգնակի հարեալ ընդ գետին, ասէ . “ Արագ արագ ուրեմն 'ի պայմանս դաշանց մերոց գտցուք մեք զնոյն, որ զխաղդ զայդ 'ի գո-

ժուլթիւն առեալ ներբողեմք և շուք հարեալ սրտառեմք” :

Յետ այսորիկ ապա յորժամ Պիսիս գրատոս ինքնին վերս 'ի վերայ եգեալ անձին, եկն եկաց 'ի հրապարակ անդր բարձեալ 'ի կառս, և 'ի սրտմտութիւն դրդեաց զամբոխս ուսմիկն՝ իբրու այն թէ 'ի պատճառս օրինաց հայրենեաց խորամանկեալ աւագիկ իցէ 'ի թշնամեաց իւրոց, և շատք ոմանք անդանօր սրտնեալք աստակից լինէին, և ձայն աղաղակին բազմանայր, չղբաւ մօտ առ նա Սողոն, եկաց և ասէ. “ Ո՛չինչ գեղեցիկս դու, ո՞վ զաւակ Հիպպոկրատեայ, ձեացուցանես մեզ զՀոմերականն Ողիւսեւս: Քանզի առնես դու զայդ 'ի դաւել զքոյին քաղաքացիս. ուր նա վերսինքնին 'ի վերայ եդ անձինն՝ 'ի խաբել զթշնամիսն”: Եւ յայսմանէ ապա խուժան ուսմիկն կազմ հանգերձեալ էր մօրտ զօրամիգն տալ վասն Պիսիսդրատեայ, և խմբեցաւ ժողովուրդն եկեղեցի մեծ: Անդ իբրեւ Արիստոն առաջն առնէր և կնքէր՝ եթէ պարտ և արժան է արս լախտաւորս յիսուն թուով տալ Պիսիսդրատեայ՝ անձնապահապետ նմա, յոտն եկաց Սողոն և ընդդէմ դառնայր նմա. և շատ ապա սկսաւ բարբառել 'ի նմանօրինակ բանիցն, զոր 'ի քերթուածս իւր գրեաց նա օրինակ զայս. “ Քանզի 'ի լեզուն յակճիւս կայք դուք և 'ի խօսս աղու առնդ: Իսկ 'ի ձէնջ այր այր առանձին զաղուէսուն հետսն կոխէ ընթանայ: Այլ ապա 'ի մի խմբեալ ձեր՝

խօթութիւն մտաց ունի գրաւէ դձեղ “: Տեսեալ ապա՝ զի աղքատք աղմուկ յարուցեալ հետամուտք էին օգնել Պիսիսդրատեայ, իսկ մեծատունք զահի հարեալք և աստ անդ խուճապեալք զօղէին, եւ և մեկնեցաւ ՚ի վայրացն, և ասէր. “ Իմաստնագոյն եմ՝ քան զաղքատադ, և արիագոյն քան զմեծատունադ. իմաստնագոյն եմ՝ քան զիոսա՝ զի ոչինչ խելամուտ են նոքա եղելոց իրացն. դարձեալ և արիագոյն քան զսոսա՝ որ խելամուտ են, այլ երկուցեալ զանգիտեն զդէմ օւնել բռնաւորութեն “:

Իբրեւ ժողովուրդն յանձին կալաւ զառաջարկութիւն խորհրդոյն, այնուհետեւ ոչինչ ՚ի պայքար եմուտ Սողոն ընդ Պիսիսդրատեայ վասն թուոյ լախտաւորացն, այլ գլխովին անփոյթ եղև. թոյլ ետ նմա պահել և չօրեցուցանել ընդ իւր ՚ի նոցանէ՝ որչափ և միանգամ կամք իցեն նմա. մինչև ՚ի բուռն բերեալ գրաւեաց կալաւ Պիսիսդրատոս զգղեակ քաղաքին, և խռովեալ ամբոխեցաւ քաղաքն ողջոյն. և անդ ՚ի շտապ տազնապի Մեգակզէս ՚ի փախուստ խուճապեցաւ ընդ այլոց Աղկմէս. նեանցն: Իսկ Սողոն՝ թէպէտև ծերացեալ յոյժ էր, և զօրամիզն օգնականութեան ոչ ունէր, ՚ի վերայ այսր՝ եկն եկաց ՚ի հրապարակ անդր, և խօսէր բարբառէր առ քաղաքացիսն. և զի կշտամբէր թշնամանէր զանհանձար միտս նոցա և զանարի վատութիւն նոցա. և և զի դրդէր միւսանգամ և խրախուսէր մի մասն լինել ազատութեան

խորեանց: Եւ անդանօր՝ նա զգեղեցիկն զայն յիշատակեաց արժանին ասաց բան, եթէ՝
 “Յառաջն ձեզ գործ մի հեշտին յոյժ էր խափանել սանձել զբռնաւորութիւնն՝ որ այն ինչ առկայանալն կամէր: Իսկ զարդիւս մեծապէս է ձեզ և հրաշափառագոյն գործ՝ առնուլ և խլել որ առկայացաւ՝ և որ արմատաւ ևս արձակեաց”: Իսկ իբրև ոչ ոք նմա՝ ի թիկունս եկաց առ ահի երկիւղին, մեկնեցաւ չլքաւ՝ ի տուն իւր, և առեալ զդէնս իւր և առաջի դրաց իւրոց եղբայր զայնոսիկ՝ ի փողոցի անդ, “Ես՝ ասէր՝ իմովսանն զօրավիգն կացի հայրենի քաղաքին իմոյ և օրինաց”: Եւ այնուհետեւ նստաւ և ի հանգստեան վարէր կեանս: Եւ մինչ բարեկամք նորա խրատ տային նմա փախչել թաքչել, նա ոչինչ անսաց նոցա, այլ նստեալ գրէր քերթօւածս և թշնամանէր այդանէր զԱթենացիոն՝ օրինակ զայս:

“Իսկ թէ զարդիւս հիդացեալ կրէք դուք ի տրտմականացն առ վատութեան ձերոյ, մի դուք դից ընդդէմ վասն այնորիկ՝ ի ցատումն բրդեսլիք: Քանզի դուք ինքնին ըզդոսա զօրացուցէք՝ պահակս տալով դոցա: Եւ արդ վասն այդորիկ կացէք մնացէք դուք ի խիստ ծառայութեանդ”: Իսկ յորժամ շատք ոմանք յաղաքս այսովսեաց բանից ազդառնէին նմա, եթէ մահու մատնեացէ զնա բռնաւորն. և հարցանէին ևս դիտել՝ եթէ յի՞նչ վտահանցեալ՝ այդպէս ազատագէմ ճոխանայ, ետ պատասխանի. ի ծերութիւնս:

Բայց անդուստ Պիսիագրատոս տիրացեալ ողջոյն 'ի վերայ իրացն, այնպէս իմն սպասարկութիւն հարկանէր Սողոնի՝ շուք մեծ և հիւրամեծարութիւն 'ի ներքս բերեալ նմա և երբէք երբէք հրաւիրեալ զնա առ ինքն, որպէս զի և խորհրդականն նորա եղև Սողոն, և շատ ինչ 'ի գործոց նորա այնուհետև յանձին կալեալ գովէր։ Քանզի և զօրէնսն Սողոնի բազմագոյն մասամբ պահեաց հաստատուն Պիսիագրատոս։ Ինքն առաջին էր 'ի պահել, և զբարեկամն դարձեալ 'ի նոյն հարկաւորէր։ Որպէս զի և իբրև սպանող՝ ամբաստանութեամբ քաշեալ նա յԱրիսպագոս անդր, մինչդեռ տակաւին ինքն թաղ կապեալ էր, չորսանգր մեծապէս հլուութեամբ տալ պատասխանի վասն անձին իւրոյ։ Իսկ անգանօր դատախազն ոչ ևս եկաց մնաց յամբաստանութեան իւրում։ Գրեաց Պիսիագրատոս և օրէնս այլ, յորոց մին է և այն՝ զի զխեղացեալն և զհարուածեալն 'ի մարտի պատերազմի հրամայէր կերակրել 'ի հասարակաց գանձարանէն։ Իսկ Հերակղիտոս ասէ՝ եթէ յառաջ քան զնա Սողոն զնոյն օրէնս ետ յաղազս Թերսիպպոսի խեղանգամին, և նմին հետևող գտաւ Պիսիագրատոս։ Իսկ որպէս պատմէ Թէոփրաստոս, նա և զօրէնսն որ ընդդէմ դատարկասուն անձանց՝ ոչ Սողոն կարգեաց եդ, այլ Պիսիագրատոս։ որով և անգաստանք երկրին առաւել մշակեալք գտան, և քաղաքն գլխովն 'ի բազում անդորրու վայելեաց։

Իսկ յետ այսորիկ Սողոն ձեռնամուխ եղեալ 'ի գործ 'ի մեծ յաղագս Արլանտեան ճառին՝ կամ թէ վիպին, զոր լուեալ գիտեր նա յիմաստնոց անտի Սայթտացւոցն, և ճահողակի Աթենացւոցն էր մատենադրութիւնն այն, վատականակ ձեռնթափ եղև. ոչ եթէ 'ի պատճառս ինչ անպարապութեանց՝ որպէս Պղատոն ասէ, այլ մանաւանդ առ 'ի ծերութենէն, զանգիտեալ 'ի մեծութենէ մատենադրութեանն: Քանզի այս բանք նորա 'ի գէմս բերեն՝ եթէ շատ ինչ ժամանակ պարապոյ ունէր յայնժամ Սողոն. « Ցանգ ես՝ ասէ՝ շատ ինչ ուսանելով, գնալով գնամ և ծերանամ » . և թէ՝ « Իսկ զարդիս սիրելի են ինձ Աստղեանն և Դիոնիսեայ և Մուսայիցն գործք, որ զուարթամիտս գործել ընաւորեցան զմարդիկ » :

Բայց յետ Սողոնի՝ զմատենադրութիւն զայն յաղագս Արլանտեան կղզւոյն, որ ամայի կայր իբրու գետին լքեալ 'ի գեղազուարճ դաշտի, պատուասիրեաց Պղատոն, որում և անկ իսկ էր այն յաղագս ազգակցութեանն իւրում ընդ Սողոնի 7, ձեռն արկանել մշակել և մեծապէս զարդու պսակել զնա. և անդէն 'ի ակիզքն շնուածոյն նախադրուսս իմն ճարտարապետեալ 'ի նմա մեծամեծս, և ցանգս շրջապատս, և դաւիթս գեղեցիկս, որպիսի ինչ ոչ բանից այլ կամ ճառից՝ ոչ վիպից և ոչ քերթուածոց երբէք վիճակեցաւ ունել յայն պիսեաց անտի: Այլ քանզի անագան ու-

բեմն Պապոսն ակիզքն կալաւ մատենին ,
քան զգործն յառաջագոյն վախճանեաց
նա զկեանս իւր . որ զի՝ որչափ ինչ արձա-
նագրեալքն 'ի նմա հեշտացուցանեն զքն
Թերցաներիան , այնչափ և պակասեալքն 'ի
նմա տխրեցուցանեն զմեզ : Քանզի զոր օրի-
նակ քաղաքդ Աթենացոց միայն զՈղիւմ
պիտկանն ոչ ունի բոլորեալ զմեհեան ,
սասպէս և Պապոսի իմաստութիւնն 'ի բազ-
մադէմ հրաշափառան իւր՝ գործ միայն
զԱստուածանն զայն եթող անկատար :

Արդ 'ի սկսանելոյ տիրապետութեանն
Պիսիսգրատեայ՝ այլ ևս ժամանակս յոլով
եկաց Սողոն , որպէս պատմէ Հերակլիտոս
Պոնտացի : Իսկ Փանխոս Եփեսացի առէ՝ ե-
թէ և ոչ ամս երկուս եկաց այնուհետև Սո-
ղոն . քանզի առ իշխանապետութիւն Վոմիո-
սի սկսաւ տիրապետել Պիսիսգրատոս , իսկ
առ Եգեստրատոսիւ՝ որ իշխանապետ եկաց
յետ Վոմիոսի՝ առէ Փանխոս վախճանեալ
զՍողոն : Իսկ Թէ յայրիւ մարմնոյն Սողոնի՝
մոխիւր նորա ցանեալ իցէ շուրջ զՍաղամի-
նայ կղզեաւն , այս գլխովին յաղագոս առն-
տեղութեանն յանհաւատալեաց սակի է և
յառանցիկ ճառից . Թէպէտ և զնոյն մատե-
նագրեն և այլք ոմանք արժանահաւատք ,
և Արիստոտէլ ինքնին իմաստասէրն :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Ուրեք ազաւաղ են խմաստք Սողոմոնի տողքն 'ի Տպ. գործոցն Պլուտարքեայ։ Այլ Կրիսպինեան Տպ. առածից խմաստաւ սիրաց, լաւագոյն եւ խմաստս և բոլորեալս 'ի ներքս բերէ, ըստ որոյ է և Հայն։
2. Այսինքն. Որովայնն յագի, և Կողքն ծածկին 'ի մերկութենէ, և ոտքն ունին կօշիկ։
3. Հոմերոս Հագներգ. Բ. 'ի Նաւա, Հաշիւն Յունաց խմբելոց 'ի մարտն Տրոյիոյ։
4. Էին աղբա դատաւորք նախաթուք աշխարհախումբն տունին Նլլադայ։
5. Էր Արիսպագոսն՝ բլուր մերձ գրեկին Աթենայ. ուր էր ցանկապատ բացօթեայ, յորում և խմբէին դատաւորք, շուք առեալ իրիկ զքից ոմանց։ Եւ էին տարւոր իշխանապետք՝ թուով ինն։
6. Էր այս ժողովարանց ութանից։
7. Էր Պղատոն ազգականութեամբ տերեալ յեղբորէն Սողոմոնի։

ՊՈՊՂԻԿՈՂԱՍ

Եւ արդ՝ մեծիս այսմիկ Սողոմնի զու-
գակչեռ զՊոպղիկողաս ինքնին դասեմք մէք
աւարիկ, որում 'ի շուք պատուոյ զդոյն
անուն ընծայեաց նմա ժողովուրդն Հռով-
մայեցւոց. զի անուն կարդային նմա յա-
ռաջագոյն Պոպղիոս Վաղերիոս: Եւ էր
սա՝ որպէս Թովի՝ 'ի զարմէ անտի նախնւոյն
Վաղերիոսի, այն որ պատճառք մեծապէս
եկաց՝ զի որ յառաջն Թշնամիք միմեանց՝
Հռովմայեցիք և Սաբինացիք՝ եղիցին ազգ-
մի և ժողովուրդ մի. քանզի սա էր՝ որ գուն
գործեաց և հաւանեցոյց զԹագաւորսն,
գալ 'ի մի վայր և խօսել ընդ միմեանս և
միաբանել: Արդ՝ ամա ազգակից հանդի-
պեալ մերս այս Վաղերիոս՝ որպէս ասեն,
մինչդեռ տակաւին Թագ կապեալ էր Հռոմ,
էր ականաւոր յոյժ 'ի ճարտարախօսու-
թեան մասին և յընչաւէտութեան. յորոց

զառաջինն ուղղապէս և համարձակածայն վարէր նա ցանգ վասն իրաւանց և արդարութեան . և զերկրորդն՝ կարօտելոց անձանց բաշխէր աղատօրէն և մարդասիրապէս : Եւ յայտնի էր ապա ամենայն տեսանելեացն բարձրեց նախաթողութիւնն առնն , եթէ երբէք յանկարծ 'ի ռառկապետութիւն անդր փոխէր քաղաքն :

Այլ քանզի Տարկուինիոս Սուպերբոս ոչինչ գեղեցիկա զանձամբ էառ զարքայութիւնն , այլ ամբարշտութեամբ և անիրաւութեամբ . և ոչ իբրեւ այլ թագաւոր վարէր 'ի գործ զիշխանութիւնն , այլ քամահանօք և ըստ օրինի բռնաւորաց , յատելութիւն գրդեալ ընդ նմա ժողովուրդն և ծանբացատումն եղեալ , սկիզբն այնուհետեւ ապստամբութեան նոցա եղին կիրք աղէտին լուկրետիայ , որ ասկա բռնաբարութեանն՝ ինքնին անձին արար : Իսկ անդ լուկիոս Բրուտոս ձեռնամուխ եղեալ 'ի փոփոխութիւն իրացն , յարուցեալ առաջին չորաւ նա առ Վաղերիոս . և գտեալ զնա իւր զօրավիգն ժիր և մոադիւր յոյժ , նոյնաւ հանդերձ վանեաց հալածեաց զթագաւորան : Եւ ցոր վայրթուէր իմն այնպէս՝ եթէ զօրավար մի փոխանակ թագաւորի ընտրեալ կարգեսցէ իւր ժողովուրդն , լուծնջիկ եկաց Վաղերիոս , իբրեւ Բրուտոսի յաւետանկ իցէ իշխանութիւնն՝ որ առաջ նորդ նահապետ եկաց ռառկապետութեան այնմիկ : Այլ քանզի միապետութեանդ անուն ատելի էր ժողովրդեանն , և թուէր

այնպէս՝ եթէ հեշտաբար առաւել բերցէ նա զիշխանութիւն երկակի, զերկօս ոմանս ընծայեցուցեալ յաւագութիւն անդր, և այն ինչ ակն կալեալ մնայր Վաղերիոս՝ եթէ ընդ Բրուտոսի և ինքն գլխովին ընտրեսցի, և ՚ի միասին ընդ նմա կացցէ հիւպատոս, վըէպ եղև ՚ի յուսոյն։ Քանզի յաւամայ կամ Բրուտոսին ընտրեցաւ իշխանակից նմա փոխան Վաղերիոսի՝ Տարկուտիոս Կոզատինոս այրն Լուկրետեայ, որ չէր ինչ վեհագոյն առաքինութեամբ քան զՎաղերիոս. այլ սակայն աւագք քաղաքին երկուցեալք ՚ի Թագաւորաց անտի՝ որ տակաւին շատ գուն գործեալ փորձ փորձէին արտաքոյ, և հետամուտք ևս էին յինքեանս յանկուցանել զքաղաքն, Թշնամի դոմն նոցա յոյժ ոխերիմ՝ և անհաշտ և անողորբելի կամեցան ունել իւրեանց զօրավար։ Ապա ծանրացասումն եղեալ Վաղերիոս, զի ոչ աներկբայաբար վստահացան ՚ի նա՝ գործել նմա զամենայն ՚ի պատճառս սիրոյ հայրենի քաղաքին, իբրու այն որ ոչինչ առանձինն ՚ի չարեաց մասին կրեալ ինչ էր նա ՚ի միապետաց անտի, տեղի ետ մեկնեցաւ յատենէ խորհրդոյն. ետ հրաժեշտ ողջոյն ՚ի փաստաբան պաշտպանութենէն. և ոչ կամէր ամենևին միջամուխ երբէք լինել ՚ի գործն հասարակաց։ Որպէս զի և պատճառս ետ քրթմնջելոյ ժողովրդեանն և ՚ի խորհուրդս տագնապելոյ, յահի եղեալք՝ գուցէ առ քարկութեան ցամառն երթեալ յաւելլի նա առ Թագաւորան և

Վեր 'ի վայր շարժեսցէ զգործն և զքաղաքն գլխովին՝ որ գայթ 'ի գայթի կայր :

Այլ իբրև Բրուտոս 'ի միտս կաակա ծոտս գողով և վասն այլոց ունանց, կամեցաւ զի 'ի սպանդս անդ զոհիցն երդումն կուեսցէ ծերակոյտն՝ և կարդեաց սահմանեաց և զօրն, կարդի զուարթամիտ յայն ժամ Վաղերիոս էջ 'ի հրապարակ անդր, և ինքն առաջին կուեսաց երդումն՝ մի ինչ ամենեկն զիջանել Տարկուինեայ և մի ինչ հաշտ լինել ընդ նմա, այլ մարտ եղեալ կուուել ընդ նմա իւրովսանն 'ի վերայ ազատութեան . և այսպէս ապա մեծապէս բերկրեցոյց զՍինկղիտոսն և քաջալերեաց միանգամայն և զիշխանսն . և անդէն փութանակի և արգեամբք գլխովին զերդումնն հաստատուն առնէր : Քանզի յետ այնորիկ եկին հասին 'ի քաղաք անդր հրեշտակք 'ի Տարկուինոսէ՝ նամականի բերեալ յանկուցիչս և համոզակերս ժողովբեան և որ լի էին հեշտ և հանգարտ բանիւք, որով և մեծապէս ակն ունեին դաւել պատրել զխուժան ռամկին, և խօսեին ևս առ նոսա 'ի դիմաց արքային՝ իբրու այն որ 'ի բաց զպերճութիւն գոռողութեանն եղեալ իցէ, և չափու և արդարութեան զհետ կրթեալ իցէ : Իբրև անդ հիւպատոսք լաւ համարեցան ածել զհրեշտակն յանդիման ժողովբեանն, Վաղերիոս ոչ թողացոյց, զգէմ կալաւ և արգել զի մի ինչ թերևս պատճառս և պատրուակս նորապործ աղմկաց եղիցի այն աղքատ մարդկանն՝ որ

քան ընդ բռնաւորութիւնն՝ առաւել զըժկառակք էին նոքա ընդ մարտ պատերազմին։ Բայց յետ այսորիկ եկին հասին և այլ հրեշտակք՝ որ ասէին եթէ Տարկուի նիոս 'ի բաց հրաժարեալ կայ այնուհետև յարջայութենէն և 'ի կռուոյն ձեռնութիւն եղեալ է. սակայն զինչա իւր և զամենայն արարան խնդրէ, զնոյն և բարեկամք նորա և ընտանիք նորա, զի կերակրել զանձինս բաւական իցեն յարտասահմանութեան իւրեանց։ Իբրև ընդ այս զիջեալ հաւանէին բազումք, և անդ յաւէա իմն 'ի նոյն համախոհ գտանէր Նոդատինոս, յայնժամ Բրուտոս այր անզարհուրելի վիճակեալ ոգւոյ և բարկացայտ ահրնկէց, յարեաւ վազեաց արտաքս 'ի հարապարակ անդր, գոչէր բարձր և մատնտու զիշխանակիցն կարգայր, իբրու որ զօրավիգն սատար խնդրեսցէ կալ մարտի պատերազմին և բռնաւորութեան 'ի շնորհս արանցն՝ որոց և ոչ արժան ինչ իցէ արդեօք պարէնս կենաց սահմանել յարտասահմանութեան նոցա։

Իբրև 'ի մի վայր խմբեցան քաղաքացիք, անդանօր առաջին 'ի սոսկականաց ոմն այր՝ անուն Գայիոս Մինուկիոս հրապարակախօս լինէր առ Ժողովուրդն, անդէր հաստատէր 'ի նոյն զԲրուտոս, և խրատէր ըզհռովմայեցիսն՝ ընտրել առաւել զի ինչքն առ իւրեանս կացցեն 'ի կռիւ ընդդէմ բռնաւորացն, քան առ բռնաւորսն՝ ընդդէմ քաղաքին։ Այլ սակայն հաճոյ թուեցաւ հռովմայեցւոցն՝ որ զազատութիւնն

'ի ձեռս բերեալ էին՝ ոչ աղադաւ և մաշտ եղեալ կռուին, մի մատն լինել խաղաղութեանն 'ի պատճառս ոսկւոյն, այլ 'ի միասին ընդ բռնաւորացն և զնոյն դարձեալ վարել 'ի միջոյ իւրեանց:

Այլ արդեօք ճարկութեանայ փոյթ գուշ նաբեայ էր յաղագս ընժոյցն այնոցիկ, այլ 'ի խնդիր նոցա՝ միանգամայն փորձ փորձէք նա զժողովրդեանն, և մատնութիւնս խընդրէր մեղքենայել: Եւ 'ի նոյն գուն գործեալ սքնէին հրեշտակքն, որք և գեղերեալ կային 'ի քաղաքին 'ի պատճառս ընժոյցն. իբրութե զկէսն 'ի նոցանէ տալ 'ի վաճառ, և զկէսն՝ պահել անդէն, և զկէսն գաւաճեալ ասէին տալ առաքել առ տեառան, մինչև յանկուցեալք խոտորեցուցին ըզգարմն երկուս զականաւորացն և զլաւացն, որոց անուն կարգային Ա-ի-դէ-ան-դ, որ զերիս ունէին 'ի Սինկղիստսէն. և Վ-ի-դէ-ան-դ՝ որ զերկուս: Եւ էին սղբա ամենեքեան քեռ, որդիք Կողատինոսի հիւպատոսին: Այլ առանձինն և այլ ազգակցութիւն էր 'ի միջի Վ-ի-տեղեանցն ընդ Բրուտոսի. քանզի զբոլոր նոցա ունէր Բրուտոս 'ի կին, և որս գիս ևս բազում ծնեալ էր առ 'ի նմանէ. 'ի սոցանէ զերկուս ոմանա՝ որ յարբուսա հաւսեալք էին, որ ազգակիցք միանգամայն և կենցաղակիցք էին Վ-ի-տեղեանցն, որասցեալք յինքեանս յանկուցին Վ-ի-տեղեանք, և ածին հաւանեցուցին զնոսա համախոհ 'ի գործ մատնութեանն լինել ընդ նոսա, և առնուլ խառնել զանձինս ընդ մեծի զարք:

մին Տարեւինեանց, և ակնկալութիւնս ևս յուսոյ ունել մեծամեծս և արքենիս, և ուժանալ 'ի բաց կալ 'ի հլութենէ այնպիսի ապուշ և անագորոյն ծնողի: Եւ անագորոյն կարդային զԲրուտոս, քանզի անողջ քելի էր առ չարագործսն. իսկ ապուշ, քանզի իբրև այնպիսի որ ձևացոյց զանձն, և պատրուակեաց զինքն Բրուտոս բազում ժամանակ առ բռնաւորսն՝ որպէս հաւանեալս եմ՝ 'ի պատճառս աներկևանութեան անձինն. և յետ այնորիկ ապա այն մեկանուն երբէք ոչ բարձաւ 'ի նմանէ:

Արդ իբրև ամեալ հաւանեցան պատանիքն, և յարեան չքան առ Ակուիդեանսն քնկանել զքանիւք, անդ հաճոյ թուեցաւ ամենեցուն երդումն կուել զմեծ և սապակ. ապա առին ճաշակեցին յարենէ առն փողոտելոյ, և մատեան շօշափեցին զախոնգիս փորոտեաց նորա: Եւ յետ այսորիկ եկին ժողովեցան 'ի տուն անգր Ակուիդեանց. իսկ էր տուն բնակութեան նոցա՝ յորում հանդերձեալ էին 'ի գլուխ հանել զգործն, 'ի ճահ պատահեալ իրացն՝ քանզի յամբոյի վայրի էր և խաւարչոին: Այլ թէ միտ եղին նոքա՝ զի ծառայ մի տուն վինգիկիոս՝ անգ 'ի ներքս զօղեալ Կայր, ոչ եթէ դարանամուտ ինչ եղեալ անդանօր, կամ թէ յառաջագոյն իրազգած հանդերձելոցն, այլ զի անգէն 'ի ներքս 'ի բան հանդիպեցաւ այրն. և այն ինչ նոքա հապճեալ խուռն 'ի ներքս մտանէին, երկեաւ նա երևեցուցանել զանձն, եկաց ան.

դէն՝ կծկեցաւ յետոյ արկեղն որ անդ եւ
 գեալ կայր . և անդուտ ապա միանգամայն
 և դործեւոցն 'ի զնին ականատես լինէր . և
 խորհրդոցն նոցա ականջալուր : Անդ 'ի
 խորհրդեան հաճոյ թուեցաւ նոցա մահու
 ապանանել զհիւպատոսան . և իրացա այսո-
 ցիկ յայտարար նամականի գրեալ առ Տառ-
 կուինիոս , ետուն 'ի ձեռս հրեշտակացն .
 քանզի նոքա անդէն բնակութիւն կալեալ
 իջալանեալ կային առ Ակուիղեանն , և
 'ի համաշունչ երդմանն յայնժամ և նոքա
 մերձ կային : Իբրեւ զայս 'ի գլուխ հանին ,
 ելին այնուհետեւ մեկնեցան . եւ և Վինգի-
 կիոս արտաքս 'ի ծածուկ , և տաքնապեալ
 էր այրն յոյժ 'ի խորհուրդս իւր , և ոչ գի-
 տէր զի՛նչ օրինակ վարեսցէ յառաջիկայ
 դէպան . դժնդակ յոյժ համարէր՝ որպէս և
 էր իսկ գլխովին՝ գնալ առ հայրն Բրուտոս
 և ամբաստան վասն որդւոցն լինել . կամ առ
 քեռին Կողատինոս վասն քեռորդւոցն՝
 յաղագս մեծեղեռն փնասուն . և յայլ որ
 գարձեալ 'ի սոսկականաց անտի հռով-
 մայեցւոց ոչ արժան համարէր հաւատալ
 զմեծապէս գաղտնութեան խորհուրդան :
 Արդ իբրեւ առաւել հեշտեաւ զայն ամե-
 նայն բաւական էր դործել այրն , քան թէ
 'ի ժամուն յայնմիկ ժուժել լուել , առ այս՝
 և 'ի խղճէ ևս մտացն յուղէր ծիպոյր վասն
 իրացն , դիմեաց չոքաւ անդէն առ Վարդ-
 րիոս . բերեալ ինոյն՝ 'ի գեղեցիկ և 'ի մար-
 գասէր բարոյից առնն , զի ամենայն կարո-
 տելոց առ հասարակ դիւրամարտոյց էր : և

զոտան բնակութեան իւրոյ ցանդ բաց աւ
նէր առաջի ամենեցուն, և ոչ զհայրուածն
բանից իւրաքանչիւր և ոչ զպէտա հիբացե-
լոց անձանց երբեք նա ընդ վայր հարկանէր:

Արդ՝ իբրեւ եւ առ նա վինդիկիոս, և
զամենայնն եկաց ոճով սպառմեաց նմա, և
մերձ առ նմա կայր միայն Մարկոս եղբայր
Պորա և կին իւր, յապուշ հարառ վաղե-
րիոս և զգողանի հարեալ երկնէր, այլ
ոչինչ թոյլ ետ մեկնիլ առն. առեալ զնա
փակեաց ՚ի տան անդ իւրում, և պահապան
նմա զկին իւր ՚ի վերայ դրացն կացուցանէր.
և զեղբայր իւր արձակեաց՝ ետ հրաման
զնաղ պաշարել զարքունիսն, և զնամակա-
նին՝ եթէ հնար իցէ՝ ՚ի ձեռք բերել, և ըզ-
ծառայսն պահել արգելով ՚ի ներքս անդ.
Իսկ ինքն առեալ ընդ իւր զբազմութիւն
պաշտպանաւորացն իւրոց և զբարեկամացն՝
որ ցանդ զնովաւ կային, և ամբոյն բազում
՚ի սպասաւորացն, գէմ եղեալ չորաւ ՚ի
տուն անդր Միտիղեանց՝ որ յայնժամ
չէին ՚ի ներքս: Վասն որոյ և մինչքեռ ոչ
ըբ ակն կալեալ ռապսէր, յեզակարծումն
խուժեալ ՚ի ներքս ընդ գրունսն՝ գտեալ
՚ի ձեռք բերէ զնամականին՝ որ կային անդ
ուր օթեմանս կալեալ էին հրեշտակքն:
Երևցեռ նա զայս գործէր, անդուստ և
Միտիղեանք ընթացան ՚ի վայր անդր, և
մերձ առ գրունսն ձեռն ՚ի գործ արարեալ
՚ի կռիւ ընդ նոսա, գուն գործէին ՚ի բաց
առնուլ ՚ի ծոցանէն զնամականին. սղբա
զգէմ կացեալ նոցա, և զժորձան առեալ

պարուրեալ՝ արկեալ նոցա զպարանոցօքն , բռնութեամբ և մեծաւ ուժով է՛ զի քար չեալք զնոսա , և է՛ զի ձգեալք առ 'ի նոցանէ , այնպէս ապա եկին ելին ընդ անձուկ փողոցս քաղաքին մինչև 'ի հրապարակ անդր : Այս գործք և յարքունիսն կատարէին զնոյն օրինակ . քանզի անդանօր և Մարկոս այլ նամականի՝ զոր յանօթս իմն ամփոփեալ թաքուցեալ տանէին՝ յուզեալ 'ի բուռն արկանէր . և յարքունի պաշտօնէից անտի՝ որչափ ինչ ձեռնհաս լինէր՝ քարէր ածէր 'ի հրապարակ անդր :

Իբրև զաղմուկ ամբոխին այնորիկ հանդարտեալ խաղաղացուցին հիւպատոսք , և 'ի հրամայել Վաղերիոսի՝ 'ի փակարանէ անտի եկն եհաս անդր և Վինդիկիոս , և զամբաստանութիւն մնասուն բարբառեցաւ առ ժողովուրդն , 'ի մէջ եկին յայնժամ և նամականին և ընթերցան , և ինչ մի անդ ամենեկն ո՛չ իշխեաց ոք ժխտել յարանց անտի : Անդ էր տեսանել զմեծապէս սրտաբեկութիւն առհասարակ զամբոխին , զի լուռ և անշունջ կային ամենեքեան . իսկ և նուազունք ոմանք շնորհս կամեցեալ առնել Բրուտոսի՝ պքսորանս յուշածէին հրապարակին . անդուստ և Վողատինոս յարտասուա հարեալ լայր , և Վաղերիոս ինքնին լուռ մնջիկ կայր , և այսչափ ինչ ապա յոյս բարւոյ ակնկալութեան տային նոքա հիբացելոցն : Իսկ Բրուտոս եկն 'ի մէջ և արձանացաւ , և յանուանէն զայր այր յորդւոցն իւրոց կարդաց և ասէ .

“Ա՛ղէ ապա ո՛վ Տիտոս, ա՛ղէ և դու ինքն
 ո՛վ Աղերիէ, զի՞ դուք՝ զի՞ ո՛չ պատասխա-
 նի առնէք փասն ամբաստանութեանդ” :
 Իբրև նա այսպէս երիցա կարդայր զնոսա և
 հարցանէր, և նորա ոչինչ ետուն պատաս-
 խանի, յետ այնորիկ առ պաշտօնեայ դա-
 հիճսն զերեսսն դարձուցեալ, “Գորժ
 այսուհետև՝ ասէր՝ ՚ի ձեզ է գլխովին ա-
 պաստան” : Կորա յառաջ անցեալ փու-
 թանակի ձերբակալ արարին զպատանիսն,
 հանին կապտեցին ՚ի նոցանէ զպատմու-
 ճանսն, և զձեռսն ՚ի յետա տարեալ կա-
 պեցին, և դաւազանօք հարեալ յօշէին ըզ-
 մարմինսն : Իսկ անդանօր ՚ի հրապարա-
 կէն ո՛չ դք հանդուրժէր տեսարանին, և
 կամ երբէք հանդարտէր զակն յառեւ ՚ի
 նոսա . միայն Բրուտոս՝ որպէս ասեն՝ ո՛չ
 այլ ուրեք երբէք զակն շրջեալ, և ո՛չ գութ-
 ինչ գորովոյ նկուն առնէր զայրն ՚ի բար-
 կութենէն և յանողութիւն կրիցն՝ որ յե-
 րեսս նորա բոցանայր, այլ տիգօք աչաց
 կայր այնպէս դիտէր անքթիթ զկտտանս
 զաւակացն, մինչև տարածեալ զնոսա դի-
 տապատ՝ տակրով առին զգլուխս նոցա :
 Զայս այսպէս գործեալ Բրուտոս, և զայլսն
 ՚ի վնասակարացն յիշխանակիցն իւր ապաս-
 տան արարեալ, ինքն եւ և մեկնեցաւ ՚ի նո-
 ցանէ . գործ այնպիսի կտտարեալ Բրու-
 տոսի՝ զոր ո՛չ գովէլ դք արժանապէս ար-
 դեօք բաւական իցէ, և ո՛չ դարձեալ պար-
 սաւել : Քանզի կամ բարձրութիւն առաքի-
 նութեանն յանախառութիւն առ յովչտա-

Քեաց զոգի առնն, կամ աստակութիւն կրիցն յանցաւութիւն փոխեաց զնա. և երկաշ քանցիւր այս՝ ոչ գուշնաբեայ ինչ է, և ոչ ՚ի մարգէլայնոց աստի, այլ կամ աստուածային է և կամ գաղանային: Սակայն արժան և իրաւ է դատողական մտացն հաւատակել առաւել փառաց առնն, քան ի օթամաութն գատողին՝ զառաքինութիւնն զլանալ նմա: Քանզի Հռովմայեցիք ոչ այնչափ գերեցիկ նահատակութիւն Հռոմուլեայ համարին զլինութիւն քաղաքին, որչափ Բրուտոսին՝ զհիմնարկութիւն քաղաքականութեանն և զգերեցիկ հաստատութիւն նորա:

Արդ իբրեւ այսպէս ել զնաց Բրուտոս ՚ի միջոյ անտի հրապարակին, անդանօր հարուստ մի ժամանակ յափշութիւն հարեալ կային առհասարակ ամենեքին. և զդողանի հարեալք ՚ի խոր լուծեան կային վասն իրացն գործեցելոց. բայց զմեղկութիւն տեսեալք զՎոդատինոսին Ակուիզեանք և զգերեւել և զգերերել զառնն, պատապնդեալք խնդրեցին ժամանակ պաշտպոյ վասն անձանց պատասխանի առնելոյ. և զի՝ ՚ի ձեռս իւրեանց տացեն զՎինգիկիոս՝ որ ստրուկն էր նոցա, զի մի ՚ի կողմն ամբաստանողացն այնուհետև կացցէ նա: Իբրեւ Վոդատինոս կամէր իմն զեջանել քանիցն և արձակել զեկեղեցին, Վաղերիոս ոչ զայրն թոյլ ետ առնուլ՝ որ կայր ՚ի խռան անդ շուրջ զիւրեւ, և ոչ ամբոխին թոյլ ետ ցրուել և յազատութեան թա-

ԿՐԵՆԱՍԿԱՐ ՄԵՐՆԻՆԻՆ : ՀՈՒՆԻ ԱՄԵՆ
 ԸՆԴՆԻՆ ՄԻՆԵՆ ԸՆԵՆՈՒՄ 'Ի ՄԱՐԿՈՒՄՆԱՆ ԱՆԴՐ ,
 ՃԱՅՆ ԽՐԺԱՆԿԵՆ ԿԱՐԴԱՅՐ ՂԲԻՐՈՒՄՈՒՄ , ԲՈՒ
 ՂՐԶ ԲԱՌՆԱՅՐ ԵԹԷ ՂԱՆՀԱՆԳՈՒՐԺԵԼԻՆ
 ԱՅՆՈՒՀԵՐՈՒ ԳՐԺԷ ԿՈՂԱՌԻՆՈՒՄ , ԻՐԲՈՒ ԱՅՆ՝
 ՈՐ ԽԵՐՈՒՄ ԻՆԿԱՆԱՆԵՐԻՆ ՀԱՐԿ 'Ի ՎԵՐԱՅ ԱՒ
 ԾԵՆԱԼ ՈՐԴԵԿՈՒՄՈՐ ԸՆԵՆԷ , ԸՆԵՆ ԱՄԵՆ ԱՐԷ
 ԺԱՆ ՀԱՄԱՐԻ ՇՆՈՐՀՈՒ ՄՈՒՆԵԼ ԿԱՆԱՆԵՆ , Ե ԹՈՒ
 ՂՐԵՆ ԱՐԺԱՆԿԵԼ ՂԱՄԱՌՆԱՌԱՒԱՆՈՒՄ Ի
 ՂԸՄՆԱՄԻՈՒ ՔԱՂԱՅՐԻՆ : 'Ի ՄՐՈՒՄՈՒԹԻՒՆ ԲԱՐԷ
 ԿՈՒԹԵԱՆ ԲՐԴԵՑԱՒ ՀԻՄԱՄԱՌՆԱՆ ԿՈՂԱՌԻ
 ՆՈՒՄ , ԵՄ ՀՐԱՄԱՆ ՄՈՒՆՈՒՄ 'Ի ԲԱՅ ՂՎ ԸՆԴԻ
 ԿԻՌԱՄ . ԱՆԴՐ ԱՄԱՌՆԱՆ ԱՄԵՆ ԳԱՆՀԻՃԵՆ ԵԿԵՆԱԼ
 'Ի ԲԱՅ ՎԻՐԱՄԱՆԵՐԻՆ ՂԱՄԲՈՒՄ , Ե ՃԵՆ
 ՄԻՆԵՆ 'Ի ՆԱ ՄՈՒՆ ԵՐԵՆԱՆԱՄ . ՀԱՐՈՒՄՈՒՄ
 'Ի ՎԵՐԱՅ ԳՆԵԼԻՆ՝ ՈՐ ԽԱՆԳՐԵԼԻՆ 'Ի ԲԱՅ ԿՈՐ
 ՂԵԼ ՂԱՅՐՆ : ԻՆԿ ԲԱՐԵԿԱՄԲՆ ՎԱՐԵԼԵՆԱՅ ԱՆ
 ԳԱՆՈՐ ՂՐԱՎԻՃԵՆ ՄՈՒՆԱԼ ԱՄԱՌԱՄԱՆԵԼԻՆ
 ՆԱՄ . Ե ՄՈՒՀԱՄԱՐԱՆ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆ ՃԱՅՆ
 ԲԱՐԺԵՆԱԼ ԽԱՆԳՐԵՐ ՄՈՒՄԱՒԱՒՈՒՄ՝ ՂԵԼԵՆԱԼ ՀԱՄ
 ԵՆ ԱՆԴՐ ԲԻՐՈՒՄՈՒՄ : ԻՐԲՈՒ ԳԱՐԺԱՒ ԵԼԻՆ
 ՆԱ ՄԻՆԱՆԴԱՄ , Ե ՄՈՒՀԱՄԱՐԱՆ 'Ի ԸՆԵՆ
 ԹԻՒՆ ՎԻՐԱՆԵՐՈՒ ՄՈՒՄՈՒՄ՝ ՆՈՐԱՄ , ԲԱՐԲԱ
 ՌԵՑԱՒ Ե ՄԱՆԷ . “ ԶԱՆԱԿԱՆ ԽԱՆԵՆ ԵՎ ԸՆԴ
 ՆԻՆ ՇԱՌ ԽԱՆ ԱՐԴԵՐԵՔ ԿԱՅԻ ԳԱՄԱՒԱՐ .
 ԽԱՆ ԱՐԴ ԳԱՅԼԱՆ 'Ի ԳԱՄԱՄԱՌՆԱՆ ՔԱՂԱՅՐԱՅ
 ՆՈՐԱՄ ԱՂԱՄԱՅԵԼՈՒ ՄՈՒՆԵՄ՝ ԱՄԱՄԱՌՆԱՆ .
 ԱՂԵՆ ԱՐԴ ՈՒՄ Ե ԿԱՄԲ ԸՆԵՆ , ՃԱՅՆ ՄԱՅԵՆ Ե
 ՄՈՒՆԱՄԻՐԱՆ ԵՂԵՐԻ ՄՈՒ ԺՈՂՈՎՈՐԴՐԴ ” : ԲԱՅ
 ՄՈՒՆԱՄԻՐԱՆ ԹԵՆԱՆԵՆ ԱՄԵՆ ԸՆԴ ԸՆԵՆ ՆՈՐԱՄ
 'Ի ԺԱՄՈՒՆ . ՄՈՒ ՀԱՄԱՐԱՆ ԵՐԵՆԱՆ ԳԱՄԱՌԱՄ
 ԿԱՄԲ , Ե ՃԵՐԱՆԱԼ ԱՐԱՐԵՆԱԼ ՂԱՄԵՆԱՅՆ ԸՆԴՐ

տակարան՝ տապալարահար տառակեցին : Իսկ
 Կաղապինոս ընդ կասկածանօք անկեալ՝ որ-
 ալէս հաւանեալս եմ՝ ի պատճառս ազգակե-
 ցութեան իւրոյ ընդ արքայիցն . և զի՝ և
 յերկրորդ անուանէ նորա Տաւրուսնոս՝ զառ-
 շէին ժողովորդք առ ատելութեանն ընդ
 Տարկուինիոս , և զի՝ և ի դէպս յայտախե-
 առհասարակ խոժոռեցաւ ընդ նա ժողո-
 վուրդն , ինքնակամ հրաժարեաց նա իշխաւ
 նութենէն , և ել զաղա մեկնեցաւ ի քա-
 ղաքէն : Եւ այսպէս ապա ի կարգել նորոյ
 ընտրութեան իշխանացն , մեծապէս փա-
 ռօք Վաղերիոս ընտրեալ հրատարակեցաւ
 հիւպատոս , և տարաւ նա զարժանին միցա-
 նակ զառաքինի նահատակութեանն իւրոյ :
 Սակայն պարտ համարեցաւ նա՝ և զՎին-
 գիկիոս ինքնին գլխովին բաժանորդ շնոր-
 հին առնել . ետ վճիռ՝ զի նա առաջին ա-
 զատագրեալ՝ եղիցի քաղաքացի Հռովմայ ,
 և քուեայ ևս բաւական իցէ տալ յոր ցեղ
 և կամք իցեն նմա ի թիւ մտանել : Եւ յետ
 այնորիկ զայս իշխանութիւն քուեայց՝ ա-
 նազան ուրեմն և յետ բազում ժամանակաց՝
 այլոց ստրկաց ազատացելոց ետ Վապինոս
 ի շնորհս ժողովրդեան : Իսկ զազատագրու-
 թիւն այսպիսի ամենակատար՝ մինչև ցայսօր
 ժամանակի անուանեալ կոչեն Հռովմայե-
 ցիք Վիւփիտա , ի պատճառս Վինգիկիո-
 սին՝ որպէս ասեն :

Յետ այսորիկ զինչա թագաւորացն ետուն
 յաւար և ի կապուտ Հռովմայեցւոց . իսկ
 զտուն բնակութեանց նոցա և զարքունիսն

հիմն 'ի վեր տապալեցին . և զգեղանքուարձ,
 վայր զգաշտին Արէսի՝ զոր ժառանգեալ
 ունէր Տարկունիոս, և զայն ևս առեալ
 գիցն այնմիկ նուիրեալ սրբեցին: Իսկ գէպ
 եղև, զի այն ինչ հնձեալ էին անդ զհունձան,
 և գաղիշքն գէզադէղ կուտեալ կային .
 վասն որոյ ոչ արժան համարեցան կատու
 զհունձան, և ոչ 'ի պէտա ինչ այլ վարկ
 զոյնոսիկ վասն նուիրական սրբութեանն,
 այլ խումբս առեալ բարձին զորայն և
 տարան 'ի գետ անդր . առ այս՝ և զծառան
 հատեալ արիին 'ի նոյն գետ, և այնպէս
 թողին գիցն զվայրն զայն անդործ գլխովն
 և անբեր: Իսկ 'ի գալ խռնել անգանօր
 բազում ինչ նիւթոյ կուռ զհետ միմեանց,
 ոչինչ հեռագոյնս առեալ տանէր զնոսս
 հոտանք գետոյն . այլ առաջինքն կուտա-
 կեալք մնային կառեալք 'ի տեղւոյն, և որ
 զինին գային՝ չունելով ելս ընթացիցն, և
 կառեալք և ընդ միմեանս կուռեալք, հիւս
 և անկուած մեծ և հաստահարուստ առ-
 կայանայր, և արմատս ևս արձակէր, և 'ի
 հոսանաց գետոյն երթալով երթայր և
 թանձրանայր: Քանզիսիկ բազում առեալ
 բերէր գետն և կուտեալ հանապազօր՝
 հաստատութիւն և թումք ամուր կարգէր
 նմա . գարձեալ և ոչ խրամ 'ի հարուս-
 ծոյ հոսանացն խոռէր 'ի նմա, նա և որ մի-
 մեանց զհետ գային նիւթք տակաւ և հե-
 ղիկ 'ի մի պնդեալք, 'ի նոյն ձոյլ առհա-
 րարակ ձուլէր ամենայն . և առ մեծու-
 թեանն և առ ամբութեանն աննոր տակ

գիտիկեր 'ի ծոց խր շատ ինչ 'ի վաղորտե-
րից գետոյն, և ես քան զեա աշէր 'ի մեծութիւն:
Եւ է այժմ այս վայր՝ կղզի նուիրական 'ի մէջ քաղաքին, և են 'ի նմա մե-
հեանք գից և ճեմելիք, զոր Լատինաց բար-
բաթութիւն կոչեն՝ Ընդ միջ երկուց կամրջաց:
Բայց կէտք պատմեն հանգիսեալ զայս, ոչ
յորժամ գաշտեալ Տարկուինիոսի նուիրեալ
որոնցաւ, այլ յետ ժամանակաց՝ յոր-
ժամ այլ վայր տահմանակից նմին՝ Տար-
կուինիա ընծայեաց գիցն: Իսկ այս Տար-
կուինիա կոչա էր նուիրական՝ մի 'ի Ալեա-
տեանց անտի, և շուք փառաց մեծապէս
ժառանգեաց նա անձին խրում վասն այսո-
րիկ. յորա էր և այն, զի 'ի մէջ կանանց՝ առ-
բա միայն վկայութիւնն ընդամենի էր 'ի
դատաւասանի. և իբրեւ զայն ևս վճիռ ետուն
կարող լինել նմա՝ լինել առն, նա չէառ-
յանձն: Եւ զայսոսիկ օրինակ զայս վկայեն:

Բայց զՏարկուինիոս՝ որ յուսահատ
լեալ էր այնուհետեւ դաւանօք միւսանդամ
'ի բուռն դարձայութիւնն արկանել, առին
ժողովեցին Տիւրքենացիք մտադիւր յոժա-
րութեամբ, և զօրու ծանու եկին խմբեցան
'ի միասին: Անդուստ և հիւպատք շարժե-
ցին ընդդէմ նոցա զՀռովմայեցիան, և եկին
ճակատեցան 'ի վայրա նուիրականաւ, որոց
անուն կարդային միումն՝ Արքա Արեւեան,
և միւսոյն՝ Մարգ Եսաւեան: Իբրեւ ձեռն 'ի
գործ արարին մարտի պատերազմի, ան-
գուստ Արքուն որդի Տարկուինեայ, և Բրու-
սոս Հռովմայեցւոց հիւպատոս, ոչ ըստ

գիւղաց արդեօք պատահեալք միմեանց,
այլ յատելութենէ գրդեալք և 'ի սրտմը-
տութենէ բարկութեան, առ իբրու 'ի վե-
րայ բռնաւորի և թշնամեայ հայրենեացն,
և նա անդուատ 'ի վրէժ իւրոյ արաատահ-
մանութեանն, միանգամայն մարտէ 'ի
կուշտ յարձակեցան երկվորոցն հանգեալ
միմեանց: Այլ քանզի սաստկապէս խու-
ճապմամբ խառնեցան 'ի կռիւն՝ քան հան-
ճարով զգուշացեալք, այր այր ոչինչ միտ
եղեալ անձին փրկութեան, հարան 'ի գի-
մի և 'ի միմեանց անկան գիտապատ: Եւ
այս ահագին նախամարտիկ շահատակու-
թիւն կատարեալ 'ի ժամուն, ոչինչ այնու-
հետեւ լուազոյն վիճակեցաւ ելից և մարտ
պատերազմին. այլ իբրեւ հարուածս անհնա-
ղինս հաւասար 'ի վերայ ածին միմեանց
ճակադք երկոքին, տեղի ետուն մեկնե-
ցան արդելեալք 'ի տեղատարափ անձրեղ: Անդ
անհնարին տագնապեալ Վաղերիոս՝
ոչ գիտելով զեւս մարտի պատերազմին,
այն ինչ տեսանէր զի սրտաբեկ էր զօրն
վասն իւրոց անկեւոյն, գարձեալ և խրա-
խուսեալ 'ի հարուածոյ անտի թշնամեացն.
այնպէս իմն անսահման էր կոտորածն և
զուգակշիռ առ 'ի բազմութենէ անկեալ
գիականցն: Սակայն մէն մի 'ի կողմանցն
ակն յայտնի զիւրն տեսանելով յաղթեալ
զանձն ասէր, քան եթէ յաղթող ընդ միտ
զթշնամեայն ածելով: Իսկ 'ի վերայ դալ
գիշերոյն, որպիսի ինչ 'ի ճահ պատահեալ
կարծեսցես այնպիսի պատաճեկ մարտոցեւ

լոցն, մինչքեւ 'ի հանգստեան կային բանակք զորաց, յանկարծակի՝ որպէս պատմեն՝ սօսին սօսափին լինէր յանտառին, և ձայն բարձրագոյ անդուստ արձակէր 'ի գուրո՝ որ ասէր եթէ միով աւելի քան զՀռոմայեցւոցն 'ի մարտի անդ անկան 'ի Տիւրքենացւոց. և էր արդեօք գիւցական խնն բարբառն ։ Քանզի անդէն վարդապակի 'ի բարբառոյ անտի մեծաւ ձայնիւ և աղաղակաւ քաջալերուածին ըզգեցան Հռովմայեցիք 'ի ճակատուան. իսկ Տիւրքենացիք ահաբեկ ընդ միմեանս խռովեալք շփոթեցան, զոտս արձակեալք 'ի փախուստ խռճապեցան 'ի բանակէն. և բազումք այն էին՝ որ ցիր և ցան սփռեցան ընդ երեսս գաշտին : Եւ որ միանգամ անդէն մնացին 'ի բանակին իբրեւ հինգ հազարաւ չափ, 'ի վերայ յարձակեալ Հռովմայեցիք ձերբակալ արարին, և կապուտ կողոպուտ թողին զնոսա : Իսկ 'ի հաշիւ գիականցն՝ գտան 'ի թշնամեաց անտի անկեալք մեռաւորս հազար և երեքհարիւր. և նոյն չափ 'ի Հռովմայեցւոց՝ միով պակաս : Եւ ասեն զայս մարտ պատերազմի հանգիսեալ յառաջ քան զմի կաղանգացն Մարտի :

'ի լինել այսորիկ այսպէս՝ փառօք յաղթանակեաց Վաղերիոս, առաջին ինքն 'ի Հիւպատոսա բարձեալ բերեալ 'ի քառածից. և էր հանդէմն նոր և չքնաղ, ահաւոր և սքանչելի. ոչ տեսանելիքն երբէք նախանձաբեկ եղեն, և ոչ դարձեալ խոժոռեցան ինչ՝ որպէս ասեն ոմանք : Քանզի և

ոչ իսկ արդեօք՝ այնպիսի գեղեցիկ նախանձ
ձուռ և մեծապէս պատուասիրութեամբ ընդ
ամեն յոլովս պահէին նոքա զհանդէս յաղթա
նակիդ այդորիկ : Յայնժամ և ընդ շուք պա
տուոյն յոյժ հաճեալ հաւանեցան Հռով
մայեցիք՝ զոր պատուեաց Վաղերիոս զիւրն
իշխանակից, փառս մեծապէս հանդերձե
լով նմա ի յուղարկաւորութեան նորա և
ի թաղման : Առ այս և ճառ ևս դամբա
նական ի վերայ նորա խօսեցաւ ինքնին Վա
ղերիոս, զոր յոյժ սիրեցին Հռովմայեցիք
և հաւանեցան՝ որպէս զի և ամենայն քա
ջաց արանց և առաքինեաց օրէնք եղան
այնուհետեւ, յետ իւրեանց վախճանին գո
վութիւն առնուլ ի հոյակապ որերոյն :
Եւ ասեն՝ եթէ երկցադոյն է այս և քան
զհէլքնական Դամբանականն . եթէ ոչ և
այս մի յօրինաց անտի իցէ Սողոմոն, որպէս
պատմէ Անպքսիմոնէս հռետոր : Սակայն
վասն այսոցիկ և ի սրտնութիւն ընդդէմ
Վաղերեայ դրդեցան ժողովուրդք և խոժո
ռեցան, իբրու զի Բրուտոս ինքնին՝ զոր
հայր աղատութեան գլխովին համբաւէին
Հռովմայեցիք, ոչինչ արժան գատեցաւ
միայնակ զանձամբ առնուլ զիշխանութիւն,
այլ միանգամ և երկիցս իշխանակից զոմն
ընտրեաց անձին իւրում . “ Իսկ դա ինքնին՝
ասէին՝ յանձն իւր զամենայն միանգամայն
ամբիօքեալ, ոչ ևս է Բրուտոսին ժառանգ
հիւպատոսութեանն՝ որ ոչինչ արդեօք ան
կանէր նմա, այլ Տարկուինիոսին բռնաւո
րութեանն ժառանգ է դա : Իսկ զինչ պէտք

իցեն դեմ բանիւ զփրտառս 'ի գովուէ ասու-
նուլ, և արդեամբք Տարկուինիոսին լինել
նմանող, զի ամենայն դաւաղանօք և տապալ-
քօք միայնակ դա 'ի վայր իջանէ յապարա-
նիցն՝ որ մեծութիւն զանցանէ զարքունական
զապարանօքն՝ զոր դա ինքն տապալեաց՝
Եւ քանզի բնակէր իսկ Վաղերիոս յապա-
րանս հոյակապ յոյժ 'ի բլրակին՝ որ անուա-
նեալ կոչէր Վէշիոս, հովանացեալ 'ի վե-
րայ հրապարակին, և 'ի գիտէ անտի տի-
րացեալ տեսանէր զամենայն, և արտա-
քուստ ելից գովարամատոյց էր վաղն.
որպէս զի և յիջանել նորա 'ի վայր՝ շքեղ
յոյժ էր տեսին, և զարքայից մեծափա-
ռութեան բերէր զօրինակ:

Եւ արդ՝ թէ քանիօն լաւ իցէ իշխանաց
և որք 'ի մեծամեծ իրողութիւնս գեղե-
րեալքն իցին՝ ունին մատուցանել համար-
ձակախօս և ճշմարտապատում մարդկանն՝
քան մարդելուզացն բանից, քան իսկ և
ցոյց Վաղերիոս: Քանզի այն ինչ լուեալ
'ի բերանոյ բարեկամացն, եթէ 'ի ձախտ-
ղակ կարծիս են վասն նորա ժողովուրդք,
ոչ ինչ յամուսեալ եկաց, և կամ պոռնե-
ցաւ ինչ, այլ անդէն փութանակի 'ի մի
վայր ժողովեալ զաղմութիւն գործառ-
բաց մինչդեռ տակաւին գիշեր էր, քան
գեաց զապարանսն, և հիմն 'ի վեր յառա-
կեաց զամենայն. որպէս զի և 'ի գալ առուրն
տեսեալ զայն հռովմայեցւոց՝ որ 'ի վայր
անդր խանդան, մեծապէս սիրեցին զանոն
մեծանձնութիւն և զքանչապան. բոլոյ և վասն

ազնոյց ապարանիցն ցաւէր նոցա՝ իբրուայն որ առ նախանձուն մախանաց և զուր ապրապարտուց հիմն 'ի վեր տապալեալ իցէ . և անձուկ ևս յոյժ բերէին զգեղեցիկ և զհոյակապ դաստակերտին՝ իբրուեթէ 'ի կենդանեաց որ 'ի մարդկանէ իցէ . առ այս՝ և վասն իշխանին իւրեանց ցաւէր նոցա , զի այնպէս անյարկ անծածուկ առ այլս ոմանս երթեալ բնակութիւն կալեալ իցէ : Քանզի զՎաղերիոս յայնժամ բարեկամք նորա առեալ ժողովեցին , մինչև տեղի մի եւս ընծայեաց նմա ժողովորդն , և շինեաց նա անդանօր իւր ապարանս խոնարհաբոյն քան զառաջինն , ուրանօր կայ այժմ մեհեանն՝ որում անուն կարգան Գոպլիոս :

Այլ կամեցեալ Վաղերիոսի ոչ զինքն միայն , այլ և զիշխանութիւնն գլխովին յահաբեկ կերպարանէն հեշտընկալ գործել և մարդասիրաբոյն ժողովորդեանն , 'ի միջոյնտի գաւազանացն 'ի բաց էառ զտապարան . և զգաւազանն գլխովին՝ յորժամ ինքն դայր հասանէր յատեան ժողովոյն՝ 'ի վայր հակեալ խոնարհեցուցանէր առաջի ժողովորդեանն , շուք մեծապէս ընծայելով աւանդապետութեանն . և զայս մինչև ցայսօր ժամանակի հաստատուն պահեն հիւպատոսք : Բայց զայն ինչ ոչ գիտէին ժողովուրդք , եթէ ոչ զանձն ինչ իւր՝ որպէս կարծէինն՝ 'ի նուաւտութիւն առեալ իջուցանէր Վաղերիոս , այլ չափաւորութեամբ զմախանս նախանձուն պրէր և անանկո-

ծէր . իսկ անձին իւրում և ևս յաւելոյց
առաւելութիւն փառաց և զօրութեան ,
որչափ ինչ թուէր կապտել զանձն յիշ-
խանութենէն . քանզի այնուհետև մեծա-
պէս հեշտութեամբ հպատակէր նմա ժո-
ղովուրդն և մտադիւրութեամբ ևս անսայր ,
ծրպէս զի և Պօպլիկոս անուն կարգաւ
նմա , այն է՝ Ժողովրդամեծար : Եւ ապա
այս անուն զօրացաւ . ի վերայ նորա քան
զառաջին անուանս նորա . զոր և մէջ ինք-
նին վարեացուք՝ ի պատմել մեր այսուհե-
տև զմնացորդս վարուց զառնն : Քանզի և
թոյլ ետ նա՝ զամ և կամք իցեն հետամուտ
լինել ընտրութիւն ի հիւպատոսութիւն
անդր . այլ մինչև ընտրեալ իշխանակցին
իւրոյ , կասկածեալ ընդ հանգերձեալն
զանգիտէր գուցէ դիմադարձ ինչ եղիցի
նմա ի գործս առ նախանձուն ինչ կամ առ
տգիտութեան . ուստի և զինքն իշխան տե-
րութիւնն ի վար արկեալ ի ժամուն՝ գե-
ղեցիկս յոյժ և մեծամեծս ի ներքս ելէր
ի քաղաքականութեան մասին :

Քանզի նախ առաջին ելից բազմացոյց
միւսանգամ զթիւ արանց Սինկլիտոսին՝
որ նուազեալ յոյժ էր . քանզի կէսք ի նո-
ցանէն յառաջագոյն առ Տարկուինիտա
մեռեալք էին . և կէսք գարձեալ այն ինչ
ի մարտի պատերազմին անկեալք էին . և
որք միանգամ ի նմանէն կարգեցան եղան-
ասեն եթէ հարիւր վաթսուն և չորս էին
ընդ ամենայն : Իսկ երկրորդ անգամ՝ գլեհաց
և օրէնս իմն , որովք և մեծապէս զօրացոյց

քննարկման ժողովուրդներն . առաջինն յօրինաց
 անտի թոյլ տայր՝ առ ժողովուրդն բողո-
 քել առն՝ որ զանձն ճողովարել կամէր 'ի
 ներքուստ դատաստանի հիւպատոսացն :
 Իսկ երկրորդն մահու դատէր զայրն , սր
 միանգամ զանձամբ առնոյր զնշխանու-
 թիւնն՝ զոր չեա նմա ժողովուրդն : Բայց
 օրէնք երրորդ՝ գլխովին օժանդակ զօրավիգն
 էր աղքատաց , որով զքաղաքայինսն ազատ
 կացուցանէր 'ի հարկաց . և այնպէս ապա
 մտադիւրագոյնս և ժրաջանս հանդերձէր
 զամենեւեան 'ի գործս ձեռաց իւրեանց :
 Քակ որչափ ինչ օրինադրեաց նա վասն ան-
 ստարիցն ընդդէմ հիւպատոսաց , ոչինչ պա-
 կաս հակամիտեալ էր և այն 'ի ժողովուրդ-
 անոր , և նպատտ առաւել էր բազմութեան
 խուժանին՝ քան ճոխից քաղաքին . քանզի
 տուգանս անսատուութեան սահմանեաց՝
 հինգ եզանց չափ և երկուց ոչխարաց : Եւ
 էր յայնժամ գին ոչխարին դանկս տասն ,
 և եղին՝ դանկս հարիւր . չե յայնժամ
 գրամս այնչափ 'ի վար առնուին Հռովմայե-
 ցեք , այլ էր նոցա ճոխութիւնն 'ի ստո-
 ցուածս խաշանց և անանոց : Վասն որոյ է
 զչոյս իւրեանց մինչև ցոյսօր ժամանակի կո-
 չեն նորա՝ Փետրուար , 'ի Փետրս անուանեց՝
 այն է խաշն . և 'ի հին գրամս նոցա տալ-
 ւորեալ կայր քանդակ եղին կամ ոչխա-
 րին կամ խոզին . և որքաւ իւրեանց ևս
 անուանս տային՝ Սոսիւրս , և Պոսպոնիս ,
 և Քաթաուիս , և Փոսիս . և Քաթա-
 ւանն նորա ցԱյծն , և Փոսիս գիսդն 2 :

Եւ որ այսպիսեօք օրինագիր երեւցաւ նա
այնչափ մարդասէր և չափաւոր, 'ի վերայ
այսր՝ և պատիժ պատուհասի սաստիկ 'ի
վերայ կապեաց 'ի չափաւորութեան իւ-
րում: Քանզի գրեաց օրէնս՝ զի առանց ինչ
իրաւանց գատաստանի [Թոյլ լեցի ամենայն
ուսմք սպանանել զայրն՝ օր զըռնաւորու-
թեան [Թեկն ածիցէ. իսկ զսպանոզն ազատ
արար 'ի մարդասպանութեան փնասօւն՝
եթէ յայտ յանգիմանութիւնս վկայից 'ի
նեքքս բերցէ զանիրաւութեան սպանելոյն:
Եւ քանզի՝ որ յայնչափ եղեւն ձեռնա-
մուխն լինիցի, չիք հնար եթէ յամենեցունց
ծածկեսցի. իսկ 'ի նշաւակել բռնաւորու-
թեան առն՝ որ արդէն տիրացեալ իցէ,
մարթ է այնմ կանխել զատեանն և վեր 'ի
վայր գործել անիրաւութեամբ զիրաւունս
գատաստանին. վասն որոյ և [Թոյլ ետ առ-
հասարակ՝ զի որ ձեռնհաս իցէ՝ զառաջս
առցէ զանիրաւին: Բայց 'ի գովութիւն
առաւ նա և յազադս օրինաց Գանձաւո-
րին: Եւ քանզի պարտ և արժան էր քա-
ղաքացեացն ըստ գոյլին հարկս գրամոց հար-
կանել 'ի պէտս մարտի պատերազմի, ոչինչ
կամեցաւ նա զանձամբ իւր առնուլ զտնտե-
սութիւն գրամոցն այնոցիկ, և ոչ բարե-
կամացն իւրոց [Թոյլ ետ վասն այնորիկ. և
ոչ՝ [Թէ 'ի տունս սոսկականի ուրուք մի-
րեալ երբէք կայցեն ինչք հասարակաց.
ապա գանձարան գրամոցն այնոցիկ սահ-
մանեաց զտաճար Կռնոսիւն, զոր և մինչև
ցայսօր ժամանակի պահեն նոքա 'ի նոյն

գործ: Իսկ 'ի վերայ գանձումն ետ իշխա-
նութիւն ժողովրդեանն ընտրել կարգել
զերկուս ոմանս յերիասարգաց: Եւ ընտ-
րեցան կացին առաջին Պորդիոս վեառ-
րիոս, և Մինուկիոս Մարկոս. և կուտեալ
մթերեցաւ գանձ բազում: Քանզի երեք-
տասան բիւքք գրեցան 'ի հաշիւ անգր:
Թող զորքս 'ի մանկանց և զայրիս 'ի կա-
նանց, որ ազատ կային 'ի հարկաց անտի:

Իբրեւ զայսոսիկ այսպէս կարգեաց եդ,
սահմանեաց այնուհետեւ իւր իշխանակից
զհայրն Լուկրետեայ՝ զԼուկրետիոս, որում
և ընծայեաց զնախաթող բարձն. քանզի
երեց էր. քան զինքն հասակաւ, և նմա
յառնն արար զխրճումնս: Եւ ապա այս
նախաթողութիւն յայնց ժամանակաց հե-
տէ մինչև ցայսօր պահեցաւ երիցապումիցն
հասակաւ: Իսկ իբրեւ յետ աւուրց սակա-
ւուց վախճանեցաւ Լուկրետիոս, դար-
ձեալ 'ի լինել ընտրութեան բարձի՝ ընտրե-
ցաւ Մարկոս Ոգրատիոս, և եկաց հոմիշ-
խան Պոպլիկոզեայ զմնացեալ ժամանակ
տարւոյն:

Բայց Տարկուինիոս յորժամ մարտ պա-
տերազմի երկրորդ 'ի Տիւրքենիա կամէր
շարժել ընդդէմ՝ Հռովմայեցւոց, ասեն՝
եթէ նշան մեծ երևեցաւ յայնժամ: Քան-
զի 'ի ժամանակին՝ յորում թագ կապեալ
Տարկուինիոս՝ շինէր զտաճարն Կապիտո-
լեանն Արամազդայ և չեւ էր կատարեալ
զնա, եթէ 'ի պատգամաց ինչ դրդեալ՝ և
եթէ՝ յիւրոց իսկ խորհրդոց, կառս իմն

աղիւսեայ կամեցաւ կանգնել 'ի ծայր տա-
 ճարին . և զնոյն գործ յանձն արար Տիւր-
 րենացւոց ոմանց ճարտարաց Վէյացւոց . և
 ապա յետ սակաւուց ինքն տարագիր ան-
 կաւ յարքայութենէն : Իսկ Տիւրրենացիք
 կազմեալ զքառաձիսն զայն՝ իբրեւ արկին 'ի
 հնոց անդր, ոչինչ կրեաց՝ զոր միանգամ
 կրել բնաւորեցաւ կան 'ի հուր . յորում
 տեղի տուեալ խոնաւութեանն՝ խտանալ
 բնաւորեալ է կան և թրծիլ պիտիլ . այլ
 ուռուցեալ անօտարացեալ աճէր և ծաւա-
 լէր, և յայն չափ մեծութեան հասանէր՝
 'ի նոյն կորովացեալ և կարծրութեամբ,
 որպէս զի և հազիւ ուրեմն հանել զնա ան-
 տի արտաքս՝ քակեալ 'ի բաց զկամար հնո-
 ցին և քանդեալ զպատուար նորա : Արդ՝
 իբրեւ այնպէս իմն կարծիս կալան գուշակք
 և գէտք, եթէ աստուածային է նշանն բա-
 րեբաստութեան և զօրութեան իշխանու-
 թեան՝ առ որս միանգամ կացցէ մնասցէ
 քառաձիքն, 'ի մտի եզին Վէյացիք՝ մի 'ի
 ձեռս տալ զայն Հռովմայեցւոց որ խըն-
 դրէինն զնա . և պատասխանի եւ արարին
 եթէ Տարկուինիոսին անկ է դա, և ոչ հա-
 լածչացն Տարկուինիոսի : Իբրեւ աւուրք սա-
 կաւ 'ի վերայ անցին և լինէին առ նոսա
 մրցանք ձիւնթացիցն, և այլն ամենայն հան-
 դէս տեսարանին այնորիկ և խաղք կատա-
 րեցան ըստ սովորութեանն : Իսկ այն ինչ
 զյաղթական քառաձիսն ինքնին կառավարն
 պսակաւոր քայլ առ քայլ տակաւ վարէր
 'ի մէջ կրկիսին, անդէն երիվարքն ահաբե-

կեալք՝ և չէր ինչ ՚ի միջի պատճառք յայտնի, այլ ՚ի դից կամ եթէ ըստ գիւպաց, վաղս առեալ արձակերասան արագ արագ ՚ի քաղաքն կոյս Հռովմայեցւոց բարձեալ բերէին զկառավարն. իբրեւ հնար ամենեին չեղև սանձակոծել զերիվարսն, և ոչ ձայնիւ ամղբել զնոսա, այնպէս յափշտակեալ վարէր ՚ի նոցանէ այրն, մինչև առին տարան զնա բռնութեամբ և ածեալ մերձ ՚ի Կապեատօլիոն, անդ հոսեցին զնա ՚ի վաղ մերձ առ գուռն՝ զոր անուանեալ կոչեն Ռափումէաս: Եւ ՚ի ընեւ այամ այսպէս, հիացեալ սքանչացան Վէյացիք և զահի հարեալք երկնչէին. չղբան ազդ արարին ճարտարաց արուեստին՝ զի ՚ի ձեռս տացեն Հռովմայեցւոց զկառան զայն:

Բայց զտաճար Կապիտոլեանն Արա մագդայ ուխտիւք ուխտեալ էր կանգնել Տարկուինիոսն Տեմարատեան՝ յորժամ մարտ եղեալ կռուէր ընդ Սարկնացիսն. իսկ շինեաց զնա Տարկուինիոս Սուպերբոսն՝ Թոռն ուխտադրին. սակայն ոչ ժամանեաց սրբել նուիրել զտաճարն, այլ սակաւ ինչ մնացորդ էր յամբոկ գործոյն՝ յորժամ Տարկուինիոս վարեցաւ ՚ի քաղաքէն: Այդ իբրեւ ողջոյն պսակեցաւ գործն, և վայելուչ զարգու ողջոյն յարգարեալ կազմեցաւ, մեծապէս պատուասիրէր Պոպղիկոզաս նուիրել սրբել զնա: Այլ սակայն բազումք յաւազաց քաղաքին՝ որ խանդացեալ էին ընդ նա, ոչ այնչափ ինչ խեղային ընդ այլ շուք փառաց նորա՝ յորի-

նադրութեան իւրում և 'ի զօրանարու-
թեան մարտի, բայց շուք զայս նորանշան
ոչնչ արժան համարէին յաւելու 'ի փառս
նորա. և զՈվրատիոս ինքնին յորդորէին և
թախանձէին հետամուտ լինել պատուա-
տիրաբար 'ի նուիրագործութիւն անդր :
Արդ իբրեւ հարկ լինէր յայնժամ Պոպղիկո-
ղեայ խաղալ զօրու 'ի կռիւ մարտի, տալ
ետուն նոքա վճիռ վասն Ովրատեայ 'ի նուի-
րել զտաճարն, և առեալ ածին զնա 'ի Վա-
պետոլիոն, իբրու որ գամագիտ չէին 'ի նոյն
'ի հանդիպել անդանօր Պոպղիկողեայ : Իսկ
կէսք առնն՝ եթէ վիճակս արկեալ 'ի վերայ
հիւպատոսացն, Պոպղիկողեայ վիճակեցու-
յախամայ կամս երթալ 'ի բանակն, և Ով-
րատեայ՝ սրբել զտաճարն : Այլ վասն այ-
տոցիկ 'ի դէպ է արդեօք իմաստասիրել զար-
ժանն 'ի գործոց անտի՝ որ հանդիպեցան
'ի ժամու նուիրագործութեանն : Արդ յե-
րեքտասանն Սեպտեմբերի՝ որ հանդիպի
Ճշգրիտ 'ի լրումն լուսնի, որ ըստ Աթե-
նացւոցն Մետագիտնիոմն, իբրեւ առհասա-
րակ խմբեալ կային 'ի Վապետոլիոն, և
Ովրատիոս ինքնին՝ մինչդեռ լուռ և ան-
շշունջ կային ամենեքեան՝ կատարեալ զայլն
ամենայն, և մերձ եղեալ 'ի դուրսն՝ անդ
ըստ սովորական կարգին բարձառէր զառ-
մանեալ կցուրդսն յաղաղս նուիրագոր-
ծութեանն, անդուստ եղբայրն Պոպղիկո-
ղեայ Մարկոս՝ որ հարուստ մի ժամանակ
անդանօր առ դրամիքն ղողեալ կայր և դէ-
տակն ունէր ժամուն, աղաղակեաց և ասէ.

“Ո՛վ հիւսիստոս, որդին քո՛ի բանակի անդ-
խօթացեալ՝ մահու տարածեալ կայ “ . և
այս բարբառ թաղծեալ տիրեցոյց առհա-
սարածի զլսողսն : Իսկ Ուրատիոս ոչինչ խռ-
վեալ ամբոխեցաւ, այլ այսչափ ինչ միայն
ասաց . “ Արկէք գուք ապա զդիակն յոր
վայր և կամք իցեն ձեզ . զի զարդիս կոծ
և սուգ չառնում յանձն “ . և կատարեալ ի
գլուխ եհան զնուիրագործութիւնն : Իսկ
գոյժ մահուն չէր ճշմարիտ, այլ ինքնին
Մարկոս խաբանօք կեղծեաց խանդարել ի
գործոյն զՈւրատիոս :

Արդ գլխովն սքանչելի է այրն յա-
ղագս անվերջով հաստատութեանն, եթէ
խաբանացն արագ արագ խելամուտ լեալ
ասացես զնա, և եթէ՛ զի հաւատու ևս ըն-
ծայելով բանին՝ ոչինչ խռովեալ շարժե-
ցաւ ի ժամուն : Բայց նոյնորինակ գէպք՝
որպէս կարծեմ՝ պատահեցան և ի նուի-
րագործութեան անդ երկրորդ տաճարին .
քանզի առաջինն՝ զոր շինեաց Տարկուինիոս՝
որպէս ասացաք՝ և սրբեաց Ուրատիոս,
հրկիղեալ յաճիւն դարձաւ ի ժամանակի
քաղաքական մարտի : Եւ զերկրորդն կանգ-
նեաց Սիդդաս, այլ յաղագս օրհասին կան-
խելոյ, սրբել զնա կարգեցաւ Նատուղոս :
Իսկ յորժամ և այս քանդեցաւ ի ժամա-
նակի խռովութեանց մարտից, Վեսպասիա-
նոս ինքնին՝ որպէս յայլ ինչ իրա՝ նոյն և ի
սմա գեղեցիկս յաջողեալ, անգստին ի հի-
մանց երրորդ անգամ՝ կանգնեաց զառ մին-
չև ի պսակել գործոյն . և ետես կատա-

րեալ համբուն և չետես զքանդել նորա .
 այլ այնչափ ինչ բարեբաատիկ գտաւ . քան
 զՍիղլաս , որչափ զի՝ նորա կանխեաց օրա-
 հաս մահուն քան զնուիրագործութիւնն ,
 և Վեապասխանոսին՝ քան զաւերածն տա-
 ճարին . քանզի միանգամայն ընդ վախճա-
 նել Վեապասխանոսին հրդեհակէզ եղև զա-
 պետողին : Իսկ չորրորդս այս՝ որ այժմ՝
 կատարեալ պսակեցաւ 'ի Դոմեախանոսէ
 և սրբեցաւ : Եւ պատմեն՝ եթէ Տարկուի-
 նիոս 'ի հիմունս իւրոյ տաճարին ծախեաց
 լտերս արծաթոյ բիւրս չորս . իսկ որ այժմս
 առ մեօք երևի , նորա միայն յոսկեզօծ 'ի
 ծախսն չէ բաւական այր՝ որ առաւել ըն-
 չաւէտն իցէ 'ի Հռոմ , զի եղև տաղանդաց
 առաւել քան երկոտասան հազարաց : Եւ
 են նորա սիւնք կանգնեալք 'ի Պենտելեան
 քարանց 3 , որ միանգամայն ըստ թանձ-
 րութեանն և ըստ երկայնութեանն ելին
 յոյժ գեղապատշաճք , ըստ որում տեսեալ
 իսկ էր մեր զայնոսիկ յԱթէնս : Բայց ապա
 բերեալք 'ի Հռոմ , և միւսանգամ կո-
 փեալք և յղկեալք , այնչափ ինչ անմասն
 գտան 'ի գեղղն , օրչափ միանգամ կորու-
 սին նոքա 'ի չափակցութենէն , և երևին
 այժմ՝ վտխօք և անգեղեայք : Արդ որ զք
 միանգամ 'ի տեսողաց հիացեալ սքանչապի
 ընդ հոյակապ մեծագործութիւն զապե-
 տողեայ , և անցեալ անգուտո՝ պահ մի
 յակն իւր արկանիցէ 'ի տան Դոմեախանո-
 սին , կամ արքունիս , կամ բաղանիս մի ,
 կամ զքնակարան հարձիցն , ապաքէն զոր

ինչ երբեմն տապ Եսիքարմոս առ ան-
ժուժկալն այն շուայլ, եթէ՝ «Չէս գու-
մարդասէր այր գու, ախտացեալ է քո, և
խնդաս գու 'ի վատնելն» . այնպիսի ինչ
տախտեացի նա ասել և առ Դոմեոփանոս .
«Ո՛չ բարեպաշտութիւն ինչ է քո և չ
հոյակապ մեծութիւն . ախտացեալ է քո :
Խնդաս 'ի վատնել զամենայն 'ի շինութիւնս
Իբրու զՄիգասն զայն՝ խնդրես գու զի
ամենայն քեզ յոսկի փոխեացի և յականս
պատուական» : Արդ այսչափ ինչ վասն
այսոցիկ :

Իսկ Տարկուինիոս յետ մեծի մարտին՝
յորտւմ և զորդին իւր կորոյս 'ի մենամար-
տիկ մրցանան ընդ Բրուտոսի, փախուցեալ
ապաւինեցաւ 'ի Կղուսիոն, և անդ յողջ
անկանէր առ Կլարաս Պրսենաս՝ այր զօ-
րութեամբ փառօք վեհ և առաւել 'ի Թա-
գաւորս Խաւըացոց, և լաւութեամբ առա-
քինութեամբ ականաւոր և հոյակապ : Սա
խոտացաւ օգնել Տարկուինեայ . և կան-
խեաց արձակեաց հրեշտակս 'ի Հռովմ՝,
պատգամ տայր առնուլ ընդունել զՏար-
կուինիոս : Իբրև ոչինչ անսացին Հռովմայե-
ցիք, մարտ պատերազմի կարգաց ընդդէմ
նոցա, միանգամայն և զժամանակ մարտին
ազդ առնէր նոցա և զոեղին յորտւմ հան-
գերձեալ էր անկանել 'ի վերայ . և խաղաց
եկն եհաս նա զօրու ծանու : Իսկ Պոպլի-
կոզաս՝ մինչդեռ ինքն 'ի բացեայ էր 'ի
Հռովմայ՝ ընտրեցաւ երկրորդ անգամ հիւ-
պատոս, և 'ի միասին ընդ նմա Տիտոս Լու-

կրեափոս: Իբրեւ եկն եհաս 'ի Հռոմ, և անդէն ինչ մի վեհագոյն քան զՊորսենասին՝ կամէր 'ի ներքս բերել յարութեան մասին, ձեռն հարկ շինեաց զքաղաքն Սինգղուրիս, մինչդեռ անդէն մօտ բանակեալ կայր Պորսենաս. և պատուար ածեալ քաղաքին մեծապանծ հանդերձանօք՝ գաղթականս եօթն հարիւր թուով առաքեալ բնակեցոյց 'ի ներքս. իբրու այն որ կազմ և աներկիւղ դիմագրաւ իցէ 'ի կռիւ մարտին: Այլ սակայն հորդան ահագին յեղակարծումն տուեալ Պորսենաս 'ի պատուար անդր՝ վանեաց հալածեաց զպահապանսն. և մինչդեռ նոքա 'ի փախուստ խուճապէին 'ի Հռոմ, վալրիկ մի եւ խառն ընդ նոսա և թշնամեացն խուժեալ էր 'ի քաղաք անդր: Անխեաց Պաղղիկոզաս՝ աճապարեալ 'ի թիկունս օգնականութեան առաջի գրացն՝ մարտ եգեալ առ գետոյն կայր և կռուէր ընդդէմ թշնամեացն, այլ տագնապեցաւ 'ի բաղմութենէ անտինոցա, մինչև վէրս զփառաց քաջութեանն առեալ բաղումն, և անկեալ 'ի գետին՝ բարձեալ ածաւ արտաքս 'ի մարտէն: Իսկ իբրեւ զնոյն կիրս կրեաց անգանօր և իշխանակից նորա Ղուկրեափոս, այնուհետեւ ողջոյն սրտաբեկ Հռովմայեցիք 'ի փախուստ խուճապէին 'ի քաղաքն, ապրեցուցանել զանձինս. զհետ նոցա սաստկապէս պնդեալ թշնամեացն՝ վանէին 'ի վերայ կամրջին փախտեայ, և 'ի վտանգ մեծ պաշարեցաւ յայնժամ Հռոմ առնուլ բռնութեամբ: Անդ նահատակ

դիմագրուս. Կոկղիտս Ուքսատիտս, և նիզա-
կակիցք նմին երկուք ոմանք յափանաւոր
արանցն Երանիտս և Լուկրետիտս, զորեմ
կալան նոցա առ կամրջին փայտեայ: Իսկ
մականուն զայս Կոկղիտս՝ տային Ուքսատեայ,
քանզի զմի ակն իւր կորուսեալ էր 'ի մար-
տին: Բայց որպէս կէպք ասեն՝ տափաքիթ
գալով այրն, այնպէս իմն էր խորափոս ուրն,
գալցն, որպէս զի և խորոց անջրպէտ չերեւ
էր ընդ աչա նորա, այլ և յոնքն ևս թիւ-
րեալք և խռուացեալք կային ընդ միմեանս.
աւտոի և Կիլիգոս կամեցեալ կոչել զնա
Ժողովուրդք, 'ի խեցեկեւ լեզուին՝ խու-
ժանն սովորեցաւ կոչել զնա Կոկղիտս: Սոս
այս Կոկղիտս յայնժամ 'ի վերայ կամրջին
արձանացեալ զդէմ կալաւ թշնամեացն,
մինչև նիզակակիցք նորա 'ի թիկանց կու-
սէն հատին զկամուրջն: Եւ այսպէս ապա
զննու զարգու գետավեժ եղեալ նա յայն-
ժամ՝ անկաւ 'ի լիւլ և եհաս կալաւ զյայն
կոյս դետեգեր, վէրս տիգախոց առեալ
յազդեր 'ի Տիւրքենացւոց անտի: Պոպղի,
կողաս մեծապէս զարմացեալ ընդ առաքի-
նութիւն քաջութեան առն, վաղվաղակի
ածէր հաւանեցուցանէր զՀռովմայեցիսն
առհասարակ, զի որչափ ինչ այր այր 'ի նո-
ցանէն ծախեսցէ օրապահիկ, զնոյն առեալ
տացեն Կոկղիտսի 'ի պարդւ. ապա և կա-
լուած գետնոյ նմա այնչափ՝ որչափ միան
գամ նա բաւական իցէ յաւուրն արօրա-
դիր առնել: Առ այս՝ և արձան պղնձի կանգ-
նեցին նմա 'ի մեհենին ճեփեստեայ. և

ի շուք պատուոյս խրախոյս քաջաւերու,
Թեան ետուն առն վասն կաղուծեանն՝
զոր կաղացաւ նա ի վերաց անտի:

Բայց Պորսենաս բանակ հարեալ ի վե-
րայ քաղաքին նստէր, և ի տագնապ սովու-
արկանէր զՀռովմայեցիս. անդուստ և
դունդ մի հատեալ ի Տիւրքենացոց՝ ա-
պատակ կապեալ յաւարի առնոյր զգա-
ւառն: Այլ Պոպղիկողաս երրորդ անգամ
կարգեալ Հիւպատոս, ի գէպ համարեցաւ
զգէժ ունել Պորսենայ՝ անկուիւ պահ ու-
նելով քաղաքին. և ինքն գաղտ ի դուռս
ելեալ անկանէր ի վերայ Տիւրքենացոց,
և մարտ եղեալ և ի փախուստ դարձու-
ցեալ հինգ հազար այր ի նոցանէ գիտա-
պաստ կացուցանէր: Իսկ որ ինչ միանգամ
յազազս Մուտիոսի բանք իցեն, ի բազմաց
բազմորինակ առացեալ է. ասացուք և մեք՝
որ ինչ առաւել արժանահաւատն իցէ:
Սա այս Մուտիոս՝ ամենայն առաքինու-
թեամբ լու և քաջ այր, և ի մարտս պա-
տերազմի ախոյեան. սա ի մոի եղեալ սպա-
նանել զՊորսենաս, եկն ուրդեցաւ ի
նեքս ի բանակ անդր Տիւրքենացոց՝ ա-
րկեալ զանձամբ հանգերձ տիւրքենացի և
զնոցուն բարբառեալ բարբառ. և շուրջ
յաժեալ եկն մատեաւ ի բեմ անդր՝ ու-
րանոր բազմեալ կայր Թադաւորն ինքնին.
այլ ճշգրիտ ոչ ճանաչէր նա զարքայն, և
հարցանել և զանգիտէր վասն նորա. ապա
զոր դք յաթոռակցաց անտի նորա առա-
ւել կարծեաց՝ եթէ ինքն իսկ արքայն իցէ,

մերկեաց զսուրն և եհար ապան : Անդէն
 ձերբակալ արարեալ՝ սկսան խռտանդա-
 նօք դատել և հարցանել զնա . էր յայնժամ
 կրակեաղ կայծականց բորբոքեալ 'ի պէտս
 զոհից Պորսենեայ . և անդ 'ի վերայ կրակին
 կաշեալ Մուսիոս զաջ իւր՝ մինչդեռ միան
 հրակէզ խորովէր, կայր և հայէր առ Պոր-
 սենաս անքթիթ ժպիւրհ տկամբ և անզար-
 հուրելի տեսլեամբ, մինչև զարմացեալ հիւ-
 ցեալ արքային արձակէր զնա, և ինքնին 'ի
 բեմէն զսուրն նորա կարկառեալ եա նմա :
 Իսկ Մուսիոս զահեակ ձեռն ձգեալ էառ
 զսուրն, և յայտնանէ ապա տան մակա-
 նուանել զնա Սէփօլա, այն է՝ Ահեկան :
 Եւ անդ ապա յանդիման հրապարակին
 վկայէր Մուսիոս, եթէ զահ երկիւղին
 Պորսենեայ պարտեաց նա, այլ յառաքի-
 նութենէն նորա պարտեցաւ . և 'ի շնորհս
 այնուհետև հանդերձեալ է 'ի վեր հանել
 զայն ինչ, զոր բռնի չունէր երբէք մերկա-
 նալ . “ Երեքհարիւրք՝ ասէր՝ 'ի Հռովմայե-
 ցոց 'ի նոյն խորհուրդ ինձ համախոհք՝
 Թափառեալք աւադիկ շրջին ասա 'ի քում
 բանակի՝ գէպ ժամուն գէտակն կաշեալք .
 իսկ ինձ փնտրեալ արդ նահառակ դիմա-
 գրաւ լինել 'ի գործն, բախտին ինչ ես ոչ
 ցտանում՝ զի իմ սխալեաց աջն մեղանցել
 յայր լաւ և բարի, որում արժան է լինել
 բարեկամ Հռովմայեցոց՝ քան եթէ թռչ-
 նամի “ : Զայս լուեալ Պորսենաս՝ ընծայ-
 եաց հաւատոս . և խաղաղութեան մարտին
 զհետ կրթէր այնուհետև, ոչ այնչափ որ-

պէս ինձ թուի՝ զահի հարեալ յերկից հարկւրոց անտի, որչափ զի հիացեալ զուարճացեալ էր արքայն ընդ առաքինու թիւն նահատակութեան Հռովմայեցւոյն։ Զսոյն զայս այր՝ զոր Մուտիոս միանգամայն և Սկեւողաս յորջորջեն ամենեքեան, Աթենոգորոս Սանգուին 'ի մատենին իւրում առ Հոկտաւիա քոյր Կեսարին՝ ասէ, եթէ և Պոսիոսիոս կարգային զնա, այն է՝ Վերջնածին։

Այլ Պոպոկոկոկոս զմտաւ ածեալ՝ եթէ ոչինչ այնպէս վնաս իցէ թշնամի ունել զՊորսենաս, որչափ կարի օգտակար քաղաքին ունել զնա բարեկամ և նիզակակից, յանձն էառ՝ զնա ինքնին զՊորսենաս դատաւոր կացուցանել իրացն Տարկուինեայ։ Վատահ էր յանձն իւր այրն և բազում անգամ յատեան ձայն տայր Տարկուինեայ, զի յայտ յանդիման ցուցէ հրապարակին՝ եթէ այր ամենաչար է Տարկուինիոս, և զի իրաւամբք կապտեցաւ յարքայութենէն։ Իբրեւ առ այս յայրատադոյնս տայր պատասխանի Տարկուինիոս, ոչ ունել անձին դատաւոր՝ ևս առաւել զՊորսենաս, որ նիզակակից իւր գոլով՝ արդ օւծանայ 'ինմա, նէ, պատեցաւ Պորսենաս և դատապարտ առնէր զՏարկուինեայ գնացան։ անդ միանգամայն և որդի նորա Արուին յողորմեալ առ հայրն՝ միջնորդ կայր վասն Հռովմայեցւոյն։ ուստի և Պորսենաս ելլոյ՝ զբառ տեբալմ, դաշն եղեալ՝ դարձուցանել զոր միանգամ հաստեալ էր Հռովմայեցւոց 'ի

տիւրրենական երկրէն, դարձեալ և զգե-
րին առաքել առ նա : Առեալ և Հռով-
մայեցւոյ յինքեանս զկամեաւոր փախըս-
տեայսն, առ այս՝ և 'ի պատանդի ետուն
Պորսենեայ 'ի Պատրկաց անտի ծիրանա-
զգեացս տասն և կուսանս նոյնչափ, յորս
էր և Վաղերիա դուստր Պոպղիկողեայ : 'Ի
կատարել այսոցիկ, ապա և Պորսենաս
վստահ եղեալ արձակեաց 'ի բաց միանդա-
մայն զամենայն պատրաստութիւն մարտի
պատերազմին :

Իսկ կուսանք Հռովմայեցւոյ իջեալ
յայնժամ 'ի գետն 'ի լուանալ 'ի վայրին՝
ուրանօր լուանաձև ափն 'ի ծոց իւր պարու-
րեալ զգետն՝ կարի իմն հեղ և խաղաղամ-
փոփեր զհոսանս ջուրցն, իբրև ոչ պահա-
պան զոք անդ տեսին 'ի վերայ իւրեանց
աղկունքն, և ոչ դարձեալ անցաւոր զոք
ընդ ցամաք կամ ընդ ջուր, խրախուսե-
ցան 'ի լիւղ անցանել ընդ գետն, թէպէտ
և բազմաջուր էր և բազմախոր : Այլ կէսք
ասեն՝ եթէ մի ոմն 'ի նոցանէ անուն Նլի-
լիա՝ յերթվար աշտանակեալ անցանէր ընդ
գետն քաջալեր մեծ կարգալով ընկերացն՝
որ 'ի լիւղ անկեալ էին : Իբրև ողջանդամ
եկին հասին նոքա առ Պոպղիկողեայ, նա ոչ
ինչ զարմացաւ ընդ գործն, և ոչ հաճեալ
հաւանեցաւ ինչ. այլ և խիթացեալ եթէ
երբէք գրծող գաշինն երևեսցի առաջի Պոր-
սենեայ, և զի՝ թերևս յանդգնութիւնդ
այդ կուսանաց խէթ 'ի ներքս տացէ զդա-
ւաճանութեանն Հռովմայեցւոյ, վասն ու-

րոյ և ժողովեալ զնոսա՝ յղեաց անդրէն առ Պորսենաս : Իրազեկ այսոցիկ եղեալ Տարկոսինեանք՝ նստուցին 'ի գարանի արս 'ի վերայ մարդկանն՝ որ ածեալ բերէին զաղջ կռանն . սղբա իբրեւ եկեալ անցանէին՝ նոքա բազում գոլովանկան 'ի վերայ և պաշարեցին . իբրեւ զդէմ կալեալ պաշտպանէին անձանց, անդ Վաղերիա դուստր Պարզեկոզեայ վաղեալ սասակութեամբ 'ի միջոյ խուժանին 'ի փախուստ ճեպէր, և երեք ոմանք 'ի Ծառացիցն՝ ընդ նմա անձնապուր եղեալ՝ յանդորր հանէին զնա : Իսկ իբրեւ այլք ոչինչ անվտանդ անդէն խառնեալ կային 'ի կռիւ մարտին, լուր առեալ Արդուիւ որդին Պորսենեայ, հապաճեալ 'ի վայցն հառանէր 'ի Թիկունոս օգնականութեան, և 'ի փախուստ զԹշնամիսն դարձուցեալ փրկէր զՀռովմայեցիսն : Այլ Պորսենաս տեսեալ զմիւսանգամ դալուստ կուսանացն, խնդրէր հարցանէր՝ եթէ ո՞րք 'ի նոցանէն առաջնորդ եկաց գործոյն, և 'ի նոյն զայլսն խրախուսեաց . իբրեւ լուաւ զՆիլեայ զանուան, համբոյր և զուարթ աչքք սկսաւ հայել 'ի նա . ետ հրաման երիվար մի յիւրոց անտի յարքունեացն ածեղ 'ի մէջ հոյսեկապ շքեղ զարդարեալ, և ետ նմա 'ի պարգև : Եւ զայս 'ի վկայութիւն առնուն իւրեանց՝ որ ասենն եթէ միայն Նիլիա յերիվար աշտանակեալ անց ընդ գետն . բայց այլք ոչ ասեն զայդ, այլ Թէ գովին զառնաբար քաջութիւն կուսին պառուեաց Տիւրքենացին : Իսկ 'ի նուիրական

փոքրցին 'ի կողմանէ որ հանէ 'ի պալատ անդր՝ կանգնեալ կայ 'ի բարձու անդրի ձիաւոր, զոր ոչ կլիլեայ ասէն ոմանք, այլ Վաղերեայ: Բայց Պորսենաս խաղաղութեամբ գնացեալ ընդ Հռովմայեցիսն, բազում մասամբք զգեղեցիկ առատաձեռնութիւն իւր 'ի ներքս ընծայէր քաղաքին. ետ հրաման Տիւրքենացւոցն ոչինչ այլ 'ի բաց տանել 'ի բանակէն, բայց զգէնան միայն. և թողեալ անդէն զամբարսն լի կերակրովք, և զտեմարանսն յորդ և զեղուն 'ի մթերս գումակ գումակ ընչից, տալլ զայն Հռովմայեցւոց: Վասն որոյ և մինչև ցայսօր ժամանակի յորժամ զհասարակաց գոյսն 'ի վաճառ հանեն, մունետիկքն քարող կարդան եթէ Պորսենայ գոյքն են առաջինքն 'ի վաճառս, 'ի յիշատակ յաւերժական պահելով զպատիւ զառնն 'ի շնորհս երախտեաց նորա: Եւ անդրի ևս պղնձի կանգնեալ կայ նորա մերձ յատեան ծերակուտին. գործ անարուեստ և վաղընջուց ձեռակերտ:

Իսկ յետ այսորիկ իբրև յարձակեցան Սաբինացիք 'ի գաւառն, կարգեցաւ հիւպատոս Մարկոս Վաղերիոս եղբայր Պոպլիկ կողեայ, և Պոստումիոս Տուբերտոս: Եւ քաջացան սղբա 'ի գործս մեծամեծս խորհրդով և նիզակակցութեամբն Պոպլիկոզեայ. ուստի և յերկուս պատերազմունս անհնարինս տարաւ Մարկոս զյաղթութիւնն. յորոց յերկրորդումն և ոչ զմի ոք 'ի Հռովմայեցւոցն կորուսեալ, արս երեք-

տասան հազար տասարստ արկ 'ի Թշնա-
վեացն : Ասան որոյ 'ի վերայ յաղթանա-
կացն և այլ ևս միջանակ տարաւ նա զտուն
բնակութեանն՝ զոր 'ի հատարակաց գան-
ձէն շինեցին նմա 'ի պալատան : Եւ զի յայնմ
ժամանակի ամենայն փեղկք գրանց բա-
նային առ 'ի ներքս 'ի տունն , միայն զնորս
տանն գուրսն արարին բանալ առ արտաքս
'ի գաւիթն , իբրու 'ի նշան պատուոյ առն՝
եթէ ցանգ արժան է նմա գրաւել ինչ ան-
ձին 'ի հատարակացն : Այլ զհեղինաց
գրուանն առհասարակ օրինակ զայս ասեն
շինեալ 'ի նախնուսն , և ցուցանեն զայս 'ի
Վատակերդակ տեսարանացն . ուր նախ
բաղնեն և շառաշուկ արձակեն 'ի ներքուստ
ընդ գուրսն՝ որ միանգամ հանդերձեալ
իցեն ելանել արտաքս 'ի տանէն . որպէս զի
արտաքոյ իրազգած եղեալ անցաւորք , կամ
որք անդ առ գրամբքն դեգերեալք իցեն ,
զգուշացին անձանց , և մի յանձուկ փողոցան
մնասեացին ինչ 'ի բուռն բաղնմանէ փեղ-
կիցն բացելոց :

Այլ 'ի յաջորդ ամին դարձեալ հիւ-
պատոս ընտրեցաւ Պոպղիկոզաս չորրորդ
անգամ . և էր յայնժամ կասկած մարտի
պատերազմի . քանզի դաշնակիցք միմեանց
լեալ էին Սաբինացիք և Լատինք : Առ այս՝
և սնապաշտութիւն յայնժամ գրաւեալ
ուռէր զքաղաքն . քանզի ամենայն յիշ կա-
նայք նոցա յայնմ ժամանակի վիժեցին
առհասարակ զսաղմն , և զաւակ անվթար
ուրեք երբէք ոչ ծնանէր : Ուստի և Պոպղի-

կողմս 'ի մատենից ինչ Սիբիլայից հաշտ, արարեալ զոհիւք զՍանդարապետն, և միցանա ըստ պատգամացն Պիւթեայ միւս անգամ նորոգեալ, և գեղեցիկ յուսոյ ակնկալութեամբ յաստուածակոյս կողմն անդր խրախուսեալ և սրտապնդեալ զքաղաքն, այնուհետեւ կազմ պատրաստէր զանձն ընդէմ ահագին սպառնալեացն՝ որ 'ի մարդկանէ : Քանզի մեծապէս էր պատրաստութիւն մարտին, և բազումք էին թըշնամիքն դաշնաւորք : Արդ էր Ապպիոս Կղաւիտս առ Սաբինացիս, այր ճոխ և ընչաւէտ, և կորովութեամբ մարմնոյն ուժաւոր անհնարին . իսկ յառաքինութեան մասին յաւէտ քաջահամբաւ, և ճարտարաբանութեամբ լեզուին բնաւից վեհագոյն : Այլ զոր ինչ կրեւ բնաւորեցան արք հոյսակապք և առաքինիք, ոչինչ անբաժ մնաց և սա . քանզի և ընդ նա սկտան խանդալ, և բիծա կարկատէին չարակնեայք՝ եթէ հետամուտ է նա կարճել զմարտ պատերազմին, և հաստահարուստ զհռոմայեցիսն յադ գարել, և 'ի նոցա ձեռն բռնանալ 'ի վերայ գաւառին և 'ի ծառայութիւն նուաճել զնա : Իբրեւ իրազեկ եղև այրն, զի հեշտընկալ էին 'ի լսելիս ժողովրդեան բանքն, և 'ի նոսա արք պատերազմողք և արք զօրութեանց ընդ ականք հայէին ընդ նա, երկեաւ այնուհետեւ յատենէ դատաստանին : Այլ քանզի զօրավիգն 'ի Թիկոնս ունէր նա զբազմութիւն բարեկամացն և զընտանեացն՝ որ նիզակակից կային նմա,

հերձուած խռովութեան յարոյց 'ի քաղաքին. և եղև ապա այն Սաբինացւոցն յապաղումն և խոչընդոտն մարտի պատերազմին: Իսկ անդուատ Պոպղիկողաս ոչ միայն Ճգգրիտ 'ի վերայ կալ այսոցիկ գուն գործէր, այլ և սադրել և առաւել գրգռել զհերձուած խռովութեանն. ունէր և յիւրոց անտի արս ժիրաժիրս՝ որ 'ի դիմաց իւրոց բարբառէին յունկն Վղաւիոսի յայսպիսեաց աստի. « Պոպղիկողաս՝ ասէին՝ առարս լաւ և առաքինիս՝ զքեզ ինքն ունելով և առ արս արդարակորովս, ոչինչ արժան համարի՝ եթէ չարեաւ դու վրէժին դիր քոյին լինիցիս քաղաքացեաց, թէպէտ և զըկեսցիս ինչ 'ի նոցանէ: Այլ եթէ քեզ կամք իցեն յանգորդ հանել զանձն քո, և առ մեզ անցեալ խոյս տալ 'ի նոցանէն՝ որ ատեանն զքեզ, առեալ ժողովեացէ զքեզ 'ի հրապարակին, և առանձին դարձեալ ըստ արժանեաց առաքինութեան քո և ըստ հռոմայեցւոցն աւագութեան»: Զայսուպիկ իբրև ատէպ ստէպ զմտաւ ածեալ Վղաւիոս, լաւ համարեցաւ զայն 'ի խորհուրդս ըստ առաջիկայ հարկին, այնուհետև թէլադիր 'ի նոյն լինէր և բարեկամացն. և նոքա դարձեալ բազում որեար 'ի նոյն ածեալ հաւանեցուցանէին. ապա երդս հինգ հազար առեալ ընդ իւր հանդերձ մանկամբք և կանամբք, որք միանգամ էին 'ի Սաբինացւոց առաւել խաղաղարարք և համբոյրք և բարեկենցաղք, ած զնոսա 'ի հռովմ: Յառաջագոյն իրազգած եղեալ

Պոպուլիկոզաս, մեծապէս հիւրամեծարութեամբ և մտադիւրագոյն ժողովեաց առինքն և զամենայն մարդասիրութիւն եցոյց առ նոսա: Քանզի անդէն վաղվաղակի առեալ զորեարն զայն խառնեաց և գրեաց 'ի քաղաքացիս Հռովմայ, և գետին ևս լծավարաց երկուց՝ միոյ միոյ 'ի նոցանէն բաշխեաց առ Անիէն գետովն: Իսկ Վղաւսիեայ ետ քսան և հինգ օրավարս գետնոյ. և առեալ գրեաց զնա 'ի համար Սինկղիտոսին: Նա միջամուխ 'ի գործ եղեալ քաղաքին՝ մեծապէս զգօնացաւ 'ի գործս իւր, և անդէն վաղվաղակի ել նա 'ի բարձրութիւն մեծ, և զօրացաւ յոյժ. և եթող զկնի իւր 'ի Հռոմ՝ քաղաք յանուանէն իւրմէ զՎղաւտեանցն զարմն՝ ոչինչ խոնարհագոյն քան զայլսն:

Իբրև այսպէս յետ գաղթելոյ որերոյն հանդարտեալ կայր խռովութիւն Սարինայւոցն, որք միանգամ 'ի նոսա մարդահաճոյքն էին խռժանին՝ ոչինչ թոյլ ետուն մնալ անկռիւ և յանդորրու, գառնապէս բողոք բարձեալ եթէ յոր չեղև բաւական Վղաւսիոս՝ մերձ առ նոսա կալով ածել հաւանեցուցանել, այժմ տարադէմիախրատեայ 'ի նոցանէ և թշնամի նոցա՝ հասանէ աւագիկ խնդրոյն, զի անպատու հասարձակեացին Հռովմայեցիք յանկրաւութիւնս իւրեանց: Ապա չուարարին խաղացին գնացին զօրու ծանու և եկին բանակեցան մերձ 'ի Փիդենաս, և դարան ևս կարգեցին մերձ Հռովմայ 'ի վայրս հովանաւորս և խորա-

ձորս՝ երկուց հազարաց սպառազինաց . և
 ընդ այդն ընդ առաւօտն սակաւք ոմանք
 յայրուձիոյն պատրաստեալ կային ասպա-
 տակել յայտնի յառ . և յասլուր գաւառին :
 Եւ էր սոցա հրաման առեալ՝ զի 'ի մերձե-
 նալ նոցա մօտ քաղաքին , յետս ընդ կրուակն
 'ի փախուստ դարձցին , և թօեալ ձգեսցեն
 զհետ իւրեանց զԹշնամիան մինչև 'ի դարան
 անդր : Իբազեկ այնմ եղեալ Պոպղիկողաս
 'ի նմին իսկ աւուր 'ի փախստէից ոմանց ,
 փութանակի կարգեաց յարդարեաց գեղե-
 ցիկ զամենայն և բաշխեաց բաժանեաց զզօրն :
 Քանզի Պոստովիոս Բալքոս փետայ նորա
 երիւք հազարօք սպառազինօք յայգանալ
 աւուրն ելեալ արտաքս ընդ քաղաքն , հա-
 սեալ կալաւ զքարձուանս բլրոյն՝ ընդ որովք
 դարանամուտ նստէին Սաբինացիք . և անդ
 պահ կալեալ դադարէր : Իսկ հոմիշխանն
 Պոպղիկողեայ Լուկրետիոս առեալ ընդ իւր
 զԹեթեալքսն 'ի զօրականէն և զչոյտան և
 զքաջասիրտան , նոքօք հանդերձ կազմ կայր
 գիմել 'ի վերայ ասպատակաւոր արարա-
 ռուացն յայրուձիոյն . իսկ ինքն Պոպղիկողաս
 յանձն իւր առեալ զամենայն զզօրն՝ շուրջ
 եկեալ 'ի Թիկանց կուռէն պաշարեաց զԹրշ-
 նամիան : Իբրեւ գէպ եղև՝ զի և մահախուզ
 Թանձրամած իջեալ պատեալ կայր , անդ
 ընդ այդանալ առաւօտուն միանգամայն
 Պոստովիոս ձայնիւ մեծաւ և աղաղակաւ
 'ի վայր 'ի բլրոյն հորդան տուեալ անկանէր
 'ի վերայ դարանամտիցն . և Լուկրետիոս 'ի
 քաղաքէն՝ որ զիւրմն էին՝ առեալ ասատ

կըլթեամբ արձակէր 'ի վերայ արուածիտյն՝ որ յառաջագէմ խաղացեալ էին . անդուատ և Պոպղիկոդաս բովանդակ զօրուսն անկանէր 'ի բուն բանակ անդր թշնամեացն : Իբրեւ այսպէս յամենայն կողմանց միանգամայն տագնապեալ Սաբինացիք հարան սաստկապէս , ոչ կացին մնացին զգէմ ունել թշնամեացն , այլ վարատեալք առհասարակ 'ի փախուստ խուճապեյան . զորոց զհեռ մտեալ հռովմայեցւոց կոտորէին զնոսա . որպէս զի և յոյս բարւոյ ակնկալութեան նոցա՝ մահառիթ յոյժ եղև նոցա : Քանզի անդանոր այր զընկեր կարծեալ յանգործու և 'ի խաղաղութեան , ոչինչ միտ եղին կալ և զգէմ ունել մարտին . այլ կէպք 'ի նոցանէն 'ի ղակշէ բանակին առ դարանա մուտսն գէմ եղեալք փախչել , և կէպք դարձեալ ըստ օրինակին նոցա 'ի դարանացն 'ի բուն բանակն գիմեալք , առ որս ինքեանք ապաւինեալք փախչէին՝ զնոսա գլխովն 'ի փախուստ խուճապեալս գտին , և օգնականութեան իւրեանց կարօտս՝ յորոց օգնութիւն գտանել յուսային : Սակայն և ոչ առհասարակ կոտորեցան Սաբինացիք . քանզի սարեցան՝ որ միանգամ անկան 'ի Փիդինա քաղաքն՝ որ անդ մերձ կայր . մանաւանդ 'ի բանակեալ զօրուէն բազումք գիմեալք ապաւինեցան անդր 'ի տագնապել բանակին . իսկ որք միանգամ ոչն բաւեցին ունել զՓիդինա , 'ի սուր սուտերի մաշեցան , և կէպք դարձեալ 'ի գերբութիւն վարեցան :

Այս հոգեմայրեր՝ Թեպետ և զայլ
 ամենայն շահատակութիւնս մեծամեծս
 գիցն տալ ընաւորեցան, այլ զայս նահա-
 տակութիւն քաջութեան՝ գործ միայն հա-
 մարեցան զօրավարին արութեան, և էր անդ
 լոել ՚ի զօրականէն անդէն յետ հարուա-
 ծոյն, զի ասէին՝ եթէ կաղս և կոյրս ՚ի ձեռս
 նոցա և վայրիկ մի ևս կապեալս զԹշնամիս՝
 ետ մասնեաց Պոպղիկողաս ՚ի սուր օուսե-
 լի նոցա : Եւ զօրացաւ յօրացաւ յայնժամ
 ժողովուրդն յաւարէ անտի Թշնամեացն
 և ՚ի գերւոյն նոցա : Իսկ Պոպղիկողաս զհան-
 դէս կատարեալ յաղթանակին, և զքա-
 ղաքն յանձն արարեալ ՚ի ձեռս հիւպատո-
 սացն՝ որ յետ նորա ընտրեալ կարգեցան,
 ինքն վաղվաղակի մեռանի՝ վախճանեալ
 գլեանս ՚ի փառս մեծամեծս և ՚ի բարօրու-
 թեան կենցաղոյս՝ յորչափ ինչ միանգամ
 ձեռնհաս իցէ այր կանանցածին : Այլ ժո-
 ղովուրդն՝ իբրու այն ուր առ կենդանու-
 թիւն ոչինչ շուք պատուոյ նմա ընծայեալ
 իցէ, այլ զամենայն շնորհ նմա տակաւին
 պարտապան իցէ հասուցանել, ետ վճիռ
 ՚ի հասարակաց ընչիցն տալ նորա Թաղուսն
 մարմնոյն . առ այս՝ և այր այր ՚ի նոցանէն
 հատուցանէր տայր զչորիւր մասնն 4 : Բայց
 և տիկնայք առանձին խորհուրդ ընդ մի-
 մեանս արարեալ, տարի մի ողջոյն ՚ի Թուխս
 համակեցան վասն առնն . սուգ մեծապէս
 և փառաւոր յոյժ : Եւ Թաղեցաւ նա ՚ի
 հրամանէ քաղաքացեացն ՚ի ներքս անդ ՚ի
 քաղաքին մերձ ՚ի վայրն՝ որ անուանեալ

կոչէր Վէղիա . ուրանօր և բովանդակ զարմին նորա կարգեցան գիղք հանգստեան : Այլ այժմ՝ Թաղեն անդ և ոչ զոք 'ի զարմէն, այլ բարձեալ զմեռեալն՝ անդէն վայր մի հանգուցանեն, և ջահ վառեալ առնու որ և ածէ սակաւ 'ի ներքոյ գիականն և ապա 'ի բաց առնու . վկայութիւն զայս եղեալ վասն նոցա՝ եթէ արժան և իրաւ է նոցա շուք պատուոյդ այգորիկ, այլ նոքա խնայեալք հրաժեշտ տան . և այսպէս ապա բարձեալ 'ի բաց տանին զմեռեալն :

Իսկ Պոպղիկողասն ոչ միայն առ կենդանութեամբն 'ի պատճառս առաքելութեանն բարձերէց գտաւ զօրութեամբ և փառօք առ Հռովմայեցիսն, այլ և յետ մահու վախճանին՝ 'ի ճետ և յազգատոհմ՝ յոյժ ականաւոր . և մինչև ցայսօր ժամանակի Պոպղիկողեանք և Մեսաղեանք և Վաղերեանք ընդ ամն վեցհարիւր զազնուակա նութեան իւրեանց զփառս 'ի Պոպղիկողաս անդր 'ի վեր հանեն 5 :

Եւ Տեղղոս ինքնին 'ի Թշնամեաց անտի իւրոց՝ իբրև այր քաջ և առաքելի 'ի ճակատամարտի արձանացեալ և կռուեալ տապաւտ անկաւ : Իսկ Պոպղիկողաս զիւր Թըշնամիսն գիտապատտ արարեալ, որ քան զանկանելն երանագունին արդեօք վիճակեալ է մասին . դարձեալ և զիւր քաղաքն յաղթական տեսեալ առ իւրով իշխանութեամբն և զօրավարութեամբն, շուք մեծապէս ընկաղեալ և յաղթանակս տարեալ բազումս, օրահասին այնմ հանդիպեցաւ մահուն՝ զոր Սողոն երանելի կարգաց և յաւէտ փարելի :

Առ այս դարձեալ և զոր ինչ միանգամ ընդդէմ Միմներմոնի ուրումն՝ խօսելով վասն ժամանակին կենաց, մակադանչեաց Սողոն ,

Ո՛չ անկոծ ոչ անարածսր
Օրհաս մահուն իմ անցցէ,
Այլ Թառանչ և հեծութիւն
Մահն իմ իմոց առթեցէ .

և այս ևս նուազ Սողոմն՝ երջանիկ գործէ զՊաղիկողաս : Քանզի 'ի մեռանել նորա՝ ոչ բարեկամացն իւրոց միայն և ոչ ընտանեացն միայն, այլ և քաղաքին ողջոյն և բիւրուց բազմաց դերարտօար և անձուկ սրտի և թաղծուծիւն սաստիկ 'ի ներքս երեր վասն անձին իւրոյ : Քանզի և Հռովմայեցւոց տիկնայք 'ի թուխս համակեալ կոծեցին զնա, իբրու այն որ յորդւոցն իւրեանց կամ յեղբօրէն կամ 'ի հասարակաց հօրէն զերկք մնացեալ իցեն :

“Իսկ ինչք՝ ասէր Սողոմն՝ ինձ հեշտ և բաղձալի են. այլ զանիրաւութեամբ ժողովեալն չառնում յանձն” . իբրև զի պատուհաս դատաւորանին 'ի վերայ կայ : Այդ Պաղիկողեայ վիճակեցաւ ոչ միայն արդարութեամբ ընչաւէրութիւն, այլ և գեղեցիկ բարեգործութեամբ ծախել զինչն 'ի պէտս և 'ի շնորհս կարօտելոցն . որպէս զի եթէ իմաստութեամբ բնաւից վեհագոյն իցէ Սողոմն, երջանկութեամբ զամենեքումք դերազանցեալ է Պաղիկողաս : Քանզի զոր ինչ միանգամ 'ի բարեաց մասին ուխտիւք խնդրեաց Սողոմն իբրև գեղեցիկս յոյժ և մեծամեծս, զայնոսիկ միանգամայն և զբռամբ ածել բաւական գտաւ Պաղիկողաս և պահել և վայելել մինչև ցվախճան : Եւ այսպէս ապա Սողոմն զՊաղիկողաս մեծարեալ պտակեաց, և զՍողոմն դարձեալ Պաղիկողաս նպատակ կալեալ՝ քաջ և գեղեցիկ յարացոյց 'ի քաղաքակա՝ նովթեան մասին առն՝ որ միանգամ վայե-

Լուսարդարեւ զուսկապետութիւնն հանգերձեալ իցէ, զգոռողութիւն ամբարտաւանութեանն 'ի բաց սրբեաց յիշխանութենէ հիւպատոսութեանն, և հեղ և փառելի ամենեցուն հանդերձեաց զնա, և շատ ինչ յօրինաց անտի Սողոմնի առ և արդիւնացոյց: Քանզի ընտրութեան և կարգելոյ իշխանացն զժողովուրդն տեսարս կացոյց հրամանատարս. և որք միանգամ զնոցուն գառաստան յանձին չկալցեն, ետ նոցա իշխանութիւն բողոքել առ ժողովուրդն. ըստ որում և Սողոմն՝ առ դատաւորսն:

Եւ թէ Պոպղեկողաս ոչ կարգեաց եգայլ ծերակոյտ՝ ըստ որում Սողոմն, սակայն զեղեալն աճեցոյց, և վայրիկ մի ևս և կրկնապատկեաց 'ի թիւն: Իսկ և սահման օրինացն՝ որ վասն գանձաւորաց ընչիցն՝ վասն այնորիկ հանդերձեցաւ, զի մի թերևս 'ի հիւպատոսաց ոք՝ եթէ այր լաւ իցէ՝ անպարապութեամբն խափանեսցի 'ի մեծաց գործոց. և մի թերևս՝ եթէ այր չար հանդիպեալ իցէ, պատճառաւ կալցէ և ևս անիրաւութեան, տէր գոլով միանգամայն առաջնորդութեան քաղաքին և մթերից ընչից: Իսկ ատելութիւնն առ բռնաւորսն՝ սատոիկ և ոխերիմ ևս էր 'ի Պոպղեկողաս. քանզի որ միանգամ զբռնաւորութեան թեկն ածէր՝ այնպիսոյն յետ ճշգրիտ հարցափորձին պատուհաս 'ի վերայ կապեաց Սողոմն. իսկ Պոպղեկողաս՝ և յառաջ քան զգառաստանն թոյլ ետ սպանանել զնա:

Այլ սակայն ուղղապէս և իրաւացի

բարձր 'ի գլուխ պանծայ Սողոմն. զի յոր-
ժամ առաջիկայ դէպքն իշխանութիւն
նմա 'ի ձեռս ետուն միապետութեան, և
այն ինչ և քաղաքացիքն մտադիւրագոյնս
նմա հպատակ կային, նա 'ի բաց հրաժա-
րեաց իշխանութենէն: Այլ ոչինչ պա-
կաս գեղեցիկ իցէ և Պոպղիկոզեայ, զի յիւ-
րում բախն զիշխանութիւնն ունելով ըզ-
միապետութեան, ռամկական յաւէտ յար-
գարեաց զնա. առ այս դարձեալ և ոչ որ-
չափ ինչ ձեռնհաս էր՝ վարեցաւ իշխանու-
թեամբն. և զնոյն զգօնութիւն թուի թէ
և Սողոմ ինքնին ակնարկեաց յառաջագոյն,
յասեւ անդ իւրում.

“ Զորժամ ժողովուրդն բարեհամբոյր
հլութեամբ հպատակ կայցէ իւրում առաջ-
նորդին, յայնժամ մի սաստկագոյնս վարեա-
լի, և մի դարձեալ մեղկագոյնս “:

Բայց գլխովին առանձին է Սողոմի ար-
ձակուրդն 'ի պարտուց, որով և առաւել
հաստատուն գործեաց նա զազատութիւն
քաղաքացեացն: Քանզի ոչինչ արդեօք օգ-
տեացեն օրէնք սահմանիչք հաւասարու-
թեանն, յորժամ պարտք 'ի ներքս ան-
կեալ՝ բառնան զայն յողքատաց ժողովրդ-
դեանն. նա յորժամ առաւել թուեսցին
նոքա վարել զազատութիւնն, յայնժամ
առաւել 'ի ծառայութեան կան նոքա մե-
ծատանցն, և 'ի դատելն դատաստան և 'ի
վարելն զիշխանութիւն և 'ի խօսելն գլխո-
վին, առհասարակ ակնարկութեան նոցուն
պատկառ կալով և սպաս հարկանելով:

Այլ որ վեհագոյն ևս է քան զայս, զի առհասարակ յամենայն արձակուրդսն պարտուց՝ աղմուկք մեծամեծք բնաւորեցան՝ ի վեր երևել. միայն զայս նուազ՝ զնոյն դեղ դարմանոյ յոյժ կեղակարծելի՝ սակայն և կարի ապաքինիչ՝ ի վար արկեալ Սողոն, ի դէպ ժամուն և զլուզեալ աղմուկն հանդարտեաց, և առաքինութեամբ և փառօք անձինն զանփառութիւն գործոյն և զբանսարկութիւնն պարտեաց:

Իսկ յամենայն քաղաքականութեան մասունս միանգամայն՝ է մեզ տեսանել զՍողոն առաւելահրաշ ի սկզբանն: Քանզի առաջնորդեաց և ոչ երբէք առաջնորդեցաւ. և ինքնին առանձին և ոչ այլոցն նիզակակցութեամբ՝ շատ ինչ և մեծամեծ նահատակութիւնս ի ներքս եբեր քաղաքին: Սակայն ի վախճան կաաարածին է մեզ տեսանել զՊոպղիկողաս առաւել բարեբաստիկ և նախանձելի: Քանզի զՍողոնեան քաղաքականութեան օրէնսն ինքնին Սողոն իւրովք իսկ աչօք ետես տապալեալ: Իսկ Պոպղիկողաս մինչև ի ժամանակ քաղաքական մարտին՝ դեղեցիկ կարգաւ յարդարեալ պահեաց զքաղաքն: Քանզի Սողոն անդէն ի կարգել զօրէնսն՝ եթող ելիք զայնոսիկ ի տախտակսն և յարձանադրութիւնսն՝ անբաժ յօգնականէն, և ինքն եւ տարագէմ գնաց յԱթենայ: Իսկ Պոպղիկողաս անդէն կացեալ մնացեալ և զիշխանութիւնն վարեալ և քաղաքին առաջնորդեալ, հաստատեաց զքաղաքականութիւնն

և գեղեցիկ սահմանաւ յանգործու առեալ
կացոյց զնա :

Առ այս՝ և Սողոն թէպէտ և նախա-
գլաժ եղև բռնակալութեանն Պափսգրա-
տեայ՝ ոչ զօրեաց խափանել, այլ նկուն
գտաւ՝ մինչդեռ բռնաւորութիւնն ար-
մատս արձակել կամէր : Իսկ Պոպղիկողաս
զթագաւորութիւնն գլխովին՝ որ 'ի հա-
րուստ ժամանակաց պնդեալ և տիրացեալ
էր՝ վանեաց և տապալեաց . զնոյն առաքի-
նութիւն բերելով յանձին և զնմանօրինակ
խորհուրդ կամաց զՍողոնին . իսկ բախ-
տին և զօրութեամբն առաւել ևս ճոխա-
ցեալ 'ի գործն :

Այլ 'ի նահատակութիւնս մարտից՝
Դաիմաքոս Պղատէացի՝ և ոչ զՄեգարեանց
մարտն վկայէ կռուել Սողոնի, ըստ որում
աւանդեցաք մեք . իսկ Պոպղիկողաս 'ի մորց
մունս մեծամեծս նահատակեալ ինքնին և
մարտ եղեալ կռուեցաւ և զօրավարեաց :

Առ այս և ըստ քաղաքական գործառ-
նութեանցն, Սողոն ըստ խաղարկուաց օրի
նակի՝ և խելայեղութեան պատկեր զան-
ձամբ առեալ՝ 'ի մէջ անցեալ քարոզ կար-
գայր յաղագս արշաւանին Սաղամինոյ :
Իսկ Պոպղիկողաս դիմագրաւ զանձն 'ի
կշիռ եղեալ՝ 'ի նահատակութիւնս մեծա-
մեծս զդէմ կալաւ Տարկոնիեայ և զդա-
ւանս մատնութեանն առակեալ նշաւա-
կեաց . և պատճառք մեծապէս ինքն եղեալ
զի մի անպատուհաս արձակեացին չարքն,
ոչ միայն զբռնաւորացն զանձինս 'ի քաղա-

քէն արտաքս վարեաց, այլ և գլխովն զյոյս ակնկալութեան նոցա եհատ կտրեաց: Եւ այսպէս ապա՝ որ քաջասիրտ և անվանելի զօրութեամբ միջամուխ եղև յիրա՝ որոց միջանաց պէտք էին և արիութեան սրտի և ճակատամարտ հանգիսի, նոյն դարձեալ և լաւագոյն հանճարով քաղաքավարեալ՝ յոր ինչ միանգամ արժան էր վարել գնացս անկուիւ և բան հաւանական հեշտնկալ, հնարիմաց ճարտարութեամբ յինքն յանգուցանէր և ՚ի բարեկամ փոխէր զՊորսենա՝ զայր անպարտելի և ահաւոր:

Այլ թերևս ոք զայն ինչ ՚ի գէմն բերցէ աստանօր, եթէ Սողոն ետ Աթենացւոցն միւսանգամ գրաւել զՍազամինա՝ զոր ՚ի ձեռաց հանեալ էին. իսկ Պոպղիկողաս ետ Հռովմայեցւոցն հրաժեշտ տալ երկրին՝ զոր ժառանգեալն ունէին: Այլ սակայն պարտ և արժան է զիրան ըստ հանգամանաց ժամանակին զննութեամբ կշռել: Քանզի այր քաղաքագէտ բազմօրինակ գոլով և բազմահնար, զմէն մի յիրացն տանի բերէ՝ որպէս և զիարդ նմա օգտակար թուեսցի. և է բազում անգամ՝ զի զմասնն թողեալ ապրեցոյց զըլորն. և ՚ի փոքուէն հրաժեշտ տուեալ՝ մեծամեծացն հանդիպեցաւ: Որպէս և Պոպղիկողասդ այդ յայնժամ տեղի տուեալ օտարին գետնոյ՝ զիւրն զմանայն փրկեալ յանդորր եհան. և որոց միանգամ գժուարին յոյժ էր պաշտպանել քաղաքին իւրեանց, զնոսա առեալ ժառանգորդս աւար բանակի պաշարողացն իւրեանց: Դար

ձեռք և զնոյն ինքն զթշնամին գատաւոր 'ի մէջ կացուցեալ, և 'ի գատաստանին յաղթական ելեալ, անձին խորում գրաւակա՜նեաց այնչափ ինչ՝ որչափ միանգամ սիրելի էր նմա տալ առ 'ի զյաղթութիւնն զայն տանել: Քանզի զմարտն գլխովին ելոյծ թշնամին, և զպատրաստութիւն և զկազմած պատերազմին պարզեաց Հռովմայեցւոցն. քանզի կարծիս գեղեցիկ կալաւ զառաքի՜նութեան նոցուն և զբարեխառութեանն, զոր ինքնին հիւպատոսն վասն բոլորից Հռովմայեցւոց սադրեաց 'ի միտս նորա:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Անշուշտ՝ որպէս ասեմ, գիւցական այս բարձրաւ՝ էր բարձրաւ հնարագիտութեան նորուն իսկ վաղերիոսի 'ի մեծի տագնապին:

2. Իսկ Սոփիւնա 'ի լտ, է՝ խոզենի. և Պոպոպոպ, Եզող:

3. Այս սիւնք հատան 'ի քարահանքացն Ատտիկոյ, մերձ 'ի գիւղն՝ որ անուանեալ կոչի Պենտելի:

4. Քոսաբոտն, կոչին հռովմայեցիք զՔառորդն պղնձի դրամոյն իւրեանց:

5. 'Ի Ժամանակագրութենէ աստի յայտ է, եթէ 'ի սկզբան անգ կայսերութեանն Տրայիանոսի գրեաց Պլուտարքոս զվարան Պոպղիկողեայ:

ՊԼՈՒՏԱՐՔԵԱՅ

ԶՈՒԳԱԿՇՒՌԻ

ԹԻՄՈՍՏՈԿՂԵԱՅ

ԵՒ

ԿԱՄԻԼԼՈՍԻ

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Անշուշտ՝ որպէս ասե՛ն, գիւցական այս բարձառ՝ էր բարձառ հնարագիտութեան նորուն իսկ վաղերիոսի 'ի մեծի տաղնապին:

2. Իսկ Սոփիւնս 'ի լտ, է՝ խողենի. և Պոպոպոս, Եզող:

3. Այս սիւնք հատան 'ի քարահանքացն Ատտիկոյ, մերձ 'ի գիւղն՝ որ անուանեալ կոչի Պենտելի:

4. Քոսաբոտն, կոչէին Հռովմայեցիք զՔառորդն պղնձի դրամոյն իւրեանց:

5. 'Ի Ժամանակագրութենէ աստի յայտ է, եթէ 'ի սկզբան անգ կայսերութեանն Տրայիանոսի գրեաց Պլուտարքոս զվարան Պոպղիկողեայ:

ՊԼՈՒՏԱՐՔԵԱՅ

ԶՈՒԳԱԿԱՆՈՒԹ

ԹԷՄԻՍՏՈԿՂԵԱՅ

ԵՒ

ԿԱԾԻԼԼՈՍԻ

ԹԻՄՈՍՏՈՎՂԻՍ

ԹԻՄՈՍՏՈՎՂԵԱՅ՝ ոչ մեծ ինչ՝ ի փա-
ռաց մասին ՚ի ներքս բերէր նմա զարմն :
Քանզի հաջ ունէր զՆէոկղէս՝ որ չէր ՚ի
մեծաց անտի ականաւորացն Աթենացւոց՝
՚ի փրէարեան ժողովդէնէ, ՚ի Ղեոնդեան
ցեղէն . իսկ մարտնեօք՝ անհարազատ, որ-
պէս ասեն ոմանք՝ ըստ նուագացն . եթէ,

Անուն ունիմ Աբրատոնէ
Ես Թրակացւոց ՚ի կանանց,
Բայց ես պանծամ զԹէմիստոկղէս
Ծնանել ըզմեծն Հելլենաց :

Սակայն փանխա զմայրն Թէմիստոկղէայ
ոչ Թրակացի առէ, այլ Վարիացի . և ոչ
զարձեալ Աբրատոնէ անուն կարգայ նմա,
այլ Եւտերպէ : Իսկ Նեանթէս՝ և քաղաք
ծննդեան ՚ի Վարիա ապ կնոջն զԱղիկար-
նասաոս : Վասն որոյ և ՚ի խմբել անդ անհա-

բազատ պատանեացն 'ի Կինոսարգէս, (և
էր այս տեղի արտաքոյ դրացն՝ մրցարան
ըմբռաց նուիրեալ Հերակլեայ . քանզի և
ինքն Հերակլէս չէր ինչ հարազատ 'ի գիտ,
այլ անհարազատ հանդիպեցաւ՝ մահկանա
ցու ունելով զմայրն), ած հաւանեցոյց
Թէմիստոկղէս զմանա 'ի քաջազգեաց պա
տանեկացն իջանել ընդ իւր 'ի միասին 'ի
Կինոսարգէս և օծանել ընդ նմա : Եւ 'ի
ընել այսմ այսպէս, Թուի Թէ խորագի
տագոյնս Թէմիստոկղէս 'ի միջոյ եբարձ գո
վին զխտիրն՝ որ ընդ անհարազատ ծնունդան
և ընդ հարազատսն : Իսկ Թէ անդատին
ընդ զարմին Լիկոմեդեանց ազգակցու Թիւն
կալեալ իցէ Թէմիստոկղէս, անդուստ քա
ջայայտ է : Քանզի 'ի հրկիզել 'ի բարբարո
սաց առ Փղիւսացիս մատդանն՝ որ անկա
նէր Լիկոմեդեանցն զարմին, ինքնին Թէ
միստոկղէս կառոյց միւսանդամ և նկարուք
և զարդարեաց, որպէս պատմէ Սիմոնիդէս
Իսկ որպէս միաբան աւանդեն առհասարակ,
անդատին 'ի տղայ տիոցն՝ եռանգուն
յոյժ էր Թէմիստոկղէս, և բնութեամբ
մտավարժ և զգօն . իսկ կամացն ընտրու
Թեամբ 'ի մեծամեծս ձեռներէց և քաղա
քական : Քանզի յորժամ ժամանակ էր
նմա հանգստեան և պարապոյ յուսմանց
վարժիցն, նա ոչ 'ի խաղս զբօսնոյր, և ոչ
գարձեալ պարապորդ կայր իրզու զայլ
մանկունն . այլ եկեալ գտանէին զնա՝ զի
նստեալ մտախորհ ընէր և ճառս և բանս
յօդինէր գրէր ինքնին միայնակ . և էին

Ճառքն այնպիսի գաղափարութիւն կամ ջատագովութիւն միոյ՝ ուրուք՝ ի մանկանց անտի: Աւտի ե վարժապետ նորա սովորեալ էր ասել առ նա. «Ո՛չ դուզնալեայ դք հասանէ քեզ ընել ո՞վ մանուկ դու, այլ գլխովն իսկ՝ կամ մեծ ի բարեաց կամ մեծ ի չարաց»: Քանզի ե ի մարդից անտի՝ զայն ինչ որ միանգամ հրահանգիչք էին վարուչ, կամ որ ինչ միանգամ զհետ կրթեք բերկրանաց ե պերճութեան ազատանւոյն, նա հեղգադոյնս ե տկամայացեալ իմն ուսանէր զայնոսիկ. իսկ որչափ ինչ բանք լինէին յաղագս զգնութեան հանձարոյ ե արդեանց արարոց, յայտնի էր տեսանել ընացն՝ զի ուշով պատկառ կայր այնոցիկ արտաքոյ տիոց հասակին, իբրու այն որ անգամին ի բնութենէն ի նոյն յանկուցեալ իցէ:

Աւտի ե յետ ժամանակաց յակումբս ինչ աղատաց ե ճոխից քաղաքին՝ իբրեւ ունչս արարին նմա առաւել բարեմարդիկքն ի նոսա, ստիպեցաւ նա յայնժամ յոխորտագոյնս պատասխանի առնել վասն անձին ե ասել, եթէ «Քնար գաշնակել ո՛չ դիտեմ, ե ո՛չ սաղմոսարան հարկանել. սակայն քաղաք մի փոքրիկ ե անփառունակ զանձամբ տուեալ՝ բաւական եմ փառաւոր ե մեծ յարգարել զնա»: Այլ Ստեփանքոստասէ, եթէ Անաքսագորեայ աշակերտութեամբ լսէր Թէմիստոկղէս, ե փութոյ պնդութեամբ ես հպատակէր զանձն Մեղիսեայ բնախօսին. սակայն ո՛չ ճշգրտէ նա

գլխամանակն : Քանզի Պերիկղեայ՝ որ բազմօք կրսերագոյն էր քան զԹէմիստոկղէս, ընդդէմ՝ արձանացեալ կայր զօրավարութեամբ Մեղիստոս՝ ի պաշարել նորա դՍա մոս . իսկ Անաքսագորաս ժամանակակից էր Պերիկղեայ : Ապա լաւ եւ ձայնակից լինելի որ թերեւ այնոցիկ՝ որ ասեն եթէ նախանձաւոր եկաց Թէմիստոկղէս Մենսիփիղեայ փրէտրեայ . որ ոչ ի հռետորաց որ էր նա եւ ոչ յիմաստասիրացն՝ որ անուանեալ կոչին Փիսիէանս՝ այն են Բնախօսք . այլ կրթէր նա զանձն յայն ինչ վարժս՝ զոր անուանեալ կարդային Իմաստութիւն . այն էր քաջավարժ կրթութիւն քաղաքականին եւ գործօնեայ զգօնութիւն առաջնորդութեան . եւ ի նոյն տքնէր նա համապաշտօն իբրեւ ժառանգ գլխովին ազանդոյ վարժարանին Սողոնի . զոր ապա զկնժե եկեալքն խառնեցին ընդ դաստաստանական արուեստս ատենին , եւ ի գործոց անտի տրդեանց փոխադրեալք զնա ի մարզս իմն բանից եւ ճառից՝ անուանեալ կոչեցան Իմաստէս : Այլ Թէմիստոկղէս ի քաղաքին առաջնորդութեան հետեւող զանձն ընծայէր նմա . բայց յառաջին բերմունան պատանեկողութեանն՝ յեղյեղուկ էր եւ անկայուն՝ առ ի բնութենէն միայն ձգեալ եւ բերեալ առանց ինչ հանճարոյ բանի եւ դաստիարակողութեան՝ յայս կոյս յայն կոյս տարուբերեալ ի փոփոխութիւնս մեծամեծս կենաց . եւ բազում այն էր՝ զի ի յուեգոյնն կրթէր : Ըստ որում եւ ինքնին առպա խոստա

վան ընկեր, եթէ՝ և ամենակատար մարտկէք
գառնան ընկն երկվորք քաջք, յորժամ
գերեզմէ մարդոց հանդիպեսցին և անպա-
ռիկ հրահանգաց:

Իսկ զոր ինչ միանգամ յայտոսիկ յաւե-
լուն ոմանք՝ հիւստածոյս՝ ի ներքս բերելով
քանս, իբրու որ անժառանգեալ իցէ ինքն
'ի հորէն. իսկ մայրն նորա կամուարու-
թեամբ և անձին ևս տղաքեալ իցէ՝ անհը-
նարին թաղծեալ ընդ անարդու թիւն վո-
տահամբաւութեան զաւակին, թուի թէ
տունն տահասարակ: Եւ ընդ հակառակն
են և որք պատմեն, եթէ հայր նորա առ
'ի տալ նմա՝ ի քաց հրաժարել յառաջ
նորդութենէ քաղաքին, տարեալ՝ ի ծով
երզն ցուցանել նմա անգանոր եռաթիա
նաւաց հնացելոց լքելով և ամայացեալս
և անխնամս. իբրու այն թէ զնոյն օրինակ
կիրս կրեսցեն՝ ի ժողովրդենէ և առաջ
նորդք ժողովրդոց՝ յորժամ անպիտանք
տմանք այնուհետեւ երկիւն նոցա: Բայց
թէ միտակղէս՝ թուի թէ կանուխ և յաշ-
խոյժս երկոստարդականս բուռն եհար
զքաղաքական գործոց. առ այս՝ և մեծա-
պէս իղձ փառաց ստատկապէս տիրեաց
նմա. վասն որոյ և անդէն՝ ի սկզբանեւ զհետ
կրթեալ նախաթառ բարձի և գահու՝ ճոր-
եաց յանձն թշնամութիւնս ռիւսքիսն և
անհաշտս զճոխից քաղաքին իւրոյ և զբաթ-
ձերից աւագաց. և առաւել՝ զԱրխան-
գեայ Լիւսինսքեան՝ որ ցանդ ընդ հակա-
ռակս և խոտորնակս ընթացաւ ընդ նմա:

Թէպէտ և Թուրի Թէ գլխովն թշնամու-
 թիւնն ընդ նմա՝ ակիցն առեալ իցէ 'ի
 պատճառաց անտի պատանւոյ ուրումն :
 Քանզի երկոքն միանգամայն 'ի սէրն հա-
 րեալ էին՝ դեղեցկին Ստեփղեայ՝ որ Թէա-
 ցի էր ազգաւ, որպէս պատմէ Արիստոն
 իմաստասէր . և յայնմանէ եկաց մնաց առ
 նոսա հակառակութիւն և յառաջնորդու-
 թեան անդ քաղաքին : Այլ սակայն՝ որ-
 պէս հաւանեալս եմ՝ վարուց նորա և կե-
 նաց աննմանութիւնն առաւել 'ի ներքս բե-
 րէր զհակառակութիւնն : Քանզի բնու-
 թեամբ հեզ գոլով Արիստիգէս և քաջա-
 մոյն 'ի վարս, առաջնորդ կայր քաղաքին
 ոչ 'ի շնորհս ինչ մարդահաճութեան և ոչ
 'ի փառաց սակս, այլ լաւագունին նախան-
 ձաւորութեամբ՝ միշտ դէտ ակն կալեալ
 յապահովութիւնն և յարդարութիւնն,
 հարկաւորեալ բերէր՝ զդէմ գնել Թէմիս-
 տոկոնայ քաղում անգամ, և քարընդոտն
 լինել բարդաւաճութեան առնն՝ որ 'ի շտո
 ինչ իրա շարժէր յուզէր զժողովուրդն, և
 մեծամեծս 'ի ներքս արկանել կամէր կար-
 դաց նորութիւնս : Քանզի պատմեն՝ եթէ
 այնպէս իմն բուռն ըղձակաթ էր նա առ
 փառս, և մեծապէս պատուասիրութեամբ
 անձնատուր 'ի նախճիրս մեծամեծս, որ-
 պէս զի և մինչդեռ տակաւին պատանեակ
 էր, 'ի լինել մարտի պատերազմի 'ի Մարա-
 թան ընդդէմ բարբարոսաց, և անդ զՄիւ-
 տիադեայ զօրավարութիւն զհամբաւի հար-
 կանէին, քաղում անգամ տեսանէին զնա

մտախոհ եղեալ ինքնին առանձինն և զգի-
շերս հակել տքնել, և 'ի սովորական գի-
նարդուացն ժուժկալել. և որք միանգամ
զարմացեալք ընդ փոփոխումն կենացն՝
հարցանէին զնա, նա պատասխանի առնէր,
եթէ՝ Ո՛ւրեք էի՞ 'ի գոռ լինել յաշտանի
Միտիւտեայ: Քանզի ուր այլք վախճան
պատերազմին համարէին զպարտութիւն
բարբարոսացն 'ի Մարաթոն, Թէմիստոկ-
ղէս սկիզբն ասէր զնոյն մեծ ևս մարտից,
յոր և գօտէպինդ կազմէր ցանդ զանձն իւր՝
նահատակեալ առ հասարակ 'ի վերայ Եւ-
լագայ. և 'ի նոյն դարձեալ կրթէր մար-
դէր զքաղաքն, և անդուստ 'ի հեռատանե
գիտէր տեսանէր զհանդերձեալն:

Եւ նախ առաջին՝ յորժամ ըստ Աթե-
նացւոցն սովորութեան զլաւրոտիկեան
եկամուտսն՝ որ յարծածահանքաց անտի՝
բաշխէին ժողովուրդեան, Թէմիստոկղէս միայ-
նակ 'ի մէջ հանդիսացեալ՝ համարձակեցաւ
ասել, եթէ պարտ և արժան է 'ի բաց հրա-
ժարել 'ի բաշխից անտի, և զինչն զայնոսիկ
առնուլ և վարել 'ի պէտս շինութեան ե-
ռաթիոցն վասն մարտի պատերազմին ընդ-
գէմ Եգինացւոց: Քանզի այս պատերազմ
մեծապէս յուզեալ էր յԵլլագա, և Եգի-
նացիք զծովառհասարակ գրաւեալ ունէին
բազմութեամբ նաւաց: Որով և հեշտեաւ
յոյժ Թէմիստոկղէս ած հաւանեցոյց զնո-
սա, ոչ զԴարեհ և ոչ զՊարսս առաջի առ-
նելով նոցա, քանզի բացականք էին նորա,
և կեղակարծելի ևս էր երկիւղ գալստեան

նոցա, այլ զբարկութիւն և զնախանձ զիւրոց քաղաքացեացն ընդդէմ Եգիւնացւոց առեալ իւր գեղեցիկ պատրուակ՝ ՚ի դէպ ժամու յառաջ վարեաց զպատրաստութի մարտին: Քանզի եռաթիւք հարիւրիւ չափ կազմեցան պատրաստեցան ՚ի դրամոց անտի, որք և մարտ եղեալ ապա կռուեցան ընդ Քսերքսեայ: Եւ այսպէս տակաւ առ ձգեաց նա զքաղաքն և ՚ի ծով անդր ագեալ իջլոց զնա. որպէս զի և որք ՚ի ցամաքի և ոչ ընդ հաւասարիցն իւրեանց անդամ ճաշ կատ յարդարեալք բաւականք ինչ էին կռուել, նոքա առ ՚ի նաւաց զօրութենէն միանգամայն և զբարբարոս վանեալք հալածեցին, և զԵլլադայ իշխանութիւնն ըզբռամբ կալան. և որք առկայացեալ ցամաքաց սպառազէնքն էին՝ որպէս ասաց Պլատոն, զնոսա Թէմիստոկլէս առեալ նաւազս գործեաց և ծովաբնակս. և քրթմնջին ևս յուզեաց վասն իւր՝ իբրու եթէ զտէգ զգեղարդն և զասպար յիւրոց քաղաքացեաց ՚ի բաց կապտեալ Թէմիստոկլէս, ընդ թիակս նաւաց և ընդ մաշկեաց ակումբ թիավարաց՝ զԱթենացւոց ժողովուրդն առեալ բնեռեաց: Եւ զօրացաւ տիրացաւ նա գործել զայսոսիկ, թէպէտ և անդուտ զդէմ կալեալ հակառակէր նմա Միլաթագէս, որպէս պատմէ Ստեսիմբորտոս:

Իսկ թէ զայսոսիկ գործեալ Թէմիստոկլէս՝ արդեօք մնասեանց ինչ ճշգրտութեան և անարատութեան կարդաց քաղաքին իւրեանց, եթէ ոչ, թողցուք մեք զայն խնտ.

տասիրացն առ 'ի զննել: Այլ թէ յայնժամ
փրկուի Հեղինաց հանգերձեցաւ առ 'ի Ծռ-
վէն, և զԱթենացւոց քաղաքն որ գայթ
'ի գայթ կայր՝ պնդեալ հաստատեցին եռա-
թիքն այնորիկ, հանգերձ այլովք և Քսեր-
քսէս ինքնին գլխովին քաջիկ վկայեաց:
Քանզի մինչդեռ տակաւին բանակ ցամա-
քին զօրաց Քսերքսեայ ողջ անարատ կայր,
յետ խորտակելոյ նաւաց նորա՝ ինքն 'ի
փախուստ դարձաւ իբրու այն որ անձեռն
հաս իցէ այնուհետև մարտ դնել ընդ Հել-
լենաց. և զՄարդոնիոս ինքնին առեալ
եթող անդ 'ի վերայ նոցա, զի խօջնդոտն
մանաւանդ լիցի Հեղինաց հետամտիցն,
որպէս ինձ թուի, քան թէ 'ի Ծառայու-
թիւն ինչ նուաճել զնոսա:

Եւ էր Թէմիստոկղէս ընչահաւաք յոյժ՝
որպէս ասեն ոմանք՝ 'ի պատճառս ազա-
անձնեայ առատաձեռնութեանն. քան-
զի և զոհասէր յոյժ էր նա և հիւրընկալու-
պէր՝ տալ կոչունս մեծահաց հիւրոցն, ոյր
ազադաւ և Ծախուց անսպառ պէտք էին
նմա: Բայց կէսք ընդ հակառակն՝ իբրեւ
կծծի յոյժ և նուաատախոհ ընչաքաղց ամ-
բաստանեն զնա, որպէս զի և գլխրակուրս
անդամ՝ նմա առաքեալս 'ի պատիւ՝ վա-
ճառել նորա: Իսկ իբրեւ խնդրեաց նա եր-
բեմն մորուկ մի 'ի Փիղիսեայ՝ որ ասպա-
տանիկս սնուցանէր, և զլացաւ նմա, սպառ-
նացաւ Թէմիստոկղէս զտուն նորա արագ
արագ փոխել շրջել 'ի ձի փայտեղէն. զայն
ինչ ակնարկի առնելով նմա՝ եթէ ամ-

բաստանութիւն յաղագայաց անտի և գատտատենից յընտանեացն՝ յուզեալ գրգռեցցէ նա ընդդէմ առնն :

Այլ 'ի փառասիրութեան մասին գերազանցեաց նա զամենեքումք . զի և մինչ գեռ տակաւին պատանեակ էր և անծանօթ, աղերսէր զԵպիկղէս զհերմիոնին քնարահար՝ որ 'ի համբաւի յոյժ էր առ Աթենաքիս՝ գալքնակել առ իւր . քանզի պատուասիրէր զի շատք 'ի խնդիր ելեալ նորա, 'ի տուն իւր անդր եկեալ ստէպ ժողովեսցին : Իսկ իբրև և յՈղիմպիա եկն եհասնա, և ել և ելս նախանձաւորս առնէր ընդ Կիմոնի յաղագս մեծահաց ընթրեաց և գեղեցիկ վրանաց և այլոց ևս պերճ և պատուական կարասեաց, ոչինչ հաճոյ գտաւ Հելլենացւոց : Քանզի 'ի ճահ և արժան համարէին տեղի տալ Կիմոնի՝ յայսպիսեաց աստի, քանզի պատանի էր տակաւին և 'ի քաջափայլ զարմէ . իսկ Թէմիստոկղէս՝ քանզի յանծանօթից ոք էր տակաւին և անշուք, առ այս՝ և 'ի վեր քան զկար զօրութեանն և առաւել քան զարժանն թուէր իմն պերճանալ, վասն որոյ և իբրև առ խրոխտս և առ ամբարտաւանս ունէին զնա : Բայց տարաւ նա և զյաղթութիւնն 'ի մէջ հանգիստգրաց Ողբերգակ տեսարանին . քանզի առ սյնու ժամանակօք մեծապէս փութոյ սնդութեամբ պատուասիրէին 'ի պայքարս յայսոսիկ . և պնակ մի զյաղթութեանն առեալ եգ 'ի բարձու Թէմիստոկղէս, այսպիսի ունելով վերտառութիւն . “ Եկաց

հանգիստդ թէմիստոկղէս փրէպոս . քերթեաց և վարժեաց փրինիքոս . նախաթող բազմեցաւ Ագիմանոս : 'ի վերայ այսր և հաճոյ յոյժ էր նա խուժանին : Մի՛ զի զայր այր 'ի քաղաքայնոց անտի ճառաչէր ճշգրիտ , և զմէն մի կարգայր յակառէ յանուանէ . և միւս ևս՝ զի դատաւոր տնաչառ և ճշգրիտ էր նա 'ի գաշինս և 'ի պայմանս : Ըստ որում երբեմն և առ նա ինքն Սիմոնիդէս Քիացի , որ 'ի զօրավարութեանն թէմիստոկղէայ խնդրէր 'ի նմանէ ինչ մի յանապաշտից , ետ պատասխանի . " Ո՛չ Սիմոնիդէս առանց չափուց նուագառեալ՝ եղիցի քերթող քաջ , և ո՛չ գարձեալ թէմիստոկղէս ընդդէմ օրինաց շնորհս արարեալ՝ իշխան առաքինի : " Իսկ և յայլում նուագի յընչաց քերեալ նա զՍիմոնիդէս՝ կոչէր զնա անմիտ , զի զկորնթացիս թշնամանէր՝ զընակաւորս մեծի քաղաքին . իսկ զինքն զանդեղեայ յոյժ՝ տայր նկարել 'ի պատկերս : Ուստի և իբրեւ աճեաց և զօրացաւ նա , և հաճոյ ևս էր յաչառակին , հուսկ ապա յարոյց ամբոխ ընդդէմ Արիստիդէայ , և խեցեկոյտ վճռով ետ զնա արտասահմանել :

Բայց յորժամ Մարն հորդան տուեալ էջ յԵլլագա , և Աթենացիք խորհուրդ 'ի մէջ առնուին վասն զօրավարին ընտրութեան , ասեն՝ եթէ այլք առհասարակ կամակար տեղի ետուն 'ի զօրավարութեանէ՝ զարհուրեալք 'ի վասնգէն : Իսկ Եպիկիդէս Եւսիմիդեան՝ հաճոյ յաչա ժողովրդ

գեան և ճարտարաբան մեծ, այլ ոգւով մեղկ և կաշառարեկ, հետամուտ եղև իշխանութեանն. և առհասարակ էր կարծիս վասն նորա ընտրութեան 'ի զօրավարութիւն անդր: Յայնժամ Թէմիստոկլէս զանգիտեալ, գուցէ ամենևին իսկ տապալեացին իրք Հելլենաց յընտրել նորա առաջնորդ զօրուն, արծաթով ընկրկեաց զԵպիկիրէս 'ի բարձէ անտի: Այլ զԹէմիստոկլէսայ գովեն և զգործն՝ որ առ Թարգման անդր, որ եկեալ հասեալ էր առ նոսա ընդ պատգամաւորան՝ որ 'ի դիմաց արքային խնդրէին յԱթենացւոց հող և ջուր. քանզի հասարակաց վճռով ետ ունել զԹարգմանն զայն և սպանանել, զի զբարբառ Հելլենաց յանգրգնեցաւ նա վարել յառաջարկութիւնն բարբարոսաց: Դարձեալ և զոր առ Արթմիոս Զէլիտէս. քանզի բանիւք Թէմիստոկլէսայ՝ միանգամայն և Արթմիոս և որդիք նորա և բովանդակ զարմն առ վատահամբաւ գրեցան. քանզի 'ի Մարաց անտի առ երեր նա ոսկի առ Հելլենացիս: Իսկ որ վեհագոյն կայքնաւից, ելլոյծ հանգարտեաց նա զառանին մարտս պատերազմին Հելլենաց, և զբազայքսն գլխովին առեալ հաշտեցոյց ընդ միմեանս և ած հաւանեցոյց 'ի բաց դնել 'ի Ժամուն զԹնամութիւնսն 'ի պատճառս պատերազմին այնորիկ: Եւ 'ի բանիս յայսմիկ մեծապէս զօրավարն նմա և գործակից ասեն լինել զՔիդէոս Արկադացի:

Արդ առեալ նա զանձամբ զիշխանու.

Թիւնն, անգէն վաղվաղակի գուն գործեր
 զի քաղաքացիք առհասարակ ամբարձցին 'ի
 նաւա եռաթիւոցն. և ածէր հաւանեցու-
 ցանէր զնոսա Թողուլ զքաղաքն, և յոյժ 'ի
 բացեայ յԵլլագայ չու առնել խաղալ և 'ի
 ծովու անդ զդէմ գնել բարբարոսին: Իսկ
 իբրեւ բազումք զդէմ գառնային Թէմիստոկ-
 ղեայ, նա զօր բազում առեալ ած 'ի Տեմ-
 ալէ հանգերձ Լակեգեմոնացւոյք. զի ան-
 գանօր կացեալ 'ի վտանգէն ապրեցուցէ
 զԹեմաղեա, որ չև էր յայնժամ գաշա-
 ւոր Մարացն՝ որպէս կարծէին: Իսկ յոր-
 ժամ ելեալք մեկնեցան նոքա անտի՝ ոչ
 ինչ գործ գործեալ, և Թեմաղացիք միա-
 բանեցան ընդ ալբային, և առհասարակ
 գաշաւոր գտան Մարաց մինչև 'ի Բիով-
 տիա, յայնժամ խոնարհեցան Աթենացիք
 'ի խորհուրդ Թէմիստոկղեայ՝ որ վասն ծռ-
 վուն. և առեալ արձակեցին զնա հան-
 գերձ նաւուք յԱրտեմիսիոն՝ անդ կալ և
 պահ ունել նեղուցացն: Բայց անգանօր
 իբրեւ հաճոյ Թուեցաւ Հելլենացւոց տալ
 զդորավարութիւնն 'ի ձեռա Եւրիպիադեայ
 և Լակեգեմոնացւոցն, և Աթենացիք քան
 զի բազմութեամբ նաւաց գերազանցեալ
 էին քան զայլն միագունդ առհասարակ,
 ոչինչ արժան համարեցան հպատակու-
 Թիւն յանձն առնուլ, ծանեաւ ճշգրիտ
 Թեմիստոկղէս զվտանգ ժամուն. յառաջ
 մատեաւ և ինքնին տեղի տայր Եւրիպիա-
 դեայ 'ի զորավարութենէ անտի իւրմէ. 'ի
 նոյն և զԱթենացիա իւր հեղացուցեալ

յանկուցանէր. և խելամուտ ևս առնէր զնոսա՝ զի թէ արիարար նորա առաքինացեալք նահատակեսցին՝ ի մարտ պատերազմին, այնուհետև ինքնին մտագիւր Հելլէնացիք խոնարհեսցին և հպատակ կացցեն նոցա: Ասան որոյ և սլատճառք մեծապէս փրկու(թեանն) Ելլադայ եղև յայնժամ թէմիստոկլէս, և ինքնին՝ ի մեծ փառս առեալ ամ զԱթենացիսն՝ իբրու այն որ քաջու(թեամբ արու(թեամբ բաւական էին յաղ(թել իւրեանց թշնամեացն, և մարդասէր խորհրդով իւրեանց նիզակակցացն:

Այլ իբրև հրոսակ բարբարոսացն խուժեաց յԱփետէ, զահի հարեալ Եւրիբիադէս ի նեղուցսն ի բազմու(թենէ անտի նաւացն, և զի՝ լուր ևս էառ եթէ երկերիւր ևս այլք ի նաւաց շրջան առեալք առ Սկիաթեաւ դիմեալ գային, խորհեցաւ ի շտապ տագնապի անցանել ապաւինել ի ներքս անդ. յԵլլադա, և շուրջ քերել առ Փեղոպոննիսեաւ, և զցամաքին բանակ՝ նաւացն ի Թիկունս առնել. քանզի գլխովին անկուռելի և անվանելի համարեցաւ նա յայնժամ զծովահանդէս զօրու(թիւն արքային. յորմէ զարհուրեալ Եւրեսցիք՝ եթէ թերևս լքեալ թողցեն զնոսա Հելլէնք, գաղտ բանս եդին ընդ թէմիստոկլէայ, և զՓեղադոն զոմն ընչիւք բազմօք առաքեսցին առ նա. իսկ նորա առեալ ըզդրամն՝ որպէս պատմէ Հերոդոտոս՝ ետ Եւրիբիադէայ: Այլ իբրև ի քաղաքայնոց անտի իւրոց մեծապէս ընդդէմ դարձաւ

Թէմիատոկոյնայ Արքիտեղոս, որ իշխան հրա-
մանատար էր նուիրական նաւուն, և չու-
նեւովնա դրամն 'ի Թոշակ նաւաստեացն,
փութայր ճեպէր գառնալ յետս նաւան
հանդերձ, անդուատ Թէմիատոկոյն յու-
ղեաց սաստկապէս զքաղաքացիսն և դռր-
գութեաց ընդդէմ առնն. նոքա միադունդ
'ի վերայ հասեալ նորա, նաև զընթրիս նո-
րա առին յափշտակեցին 'ի նմանէ. իրօն
այնպէս Թաղծեալ կայր Արքիտեղոս վասն
իրացն եղելոց և ծանրացասումն եղև, Թէ-
միատոկոյն առեալ յղեաց սակառեաւ
ընթրիս նմա հաց և միս, և անդ 'ի ներքոյ
սակառւոյն գաղեաց եղ տաղանդ մի ար-
ծաթոյ, պատուէր տուեալ նմա ընթրել 'ի
ժամուն, և ապա 'ի գալ աւուրն հոգալ
զպէտս Թոշակաւոր նաւաստեացն. ապա
Թէ ոչ հռչակ հարեալ ամբաստան զնմա-
նէն լինիլ ինքն առ քաղաքացիսն, եթէ առ
ծաթ առեալ է նա 'ի Թշնամեաց անտի:
Եւ զայսոսիկ մեզ պատմաբանէ Փանխաս
Լեւրացի:

Իսկ որ ինչ յայնժամ 'ի նեղուցան անդ
պատերազմունք եղեն ընդդէմ նաւաց բար-
բարոսացն, Թէպէտ և ոչ գլխովին վճար
ետուն մարտին, սակայն 'ի փորձոյ իրացն
մեծապէս օգտեցան Հելլենացիք. յար-
դեանց անտի վարժեալք 'ի վտանգաւոր կիր-
արն, եթէ ոչ հանդէս բաղում դումար-
տակաց նաւաց, և ոչ հրաշից զարդք և պեր-
ճութիւնք նշանաց և դրօշակաց, և ոչ դար-
ձեալ խաժամուժ գոչիւնք կամ նուագք

երգոց բարբարոսաց, երբէք ահնկէց լինի-
ցին արանց քաջաց՝ որք 'ի գործ անդր բա-
ւականք իցեն նահատակել և ձայն տալ
խրափուսել 'ի կռիւ մարտին . այլ թէ ար-
համարհել արժան իցէ զայսպիսեօք առհա-
սարակ, և նոցուն իսկ մարմնոցն 'ի վերայ
դիմել յարձակել, և միջամուխ խան ընդ
նոսա մարտ եղեալ կռուել: Զսոյն և Քին-
գարոս ինքնին ճշգրիտ ծանեաւ, և գեղե-
ցիկս յաղագս Արտեմիսեան մարտին զայս
երգեաց, եթէ “Մանկունքդ Աթենաց-
ւոց արկին հոյակապ հիմունս զազատու-
թեանն”: Քանզի և գլխովին իսկ՝ սկիզբն
է յազթութեանն՝ քաջալերութիւնն: Իսկ
է Արտեմիսին՝ ծովամին Եւփեայ 'ի վե-
րոյ Եստեայ՝ ձգեալ 'ի հիւսիս . և 'ի հան-
գիսոյ կայ նմա կշռակի Ողիզոն՝ որ է 'ի
կաշուածս անդ դաւառին Փիլոկտետեայ:
Եւ կայ անգանօր և մեհեան մի ոչինչ մեծ՝
Արտեմեայ, որ անուանեալ կոչի Աբե-
լեան . և շուրջ զնովաւ ծառք բուսեալ կան .
և սիւնք շուրջանակաւ բոլորեալք են 'ի
սպիտակ մարմարիոնէ . իսկ մարմարիոնն
այն շփեալ ձեռամբ արձակէ զհոտ քրքմոյ՝
միանգամայն և զգոյն: Իսկ 'ի միում 'ի
սեանց անտի գրեալ կայր արձանագրու-
թիւն՝ օրինակ զայս . “Զայլալեզու արանց
ազգս 'ի սահմանաց անտի Ասիոյ, ման-
կունք Աթենացւոց՝ էր երբեմն զի 'ի ծո-
վու նաւամարտութեամբ նկուն արարեալ՝
իբրև բանակ զօրուն կորեաւ Մարաց, նշա-
նակս զայսոսիկ արձանացուցին կռւմին Ար-

տեմեայ՝ : Եւ տեսանի զԾովափամբն շուրջ
 Զանակի վայր բարձրակատար , որ փոշի ա-
 ճիւնային և Թուփս 'ի վեր բերէ 'ի խորոց
 անտի իբրև հրակէզ նիւթ , յողում կար-
 ծեն այրեալ զնաւաբեկան և զգիականս
 մեռելոցն :

Բայց յԱրտեմիտին լուր եղև յաղապս
 անցիցն՝ որ անցին 'ի Թերմոպիլէզէ , և լուան
 ևս՝ եթէ անկաւ 'ի մարտին Լէոնիդէս , և
 Վսերքսէս տիրացեալ՝ ունի զանցս ցամա-
 քին . այնուհետև ընդ կրուներն տեղի ետուն
 Հելլենք 'ի ներքս յԵլլադա , և Աթենա-
 ցիք պահ կալեալ զամենեքումքք և յան-
 ձանձեալ խաղային 'ի վերջէ , մեծապէս
 քաջալերեալք յանձինս յաղապս նահա-
 տակութեանցն՝ զոր նահատակեցան : Իսկ
 Թէմիստոկլէս յայնժամ նաւադնացութիւն
 քերեալ առ գաւառաւան , ուրանօր միան-
 գամ յակն արկանէր նաւակայս իմն կա-
 ռնորս Թշնամեաց և տեղիս ապաւինի , ան-
 գէն գիրս խոշորս և երևակա առեալ քան
 գակէր 'ի վէմն , զորս ըստ գիպաց գտանէր
 անդանօր կանգնեալս և զորս ինքնին ար-
 ձանացուցանէր առ վայրօք նաւահանդրս
 տիցն՝ ուստի ջուր առնուն նաւաստիք . և
 յարձանադրութիւնս անդ ակնարկի ազգ-
 առնէր Յոնիացւոցն , զի եթէ հնար ինչ իցէ՝
 եկեալ անցցեն նոքա զորամբն 'ի Թիկունս
 մարտին Աթենացւոց՝ որ նախահարք կա-
 ցեալ են նոցա և զարդիս 'ի վտանգ մեծա-
 պէս պաշարեալ կան վասն աղատութեան
 նոցա . ապա Թէ ոչ՝ խոչ և քաղընդոսն լի-

նիցին բարբարոսացն 'ի մարտին և խռով
հարցեն 'ի նոսա: Եւ այսպիսեօք ապա
ակնկալեալ յուսայր Թէմիստոկղէս յիւր
կողմն յանկուցանել զՅունիացիս, կամալ
մովկ գրգռել 'ի նոսա և կեղակարծելիս
ցուցանել զնոսա առաջի բարբարոսացն:
Այլ Քսերքսէս անդուստ ընդ վերնագա-
ւառն Տորիկեան հորդան տուեալ 'ի Փռ-
կէաս և զՓոկէացւոց քաղաքսն հրձիգ առ-
նէր. սակայն և ոչինչ այնպէս 'ի թիկունս
օգնականութեն կային Հելլենք, թէպէտ
և աղաղակէին Աթենացիք՝ անդր 'ի Բիով-
աիա խաղալ զգէմ՝ ունել թշնամայն 'ի
պաշտպանութիւն Ատտիկոյ, որպէս ինքնին
Աթենացիք ընդ ծով յօգնութիւն հասին
յԱրտեմիսիոն: Իբրև ոչ դք այնուհետև
ունին մատուցանէր նոցա, այլ առհասա-
րակ ուշ ունէին նոքա վասն Պեղոպոննի-
սեայ, և զամենայն ճիգն և զգորութիւն
թափէին 'ի ներքս 'ի կիրճ՝ անդր, և պա-
տուար ևս ձգեալ՝ որմեցին նոքա զկիրճն 'ի
ծովէ մինչև 'ի ծով, ապա յայնժամ 'ի
մեծ բարկութիւն սրտմտութեան բրգեցան
Աթենացիք վասն մատնութեանն և սրտա-
բեկ միջաբեկ թաղծեալ կային՝ զի այնպէս
լքեալ թողան. քանզի և ոչ ընդ միտ ան-
գամ ածէին նոքա մարտ դնել կռուել
ընդ անհուն բիւրաւորաց բանակին: Եւ էր
ապա միակ կարևոր 'ի ժամուն թողուլ
լքանել զքաղաքն և չու առնել ապաւի-
նել 'ի նաւան, թէպէտ և խուժան ուսմկին
մեծապէս դժկամակութեամբ լսէր զբանն.

կորու այն՝ որ ոչ յազօթս կալ այնուհետև
բաւական էին վասն յազթուութեանն, և ոչ
փրկութեան ևս ական ունէլ՝ ի թողուլ լքա-
նել նոցա այնպէս զմեհեանս գիցն և զժի-
րիսն հարցն իւրեանց:

Յայնժամ յուսակաւոր Թէմիստոկղէս ի
մարդկայնոց ճարտարութեանց՝ ածել հա-
ւանեցուցանել զազմութիւն խուժանին,
գնացեալ ապականեցաւ ըստ օրինակի Ող-
բերգակ քերթաղացո՝ ի հնարս մեհրենայ-
ից, և նշանս իմն գիւցականս՝ այլ և պատ-
գամս ևս ի վեր բերէր յայնժամ խուժա-
նին: ի նշանաց սակի ի ներքս արկանէր
զմշտապիս զայնարիկ, այն՝ որ յաւուրսն յայ-
նափկ անհետացեալ աներևոյթ կարծէր
լեալ ի գաւթէ մեհենին. և զերեսայրիսն՝
զոր համապազօր նմա առաջի դնէին՝ ան-
մերձ և անհուպ գտանէին քահանայք.
ուստի և հռչակ հարեալ քարոզ կարգային
՝ ի խուժանին՝ ըստ որում Թէմիստոկղէս
եղեալ իսկ էր բան ի բերանս նոցա, եթէ
թողեալ լքեալ է գիցուհին զքաղաքն, և
առաջնորդ կարապետ լեալ է նոցա ի ծով
անդր: Դարձեալ և պատգամաւ ոմամք
յանկուցանէր յայնժամ զխուժանն, ասե-
լով եթէ ոչ այլ ինչ յայտ առնէր ասելն՝
Պափոսար փայտէլն, բայց թէ՛ զնաւս.
վասն որոյ և զՍաղամինս՝ Ասփոսածային կռ-
ջեաց գիլքն Սպողոնի, և ոչ հէգ և թշուա-
ռական, իբրու այն՝ որ մեծի բարեբաս-
տութեան Հելլենացւոցս իցէ գուշակ յոր-
ջորջումնդ այդ: Իսկ իբրև այսպէս ի

գլուխ հանելը զխորհուրդ մտացն թէմիա-
տողէն, ապա և վճիռ մի ևս գրեաց ետ,
եթէ քաղաքն ողջոյն յանձն լիցի Աթենա-
սոյ պաշտպանին Աթենացւոց. և որք միան-
գամ յարգունս հասեալք իցեն, առհասա-
րակ չու արարեալ ամբարձցին 'ի նաւ ե-
ռաթիոցն. իսկ զմանկունս և զկանայս և
զարծաթագինսն այր իւրաքանչիւր ապրե-
ցուցէ՝ որպէս և ձեռնհասն իցէ: Իբրեւ
տեղի եգիտ վճիռն, բազումք այն էին յԱ-
թենացւոցն՝ որ զծնողս իւրեանց և զկա-
նայս առեալ արձակեցին 'ի Տրիզենէ. զոր
և առհասարակ մեծապէս պատուասիրու-
թեամբ առեալ ժողովեցին Տրիզենացիք.
քանզի և վճիռ ետուն նորա՝ զի 'ի հասա-
րակաց գանձարանէ անտի կերակրեսցին
նորա, և գանկս երկու օրապահիկ առն
առն 'ի նոցանէ սահմանեցին. և զի՝ թոյլ
լիցի մանկանց նոցա առնուլ քաղել սը-
տուղս՝ ուր և գտանիցեն. դարձեալ և վար-
ժապետաց նոցա վարձս կարգեցին տալ.
իսկ զվճիռ զայս գրեաց Նիկագորաս:

Այլ քանզի հասարակաց դրամք պա-
կասէին Աթենացւոց, Արիստոտէլ ասէ՝
եթէ Արիսպագին խորհրդով բաշխեցան
առ ժէն մի 'ի զօրականէն դիզրաքմայք ութ.
ուստի և մեծապէս լցեալք զեղան նաք
եռաթիոցն: Սակայն Նզեգեմոս՝ և զսոյն
զայս ասէ լինել հնարինաց ճարտարութի
թէմիատողէնայ: Քանզի յորժամ 'ի Պի-
րէա՝ ասէ՝ իջին Աթենացիք, անգանօր դրոշ-
եալ դիցուհւոյն կորոյս զԳորգոնեանն 2:

Յայնժամ Թէմիստոկղէս կեղծեալ՝ իբրեւ
այն որ հետամուտ 'ի խնդիր ելեալ իցէ
այնմ, և վեր 'ի վայր յուղեալ զամենայն,
'ի մէջ կահուց կարասեաց գտանէ թաքու-
ցեալ մթերս բազում գրամոց. զոր և 'ի
մէջ անդր անեալ հրապարակին, թռակ ա-
ռառ բաշխէ՝ որոց միանգամ ամբարձան 'ի
նաւան: Արդ՝ իբրեւ նաւեալք մեկնէին նո-
քա 'ի քաղաքէ անտի իւրեանց, կիսոցն՝
յոյժ գերաշխարհի էր տեսիլն, և կիսոցն
սքանչելեաց հիացումն էր քաջալերութի
սրտից նոցա, որք միանգամայն զմարս իւ-
րեանց և զհարս յաւարութիւն տարադէմ
արձակեալ, ինքեանք իբրեւ սրտեայք անո-
ղոքելք առ ազէխարշ հեծութիւնս ծնո-
ղացն և առ գերադասար նոցա և առ գիղկ-
ընդ խառն համբոյր նոցա, ելեալք չու առ-
նէին գնային 'ի կղզի անդր Սաղամինոյ.
էր անգ և տեսիլ ողորմելի հինաւորց
քաղաքացեացն՝ որ 'ի պատճառս ծերա-
ցեալ հասակին լքեալ թողան անդանօր,
Իսկ և ընդ անասուն կենդանիսն՝ որ հեղք
և ընտելք բնաւորեցան և աննդակիցք
մարդկան՝ ախտակցաբար ոք խանդաղատէր
արդեօք, յորժամ նոքա 'ի վայ և 'ի կաղ-
կանձիւն և 'ի քծնել տարփմամբ ընթա-
ցակից լինէին տեարց անուցլաց իւրեանց՝
որ չուեալք ամբառնային 'ի նաւան: Յորս
և վասն շան Քսանթիպպոսի հօրն Պերկլ-
դեայ պատմեն, եթէ ոչինչ հանդուրժեալ
կենդանին այնպէս ամայի մնալ 'ի տեառ-
նէն, արկանէ զինքն 'ի ծով և ցանգ առ

նորա նաւուն 'ի լիւղ քերեալ, և ապա ուրեմն անկանի 'ի Սաղամինա, և անդ վառեալ յուժոյն և նուաղեալ իսկ և իսկ մեռանի. ուր և զվայրն՝ զոր մինչև ցայսօր ժամանակի ցուցանեն, ասեն լինել գերեզման նորա, և անուանեալ կոչեն՝ Շիրիմ շան:

Արդ այսոքիկ են մեծամեծ նահատակութիւնք Թէմիստոկղեայ: Առ այսոտիկ դարձեալ՝ և իբրև իրազեկ եղև, եթէ քաղաքացիք իւր անձկան Արիստիդեայ, և զանգիտեն ևս՝ դուցէ առ ցաման բարկութեն երթեալ յարեսցի առ բարբարոսս անդր և վեր 'ի վայր տապալեացէ զիրս Ելլադայ, (քանզի իեցեկոյտ վճռով նախ քան ըզմարտն պատերազմին տարագիր լեալ էր 'ի Թէմիստոկղեայ). ապա վճիռ մի գրեաց եա Թէմիստոկղէս, եթէ որք միանգամ առ ժամանակ մի արտասահմանք եղեն, թոյլ լիցի նոցա դառնալ և գալ և 'ի միասին ընդ այլոց քաղաքացեաց դործել զամենայն և խօսել զամենայն՝ որ ինչ 'ի լաւագունի մասին լցէ Ելլադայ: Իսկ իբրև Եւրիպիագէս 'ի շնորհս փառաց Սպարտիոյ առեալ յանձն զառաջնորդութիւն նաւացն, դանդաղագոյնս դեգևէր միջամուկս 'ի դործն լինել, և կամէր չուել անտի և նաւել 'ի կիրճն կոյս, ուրանօր և ցամաքին զօրք Պեղոպոննիսացւոց միագունդ խռնեալ կային, զգէմ՝ դարձաւ նմա Թէմիստոկղէս: Եւ պատմեն յայնժամ զիշատակաց արժանիս ասել Թէմիստոկղեայ բանս. քանզի իբրև այսպիսի ինչ առ նա Եւրիպիագէս ար.

ձակեաց բարբառ, եթէ “ Ո՞վ Թէմիատոկդէ, ’ի խաղս մրցանաց դան տան ըմբէ՛լ ուրոց միանգամ կանուխ յառնեն քան զժամանակն ” . կրկնեաց Թէմիատոկդէս . “ Եւ կարի իսկ քաջ . այլ ո՛չ և զվերջոտնեալսն պսակեն ” : Եւ իբրեւ ամբարձ Եւրիպիարէս զգաւազան իւր՝ իբրու հարկանել զնա, աւսէ Թէմիատոկդէս . “ Հայր աւադիկ, այլ մատո՛ւ և ունկն ” : Իբրեւ հիացեալ պանչացաւ Եւրիպիարէս ընդ հեզութի նորա, և թախանձեաց ևս զնա խօսել, Թէմիատոկդէս առեալ զնա՝ խօսէր և ածէր հաւանեցուցանէր : Եւ իբրեւ անդուստ ոմն այսպիսի ինչ ասաց, եթէ՝ Այր անքաղաք ոչինչ ուղղապէս բաւական է ուսուցանել այնոցիկ՝ որ հանգերձեալն իցեն թոյուլ լքանել զհայրենի երկիրն իւրեանց, Թէմիատոկդէս դարձեալ դարձուցեալ զքանն՝ ասէ . “ Մեք աւադիկ հէգ և թշուառական, զոտանս բնակութեան մերոյ և զպատուարս պարբապաց մերոց թողաք լքաք, քանզի ոչինչ արժան համարեցաք ’ի պատճառս անկենդան իրացդ . ’ի ծառայութիւն նուաճիլ : Իսկ քաղաք գոյ մեզ աւադիկ մեծ ևս քան զամենայն Հելլենացւոցդ, այս նաւք եռաթիոց երկերիւր . որ այժմ՝ ձեզ օգնական զօրավիգն կան, եթէ միանգամ ’ի դոսա խնդրեսջիք գուք ապրեցուցանել զանձինս ձեր : Ապա եթէ ’ի բաց մեկնեալ գնալցէք՝ այս երկիցս անգամ մատն լինելով մեզ, հուպ ընդ հուպ աւադիկ լուիցէ դք ’ի Հելլենաց, եթէ՝ Աթենացիք ժառանգեալ

կալցեն միանգամայն քաղաք ազատ և գալառի սահման, ոչինչ պակաս քան զայն՝ զոր հանին 'ի ձեռաց' : Իբրև զայսոսիկ բարբառեցաւ Թեմիստոկղէս, մտախորհ և զեալ զանգիտէր Եւրիբիադէս յԱթենացւոց անտի, գուցէ լքեալ զնոսա 'ի բաց չուեսցեն : Բայց անդ իբրև և յԵրեստիացւոց այր ոմն փորձ փորձեաց խօսել ընդդէմ նորա, եւ պատասխանի Թեմիստոկղէս և ասէ . « Միթէ և ձեզ ինքնին վասն մարտի պատերազմի բանք ինչ իցեն, որք իբրև զձեռնսն Տեւթեանս ունիք սուր, այլ տիրա չիք 'ի ձեզ' : Եւ ասեն՝ եթէ Թեմիստոկղէս բարբառեալ խօսէր զայսոսիկ՝ կացեալ 'ի բարձու 'ի վերայ տախտակամանի նաւուն . և ահա անդուստ երեւցաւ ըստ մի թուուցեալ յաջմէ նաւացն, և եկն նստաւ 'ի վերայ առաքաստակալացն . յայնմանէ յորդորեալք ձայնակից գտան խորհրդոյն Թեմիստոկղէայ, և կազմեցան պատրաստեցան առհասարակ 'ի նաւամարտութեան հանգէսն :

Այլ իբրև գումարտակ նաւաց Թշնամեացն եկն մերձեցաւ յԱտտիկէ մօտ 'ի Փաղերեան նաւահանգիստն, և առհասարակ զԾովափունսն շուրջանակի պատեաց ծածկեաց, և ինքնին ևս արքայն էջ 'ի Ծովանդր հանդերձ ցամաքին զօրու, որպէս զի և խուռն 'ի միում վայրի գումարեցաւ ամենայն զօրութիւն նոցա, յայնժամ 'ի մուտցոնս գարձան Հելլենացւոց բանքն Թեմիստոկղէայ, և միւսանգամ Պեղոսոնի

ասցիք ուշ 'ի կուրծս լինէին վասն կրճին իւրեանց . և եթէ դք այլազգ ինչ բան 'ի ներքո արկանէր՝ ծանրացաւումն լինէին : Ապա հաճոյ թուեցաւ նոցա գիշերի չուել գնալ 'ի վայրաց անտի, և պատուիրակս ևս առաքեցին առ ամենայն ղեկավարս վասն նաւազնաց չուոյն : Յայնժամ ոչինչ հանդուրժեալ թէմիատուղէս , զի 'ի գիպան վայրաց անտի և 'իննդուցացն մեծապէս օժանդակեալ Հելլենացիքն՝ գնացեալ վարատեցին ընդ քաղաքս քաղաքս , խորհուրդ կալաւ 'ի պատի իւրում և հնարիմացութիւն նիւթեաց 'ի ձեռն Սիկինոսին : Սա այս Սիկինոս էր 'ի գերւոյն ազգաւ Պարսիկ , մեռելով էր թէմիատուղէայ և գաստիարակ որդւոց նորա : Չսա ինքնին առեալ արձակեաց գաղտ առ Պարսիկն , պատուէր տրւեալ ասել՝ եթէ թէմիատուղէս Աթենացւոց զօրավար 'ի կողմն եղեալ արքային , ինքն առաջին ազգ առնէ նմա՝ եթէ Հելլենք աւագիկ 'ի բաց չուել հանդերձեալ են . և յորդորէ ևս զնա՝ մի թողուլ նոցա գառնալ 'ի փախուստ , այլ ցորվայր նոքա ամբոխեալք շփոթեալք կան 'ի բացեայ 'ի ցամաքին բանակէն , նա 'ի վերայ խուժեալ նոցա՝ սպառնալու խորտակեսցէ զնաւական զորութիւն նոցա : Քսերքսէս իբրև յաննենդ մտաց բարբառ համարեալ ըզբանսն , յանձն իւր զուարճանայր . անդէն վազվազակի յղեաց պատուէր առ առաջնորդս նաւացն , զի լուռ անշունջ կազմ և պատրաստ կալցեն զնա՝ զնաւան , և եր-

կերիւր նաւուք գնացեալ փակեացեն շուրջանակի զամենայն անցսն, և պահ ևս կալեալ պաշարեացեն զկողինսն, զի մի ոք ամենեւին 'ի Թշնամեացն փախառեամբ ճողոպրեացի երբէք :

'Ի լինել այսոցիկ այսպէս՝ Արիստիդէս Լիւսիմաքեան առաջին իրազգած եղեալ գործոյն, եկն եմուտ 'ի վրան անդր Թեմիստոկղեայ, Թէպէտ և չէր ինչ բարեկամ . քանզի 'ի ձեռն Թեմիստոկղեայ խեցեկոյտ առեալ էր նա վճիռ, որպէս պատմեցաք : Արդ՝ յարեաւ եկն ընդառաջ նորա Թեմիստոկղէս, որում և պատմէր Արիստիդէս զբան պաշարմանն : Իսկ Թեմիստոկղէս՝ որ և յայլ ինչ իրս քաջ իսկ 'ի վերայ հասեալ էր լաւութեան և առաքինութեանն Արիստիդեայ, և յայնժամ ևս ջրն ծացաւ յոյժ ընդ գալուստ առն, և առեալ զնա՝ պատմէր մի ըստ միովէ զոր միանգամ նիւթեաց նա 'ի ձեռն Սիկինոսին, և յորդոր ևս մատուցանէր նմա՝ զի 'ի միասին ընդ իւր և ինքն կալցէ առ ետեղ զՀելլենացիսն և զօրավեգն իւր եղիցի 'ի գործանդր, իբրու ուր արդոյ և պատուական էր նա առաջի նոցա . որպէս զի յանձուկան յայնոսիկ զտեղի կալեալ՝ նաւամարտիկք եղիցին նոքա : Արդ Արիստիդէս նախ գովութեամբ պատուեալ զԹեմիստոկղէս, չուքաւ և զայլս ևս 'ի զօրավարացն և 'ի նաւապետ իշխանացն ածէր հաւանեցուցանէր և քաջալերեալ խրախուսէր 'ի մարտ պատերազմին : Իբրև նոքա տակաւին և այն

այէս չհաւանէին, երևեցաւ յայնժամ նաւ մի եռաթի Սենեգացի ինքնակամ անձնաւոր ուր նոցա՝ որում նաւապետ իշխան էր Պանէտիոս, որ գոյժ բերէր նոցա զպաշար մանն առհասարակ. որպէս զի և ի զայրոյթ ցասման շարժել զՀելլենս, միանգամայն և ստիպաւ հարկաւորել զնոսա ի գործ պատերազմին:

Ի ծագելաւորն ելեալ Քանդասէս բազմեր ի բարձրաւանդակ տեղւոյ, անդուստ հայել դիտել զգումարտակ նաւացն՝ և ըզճակատամարտ պատերազմին՝ ըստ որում գրէ Փանոդիմոս՝ ի վերոյ մեհենին Հերակլեայ՝ յորում ընդ հուն մի փոքրիկ որոշէր կողին յԱտտիկոյ: Իսկ ըստ որում Ալէքստոդորոս պատմէ՝ ի սահմանագլուխ անդր Մեգարեայ ի վերայ բարձանցն՝ որոց աւուն կարգան՝ Եղլիւր, բազմեալ յաթոռ ոսկի, և շուրջ իւր ունեւոյժ դպիրս բազումս, զի ի դիր արձանացուցեն ժիրաժիր զամենայն գործս պատերազմին այնորիկ: Արդ իբրև Թեմիստոկղէս յիւր նախաթոռ եռաթին զգոհս իւր յազէր, առաջի կացուցին նմա զերիս ոմանս ի գերւոյն, ի պատկեր գիմացն գեղեցիկ յոյժ տեսանեւոյժ և ի հանդերձս երևելիս և յոսկեհուն զարդարեալ. և ասէին զնոսա որդիս լեալ Սուն դաւկեայ. քեռ թագաւորին և Ատարկտոսի: Զսոսա յակն արկեալ յայնժամ Եւփրանտիդոս գուշակն և իզձ, յորժամ անդ ի զոհից անտի բոց հատեալ ի վեր ցոլանայր մեծ և լուսաճաճանչ, միանգամայն և

փռնդիւն բարենշան յաջմէ անտի լսելի լի նէր, եկն կալաւ զաջոյն Թէմիստոկղեայ. հրամանն 'ի վերայ կապէր նորա միանգամայն զերիս պատանեական զայնոսիկ՝ ինքն յաղօթս կացեալ՝ սրբել յազել և զոհել Ովմեստեանն Դիոնիսեայ. քանզի այսպէս՝ ասէ՝ հանգերձեսցի ապա փրկութիւն և յաղթութիւն Հելլենացոց: Զահի հարաւ Թէմիստոկղէս ընդ նորանշան և ընդ անադորոյն գուշակութիւն ըզձին. այլ քանզի խուժան ժողովրդեան բնաւորեցաւ 'ի մեծամեծ մարտից տաղնապս և 'ի դրժուարին նահատակութիւնս՝ առաւել 'ի նորանշան և յօտարոտի իրաց քան 'ի պատշաճիցն և յնտելիցն՝ յուսով ակն ունել փրկութեան անձանց, ուստի և առհասարակ ձայն բարձեալ կաղալին յօգնութի զդիւն զայն, և զգերեալ պատանիսն ածեալ կացուցեալ առաջի բազնին, ստիպէին զզոհն 'ի գլուխ հանել, ըստ որում հրամայեաց իզձն: Արդ զայսոսիկ մեղ պատմէ Փանիաս Լեւրացի այլ իմաստասէր և պատմական գպրութեանցն ոչինչ անտեղեակ:

Իսկ յաղագս հանդիսի բազմութեան նաւաց բարդարոսացն Եպիւղէս քերթող՝ իբրու ականատես հաստատութեամբ զայս ինչ ասէ յՈղբերգութեան իւրում՝ զոր յորջորջեաց Պարս:

„Բայց անդ Քսեքքսեայ՝ (քանզի քաջ իսկ գիտեմ) հազար էր նաւաց բազմութիւն: Իսկ արագ նաւք պատճռից յոյժ՝

էին նորա երկերիւրեւ եօթն : Զայս և համբարան ինքնին հռչակ հարկանէ : :

Իսկ Աստուծոց և հարկուր և ութսուն նաւաց եր գումարտական , և մէն մի 'ի նոցանէն ունէր տրա ութսունսն՝ որ մարտ եղեալ կռուէին 'ի տախտակամածէն . 'ի սոցանէ չորք էին աղեղնաւորք , և այլքն սպառազէնք : Այլ թուի թէ՝ ոչինչ պակաս քաջութեամբ՝ միանգամայն և զդիպան վայր պատերազմի և զժամանակն գլխովին գիտաց ճշգրիտ Թէմիստոկղէս և պահ կալեալ գէտական ունէր . քանզի ոչ յարգարեաց նա ճակատ զիւրոյ եռաթիւոցն ընդ գէմ բարբարոսացն նաւաց , մինչև ոչ եկն ժամանեաց ժամ բարեպատեհ , յորում ցանդ բնաւորեալ էր յանձուկան յայնոսիկ հողմ սաստկաշունչ գալ 'ի ծովէն և զալեան առնուլ վաղարեքել ընդ նեղուցան ընդ այնոսիկ : Արդ այս՝ վնաս և ոչ մի ինչ հասուցանէր նաւացն Հելլենաց , քանզի զնստագոյնք էին և քաջակուռք . իսկ բարբարոսացն՝ քանզի 'ի խելսն ուղղորդք էին և 'ի տախտակամածսն վերամբարձք և ծանրագանդաղք , այսր անդր տարուբերեալք ծփային՝ հարեալք սաստկութեամբ՝ 'ի հողմայն , և առ 'ի շեղ հանդիպէին նաւաց Հելլենաց՝ որք սրաթուիչ խոյանային 'ի նոսա , ցանդ գէտական կալեալք Թէմիստոկղէս չրամանին՝ որ քաջիկ գիտէր և գիտէր յամենայնի զլաւն և զօգտակարն : Իսկ անդուտ Արիամենէս ծովապետ իշխանն Քսերքսեայ՝ որ արձանացեալ կայր 'ի նաւ մեծ ,

իրբն 'ի մահարձանաց բարձանց աղեղնաձիգ և նետաձիգ լինէր ընդդէմ նորուն իսկ Թէ միտողեայ . և էր Արիամենէս այր լաւ և քաջ, և քան զզմենայն եղբարս (Թագաւորին էր նա կարի ուժաւոր և յոյժ արդարակորով այր : Արդ՝ յայնժամ՝ Ամենիաս Դեկեզասցի և Սոսիկէս Պեգեկասցի՝ ի միասին նաւեալք 'ի Ժամուն, իբրև նաւաց առաջակողմանքն ընդ միմեանս հարեալք ոգորէին՝ խառնեալք և կառեալք ընդ պղծանապատ ցոռկան, և այն ինչ կամէր Արիամենէս քաջն ուստնու մտանել յեռաթին նոցա, նոքա զգէմ կալեալ քաջին՝ հարին զնա 'ի տէգ գեղարդան և 'ի ծով անդրամացին զնա : Իսկ զգիտէն նորա՝ մինչդեռ ընդ այլոց նաւաբեկելոցն ծփայր 'ի վերայ մկանանցն, անդուստ Արտեմիսիա տեսեալ և ծանուցեալ՝ բարձեալ բերէ զնա առ Քսերքսէս :

Իբրև այս նահատակութիւնք կատարէին, պատմեն եթէ անդուստ և յԵլեակնեայ՝ լոյս մեծ փայլատակեալ ցոլանայր, և շառաչուկ սաստիկ և ձայն ազաղակի բարձրանայր գրաւէր առհասարակ զգաշտագետինն Թրիասեան մինչև 'ի ծով անդր, իբրև խուռն խուժանի բազմութեան մարդկան՝ որք 'ի դուրս ածեալք զխորհրդականն զայն բերիցեն Եակեոս : Իսկ 'ի խուռն բազմութենէ անտի բարձրագոյ խուժանին տակաւ առ 'ի յերկրէ 'ի վեր ամբառնալ երևէր ամբ միգապատ, և գարձեալ միւսանդամ խոնարհել իջանել և անդէն

հովանացեալ պատել ծածկել զնաւս եւ
 ռաթիոցն : Բայց և կիսոց թուէր ցնորս իմն
 խօլականս և երեւթիս գիտել զարանց տպա-
 ռադինաց , որք անդուստ յԵգիպտոսյ ձեռս
 իմն և բազուկս կարկառեալք ձգէին յա-
 ռաջոյ եւ ռաթիոցն Հելլենաց . ոյց աղագաւ
 և 'ի կարծիս լինէին' եթէ ինքեանք Էսկի-
 դեանքն իցեն , զորս և յօգնականութի աղօ-
 թիւք կարգացեալ իսկ էին նորա յառաջա-
 գոյն քան զմարտ պատերազմին : Արդ անդ
 առաջին քան զամենեսեան Լիւկոմեդէս
 այր Աթենացի իշխան եւ ռաթիոց հասեալ
 կալաւ նաւ մի 'ի Թշնամեաց անտի , և հա-
 տեալ բարձեալ զհանդերձանս զարդուց և
 զնշանակացն՝ սրբեաց և ձօնեաց զայն սար-
 գենաբարձն Ապողոնի : Անդ և այլք զու-
 գահաւասար ճակատ յարդարեալ ընդ բար-
 բարոսացն , քանզի առ խուռն բազմութեն
 նորա ըստ մասնեայ և եթ և զատաբար յա-
 ռաջ մատչէին և ընդ միմեանս ևս ընդհար-
 կանէին . զորս տպա ուրեմն՝ որ զգէմ՝ կա-
 լան մինչև ցերեկոյ՝ ընդ կրուակն 'ի փա-
 խուստ դարձուցին Հելլենք , ըստ որում
 ասէ Սիմոնիդէս , զգեղեցիկն զայն և զգե-
 րահամբաւեայն տանելով զյաղթութիւն ,
 քան զոր ոչինչ հրաշափառագոյն արգեօք
 ոչ առ Հելլենս և ոչ առ խուժդուժս եր-
 բէք եկաց 'ի Ծովական նահատակութեց .
 և զայս նահատակութիւն նաւամարտիկքն
 առհասարակ տարան յայնժամ արուժթ
 քաջութեամբ , իսկ Թէմիստոկղէս խորհրդ-
 դով և հնարիմաց արուեստիւն :

Այս յետ նաւամարտութեանս այստ՝
 րիկ տակաւին սրտապնդեալ Քսեռքսէս,
 ընդդէմ ձախողակ բազդին՝ ձեռն արկանէ
 զքամաքին բանակ առնուլ ածել 'ի Սաղա-
 մինս ընդդէմ Հելլենաց, և հոլաբլրովք
 փակել զհուն անցիցն այնոցիկ: Իսկ Թէ-
 միատուղէս փորձեալ յայնժամ բանիւք զԱ-
 ռիատիդէս, խորհուրդ մի կեղծաւորէր ա-
 ռաջի նորա խաղալ նաւուք 'ի Հելլենապոն-
 տոս, և անդ զկապեալ կամուրջն Քսեռք-
 սեայ քակել: “ Զի այսպէս՝ ասէ՝ զԱսիա
 գլխովին առեալ փակեսցուք յԵւրոպէս: “
 Անդ Արիատիդէս գծուարեալ ընդ խոր-
 հուրդն՝ ետ պատասխանի և ասէ. “ Յայժմ
 մեք ընդ գրգասէր ումեմն բարբարոսի մարտ
 եղեալ կռուեցաք. ապա եթէ զարդիս ա-
 ռեալ մեք զնա փակեսցուք յԵլլադա, և 'ի
 հարկդ յայդ գրդեսցուք զնա առ ահին եր-
 կիւղի՝ որ ամբառ բանակիդ տէր և իշխան
 կացեալ է, նա այնուհետև ոչ եթէ 'ի ներ-
 քոյ ոսկեհուռն վրանաց բազմեալ յանդուր-
 ռու 'ի զնին կայցէ մարտի պատերազմին,
 այլ զամենայն ճիգն Թրաքիացէ յայնժամ,
 և յամենայնն միանգամայն ձեռներէց լեցի
 առ վտանգին, և առեալ յոտին կացուացէ
 զգայթակղեալսն, և ողջամիտ ևս խորհրդ-
 գով նահատակեսցի այնուհետև յամենայն
 գործս իւր “. Յաւել ապա և ասէ. “ Ապա
 ոչ եթէ զկապեալ կամուրջն մեզ արժան
 ինչ իցէ քակել ո՞վ Թէմիատուղէ, այլ կա-
 մուրջ մի ևս այլ՝ եթէ հնար ինչ իցէ՝ կա-
 պել մեզ առաջի գորա, և վաղապոյն յԵւ-

րոպայ հանել վարել զայրդ զայր „: Թէ միատուղէս ասէ. “Ապա ուրեմն եթէ այդպէս հաճոյ իցէ և օգուտ, ժամ աւադիկ այս է առհասարակ մեզ ամենեցուն ուշ'ի կուրծս լինել և հնարս մենքենայել, զի աբադ արադ և հապճեպ դա չուեալ 'ի բաց գնայցէ յԵլլադայ“: Իբրեւ այսպէս հաճոյ թուեցաւ, առեալ յայնժամ Թէմիստուղէս զայր ոմն յարքունի ներքինեացն՝ զոր եղիտ 'ի մէջ գերւոյն, անուն Առնակէս, յղէ առ Թագաւորն՝ պատուէր տուեալ ասել առ նա. եթէ՝ Հելլենացիք յաղթականք աւադիկ 'ի նաւամարտի՝ խորհուրդ կալան հաստատութեամբ խաղալ նաւել 'ի Հելլենապոնտոս և անդ զկապեալ կամուրջն քակել: Բայց Թէմիստուղէս խնայեալ յարքայն, խորհուրդ աւադիկ տայ նոմա՝ փութալ ճեպել 'ի Ծովիւր և անցանել յայնկոյս, մինչ ինքն խոչ և խութ տացէ իւրոց նիզակակցացն՝ և դանդաղագոյնս յարդարեացէ զնոսա 'ի հետամուտն անդել: Զայստիկ լուեալ բարբարոսին՝ յոյժ զսհի հարաւ, և անդէն փութանակի տեղի տուեալ չուեաց անտի: Եւ արդեօք որ աստանօր հանճարոյն Թէմիստուղէս և Արիստիդէայ հանդէսն՝ գեղեցիկ ցուցաւ առ Մարգոնիոսիւ, յորժամ նոքա 'ի վէգեկեալ մարտիւ ընդ դուշնաքեայ յոյժ զուրու քան զՔսերքսեայն՝ 'ի Պղատէա, 'ի վտանդ վերջին պաշարեալ մատնեցան առ հասարակ: Իսկ 'ի մէջ քաղաքաց յայնժամ յաւէտ իմն տարաւ զմրցանակն քաղաքն

Եգինեանց, ըստ որում ասէ Հերոդոտոս : Իսկ Թէմիստոկղէս (Թէպէտ և յակամայ կամն առ նախանձուն կրից) առհասարակ ամենայն Հելլենք տուեալ ընծայեցին պարծանս նախաթող : Քանզի յորժամ տեղի տուեալ չուեցին նոքա 'ի կիրճն պեղոպոննիսեան, և 'ի բազնէ անտի առին զօրավարք իւրաքանչիւր զքուեայս իւրեանց, անդ այր այր 'ի նոցանէն առաջին զանձն համբաւէր քաջ և առաքինի, և երկրորդ յեռ իւր՝ զԹէմիստոկղէս : Իսկ Լակեդեմոնացիք առեալ ածեալ զԹէմիստոկղէս 'ի Սպարտիա, մրցանակ զարուծեանն ետուն Եւրիբիադէայ, և զիմաստութեանն՝ Թէմիստոկղէայ, պսակ 'ի ձիթենւոյ : Առ այս՝ և կառք մի յոյժ գեղեցիկ քան զամենայն կռու որ 'ի քաղաքին՝ առեալ պարգևեցին Թէմիստոկղէայ. և պատանիս ևս երեք հարիւր թուով յուղարկաւորա եգեալ ընդ նմա շքով արձակեցին մինչև 'ի սահմանադուխ անդր :

Եւ պատմեն՝ եթէ յետ այնորիկ 'ի հանգիստնալ ողիմպիական մրցանացն, այն ինչ ինքնին Թէմիստոկղէս եկն արձանացաւ յատպարիսին, հանդիսականք առհասարակ զաչս 'ի բաց դարձուցեալ 'ի մրցանաւորաց անտի, զօրն ողջոյն 'ի նա յառեալ յակճիւռս կային. և զնա անդ օտարաց և եկաց մատնանիշ ցուցանէին, և սքանչացեալք ևս ծափս հարկանէին : Որպէս զի և ինքն Թէմիստոկղէս յանձն իւր զուարճացեալ խոստովան լինէր առ բարեկամսն,

եթէ զեւրոց վաստակոց քրտանց վասն
 Ելքագայ՝ կթեաց յայնժամ զպտուղն .
 քանզի և անգատին 'ի բնութենէն էր նա
 պատուասէր յոյժ, եթէ իմաստասիրել
 զնոյն արժան իցէ 'ի պատմութեանց անտի
 նորա: Քանզի և իբրև ընտրեալ կարգեցաւ
 նա ծովապետ իշխան 'ի վերայ քաղաքին,
 ինչ մի 'ի գործոց անտի պաշտամանն ոչ
 մասնաւոր ինչ և ոչ գործեալ զհասարա-
 կացն՝ կարգ 'ի կարգ և ուրոյն կատարէր
 նա, այլ միանգամայն զամենայն գործառ-
 նութիւնսն խռնէր արկանէր յօրն՝ յորում
 չուէլ նաւել հանգերձեալն էր. օրպէս զի
 շատ ինչ 'ի գործոց անտի 'ի միում՝ անդ
 վայրի գործելով, և ընդ բազմաց և ընդ ալ-
 ընդանից մարդկան քաղաքավարելով՝ ի ժա-
 մուս, իբրև 'ի վեհագունից տակի տեսողացն
 զանձն 'ի ներքա ընծայեցուցէ և իբրև պր
 մեծազօր: Է՛ր երբեմն՝ զի և զգիւսկունս
 տեսեալ նա զանկելոցն 'ի մարտին առ ծռ-
 վեղերքն, և 'ի նոսա զապարանջանսն ոս-
 կիս յակն արկեալ և զքայռամանեալսն,
 ինքն զնոքօք զանց արարեալ գնայր. և որ
 զհետ իւր գալի բարեկամին ցուցեալ զայ-
 նոսիկ, ասէր. « Բարձ գու զայդոսիկ վասն
 քո, զի չես գու Թէմիստոկղէս » : Իսկ և
 առ այլ ոմն պատանի գեղեցիկ տեսանե-
 լով Անտիպադէս անուն, որ յաւակնա-
 գոյնս իմն գնայր ընդ Թէմիստոկղէայ յա-
 ռաջագոյն, իսկ ապա սպաս հարեալ պաշ-
 տէր զնա 'ի շուք փառաց նորա, « Ո՛վ պա-
 տանի գու՝ ասէր՝ Թէսկէս և անադան ու-

րեմն, սակայն երկպառնչիւր միանգամայն խեղձ խառնեցաք 'ի մեզ": Եւ ասէր նա 'ի բանս իւր, եթէ՝ Աթենացիք ոչ եթէ շուք պատուոյ դնեն նմա, և ոչ դարձեալ հիացեալ ինչ են ընդ նա, այլ իբրեւ ընդ սօսեալ ոմամք եկեալ պատասպարին ընդ հովանեաւ նորա 'ի յառնել մրդկաց և վտանգաց. և ապա 'ի պարզել օրոցն առ նոքօք՝ հարեալ տերևաթափ և ոստաքանց եւ առնեն զնա: Իսկ առ Սերիփացի ոմն՝ որ պանծայր առ նմա՝ եթէ ոչ յանձնէ իւրմէ ինքն փառաւոր է, այլ 'ի պատճառս քաղաքին իւրոյ, ետ պատասխանի Թէմիստոկլէս և ասէ. "Ճշմարիտ ասես զայդ. այլ ոչ ես ինքն Սերիփացի գողով լինէի արդեօք փառաւոր, և ոչ դու Աթենացի գողով": Դարձեալ և առ այլ ոմն 'ի զօրավարացն՝ որ կարծեալ յանձին պիտանացու լեալ իւրում քաղաքին, խրոխտս խիզախէր ընդ դէմ Թէմիստոկլէայ, և զիւրն ընդ նորայն 'ի կշիռ ձգէր նահապաղութեանց, ասէ. "Է՛ր երբեմն՝ զի ընդ աւուր տօնի 'ի պայքար մասնէր յաջորդեալ օրն արդոյ, և ասէր. եթէ անպարապութեամբք լի եմ ես և վատակարեկ, իսկ 'ի քեզ ամենեքեան շարաթացեալք՝ վայելա վայելեն զվատակոց իւրեանց: Առ որ պատասխանի տուեալ օր տօնին ասէր, Ճշմարտութեամբ ասես. այլ եթէ իմ չէր լեալ, և ոչ դու ինքնին էիր արդեօք: Արդ՝ եթէ և իմ յայնժամ չէր լեալ՝ ասէր Թէմիստոկլէս, ուրանօր արդեօք լեալ էր ձեր

այժմ “: Նա և վասն որդւոյն իւրոյ, որ ճռ խաբար իշխանութեամբ գնայր ընդ մօր իւրում, և 'ի ձեռն մօրն՝ ընդ նմա գլխովին, ձաղանցք ասէր այսպէս Թէմիստոկղէս “ Որդիս մեր այս վեհ է զօրութեամբ քան զամենայն Հելլենացիս: Քանզի Հելլենացւոց հրամանատարք են Աթենացիք. իսկ ես՝ Աթենացւոց. ինձ գլխովին՝ մայր գորա, և դա ինքնին՝ մօր իւրում “: Եւ զի խնդրէր նա յամենայնի առանձինն լինել քան զայլս 'ի մարդկանէ, զազարոսկ իւր 'ի վաճառ հանեալ տայր հրաման մուծեալ կին քարոզ կարգալ այսպէս. եթէ՝ ազաւ բակդ այդ ունի իւր մերձաւոր բնակակից զայր որ լաւ և բարի: Իսկ 'ի փեսայացում՝ որ զնորա գուտարն կին ածել խնդրէին, նա զհամեսան նախապատիւ ընտրեաց քան զընչեղն. և ասէր՝ Եթէ խնդրէ նա այր՝ որ գրամոց պէտա ունիցի, քան եթէ գրամն՝ որոց առն պէտք իցեն: Արդ յառաժս իւր հանձարեղս այսպիսի որ էր Թէմիստոկղէս:

Այլ իբրեւ հանգարտեցաւ նա 'ի գործոց անտի նահառակութեանցն, վաղվազակի ձեռն էարկ նորոգել զքաղաքն, և պատուար ևս ածել նմա. ըստ որում պատմէ Թէոպոմպոս, արծաթով ածեալ հաւանեցուցեալ զՊարէտս, զի մի ինչ գիմադարձ գտցին նմա. իսկ ըստ որում բազմադոյնք ևս այլ աւանդեն՝ խաբանք գնալեալ ընդ նոսա: Քանզի եկն եհասս նա 'ի Սպարտիա՝ հրեշտակութիւն զանձամբ առեալ. և իբրեւ մեղադիր լինէին Սպարտա

ցիք՝ զի պատուար ածեն նոքա քաղաքին Աթենայ. և ինքնին քաղաքական՝ որ 'ի Ճգրտեւ զիրսն առաքեցաւ անդր յԵգիւնեայ՝ ամբաստան կայ վասն այսորիկ. Թէ միատուղէս ժխտեաց զքանն, և ստիպեաց ևս զնոսա՝ արձակել արս յԱթէնս 'ի լըրտես. քանզի 'ի դեգերանաց անտի խընդրէր նա ժամանակ 'ի ներքս արկանել 'ի լըրումն պատուարին. և զի կամէր ևս՝ զի ընդ անձին իւրոյ կալցեն Աթենացիք զհրեւտակն զայնոսիկ 'ի պատանդի, որ և եղև իսկ: Քանզի Ճգրիտ այնուհետև 'ի վերայ հասեալ իրացն Լակեգեմոնացիք՝ ոչինչ ապա ընդհարան 'ի Թէմիատուղէս, այլ 'ի ծածուկ և եթ զայրացեալք 'ի տիրոս՝ այնպէս առեալ արձակեցին զնա:

Յետ այսորիկ շինեաց նա և զՊրեան նաւահանգիստն, զմտաւ ածեալ զքաջա գիպութիւն նաւահանգստացն այնոցիկ, և զքաղաքն ողջոյն առեալ յարմարէր դիպաւոր 'ի ծով անդր. և այսպէս իբրև հակառակ վաղնջուց (Թագաւորացն Աթենացւոց՝ քաղաքականութեան կարգ 'ի ներքս ընծայէր: Քանզի նոքա առաջինքն՝ որպէս ասեն՝ գուն գործեալք 'ի ծովէ 'ի բաց ըզքաղաքացիսն քեցել, և սովորեցուցանել զնոսա կեանս վարել առանց նաւարկութե, և նստել մշակել զերկիր իւրեանց, զվէսն զայն զհամբաւի հարեալ հռչակեցին վասն Աթենասայ. իբրու եթէ Պոսիդոն ինքնին 'ի վէգ եկեալ իցէ ընդ Աթենասայ 'ի պատճառս աշխարհին այնորիկ, իսկ Աթենաս

ցուցեալ գառաւորացն զձիթենին՝ յաղթաւ
կան լեալ իցէ։ Իսկ Թէմիստոկղէս՝ որպէս
Արիստոփանէսն ասաց կատակերգակն,
ոչ եթէ ընդ քաղաքին առեալ խառնեաց
զՊիրեանն, այլ զքաղաքն ինքնին մերձա-
ւորեալ յօգեաց ընդ Պիրեան նաւահան-
դատին, և զցամաքն գլխովին՝ ընդ ծովուն։
Եւ այս ասկա զխուժան ժողովրդեանն յօ-
րացոյց 'ի վերայ աւազանւոյն, և խրոխտս
և խիզախս առաւել յարդարեաց զնոսա-
քանդի այնուհետեւ զօրութիւն ամենայն և
իշխանութիւն դարձաւ փոխեցաւ առ նա-
ւազան և առ Թիասքետս և առ դեկավարս։
Ուստի և զտեղի ատենին՝ որ շինեալ կայր
ծովահայեաց 'ի Պելլէ, առեալ ասկա
երեսունքն դարձուցին ընդ ցամաք կոյս-
զմտաւ ածեալք՝ եթէ ծովական իշխանու-
թիւնդ ծնող և հզօրիչ է ուսմկապետու-
թեանն։ Իսկ երկրագործք ինքնին ոչինչ
այնպէս գծկամակութեամբ բերին ընդ պե-
տութիւն աւազանւոյն։

Բայց Թէմիստոկղէս և այլ ինչ մի վե-
հագոյն մտախորհ լինէր վասն նաւական
զօրութեանն։ Քանդի յորժամ 'ի բաց
չուեաց անտի Քսեքքսէս, և նաւատորմիդ
հեղինացւոցն տեղի ետ մեկնեցաւ 'ի Պե-
դասաս ձմերել անդանօր, Թէմիստոկղէս
յայնժամ հրապարակախօս եղեալ առ Ա-
թենացիս, ասէր 'ի բանս իւր՝ եթէ ինչ մի
մտախորհ եղեալ է նա՝ կարի օգտակար նո-
ցա և փրկաւէտ, այլ անճահ 'ի խօսել զայն
'ի լուր խուժանին։ Յայնժամ Աթենացիք

հրաման ետուն նմա յայտնել զայն 'ի լուր միայն Արիստիդեսայ. և եթէ Արիստիդէս հաճեալ հաւանեցի ընդ խորհուրդն, 'ի գործ վարեացեն զայն: Ապա Թէմիստոկլէս չորսու խօսէր ընդ Արիստիդեսայ, եթէ խորհուրդ իւր այն է՝ հրձիգ առնել առ հասարակ զնաւահանդէս Հելլենացւոց: Վասն որոյ և Արիստիդէս եկեալ արձանացեալ 'ի մէջ ժողովրդեան՝ ասէր այսպէս. «Քան զքանն՝ զոր Թէմիստոկլէս մտախոհ եղև գործել՝ չէք ինչ առաւել օգտակար, և չէք ինչ առաւել անկրաւ»: Ուստի և Աթենացիք պատուիրեցին Թէմիստոկլէսը գաղարկել 'ի խորհրդոց անտի իւրոց:

Այլ իբրև Լակեդեմոնացիք յասեանա ժողովոյ Ամիթիկտիոնեանց զայն ինչ առաջի արկանէին, եթէ մի մտցեն 'ի ժողով անդր խորհրդոյ Ամիթիկտիոնին քաղաքք՝ որ միանգամ չեզեն նիզակակից ընդդէմ Մարաց. զանդիտեալ Թէմիստոկլէս՝ գուցէ Թետաղացիք և Արգիւացիք, դարձեալ և Թերացիք՝ անբաժ մնացեալ 'ի ժողովոյ անտի, այնուհետև Սպարտացիք ողջոյն տիրեցեն 'ի վերայ քուեսայցն, և ըստ իւրեանց հաճոյից տարցեն և բերցեն զամենայն, Զատադով մտեալ խօսեցաւ վասն քաղաքացն այնոցիկ, և փոխեաց չքնեաց զխորհուրդս պատուիրակացն. յայտ պարտեալ՝ եթէ երեւաւ և մի քաղաքք են՝ որ միանգամ բաժանորդ դասն պատերազմին այնուրիկ, և 'ի սոցանէ բաղուած այն են՝ որ յոյժ փոքրիկք են. վասն որոյ և դժնդակ է՝ ա

սէր՝ եթէ Ելլազա ողջօն անբաժ 'ի Ժողովոյ անտի մնացեալ, առեան խորհրդոյն ամենոյնեացի եւթ յերկուս կամ յերկու քաղաքս մեծամեծս : Եւ յայսմանէ տարա մեծապէս սրտնեցոյց նա զլակեղեննեացիս . վասն որոյ և 'ի շուք մեծ առեալ ամբարձին նոքա զվիմոն, և սատան զնա ընդդէմ Թէմիստոկղէայ կացուցին 'ի քաղաքականութեան մասին :

Բայց նիզականցաց իւրոց յաչաց անկաւ Թէմիստոկղէս, քանզի շուրջ եկեալ նաւեր 'ի կղզին՝ հաւաքել 'ի նոցանէ գրամս : Ըստ որում և առ Անգրոտացիսն գնացեալ և խնդրեալ արծաթ՝ այսպիսի ինչ ասէր առ նոսա և լսէր 'ի նոցանէ՝ որպէս պատմէ Հերոդոտոս . “ Եկեալ հասեալ կամ՝ ասէր Թէմիստոկղէս, ածեալ ընդիս աստուածս երկուս, զհաւանականն բան և զբռնութիւն ” : Առ որ կրկնեցին և Անգրոտացիք և ասեն . “ Եւ առ մեզ գլխովին կան աստուածք երկուք մեծամեծք . աղքատութիւն և կարօտութիւն, որ արդեւուն մեզ տալ քեզ գրամս ” : Իսկ Տիմոկրէոն տաղասաց Հռոգացի 'ի նուագի իւրում դառնապէս երգիծանէ զԹէմիստոկղէս, իբրուայն որ արծաթ առեալ՝ զհետ եղև և դարձոյց զայս 'ի վտարանգութենէ . իսկ զինքն՝ զհիւր նորա գլխովին և զքարեկամն մատնեաց 'ի պատճառս արծաթոյ . և երգէ նա օրինակ զայս .

Իսկ եթէ դու զՊաւսանիաս,
 ԸջՔսանթիպպոս գրրուատես,
 Կամ թէ զարդոյն Լեւոիքիդաս
 Դու յերգ առնուա մեծապէս,
 Այլ ես 'ի գովն Արիստիդեսայ
 Քաջին արանց յօրանամ,
 Որ նա միակ 'ի հրաչափառն
 Եկն 'ի յԱթէնս յերևան:
 Բայց զայրդ զայդ թէմիստոկլէս
 Ատել ատեաց Լատովնէ,
 Զի այր է դա սուտակասպաս,
 Անիրաւ է, մատնիչ է:
 Որ 'ի կաշառ իւր զարծաթոյն
 Ձիր աղբեղէն առեալ ձօն,
 ԶՏիմոկրէոն չած նա ըզհիւրն
 Յիւր հալոնին Եաղիսոն:
 Այլ արծաթոյ տաղանդս երբս
 Առեալ 'ի ծոց իւր անդուատ,
 Եւ նաւադնաց ելեալ երթայր,
 Օչ թէ երթայր 'ի կորուստ:
 Նա զիւր ըզկէսս ածէ այսրէն,
 Ըզկէսս առնէ տարագիր,
 Կիսոց տապաստ տայ անկանել,
 Դա ոսկւով է ախտակիր:
 Իսկ անդ յԻսթմոս ծիծաղական
 Հիւրոց իւր տայ պանդոկի,
 Ընթրիս կահեալ և միս ըզպաղ
 Դրնէ նոցուն առաջի:
 Բազմեալ նոքա ուտել ուտեն,
 'ի նոյն առնեն խրնդրուած,
 Զի տարածամ թէմիստոկլէս
 Արևն հատցի 'ի յաչաց:

Դարձեալ և կարի յաջատագոյնս և լրբե-
նի յեջոյնք լուսայ Տիմոկրէոն զԹէմիս-
տոկղէս՝ յետ վարարանդի լինելոյն նորա և
գատապարտութեանն, նուազ քերթեալ՝
որոյ է ակիղն այսպիսի.

Դու ո՞վ Մուսա ըզգիսաւս ըզբուք
Զիմոյն այսմիկ ըզտաղի,
Դու յնդհանուրս Հեղենացոց
Հըռչակ հարցես արժանի:

Եւ պատմեն՝ եթէ սա այս Տիմոկրէոն յաջ-
սորս տարագիր եղև ՚ի պատճառս կուսակ-
ցութեան իւրոյ ընդ Մարա, և ընդ այլոց և
Թէմիստոկղէս ինքնին գատապարտ արար
ղնա: Իսկ իբրև և Թէմիստոկղէս գլխովին
ամբաստանեցաւ իբրև կուսակից Մարաց,
զայս ինչ յայնժամ՝ քերթեաց Տիմոկրէոն
ընդդէմ նորա.

Ո՛չ արդեօք Տիմոկրէոն
Է ընդ Մարաց միայնակ.
Զէ՛ միայն նա գաշնակից,
Ե՛ն ե՛ն և այլք նըշաւակ:
Մենացեալ չեմ օ՛ն և օն՝
Հատեալ ձեռով ես ազուէս.
Ազուէսունք ե՛ն ե՛ն և այլք,
Զարդիս եկին ՚ի հանդէս:

Այլ քանդի քաղաքացիք առ նախանձուն
հեշտաբար ընդունէին զքանաարկութիւնսն
վասն նորա, հարկաւորեցաւ այնուհետև

Թէմիստոկլէս յափրացուցանել զնոսաւ,
զիւրոյ անձին նահատակութիւնս և զնոսա-
ձիւրս ստէպ ստէպ յուշ ածեալ ժողովոր-
դեան: Եւ ասէր ևս նա առ զժկամակ ըն-
լին. « Զի՞ դուք, զի՞ ներդք յանձինս ձեր,
ստէպ ստէպ 'ի նոցունց իսկ բարերարու-
թիւնս գտեալք »:

Սակայն Թէմիստոկլէս ընդհարու 'ի
ժողովուրդն՝ և 'ի շինել անդ իւրում զուա-
ճարն Արտեմեայ, զոր և անուանեալ կո-
չեաց Արիստոքրատէ, այն է՝ Քաջախոր-
հուրդ: Իբրեւ այն՝ որ խորհուրդս քաջս
ստեալ իցէ քաղաքին և Հելլենացոց:
Իսկ մերձ 'ի տուն բնակութեան իւրոյ կա-
ռոյց 'ի Մելիտէ զուաճարն. ուրանոր այժմ՝
զգիսկունս սպանելոցն արկանեն դահիճք,
և զհանդերձս և զխեղճս ձգեն զհեղձամահ
եղելոցն և զկախելոցն: Եւ կայր մնալոր անդ
տակաւին և Թէմիստոկլէայ արձանս փոքր
'ի նմին տաճարին Արիստոքրատէայ մինչև
ցաւորս մեր. և ճշգրիտ մեզ 'ի գէմս բե-
րէ զԹէմիստոկլէս՝ ոչ ըստ հոգւոյն միայն,
այլ և ըստ պատկերի գիտակին՝ այր գիւ-
ցաղնական:

Արդ՝ առեալ զնա խեցեկոյտ վճռով
վտարանդի արարին, նկուն առնելով զշուք
փառաց նորա և զմեծ զաւազութեանն,
ըստ որում և բնաւորեալ իսկ էին նոքա
գործել առ ամենեւին՝ որ միանգամ ըստ
նոցուն կարծեաց գժոխութիւնք էին նո-
ցա առ մեծի զորութեանն, և 'ի ռամբա-
կան հաւասարութեանն՝ իբրեւ վեհապետք

աննմանք: Քանզի ժշ եթէ պատժ ապա-
տուհասի ինչ էր այս խեցեկոյտ վճիռ,
այլ արտփանս իմն և գիւր մախանաց կրկն,
այն՝ որ հեշտանայ խոնարհեցուցանել զամ
բարձեալն յաւագութիւն, և զկիրս իւր
ոխերիմս գրգէ և սրէ՝ յանփառութիւն
իջուցանել զնոսա:

Իբրև 'ի քաղաքէն տարագիր եղև Թէ-
միստոկղէս, և երթեալ բնակեցաւ Սարգոս,
պատճառս չարեաց առին ընդդէմ՝ նո-
րա թշնամիք նորա 'ի պատահարաց ան-
տի Պաւսանեայ. քաղի Պաւսանեայ ընդ-
դէմ՝ իբրև մատնչի՝ գատախաղ յարեաւ
Լէոփրոտէս աղկմէոնեան Սարաւլացի 'ի
միտին ընդ Սպարտացւոց: Քանզի Պաւ-
սանեայ նիւթեր մեղքենայէր զկրս մատ-
նութեանն. և անդ զառաջինն 'ի ծածուկ
ունէր զբանն 'ի Թէմիստոկղէայ, թէպէտ
և բարեկամ էր նորա: Իսկ իբրև ետես
զնա անկեալ վտարանդի 'ի քաղաքէն և
ծանրացասումն ընդ կիրան, համարձակե-
ցաւ յորդորել զնա բաժանորդ լինել բա-
նին, և 'ի վեր ևս եհան նմա զնամականի
արքային. և գրգէր զնա ընդդէմ՝ Հելլե-
նացւոցն՝ իբրև ընդդէմ անդգամաց և ապա-
շնորհից: Բայց նա զհրապոյրսն հերքեաց
մերժեաց զՊաւսանեայ, և գլխովն անբաժ-
կացուցանէր զանձն 'ի հաղորդութենէ նո-
րա. սակայն և ժշ ումեք 'ի վեր եհան ըզ-
բանն, և ժշ մատն եղև գործոյն. քանզի
ակնկալեալ մնայր, զի կամ ինչն Պաւսա-
նեայ գաղարկեցէ՝ ի խորհրդոց անտի, կամ

Թէ այլազգ ինչ 'ի վեր ելցէ բանն . քանզի անհանձար խորհրդովք Թեակոխէր Պաւսանիաս 'ի դժպատեհ և 'ի բազմափռանդ գործն : Եւ այսպէս ապա իբրև մեռանէր Պաւսանիաս, գտանէին առ նմա ինչ ինչ նամականի և արձանագրութիւնս վասն իրացս այսոցիկ, յորոց կեղակարծելի գտաւ և Թէմիստոկղէս ինքնին գլխովին : Անդ ընդ գէմ նորա բողոք բառնային Լակեգեմոնացիք, և ամբաստան լինէին զնմանէ՝ որ միանգամ 'ի քաղաքացեաց անտի իւրոց մախային ընդ նա 'ի բացակայութե նորա . բայց ինքնին Թէմիստոկղէս գիրս և նամականի տայր և պատասխանի առնէր վասն անձին, և առաւել վասն առաջին ամբաստանութեանցն : Քանզի վասն որոց զբալար տէինն զնա Թշնամիք նորա, նա գրեաց առ քաղաքացիս իւր և ասէր, եթէ զինորդ ինքն՝ որ ցամդ հետամուտն էր իշխանութեան, և երբէք բնաւորեալ չէր 'ի հպատակել, և ոչ 'ի սիրտ նորա երբէք անկանէր արդեօք՝ բարբարոսաց և Թշնամեաց 'ի ձեռս տալ զանձն 'ի միասին ընդ Ելլագայ : Այլ ասկայն խուժանն յանկուցեալ 'ի բանս ամբաստանողացն, առեալ արձակեաց տրա՝ հրաման տուեալ ձերբակալ առնել զնա և ածել կացուցանել 'ի դատաստան զառաջեալ Հելլենացւոց : Թէմիստոկղէս նախադգած եղեալ բանին, յարեալ անց 'ի Վերկորա . և էր նա երբեմն բարեգործ գտեալ քաղաքին այնմիկ : Զի էր երբեմն՝ զի կադ և կռիւ յուղեալ ընդ Վերկորացիս

և ընդ Կորնթացիս, Թէմիստոկղէս կացեալ
 գատաւոր՝ ելլո՛ծ զԹէմիստոկղէսն, և Կորնթ-
 Թացւոցն վճիռ ետ հատուցանել տաղանդա-
 քան. և զի՝ Լեւկադէ հասարակաց նոցա
 լիցի քաղաք բնակութեան՝ երկաթանջիւ-
 րոց նոցա գլո՛ղվ գաղթական: Ապա անտի-
 անց և ապաւինեցաւ նա յԵպիւռոս. ան-
 դանօր հալածանս կրեալ յԱթենացւոց և
 ՚ի Լակեդեմոնացւոց, դիմագրաւ այնու-
 հետեւ անձնատուր լինելը՝ ՚ի յոյս իմն գժըն-
 դակ և անել: Քանզի չղքաւ ապաստան եղե-
 առ Ագմեոտս, որ Թագ կապեալ էր ՚ի
 վերայ Մողոսացւոց: Սա այս Ագմեոտս
 ինչ մի երբեմն խնդրեալ յԱթենացւոց և
 արհամարհանօք մերժեալ ՚ի Թէմիստոկ-
 ղէայ՝ որ յայնժամ ՚ի բարձի աւագու-
 Թեան էր ՚ի քաղաքին, ծանրացատումն ե-
 ղեալ՝ ցանգ ոխակալէր ընդդէմ Թէմիս-
 տոկղէայ. և յայտնի էր ապա ամենայն տե-
 սանելեացն՝ զի Թէ երբէք զբռամբ արկա-
 նէր նա զԹէմիստոկղէս, վրէժ անշուշտ
 պահանջէր ՚ի նմանէ: Սակայն ՚ի փախըո-
 տեան իւրում առաւել զահի հարեալ Թէ-
 միստոկղէս ՚ի նորոգածին մախանաց ընտա-
 նեացն, քան ՚ի հնացեալ ցասմանէ արքայ-
 ին, եզ ՚ի մեծ անձնատուր լինել նմա, և
 մատեաւ ազաւաւոր Ագմեոտայ մասնաւոր
 և նորանշան օրինակաւ: Քանզի առեալ
 յինքն զտղայ մանուկ արքային՝ այնպէս
 հանդերձ նովաւ յողոք խոնարհեալ տա-
 րածեաց զանձն առ սեղանովն. քանզի
 միայն զայս օրինակ աղերսանաց մեծապէս

յոյժ և գողցես անցանալի համարին Մո-
ղոսացիք: Այլ կէպէ ասեն՝ եթէ փութիա
տփկին աղբային թելագրեաց Թէմիստոկ-
ղեայ զօրինակ զայս աղերսանաց, և զոր-
դեակն իւր ինքնին առեալ եդ. առ սեղա-
նոյն 'ի միասին ընդ Թէմիստոկղեայ: Իսկ և
կէպէ՝ եթէ նա ինքն Ագաթոոս առ 'ի հար-
կաւորել զանձն իբրու 'ի կրօնատէր հարկէ՝
մի տալ զայն 'ի ձեռս հալածչացն, նիւթ-
եաց զայս՝ և այնպէս աշխարհել յարդա-
րեաց զօրինակ աղերսանացն:

Յայնժամ զկին նորա և զօրդիս նորա
առեալ գաղտ յԱթենացաց Եպիկրատէս
Աքարնացի՝ յղեաց առ Թէմիստոկղէս.
զոր և տպա վասն այնորիկ 'ի մահ՝ դատա-
պարտեաց զնա Կիմոն, որպէս պատմէ Ստե-
սիմիրոտոս: Բայց գիտեմ ո՛չ զեւրդ 'ի
մոռացոնս դարձուցեալ զայսոսիկ ինքնին
Ստեսիմիրոտոս, կամ թէ Թէմիստոկղեայ
ինքնին տալով 'ի մոռացոնս դարձուցանել,
պատմէ՝ նաւել Թէմիստոկղեայ 'ի Սիկի-
լիա, և 'ի Հերովնէ բռնաւորէն Սիկիլիոյ
խնդրել զգուստր նորա 'ի կին, խոստանա-
լով նմա ընդ նորա իշխանութեամբ զՀել-
լենացիոն նուաճել. իսկ 'ի մերժել Հերով-
նի զբանն, ապա անցանել զնալ Թէմիս-
տոկղեայ յԱթիա: Այլ այս պատահումն
կրաց չէ ինչ արժանահաւատ: Քանզի Թէռ-
միրաստոս 'ի մտաւանտ իւր յաղաղս ար-
քայութեան պատմէ, եթէ յորժամ յի-
դիւմպիա արձակեաց Հերովն երիվարս ձի-
ւնթացիկս, և վրան մի անդանօր ետ հար-

կանեւ ընծահանգերձ և շքեղ, յայնժամ
 Թէմիստոկղէս խօսեցաւ առ Հելլենացիսն
 և ասէր, եթէ պարտ և արժան է զվրանն
 զայն յաւարի առնուլ զբռնաւորին, և ար-
 գելուլ խաղանել զերիվարսն զայնոսիկ 'ի
 ձիրնԹացիկ մրցանացն: Իսկ Թուկիդղէս
 ասէ, եթէ իջեալ Թէմիստոկղէս 'ի միւս
 այլ ծովն՝ նաւեր 'ի Պիւգնայէ. և էր յան-
 ծանօթս ամենայն նաւադէցն, մինչև 'ի
 բռնութենէ հողմոյն նաւ իւր զաճառա-
 բարձ վարեալ գնայր 'ի Նաքսոս, զոր յայն-
 ժամ պաշարեալ նստէին Աթենացիք. զա-
 հի հաղեալ Թէմիստոկղէս՝ ետ ծանօթս ան
 ձին իւրոյ 'ի Նաքսոս նաւատեառնն և ղեկա-
 վարին. և անդ՝ էր ղի յաղերս անկանէր, և
 էր ղի սպառնալիս 'ի վերայ կապէր նոցա,
 և ասէր ամբաստան լինել զնոցանէ և սուտ
 ևս յօգել և զրպարտել առաջի Աթենաց-
 ւոցն, եթէ ոչ յանգէտս ինչ նոքա՝ այլ
 կաշառարեկ կաշառակուրծ եղեալ յառա-
 ջագոյն՝ այնպէս առին ժողովեցին նոքա
 զԹէմիստոկղէս: Եւ այնպէս ապա հարկա-
 ւորեաց զնոսա նաւել յառաջ և ունեւ
 զԱթիա: Այլ 'ի գոյից նորա և յընէից բա-
 զում մասամբ գաղտագողի առաքեցան
 առ նա յԱթիա 'ի ձեռն բարեկամացն: Իսկ
 որչափ ինչ միանգամ հրապարակեցան յայն-
 ցանէ և գրաւեալ կուտեցան յարքունիս,
 Թէոպոմպոս ղիշիոն հարիւր տաղանդաց
 ասէ. իսկ Թէոփրատոս՝ ութսուն. այն
 ղի Թէմիստոկղէս ինքնին՝ մինչև միջամուխ
 լեալ էր 'ի քաղաքականութիւն անդր, և

ոչ երբեք տաղանդաց չափ ժառանգեալ ունէր ստացուածս :

Իբրեւ նաւեալ եհաս նա 'ի Վիւմէ, և ի բազեկ եզև՝ զի բազումք 'ի վերայ ծովուն շրջին հնարին որսալ զնա . և առաւել եր գոտեղէս և Պիւթոդորոս, (քանզի էր իսկ Թէմիստոկղէս որս պարարակ վասն ամենեցուն նոցա՝ որ միանգամ օգտածարաւքն էին շահիլ յինչ և իցէ իրաց . զի և արքայն ինքնին երկերիւր տաղանդաց քարոզ առեալ էր կարգալ մովսէտիկն վասն ունեւոյ զնա), ապա անց փախեալ Թէմիստոկղէս յԵգա՝ որ քաղաք փոքրիկ էր Էոդիոյ . և էր նա յանժանօթս ամենեցուն՝ բաց 'ի Նիկոգենոսէ՝ որ ասպնջականն էր նորա . և էր Նիկոգենոս ընչաւեալ յոյժ քան զամենայն Էոդացիս, և ծանօթ և մտերիմ՝ յոյժ մեծամեծ աւագանւոյն . առ սմա թաքուցեալ կայր Թէմիստոկղէս աւուրս ոչ բազումս : Իսկ յաւուր միում զկնի ընթրեացն 'ի կատարել ինչ զոհից, անդ Ոլլիոս անուն գաստիարակն որդւոյն Նիկոգենեայ, այլ յայլմէ և աստուածազգեցիկ իմն եզեալ, ձայն բարձեալ գոչեաց տաղաչափութիւն տյապխի :

Գիշերոյ՝ տուր սօսիւն,
Գիշերոյ՝ զգօնութիւն,
Գիշերոյ՝ յաղթութիւն :

Յետ այնորիկ իբրեւ գնաց 'ի ննջել Թէմիստոկղէս, թուէր նմա երազ տեսանել՝ վեշապ մի զի պատատեալ ունէր զորովայն

նորա, ապա մեծ գալը խաղապատերը
պարանոցումն. իսկ մերձ եկեալ հպեալ
յերեսս նորա՝ դառնայր վիշապն և լինէր
արծուի, և թևովքն շուրջ բակ ունէր զնո-
վաւ, և առնոյր ամբառնայր զնա, և ընդ
շատ ուղի այնպէս բարձեալ բերէր զնա.
տապ յետ այնորիկ երևութանայր օսկի
գաւազան օձապատ, և 'ի վերայ այնորիկ
ինքն յանդորրու ամբացեալ կայր, զեր-
ծեալ յանհնարին արհաւրացն և 'ի խոռ-
վութենէն:

Արդ առեալ Նիկողենոս զԹէմիստոկ-
լէս, առաքէր առ թագաւորն հնարինաց
ճարտարութեամբ՝ օրինակ զայս: 'ի բար-
բարոս արգասց բազումք՝ և առաւել Պար-
սիկք, 'ի խանդ սիրոյ առ կանայս յոյժ
վաղապէս են ընտելեալք և դժնդակք ո-
մանք: Քանզի ոչ միայն առ ամուսինս իւ-
րեանց, այլ և առ արծաթին աղախ-
նեայս և առ հարձս աստիկ պահարկա-
նեն, զի մի ումէք յարտաքնոց անտի երևեա-
լին նոքա երբէք, այլ 'ի տան անդ վիակեալք
դադարեացեն. իսկ յուզեւորութեան ուրեք
նոցա՝ ընդ վրանօք շուրջանակի պատեալք
պարուրեալք՝ այնպէս 'ի ժանուր բարձեալ
բերեն զնոսա: Ապա և վասն Թէմիստոկ-
լէսայ այսպիսի ինչ պատրաստեալ վաճէ,
առեալ տանէին զնա. իսկ որք 'ի ճանա-
պարհին հանդիպէին և հալցանէին, զայս
ինչ նոցա հանապաղ պատրաստանի առ-
նէին՝ որք զնովան էին, եթէ 'ի կանանց
զոր 'ի Հելլենացւոց ածեալ տանին նոքա

'ի Յոնիոյ՝ առ դք յաւագանւոյն յոստանն արքունի : Այլ Թովդիդէս և Քարոմն Լամիսակեցի պատմեն՝ եթէ 'ի մեռանել Քսերքսեայ՝ առ որդի նորա յարուցեալ չղբաւ Թէմիստոկղէս . իսկ Եփորոս և Դիմոմն և Կղիտարքոս և Հերակլիտոս և այլք շատք , եթէ առ նա ինքն Քսերքսէս չղբաւ նա : Սակայն ժամանակացն հաշուի առաւել ևս Թովդիդէս Թուի զուգաձայն լի նել . Թէպէտ և ոչ այնոքիկ դարձեալ ճիշդ զըրտագոյնս ժողովեալք եղան :

Արդ իբրև եկն եհաս Թէմիստոկղէս 'ի կէտ դժուարին նպատակին , դէպ եղև նմա առաջին խօսել ընդ Արտաւանայ հազարապետի արքային , և ասէր . “ Հելլենացի եմ ես և խնդրեմ խօսել ընդ արքային վասն մեծամեծ իրաց , և ոյց աղաղաւ մեծապէս փոյթ պնդութեան է նմա ” : Արտաւան ասէ . “ Ո՛վ օտարական դու , օրէնք զանազանեալք են 'ի մարդիկ . և մէն մի յայնցաւ նէն՝ միում միում 'ի նոցանէն գեղեցիկք են . այլ ամենեցուն գեղեցիկ է արդեօք զիւրականն պաշտել և պահել : Արդ՝ համբաւ հարեալ է , եթէ ձեր Հելլենացւոցդ առաւել իմն ընդ ազատութիւնն զարմացեալ է և ընդ հաւասարութիւն . իսկ առ մեզ՝ Թէպէտ և շատ են օրէնք և գեղեցիկք , սակայն որ ամենագեղեցիկն է՝ այս է , շուք և պատիւ դնել արքայի , և երկիր պազանել 'ի նմա պատկերին այ՝ որ զտիեղերս ողջոյն պահպանէ : Արդ եթէ դու հաճեալ ընդ մերոն , երկրպագութիւն նմա

մատուցեալ, թոյլ լինի քեզ միանգամայն
 և զարքայն տեսանել և խօսակից նմա լինել-
 ապա եթէ այլապէ ինչ խորհուրդ իցէ քո,
 հրեշտակ պատգամաւոր զայլս կալցես գու-
 առ արքայն. քանզի արքային հայրենա-
 ւանդ օրէնք են՝ ունին ոչ մատուցանել
 առն՝ որ ոչ երկրպագութիւն տացէ նմա “:
 Զայսոսիկ լուեալ Թէմիստոկղէս՝ առէ առ-
 նա. “Այլ և ես ինքնին ոմ Արտաւանէ,
 զարքային շուք համբաւոյ և զգորութիւնն
 անեցուցանել հասեալ գամ աւագիկ. և
 ես ինքնին մտադիւր զանձն իմ՝ ձերացն
 հպատակեմ օրինաց, (որովհետեւ այսպէս
 հաճոյ է Եյ՝ որ բարձր արար զՊարսիկս):
 Հակ յիմ՝ ձեռն բազմագոյնք այլ քան զայժ-
 մուսդ, երկրպագութիւն մատուցեն ար-
 քային: Մի ինչ ապա այդ խոջնդտան լինի
 բանիցն՝ զոր եսն խնդրեմ խօսել ընդ նմա “:
 “Իսկ զո՞ դք արդեօք ՚ի Հելլենաց (կրկ-
 նեաց Արտաւան) հատեալ այսր՝ ասաս-
 ցուք արքային. քանզի ոչ զսոսկականի ու-
 րուք գու ՚ի քեզ բարձեալ բերես զհան-
 ճար “: Թէմիստոկղէս առէ. “Զայդ բուն՝
 ոմ Արտաւան, ոչ դք՝ յառաջ քան զար-
 քայն՝ լուիցէ արդեօք “: Զայս այսպէս
 պատմէ մեզ Փանխատ: Իսկ Երատոս(Թե-
 նէս ՚ի դպրութիւնս իւր յազադս ընչաւ-
 տութեան՝ յաւելու պատմել, եթէ ՚ի
 ձեռն կնոջ ուրումն Երեսրացոյ՝ զոր ա-
 նէր հազարապետն, զայսոսիկ խօսեցաւ
 առ նա Թէմիստոկղէս և մտերմութեամբ
 ևս կապեցաւ ընդ նմա:

Արդ՝ իբրև մեծաւ թէմիատողէս առաջի արքային, և երկրորդադուծիւն մատուցեալ նմա՝ արձանացեալ կայր լռիկ, հրաման ետ արքայ թարգմանին հարցանել՝ եթէ ո՞վ դք իցէ: Առ որ պատասխանի առեալ թէմիատողէս՝ ասէ. “Հասեալ գամ առ քեզ արքայ ես թէմիատողէս Աթենացի, տարագիր վարանդի՛ի Հելլենացոյ. որ չարիս բազում արգեօք անցոյց ընդ Պարսիկս, այլ բազմագոյն ևս ՚ի բարեաց մնաին. որ արգել Յունաց զհետամուտ պնդելն, յորժամ յանդորդու աշնուհետեւ բնակեալ էր Ելլադա. և իրաց մերոց յաջողել՝ ժամ ետ ինձ շնորհս առնել և ձեզ: Արդ՝ ինձ աւագիկ ամենայնն ՚ի Ճահ և վայելուչ է յառաջիկայ տադնապ աղէտից խնց. և ես զարդիս կազմ և պատրաստ հասեալ գամ առնուլ ՚ի քէն շնորհս՝ եթէ բարեմոյն կամօք հաշտ եղեալ իցէ քո ընդ իս. ապա եթէ խէթ տակաւին կայցէ ՚ի քեզ, յաղերս անկեալ՝ ողորել զցատումն բարկութեանդ: Այլ աղէ գողիմ զթշնամիսն վկայս կալեալ՝ որչափ ինչ ցանդ բարեգործեցի առ Պարսիկս, զձախողակ զայս զիմ բախտ հաճեացես վարել ՚ի հանդէս առաքինութեանդ՝ քան ՚ի լլրումն ցատման բարկութեան: Քանզի եթէ փրկես զիս, փրկես զայրն՝ որ ազաւաւոր առ քեզ յողոր խոնարհի. ապա եթէ կորուսանես, կորուսանես զայրն՝ որ Հելլենացոյ է թշնամի”: Զայստիկ իբրև ասաց թէմիատողէս, յաւելեալ ՚ի բանս իւր

յայտնեաց մերկացաւ արքային և զառաւարտագրեցի տեսիլն, զոր ետես 'ի տան Նիկողենեայ . 'ի նոյն և զպատգամ՝ Յովգովնեանն Արամազդայ, եթէ զեմրդ պատուէր տայր նմա յառնել երթալ առ ունումանկիցն աստուծոյ . յորմէ և հաստատեցաւ 'ի միտա՝ եթէ անշուշտ առ նա ինքն արքայն առաքեցաւ . քանզի երկդքին նորա են և անուանին Արայոյ մեծ :

Իսկ զայս ամենայն լուեալ Պարոնին, ոչնչ պատառիսանի արար Թէմիստոկղէայ, թէպէտ և զարմացեալ հիացեալ էր ընդ գեղեցիկ հանճարն և ընդ անվեհեր համարձակութիւն նորա : Սակայն պատմեն՝ եթէ առաջի բարեկամաց իւրոց երանի կարգայր նա անձին իւրում, իբրու վեհագունին վիճակեալ բարեմասնութեան . և թէ՛ յաղթան կացեալ նա առ Արիման՝ ցանդ զնոյն խորհուրդ մտաց տալ իւրոց թշնամեացն, զի զքաջ և զառաքինիս 'ի միջոյ անտի իւրեանց տարադիր հանցեն, զոհս ապա զոհեաց աստուծոցն . և անգէն վազվազակի խնճոյից բազմականին հրաման տայր . և 'ի գիշերին յայնմիկ՝ առ սաստիկ խնդին 'ի ննջել անդ իւրում գուցեաց երիցա . Ի՛՛՛՛ է Թէմիստոկղէս Ալեիայի : Իբրեւ առաւտոն ծագեաց, խմբէր աստանն զբարեկամացն . հրաման տայր ածել 'ի ներքո զԹէմիստոկղէս, որ անցեալ իսկ էր ըստ գեղեցիկ ակնկալութիւն յուսոյն՝ յորմէ հետէ յակն էարկ նա զսենեկապանսն արքունի, զի լուեալք զանուան Թէմիստոկղէս :

զեայ՝ խեթիւ հայէին 'ի նա և յիշոցս ևս արձակէին 'ի նա : Առ այս և Ռոքսանէս հազարապետն՝ անդ յորժամ յառաջոյ նորա անցանէր զնայր Թէմիստոկղէս, մինչ գեռ Թագաւորն 'ի գահոյս իւր բազմեալ էր և այլքն առհասարակ 'ի լուութեան կային, 'ի ցած յողւոց հանեալ՝ ասէր այսպէս . “ Օ՛հ խայտախաբիւ Հելլենացի , արքային բախտ զքեզ աւադիկ ածեալ կուցոյց այսր “ : Այլ սակայն իբրեւ միւսանդամ երեսեցաւ Թէմիստոկղէս արքային և երկիր եպագ նմա, ողջունիւ ընկալաւ զնա արքայն և մարդասիրապէս ևս խօսեցաւ ընդ նմա . և խոստովանէր անդ զանձն իւր պարտապան Թէմիստոկղէայ՝ երկերիւր տալանդաց, զի ինքնին առեալ զինքն ած առնա, և պարտ և արժան է նմա առնուլ վայելել՝ զոր միանդամ մուսեոսին վարձ կարգայր մարդոյն՝ որ կալեալ բերցէ զնա : Եւ շատ ևս այլ առաւել քան զայստօնի խոստացաւ նմա, և քաջալերեալ խրախուսէր զնա : Եւ հրամայեաց ևս նմա, ասել համարձակ վասն իրացն Հելլենացւոց՝ որ չսի ինչ միանդամ հաճոյ իցէ նմա : Իսկ Թէմիստոկղէս պատասխանի ետ արքային, եթէ խօսք մարդոյ ճշգրիտ նմանեալ են նկարակերտ ճամկաւոր գորդոց . քանզի զոր զինակ այնպիսի գորգք, սապէս և խօսք եթէ տարածեալ ձգեացին՝ ողջ զնկարտ պատկերացն 'ի դէմս բերեն . ապա եթէ ծալեալք ամփոփեացին՝ ծածկեն զնկարտն և ազարտեն . ոյր աղագաւ նմա ժամանակի .

պէտք էն վասն իրացն այնպիսի : Զուար-
ճացեալ արքային ընդ գեղեցիկ նմանու-
թիւնն, հրաման ետ Թէմիստոկլէայ առ-
նուլ ինքնին զժամանակն զայն . և խըն-
դրեաց նա յարքայէն տարի մի : Եւ շատ իսկ
յետ այնորիկ ուսեալ Թէմիստոկլէայ զպար-
սիկ ընդու, բերան 'ի բերան այնուհետեւ
մասնէր խօսէր ընդ արքային : Իսկ որք առ-
տաքոյ կայինն, կարծէին այնպէս՝ եթէ վասն
հեղինակացն իրաց բան ճառեալ խօսի :
Այլ քանզի փոփոխութիւնք շատք եղեն 'ի
ժամանակին յայնմիկ յարքունիս անգր և
'ի բարեկամս արքային, նախանձաբեկ եղեն
ընդ նա աւագք և ճոխք, իբրու այն՝ որ և
վասն նոցա համարձակեալ իցէ ազատորէն
խօսել ընդ արքայի : Քանզի ոչինչ ապա-
քէն զուգահաւասար էր շուք և պատիւ
Թէմիստոկլէայ ընդ այլոցն օտարականաց .
այլ նա միանգամայն և 'ի բարակաւոր որոս
արքային միջամուխ, և յամենայն առ տնին
գեղեցեալս նորա հազորդ բաժանորդ էր .
որպէս զի և մօր արքային գնայր յանդիման
լինէր նա և նստեալ քաղաքավարէր ընդ
նմա . առ այս՝ և 'ի հրամանէ արքային ուն-
կէնդիր նստաւ նա և մոգացն և քաղցէիցն
ճառից :

Իսկ անդանոր իբրեւ Դեմարատոս Սպար-
տացի հրամայեալ յարքայէն խնդրել պար-
գե, խնդրեաց նա՝ զի ըստ օրինակի Թա-
գաւորաց զնոր արքունի 'ի գլուխ եղեալ
այնպէս 'ի կառս բարձեալ բերիցի ընդ
Սարգիս, յառաջ մատեաւ Միթրոպաւս :

անս եղբորս՝ արքային՝ կալաւ զաջոյն
 Դեմարատեայ և ասէ. խոյրդ այդ երբեք
 չունի խառնի՝ ի ծածկէլ: Եթէ քո եւ շան
 խառնի ինչէ՝ ի յետոյ, ոչ վասն այդորի
 արդեօք չիցիս Դոմարատ: Իսկ իբրեւ գլխ
 խոսիլն յաջաց ընկէց արքայն զԴեմարա-
 տոս՝ ցասուցեալ ընդ խնդիրն, և թուէր
 իմն այնպէս՝ եթէ անողոքելի այնուհետեւ
 եղիցի վասն նորա, յաղերս անկաւ Թէմիս-
 տոկղէս և ամ հաւանեցոյց զարքայն և հաշտ
 արար ընդ նմա: Եւ պատմեն՝ եթէ որք
 զկնի եղեն թագաւորք Պարսից, առ որովք
 մեծապէս իրք Պարսիցն խառնեցան ընդ
 Հելլենացւոցն, քանիցս անգամ պէտք լի-
 նէին նոցա առն ուրումն Հելլենացւոյ,
 հրեշտակ առաքեալ՝ գրէին առ նա, եթէ
 վեհագունի ևս բարձի վեճակեացի նա քան
 զԹէմիստոկղէս: Եւ պատմեն ևս, եթէ ի
 մեծի աւագութեան անդ Թէմիստոկղէայ
 և ի սպասահարկութեան ի բազմաց, իբրեւ
 յաւուր միում սեղան մեծահաց և չքեղ
 առաջի եղեալ կայր նորա, դարձաւ առ
 մանկունս իւր և ասէ. Ո՛վ որդեալի, իորեն-
 չեաք մեք արդեօք, եթէ չեաք իորուսեալ: Եւ
 բազումք ի մատենագրաց պատմեն, եթէ
 և քաղաքք երեք պարգեւեցան Թէմիստոկ-
 ղէայ վասն հացի, վասն գինւոյ, և վասն
 սպասու. այն են՝ Մագնեսիա և Լամպսակ
 և Միւոն: Բայց և զերկուս այլ քաղաքս
 յաւելուն ի վերայ Յիւլիկենոս, Նէան-
 թէս և Փանիաս, զՊերկովզէ և զՊագէս-
 կեփսէ՝ վասն անկողնոց և վասն հանգերձից:

Իսկ էր երբեմն՝ զի իբրեւ 'ի պէտա ինչ ի. րաց Հելլենաց էջ Թէմիստոկղէս 'ի ծով, Պարսիկ ոմն աքր անուն Եպիքսենիս՝ որ նա խարաղն էր վերին Փռիւզիոյ, գարան գործեաց նմա . որ և յառաջագոյն պատրաստեալ իսկ էր նա արա 'ի Պիսիդացւոց՝ որ աալ ապանանել զԹէմիստոկղէս, 'ի հասանել և յիջականել նորա 'ի քաղաքն՝ որ ա նուանեալ կոչի Լէոնորոսեֆալս, այն է՝ Առիւծագլուխ։ Արդ՝ պատմեն եթէ 'ի ննջել նորա անդ 'ի միջօրէի, մայրն աստուծոց երևեալ նմա յերազին՝ ասէր . “ Ո՛վ Թէմիստոկղէ, խոյս տուր դու 'ի գլխոյ առիւծուց, զի մի պատահեացիս դու առիւծուն։ Իսկ ես փոխարէն այսմ՝ խնդրեմ 'ի քէն ինձ սպասարկու զՄնէսիպտողոմէն”։ Խռովեցաւ զահի հարաւ Թէմիստոկղէս, յարեաւ յաղօթս եկաց առ գիցուհին, և թողեալ զարահեա ուղին՝ ընդ այլ ճանապարհ չըջան առեալ՝ գիմեաց անց զտեղեան, և այլուր արար երեկօթա։ Եւ գէտ եղև՝ զի մին 'ի գրաստուց անտի որ բարձեալ տանէին զխորանն Թէմիստոկղէայ՝ անկաւ 'ի դետ . ուստի և ծառայք նորա զպատառակալն զԹացեալն արկեալ տարածեցին 'ի ցամաքեցուցանել։ Իսկ ան դուստ արքն Պիսիդացիք առեալ զսուսերս իւրեանց՝ յարձակեցան 'ի վայր անդր . և զտարածեալ պատառակալն 'ի լոյս լուսնին ոչ կարացեալք ճշգրիտ տեսանել, հա մարեցան եթէ անշուշտ Թէմիստոկղէայ խորանն իցէ, և զնա ինքնին գլխովն գտա-

նիցեն հանգուցեալ 'ի ներքս : Իսկ իբրև
մերձ եղեալ 'ի վեր առին զպատառակալն,
անկան 'ի վերայ 'նոցա պարեկապանքն և
ձերբակալ արարին զնոսա : Եւ այսպէս ա-
պա անձնապուր 'ի վտանգէն եղեալ Թէ-
միստոկղէս, և հիացեալ զարմացեալ ընդ
երևումն գիցուհւոյն, տաճար մի Դիմիտրի-
մէնայ կանգնեաց 'ի Մագնեսիա, և զգուստոր
իւր զՄ'նեսիպտողովէ կարգեաց անդ 'ի
քրմուհի :

Իբրև եկն նա 'ի Սարգիս, և պարապեալ
'ի դործոց շրջէր 'ի զնին և յայց ելանէր
շինութեան մեհենեացն, և տեսանէր ձօնս
բազում յոյժ ձօնեալ 'ի նոսա, եկն և 'ի
մեհեան անգր մօրն տառուծոց, և 'ի նմա
յակն արկանէր զաղնծի ձուլածոյն Օրիորդ-
դին՝ որում անուն կարդային Իսաօֆոս,
այն է՝ Զրարարձ, երկկանդնեան մեծու-
թեամբ. զոր նա ինքն Թէմիստոկղէս՝ մինչ
գեռ ինքն յԱթէնս ոստիկան 'ի վերայ
կարգեալ կայր ջրոց՝ ձօնեաց գից. ձուլեալ
զայն 'ի դրամոց տուգանաց արանցն զորս
'ի ձեռս եբեր՝ մինչ գողանային նորա ըզ-
ջուրն և այլուր փոխէին զերթն : Արդ՝ ե-
թէ գծկամակս եղեալ նա ընդ գերու-
թիւն ձօնին իւրոյ, և եթէ կամեցեալ իմն
ցուցանել Աթենացւոց՝ քանի՞ն իցէ նորա
շուք և պատիւ և իշխանութիւն յիրս ար-
քունի, չորաւ զքանիւք անկաւ ընդ նախա-
րարին Լիւդիայ և խնդրեաց զձուլածոյն
զայն Օրիորդին արձակել անդրէն յԱ-
թէնս : Զայրացաւ բարբարոսն ընդ բանան,

և ապառնացաւ ևս տալ առ արքայն նա-
մականի վասն իրացն . երկեաւ Թէմիստոկ-
ղէս և գնաց ապաւինեցաւ 'ի կանանոցն և
զհարձս նախարարին ամոքեալ գրամովք ,
այնպէս ապա զիջուց գնա 'ի ցասմանէ բար-
կութեանն : Եւ այնուհետեւ Թէմիստոկղէս
մեծապէս զգուշութիւն եգ անձին իւրոյ .
քանզի երկուցեալ զանգիտէր 'ի մախանաց
անտի բարբարոսացն . սակայն ոչ եթէ՝ որ-
պէս Թէոպոմպոս ասէ՝ Թափառեալ չըջեր
ընդ Ասիա , այլ անդէն 'ի Մագնեսիա տուն
քնակութեան կալեալ՝ վայելէր զպտուղ
զմեծամեծ պարգեաց արքային , և շուք
պատուոյ ունէր հաւասար աւագանւոյն
Պարսից , և շատ ևս ժամանակ յանգորրու-
եկաց մնաց անդէն . քանզի և իրացն Հելլե-
նացւոց ուշ չունէր Թագաւորն վասն մեծի
անպարապութեանն իւրոյ 'ի գործս վեր-
նագաւագացն :

Այլ իբրեւ Եգիպտոս վտարանջեաց յար-
քայէ՝ նիզակակից իւր ունելով զԱթենա-
ցիան , և եռաթիոցն նաւք Հելլենացւոց
մինչև 'ի Կիպրոս և 'ի Կիլիկիա նաւեալք
հասին , և Կիմոն ինքնին տիրացաւ Ծովուն .
յարեաւ ապա արքայն զգէմ՝ ունել Հել-
լենացւոցն և սանձել զյառաջագէմ խա-
ղալ նոցա 'ի վերայ նորա : Հապա խաղա-
ցին գնացին գունդք գունդք զօրաց , և զօրա-
վարք ամենայն ուրեք արձակեալք գային :
Եկին հասին և 'ի Մագնեսիա հրեշտակք
առ Թէմիստոկղէս , և հրաման արքունի բե-
րին նմա յառնել ճակատել ընդդէմ Հել-

լենացւոց, և զիւր խոտովմանսն հաստատուն առնել: Բայց Թէմիստոկղէս ոչ առ ցասման սրտմտութեանն վառեցաւ ընդդէմ քաղաքացեացն, և ոչ դարձեալ առ այնչափ մեծաշուք պատուոյն և աւագութեան և զօրութեանն գրգռեցաւ ինչ 'ի մարտ պատերազմին. այլ համարեալ՝ եթէ ոչինչ ելք բարեաց թերեւ իցեն գործոյն այնորիկ, նա զի և յայնժամ Ելլադա ունէր իւր զօրավարս մեծամեծս և առաքինիս, և Նիմոն ինքնին սքանչելահրաշ յաջողեալ էր յերս հելլենացւոցն. և զի առաւել քան զայս ամենայն՝ մեծապէս նա պատկառ կայր նահատակութեանց արութեանց անձին իւրոյ և գեղեցիկ յաղթանակացն. ապա վասն այսոցիկ ամենայնի՝ իբրև խորհուրդ քաջ այն թուեցաւ նմա՝ վախճան վայելուչ 3 գնել կենաց իւրոց, զոհս զոհեաց գից և զբարեկամսն և զսիրելիսն 'ի մի խումբեալ և ողջագութեալ, ցլու արիւն 4 առ և արք, ըստ հասարակաց համբաւոյն: Իսկ որպէս կէսք ասեն՝ թոյն իմն վաղամահ ինքնին առեալ անդանօր 'ի Մագնեսիա՝ զրաւեցաւ 'ի կենացն՝ կեցեալ ամս վաթսու և հինգ, քաղաքավարեալ բազմագոյն մասամբ յառաջնորդութիւն քաղաքին և բա՛նակին զօրաց:

Բայց զպատճառ մահուն նորա և զօրինակն լուեալ արքային, պատմեն՝ եթէ առաւել ևս հիացեալ սքանչացաւ նա ընդ այրն. և առ յապայ ցանդ մարդասիրապէս վարեցաւ Ը բարեկամս և ընդ ընտանիս նո՛ւ.

րա : Իսկ եթող Թէմիստոկղէս որդիս զկնի իւր յԱրքիպպեայ գատերէն Լիւսանդրոսի Աղոպեկացւոյ , զԱրքեպտողէս և զՊողէակտոս և զՎղէովանտոս . զաչս Վղէովանտոս յիշատակէ և Պզատոն իմաստասէր իբրև ասպականի բնաւից վեհագոյն , իսկ յայլ ինչ իրս այր խոտան : Բայց յերիցադուանից նորայն զաւակացն՝ Նէոկղէս մինչդեռ տակաւին տղայ էր՝ խածեալ 'ի ձիոյ մեռաւ . իսկ զԴիոկղէս՝ հաւնորա Լիւսանդրոս յոր գեղերս իւր ընկալաւ զնա : Եղեն Թէմիստոկղէայ և գատերք բազումք . յորոց և զՄենեպպտողոմէն ծնեալ յերկրորդ ամուսնութենէն , ած 'ի կին եղբայրն Արքեպտողէս՝ որ չէր նորա համամայր . իսկ զԽապիա՝ Պանթիգէս Քիացի . իսկ զՍիբարէ՝ Նիկոմիդէս Աթենացի . իսկ զՆիկոմաքէ՝ Փրասիկղէս եղբորորդի Թէմիստոկղէայ . որ յետ մահուն նորա նաւեաց եկն 'ի Մագնեսիա , և առ զնա յեղբարց անտի նորա . ած ընդ իւր և զԱսիա 'ի սնուցանել՝ որ կրսերագոյնն էր յամենայն զաւակս Թէմիստոկղէայ :

Այլ զգերեզմանն նորա հոյակապ 'ի հրապարակին ունին Մագնեսոացիք : Իսկ վասն նշխարացն Թէմիստոկղէայ չէ արժան միտ դնել բանիցն Անդոկիդէայ , որ առ բարեկամս իւր գրեաց այսպէս . եթէ Աթենացիք դողացեալ զնշխարս նորա ցիր և ցան արարին . քանզի ստէ դա և հնազի զաւագանւոյն կողմն գրգռել վառել ընդդէմ խուժանին : Մայէս և Փիւղարքոս յիւրում

պատմութեն' իբրև յողբերգակ տեսարանի մենքենայ իմն ամբարձեալ և 'ի մէջ անդր ածեալ կացուցեալ զՆէոկղէս զոմն և զԴեմոպոլէս իբրու որդիս Թէմիստոկղէայ, հնարս հնարի գութ և գորով շարժել 'ի սրտի, զոր և ոչ ոք արդեօք՝ թէպէտև 'ի ռամկաց դքիցէ՝ անդիտասցի եթէ հիւսուածոյ է բանն: Իսկ Դիոգորոս Պերիզացի 'ի գիրս իւր յաղագս Շիրմաց ասէ (իբրու 'ի կարծ առաւել՝ քան եթէ դիտութեամբ), եթէ առ Պիրեան նաւահանգստին 'ի հրուանգանէ անտի որ 'ի կողմն Ազկիմոսի՝ ձգեալ տարածի վայր մի իբրև բազուկ. և 'ի ներքին գոգ անգր նորա՝ յորում խաղազական յոյժ է ծովն, կայ խարիսխ հաստահարուատ. և որ շուրջ զնովաւ բազնաձէն՝ այն է ասէ գերեզման Թէմիստոկղէայ: Եւ համարի սա 'ի միտս իւր, եթէ և Պլատոն ինքնին կատակերգակ վկայէ իւրոց բանիցն 'ի քերթուածս տողից այտոցիկ.

Իսկ քոյ դամբան 'ի գեղեցիկ
 Կայ ամբարձեալ կարկառին,
 Քեզ 'ի ծովէ վաճառականք
 Աղջոյն տացեն առաջին:
 Զելլս նաւաց նա և զմուտս
 Համբուն տեսցէ քոյգ դամբան,
 Եւ 'ի զընին՝ է դի կայցէ
 Նաւաց վազիցն 'ի մըրցման:

Իսկ առ ճեռն թէմիատիկոյ՝ և մինչև ցա-
ւուրս մեր շուք պատուոյ տակաւին պա-
հէր 'ի Մագնեսիա . յորս և վայելէր ինք-
նին թէմիատիկոս Աթենացի, այն՝ որ եղև
մեր կենսակից և բարեկամ առ Ամեննիոսի
խնամասիրի :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Եւ զիւրդ Պլուտարք աստանօր նիրհէ. և զգործ զայն զԹէմիստոկլէայ զնա բարբարոսականն՝ ոչ դատի և դատակնքէ :

2. Քանզի գրօշեալ պատկերն գիցուհւոյն Աթենասայ էր վառեալ վահանաւ, յորում կռեալ կային ահաբեկ կերպարանք Դժոխայնոց, որ անուանեալ կոչին Գորգոնէանք :

3. Վախճան ոչ անվայելուչ միայն, այլև յանցաւոր և անբանական . զի տէր կենաց մարդոյ նա միայն է՝ որ ետն զնա . և որ չեա ինքեան զկեանս, չկարէ և բառնալ :

4. “Յլուց արիւն՝ ասէ Պլինիոս՝ արագ արագ մածնու և սերտի . Ուստի և յոյժ մահացու է յարբումն” : Ունիմք և առ մերսն յիշատակ զիրացն. “Զթլու միս ուտել՝ ասէ Եզնիկ, դարման է մարմնոյ . բայց եթէ զարիւնն ոք ըմպիցէ, սատակի” : Եւ Թուրի ՚ի Պարսս սովորեալ այս մահացու բաժակ, ըստ որում և Թէմիստոկլէայն . զոր և խոր . ասէ . Գիլք . Գ . 17 . գրել Շապհոյ առ Տիրան, եթէ ընդ զօրականն՝ “Յասուցեալ մեր, սաղարի նոցա ցլու արբուցաք արիւն” :

ԿԱՄԻԼԼՈՍ

ՅԱՂԱԳՍ փութիտի Կամիլլոսի՝ թէ պէտ է շատ ինչ և մեծամեծք արձանադրեալ կան, սակայն յաւէտ մասնաւոր և նորանշան 'ի նոսա այն է՝ զի որ նահատակութիւնս բազումս և մեծամեծս ուզղեաց 'ի զօրավարութեան անդ իւրում, և որ հնգիցս անգամ իշխանապետ կարգեցաւ, և որ չորիցս յաղթանակս փառաւորս կանգնեաց, և հիմնագիր ևս Հռովմայ երկրորդ՝ զհամբաւի հարաւ, սոս այս Կամիլլոս երթէք և ոչ միանգամ հիւպատոսութեան բարձին եհաս: Իսկ պատճառք այսորիկ էր՝ որ յայնժամ քաղաքին վիճակ, յորում ժողովուրդ առհասարակ երկպառակ 'ի Սինիդիտոսէն՝ զդէմ կացեալ ոչ թոյլ տայր ընտրութեան հիւպատոսաց, այլ տրիրունաց 'ի ձեռս տային զօրավարութիւնն, որք թէ պէտ է հիւպատեան իշխանութեամբ

և զօրութեամբ զամենայնն ճոխաբար տա-
նէին և բերէին, սակայն և ոչինչ այնպէս
գոթորմբերելի էր նոցա իշխանութիւնդ՝ ի
պատճառս բազմապետութեանն : Քանզի
հրամանատարութիւն քաղաքին ոչ ի ձեռն
երկուց ոմանց՝ այլ ի ձեռն վեցից արանց,
սփոփանս և դիւր ի ներքս ընծայէր նոցա՝
որք միանգամ խեթիւ հայէին ի սահաւա-
պետութիւն անդր :

Այլ ի ժամանակին յայնմիկ թէպէտ
և առաւել փառք և արդեանց նահատա-
կութեամբ բարդաւած էր Վամիլլոս, յայտ
ամենայնի վերայ ոչինչ արժան համարեցաւ
նա յաղամայ կամ ժողովրդեանն կարգիլ
հիւպատոս . թէպէտ և բազում անգամ
յայնժամ յանձին կալաւ քաղաքն և խըն-
դրէր զհիւպատոսաց ընտրութիւնն : Բայց
նա յայլ ինչ աւագութիւնս իւր և գլխո-
վէն յամենայն առաջնորդութիւնս՝ այնպի-
սի ի ներքս ընծայէր զանձն, որպէս զի իշ-
խանութիւնն՝ ևս և ի միապետութեան անդ
իւրում՝ հասարակաց ամենեցուն էր . իսկ
փառք և շուք պատուոյն իւրում անձին ա-
ռանձին, թէպէտ և յիշեւել անդ իւրում
ի միասին ընդ այլոց : Եւ էր առաջնոյն
պատճառք՝ չափաւորութիւն և համեատու-
թիւն անձին նորա՝ որ յիշեւել իւրում ոչ
ինչ նախանձաբեկ առնէր զտեսանելիան :
Իսկ վերջնոյն պատճառք՝ գեղեցիկ խոհե-
մութիւն նորա ; որով զամենեքումք գե-
րազանցեալ էր նա ըստ հասարակաց վկայու-
թեանն : Այլ յայնժամ չե էր այնչափ ա-

կանաւոր փութիոսեան զարմն . և նա ինքն
Կամիլլոս առաջին ամբարձաւ 'ի փառս' 'ի
մեծի պատերազմին ընդ Եկեանց և Վոլս-
կեանց , զինուորեալ առ իշխանապետու-
թեամբն Պոստոմիոսի Տուքերտոսի : Քան-
զի յերկվար աշտանակեալ շահատակէր յա-
ռաջոյ բանակին , և առեալ վէրս և հա-
րուածս 'ի կողն' ոչինչ տեղի ետ 'ի մարտէն .
այլ զսայր փքնին խորամուխ 'ի վէրան ինք-
նին 'ի բաց քարշեալ՝ այնպէս նահատա-
կեալ խառնեցաւ 'ի մարտ ընդ Թշնամբն
ընդ քաջս և ընդ կորովիս , և 'ի փախուած
գարձոյց զնոսա : Եւ յայսմանէ ապա 'ի
վերայ այլոց ձրից և մրցանակացն զոր տա-
րաւ : կարգեալ ընտրեցաւ և համարակալ .
և այսչուք պատուոյ իշխանութեան մեծա-
պէս էր առ նովին ժամանակօքն :

Ալոք 'ի համարակալութեան նորա՝ գե-
ղեցիկ գործոյ ուղղութեան յիշատակ առ-
նեն վասն նորա . քանզի զամուրիսն՝ էր զի
բանիւք ածեալ հաւանեցուցեալ , և էր զի
սպառնալեօք տուգանացն ահացուցեալ՝
լծակից արար կանանց սրբեաց . քանզի բա-
զում այրիք էին յայնժամ 'ի պատճառս
մարտից պատերազմաց : Հանդերձ այսու՝
և այլ գործ՝ կարևոր պատմեն վասն նորա .
զի և զորքս՝ որ յառաջն ազածոք էին 'ի հար-
կաց , 'ի մի համար առեալ գրեաց : Իսկ
պատճառք էին այսորիկ անգուլ զինուո-
րութիւնք մարտից , որոց պէտք էին մեծա-
մեծ ծախուց : Եւ որ առաւել քան զամե-
նայն տաղնապէր , պաշարումն վէրացուց .

զորա կէպք վէնէտանոսա անուանեն : Եւ
էր վէյացւոց քաղաքն՝ մայրաքաղաք Տիւր-
րենիոյ, զինուցն առատութեամբ և զօրա-
կանին բազմութեամբ ոչինչ խոնարհա-
գոյն քան զՀռովմ. իսկ ընչաւէտութեամբն
և կենացն բարեկենդանութեամբ և գրգա-
նօքն փափկութեամբ և բազմահանդերձ
շքեղութեամբն՝ պերճ և պանծալի. մարտա
պատերազմի բազումներ և կռուեցաւ քա-
ջաբար, և վասն բարձի աւագութեանն և
տիրապետութեանն գլխովն 'ի վէգ և 'ի
պոլսքար մրցեցաւ ընդ Հռոմայեցւոց. իսկ
զայնու ժամանակաւ տեղի տուեալ էր 'ի
պատուամկրտութենէն, քանզի անկեալ բե-
կեալ էր 'ի մեծամեծ մարտա պատերազ-
մաց Այլնակաւորքն 'ի ներքս պատուար
մեծ և քաջամուր ածեալ քաղաքին, և զի-
նուք զարդուք և նեւից հանդերձանօք և
ամբարօք ցորենոյ և ամենայն կազմածոց
պատրաստութեամբ լցեալ զքաղաքն, յան-
դորդու և յաներկիւղս կացեալք՝ քաջա-
բար բերէին պաշարմանն՝ որ ժամանակս
ձիգօ եկաց մնաց, և ոչինչ պակաս տաժա-
նակիր և գժոխումբեր գտաւ և նոցուն իսկ
պաշարողացն : Քանզի Հռոմայեցիք ընդ
ժամանակ ոչինչ հագուստ և միայն ամա-
րայնի սովորեալ էին պրտալոյ 'ի մարտ զի-
նուորիլ. և ժողովեալք 'ի ներքս՝ առ տնին
ձմերէին. իսկ յայնժամ նախ տռաջին հար-
կաւորեցան նոքա 'ի տիրութից իւրեանց՝
պատենէլ պատել և ամրացուցանել զքանա-
կետոն յերկրի անդ թշնամեաց, և զձմեռն

և զամառն անգամնօր անցուցանել: Անդամք եօթն դոգքս 'ի գլուխ ելեալ էին պատերազմին այնորիկ. որպէս զի և ամբաստանութիւնք ևս յուզեցան վասն զօրավարացն. և իբրու մեղկագոյնս և դանդաղագոյնս գնացեալք նոքա 'ի պաշարման անդ՝ փոխեցան յիշխանութենէ իւրեանց, և այլք փոխանակեալք կարգեցան 'ի վերայ պատերազմին: 'Ի նոցանէ ապա մի էր և Վամիլլոս, որ յայնժամ այս երկիցս անգամ եկաց տրիբուն. այլ սա 'ի ժամանակին յայնմիկ 'ի պաշարմանն նահատակեցաւ և ոչինչ. քանզի վիճակեալ էր նմա մարտ պատերազմի գնել ընդ Փաղիսկեանց 1 և ընդ Վապենեանց. որք 'ի բազում անպարապութեան գտեալ զՀռոմայեցիսն՝ զգաւառ նոցա յայնժամ աւար հարկանէին. և ոգջոյն ընդ ժամանակ տիւրրենեան մարտին վիշտ բազում հասուցանէին նոցա. իսկ ապա ընկրկեալք յերեսաց Վամիլլեայ, վերջոտնեալք մտին փակեցան 'ի պատուարս իւրեանց, շատ զգք կորուսեալ 'ի գնդէ անտի իւրեանց:

Բայց յետ այսորիկ 'ի սաստիկ գրգռել պատերազմին, դէպք եղեն յայնժամ և նորանշան կրիցն Ալբանեան լճին, ոչինչ խոնարհագոյն յամենայն սքանչելիս հրաշալուրս և դժուարինս. որ և անբաժ 'ի հասարակ պատճառաց, և ապստամբ 'ի բնաւորական գոլով զննութեանց և 'ի բանից՝ արհաւիրս արկանէր առհասարակ: Էր ժամանակն սկիզբն աշնայնոյ և կատարած ա-

մարայնոյ . ոչ տեղատարափք իջեալ էին անձրևոյ, և ոչ դարձեալ հարաւայնոյն հողմոց շնչմով արնչափ տիրացեալ ինչ էին : Եւ քանզի լիճս բազումս և գետս և ջրադարձս ազգի ազգիս առատութեամբ ունի խտալիս, 'ի սոցանէ կէսք խալառ նուազեալ ցամաքեցան, և կէսք դարձեալ կարք սակաւաջուրք հանդիպեցան և դանդաղամաճք . իսկ գետք առհասարակ՝ որպէս ցանգ յամարայնի՝ այնպէս ծանծաղք և խոնարհագոյնք գնային : Բայց անդուստ լիճն այն Ալքանեան՝ որ անդ յիւրում ծոցին բնաւորեցաւ ունել զակն իւր և 'ի նմին դարձեալ լճանալ, պատեալ շուրջանակի արգաւանդահող լերամբք, յոչինչ այլ պատճառաց արդեօք՝ 2 բաց յեծայնոյն, յայտնապէս աճեալ դիզանայր ուռնոյր և ելանէր բարձրանայր մինչև 'ի կողմ լերանցն, և անդուստ մինչև 'ի բարձրակատար գագաթունսն միաձոյլ ընթացեալ հասանէր, անալէկոծ և անծովի յորդեալ առ 'ի վեր : Եւ էր այս սքանչելեաց տեփիլ զառաջինն՝ հովուաց զարմանալիք և անդէորդաց . իսկ անդ իբրև 'ի բուռն յորդովութենէն և 'ի մեծամարմին զանգուածոյն չհանդուրժեալ պատառեցաւ թումբ կրրձին՝ որ սանձէր ունէր զլիճն յառաջոյ գեջագոյն դաշտագետնոյն, և հոսանք ահագինք թափ առեալ այնուհետև գային իջանէին ընդ արօրագիր դաշտս և ընդ տընկախիտ պարտեզս՝ զայրացեալք մինչև 'ի ծով անդր, յայնժամ ապա ոչ հռովմայե-

ցիք միայն զահի հարեալք ընդ տեսիլն յապուշ կրթեցան, այլև առհասարակ բնակչացն Խաալիոյ Թուէր իմն այնպէս՝ եթէ ոչ գուշնաբեայ ինչ իրաց նշանակ իցեն այն արկածք: Նաև 'ի բանակի անդ-Պորուս՝ որ պաշարեալ ունէին զՎէյացիան՝ բազում զոռացաց պայքար լսելն լինէր վասն բանիս այսորիկ, որպէս զե և առ նոսին Վէյացիան հասանէր լուր արկածից Աբբանեան լճին: Եւ զորօրինակ դէպք լինին 'ի բազմաժամա նակեայ պաշարմունսն, զի բազում անգամ կենակիցք միմեանց և խօսակիցք նոսին Թըշնամիքն, դէպ եղև և առն ուրումն հռոմայեցւոյ ընտանութիւն ունել և քաղաքավարութիւն ընդ միում ումէք 'ի Թշնամեաց անտի Վէյացւոց՝ այր փորձ և հմուտ նախնեացն զոռացաց և վիպից. և Թուէր այնպէս եթէ և քան զայլս առաւելեալ էր գիտութեամբ 'ի գուշակական արուեստին: Այդ տեսեալ զսա հռովմայեցին՝ զի 'ի լսել անդ զգեղումն հոսանաց լճին, մեծապէս հեշտացաւ այրն և ունչս արարեալ ծիծաղէր զպաշարմամբն, ասէր ցնա՝ եթէ ոչ այդդքիկ միայն 'ի նշանաց հրաշեցն պառահեցան 'ի ժամանակի աստ յայսմիկ, այլ և այլ ինչ ևս սքանչելեաց նշանք քան զայդոսիկ նորահրաշք երևեցան առ հռոմայեցիս, զորս մտադիւր արդեօք՝ ասէր նա՝ պատմել նմա, զի Թերևս հնար ինչ իցէ 'ի հասարակաց աղէտսն յանգորդու հանել զիւրան առանձին: Իսկ իբրև բանիցս այսոցիկ մտադիւրագոյնս ընծայեաց զանձն այրն

Վէյացի, և միջամուկս զբանիւք անկանէր
 ընդ-Հռոմայեցւոյն՝ ակնկալեալ գաղտնեաց
 ինչ պբանչելեաց ունկնդիր և հասու լինել
 տակաւ այնպէս զբանիւք անկեալ ընդ նմա
 և Հռովմայեցին, ածէր բերէր զնա ընդ իւր
 մինչև հարուստ միջոցաւ 'ի բաց ձգեցան
 նորա 'ի դրանց անտի քաղաքին : Յայնժամ
 ընդ օդս 'ի վեր առեալ զնա Հռոմայեցին՝
 քանզի քաջակորով քան զնա էր, և այն
 ինչ ևս շատք 'ի բանակէ անտի դիմեցին 'ի
 վայր անդր, այնպէս ձերբակալ արարեալ
 զնա և տիրեալ անդէն՝ ած կացոյց զՎէյա-
 ցին առաջի զօրավարացն : Իբրև յայն հազի
 ըմբռնեալ պաշարեցաւ այրն, և գիտէր իտի
 քաջ եթէ անճողոպրելի է նախասահմա-
 նեալն բան, կացեալ ապա զծածուկո
 գաղտնեաց պատգամացն՝ որ վասն իւրոյ
 հայրենի քաղաքին՝ մերկանայր առաջի նո-
 ցա . իբրու այն թէ՛ ոչ ըմբռնեցի քաղաք
 Վէյացւոց մինչև Ալբանեան լճին յոր
 դեալ զեղեալ իցէ, և հոսեալ գնացեալ
 ընդ ուղիս ընդ այլս . և յետս ընկրկեալ
 շրջեցուցեն զնա թշնամիք և արգելեալ
 սանձեցեն զնա մի խառնիլ ընդ ծով :

Չայսոսիկ լուեալ Սինկղիստոսին՝ 'ի վա-
 րանս տարակուսի մտանէր . ապա լա-
 համարեցաւ առնուլ առաքել 'ի Դեղլիս՝
 հարցանել զաստուած : Եւ որք առաքե-
 ցանն՝ արք փառաւորք և մեծամեծք էին,
 Կիսոսս Լիկինիոս և Վաղերիոս Պոսիտոս
 և Փաբիոս Ամբուստոս : Նաւեալ սղբա հա-
 սին անդր և հարցեալք յաստուծոյն՝ գար

ձան եկին ածեալք ընդ իւրեանս և այլ ևս պատգամս գուշակութեանց, որ աղդ առնէին Հռոմայեցւոց՝ եթէ ինչ ինչ 'ի հայրենաւանդ կարգաց իւրեանց հեղգաբար 'ի մոռացոնս դարձուցեալ են նոքա 'ի տօնախմբութիւնսն՝ որ անուանեալ կոչին Լափինականք : Իսկ յաղագս Ալքանեան ջրոյն հրաման տալը, զի յետս ընկրկեալ զայն որչափ միանգամ ձեռնհաս իցեն՝ 'ի ծովէ անտի դարձուցեն զնա 'ի վեր կոյս անգր յառաջին ծոց իւր. ապա եթէ այդ յանհարկցն իցէ, փոսս և խորս և խրամս հատեալ 'ի դաշտին, շրջեցուցեն զժուրն և այնպէս նուազ արասցեն զնա : Իբրեւ այս ամենայն պատգամաւորեցան առ նոսա, այնուհետեւ քահանայքն 'ի պաշտամունս զոհից իւրեանց փութացեալք պարապեցան, և խաժամուժն դարձաւ առհասարակ յաշխատութիւն գործոյն՝ յետս առնուլ ընկրկել զժուրն :

Բայց 'ի տասներորդ ամի մարտի պատերազմին 'ի բաց հանեալ Սինկղիտոսն միանգամայն զամենայն իշխանս և զզօրավարս, իշխանապետ կարգեաց եգ զՎամիլլոս : Նա անդէն զօրավար այրուձիոյն ընտրեալ իւր զՎուռնելլոս Սկիպիոն, առաջին յաղօթս կացեալ ուխտս եգ աստուծոց, զի եթէ վախճան գեղեցիկ և փառաւոր եղիցի մարտի պատերազմին, տեսարանս մեծամեծս հանգիսից նա 'ի ներքս ընծայեցուցէ, և տաճար մի ևս կառուցեալ սրբեսցէ գիցուհւոյն՝ զոր Հռոմայեցիք անուանեալ

կոչեն Մայր Մարտիրէ : Իսկ զՄադուղէն զայն՝ 'ի պաշտամանց անտի զոհից այսր դիւցուհոյ համարեսցի ոք արդեօք լինել զնոյն ինքն Լէօֆիէայ, այն է՝ Սպիտակ Դիցուհի : Քանզի յաղխնեաց զոմն 'ի գաւիթ մեհենին առեալ մոլծանեն կանայք, և գաւազանօք հարկանեն զնա և ապա 'ի բաց վարեն 'ի տեղւոյն. և փոխանակ որդւոյ՝ զեղբորորդիս իւրեանց 'ի գիրկս բարձեալ բերեն, և գործեն կատարեն անդ 'ի ժամու զոհիցն զայն ինչ՝ զոր միանգամ արարին դայեակքն Դիոնիսեայ. և կիրա ցուցանեն հանգումատիպ կրիցն՝ զոր կրեաց Լնոս 'ի պատճառս հարձին :

Իսկ Կամիլլոս յետ կատարելոյ զաղօթան և զուխտան՝ յարձակեցաւ 'ի վերայ Փաղիսկեանց. և սաստիկ մարտ պատերազմի տուեալ՝ նշան յաղթութեան կանգնէ 'ի վերայ նոցա առհասարակ և Կապինեանցն՝ որ նիզակակիցքն էին նոցա : Յետ այսորիկ չու առնէ խաղայ գնայ 'ի պաշարումն անդ Վէյացւոցն, և մրցանս յոյժ տաժանելի և գոհակ տեսեալ զյարձակումն 'ի վերայ քաղաքին, հրամայէ ական բազում հատա նել. քանզի և որ շուրջանակի զքաղաքաւն հող գետնոյն առհասարակ քաջադէպ յոյժ էր 'ի փոսս և 'ի գուքս, և հեշտին ևս էր 'ի խորս անդ տանել խաղացուցանել զվաստակ գործոյն գաղտ 'ի թշնամեաց անտի : Իբրև այսպէս ըստ ակնկալութեան յուսոյն յաջողեցաւ նմա գործն, այնուհետև ինքն արտաքուստ արտաքս յարձակէր 'ի

վերայ քաղաքին, զի 'ի պատուարս պարսպացն հրաւիրեալ ածցէ զթշնամիսն: Իսկ այլք յիւրոց անտի թաքթաքուր գաղտագողի ընթացեալք ընդ ականն, ելին մօին 'ի Ծածուկ մինչև 'ի ներքս անդ 'ի գղեակն, ուրանօր տաճարն էր Հերայ. և էր այս տաճար մեծ յոյժ քան զամենայն տաճարս քաղաքին և մեծապէս պատուեալ յամենեցուն: Անդանօր 'ի տաճարին՝ պատմեն՝ եթէ գէպ լինէր 'ի նմին ժամանակի զօրավարին Տիւրքենացւոց զոհս կատարել. և անդ լերդահմայ գուշակն յակն արկեալ զախոնդիս զոհին, բարձրաձայն գոչեաց և ասէր. եթէ՝ զյաղթութիւնն գլխովին տալէ աստուած 'ի ձեռս առն՝ որ զզոհսն զայնոսիկ 'ի գլուխ հանեալ կատարեսցէ: Զձայն զայս լուեալ Հռոմայեցւոցն՝ որ ալ կանամուտք լեալ էին, անդէն փութանալի պատառեալ հերձին զթանձրութիւն յատակին, և աղաղակ բարձեալ և 'ի շաջիւն շառաջիւն զինուց միանգամայն ոստեան 'ի վեր. անդ իբրև ահաբեկ եղեալ թշնամեացն 'ի փախուստ խուճապեցին, սղբա առին յափշտակեցին զախոնդիս զոհիցն, և եկեալ բերին առ Վամիլլոս: Այլ զայսոսիկ թերևս հանգունատիպ առասպելեաց կարծեսցէ զբարդեօք:

Արդ իբրև բռնութեամբ առաւ քաղաքն, և Հռոմայեցիք խուժեալ 'ի ներքս՝ ածէին կուտէին հարստութիւնս ամբաւ, Վամիլլոս 'ի բարձանց անտի գղեկին 'ի զնին կտր իրացն. նախ եկաց նա վայր մի և ար-

տասոււեաց. և ապա իբրև երանի կարդային նմա՝ որք շուրջ զնովան կային, նա ամբարձ զձեռս իւր առ դիւս, և յաղօթս կացեալ ասէր այսպէս. “Արամազդ, վեհափառ, և դուք աստուածք՝ որ դիտէք զննէք զգործս բարին և զչարս. դուք ինքնին գիտէք՝ զիմորդ Հռոմայեցիքս ոչ յանիրաւի ինչ, այլ ՚ի հարկէ ստիպեալք զէն առաք վճիժ խնդրել պատուհասել զքաղաք զայս զոխերիմ արանց և զանիրաւաց: Ապա եթէ (կրկնեաց նա անդէն) և ՚ի մեր վերայ հանդերձեալ իցեն աղէտք չարեաց ՚ի փոխադարձ բարեբաստութեանս մերոյ, աղաչեմ և աղերսեմ՝ զի զդոյն աղէտս ՚ի բաց ՚ի քաղաքէն դարձուցեալ Հռոմայեցւոց և ՚ի բանակէ դոցա, յիմ գլուխ առեալ կուտեսցես յոյժ փոքրոգի և խուն մի արկաժիւ”: Զայս իբրև ասաց, (և զորօրինակ սովորութիւն էր Հռոմայեցւոց յետ աղօթիցն և երկրպագութեանն դառնալ յաջկոյս), իբրև այնպէս դառնայր և Կամիլլոս, գթեաց և անկաւ: Խռովեալ ամբոխեցան որ շուրջ զնովան կային. նա դարձեալ միւսանգամ յոտին կանգնեալ՝ եկաց և ասէ. “Ըստ խնդրուածոց աղօթիցս պատահեաց ինձ անկումնդ փոքրիկ ՚ի վերայ մեծափառ բարեբաստութեանս”: Բայց ըզքաղաքն յաւարի առեալ, եգ ՚ի մոի զգրօշեալն Հերայ փոխադրել ՚ի Հռոմ՝ ըստ որում և ուխտեալ իսկ էր: Եւ իբրև ժողովեցան վասն այսորիկ ճարտարք արուեստաւորաց, ինքն Կամիլլոս զոհ զոհեաց և

անկեալ աղերսէր զգիան, փոյթ խնամոց
 ունել 'ի վերայ Հռոմայեցւոց, և մտադիւր
 յօժարութիւն դաւ բնականից լինել գիցն՝
 որոց բնակութիւն կալեալ իցէ 'ի Հռոմ։
 Իսկ գրօշեալն՝ որպէս զրուցեն՝ եթէ 'ի ցած
 բարբառեալ ասացեալ իցէ, կամիլ և հաճ
 և հաւան գու ընդ բանն։ Սակայն Լիմփոս
 ասէ, եթէ Կամիլլոս յաղօթս կացեալ և
 մերձեալ 'ի գիսն ողորէր և հրաւիրէր. և
 յայնժամ պատասխանի ետուն ոմանք որ
 զնովան կային, եթէ և նա ինքն զնոյն կա-
 մի և հաճեալ է ընդ բանն՝ և մտադիւրա-
 գոյնս ևս զհետ երթայ նոցա։

Արդ՝ որք միանգամ զհրաշագ զայդ
 հաստատեն և ընդունին և պաշտպանեն,
 մեծապէս զօրավիզն է այնպիսեաց գէպ
 բախտի քաղաքին այնորիկ. որում յայդ-
 չափ գուզնաբեայ և արհամարհ սկզբնէ՝
 յանհնարիցն էր արգելօք յայդ չափ փառս
 աւագութեան և զօրութեան ելանել բարձ-
 րանալ, եթէ չէր աստուծոյ ինքնին զօրա-
 վիզն բազմադէմ և մեծամեծ յայտնու-
 թեամբք երբէք երբէք երևեալ 'ի մէջ նո-
 ցա։ Այլ սակայն և ինչ ինչ նմանատիպ
 հրաշիցս 'ի ներքս բերեն, ըստ որում այն՝
 զի գրօշեալք բազում անգամ երևեցան և
 քրտունս հոսել. և զի՝ և երբէք հեծել և
 յոգւոց հանել։ Դարձեալ և քանդակա-
 գործ պատկերք ցուցան երբէք դարձուցա-
 նել զերեսս, այլ և ակնարկի առնել աջօք.
 զորս պատմեն ոչ նուազունք ոմանք յա-
 ռաջնոցն։ Նաև մեզ ինքնին 'ի ժամանակա-

կից մերոց՝ արանց լուսեալ մարթ էր աստա-
նօր բազում ինչ պատմել արժանահրաշս ,
զորովք ոչ ունիցի որ արդեօք վայրասպար և
անխորհրդաբար ծիծաղել և արհամարհել
Բայց ասկայն այսպիսեաց բանից՝ վասնդ
մեծապէս է՝ միանգամայն և կարի հաւա-
տալ և կարի անհաւատանալ , 'ի պատճառ
մարգկային տկարութեան՝ որ սահման չու-
նի և ոչ 'ի չափու երբէք գիտէ պահել
զանձն . այլ է զի՝ ձգեալ բերի 'ի անապաշ-
տութիւն և յամբարտաւանութիւն . և է
գարձեալ՝ զի յանփոյթութիւն աստուա-
ծայնոցն և յարհամարհութիւն : Այլ որ
յայտակ քաջ և լաւ խորհուրդ՝ բարե-
պաշտութիւնն է , և գեղեցիկ առածն՝ եթէ
Մի ինչ կարի :

Իսկ Վամիլլոս յայնժամ առ մեծու-
թեան նահատակութեան գործոյն , զի ըզ-
քաղաքն զայն ախոյեան Հռովմայ 'ի տա-
ներորդ ամի պաշարմանն վանեալ էառ ,
'ի նոյն և 'ի լուր բազմագէմ երանութեցն
զոր կարգային նմա , ամբարձաւ 'ի հպար-
տութիւն գոռողութեան և մեծամեծեցաւ
'ի խորհուրդս գժպատեհս իշխանի՝ որ ընդ-
օրինօք և ընդ կարգօք քաղաքին կարգեալ
իցէ : Եւ կարգեաց յաղթանակի հանդէս
բարձրայօնս և ճոխաբար շքով . առ այս՝ և
քառաձիւ լծեալ 'ի սպիտակ երիվարաց՝
եւ աշտանակեաց 'ի նմա , և այնպէս յա-
ծեալ շրջեցաւ ընդ Հռոմ . զոր ոչ յա-
ռաջնոց որ 'ի զօրավարաց և ոչ 'ի վերջնոց
որ երբէք չարար յայսպիսեաց աստի : Քան-

զի ոտքը և նուիրական համարին Հռոմացի-
 ցիք զկառան այնպիսի, ընծայեալ և սրբեալ
 զայն հօրն և արքային աստուծոց: Եւ յայս-
 մանէ ապա խոժոռ ակամբ հայեցան ընդ-
 նա քաղաքացիք՝ որ երբէք չէին սովորեալք
 տեսնել զայնչափ խեռութիւն: Բայց և
 պատճառս երկրորդ յաւել նա 'ի նոյն, զի
 ընդդէմ դարձաւ օրինացն՝ որ յերկուս
 կամէր բաշխել զքնակիչս քաղաքին: Քան-
 զի տրիբունք ժողովրդեան առաջի արկին,
 զի խուժանն ռամկին միանգամայն և Սինկ-
 ղիտոսն 'ի կրկին բաժանեացի. կէպր դադա-
 րեալք անդէն 'ի քաղաքին բնակութիւն
 կալցեն. և կէպր վիճակ հանեալ՝ չուեալք
 փոխադրեացին 'ի քաղաք մի՝ զոր ընդ ձե-
 ռամբ իւրեանց կալեալ իցեն, զի այսպէս
 ապա բարդաւաճք ևս եղիցին նոքա. և կրկին
 այս մեծամեծ և գեղեցիկ քաղաքօք պահ
 և հովանի կալցեն նոքա ողջոյն գաւառին
 և ամենայն գոյից իւրեանց: Արդ խուժանն
 ռամկին որ արդէն իսկ աճեցուն էր և բազ-
 մահարուստ՝ մտադիւրագոյնս յանձին կա-
 լաւ զբանն, և զօրհանապազ խռնէր կուտէր
 և խռով հաղեալ ցանդ յատեան խորհրդ-
 օյն՝ խնդրէր արկանել վիճակս: Իսկ Ծե-
 րակոյտն և այլք ևս 'ի ճոխից և յաւազաց
 քաղաքին հաստատեալք 'ի միտս, եթէ ոչ
 բարժանումն քաղաքին իցէ խորհուրդ հեռ-
 րից տրիբունացդ՝ այլ վարատումն Հռով-
 մայ, մեծապէս պոռնեալք՝ գիմեալ ապաս-
 տան եղեն 'ի Յամիլլոս: Նա զանդիտեալ
 մարտիւ 'ի վէգ գալ, պատրուակս և պատ-

Ճառասնս 'ի ներքս բերէր ժողովրդեանն և անպարսպութիւնս բազումս, որով և ցանգ խոչ և խուժ արկանէր առաջի օրինացն այնոցիկ : Եւ վասն այսորիկ ցատեաւ ընդ նա ժողովուրդն :

Այլ մեծ ևս և մերկապարանոց պատճառք առեւոյ զնա ժողովրդեանն եղև տասանորդումն աւարին . յորմէ և պատճառս էառ խուժանն, թէ ոչ կարի իրաւացի՝ սակայն և ոչ գլխովին անբանաւոր : Քանզի ուխտ եղեալ էր Վամիլլոս՝ 'ի խաղալ անդ իւրում ընդդէմ Վէյացւոց՝ որպէս հաւանեալս եմ, զի 'ի վանել քաղաքին՝ գիցն Ապողոնի սրբեալ նուիրեսցէ զտասանորդն : Բայց ապա յառնուլ քաղաքին և յաւար հարկանել, եթէ 'ի պատճառս վարանամիտ գանդաղանացն՝ զի մի թերևս խռով ինչ հարցէ 'ի քաղաքացիս անդր, կամ թէ արդեօք մոռացօնք եղեալ նմա 'ի մեծաց անտի անպարսպութեանցն՝ թոյլ ետ աւարել և զոր ուխտեալն էր : Բայց նա 'ի լրանալ ժամանակի իշխանութեանն իւրոյ, աղդ արար վասն ուխտին իւրոյ տա Սինկղիտոսն : Զնոյն և լերդահմայ իղճքն բողոք կարգային՝ եթէ 'ի պաշտամունան զոհիցն ակն յայտնի երևի ցատումն գիցն, և հաշտարար քաւութեան պէտք են 'ի ժամուն և երախտապարտ շնորհաց : Արդ քանզի յանհնարիցն էր յետս նահանջել զեղեալ բաժանումն, վճիռ զայս ետ յայն՝ ժամ վասն ուխտին Սինկղիտոսն, զի որք միանգամ առին յաւարէ անտի, հանդերձ

երգմամբ զտասանորդն այնորիկ 'ի մէջ ա-
ծեալ մատուցեն : Եւ եղև յայնժամ՝
քրթմնիւն բազում և թաղծուծիւն ամ-
բաւ 'ի զօրականին . զի էին նոքա արքա ազ-
քառք, և որք այնչափ քրտնավաստակ տա-
ժանեալքն էին, և ապա հարկ 'ի վերայ
կայր նոցա՝ զի զոր ստացան անձանց և
յայլ պէտա վարեալ էին՝ այնչափ ինչ
մասն յայնցանէն 'ի մէջ մատուցանել :
Իբրև վասն այսորիկ 'ի տաքնապ արկանէին
նոքա զկամիլլոս, նա յանհնարս մտեալ
գտանել գեղեցիկ պատրուակ՝ երթեալ
ապաւինեցաւ 'ի բանն յոյժ ծանծաղա-
միտ . քանզի խոտտովան եղև՝ եթէ մոռա-
ցոնք եղեն նմա ուխտն իւր : Այլ նո-
քա պրտմտեալ ցասնուին՝ եթէ որ ուխտս
եգ յայնժամ տասանորդել զթշնամեացն,
այժմ տասանորդել խնդրէ զքաղաքա-
ցեացն : Յայսր ամենայնի վերայ իբրև այր
այր իւրաքանչիւր 'ի մէջ մատուց՝ որչափ
ինչ պարտականն էր, հաճոյ թուեցաւ ժո-
ղովոյն ըմպանակ մի ոսկի հանգերձել 'ի
մթերից անտի և առնուլ առաքել 'ի Դեղ-
փիս : Այլ քանզի նուազուծիւն յոյժ էր
'ի քաղաքին՝ և իշխանք առհասարակ 'ի խոր
հուրդս վարանեալք էին ելի աղագս գտա-
նել վասն այնորիկ, յայնժամ տիկնայք
հռովմայ 'ի խորհուրդ մտեալք առանձին,
որչափ ինչ մէն մի 'ի նոցանէն զարդս ոս-
կիս ունէր զանձամբ՝ առեալ զայն տային
'ի ձօնն յայն . և էր կշիռ ոսկւոյն՝ ութ
փաղանդաց : Սակայն և Սինկղիտոսն ինքնին

շուք պատուոյ քաջավայելուչ հատուցանէր յայնժամ տիկնացն . ետ վճիռ՝ զի յետ վախճանի մահու նոցա, ըստ որում վասն արանցն՝ նոյնպէս և 'ի վերայ կանանց՝ գրուածից ճառ գեղեցիկ խօսեսցին 'ի դամբանին : Քանզի յառաջ քան զայն երբեք չէր սովորուծիւն 'ի կանանց վախճանելոց զոք ներդրուել 'ի հրապարակին :

Յայնժամ ընտրեալ կարգեցան արք երեք ականաւորք յաւագաց անտի . և նաւ մի երկայնաձիգ հանգերձեցին կազմեցին լի այրինտիր արամք, և չքեզ և գունակ գունակ զարդու զարդարեալ, և այնպէս առեալ արձակեցին զնոսա : Եւ գէպ եղև նոցա ժամանակ ձմերայնոյն, միանդամայն և ծով գլխովին անսիւզ . և զարմանալիք մեծապէս այն էին՝ եթէ զինորդ նոցա յաջողեցաւ յայնժամ ողջանգամ մնալ յամենայնէն, և արտաքոյ յուսոյ ակնկալութեան ապրիլ 'ի վտանգէն յայնմանէ : Քանզի 'ի գլխովին նուազել հողմոյն, անգուստ 'ի վերայ անկան նոցա՝ իբրև 'ի վերայ հինից եռաթիւր նաւաց Լիպարացոց առկողբօքն Էդդեայ . իբրև սղբա յաղերս անկան և զձեռս իւրեանց պաղատախառն տարածանէին, զտեղի կալան Լիպարացիքն 'ի յարձակմանէն . այլ զնաւ նոցա կալեալ առին քարշեցին մինչև 'ի նաւակայան . և անդ 'ի վաճառ հանէին զգոյս նոցա և զանձինս նոցա . քանզի ասպատակս ծովու համարեցոն զնոսա : Իսկ յայնժամ հաղիւ ուրեմն ածեալ հաւանեցուցեալ զնոսա

Տիմեսիթէոս անուն զօրավար՝ այդ մեծ աւազքինութեամբ և զօրութեամբ, արձակեցին թողին զՀռոմայեցիսն։ Եւ Տիմեսիթէոս և յիւրոց անոի նաւազնից իջուցեալ ՚ի ծով այնպէս յուզարկէր զնոսա, և ՚ի միասին ընդ նոսա և ինքն սրբէր նուիրէրդ ից զձօնն զայն։ Ասան որոյ և շուք պատուոյ մեծապէս կալաւ նա ՚ի Հռոմ ըստ իւրոց արժանեացն։

Բայց ՚ի Հռոմ տրիրունք ժողովուրդեան իբրև գաղձեալ միւսանգամ գրգռէին զօրէնան՝ որ վասն գաղթելոյ բնակչաց քաղաքին, ՚ի վեր երևեցաւ յայնժամ մարտ պատերազմին ընդդէմ Փաղիսկեանց. և զօրացան յայտնանէ աւագք քաղաքին ընտրել իշխանս ըստ իւրեանց կամաց. և զԱլա միլլոս ինքնին կարգեցին տրիրուն զօրականին ՚ի միասին ընդ այլոց հնգից. քանզի և գէպք ժամանակին խնդրէին զօրավար զոք՝ որ բարձի աւագութեամբն առաւելեալ իցէ և փառօք և քաջամորձ հմտութեամբն։ Իբրև հաճեալ հաւանեցան ժողովուրդք, առեալ զքաղմութիւն զօրուն Աամիլլոս՝ գիմեաց ՚ի վերայ Փաղիսկեանց. և եկեալ շուրջ պաշարեաց զքաղաքն Փաղերիա՝ քաղաք քաջամուր և հանդերձեալ գեղեցիկ ամենայն պիտոյիւք ՚ի մարտ պատերազմի։ Գիտէր իսկ քաջ Աամիլլոս՝ եթէ դուշնաքեայ ինչ գործ չէր առնուլ քաղաքին, և ոչ սակաւաժամանակեայ քիտոն, սակայն և այնպէս կամէր թարթափել և գեղերեցուցանել անդէն զքաղաքացիս իւր, զի մի

Թերեւս գատարկք և պարսպորդք և առ-
տնին նստեալք՝ յուզեցին ինչ 'ի տարա-
պարտ խորհուրդս և յաղմուկս : Քանզի և
ցանգ վայելուչ զգարման զայս վարէին
Հռոմայեցիք՝ ըստ որում և բժիշկք, զամ-
բոխեալ և զաղակայոյղ զկիրսն 'ի բաց 'ի
քաղաքէն վարելով արտաքս :

Իսկ Փաղերացիք ամենայն ուստեք իբրեւ
առնաժաժուկք յանձնապատանք՝ ունչս
արարեալք ծիծաղէին զպաշարմամբն . որ-
պէս զի և բաց 'ի պահապանաց պարսպաց
քաղաքին, այլք առհասարակ խուճա ա-
ռեալ և 'ի պատմութեանս զարգարեալ՝ այն-
պէս ճեմ առեալ գնային ընդ քաղաքն .
իսկ անդ և մանկուցք նոցա խռնէին հե-
տեալք 'ի վարժարանն, և 'ի վարժապետէն
դարձեալ ածեալք բերէին 'ի վայր՝ շուրջ
զպատուարօք պարսպացն ճեմ առնուլ
չընել և 'ի խաղս ևս ամուսնել : Քանզի և
Փաղերացիք ինքնին ըստ Հելլենացւոցն օրի-
նակի՝ հասարակաց զոք ունին վարժապետ .
և կամին՝ զի մանկուցք նոցա անգատին 'ի
սկզբանէ աննդակիցք միմեանց լինիցին և
կենակիցք : Արդ այս վարժապետ նենգ-
գործեալ մատն լինել Փաղերացւոցն 'ի
ձեռն մանկանցն, առեալ զնոսա զօր ամե-
նայն ածէր արտաքոյ քան զպատուարան .
զառաջինն 'ի մերձակայ վայրս, և ապա յետ
կրթելոյ առեալ բերէր միւսանգամ 'ի
ներքս : Իսկ ապա տակաւ սովորեցուցանէր
զնոսա ձգիլ ևս 'ի բացեայ և մի ինչ զան-
գիտել ամենեւին, իբրու այն՝ որ 'ի մեծի

անդորրու բնական իցեն: 'ի վերջէ ուրեմն յաւուր միում առհասարակ ընդ իւր ունելով զմանկունան, անկաւ 'ի ձեռս յառաջապահ գնդին Հռոմայեցւոց, և անձնամատն եղեալ նոքոք հանդերձ հրամայեաց ածել առ Կամիլլոս: Իբրև ածաւ, եկաց 'ի մէջ և ասէր վասն իւր՝ եթէ դաստիարակ է մանկանց և վարժապետ, այլքան զգործ պաշտաման իւրոյ նախապատիւ ընտրեաց շնորհս առնել նմա. և եկեալ հասեալ կայ աւագիկ՝ ողջոյն նմա զքաղաքն բերելով ընդ իւր 'ի մանկունան յայնոսիկ: 'ի լուր բանին՝ կարի գժոխումբեր թուեցաւ Կամիլլեայ գործն. և առ ընթերակացան դարձեալ ասէր, զիսրդ գժնդակ իցէ մարտ պատերազմի՝ որ և բազմագէմ անիրաւութեամբք և հարստահարութեամբ հասանէ ժամանէ յամբոկ գործոյն. այլ սակայն ե՛ն ե՛ն՝ ասէ՛ և 'ի մարտս պատերազմաց կարգք և օրէնք արանց լաւաց և առաքինեաց. և չէ պարտ չէ արժան այնպէս 'ի գլուխ տանել զյաղթութիւնն, զի ապա հարկ 'ի վերայ կայցէ շնորհապարտ լինել չարութեան անօրէն և ամբարիշտ մարդկանդ: Քանզի մեծի և առաքինի զօրավարի պարտ և արժան է զինուորիլքաջութեամբ անձին, և ո՛չ օտարին չարութեամբ նահատակիլ: Զայս ասաց, և անդէն պաշտօնեայ գահճացն հրամայէր զհանդերձան կապտել 'ի բաց յառնէն, և զձեռնս յետս կապել. իսկ մանկանցն 'ի ձեռս տալ մականս և խարազանս, զի այն

պէս գանձեալք զմատնիչն՝ հետամուտք վա-
րեացեն զնա մինչև 'ի քաղաք անդր :

Փաղերացիք 'ի ներքս անդ այն ինչ իրազ-
գած լեալ էին մատնութեան վարժապե-
տին , և քաղաքն նոցա այնուհետև՝ որպիսի
ինչ 'ի դէպ իցէ կարծել՝ յամբաւ աղէտս
տարակուսանաց յողք և 'ի լալիւն պաշա-
րեալ նստաւ . և մինչդեռ արք ականաւորք
քաղաքին և կանայք ինքնին 'ի պատուարս
պարսպացն և 'ի դրունս քաղաքին իբրև խե-
լայեղք և մտաթափք այնպէս խուռն ըն-
թացեալք գային , անդուստ մանկունքն
վարեին ածէին զվարժապետն մերկ ողոր-
մելի և կապեալ ձեռք գանէին և խոշտան-
գէին , և ձայն բարձեալ կարդային զՎա-
միլլոս իւրեանց փրկիչ և աստուած և հայր
Անդ ապա ոչ միայն ծնողք մանկանցն ,
այլ և առհասարակ որեարն որ 'ի զնին
կային տեսլեանն , հիացեալք սքանչացան
և միաբան հարան 'ի սէր արդարութեանն
Վամիլլեայ : Ուստի և 'ի ժողով խմբեալք
միահամուռ , առեալ հրեշտակս առաքե-
ցին առ նա , և զամենայն ինչ զիւրեանց 'ի
նա ապաստան առնէին . նա առ զնոսա և
արձակեաց 'ի Հռովմ : Իբրև եկին և յա-
տենի խորհրդոյն արձանացան նոքա , ա-
սէին այսպէս . եթէ՝ Հռովմայեցիք զար-
դարութիւնն գլխովին նախապատիւ արա-
րեալ քան զյաղթութիւնն , վարժեցին
հրահանգեցին զՓաղերացիս սիրել զնուա-
ճութիւնն առաւել քան զազատութիւն .
և ոչ այնչափ 'ի զօրութեան զինուց խոնար

հագոյն քան զնոսա համարին զինքեանս, որչափ յառաքինութենէ նոցա պարտեալս խոստովանին զանձինս: Իսկ իբրեւ ծերակոյտն միւսանգամ 'ի Վամիլլոս ապաստան արարդատել և վարել զամենայնն, նա ինչա առեալ 'ի Փաղերացւոց և առհասարակ բարեկամութիւն հաստեալ ընդ Փաղիսկեանսն, չու արար և մեկնեցաւ: Այլ զօրականքն՝ որ ակն կալեալ մնային յաւարի առնուլ զՓաղերացիս, իբրեւ դարձան եկին 'ի Հռոմ՝ դատարկաձեռինք, ամբաստան լինէին զՎամիլլոսէ առ քաղաքացիս՝ իբրու ժողովրդատեաց զք իցէ Վամիլլոս, և խանդայ ընդ բարդաւաճել աղքատաց:

Յետ այսորիկ տրիբունք ժողովրդեան առաջի արկեալ զօրէնսն գաղթելոյ բնակչացն 'ի Հռովմայ, միւսանգամ կարգային զնուժան ռամկին արկանել քուեայս: Անդ տպա Վամիլլոս ոչինչ ամենեկին ինայեալ 'ի գրգիռ ատելութեան ժողովրդեանն և ոչ դարձեալ 'ի համարձակաձայն ազատութիւն լեզուին, առաւել քան զամենեւեան երևեցաւ յայնժամ՝ բուռն առնել ժողովրդեան. և զօրէնսն զայն յակամայ կամե իւրեանց խափանեցին. սակայն ընդ Վամիլլոս մեծապէս ցատմամբ յատելութիւն դարձան: Որպէս զի և յաղէտս առ տնին ցաւոց նորա (քանզի մի յորդւոց նորա խօթացեալ 'ի ժամանակին՝ մեռաւ), ոչինչ ախտակցարար 'ի բաց եղին զատելութիւն ցասմանն. թէպէտ և ինքն Վամիլլոս այր գոլով հեզ բնութեամբ և քաղցր յանչափս՝

Թաղծեալ վշտանայր . այլ իբրեւ և 'ի հարց-
 փորձ դատաստանի ձայն ետուն նմա , նա
 առ սգոյն դադարեաց առ տնին , և փա-
 կեալ կայր անդէն 'ի միասին ընդ կանանց :
 Եւ էր նորա դատախազ Լուկիոս Ապու-
 լէյոս . և ամբաստան կայր՝ եթէ յրնչից ան-
 տի տիւրքենական աւարին խորեալ իցէ
 Վամիլլոս . և արդեօք և փեղկք ինչ ևս
 դրանց սղնձեաց՝ ասէին՝ Թէ տեսան 'ի
 տան նորա՝ որ էին գերւոյն : Իսկ խուժանն
 կարի զայրացեալ էր ընդ նա , զի և յայտ-
 նի էր տեսանելեացն՝ եթէ որով և իցէ
 պատճառանօք վճիռ հանդերձեալ էր տալ
 ընդդէմ Վամիլլեայ : Յայնժամ 'ի մի վաթ-
 խմբեալ Վամիլլոս զբարեկամս իւր և զսի-
 բեղիս և զնիզակակիցմն և զհոմիշխաննն ոչ
 ինչ նուազունս 'ի բազմութեան , յադերս
 անկեալ պաղատէր՝ մի անփոյթ առնել
 զնովաւ 'ի պարտաւորութեան իւրում զուր-
 տարապարտ յաղագս անիրաւ ամբաստա-
 նութեանցն , և մի Թողուլ լքանել զնա
 այսն և կատակ լինել 'ի Թշնամեաց անտի
 իւրոց : Իբրեւ բարեկամք նորա առհասա-
 րակ 'ի խորհուրդ մտեալք առանձին խօ-
 սեցան ընդ միմեանս , և ապա զայս ինչ
 պատասխանի արարին նմա , եթէ յաղագս
 վճռոյ դատաստանի նորա չեն ինչ բաւա-
 կան զօրավիզն կալ նմա . իսկ 'ի պատու-
 հաս տուգանաց նորա մտադիւրագոյնս օգ-
 նեացեն նմա : Ո՛չ ժուժեաց ոչ յանձին
 կալաւ զայս Վամիլլոս . 'ի սրտմտութիւն
 բարկութեան բրդեալ՝ եդ 'ի մտի ինքնին

տարագէմ՝ տարագիր մեկնել 'ի քաղաքէ անտի իւրմէ :

Ազա ողջագուրեալ զկինն և զորդին , յարեալ ել լուռ մնջիկ 'ի տանէն և չորսու մինչև 'ի դուրս քաղաքին : Անդ վայր մի եկաց արձանացաւ և դարձաւ 'ի Թիկունա կոյս , և զձեռան ամբարձեալ 'ի Կապեռոս լիոն կողմ՝ յաղօթս եկաց առ գիս . զի եթէ ոչ իրաւամբք ինչ՝ այլ 'ի խեղութենէ խուժանին և 'ի ստահակութենէն և 'ի մախանացն այնպէս վալլաւատին նա տարաշխարհիկ վտարի , արագ արագ ապա կրեացեն ապաշաւ Հռովմայեցիք . և առհասարակ մարդկան յայտնի արասցեն՝ եթէ Կաթիլլոսի պէտք են նոցա , և առ Կաթիլլոս անձկալքեացք բերին : Արդ սա այնպէս՝ ըստ որում անդ ուրեմն Աքիլլէս՝ անէծս կարգաց ընդդէմ քաղաքացեացն , և ել մեկնեցաւ . և եթող ելիք զգառ անձին ամբաստանութեանն՝ որ էր հնգերեսասան հազար աստարիոնից . որ ըստ արծաթոյն հաշուի է հազար և հինգհարիւր դիդրայեմայից . քանզի աստարիոն է գրամ մանր , և տասն աստարիոն՝ առնէ դենար մի :

Բայց 'ի Հռովմայեցւոց չիք դը պղծեօք՝ որ ոչն համարեսցի եթէ Կաթիլլոսին աղօթք արող արագ զհետ բերին զվրէժ գառաստանին . և պատիժ պատուհասին խնդրեցաւ Հռովմայեցւոցն անիրաւութե ընդդէմ առն՝ յոյժ յայտնի և զհամբաւի հարեալ առհասարակ , սակայն և ոչ հեշտական ինչ արդեօք Կաթիլլէայ . նա և նմին

յոյժ գծողներեն լիդք: Այնչափ խմն
ամբաւ աղէտիւք պաշարեալ նստաւ քաղաք
Հռովմայ, և այնչափ հարուած կոտորածի
և վտանգաց տագնապ մեծապէս նշաւակու
թեամբք ած կուտեաց ժամանակն այն 'ի
վերայ քաղաքին. եթէ 'ի դիպաց ինչ պա
տահեալ զայսոսիկ ասասցէ որ, և եթէ
յաստուածոց անտի միոյ ուրուք նահատա
կութեան դործ. զի մի անպատուհաս առ
ձակեցի առաքինութիւնն հարստահա
րեալ յապաշնորհից անտի: Արդ առաջին
գուշակ մեծաց չարեաց կարծեցաւ ընել
յամսեանն Յուլիսի՝ մահ վախճանի համա
րակալ իշխանին Հռովմայ. քանզի մեծա
պէս պաշտօն և սպաս հարկանեն այնմիկ
Հռովմայեցիք, և առ սուրբա և առ նուի
րականա ոմանս ունին զուք իշխանութեան
համարակալացն: Իսկ երկրորդ անգամ՝
մինչև տարագիր դնացեալ Կամիլլոս, այր
ոմն՝ ոչ յականաւորաց որ և ոչ 'ի խմբէ
ծերակուտին, այլ սակայն էր նա այր բա
րեհամբոյր և լաւ՝ Մարկոս Կեգեկիոս ա
նուն նորա, չոքաւ պատմէր տրիբունաց զօ
րականին ինչ մի՝ 'ի մեծապէս ծուփա խոր
հրդոց: Քանզի ասէր՝ եթէ յանցեալ գի
շերի յընթանալ իւրում ընդ պողոտայն՝
որ անուանեալ կոչի՝ Նոբ, իբրև աղաղակ
մեծի բարբառոյ ուրուք կարդայր զնա 'ի
թիկանց կուսէն, դարձաւ յետա և տեսա
նէր և ոչ զոր: Իսկ ապա ձայն ահեղ մե
ծագոչ ևս քան զմարդոյ լսելի ընէր, որ
ասէր այսպէս. “Աղէ գու Մարկիէ Կե

դեկիրոս, արի վաղ քաջ ընդ առաւօտն՝ գնա՝
պատմեա՛ իշխանացն և զօրավարաց, և թէ
վայրիկ մի ևս ժամանակ՝ և Գաղատացւոց
ափնկալեալ մնացեն” : Զայս լուեալ զ-
օրավարացն սկսան ՚ի ծաղր և ՚ի խաղ չըջել
զբանն . այլ յետ սակաւուց դէպք եղեն
իրացն վասն Կամիլլոսին :

Իսկ Գաղատացիք ազգ՝ գոլով ՚ի Կեղտաց
ափի, պատմեն՝ և թէ առ բարգաւաճ բազ-
մութեանն իւրեանց թողեալ զիւրեանց
աշխարհն ոչինչ բաւական ՚ի մնումդ ամե-
նացուն նոցա, չու արարեալ իսաղացին գը-
նացին ՚ի խնդիր այլոյ աշխարհի : Եւ քան
զի բիւրաւորք բազում էին նոցա արանց
երիտասարդաց և քաջամարտկաց, դարձ-
եալ և բազմութիւն մեծ մանկանց և կա-
նանց ածեալ բերէին ընդ իւրեանս, կէպք
՚ի նոցանէ խաղացին գնացին յՈվկիանոս
կոյս հիւսիսոյ, և հատեալ անցեալ զՄի-
սիւսն լերամբքն՝ հասին կալան զվերջին
ռահմանսն Իւրոսպոյ . իսկ կէպք դարձեալ
ընդ մէջ Պիւրենեան լերանցն և Ալպեանց
չու արարեալ մօտ առ Սենոնս և առ Կեղ-
տորոսս՝ անդ հարուստ մի ժամանակ կա-
լան բնակութիւն : Յետ այսորիկ ճաշակս
երեւք առեալ նոքա զգինւոյ՝ զոր յայն-
ժամ առաջին բերին նոցա յԽալիոյ, այն
չափ հիացան ընդ ըմբելին՝ և առ նորու-
թեան հեշտութեանն այնպէս այլ յայլմէ
եղեն առհասարակ նոքա, որպէս զի և ան-
գէն ՚ի զէն ՚ի զարդ վառեալք և առեալ ևս
ընդ իւրեանս զծնողս իւրեանց, ելին խա-

ղացին 'ի կողմն Ալպեանց, և հետամուտք
'ի խնդիր չքէին երկրին՝ որ զայնպիսի պը-
տուղն պտղաբերեացէ . և զայլ ամենայն
երկիր գրէին նոքա այնուհետեւ առ անբեր-
րիս և ամայիս և առ կորդս: Իսկ որ զգի-
նին ած տարաւ առ նոսա, և որ առաւել
և առաջին գրդեաց զնոսա հորդան տալ
յիտալիս, ասե՛ն՝ եթէ էր Արրոն անուան
Տիւրքենացի, այր ականաւոր և 'ի բոյս բա-
րուցն ոչ վատթար ոք. սակայն յայսպիսի
ինչ աղէտից իւրոց ածաւ նա 'ի նոյն: Էթ
սա այս Արրոն պահապան դաստիարակ
մանկան որբացելոյ՝ որ ընչաւէտութեամբն
նախաթու էր 'ի քաղաքացիան, և 'ի դի-
տակ պատկերին հրաշագեղ, անուան լու-
կումոնէս: Սա անդատին 'ի մանկութենէն
սնեալ և դաստիարակեալ առ Արրոնի, և
յարբուհս ևս պատանեկութեան հասեալ,
ոչ ելիք եթող զտուն բնակութեան նորա-
նա՝ 'ի վերին երեսս ցուցանէր զանձն խըն-
դագին ընդ բնակակից լինել նմա: Եւ էր
ապա հարուստ մի ժամանակ գաղա 'ի ծա-
ծուկ տուփանք պատանւոյն առ կին Ար-
րոնի, դարձեալ և կնոջն՝ առ պատանին:
'ի վերջէ երկոցուն նոցա կարի իմն վա-
ռեալք 'ի կիրս, և ոչ ևս կարացեալք՝ ոչ
սանձել զտուփանսն և ոչ ծածկել, ձեռն
էարկ պատանին այնուհետեւ յայտնապէս
յափշտակել զկինն և ունել առ իւր: Իսկ
այրն 'ի դատաստան քարշեալ զպատանին,
իբրև յաղթահարեցաւ 'ի բազմութենէ ան-
տի բարեկամացն լուկումոնեայ, առ այս՝

և 'ի բաղմամբեր առատաբաշխութենէ արծաթոյ պատանւոյն, եթող երեք զհայրենի երկիրն: Եւ լուր առեալ զԳաղատացոցն՝ յարեալ չորսու տունոս, և առաջնորդ կարապետ լինէր զօրականին նոցա խաղալ գիմել յիտալիա:

Նորա չու արարեալ խաղացին զնացին և անդէն հասին կալան զգաւառն՝ զոր 'ի նախնուսն ընդ իւրեանց ձեռամբ ունէին Տիւրքենացիք, որ յԱլքեանց անտի ձգեալ տարածեալ ընդ մէջ երկուց ծովուց. ըստ որում և անուանքն գլխովին վկայեն բանին: Քանզի հիւսիսոյ ծովուն՝ անուն կարգան Արբի, յԱրբիոյ քաղաքէ անտի Տիւրքենացոց. իսկ որ առ հարաւոյն թեմակոխեալ է 'ի հանգիսոյ՝ կոչեն զայն Ծով Տիւրքենական: Եւ է այն ամենայն գաւառն՝ երկիր տնկախիտ ծառովք, և մարդաւտ պարարտարօտ անասնոց, և ոռոգեալ 'ի գետոց: Եւ էին անդ ութևասան քաղաքք գեղեցիկք և մեծամեծք, քաջադէպք և օգտամատոյցք 'ի հայթայթանս մեծի շա հաւաքառութեան և յաշխարհաժողով բարեկենդանութիւն կենաց. զորս միանգամայն հասեալ կալան Գաղատացիք՝ վաճեալ անտի զՏիւրքենացիս: Այլ այսորիկ հարուստ ժամանակաւ յառաջ գործեցան անգանօր:

Բայց յայնժամ Գաղատացիք բանակ հարեալ 'ի վերայ Նլուսիոն քաղաքին Տիւրքենեան, շուրջ եկեալ պաշարեցին զնա: Իսկ Նլուսացիք ապաւինեալք 'ի հռովմայե-

ցիա, խնդրեցին 'ի նոցանէ' հրեշտակա և նամականի տալ առ բարբադոսան: Եւ առաքեցան ապա 'ի Փաբեանց զարմէն արքերէք աւագք ականաւորք, որ մեծապէս շուք պատուոյ ունէին 'ի քաղաքին. զորս և մարդասիրտպէս առեալ ընկալան Գաղատացիք՝ շուք եղեալ անուանն Հռովմայ: Ապա գադարեալք մարտ դնել ընդ պարիսպան, եկին ժողովեցան խօսել ընդ միմեանս: Իբրե զայն ինչ հարցանէին Հռովմայեցիք առ Գաղատացիսն, եթէ զինչ ինչ չարիս կրեալք 'ի Վրուսացոց՝ այնպէս հորդան տուեալ գիմեցին նոքա 'ի քաղաք անդր, Ժիծաղեցաւ Արքայն Գաղատացոց Բրեննոս, և ասէ. "Անիրաւին առ մեզ Վրուսացիք, որ սահման և չափ դեանոյ գուրնաբեայ՝ ձեռնհաղք և եթ գողով 'ի միակել, սահման բազում խնդրեն դրաւել ընդ ձեռամբ իւրեանց. և զմեզ չառնեն բաժանորդս՝ որք եկք և օտարք եմք և յոք նախելք և աղքատք: Յայսպիսեաց արդեօք և առ ձեզ ինքնին անիրաւեցան ո՞վ Հռովմայեցիք՝ անդ ուրեմն Արքայեցիք և Փիւղինացիք և Արդէացիք. իսկ զարդիս Վէյացիք և Վասլինացիք, և շատք ևս՝ ի Փաղիսեանց և 'ի Վոլակեանց: Յոյց վերայ գուք բանակ հարեալ՝ յորժամ բաժանորդ դձեղ չառնեն բարեացն իւրեանց, 'ի գերութիւն վարէք, յաւարի առնուք, և հիմն 'ի վեր տապալէք զքաղաքս նոցա: Այլ և ոչ գուք ինքնին դովին բանիւ զրկէք ինչ և կամ աւիրաւիք արդեօք, այլ զհետ երթեալ հպա-

տակէք զանձինս օրինացն՝ որ երիցագոյնն է քան զամենայն օրէնս . այն՝ որ զօրաւորին 'ի ձեռս տայ զտկարն, ակիղքն արարեալ անդատին յԱստուծոյ այս օրէնք՝ և զայս աւարտի մինչև յանճան կենդանիս : Քանզի և անբանք ինքնին ձգեալք անգրտտին 'ի բնութէն, որք զօրաւորք և յաղթքն են 'ի նոսա՝ խնդրեն 'ի վերոյ լինել քան զանաւագան : Ա՛ղէ գուք գաղարեցէք աիւ տակից լինել Նլուաացւոցդ՝ որ պաշարեալք կան աւագիկ . զի մի թերևս և Գաղատացւոցս ինքնին ուսուցանիցէք դուք ախտակից կարեկից լինել նոցա՝ որ զրկեցան 'ի Հռովմայեցւոց " : 'ի բանից աստի յայսցաւ նէ ճշգրիտ ծանեան Հռովմայեցիք, եթէ գաշն խաղաղութեան և ոչ մի ամենևին յանձին կալլէ Բրեննոս : Ապա յարեան մտին 'ի Նլուսիոն քաղաք, ձայն տուեալք խրախուսեցին զարա քաղաքին ելանել արտաքս և խառն ընդ նոսա գիմել 'ի վերայ բարբարոսացն . խնդրէին 'ի ժամուն՝ և կուրսվութեան նոցուն հաւաստի 'ի վերայ կալ, և զիւրեանց զօրութիւնն 'ի գէմն բերել : Իբրև գունդ մի 'ի Նլուաացւոց անտի հատաւ պրտաքս, և կռիւ մարտին գրգռեցաւ առ պատուարօքն, մի ոմն 'ի Փարեանց անտի Նուինտոս Ամբուստոս ձի 'ի վեր առեալ մարակ 'ի կուշտ՝ գիմեաց ընդգէմ ասիոյեանին 'ի Գաղատացւոց անտի այր յաղթամարմին և գեղեցիկ՝ որ հարուստ մի գիմեագրաւ յառաջ նահատակեալ էր քան զնիզակակիցսն : Անդ զառաջինն՝ քան

զի յոյժ 'ի շտապ տագնապի խառնեցան
 ընդ միմեանս նահատակքն, և զի և զինուցն
 փայլուն չլացուցանէր զտեսանելիսն, ոչինչ
 կարացին ճանաչել զՎուինտոս . խակ իբրեւ
 մարտ եղեալ տիրեաց նա 'ի վերայ ա-
 խոյեանին, և տապաստ արկեալ սկսաւ կռ-
 ղոպտել զայրն, անդուտ ծանեաւ զնա
 Բրեննոս՝ և անդէն 'ի վկայութիւն կար-
 դայր զդիսն, եթէ զինորդ Վուինտոս ընդ-
 դէմ հասարակաց իրաւանց և կարգաց՝ որ
 առ ամենայն ազգ մարդկան նուիրականք
 են և սուրբք՝ հրեշտակութեամբ գեապան
 եկեալ առ նոսա, զթշնամույ դործ գոր-
 ծեաց : Ապա անդէն փութանակի դադար
 տուեալ մարտին՝ և Նլուսացւոցն ողջոյն
 հրաժարական տուեալ, 'ի Հռովմ կոյս
 շարժեաց առհասարակ զբանակ զօրուն :
 Այլ ոչինչ կամեցեալ այնպէս կարծեցու-
 ցանել՝ եթէ ընդ անիրաւութիւնդ խնդա-
 ցեալք իմն իցեն Գաղատացիք՝ իբրու այն
 թէ պատրաստեալք պատճառս առ ձեռն
 ունել մարտին ընդ Հռովմայեցիս, առա-
 քեաց 'ի ներքս հրեշտակ և խնդրէր տալ
 նորա 'ի ձեռս զայրն 'ի պատուհասել . զայս
 յղեաց և ինքն պարապեալ անդէն տակաւ
 շարժէր զբանակն :

Իբրեւ 'ի խորհուրդ խմբեցաւ ծերակոյտն
 'ի Հռովմ, շտոք ևս այլք տմբաստան կային
 զՓաբեանցն . այլ և քահանայք ինքնին գրէ
 խովին՝ որ անուանեալ կոչին Փետիդեանք՝
 հասեալք անդր յաստուածակոյս կողմա-
 նէն պնդով հրաման 'ի վերայ կապելն

Սինկղիտոսին՝ զպատուհաս մնասուն առնուլ կուտել միայն ՚ի գլուխ յանցաւորին, զի այլք առհասարակ քաւեալք արձակեացին ՚ի հարուածոյն : ԶՓետիղեանսդ զայդոսիկ ինքնին հոմաս Պոմպիլիոս մեծ խաղաղասէր և յոյժ արդարակորով թագաւոր քան զամենայն թագաւորս, կարգեաց եգ. զտոտա պահապանս խաղաղութեան և քննիչս և խորհրդականս ՚ի վերաց պատճառացն՝ ոյց աղագաւ իրաւամբք հանդերձեացին մարդք պատերազմաց :

Իբրեւ ծերակոյտն ՚ի ժողովուրդ անդր ապաստան արար զբանն, և անդ դարձեալ քահանայքն նոյնօրինակ ամբաստան գատախազ կային զՓարիոսէ, խուժան ռամկին այնպէս իմն ձաղանօք դնայր ընդ առաւածակողմն անդր քահանայիցն և ունչա արարեալ ծիծաղէր, որպէս զի և զօրավար բանակին կարգեցին անդէն զՓարիոս ինքնին հանդերձ եղբարդք իւրովք : Իսկ անգուստ Ենդոք լուր առեալ զիրացն և ծանրացասումն եղեալք, ոչինչ այնուհետեւ գուլ և գաղար տային ճեպոյն . յարուցեալ արագ արագ և ՚ի շտապ տագնապի խաղային գնային . և ապա առ յոյժ բազմութեան նոցա և առ փայլեւն կազմածոյ զինուոց և զարդուոց նոցա, և առ յանդուգն հրոսակի և բարկութեան սրամտութեան նոցա զահի զգողանի հարեալ կային առհասարակ միջերկրեայք, եղեալք ՚ի մօտ եթէ միանգամայն զամենայն գաւառ նոցա յաւար յապատակ առնուցուն նոքա,

և զքաղաքոն գլխովն անդէն 'ի քթթեւ
ական հիմն 'ի վեր արասցեն . սակայն ար-
տաքոյ անկալութեան իւրեանց՝ ոչինչ ան-
կրաւեցան 'ի նոսա Գաղատացիք , և ոչ
զազարակս ինչ նոցա յաղարտ վարեցին .
նա՛ և առ քաղաքօք նոցա քերեալք՝ զայս
ինչ գոչէին եթէ 'ի Հռոմ՝ կոյս գիմեալ
խաղան նոքա , և ընդ Հռովմայեցոց միայն
մարտ եղեալ կռուին . իսկ զայլս առհա-
սարակ առ բարեկամս ունին : Իբրեւ այս-
պէս յանդուգն գիմեալք գային հասանէին
բարձարոցք , առին և Տրիբունք հանին ար-
տաքս զՀռովմայեցիս 'ի մարտ պատերազմի .
բազմութեամբ զօրականին ոչինչ պակաս
էին քան զնոսա , քանզի էին նոցա սաղա-
ւազէնք հեռակալք ոչինչ պակաս քան ըզ-
քառասուն հազար . սակայն շատք 'ի նոցա
նէ անփորձք անհմուտք էին , և յայնժամ
առաջին զէն 'ի ձեռս առեալ էին : Առ-
այս՝ և զսատուածայնովք նոքա անփոյթ
արարեալ էին . ոչ զոհից ինչ սպանդս յա-
ղեցին , և ոչ զգէտս և զիզձա հարցին , զոր
արժան էր առնել՝ մինչև 'ի վտանգ և 'ի
կռիւ մարտին մեռալ նոցա : Այլ ոչինչ
պակաս խռով հարկանէր 'ի գործս նոցա
յայնժամ և բազմիշխանութիւնն . ուր յա-
ռաջն Հռովմայեցիք և մինչև սկիզբն ե-
ղեալ խոնարհագոյն ինչ մարտից մրցանաց
կանխեալք ընտրէին բազում՝ անգամ իշ-
խանապետս ոմանս , որոց և Տիգրատոս ա-
նուն կարդային . ոչինչ անգիտացեալ՝ եթէ
քանի՞ն օգուտ իցէ 'ի գծուարին և 'ի կե-

զակարծելի ժամանակ զմի ունել իշխան հրամանատար ինքնապետ և անբողբեղի, և 'ի գեղեցիկ բարեկարգութիւն իրացն՝ նորա 'ի ձեռս տալ միանգամայն զամենայն իրաւունս: Իսկ ոչինչ նուազ քան զայդ տիկ՝ զեան հասոյց յայնժամ գործոց նոցա և ապաշնորհ գնացք նոցա առ Կամիլլոս. քանզի ընդ երկիւղեւ գրաւեալ փականցաւ այնուհետև անաչառ և անմարդահաճոյ իշխանութիւնն:

Արդ իբրև ընդ առպարէզս իննսուն 'ի բաց ձգեցան նոքա 'ի քաղաքէն, եկեալ բանակեցան առ Ալիսա գետովն, որ ոչինչ հեռի 'ի բանակէն իջանէր խառնէր 'ի Տէրերիս: Իսկ անգանօր յերևել գնդի բար բարոսացն, մարտ պատերազմի անարգաբար տուեալ Հռովմայեցւոց՝ առ անկարգ հանդերձանացն ընդ կրուանկն 'ի փախուստ գառնային: Եւ անդ զձախոյ թէն նոցա արագ արագ 'ի գետ անդր վանեալ Կեդտացն, հարուածս մեծամեծս գնէին: Իսկ աջոյ թէն նոցա խոյս տուեալ 'ի հրոսակէն, 'ի դաշտէ անտի հասեալ կալան ըզբարձունս բլրոցն, և նուազ եղև հարուած նոցա. և 'ի սոցանէ բազումք գնացեալ անկան 'ի քաղաք անդր: Բայց այլք առհասարակ որ ողջանդամ մնացին՝ յետ յոգնելոյ թշնամեացն 'ի կոտորածէն, փախուցեալք գիշերայն չոքան ապաւինեցան առ Վէյացիոս. իբրև թէ վասն Հռովմայ այնուհետև վճարեալ իցէ, և ամենայն բնակաւորք նորա 'ի կորուստ մատնեալ: Եւ եղև

այս մարտ պատերազմի յԱրևադարձան տ-
մարայնոյ 'ի լուսնին լրման, յորում ա-
ւուր 'ի նախնուս հանդիպեցան և մեծա-
մեծ կիրք աղէտից փառեանցն . քանզի ե-
րեքհարիւր 'ի նոցանէն տապաստ անկան
'ի Տիւրքենացւոց անտի: Այլ զօրացաւ սո-
վորութիւնն՝ յերկրորդ կոտորածէ աստի
զօրն զայն մինչև ցայսօր ժամանակի կոչել
Աւիստեան՝ 'ի պատճառս գետոյն:

Իսկ յաղագս ձախողակ աւուրցն՝ եթէ
արգեօք արժան իցէ այնպիսի կարծել ըզ-
կէսս յաւուրց, և կամ ոչ . ըստ որում և
Հերակղեփոս ինքնին մեղ դնէ Հեսիոդեայ,
որ զկէսս բարիս ասաց, և զկէսս՝ չարս,
իբրու որ անդէտ իցէ՝ եթէ նոյն և մի է
բնութիւն ամենայն աւուրց, մեր ինքնին
այլուր 3 վիճեալ է զանս պոգորիկ: Իսկ
աստանօր 'ի մատենագրութեանս՝ Թերևս
'ի ճահ պատահեսցէ յիշատակել սակաւս
ինչ յօրինակաց: Իբր այն՝ զի Բիովտացիք
յաւուր հինգերորդի Իպպոգրոմիոն ամ-
սոյն իւրեանց՝ զոր Աթենացիք կոչեն
Եկատոմբէոն, գէպ եղև զի յաղթութիւնս
կրկին ականաւորս տարան, որով և զՀել-
ենացիս գլխովին յազատութիւն փոխե-
ցին. զմին՝ 'ի Լեւկտրաս, և զմիւսն՝ 'ի Գե-
րաստոս, երկերիւր և աւելի ամօք յառաջ
յորժամ զլատտամիտս և զթեսսաղացիս
'ի պարտութիւն մատնեցին: Բայց ընդ հա-
կառակն և Պարսիկք 'ի միում անդ ամ-
սեան Բողրոմիոնին 'ի վեցերորդում ա-
ւուրն հարան վանեցան 'ի Հելլենացւոց 'ի

Մարաթն . յերրորդումն՝ 'ի Պրատէա՝ միանգամայն և 'ի Միւկաղէ . իսկ 'ի քսաներորդի վեցերորդի նորուն ամսոյ՝ յԱրբեղեա : Աթենացիք 'ի Նաքսոս յաղթական գտան 'ի նաւամարտի առ զորավարութիւն Քարգիւսայ 'ի նմին իսկ յամսեանն Բոգրոմիոնի 'ի լուսնին լրման . իսկ 'ի Սաղամիւնա՝ 'ի քսաներորդի աւուրն, ըստ որում ցուցաք մեք 'ի Դպրութեան մերում յազազա աւուրց : Բայց գէպ եղև և ամսոյն Թարգեղիմն՝ գոլ բարբարոտաց յայանապէս ձախողակ . քանզի Աղեքսանդր 'ի նմին ամսեան 'ի պարտութիւն մասնեաց զզօրավարս արքային 'ի Գրանիկոս : Եւ Կարքեգոնացիք ինքնին 'ի Սիկիլիա նկուն եղեն 'ի Տիմոկէոնեայ 'ի քսաներորդի չորրորդի նորուն ամսոյ . յորում աւուր Թարգեղիմի կարծեն և զառումն Եղիոնին, որպէս պատմեն Եփորոս և Կալլիսթենէս և Դամաստէս և Փիւղարքոս :

Իսկ ընդ հակառակն Մետաղեանիոնին ամիս՝ զոր Բիովոացիք Պանեմոն կոչեն՝ ոչինչ այնպէս բարեբաստիկ հանգիպեցաւ Հելլենացոց . քանզի յեօթներորդի նորուն ամսոյ՝ 'ի Կրանոն մարտ եղեալ պարտեցան յԱնտիպատրոսէ և իսպառ սպուռ հարան, և յառաջ քան զայն 'ի Քերոնիա պատերազմեալք ընդ Փիլիպպոսի՝ ձախողակք գտան . և 'ի նմին աւուր դարձեալ և 'ի նմին ամսեանն Մետաղեանիոնին և 'ի նոյն տարի՝ որք միանգամ ընդ Աղբիգամոսի ելին չոքան յԽաալիա, տապաստ

անկան 'ի բարբարոսաց անտի երկրին : Իսկ
 Կաղբեղոնացիք մեծապէս զգուշութեամբ
 պատկառ. կան քաներորդի երկրորդի ա-
 ւուր նորուն ամսոյ, իբրու այն՝ որ բազումս
 յոյժ և մեծամեծ անբախտութիւնս նոցա
 միշտ 'ի ներքս երբեր : Կան անտեղեակ ինչ
 չեմ, զի և 'ի ժամանակի անդ պաշտաման
 խորհրդոցն՝ թերէ հիմն 'ի վեր տապա-
 ըցաւ յԱղեքսանդրէ . և յետ այնորիկ
 Աթենացիք 'ի քաներորդի աւուր՝ Բո-
 դրոմիովին՝ յորում աւուր 'ի Թափօր հա-
 նեն նոքա զխորհրդականն Նակքոս՝ ըն-
 կալան զպահակապանս զօրաց Մակեդո-
 նացւոց : Զնոյն օրինակ և Հռովմայեցիք 'ի
 նմին իսկ աւուր՝ նախ 'ի Կիմերացւոց ան-
 տի հարուածս ընկալան 'ի բանակին առ
 Սկիպիոնի զօրավարութեամբն . և առա
 առ զօրավարութեամբն Լուկուղղոսի 'ի
 պարտութիւն մատնեցին զՀայս և զՏիգ-
 րան : Իսկ Ատտաղոս արքայ և Պոմպէոս
 Մաքնոս մեռան 'ի նոյն աւուր ծննդոց
 իւրեանց : Եւ միանգամայն իսկ մարթ է
 մեզ ակն յայտնի ցուցանել, զի բազումք 'ի
 նոյն 'ի մի շրջանս ժամանակաց միանգա-
 մայն և ձախողակի և բարեբաւարիկ հանդի-
 պեցան բանից : Այլ Հռովմայեցւոց այն
 օր՝ մի է 'ի ձախողակ աւուրցն . և 'ի նորա
 պատճառս յիւրաքանչիւր ամիսս այլ ևս
 երկու աւուրք, յորմէհետէ՝ ըստ որում
 բնաւորեալ է՝ գնալով գնաց և աճեաց
 սնապաշտութիւնն և արհաւիրքն 'ի պատ-
 ճառս արկածիցն այնոցիկ : Արդ մեր վասն

այդոցիկ 'ի մատենին մերում յաղագս հռովմէական խնդրոցն ճշգրտագոյն ևս ճառեալ է :

Իսկ յետ մարտի պատերազմին այնորիկ՝ եթէ անդէն վաղվաղակի զհետ փախստելոցն մտեալ եր Գաղղաթացւոց, ոչինչ այլ արգելար յայնժամ հիմնադրեալ քանդել զհռովմ . և առհասարակ ամենեքին՝ որ ոնդ մնացեալքն էին՝ 'ի սայր սուսերի մաշէին . այնչափ արհուիրա 'ի վերայ ածին փախստեալքն քաղաքացւոցն որք ժողովեցին զնոսա , և խռովութեամբք և ափշութեամբք լինն նոքա զքաղաքն : Այլ 'ի ժամուն՝ քանզի ոչ մեծ ինչ համարեցան բարբարոսք զյաղթութիւնն զայն , և զի և մեծապէս խնդամեալք զուարճացան յանձինս , միանգամայն և զառ և զապուր բանակին նոցա դարձան նոցա աւարել և բաշխել , ապա դուռ և տեղի փախստեան ետուն նոքա խուժանին հռովմայ , որ զոտաարձակեալ փախչէին 'ի քաղաքէն . առ այս՝ և յոյս բարեաց ետուն մնացելոցն անդէն , և ժամանակ հանդերձանաց մարտին : Քանզի այնուհետեւ զայլ ամենայն կողմն քաղաքին թողեալ հռովմայեցիք , Վապետոլիոնին ամբութիւն ածէին նետակալօք և մահարձանօք . և նախ առաջին զնուիրականս իւրեանց 'ի Վապետոլիոն անդր փոխեալ արապարեցին : Իսկ զկրակն վերստեան կուսանքն 'ի միասին ընդ այլոց նուիրակնոցն յափշտակեալք յիւրեանս՝ աւին և փախեան : Թէպէտ և կէպք պատ,

մեն՝ եթէ ոչ այլ ինչ իրաց պահապանք ՚ի վերայ կային նոքա, բայց անշէջ կրակին. ըստ որում՝ Նումաս (Թագաւոր սահմանադրեալ իսկ էր պաշտօն հարկանել այնմ, իբրու այն որ սկիզբն և պատճառ իցէ ամենայնին: Քանզի հուրն քան զամենայն ինչ շարժագոյն է ՚ի բնութեան. այլ և ծնունդն ինքնին շարժումն է, կամ թէ՛ գլխովին զուգեալ ընդ շարժման. իսկ և այլ ինչ մասունք նիւթոյն անբաժք ՚ի ջերմութենէն՝ անգործք ամենեկին կան և մեռելատիպք են. և տարփան հրոյն զօրութեան իբրև հոգւոյ, որ ՚ի գալ մերձենալ ՚ի նոսա՝ անդէն արծարծին ՚ի գործել և ՚ի կրել: Արդ զայս հուր Նումաս՝ իբրև գերազանցեալ այր և որ զհամբաւի հարեալ էր կենակից լինել Մուսայից առ իմաստութեան հանճարոյն, արքեաց և անշէջանելի պահել պատուիրեաց ՚ի պատկեր նմա նութեան մշտնջենաւոր զօրութեանն՝ որ զամենայն յարդարեալ տնօրինէ: Իսկ կէսք ասեն՝ եթէ կրակդ այդ՝ ըստ որում և առ Հելլենացիսդ՝ առաջի նուիրականացն այնոցիկ վառեալ բորբոքէր ՚ի տիպ անշաղափ մաքրութեանն. իսկ և այլ ինչ իրք ՚ի ներքս անդ գաղեալ կային անտես և աներևակ յամենեցուն, բաց ՚ի կուսանաց անտի՝ որոց անուն կարդային Վէսփեան: Առ այս՝ և բան առ բազումս յոյժ զհամբաւի հարեալ էր, եթէ տրոյականն Պալլասայ դրօշեալն՝ զոր Ենէաս ամեալ երեք յիտալիա՝ անդանօր աւանդեալ կայր: Են

և որք առաապելարանեն՝ եթէ զգիան զայն
'ի Սամոթրակեայ փոխեաց երեւր Դադոգա-
նոս 'ի Տրոյիս, և 'ի շինեւ անդ քաղաքին,
տօնս սահմանեաց պատկերին և սրբեալ
նուիրեաց զնա. իսկ Ենէաս յառնու-
Տրոյիոյ՝ գաղտաբար առեալ սարեցոյց զնա
առ իւր մինչև 'ի գալ բնակել իւրում յի-
տալիս: Այլ որք վատահըն են ճշգրտա-
գոյնս ինչ առաւել գիտել վասն իրացն,
ասեն՝ եթէ Թակոյիք երկու մեծամեծք
անդանօր եղեալ կային. մին՝ բաց և Թա-
փուր, միւսն՝ լի և կնքեալ. և զերկոսեան
դարձեալ՝ միայն անարատ կուսիցդ այդո-
ցիկ Թոյլ էր 'ի տեսանել: Իսկ այլք համա-
րին զնոսա խաբեալս. իբրև զի 'ի Ժամանա-
կին յայնմիկ բազում ինչ 'ի նուիրականաց
անտի օրիորդքդ այդդքիկ ամփոփեալ 'ի Թա-
կոյկս երկուս՝ առեալ Թաղեցին ընդ հո-
ղօւ 'ի ներքոյ Կուիրինեան տաճարին. և
տեղին այն մինչև ցայսօր Ժամանակի 'ի Թա-
կուկաց անտի առեալ բերէ զանուանակո-
չութիւնն 4:

Իսկ որ ինչ միանգամ առաւել տի-
րագոյնքն էին 'ի նուիրականաց անտի և
մեծամեծք՝ տուեալք յիւրեանս կուսանքն
փախստեայք գնային ընդ երկայնութիւն
գետոյն: Անդանօր Լեւկիոս Ալքինոս այր
սոսկական հանդիպեցաւ 'ի Ժամոն ընդ
այլոց փախստէիցն, որ զմանկտին իւր
և զկիներ հանդերձ գոյիւք իւրովք բար-
ձեալ 'ի սայլս՝ ածէր այլուր: Սա այս այր
իբրև ետես զկուսանան, զի 'ի գիրկս իւր-

եանց բարձեալ բերեալ զնուիրականն ըզդիցն՝ այնպէս անտէրունչք ամայիք ընթանային խոնջք և վատտակք, անդէն վաղվազակի զկին իւր հանդերձ մանկամբք իւրովք և գոյիւքն՝ ի վայր ի սայլիցն առեալ, տայր նոցա զսայլսն՝ ելանել ի վեր և այնպէս տարորէմ՝ փախտեայ դալ ապաւինել ի մի ի քաղաքաց անտի հեղինացոց։ Արդ զԱլբինոսին զայնորիկ զբարեպաշտութեն հանդէս և զմեծարանացն առ աստուածայինսն ի դժուարին ժամուն, ոչ արժան էր արդեօք աստանօր անյիշատակ թողուլ անցանել։

Բայց այլոց դիցն քուրմք, դարձեալ և ծերունիք յաւագաց անտի՝ որ հիւպատոսութեան բարձին վիճակեալքն էին և յաղթանակս ևս տարեալք էին, ոչնչ հանգուրժէին թողուլ լքանել զքաղաքն. ապա յարուցեալ միաբան՝ զնուիրական զիւրեանց և զմեծաշուք պատմուճանսն զանձամբ արկին, և ի հրամանէ անտի մեծի քրմապետին Փաբիոսի յաղթս կացեալք առ դիս՝ իբրու եթէ զանձինս իւրեանց ինքնակամ՝ դիցն նուիրեալք փոխան հայրենի քաղաքին, այնպէս ելեալք ի փզոսկրեայ գահոյս բազմեցան զարդարեալք ի մէջ հրապարակին. ակնկալեալ մնային հանգերձելոյ կատարածին։ Ապա յերրորդում աւուր զկնի մարտի պատերազմին՝ եկն և հաս Բրեննոս ածեալ ի վերայ քաղաքին զբանակ զօրուն. նա իբրեւ բաց եգիտ ըզգրունսն, և զպատուարս պարսպացն ամպի

Լքեալ 'ի պահապանաց, զառաջինն գաւա
 դարանաց և խաբա կասկածեցաւ. ոչինչ
 հաւատար յանձն՝ եթէ այնպէս գլխովին
 միջարեկք յուսակտուրք լեալ իցեն չռով
 մայեցիք: Իսկ իբրև ծանեաւ զՃշմարիտն՝
 մտեալ 'ի ներքս ընդ գուռն Կոլլինեան,
 էառ զՀռովմ քաղաք՝ յետ ամաց երկոց
 հարիւրոց և վաթանից և առաւել՝ 'ի շինու
 թենէ անտի նորա, սակայն եթէ ամենեկն
 արժանահաւատ պահեալ իցէ Ճշգրտու
 թիւն ժամանակացն. յորս և յաղագս նո
 քադործ ինչ հանգիպելոց իրացն գարձեալ
 յերկրայս արկանէ զմեզ գումար հաշուիդ
 այգորիկ: Արդ թուի թէ ազէտիցս այսո
 ցիկ և առման չռովմայ համբաւ՝ ընդ ազոտ
 վազվազակի հասեալ ժամանեալ իցէ յԵւ
 լադա: Քանզի Հերակղիտոս Պոնտացի՝ որ
 ոչինչ հեռի էր 'ի ժամանակաց անտի, 'ի
 Մատենին իւրում յաղագս հոգւոյ, ասէ՝
 եթէ լուր եհաս յարևմտից, զի բանակ զը
 րու յԻւպէրբորացւոց խաղացեալ արտաքս՝
 հասեալ կալեալ իցէ զՀռովմ քաղաք հեւ
 ըննացի յարևմուտս բնակեալ ուրեք առ
 մեծի ծովուն: Արդ ինձ չէ ինչ զարմանալ
 ընդ Հերակղիտէս այր առասպելահիւս և
 մտացածին, զի ընդ Ճշմարիտ պատմութե
 առման քաղաքին՝ առեալ յերիւրեաց նա
 և զՀիւպերբորացիս ոմանս և զմեծ ծովն:
 Իսկ Արիստոտէլ իմաստասէր Ճշգրտագոյն
 ևս լուր առեալ ասէ, եթէ 'ի Կեղտաց ան
 տի առաւ քաղաքն. իսկ որ փրկեալ աղա
 սեաց զնա, էր ասէ Լուկիոս Սակայն Մար

կոս էր և ոչ Լուկիոս՝ Կամիլլոսն . այլ այդքեիկ 'ի կարծ ինչ արդեօք ասացան :

Արդ իբրև կալաւ Բրեննոս զՀռոմ՝ պահակապանս շուրջ 'ի վերայ Կապետոլինին կացուցանէր . իսկ ինքն իջեալ 'ի հրապարակ անդր, հիացեալ յակճիւռս կալը ընդ աւագորեարն՝ որ անդ նստեալ բազմեալ էին այնպէս յարդարումք և զարդամեալք և լուռ անշշումջ . իբրև ետես՝ զի ոչ յոտին կանգնեցան յերևել անդ թշնամեացն, և ոչ դարձեալ զգիտակ երեսացն կամ զգոյն երբէք փոխեցին ինչ նոքա, այլ այնպէս խաղաղիկ և յանհոգս և յանգորրու կային՝ յեցեալք իւրաքանչիւր 'ի ցուպս իւրեանց զոր բարձեալ բերէին, և հանդարտեալք հայէին այդ ընդ երես ընկերի իւրոյ . անդանօր ընդ տեսիլն նոր և չքնաղ հիացեալ էին Քաղատացիքն, և հարուստ ժամանակ այնպէս կային գեղեեալք մօտ երթալ և ձեռն մխել 'ի նոսա . 'ի միտս կասկածոտս եղեն՝ եթէ գերաշխարհիկք ոմանք իցեն : Եւ ապա ուրեմն մի ոմն 'ի նոցանէն սրտապնդեալ չոքաւ մօտ առ Պապիրոս Մանիոս, կարկառ ըզձեռն և հեղաբար շօշափեալ զծնօտն՝ առեալ փայփայէր զմօրուան երկայն յոյժ : Իսկ Պապիրիոս 'ի վեր առեալ զցուպ իւր և հարեալ ջաղիւէր զկառափն նորա . 'ի նոյն և բարբարոսն մերկացեալ զսուրն՝ եհար և սպան զծերրումին : Եւ յայնմանէ գիմեալք և յընկերս նորա՝ գիտապատ արկին զնոսա . և զայլս ևս որոց միանգամ հանգի-

սեպան՝ 'ի մահ վարեցին : Ապա յաւարի առեալ զտունս՝ աւուրս բազումս այնպէս ածէին զառ և զապուր . և հուր հարեալք այրէին և հիմն 'ի վեր քանդէին, 'ի բարկութիւն արտառութեան բրդեալք 'ի վերայ արանցն՝ որ կալեալ ունէին զՎապետոլիոնն . զի և ոչ 'ի կոչ հրաւիրանաց նոցա երբէք ունին մատուցին նոքա, այլ և յարձակողացն հարուածս 'ի վերայ դնէին՝ 'ի բարձանց անտի պատուարացն մարտ եղեալ ընդ նոսա : Վասն այսորիկ և յաղաղտ վարէին զքաղաքն, և զորս 'ի ձեռս բերէին՝ 'ի մահ վարէին առհասարակ անխտիր զարս և զկանայս և զծերս և զմանկունս : Իբրեւ այնպէս ընդ ժամանակս ձիգս երկարէր պաշարումն, ապա ամբարոց կերակրոց պէտք եղեն Դաղատացւոց . ուստի և զորս հատոյց եղեալ, կէպք 'ի նոցանէն անգէն մնացին պահակ արկեալ զՎապետոլիոնիւ . իսկ կէպք՝ ելեալք ասպատակ կապեալ յաւարի առնուին զգաւառն, 'ի վերայ անկեալ գեղից և ագարակաց կապուտ կողոպուտ թողուին . ոչ եթէ առհասարակ ամենեքին միախումբ, այլ յայակոյս յայնկոյս սփռեալք և բաշխեալք 'ի վաշտս և 'ի գունդս գունդս, խիզախեալք և խնդամբտեալք 'ի բարեյաջող ելիցն և աներկիւք յամենայնէն :

Բայց յդքնաթիւ և քաջակազմ՝ գունդ նոցա չու արարեալ խաղաց դիմեաց 'ի վերայ քաղաքին Ադրէացւոց, յորում ինքնին Վամիլլոս բնակեալ էր՝ ոչինչ միջամուկս

ամենեկին 'ի հասարակաց գործն յետ առաջագիր փախստեանն, և կեանս վարէր զսուկեանի: Այլ գեղեցիկ յուսոյ ակնկալեալ 'ի ժամուն այրն քաջ, և խորհուրդս բազումն ընդ միտ յածեալ՝ ոչինչ սիրէր այնուհետև 'ի ծածուկ կալ մնալ և 'ի թըշնամեաց անտի խոյս տալ փախչել այլ դէտակն կալեալ սպասէր ըստ քաջագիպուածեան ժամուն մարտ եղեալ վանել զնոսա: Վասն որոյ և զԱգրէացիան տեսեալ՝ թէպէտ և բազմաւորս, այլ վատաստեալք էին 'ի պատճառս անհմտութեան և անարութեան զօրավարացն. սկսաւ նախ բանս 'ի մէջ արկանել առաջի երիտասարդաց նոցա, և ասել. Չէ պարտ չէ արժան զձախողակ գէպս զՀռովմայեցւոցն 'ի քաջութեան ինչ մասին Վեդտացդ գրել. և որչափ միանգամ դէպ եղև կրել նոցա ըստ ձախողակի խորհրդոցն, այն արութեան ինչ գործ Վեդտացն չէ՝ որ ոչինչ 'ի ներքաբերին 'ի յաղթութեան մասին, այլ գիպաց և բախտին է հանդէսն: Գեղեցիկ է ապա՝ թէպէտ և վտանգ յանձն առեալ՝ յառնել վանել զկուիւ մարտին՝ զօտարացն, զայլացեղիցն, զխուժգոծիցն, որոց վախճան յաղթութեանն ոչ այլ ինչ, բայց ըստ օրինակի հրոյ՝ ծախել և ապականել զյաղթեալն: Այլ սակայն եթէ մտադիւրութեամբ քաջալերութիւն զգեցեալ է ձեր, և անվտանգք արդեօք 'ի դէպ ժամուն 'ի գլուխ տարցուք մեք առհասարակ զյաղթութիւնն:

Զայս ասաց Կամիլլոս և հաճեալ հա-
ւանեցոյց զերիտասարդան. եւ տալա ջո-
քաւ առ իշխանս և առ աւագանին Ագ-
րէացւոց, և իբրեւ զնոսա ևս հաւանեցոյց,
առեալ զամենեւեան՝ որ յարքունս հա-
մեալքն էին՝ ի զէն ի զարգ վառեաց զնո-
սա և ժողովեալ կալաւ ի ներքս պատուա-
րացն. ոչ կամէր եթէ յայտնի լինիցի բանն
Թէնամեացն՝ որ մօտ էին առ նոսա: Իսկ
յայնժամ հրոսակ Կեղտացն ասպատա-
կեալ զգաւառն, և ծանրաբեռինք յառ և
յապուր բազում աւարացն, յանհոգս և
յանխորհուրդս եկին բանակեցան ի դաշ-
տին: Իբրեւ գիշերոյն ժամ եհաս ի վերայ
նոցա, և էին նոքա առհասարակ արքեալք,
և լուռութիւն խոր գրաւեալ ունէր միան-
գամայն զբանակ նոցա, իրազեկ բանին
եզեալ Կամիլլոս ի լրտեսաց անտի՝ խա-
ղացոյց արտաքս զԱգրէացիսն, և լուռ անշք
շունջ անցեալ ընդ միջավայրն զհասարակ
գիշերաւ՝ եկն մատեաւ ի բուն զակիշ անգր
նոցա. և անգէն բազմագոչ աղաղակ հա-
րեալ ի նոսա և զփողան միանգամայն ամե-
նայն ուտոեք հնչեցուցեալ, ի տագնապ
մեծի խռովութեան արկանէր զմարդիկն,
որ յահարեկ շառաչմանէն հազիւ ուրեմն
էր նոցա սթափել ի գիներբուաց անտի և
ի քնոյն Թանձրութենէ: Անդ տալա նուա-
զումք ոմանք յարհարացն արթնացեալ՝
և զոէն առեալք զգէմ կալան Կամիլլեայ,
մինչև մարտ եզեալ անկան գիտապատ:
Իսկ բազմագոյնք ի նոցանէ խոնջ և

Թմբերեալք 'ի քուն և 'ի գինի' անդէնք և անկազմք այնպէս 'ի մահ վարեցան : Բայց որք միանգամ 'ի գիշերին յայնմիկ 'ի փախուստ խուճապեցան 'ի զակէ անտի իւրեանց ոչնչ բազումք, զնոսա գարձեալ 'ի գալ տուրն՝ որք ցան և ցիր կային ընդ գաւառն՝ զհետ մտեալ աքրուծիոյն սատակէր :

Իբրև համբաւ նահատակութեանս այսորիկ արագ արագ հռչակ եհար ընդ քաղաքս, խրախուսեալք քաջալերէին բազումք յերիտասարդաց քաջաց գալ նիզակակից խառնիլ ընդ Կամիլլեայ : Առաւել ևս հռովմայեցիք առհասարակ՝ որ միանգամ 'ի մարտէ անտի պատերազմին Ալիա տայ փախստեալք անկեալ էին առ Վէյա ցիս, մեծապէս ցաւեալք ընդ միմեանս՝ աւելին . " Բաբէ, զիմորդ զգորավարն զմեծ՝ Քաջն տարագիր 'ի հռովմայ հանեալ, զԱրդէացիս ինքնին փառաւոր արար արուծեամբք քաջութեամբք մերոյն Կամիլլեայ . և զարդիս քաղաքն՝ որ ծնաւ և անոյց զայրդ զմեծ՝ յաւեր աւագիկ և 'ի կորուստ մատնեալ կայ : Իսկ մեք գլխովին անբաժք 'ի զօրավարէ՝ փակեալք արգելեալք 'ի ներքոյ պատուարաց օտարին՝ անգործք 'ի խնամոց լքեալ Թողեալ եմք զխաւիս : Հապա՞՞ն առեալ յղեսցուք արս, և զմեր զօրավարն խնդրեսցուք յԱրդէացուց անտի, կամ Թէ ինքնին մեք առեալք զդէնս ընթացուք առ նա : Քանզի գա այսուհետև տարազէր տարաշխարհիկ չէ, և մեք ինքնին այսուհետև քաղաքացիք չեմք հայրենի քաղաքին՝

որ չէ 'ի միջի, այլ 'ի ձեռս մատնեալ կայ
 Թշնամեացն“ : Ապա միտքան հաճեալ ընդ
 խորհուրդն՝ առաքեցին և աղաչէին զՎա-
 փլլոս յանձն առնուլ զԵղիանուլ Թիւն զո-
 թաւարութեանն : Կա ընդդէմ՝ կայր խոր-
 հրդոյն, մինչև քաղաքացեացն՝ որ 'ի Վա-
 պետողիոն անդր նստէին՝ քուեայս ար-
 կեալ ըստ օրինացն . “Քանզի ցորչապի կեան՝
 ասէ՝ և ապրին գոքա, զնոսա համարիմ ես
 հայրենի քաղաք . և մտազիւրագոյնս հնա-
 ղանդեալ կամ 'ի հրամայել նոցա . իսկ
 յակամայ կամս գոցա՝ 'ի գործ ինչ երբեք
 չլինիմ միջամուխ“ : Աքանչացան ընդ բա-
 րեպաշտութիւն և ընդ քաջալաւութիւն
 առնն . այլ տազնապեալ տառապէին՝
 զիսորդ զհրեշտակութիւն զայն առաքեա-
 ցեն նոքա 'ի Վապետողիոն . նա և գլխովն
 յանհնարիցն Թուէր նոցա՝ եթէ հրեշտակ
 ոք պատգամաւոր անցեալ գնացէ 'ի գը-
 ղեակ անդր քաղաքին՝ մինչդեռ քաղաքն
 'ի Թշնամեաց անտի կալեալ բնակեալ իցէ :

Արդ եր յայնժամ առ նոսա երիտա-
 սարդ անուն Պոնտիոս Կուինիոս՝ ըստ զար-
 մին միջակային 'ի քաղաքացիսն, այլ փա-
 ռաց և պատուոյ հետամուտ արք : Սա մտա-
 դիւր յանձին կալաւ զգոյնարին միջանսն,
 այլ գիրս և նամականի չէառ ընդ իւր՝ առ-
 որս 'ի Վապետողիոն նստէին Հռովմայեցիք .
 զի մի Թերեա յոմբունել նորա՝ 'ի տառից
 անտի 'ի վերայ հասցեն Թշնամիք խորհրդ-
 օրն Վամիլլեայ : Այլ հանդերձ հնոտի
 առեալ նա զանձամբ, և 'ի ներքոյ բար-

ձեռք կերկա սնկենւոյ, զգերեկ ողջոյն ըն-
 թացաւ զամենայն ճանապարհն յաներ-
 կիւղս. խեղ յերեկոյանալ աւուրն մերձ
 եղեալ 'ի քաղաքն, և քանզի չէր նմա հնար
 ընդ կամուրջն անցանել զգետն, զի գիշերաւ
 պահք նստէին բարբարոսք, առեալ զհան-
 դերձն շուրջ կապեաց 'ի վերայ գլխոյն,
 զի և ոչ շատ ինչ էր և ծանրաբեռն, և ըզ-
 կերկան սնկենւոյն յարեաց յերկրեաց
 ընդ մարմինն՝ և առաւել թեթեալարձ այն
 պէս անկաւ 'ի լիւզ, և անցեալ եկն եմուտ
 գաղտարար 'ի քաղաք անգր: Զգուշացաւ
 անձին, և խոյս տուեալ միշտ 'ի տքնութենէ
 պահապանացն՝ ուրանօր միանգամ խա-
 ռոյիք վառեալք աղգէին նմա և ձայն ա-
 զաղակին, չորաւ եհաս 'ի գուռն Վարմեն-
 տեան: Անդ հանգարտութիւն բաղում էր
 և լռութիւն մեծ, և անգանօր յաւէտ
 ուղղորդ և սեպացեալ բարձրանայր բլուր
 Վապերտոլիոնին, և շուրջ որձաքաղք բա-
 զում վիմաց և ամիսիայք պատեալ կային՝
 ընդ որս մագլցի գաղտագողի ելանէր նա 'ի
 վեր անգր, և սաստիկ տաժանմամբ հաղիւ-
 ուրեմն վատեալ յուժոյ եհաս մինչև առ
 պահապանս պատուարացն: Անգանօր ող-
 ջունեալ Պոնտիոս զարսն, և յանուանէն
 ծանօթս տուեալ անձինն և ժողովեալ 'ի
 նոցանէ՝ դէմ եղեալ չորաւ առ աւագանին
 Հռովմայեցւոց: Փութապէս 'ի մի վայր
 խմբեցան նոքա, և կայր Պոնտիոս և պատ-
 մէր նոցա զյաղթութիւնն Վամիլլեայ, ո-
 լում յառաջագոյն ոչինչ իրազեկ էին նո-

քա . և ծանոց ևս նոցա զմիտս և զկամս
 զօրականին . և անդէր յորդորէր՝ հաստա-
 տել կարգել զՎամիլլոս յիշխանութիւն զ-
 րավարութեան . իբրու այն՝ զի նմա միայ-
 նոյ խնդրեն հպատակ կալ քաղաքացիք՝ որ
 արտաքոյ Հռովմայ : Նոքա լուեալ և խոր-
 հուրդ ՚ի մէջ առեալ՝ կարգեցին անդէն
 իշխանապետ զՎամիլլոս , և զՊոնտիոս ան-
 գրէն ընդ նոյն ճանապարհ առեալ արձա-
 կէին . նա իբրու զառաջինն բարեյաջող
 հանգիստեալ ելից՝ գաղտ և աներևակ ՚ի
 թշնամեաց եկն եհաս , և զհրաման ծերա-
 կուտին առեալ բերէր հրեշտակութեամբ
 առ Հռովմայեցիսն՝ որ արտաքոյ կային :
 Իբրե նոքա մտադիւրագոյնս ընկալան , այ-
 նուհետե Վամիլլոս յառաջ մատուցեալ և
 թիւ համարոյ առնէր զօրականին որ ընդ
 ձեռամբ իւրով իբրե քսան հազարաց . կու-
 տէր ապա խմբէր բազմագոյն ևս այլ ՚ի նի-
 զակակցաց անտի , և հանգերձէր կազմէր
 յարձակել ՚ի վերայ : Եւ այսպէս իշխանա-
 պետ այս երկրորդ անգամ կարգեալ Վա-
 միլլոս , եւ չոքաւ առ Վէյացիսն և գտանէ
 անդ զօրն հռովմայեցի . և շատ ևս այլ ՚ի
 նիզակակցացն առեալ ստուարացոյց ըզ-
 գունդն , անդուտ խաղալ գիմել ՚ի վերայ
 թշնամեացն :

Իսկ ՚ի Հռովմ քաղաքի ոմանք ՚ի բար-
 բարոսաց անտի անցեալք ըստ գիպաց ընդ
 նոյն վայր , ընդ որ գիշերի Պոնտիոս ՚ի վեր
 ելեալ էր ՚ի Վապետովոն , տեսանէին ան-
 գանօր բազում ուրեք հետս զոտից և զձե-

ուաց՝ իբրև զմագլողաց և զոտնակառեւոյց ,
 և բազում ուրեք ևս այլ զթփոցն զինքնա-
 բուսից ընդ ժայռս՝ զաւերն և զաղճատեւ ,
 և զանդանօր հողոյն աստ և անդ զառա-
 թուր կոխել : Ապա չղբան պատմեցին զայս
 թագաւորին . նա ինքնին եկեալ 'ի վայր
 անդր և յակն արկեալ՝ լուեաց յայնժամ և
 ոչինչ ասաց . իսկ յերեկոյն պահու 'ի մի
 վայր ժողովեալ առհասարակ զմարդիկն՝
 որ միանգամ 'ի Կեղտս թեթեւն թացք յոյժ
 մարմնով և արագունք , և որ անդստին 'ի
 ծնէն բնաւորեալք յաւէտ լեռնադնացք
 վերնաջու լինել , խօսէր ընդ նոսա և ա-
 տէր . “ Ուրի իմն անծանօթ մեզ՝ անձամբ
 անձին թշնամիք ցուցանեն մեզ երթալ
 առ նոսա . իբրու որ ոչ անհետ իցէ 'ի
 մարդկանէ վայրդ այդ , և ոչ ամայի անկոխ :
 Արդ ամօթ մեծապէս է , եթէ որ սկիզբն
 արարաք՝ նուազեալ գտանիցիմք 'ի վախ-
 ճանի և թողեալ լքանիցեմք զտեղիս զայս՝
 իբրու որ անառիկ իցէ . յորժամ նոքին
 իսկ թշնամիք մատնանիչ ցուցանեն մեզ ,
 ուստի առնուլ մարթ իցէ : Քանզի ընդ որ
 միում ումեք հեշտին է 'ի վեր ելանել ,
 ոչինչ դժուարին իցէ արդեօք և բազմացն
 մի ըստ միովէ . նա՛ և սրտի պնդութիւն և
 արիութիւն և զօրավիգն մեծապէս տացէ
 սրբ ընկերի իւրում : Բայց առաւ պարզեաց
 մասունք և սրատուոյ շուք՝ քաջավայելուչ
 արութեան քաջութեան մատուցին առն
 առն իւրաքանչիւր “ :

Իբրև զայս խօսեցաւ թագաւորն , մտա-

գիւրագոյնս յանձին կալան զքանն Գաղա տացիք . և ապա զհասարակ գիշերաւ 'ի վեր ելեալք ընթացեալք , բաղուվք միանգամայն ընդ առասպարան գնային 'ի վեր անշշուանջք՝ կռուեալք և պնդեալք ընդ ժայռս սեպացեալս և գժուարակոխս , բայց և 'ի փորձ անդ նոցա՝ ոչինչ այնպէս ուղղաբերձս և անեղս և անկոխս՝ որպէս կարծէինն յառաջագոյն : Իբրեւ անդ առաջինքն հասին կալան զծայրս բարձանցն , պատրաստեալ էին ունեւ զնախապարիսպն և ձեռն մխել 'ի պահապանսն՝ որ անկեալ ննջէին . քանզի և ոչ 'ի մարդկանէ դք ամենեկն յայնժամ իրազգած եղև և ոչ 'ի շանց . այլ սաղք ոմանք նուիրականք՝ էին անդանօր առ մեհենիւն Հերայ , զոր յայլ ժամանակս բուծանէին առատ կերակրովք . իսկ յայնժամ 'ի նուազել պաշարոց՝ որ և հազիւ մարդկանն բաւականք էին , այնպէս լքեալ կային սաղքն և հիւծեալք վատէին . և է կենդանիս այս անդստին 'ի բնութենէն սուր լսելեօք և առ ամենայն սօսիւն ահաբեկ : Իբրեւ այս սաղք առ քաղցուն այնպէս տքնեալք , և բաղմնակարկաչք ևս բնաւորեալք , անդէն փութանակի զգացին զմուտ Գաղատացւոցն և ընդ առաջ վազեալք նոցա՝ մեծակարկաչ ձայն բարձեալ առհասարակ զարթուցին զամենեւեան , յայնժամ և բարբարոսք ինքնին խռվս ամբոխից հարեալ՝ զի ոչ կարացին ծածկել զանձինս , սաստիկ ևս ուժով 'ի վերայ յարձակեցան պահապանացն : Նոքա առ ձեռք

տագնապին՝ յափշտակեալք որ զինչ և զէն 'ի ձեռս բերին այր այր 'ի նոցանէ, 'ի մօտալուտ վտանգէն պաշտպանէին անձանց: Իսկ առաջին ամենեցուն նահատակ Մանդիոս՝ հիւսպատեան այր, և կորովութեամբ ևս մարմնոյն և հոգւոյն արութեամբ անանաւոր, գիմագրաւ արձանացեալ ընդդէմ երկուց ախոյեանից 'ի Թըչ նամեաց, աճապարեաց՝ մինչդեռ մին 'ի նոցանէն 'ի վեր ամբարձեալ ունէր զտապարն՝ եհար սուսերքն և կորեաց զաջող ձեռն նորա. իսկ ընդ միւսն ասպարաւն ոգորեալ՝ հարեալ ընդ երեսն գահավէժ ընդ կրունկն 'ի վայր հոսեաց ընդ պարեխան: Եւ ապա 'ի վերայ արձանացեալ պարսպին հանդերձ նիզակակցօքն և որ միանգամ շուրջ զնովան էին՝ յետոս ընկրկէր վանէր և զայլս 'ի նոցանէ որ 'ի վեր ելեալ էին ոչինչ բազումք, և ոչ 'ի ժամուն արժանի ինչ գործ գործէին նահատակութեան իւրեանց: Եւ այսպէս աստ անձնապուր եղեալ 'ի վտանգէն, անդէն յառաւօտուն պահու զգլխաւոր պահապանացն հռովմայեցիք գահավէժ ընդ ժայռան արկանէին 'ի մէջ Թշնամեացն: Իսկ Մանդիոսի մրցանակ յաղթութեանն վճիռ ետուն 'ի շուք պատուոյ՝ քան եթէ 'ի պէտս ինչ՝ ընձեռել նմա այր այր իւրաքանչիւր զօրապահիկ կերակուրն՝ զՎիսալիոր գաւառական ցորենոյն, քանզի այսպէս կոչեն զայն. և զգլխւոյ՝ զԵրրորդն հեղինացի Կոսիւղին:

Եւ յայնմ հետէ և առյապաղայ լքան լուծան Վեղաք 'ի գործս իւրեանց . և քան զի և կերակուրք նոցա նուազեալ էին , և գարձեալ ամբարեւ պաշարս ոչինչ իշխէին առ ահի երկիւղին Վամիլլոսի : Առ այս՝ և ախտ մահու ճարակեալ էր 'ի նոսա , որ 'ի բազմութենէ անտի գիականցն անկեւոց և շեղջաշեղ կուտեւոց՝ խորանս հարեալ էին 'ի մէջ աւերակաց : Հանգերձ այսու՝ ան դանօր և մոխրակոյտն բազում հոսեալ 'ի հոգմոց , և 'ի տօթոյն չորութեամբն և գոհեութեամբն չարաչար վարակեալ առ հասարակ զօգն՝ վատթարէր զմարմինս 'ի տուր և առ շնչոյն : Եւ առաւել ևս՝ փոփոխութիւնն անկակից քաղաքավարութեան կենաց մարդկանն , որք 'ի հոգնաւոր վարաց անտի իւրեանց՝ որ դիւր և ապաւէն էին տօթացելոցն ամառայնի , եկին անկան 'ի դաւառ անդր զիջագոյն և խոնարհ և խորշակահար՝ առ դուրս աշնայնոյն , տագնապեաց զնոսա . առ այս՝ և բազմաթամա նակեայ գեղերումն և պաշարումն Վապե տօլիոնին . քանզի այն եօթներորդ ամիս էր յորմէհետէ պաշարեալ նստէին . մինչ զի և ախտ մահու բազում ջերանէր 'ի բա նակին , և ոչ թաղել անգամ բաւական ինչ էին 'ի բազմութենէ անտի մեռելոցն :

Այլ սակայն և քան զայն լաւագոյն ինչ չէին իրք պաշարելոցն 'ի ներքս . քան զի երթալով երթալք և սաստկանալք սովն 'ի վերայ նոցա . և այն ևս՝ զի անգէտք էին ամենեկին իրացն Վամիլլոսի՝ մեծապէս թաղ

ծուծիւն ածէր 'ի վերայ նոցա : Քանզի և ոչ 'ի Կամիլլեանց անտի ոք կարէր անցանել առ նոսա . որպէս զի մեծաւ զգուշութեամբ պահ արկեալ էին քաղաքին բարբարոսքն : Եւ իբրեւ այսպէս երկողին կողմանքն 'ի տարակուսի կային , զառաջինն 'ի մէջ յառաջապահ զօրականին զրոյցք գաշանց պայմանաց յածեալ՝ սկսան նոքա խօսել ընդ միմեանս : Իսկ իբրեւ այն հաճոյ թուեցաւ և աւագացն , առաքեցաւ Սուլպիկիոս արիւրուն Հռովմայեցւոյ 'ի միասին գալ խօսել ընդ Բրեննոսի . գաշն եղեալ հասարակաց հաւանութեամբ՝ զի Հռովմայեցիք հաղար լտերս ոսկւոյ կշռեալ տացեն . իսկ Գաղատացիք առեալ զկշիռն՝ անդէն չու արարեալ մեկնեացին 'ի քաղաքէն և 'ի գաւառէն : Իբրեւ երդմունք ևս կռեցան վասն այսորիկ , և առեալ բերին զոսկին , անդ զառաջինն գաղտաբար խաբդախէին Կեղտք 'ի կշիռն . ապա և յայտնապէս՝ թինդս տուեալ և ըստ իւրեանց քմացն հակամիտեալ զնժարն , 'ի սրտմտութիւն բրդեցան Հռովմայեցիք 'ի վերայ նոցա : Յայնժամ Բրեննոս իբրու թշնամանս գնելով և եպերանս , արձակեալ զսուր իւր հանդերձ կապարանաւն՝ եդ միանգամայն 'ի լուծ անդր կշռոցն : Իբրեւ Սուլպիկիոս հարցանէր , եթէ զի՞նչ իցէ այն , ետ պատասխանի և ասէ . Չէ՞նչ ալ , Բայց Բէ վոյ աւա՛ղ 'ի պարսոսիւն մաքնելոցն . և ապա յառակս եղև բանս այս : Իսկ յայնժամ կէսք 'ի Հռովմայեցւոյ 'ի մեծ բարկութիւն

բրդեալք՝ ասէին բառնալ անգրէն զոսկին
և գնալ 'ի բաց, և կրից պաշարմանն տեւել
տոկալ իբրու զառաջինն: Բայց և կէսք
խորհուրդ տային ժուժալ չափաւոր անի-
բաւութեանն, և մի առ ամօթ ինչ անար-
գանաց գրել զառաւելաւոր ոսկին. իբրու
որ զտալն ինքնին ո՛չ իբրե գեղեցիկ ինչ
յանձին կալան նոքա, այլ 'ի հարկէ ժա-
մանակին առիպեցան այնպէս:

Իբրե այս սրայքալք և կոխք Հռով-
մայեցւոց յուղէին ընդ Կեզտա, գարձեալ
և ընդ միմեանս, անգուտտ Կամիլլոս զգորն
խաղաղութեալ եկն եհաս 'ի գրունա քա-
ղաքին: Լուր առեալ զիրացն՝ հրաման ետ
և յիւրոց անտի երթալ և գեղեցիկ կար-
գաւ և հանդարտութեամբ միջամուխ 'ի
գործն լինել. իսկ ինքն ընդ աւադանւոյն
աճապարեալ վաղվաղակի գայր հասանէր
'ի վայր անգր առ Հռովմայեցիս: Անդ տե-
ղի նմա տուեալ ամենեցուն և 'ի շուք պա-
տուոյ պտակառանգք և լռութեամբ ժողո-
վեցին զնա իբրե ինքնիշխան տէր. նա ան-
գէն զոսկին բարձեալ 'ի կշռոց անտի՝ ետ
զայն պաշտօնեայ գահճացն. իսկ Կեղ-
տացն հրաման ետ առնուլ բառնալ զկշիւն
իւրեանց և զմէտան՝ և գնալ 'ի բաց. և ա-
սէր այսպէս. Երկաթն՝ հայրենաւանդ օրէնս
էն Հռովմայեցոյ՝ ապրեցողանել զհայրենիս,
և ո՛չ ոսկով: Իբրե 'ի ցատումն բրդեալ ան-
գանոր Բրեննոս՝ բողոք բառնայր, եթէ
անիրաւութեամբ քակեալ լուծանին այ-
նուհետեւ պայմանք գաշինն, կրկնեաց Կա-

միլլոս. “Ո՛չ օրինաւոր ինչ եղեն դաշինքդ, և ո՛չ վաւերականք: Եւ քանզի ես ինքն ընտրեալ կարգեցայ իշխանապետ, և ըստ օրինաց չիք դք այլ իշխան, դաշինքդ եղեն ընդ որս իշխանութիւն ինչ չունէին նորա. իսկ զարդիս՝ եթէ ինչ մի այլ կամեալիք խօսել, ընդ իս արժան է խօսել: Քանզի ըստ օրինացն իշխան կարգեալ կամ՝ տալ ներուամն եթէ խնդրեսցեն. և պատիժ ալ տուհասի կապել ՚ի վերայ յանցաւորացն՝ եթէ ո՛չ ապաշխարեսցեն”:

Զայս լուեալ, յոյժ ամբոխեալ խռովեցաւ Բրեննոս, և սատիկ աղմուկ շփոթից յուզէր գրգռէր ՚ի ժամուն. որպէս զի և երկողին ևս կողմանք զայրացեալք՝ մերկեալ զսուներս վանէին զերեարս. և անդ խառնամուխ ընդ միմեանս եղեալք՝ որպէս սի ինչ ՚ի դէպ իցէ կարծել՝ շուրջ վազեալք յայս կոյս յայնկոյս ՚ի մէջ տանց բնակութեանց և ՚ի մէջ անձուկ փողոցաց, և ՚ի վայրս տեղեացն՝ յորս ո՛չ ինչ բաւէին ճակատ յարդարել առ ճակատ:

Բայց Բրեննոս անդէն խելամուտ ՚ի միտս եղեալ՝ առ խաղացոյց զվեղտան ՚ի բանակ անդր, ո՛չ շատ զոք կորուսեալ յիւրոց անտի. և ՚ի գիշերին յայնմիկ չուոյ հրաման տուեալ ամենեցուն՝ եթող զքաղաքն. և յառաջ խաղացեալ ասարարէզս վաթսու, եկն բանակեցաւ մօտ ՚ի ճանապարհն սարինեան: Իսկ անդէն ՚ի ծագել առաւօտուն եկն երևեցաւ ՚ի հանգիստ նորա և Վամիլլոս ՚ի զէն զարդ գեղեցիկ

վառեալ, և խրախոյս քաջալեր յայնժամ՝ յորդեալ էր 'ի բանակին Հռովմայեցոց։ Իբրև տաստիկ մարտ եղեալ կռուեցան նա քա ընդ միմեանս հարուստ մի ժամանակ, հարուած բազում 'ի վերայ եղեալ Վեդտացն 'ի փախուստ դարձոյց զնոսա և հաւեալ կալաւ զբանակ նոցա։ Իսկ 'ի փախուստէից զկէս՝ անդէն հետամուտ եղեալ կռտորեցին Հռովմայեցիք։ և զբազմագոյնսն ցան և ցիր հարին 'ի բերան օրոյ՝ որ միանգամ՝ ի շրջակայ գեղից և 'ի քաղաքացեւեալ անկան 'ի վերայ նոցա։ Եւ այսպէս նորոգբանչ իմն առաւ Հռովմ, և առաւել նորաբանչ փրկեցաւ դարձեալ։ ամիսս եօթն ողջ կալան զնա բարբարոցք։ քանզի խուժեալ մտին 'ի նա սակաւ աւուրդք յետ հասարակելոյ յուլիս ամսոյն, և ելին անտի 'ի հասարակել փետրուարի։

Իսկ Վամիլլոս հանգէս կարդեաց յաղթանակի, ըստ որում և 'ի գէպ այնմ՝ որ փրկիչ եղև քաղաքին կորուսելոյ և որ զքաղաքն գլխովին առեալ միւսանգամ՝ դարձոյց յինքն։ Անգանօր որ միանգամ տարագէմ լեալ էին 'ի Հռովմայ, 'ի միասին ընդ մանկանց իւրեանց և ընդ կանանց ըղհեաւ կառացն Վամիլլեայ այնպէս մտանէին 'ի քաղաքն։ Իսկ որք պաշարեալ կային 'ի Վապետուլիոն և վալլիկ մի ևս առհասարակ սովամահ սատակեալ էին, ընդ առաջ ընթացեալ գիրկս արկանէին միմեանց, յարտասուս լուծեալք ընդ անակնունելի կիրաւեալ հասեալ ուրախութեանն։ Անդ և

քահանայք և սպասաւորք և աւելածուք
աստուածոցն, զոր միանգամ 'ի նուիրա-
կանաց անտի փախուցեալք անդէն 'ի քա-
ղաքին գաղեալ էին, կամ թէ ընդ իւ-
րեանս առեալ տարեալ էին, դարձեալ միւս
անգամ ողջ անարատ ածեալք բերեալք,
հանդէս գեղեցիկ էր տեսիլն՝ այն ինչ քա-
ղաքացիքն զտարփալի ձօնան զայն նուիրաց
մեծապէս խնդութեամբ յիւրեանս առեալ
ժողովեցին, իբրու այն թէ նոքին իսկ աս-
տուածքն անդրէն միւսանգամ ընդ նոսա
դարձ 'ի հռովմ քաղաք արարեալ իցեն :

Յետ այսորիկ կատարեալ զգոհս իւր
Կամիլլոս և արեալ զքաղաքն՝ ըստ սպ-
ասուիրելոյ արանցն որ յայսոսիկ քաջա-
փորձք և կիրթքն էին, առեալ նորոգեաց
զտաճարան՝ որ կայինն յառաջագոյն . իսկ
ինքն տաճար նոր կանգնեաց դիցն Համբա-
ւոյն և Գուշակին, 'ի խնդիր ելեալ և գը-
տեալ զվայրն զայն՝ յորում գիշերայն ըզ-
գալուստ զայն զքարքարոսացն ձայնն ազ-
գարար 'ի դից անտի նախապատում եղև
Կենդիկիոսի Մարկոսի : Այլ սակայն կարի
դժուարին և մեծապէս հոգարկութեամբն
Կամիլլեայ և բազմաքիտոն աշխատութեամբ
քահանայիցն՝ հաղիւ ուրեմն գտեալ 'ի վեր
երևեցան վայրք տաճարացն այնոցիկ : Իսկ
իբրև դէպ լինէր և զքաղաքն ինքնին կանգ-
նել չինել՝ որ ամենայն ուրեք քանդեալ
աւերեալ էր, լքան լուծան յայնժամ ժո-
ղովուրդք առհասարակ, և գեղեւալք դան
դաչէին 'ի գործն՝ զիրկք և ամայիք յամե :

նայնէն . և զի՝ և 'ի ժամուն պէտք էին նո-
ցա առաւել հանգստեան՝ ողի առնուլ
յաղէտից անտի իւրեանց, քան եթէ ընդ
քիրտն մտանել և վաստակաբեկ խոնջել .
զի և նուազեալ իսկ էին նոքա միանգա-
մայն և 'ի գոյից ընչից և յուժոյ իւրեանց :
Եւ այնպէս տակաւ նոքա միւսանգամ առ
վէյացւոց քաղաք անդր դարձուցանէին
զաչա իւրեանց . քաղաք՝ որ ամենայնիւ
յարգարուն և կաղմ՝ կայր մնայր յիւրում
յակաստանի . ուստի և յայնժամ պատ-
ճառս առին սուտակապապք խուժանին
բանալ զքերանս՝ այն որ սովորեալքն իսկ
էին խօսել առ նոսա 'ի շնորհս նոցա : Եւ
էր այնուհետեւ բարուրս իմն լսել և զողոյս
ամբոխից և խեղութեանց ընդդէմ՝ Կա-
միլլեայ, իբրեւ որ 'ի պատուասիրութեան
ռակս և փառաց անձինն զլանայ Հռով-
մայեցւոց զքաղաքն զայն զվէյացւոց՝ ըզ-
կաղմին և զյարգարունն, և հարկ 'ի վերայ
կապէ նոցա կալ բնակել խորանաւ 'ի մէջ
աւերակաց, և առհասարակ զհրկիզեալն
քաղաք և զաճիւնացեալն 'ի վեր առնուլ
կանգնել, որպէս զի ոչ առաջնորդ միայն
Հռովմայ և զօրավար ինքնին անուանեալ
կայցէ Կամիլլոս, այլ և հիմնադիր Հռով-
մայ՝ 'ի բաց գրդեալ զՀռոմուլոս :

Յայսմանէ ապա ահ երկիւղի պատեալ
պաշարեալ զծերակոյտն վասն ամբոխին,
թոյլ չետ Կամիլլոսի մինչև 'ի տարի մի 'ի
բաց յիշխանութենէն կալ՝ զոր և խնդրէրն
իսկ . թէպէտ և ոք յիշխանապետացն եր-

Բէք կացեալ չէր 'ի նմին աւագութեան
 աւելի քան զվեց ամիս: Իսկ ինքն ծերա-
 կոյտն խրախուսէր միսթարէր զնուժան
 ուսմկին և ածէր հաւանեցուցանէր հնարի-
 մաց և համոզակեր բանիւք. և առեալ
 մատնանիշ ցուցանէր նոցա զշիրիմն դամ-
 բանաց և զգերեղմանս հարց և զնախնեաց
 նոցա, և յուշ ևս ածէր նոցա զվայրս մե-
 հենիցն և զնուիրական տեղեացն, յորտ
 Հռոմուլոս ինքնին կամ Նոամաս կամ այլ
 ոք 'ի Թագաւորաց նոցա՝ նուիրեալ պրեալ,
 և յաւանգ Թողեալ էր նոցա: Եւ նախ ա-
 ռաջին 'ի մէջ նուիրականացն նոցա, ըզ-
 գլուխն այն ինչ հատեալ՝ յանդիման ցու-
 ցանէին խուժանին, գտեալ անդանօր 'ի
 գնեւ զհիմունս Վապետորիոնին. իբրու ե-
 թէ տեղոյն այնմիկ սահմանեալ իցէ ան-
 գրտին 'ի սկզբանէ կալ 'ի գլուխ Խաալիոյր
 Առ այս՝ զի և ամօթ անարգանաց լինիցի
 Հռովմայեցւոց, եթէ վերստեանն կրակ՝
 զոր յետ մարտի պատերազմին կրկին ար-
 ծարծեալ վառեցին կուսանքդ այդդքիկ,
 անդրէն կրկին անցցէ դա՝ եթէ 'ի բաց լըք-
 ցեն նոքա զքաղաքն, և ապա յայլոց ոմանց
 բնակեալ տեւցեն զնա յեկաց պանդխտաց
 և յօտարաց. և կամ թէ ամայի անապաւ-
 տացեալ և կարգեալ յարօտ խաշանց:
 Յայսպիսեաց աստի ծերակոյտն առ այր
 այր առանձինն և աշխարհաւ դարձեալ՝
 խօսեալ բազում անգամ յունկն խուժա-
 նին՝ գութ և գորով արկանէր նոցա. ան-
 գանօր և խուժանն յողղք մատչէր առ նո-

առ, կայր և յանդիման ցուցանէր դանդա-
տելով զեկեալ հասեալ զանձեռնհաս ըզ-
կիրան, և խնդրէր աղերսէր՝ մի զնոսա որք
իրբե ՚ի նաւարեկութեան աղէտից անձնա-
պուր լեալ էին մերկս և անքատա և մուրա-
ցիկս, առնուլ հարկաւորել՝ զնշխարս ա-
ւերակաց զքաղաքին քանդելոյ կցկցել
միւսանգամ, յորժամ այլ քաղաք կազմ
և ողջանգամ առ ձեռն կայցէ նոցա:

Ապա հաճոյ թուեցաւ Կամիլլոսի ՚ի
Ծերակոյտ անդր ապաստան առնել զբանն-
իակ ինքնին Կամիլլոս շատ ինչ հրապարա-
կախօս լինէր և յորդորէր ՚ի սէր աշխարհին.
շատ ինչ գարձեալ և այլք՝ որոց միանգամ
հաճոյ էր բանն: Հուսկ ապա իբրե յոտին
կանգնեցաւ Ղուկիոս Ղուկրետիոս՝ այն որ
սովորեալն էր նախ քան զամենեւեան ա-
սել զխորհուրդս իւր, ետ հրաման Կամիլ-
լոս զի առաջին նա խօսեսցի, և այլքն ըստ
նմանէ: Իբրե առհասարակ լռութիւն լի-
նէր, և Ղուկրետիոս ինքնին հանդերձեալ
կազմ կայր սկիզբն առնել բանին, ան-
գուռտ ըստ դիպաց արտաքոյ ընդ փողոցն
հարիւրապետ մի ածեալ զվաշտ զօրակա-
նի պահակին տունջեան, անցանէր մօտ ՚ի
վայր անդր. և անդէն մեծագոչ ձայն ար-
ձակեալ առ այլն՝ որ յառաջոյ գնդին
բարձեալ բերէր զգրօշակն՝ հրաման տայր
զտեղի ունել և անդանօր զգրօշակն հան-
գուցանել. իբրե որ քաջագէտ յոյժ իցէ
վայրն յոտնակառել: Իբրե այս ձայն լսելի
եղև այնպէս ՚ի ճահ պատահեալ ժամուն՝

յորում խորհուրդք 'ի մէջ յուզէին վասն հանդերձելոցն և անյայտութեան իրացն, անգէն վաղվաղակի Լուկրետիոս երկրպագութիւն մատուցեալ աստուծոյ, ասէ. իմ խորհուրդ՝ ասպուածայնոյն զհեփ Էբէայ յայնիս. ապա և առհասարակ միաբան ըզհետ չըբան Լուկրետեայ:

Անդ էր տեսանել զըբանչելի փոփոխումն զմտաց խուժանին, զի այր զարամբ զմիմեանս քաջալերեալ խրախուսէին և անդապէս ժրացուցանէին 'ի գործ անդր, ոչ բաշխելով ինչ յիւրեանս զգործն, կամ թէ կարգ հաստատելով, այլ որպէս և զիարդ առն առն 'ի նոցանէ առ ձեռն լինէր՝ ըստ կամի իւրաքանչիւր գրաւէր անձին զվայրն 'ի շինել: Ուստի և այնպէս անյարգար և անպատրաստ 'ի պողոտայսն, և խառնիխուռն 'ի տունս բնակութեանցն շինեցաւ քաղաքն առ ճեպ փութոյն և 'ի շտապ տագնապին: Քանզի պատմեն՝ եթէ ընդ ամ մի կանգնեցաւ միւսանդամ քաղաքն՝ 'ի պատուարս պարսպացն և յառանձին տունս բնակութեանց:

Իսկ յայնժամ որ միանգամ հրտման առեալ էին 'ի Վամիլլոսէ՝ երթալ գտանել զվայրս նուիրականս և զսահմանս նոցա, քանզի խառնիխուռն եղեալ էր ամենայնն, իբրև շուրջ յածեալ զՊաղատիոնաւն եկին հասին 'ի մատուռն Արեսի, զայն ևս իբրու զայլն գտանէին խաթարեալ և հրձիգ եղեալ 'ի բարբարոսաց անտի: Բայց 'ի պէղել զվայրն և 'ի մաքրել, գէպ եղև նոցա

անդանոր գտանել զհաւածմայն ցուպ ըզ-
 Հռոմուլոսին 'ի ներքոյ ամբաւ մոխրակու-
 տին թաղեալ: Եւ է այս ցուպ կորածեք
 'ի մի ծայրան, և կոչեն զնա Ղիսիս: Եւ
 վարեն զայն ցուպ 'ի հովանագրել զաղիւ-
 սակս, յորժամ բազմին 'ի հմայս գուշա-
 կութեանց հաւուց. զոր և ինքնին Հռո-
 մուլոս վարէր՝ հաւահարց գոլով քաջա-
 կիրթ: Իսկ իբրեւ Հռոմուլոս աներևութա-
 ցաւ 'ի մարդկանէ, զցուպ զայն առեալ
 քահանայքն՝ իբրեւ ինչ մի 'ի նուիրակա-
 նայն պահեցին անմատոյց և անհուպ: Եւ
 զնոյն գարձեալ յայնժամ 'ի ծախել և 'ի
 կորնչել այլոցն՝ գտին զսա միայն անծախ
 և անապական. և յոյս գեղեցիկ այնուհե-
 տե ուրախացեալք կալան վասն Հռովմայ,
 իբրու որ նշանակ հաստատութեան իցէ
 յաւերժական փրկութեանն Հռովմայ:

Այլ մինչդեռ տակաւին յամբոկ գոր-
 ծոյն չէին ժամանեալ նոքա, 'ի վեր երևե-
 ցաւ այլ մարտ պատերազմի. քանզի Էկ-
 վացիք 'ի միասին ընդ Վոլսկեանց և Լա-
 տինաց դիմեալք յարձակեցան 'ի գաւառն.
 անգուտ և Տիւրրենացիք հասեալ պաշա-
 րեցին զՄուսորիոն քաղաք՝ որ նիզակակից
 էր Հռովմայեցւոց: Յայնժամ զօրավա-
 րութիւն զանձամբ առեալ տրիբունք խա-
 ղացին գնացին և բանակեցան առ Մարկիոն
 լերամբն, և անդ մնացին պաշտեալք 'ի
 Լատինաց. իբրեւ մեծապէս տազնապեցան
 նոքա կորուսանել զբանակն, առաքեցին
 'ի Հռոմ, և անդէն Կամիլլոս այս երիցս

անգամ ընտրեալ կարգեցաւ իշխանապետ Բայց յազազա մարտի պատերազմիս այսու ըիկ կրկնակի պատմին բանը . և ես զառաւ պելխաանն կարգեցից յառաջոյ : Ասեն՝ Թէ Լատինը (եթէ պատճառս պատճառելով, և եթէ ճշմարտութեամբ կամելով միտանգամ խառնել զազգ իւրեանց յազգակցութիւն ընդ Հռովմայեցւոցն), առաքեցին խնդրել 'ի նոցանէ 'ի կանայս՝ կուսանս ազատս . իբրեւ 'ի վարանս մեօին Հռովմայեցիք վասն բանին, քանզի և 'ի մարտէ պատերազմին երկուցեալ զանգիտէին՝ զի չև էին հանդարտեալ և ոգի առեալ, և կամկածէին ևս՝ եթէ խնդիր կանանցն Թերևս 'ի պատանգս ինչ իցէ, և ամուսնութեան անուն տան խնդրոյն՝ քօղարկանել զբանիւնս յայնժամ յազախնեայց ոմն անուն Տուտուլէ, իսկ որպէս այլք աւան ֆիլովոֆէ, խրատ ետ իշխանացն առնու առաքել ընդ իւր 'ի նաժշտաց անտի՝ որ առոյգահասակքն իցեն և 'ի գիտակ գիմացն քաջափայլք՝ զարգարեալք զարգու իբրու հարստանս ոմանս քաջազգիս . իսկ ապա զայլն ամենայն 'ի նա ապաստան առաջեն : Իբրեւ հաճեալք հաւանեցան իշխանքն ընդ բանն, ընտրեցին նմա 'ի նաժըշտաց անտի որչափ միանգամ հաճոյ Թուեցաւ Տուտուլեայ 'ի պէտս իւր, և զարգարեալ պաճուճեալ զնոսա 'ի պատմութեան և յոսկի, 'ի ձեռս ետուն զնոսա Լատինաց՝ որ ոգինչ 'ի բացեալ 'ի քաղաքէն բանակեալ կային : Իսկ 'ի գիշերին այլք 'ի

Նաժշտացն գաղտաբար բարձին առին ըզ-
գաշնական 'ի Թշնամեացն . և Յուսուպէն
այն կամ Թէ Ֆիլոփոիդէն ելեալ 'ի Ժան-
տաթղենի մի մեծ, ձգեաց տաքածեաց
աղատառակալ մի յետուտ կողմանէն, և
առեալ բարձրացուցանէր ջահ վառեալ 'ի
Հռովմ. կոյս, որպէս և զխարդ բան եգեալ
էր նա ընդ իշխանաց քաղաքին, և դք 'ի
քաղաքացեաց անտի գիտէր և ոչինչ : Վասն
որոյ և ազմուկ չփոթից լինէր 'ի վայրն 'ի
խուժել արտաքս զօրականին, 'ի խուճա-
պեցուցանել զնոսա զօրավարացն, և զմի-
մեանս ձայն բարձեալ կարդային, և հազիւ
ուրեմն յարգարեալք կացին 'ի կարգի :
Ապա գիմեալ յարձակեալ 'ի վերայ դակ-
չին, մինչդեռ ակն չունէին Թշնամիք և 'ի
քուն կային, հասին կալան սղբա զբանակն
և զբաղումն 'ի նոցանէն կոտորեցին : Եւ
եղև այս յեօթներորդումն ամսոյն՝ որ
այժմ կոչի Յուլիս, և յայնժամ՝ Քուին-
գիլիս : Եւ հանգէս տօնին՝ զոր կատարեն,
յիշատակ է գործոյն այնորիկ :

Քանզի առաջին ելանեն նոքա միախուռն
արտաքս 'ի քաղաքէն, և շատ ինչ 'ի գաւա-
ռական և 'ի սովորեալ անուանց իւրեանց
մեծագոյն կարդան, իբրու՝ Գալիոս, Մարկոս,
Լուկիոս, և որ 'ի սոցուն սակի, զնմանու-
թիւն բերելով զերացն՝ զոր յայնժամ 'ի
շատապ տաղնապի ձայն բարձեալ կարդային
զմիմեանս . և ապա աղախնեալք զարգա-
րեալք պայծառապէս՝ շուրջ գան և խաղ
և կատակ գործեն՝ որոց միանգամ պատա-

հեն : Այլ և մարտ իմն գնեն ընդ միմեանս,
 ըստ որում և յայնժամ խառնեցան նոքա
 զօրավիգն 'ի մրցանան ընդդէմ Լատինաց .
 և ապա ակմբին 'ի խնջոյս ընդ հովանեաւ
 ոստոց թղենւոյն : Եւ կոչեն նոքա զօրն
 զայն Կոնայ, Բաբադինայ, ըստ որում
 կարծեն 'ի պատճառս ժանտաթղենւոյն,
 ընդ որ աղջիկն այն բարձրացոյց զջահն .
 քանզի և զՄուլաթղենին անուանեն նոքա
 Բաբադինայ : Իսկ կէսք ասեն՝ եթէ բա-
 զում ինչ 'ի գործոց աստի գործեն նոքա և
 խօսին 'ի յիշատակ անցիցն Հռոմուկայ :
 Քանզի ասեն 'ի նմին աւուր անհետացեալ
 զնա արտաքոյ գրաց քաղաքին, այն ինչ
 մէգ և մպռախուղ և մրրիկ յանկարծակի
 հասեալ կալաւ զվայրն . իսկ որպէս և կէսք
 համարին և արեգակն ինքնին խաւարեցաւ .
 և յայսմանէ ասեն կոչեցաւ օրն՝ Կոննայք
 Քարուդինայք, քանզի զԱյծն Բաբա-
 անուանեն նոքա . և Հռոմուկոս անհետա-
 ցաւ յաչաց մինչեւ հրապարակախօս լի-
 նէր առ Լճին՝ որ անուանեալ կոչէր Ա-
 ծո . ըստ որում 'ի վարս նորա գրեալ կայ :

Այլ զմիւս բանն՝ որում հաւանեն բազ-
 մագոյնք 'ի մատենագրաց, զայսօրինակ
 պատմեն : Իբրեւ այս երիցս անգամ կար-
 գեցաւ Կամիլլոս իշխանապետ, և լուր էառ
 եթէ 'ի միասին ընդ տրիբունաց և զօրն
 առհասարակ պաշարեալ կայ 'ի Լատինաց
 և 'ի Վոլսկեանց, հարկ եղև նմա 'ի զէն 'ի
 զարդ վառել և զծերս տկարս քաղաքին :
 Ապա հարուստ միջոցաւ չըջան առեալ առ

Մարկիոն լերամբն՝ եկն եհաս. գաղտ 'ի
 Թշնամեացն և բանակեցոյց զգորն 'ի Թի-
 կանց կուսէ նոցա, և խիտ առ խիտ խա-
 րոյկ վառեալ՝ յայն նշան ազգ առնէր
 հռովմայեցւոց զգալուստ իւր: Անդանօր
 քաջալերութեան ոգի առեալ պաշարե-
 լոցն, խորհուրդ 'ի մէջ առնուին յարձա-
 կել միջամուխ 'ի մարտ 'ի վերայ Թշնա-
 մեացն: Իսկ լատինք և վրլսկեանք ժողո-
 վեալք խուռն 'ի ներքս 'ի զակչին, շերտա-
 ւորս բազումս հարեալ փակէին և բովան-
 դակ ցանկեալ ամրացուցին զբանակն. քան
 զի յառաջոյ և զինի պաշարեալ կային 'ի
 Թշնամեացն. եդին 'ի մօտ անդէն զտեղի
 ունել և մնալ այլոց ևս զօրաց 'ի գաւառէն.
 դարձեալ և 'ի Տիւրքենացւոց անտի Թի-
 կունս օգնականութեան սպասէին ունել:
 Իրազգած Կամիլլոս եղեալ, և զանդիտեալ
 Թէ որ պաշարեալ պահէն զնոսա՝ ինքն
 զնոյն կիրս կրեսցէ՝ զոր 'ի վերայ հասոյց
 նոցա, փութացաւ զառաջս առնուլ ժա-
 մանակին: Եւ քանզի 'ի շերտաւոր փայտից
 էր պատնշափակն, և հողմ մեծ ընդ արևա-
 ծայրսն բնաւորեալ էր անկանել 'ի բար-
 ձանց լերանցն, նա խարոյկ շատ պատրաս-
 տեաց կազմեաց, և ընդ այգն ընդ առա-
 ւօսն հորդան տուեալ զօրուն՝ կիսոց 'ի
 նոցանէ հրաման ետ նետաձիգ 'ի Թշնամիսն
 լինել, և 'ի միւս կողմանէն դարձեալ աղա-
 զակ բառնալ: Իսկ ինքն առեալ ընդ իւր
 զորս պատրաստեալն իսկ էին հարկանել
 զհուրն, յայնմ կուսէ՝ ուստի սաստիկ բնա-

ւորեալ էր հողմն շնչել 'ի ղակիշ անդր
Թշնամեացն՝ անդ կայր մնայր դէտակն կա
լեալ դէպ ժամուն :

Իբրե մարան գրգռեցաւ և արևածայրքն
արձակեցան և հողմն ուժգնակի շնչէր ,
եռ նշան յարձակման . և անդուստ առհա
սարակ 'ի ղակիշ նոցա հրձգութիւնս ամ
բաւ եռացուցանէր . անդ արագ արագ
ընթացեալ բոցոյն 'ի նիւթ խիտ առ խիտ
և 'ի ցանդապատս փայտակերտս , և շուր
ջանակի առհասարակ ճարակեալ մինչդեռ
ոչինչ բաւական էին լատինք առ ճեղ
տագնապի՝ ոչ սանձել ինչ և ոչ շիջու
ցանել , որպէս զի և ողջոյն բանակ նոցա
պատեալ պաշարեցաւ 'ի բոցոյն , և ինք
եանք յանձուկ վայրին այր զարամբ խոնե
ցան . և խուճապեալք 'ի հարկէն խուժէին
արտաքս առ Թշնամիս անդր՝ որ վառեալք
և ճակատեալք կային 'ի հանդիպոյ բանա
կին նոցա : Մինչ այս մինչ այն՝ նուազունք
յոյժ յայնժամ 'ի նոցանէ ապրեցան 'ի
պոյ . իսկ որք զտեղի կալան անդէն 'ի բա
նակին՝ առհասարակ 'ի հուր ծախեցան .
մինչև ինքնին Հռովմայեցիք հասեալք 'ի
վերայ շիջուցին , և դարձան այնուհետե
յաւար բանակին :

Իբրե այս կտտարեցաւ , եթող Կամիլլոս
անդէն 'ի բանակին զորդի իւր զլուկիոս
պահապան 'ի վերայ դերւոյն և աւարին ,
և ինքն խաղաց դիմեաց յերկիր Թշնամեացն .
և առեալ զքաղաքն Իկուեանց , և նուա
ճեալ զլղլակեանս , անդէն փութանակի

չու առնէր 'ի վերայ Սուտրիոնին . զի չե
էր նա լուր առեալ զանցիցն՝ որ անցին ընդ
Սուտրացիս . փութայր յօգնականութիւն
նոցա՝ իբրու որ 'ի վտանգի կայցեն տակա
ւին սրաշարեալք 'ի Տիւրոնացւոց անտի :
Բայց Սուտրացիք զքաղաքն տուեալ իսկ
էին 'ի ձեռս Թշնամեաց, և ինքեանք մերկք
և կողոպուտք յամենայնէն՝ միայն հան
գերծիւք չափ 'ի բաց արձակեալ գնացին
'ի քաղաքէն . և գէպ եղև՝ մինչդեռ նոքա
հանդերձ մանկտուղ և կանամբք գնալով
գնային և աշխարեալք լային զաղետս իւր
եանց, 'ի ճանապարհին պատահել նմին
իսկ Կամիլլոյ : Անդ Կամիլլոս յայն տե
սիլ ողորմ 'ի գութ աղէկիղեալ, այն ինչ
և զՀռովմայեցիսն յսկն արկանէր՝ զի 'ի
խաղապատել զնոքօք Սուտրացւոցն՝ ար
տասուս հեղեալ կարեկից լինէին հիբացե
լոցն, եդ 'ի մոտի մի ինչ այնուհետե դան
գաղել 'ի վեժտ պատուհասին . անդէն վաղ
վաղակի 'ի նմին աւուր խաղայր դիմէր 'ի
վերայ Սուտրիոնի . զմտաւ էած՝ եթէ մար
դիկ որ այն ինչ կալան զքաղաքն երջանիկ
և բազմահարուստ, և ոչ զոք 'ի Թշնա
մեացն Թողին անդէն, և ոչ դարձեալ ար
տաքուստ ինչ Թշնամեաց սպասեալ մնան,
նա գլխովին զնոսա լուծեալս և շուտյտեալս
և անպահապանս գտցէ այնուհետե . և
յոյժ իմաստութեամբ այնպէս զմտաւ ա
ծէր Կամիլլոս : Քանզի ոչ միայն 'ի խաղալ
նորա ընդ գաւառն՝ իմացաւ զայն և ոչ ոք,
այլ և ոչ յորժամ 'ի գրունս քաղաքին եկն

եհաս, և զպարխսպան կալաւ. քանզի պահապան չեգիտ անդանօր, այլ առհասարակ 'ի գինեւրբուս և 'ի խնճոյս յօրացեալք շուայտէին 'ի տունս տունս: Իսկ իբրև յանկարծ իրազգածք եղեն՝ եթէ թշնամիք տիրեցին քաղաքին, այնպէս իմն սաստիկ նոքա ընդարմացեալ էին 'ի զեղևութիս և 'ի գինեւրբուս, որպէս զի և շատք 'ի նոցանէն և ոչ 'ի փախուստ մտաբերեցին. այլ 'ի ներքս 'ի տունս մեծապէս խայտառակութեամբ թմբոկալք այնպէս՝ կամ 'ի մահ վարեցան կամ անձնատուրք 'ի թշնամիսն եղեն: Եւ այսպէս ապա Սուտրացւոց քաղաքն 'ի միում անդ աւուր երկիցս անգամ առաւ. և գէպ եղև՝ զի որք առինն զնա՝ 'ի բաց վարեցան, և որք կորուսինն՝ գտին միւսանգամ 'ի ձեռն Կամիլլեայ:

Այլ յաղագս այսոցիկ յաղթանակին հանդէս, ոչինչ պակաս քան զերկուս առաջինսն՝ շնորհս և շուք պատուոյ 'ի ներքս եբեր Կամիլլեայ. քանզի որք միանգամ կարի ընդ ականք խեռ. ին ընդ նա 'ի քաղաքացեացն, և որք զամենայնն, քան առաքինութեան նահատակութեանց նորա՝ բազդին ընծայէին, ստիպեցան յայնժամ յարդեանց գործոցն՝ քաջափորձ հմուտութեան և ժրութեան առնն ընծայել ըլլալիս: Իսկ որ առաւել ականաւորն էր 'ի հակառակորդս նորա և 'ի նախանձաւորս՝ էր Մարկոս Մանղիոս. այն՝ որ առաջին վանեաց զՎեղտան 'ի ծայրից անտի Կապետոլիոնին, որք գիշերայն գիմեցին անդր.

վասն որոյ և ինքն Կաղէփուխոս անուն ընկալաւ: Սա թեկն ածեալ զնախաթոռ բարձի 'ի մէջ քաղաքացեաց, իբրեւ ոչինչ բաւական էր գերազանցել 'ի փառս քան զԿամիլլոս գեղեցիկ նահատակութեամբք, ակաւ օրինակ զնաւաւորութեանն հայթհայթել զհասարակացն և զառժոյրականն, աւտակատապատութեամբ յինքն յանկուցեալ զխուժան ռամկին, և առաւել եւ՝ զպարտապանն: Կիսացն 'ի նոցանէ նպաստ լինելով և պաշտպան ընդդէմ պարտաւեարցն, և զկէս 'ի բաց կորզեալ բռնի 'ի 'ի գասաստանէն՝ թոյլ ոչ տալով նոցա 'ի ներքոյ գրաւիլ օրինացն: Եւ այսպէս ապա շատ զոք յալքատաց և 'ի չքաւորաց մարդկանն արագ արագ շուրջ զիւրեւ գոռնարեաց և ահ և երկիւղ բազում այնուհետեւ 'ի ներքս բերէր աւագաց քաղաքին 'ի ժպիրհ խռովութեանէն՝ որ 'ի վեր 'ի վայր խռովէր զհրապարակն: Իսկ իբրեւ նմին իրի իշխանապետ կարգեցաւ Կուինտոս Կապետոլի նոս, առեալ զՔանդիոս յարգելանս արկանէր: Իբրեւ այս եղև՝ անգէն և խուժանն փոխեաց զհանդերձս. և էր այս սովորութիւն ամբոխին 'ի դէպս մեծամեծ և աշխարհական աղէտից. զահի հարաւ Սինկղիտոսն՝ եթէ աղմուկ յուղեացի խռովութեան, ետ հրաման յանդորր հանել զՄանդիոս: Բայց նա ոչ եթէ զգոստացեալ ինչ 'ի լուսոգոյնս գարձաւ, այլ ըրբագոյն ևս ստահակութեամբ ամբոխ յուղէր և խռով հարկանէր 'ի քաղաքին:

Իբրև միւսանգամ ընտրեցաւ Կամիլլոս
տղիքուն զօրականին, ամբաստանեցաւ դարձեալ Մանղիոս 'ի դատաստանի . սակայն
մեծապէս խոչ դատախազէցն արկանէր տե-
սութիւն վայրացն : Քանզի վայրն՝ յորում
քաջաբար Մանղիոս գիշերամարտ մըցեցաւ
յայնժամ ընդ Կեղտան՝ անդուստ 'ի ծայ-
րից Կապետղիոնին 'ի դուրս կարկառեալ
հովանանայր 'ի վերայ հրապարակին . և 'ի
կոյս անդր Մանղիոս մատունս աստանեալ
'ի վեր 'ի վայր՝ գուծս արկանէր տեսանե-
լեացն և զգերարտօսն հոռեալ յաչացն՝
յուշ ածէր նոցա զմիջանս նահատակու-
թեան իւրոյ, որպէս զի և դատաւորք ինք-
նին վարանեցան, և բազում անգամ յամ-
րագոյնս զդատակնիքն գործեցին . ոչ ան-
պատուհաս զյանցանսն կամէին արձակել
յետ ակներև ցուցակութեանցն, և ոչ դար-
ձեալ հանգուրժէին տալ դատաւճիւ ըստ
օրինացն, ակն յանդիման ունելով զմիջանս
նորա 'ի վայրաց անտի : Յայնժամ խոր-
հուրդ 'ի մտի եդ Կամիլլոս առնուլ զա-
տեան դատաստանին և փոխել արտաքոյ
զրաց քաղաքին 'ի Պետիղինոն անտառի,
ուստի ոչինչ երևէր Կապետղիոն . անգա-
նօր ապա դատախազն եդ առաջի զամբաս-
տանութիւնսն, և դատաւորացն մոռացօնք
եղեալ յիշատակ առաջին գործոց նորա,
'ի արամտութիւն դատաստանին բրգեցան
'ի վերայ վերջն անիրաւութեանց նորա :
Ետուն ունել զՄանղիոս, և ածեալ հա-
նեալ մինչև 'ի Կապետղիոն, անդուստ ընդ

պարեխան 'ի վայր հոսեցին զնա . և այնպէս նոյն մի տեղի եղև Մանդիտսի յիշատակարան գեղեցիկ նահատակութեան նորա, գարձեալ և բազմազէտ արկածից նորա : Իսկ զոռուն բնակութեան նորա հիմն 'ի վեր տապալեցին Հռոմայեցիք, և կանգնեցին տաճար գիցուհայն՝ օրում անոռն կարգային Մոնեռաս . և վճիռ ևս ետուն՝ զի մի այնուհետև ոք 'ի պատրկաց յակառն բնակութիւն կալցէ :

Բայց Կամիլլոս այս վեցիցս անգամ հրաւիրեալ 'ի արիքունութիւն զօրականին՝ 'ի բաց հրաժարէր պատճառելով եթէ անցեալ զաւուրդք իցէ 5, առ այս՝ և երկուցեալ զանգիտէր 'ի մեխանաց նախանձուռն և 'ի ձախողակ ելից յետ այնչափ փառացն և գեղեցիկ նահատակութեանցն . իսկ յայտ յանգիման պատճառք էր նորա վատութիւն և խօթութիւն մարմնոյն . քանզի և ընդ այն աւուրս գէպ եղև նմա խօթանալ : Այլ ամբոխ ժողովրդեան ոչինչ ներեաց նմա հրաժարել յիշխանութենէն . և ձայն բարձեալ աղաղակէր եթէ ոչ կամին զնորա ոչ յերիվար աշտանակել և ոչ սպառազինութեամբ 'ի մարտն մխել, այլ զի խորհուրդ միայն հրամայեացէ և հրամանաւ տարութիւն յանձին կալցէ, և այնպէս՝ ապա հարկաւորեալ ստիպեցին յանձն առնուլ զզօրաժարութիւնն, և անդէն վազվազակի 'ի միասին ընդ Ղուկիոսի ֆուրիտսի որ մի էր յիշխանակցաց անտի իւրոց՝ ածել խաղացուցանել զզօրն ընդդէմ թըշ-

նամեաց: Եւ էին յայնժամ թշնամիքն Պրենէստեանք և Վոլսկեանք, որ ստուար գնդաւ հասեալ՝ յաւար հարկանէին զերկիր նիզակակցացն Հռովմայեցւոց:

Չու արար խաղաց գնաց Կամիլլոս և եկն բանակեցաւ մերձ առ Թշնամիան, և կամեր ինքն ընդերկարել զկռիւն, զի 'ի պէտսն և ինքն առողջ մարմնով խառնեացի 'ի մարտն: Բայց Լուկիոս իշխանակից նորա՝ 'ի բուռն ցանկութենէ փառացն բերեալ անդէն միջամուխ 'ի վտանգն լինել և իբրև 'ի նոյն ևս գրգէին զնա և զորսպետքն և զնգապետքն, զանգիտեալ Կամիլլոս՝ Թերևս խանգալ ինչ կարծեսցեն 'ի զլանալ սորա զնահատակութիւնն և ըզփառս անձանց երիտասարդաց, Թոյլ ետ նմա յակամայ կամս ճակատեցուցանել ըզզորն. իսկ ինքն առ տկարութեան մարմնոյն զտեղի կալաւ անդէն 'ի բանակին ընդ սակաւուց ոմանց: Իսկ Լուկիոս յանդգնաբար մխեալ 'ի մարտ պատերազմին, ընդկրունին խուճապեցաւ. լուր էառ Կամիլլոս զփախստեան Հռովմայեցւոցն, և ոչ հանդուրժեալ, յարեաւ վազեաց յանկողնոյն, չորսւ ընդ առաջ հանգերձ խրովքն մինչև 'ի դռնս անդ պտտնշին, և անցեալ ընդ մէջ փախստէիցն՝ դուն գործէր յետս զհետամուտսն ընկրկել, զի և արագ արագ անդէն յետս դարձան փախստեայքն և ըզհետ երթային նորա. իսկ որք արտաքուստ 'ի բանակն խնդրէին ապաւինիլ զտեղի առին և նոքա յանդիման նորա 'ի միապին

պաշտպանել նմա . ձայն բարձեալ գոչին
առ միմեանս մի թողուլ լքանել զգորա-
վարն իւրեանց : Եւ այնպէս ապա յետ
նահանջեցան յայնժամ Թշնամիք 'ի հե-
տամուտ անդելոյն : Իսկ յերկրորդումն ա-
ւուր յառաջ մատուցեալ զգորն ինքնին
Յամիլլոս , և միջամուխ 'ի մարտն եղեալ 'ի
պարտութի մասնէր զնոսա զօրութեամբ .
և զյակիչն հասեալ կալաւ՝ անկեալ 'ի
ներքս 'ի միասին ընդ փախստէիցն՝ ուր
խուժեալ ապաւինէին նոքո , և զբազմա-
գոյնս 'ի նոցանէ անդէն 'ի սուր սուսերի
իւրոյ մաշէր :

Յետ այսորիկ լուր առեալ եթէ զքա-
ղաքն Մադրիա առին Տիւրքենացիք , և ըզ-
քնակիչս նորս տապառտ արկին՝ որ էին
առհասարակ Հռովմայեցիք , առեալ ըզ-
բազումս 'ի զօրականէն՝ 'ի նոյն և զճան-
բաղէնսն 'ի նոցանէ արձակեաց 'ի Հռովմ .
և ինքն զառոյգահասակսն և զգիմազրաւսն
ընտրեալ և տարեալ ընդ իւր , անկաւ
'ի վերայ Տիւրքենացւոցն՝ որ կալեալ ու-
նէին զքաղաքն . տիրեաց նմա , և զկէսս 'ի
նոցանէ հալածէր վանէր , և զկէսս 'ի բե-
րան սրոյ մաշէր : Ապա բազում աւարոք
գարձ պարեալ 'ի Հռոմ , եցոյց՝ եթէ
հանճարեղք ուրեմն են՝ որք ոչինչ զանգի-
տեալ ընդ խօթութիւն և ընդ ծերութիւն
զօրավարին՝ որ քաջափորձ հմտութիւն և
արութիւն քաջութեան յանձին բարձեալ
բերիցէ , զնա առաւել կալցեն 'ի գլուխ
Թէպէտ և ակամայացեալ Թէպէտ և խօ-

Թացեալ և մարմնով իցէ, քան եթէ յերիտասարդաց զոք՝ որ փութոյ պնդութիւն և պատուաօրաբար հետամուտք իշխանութեանն իցեն։ Ասան որոյ և իբրև անդրէն լուր գութեաց, եթէ վտարանջեցին Տուակուղեանք, հրաման տային Կամիլլեայ խաղալ ելանել ընդդէմ նոցա, ընտրեալ իւր զմի ոք՝ ի հնգից իշխանակցաց անտի իւրոց իսկ Կամիլլոս՝ Թէպէտ և առհասարակ նաքա դիմագրաւ զանձինս ի ներքս տային յայն նահատակութի, Թողեալ նա զայլոս նախապատիւ ընտրեաց զԼուկիոս Փուրիոս, որում և ոչ ոք արդեօք ակնկալեալ մնալ։ Քանզի նա ինքն Լուկիոսն էր, որ հակառակ խորհրդոցն Կամիլլեայ՝ այն ինչ յանդգնաբար ի մարտն մխեալ և ձախողակ ելից պատերազմին պատահեալ էր։ Սակայն քան զամենեսեան՝ զնա յառաջ ընծայեցոյց։ Կամէր պատրուակ արկանել աղէտից նորա՝ որպէս հաւանեալս եմ՝ և զամօթ անարդանաց առն ի բաց սրբել ի նմանէ։

Իսկ Տուակուղեանք քօղաձիգ զյանցանսն առնելով խորագէտ խորհրդով, իբրև անդուստ գիմեալ խաղայր ի վերայ նոցա Կամիլլոս, զդաշտագետինն առհասարակ լցին մարդկամբ. և իբրև յանդորդաւէտ խաղաղութեան յայնժամ կէսք մշակէին զերկիրն, և կէսք յարօտ հանեալ աբաժէին խաշն. իսկ դրունք քաղաքին առհասարակ ամենայն ուտեք բաց, և մանկունք նոցա հետեւեալք ի վարժարանս՝ պարապէին յուսմունս. անդ էր տեսանել

զիւ և արուեստագէտք ժողովրդեան այր իւրաքանչիւր 'ի գործարանսն պարապէին 'ի ձեռակերտս իւրեանց . և քաղաքացիք անդէն 'ի հրապարակին գեղերեալք՝ արկեալ զանձամբ պատմութեանս , և իշխանաւորքն 'ի նոսա աստ անդ փութային ճշպէին տալ պատրաստել օթեվանս և իջավանս Հռոմայեցւոց . իբրու որ ոչինչ իմիք 'ի չարեաց ակնկալեալք մնացեն , և որք խիղճ չար 'ի միտս չունիցին : Թէպէտ և զայս ամենայն արարին նոքա , ոչինչ դաւեցաւ Կամիլլոս 'ի յանցանս վտարանջութե նոցա . սակայն 'ի գութ մեծապէս շարժեցաւ ընդ զեղջ նոցա 'ի վերայ յանցանացն . ետ հրաման յառնել երթալ առ Սինկղիտոսն , և ողորել զցասումն բարկութեանն . և ինքն դարձեալ գործակից նպաստ լինէր ողորաւորացն , ներել քաղաքին զամենայն յանցանսն և առնուլ ընդունել զնոսա 'ի հաւասար քաղաքացիս Հռովմայ : Եւ եղեն այսոքիկ՝ առ վեցերորդ տրիբունութեամբն՝ գեղեցիկ և հոյակապ նահատակութիւնքն Կամիլլեայ :

Այլ յետ այսորիկ իբրեւ աղմուկ անհրնարին ամբոխից յուղեցաւ 'ի քաղաքին 'ի Լիկիննիոսէ Ստողոնէ , և խուժան ռամկին յարեաւ ընդդէմ ծերակուտին , և բուռն առնէր՝ զի յրնտրութեան հիւպատոսացն՝ մին կացցէ 'ի ժողովրդականացն դասէ , և մի երկոքին միանգամայն 'ի պատրկացն , ընտրեցան կարգեցան յայնժամ տրիբունք ժողովրդեան . բայց ժողովուրդն խափա-

ներ զընտրութիւն հիւստատացն։ Իբրեւ
այսպէս յանիշխանութեան քաղաքն յազ-
մնւիս անհնարինս յուղեալ ծախայր, գար-
ձեալ միւսանգամ այս չորիցս անգամ
ընտրեցաւ Վամիլլոս 'ի ծերակուտէն իշխաւ
նապետ յակամայ կամն խուժանին։ Սա-
կայն և ոչ ինքնին Վամիլլոս յոժարեալ
ինչէր 'ի բանն, դարձեալ և ոչ կամէր ընդ-
դէմ 'ի պայքար մտանել ընդ մարդկանն,
որ 'ի բազմաց և 'ի մեծամեծ նահապետու-
թեանցն՝ աղատագէմ այնուհետեւ ժառնին
'ի վէզ դալ ընդ նմա։ Իբրու որ նոցան նի-
զակակցութեամբ բազմագոյն ևս միջանա-
միցեցաւ 'ի շահատակութիւնան մարտից,
քան եթէ պատրկացն գործակցութեամբ
'ի քաղաքական 'ի կարգս։ Առ այս և կռու-
կածեցաւ եթէ առ նախանձու պատրկացն
ընտրեցաւ 'ի նոցանէ իշխանապետ, որպէս
զի կամ ինքն հզօրացեալ նկուն արտացէ
զժողովուրդն, կամ 'ի նոցանէն պարտեալ
նկուն եղիցի 'ի ժողովրդենէն։

Յայսր ամենայնի վերայ գուն գործն ալ
հնարս հայթայթանաց գտանել վասն որ
յառաջոյ իրացն, ծանեաւ ճշգրիտ զօրն
յորում խորհէին տրիրունք ժողովրդեան
օրինադիր լինել։ Գիութացաւ կանխեաց
հրաման ետ զօրաժողով լինել, և ապա
զխաւժան ռամկին 'ի նմին աւուր կարդայր
'ի հրապարակէ քաղաքին 'ի դաշտ անդր,
մեծապէս սուգանս սպառնացեալ որ
միանգամ անաստեալ գտցի հրամանին։
Բայց անդուստ և տրիրունք ժողովրդեան

միւսանդամ՝ զգէմ՝ դարձեալ արտաւա-
րէօք և 'ի գիւնն երդումն տուեալ՝ զի հնգից
բիւրուց արծաթոյ տուգանեացն զնա, և
թէ ոչ 'ի բաց կացցէ նա զլանալ ժողովը-
գեանն զիրաւունս նոցա և զքուստյս նո-
ցա: Ապա Կամիլլոս զանգիտեալ 'ի միւս-
անդամ տարագրութենէն և 'ի դատակնն-
քոյն՝ անձահ արդեօք ծերութեան հա-
տակին և բազմազէմ նահատակութեանցն,
միանդամայն և կռակածեալ բաւել վանել
պաշտութիւն խաւանին զանկուսելին և
զանարտաւրին, տեղի եւ մեկնեցաւ յայն-
ժամ 'ի տուն իւր: և 'ի յետագայ աւուրն
արտոնտեալ զխօթութիւն՝ 'ի բաց հրա-
ժարեցաւ յիշխանութենէն: Յայնժամ
Սինկղիտոսն զայլ որ կացուցեալ իջեանա-
պետ, առ ընտրեալ կարգեր անդէն զօրա-
վար այրուծիոյն զնոյն ինքն զՍտողովն զա-
ռաջնորդ հերձուածոյն, և թոյլ տալի
հաստատել կարգել օրէնս՝ ընդ որ մեծա-
ւելս ռիացան պատրիկք. քանզի հրա-
մայէին օրէնքն՝ զի ամենեկն որ բաժին գետ-
նոյ մի կալլէ առաւել քան զհինգ հարիւր
լծավար: Եւ ակտնաւոր գտաւ յայնժամ
Մտողովն, որ 'ի հաստատութիւն օրինացն
այնոցիկ զօրացաւ տալ արկանել զքու-
ստյան: Այլ վայրիկ մի ապա ինքնին Սառ-
զոն պարտաւոր գտաւ 'ի ստանալ իւրում
այնչափ ինչ՝ որչափ այլոցն արգելալի, և
լսաւ իւրոց օրինացն ընկալաւ ինքն զգա-
տակնիքն:

Սինկղեռ տակաւին վէդք և պայքարք

պէս ամրացուցեալ կայր ձեռքը՝ ի ներքս. անգուտ գէտակն կաշեալ անտանէր՝ զի կէսը ի նոցանէն սիւսեալք գնային առ անդ ժողովել ամբար. և կէսը գարձեալ ի բանակին անդ խրեանց զամենայն ժամա նակն յղծացեալք զեղևեալք՝ յօրանային ի կերակուրս և ի գինարբուս։ Արդս գի շերի առեալ զԹեթևազէն զօրն յառաջ արձակեաց, հրաման տուեալ զի խռչնդոտն բարբարոսացն եղիցին՝ մի յարգարեւ ճակատ. և զի՝ ազմուկ և խռով ևս հարցնին ի նոսա՝ անկեալ ի վերայ նոցա յեղակար ծումն ժամու։ Իսկ ինքն կանուխ ընդ առաւօտն առեալ զսպառազէնսն իջանէր ի վայր ի լեռնակէն, և կարգեալ ճակատեցուցանէր զնոսա և երկայնէր ձգէր ընդ երեսս գաշտին. և երեւցան նոքա յայնժամ բանակ մեծ՝ մտադիւր նահատակեալ ի հանգէս մարտին. ոչ որպէս բարբարոսքն կարծէին՝ եթէ նուազունք ոմանք իցեն և անարի վատասիրտք։ Յայսմանէ քառօրն անկաւ բեկաւ գոռոզութիւն Վելյաացն, զի ոտնհարութիւն անձանց համարեցան զգիմագրաւել Հռովմայեցւոցն. առ այն՝ և Թեթևազէնք Հռովմայեցւոց անդուտ նոցա ի վերայ անկեալ, և մինչև ի սովորակն կարգ ճակատուն խրեանց մտեալ բարբարոսացն և ի խումբս խումբս բաժտնեալ, գրդէին շարժէին և բուռն ևս առնէին նոցա՝ որպէս և զիարդ իցէ՝ անկարգ հրոսակաւն այնպէս մալոտ եղեալ կրուել ընդ նոսա։

Իբրև զազատազենան. Կամիլլոս 'ի վերայ
խաղացող Վեդասցն, անդ Վեդաք միա-
գունդ 'ի վեր առեալ զպողոպտոփէս՝ այն-
պէս հորդան տուեալ գային մեծաւ շտա-
պաւ: Սոքա երկայնաձիւ նիզակօքն զդէմ
կայեալ, և առեալք զհարուածսն յերկա-
թապատ յերկաթագամ՝ գլխանոցան, վա-
տեալ բթացուցանէին զէտցս արոյն կակաւ
և անօր, որպէս զի և արագ արագ ինքնին
թեքեալ կրկնէին պողոպտոփէքն. իսկ վա-
հանք նոցա վարեալ թափանցանց 'ի նիզա-
կաց անտի՝ ծանրանալին նոցա յամփոփել
անդրէն նիզակացն. վասն որոյ և 'ի բաց
այնուհետեւ զզենա խորանց եղեալ Վեդաք,
գուն գործէին զՀռովմայեցւոցն առնուլ
վարել 'ի պէտս, և զնիզակացն վարեալոց
բուռն հարեալք՝ սատակապէս յիւրեանս
կորդէին զնոսա: Իբրև այնպէս մերկս և
կապեալ 'ի զինուց տեփն վնոսահռմայե-
ցիք, աւեր 'ի վերայ եղեալ՝ հարուածս
անհնարինս հասուցանէին յառաջամարտիկ
զօրուն նոցա, և զայլն առհասարակ ընդ
երեսս գաշտին 'ի փախուստ դարձուցա-
նէին. քանզի և զբլուրս և զկատարս բար-
ձանց յառաջագոյն հասեալ կայեալ իսկ
էր Կամիլլոս. որպէս զի և քաջ իսկ խելա-
մուտ եղեն Վեդաք՝ եթէ հեշտին այնու-
հետեւ հասեալ կայլեն նոքա և զբուն բա-
նակ նոցա, որում և պատնէշս ամեալ չէր
նոցա վասն անվերհեր համարձակութեանն:
Եւ ասեն զայս մարտ պատերազմի՝ հանդի-
պեալ երեքտասան ամօք յետ առմանն

Հռովմայ. և այնուհետև մեծապէս քաջալերեցան նոքա ընդդէմ Կեղտացն, զի և սաստիկ ահաբեկեալ իսկ էին նոքա 'ի բարբարոսաց անտի. իբրու այն որ ոչ առ քաջութեան ինչ Հռովմայեցւոց 'ի պարտութիւն մատնեցան նոքա յառաջագոյն յայնժամ, այլ 'ի պատճառս ախտից մահուն և բազմադէտ արկածիցն՝ որ յանկարծակի 'ի վերայ հասին նոցա: Եւ սաստիկ յոյժ էր արհաւիրք երկիւղին նոցա 'ի Կեղտաց անտի, որպէս զի և օրէնս սահմանել' զի ազատք լինիցին քահանայք 'ի զինուորութենէ, բաց 'ի ժամանակէն՝ յորում ընդ Քաղաքացւոցն իցէ մարտ պատերազմին: Արդ այս եղև վերջինն 'ի մրցանա նահատակութեան՝ յորս առաքինացաւ Կամիլլոս: Քանզի Վէլտորացւոց քաղաքին առումն իբրև հարևանցի գործ գործեցաւ յարշաւանս մարտիս այսորիկ, որք անմարտք և անկուիք անձնատուր նմա եղէն:

Սակայն կայր մնայր նմա մեծ ևս և դժնդակ պայքար քաղաքական մարտի ընդդէմ խուժանին, որ յաղթ և հզօր դարձ արարեալ 'ի մրցանաց անտի յաղթութեն, կայր և պնդէր՝ զի ընդդէմ սահմանին օրի նաց մի ոմն 'ի ժողովրդականաց անտի կացցէ հիւպատոս: Իբրև ընդդէմ դարձաւ ծերակոյտն, ոչինչ թոյլ ետ Կամիլլոսի 'ի բաց կալ յիշխանապետութենէն, որպէս զի 'ի ձեռն մեծազօր և բուռն իշխանութեանն՝ լաւ ևս արդեօք մարտ եղեալ պայքարեսցին նոքա 'ի վերայ ազնուապետու

Թեանն : Արդ՝ իբրեւ բազմեալ կայր ինքնին
 Կամիլլոս և ատեան գատատոտանի եղեալ
 'ի հրապարակի, պատուիրակ մի առաքեալ
 'ի արիւրունից անտի ժողովեղեան, հրաման
 բերէր նմա յառնել երթալ զինի իւր . առ
 այս՝ և ձեռն ևս միեւեաց 'ի Կամիլլոս՝ իբրեւ
 առնուլ 'ի բաց տանել զնա : Անդ էր տե-
 աննէլ՝ զի ձայն աղաղակին սասակապէս
 բարձրացաւ, և աղմուկ անհնարին շփոթից՝
 որպիսի ոչ եղև երբեք՝ առհասարակ գրա-
 ւեաց զհրապարակն, այն ինչ որք շուրջ
 զԿամիլլոսիւն՝ 'ի բաց վարեալ ընկրկէին 'ի
 բեմէ անտի զպատուիրակ ժողովեղեանն,
 անդուստ և խուժան ժողովեղաց առհա-
 սարակ ձայն բարձեալ հրաման կարգալին
 առնուլ իջուցանել զնա 'ի վայր : 'ի տագ-
 նապ մեծի տարակուսի վարանեցաւ Կա-
 միլլոս . յիշխանութենէն ինչ ոչ հրաժա-
 րեաց, այլ զծերակոյտն առեալ յինքն՝ նո-
 քք հանգերձ հետեւէր նա 'ի Սինկլիտոս
 անդր : Այլ մինչև մտեալ 'ի ներքո՝ դար-
 ձաւ եկաց 'ի Կապետոլիոն կոյս, եկաց յա-
 ղօթս առ դիւն, աղաչեաց զայն աղմուկ
 անհնարին հանգարտել ածել 'ի գեղեցիկ
 ելս վախճանի . խոստումն կռեաց Տաճար
 Միաբանութեան կանգնել՝ 'ի հանգարտել
 խռովութեանն :

Իբրեւ վէպք և պաշքալք մեծապէս ծփային
 յատենի Սինկլիտոսին աստի և անտի 'ի
 ներհակակիր խորհրդոց, հուսկ ապա յաղ-
 թեաց խորհուրդ խաղաղութեան, և տե-
 ղի առեալ ժողովեղեանն՝ թոյլ տայր զի

'ի հիւպատոտաց անտի մին կացցէ 'ի կարգէ ռամկին: Իբրև զայս հաւանութիւն խորհրդոյ ծերակուտին անդուստ ինքնին իշխանապետան Վամիլլոս կարգաց 'ի լաւելս խուժանին, անգէն վազվաղակի՝ որպէս և 'ի գէպ արդեօք՝ մեծապէս ինդացեալ ժողովուրդք առհասարակ 'ի հաշտութիւն դարձան ընդ ծերակուտին, և յուզարկաւորք հանգիսի 'ի կայծա և 'ի ծախս և 'ի ձայն մեծ բարբառոյ ընկին Վամիլլեայ մինչև 'ի տուն անդր նորա: Ապա յերկրորդումն աւուր 'ի մի վայր խմբեալք ետուն վճիռ՝ կանգնել զՏաճարն Միաբանութե, ըստ որում ուխտեացն Վամիլլոս վասն գեղեցիկ ելից իրացն՝ 'ի գիպան տեղւոջ 'ի վերոյ հրապարակին և ատենի խորհրդոյն: Առ այս և 'ի Լատինական տօնսն օր մի ևս յաւելեալ կարգեցին, տօնախմբել աւուրաչորս. և փութանակի երթալ զոհ կատարել և պսակս պսակս բարձեալ բերել առհասարակ ամենայն Հռոմէայեցաց: Յետ այնորիկ ընտրութիւն հիւպատոտացն հրաւայեալ 'ի Վամիլլոսէ, ընտրեցան կացին հիւպատոսք Մարկոս Եմիլիոս 'ի պատրուկաց անտի, և Լուկիոս Սեստիոս առաջին 'ի ժողովրդականաց: Եւ այս եղև սահման և եզր նահատակութեան գործոցն քաջին Վամիլլեայ:

Իսկ 'ի գալ ամին միւսոյ ախտ ժանտ ճարակեցաւ 'ի Հռոմ, և բաց 'ի խուժանէն՝ յորոց ամբալք յայնժամ 'ի մահ վաւերեցան, բազումք ևս մեռան յիշխանաց ան

տի, յորում ժամանակի մեռաւ և ինքնին
 Կամիլլոս: Արդ թէպէտ և 'ի ծերութիւն
 յեցեալ էր այրն և կենդ չապարտուն՝ որ
 պէս և ոք յերկայնակեաց 'ի մարդկանէ, 'ի
 թաղծութիւն մեծ առեալ պաշարեաց նա
 զՀռովմայեցիս, որպէս և ոչ ամենեքին
 նոքա առհասարակ՝ որ 'ի ժամանակին
 յայնմիկ ըմբռնեալ մեռան յախտին յայն
 մանէ 6 :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Լտ. և Խտ. Թարգ. Պրուտաղբեայ դնեն՝ Փաղխիէանց: Եւ 'ի վայր անցեալ ինքնին և Պրուտաղբոս դնէ Փաղխիէանց. իսկ աստանօր՝ Փաղբէանց:

2. 'ի վաղնջուց ժամանակաց Հրաբուլին գողով արդեօք Ալբանեան Լիճ՝ 'ի խորոց անտի իւրոց, որ այժմ կոչի Lago di Castello, գիւրաւ ապա՝ 'ի վեր գիզանայր ուսնոյր ջուրն 'ի բնաւորական պատճառաց վերեւից հրոյն: Որպէս և մեր իսկ ականաւ տես եղեալ է վայրացս բազում անգամ՝ 'ի սահմանս Հռովմայ, և զննեալ մանր զայս լիճ ահաւոր և Թխաջուր, պատեալ ողջոյն շուրջանակի՝ որպէս և Պրուտաղբոս ասէ՝ բարձրաբերձ ծառախիտ լերամբք. և է լիճն յոյժ անդնդախոր, և հասեալ 'ի մի ջակին՝ տադնապ է նաւակաց խորասոյզ քարշիւ 'ի խորս առ 'ի պտուտիցն: Եւ են այս ամենայն՝ նշանք հրաբուլխեան լճի: Նա՛ զի որպէս պատմեցին մեզ գաւառականքն բնակեալք առ Լճին՝ իբրեւ աւանդութիւն ստոյգ ծերունեաց իւրեանց, եւ Թէ 'ի տեղի անդնդախոր Լճիս կացեալ է երբեմն 'ի ժամանակս յոյժ վաղեմիս՝ քաղաք մեծ և բազմամարդ՝ լի խառնակեցիկ և անօրէն բնակչօք. և յանկարծակի յեղակարծումն ժամու 'ի միում՝ գիշերի՝ աս.

տուածասաստ բարկութեամբ անդնդա-
սոյզ հետախաղաղ ծածկեալ իցէ. և փո-
խան այնորիկ 'ի վեր յորդեալ սաստկու-
թեամբ ջուր 'ի խորոց՝ ձկանայ տակաւ այս
լիճ ահաւոր 'ի կողմանն յայնոսիկ: Եւ է
չքջապատ ձուածե Լճիս՝ իբրեւ եօթն մղո-
նաց, և առաւել:

3. Այս ճառ Պլուտարքեայ՝ մակա-
գրեալ՝ Դպրութիւնս Բնաբանս, յազափս
առաջ, ըստ որում և ինքնին նա յառա-
ջեալ 'ի բանս իւր՝ անուանէ, չնք ուրեք
այժմ 'ի միջի:

4. Քանզի անուանեալ կոչէր տեղին
այն. Տօլիօլ. իսկ Dolium. 'ի Լա. է Տա-
կառ:

5. Էք 'ի Ժամանակին յայնմիկ Վամիլլոս
վաթսուն և վեց, կամ վաթսուն և եօթն
ամաց, ըստ անշուշտ հաշուի պատմութեան
Ժամանակացն հռովմայեցւոց:

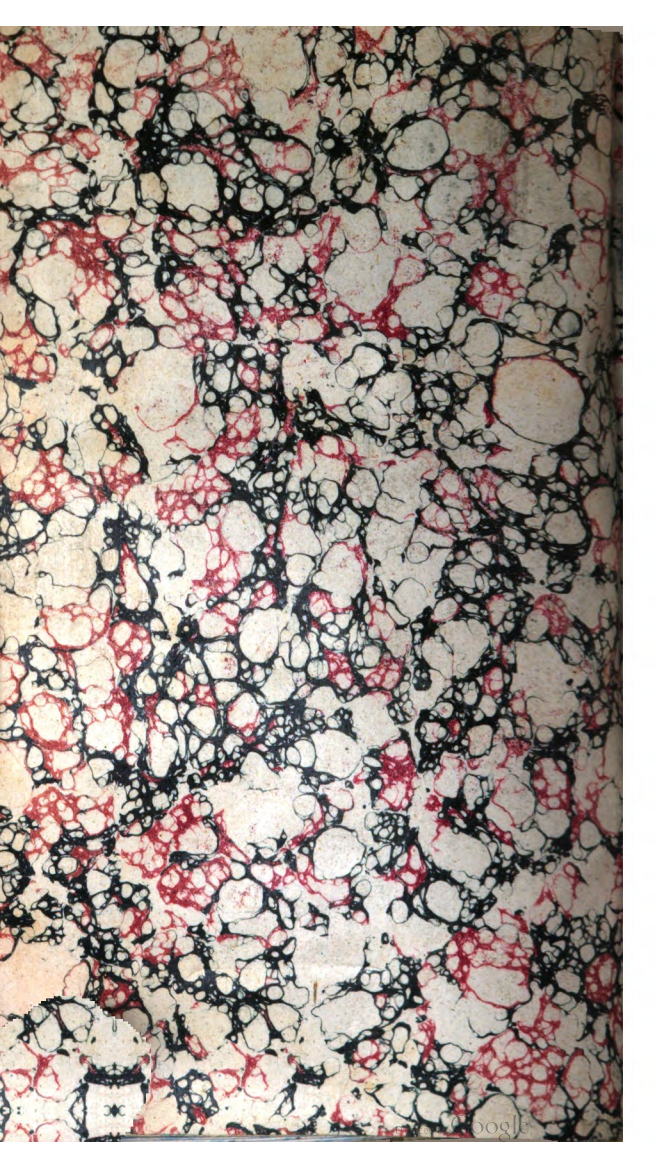
6. Փափսքելի յոյժ էր արդեօք ունել
'ի Պլուտարքեայ և զերկուց զայսոցիկ աւագ
արանց զնահատակութեանց զկշիռն: Այլ
որպէս 'ի Յառաջաբանին ակնարկեցաք յա-
ղագս կորդակեալ Զուգակշռութեանցն
Պլուտարքեայ, մի է 'ի նոցանէն՝ Թէմիս-
տոկղեայն և Վամիլլոսին: Ուտի և որ յայլ
Թարգմանութիւնս երևի այսօր՝ Զուգա-
կշռութիւն սոցա, որպէս յիտալ. Պոմ-
պէինն, չէ Պլուտարքեայ՝ այլ նորոյ ու-
րուք մատենագրի Գաղղիացւոյ:

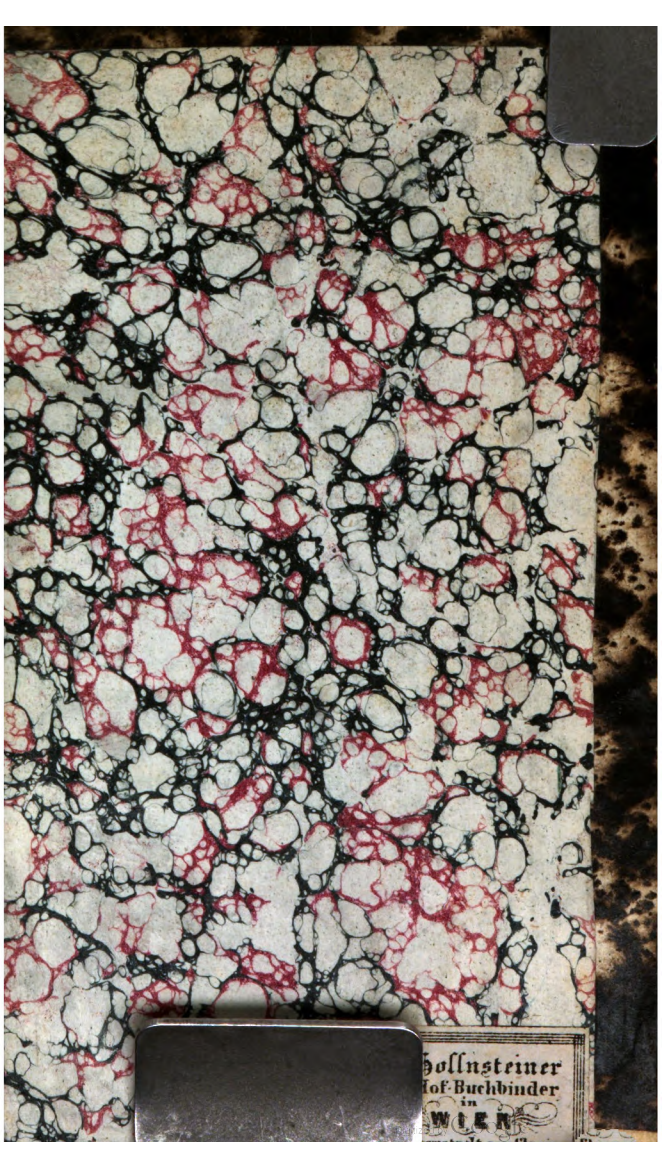

ՑՈՒՑԱԿ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐՈՅՍ

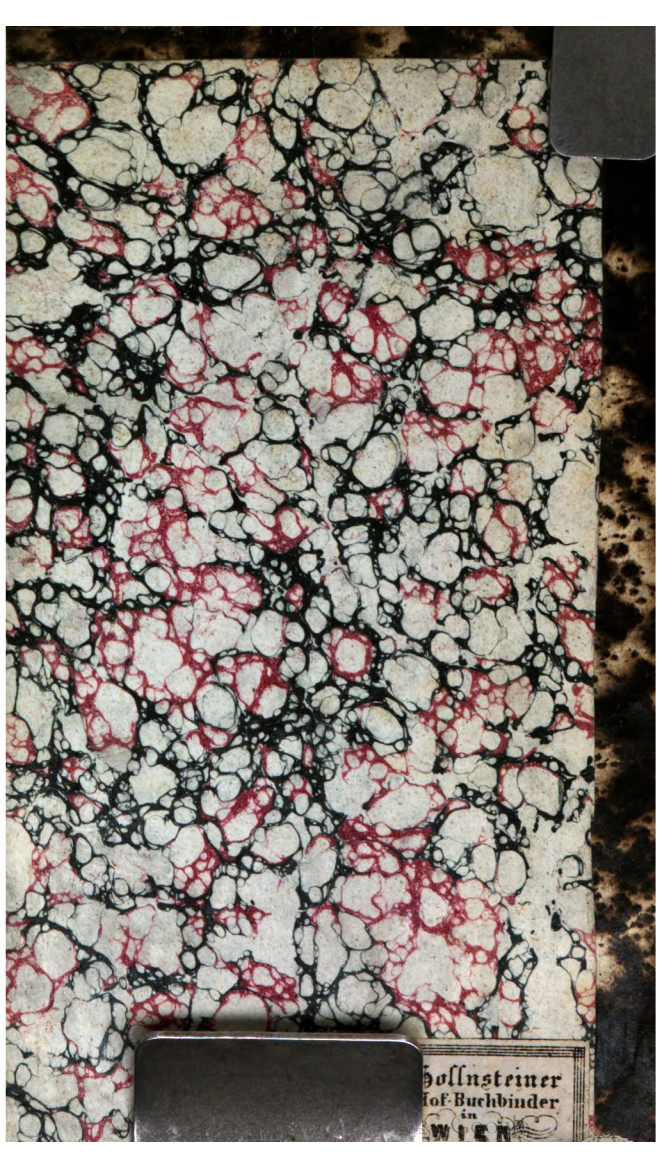
ՈՒՂԵՐՁ	7
Վարդ Գլխաբարդեայ	11
Յառաջաբան	43
ԹԻՍԻՈՍ	3
ՀՌՈՄՈՒԼՈՍ	63
Զագախաբան	133
ԼԻԿՈՒՐԳՈՍ	147
ՆՈՒՄԱՅ	221
Զագախաբան	279
ՍՈՂՈՆ	295
ԳՈՂԻԿՈՂԱՍ	363
Զագախաբան	410
ԹԻՄԻՍՏՈԿՂԻՍ	423
ԿԱՄԻԼԼՈՍ	489

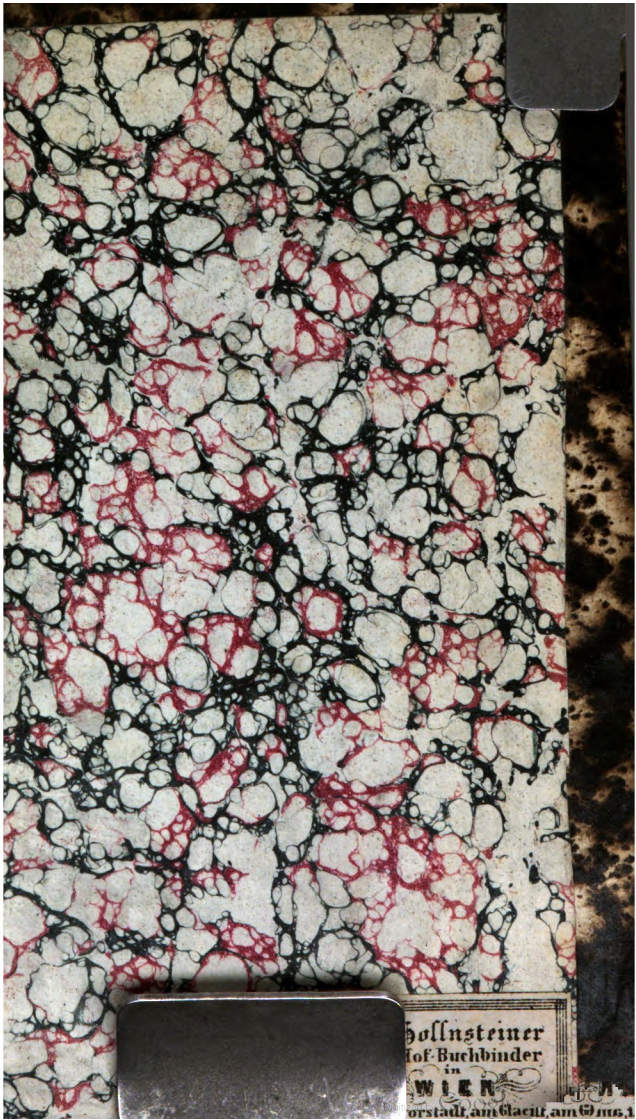
Hollnsteiner
Hof-Buchbinder
in
WIEN

Hollnsteiner
Hof-Buchbinder
in
WIEN

Hollnsteiner
Hof-Buchbinder
in
WIEN

vorstadt, am Glacis, am Gm. 1

